

<36604994740016

<36604994740016

Bayer. Staatsbibliothek

4° Phil. Spec.
139.

R

DISPUTATIONES

De D E O,

Sum Fratrum^{ET} Schlehdorfenf.

PROVIDENTIA DIVINA.

- DISP. I. *An Philosophorum ulli, & quinam Athei fuerunt?*
II. *A rerum finibus Deum esse demonstratur.*
III. *Epicuri & Cartesii Hypotheses de Universi fabricatione evertuntur.*
IV. *Mundum neque prorsus infectum, neque necessitate factum; sed solo Opificis consilio extructum fuisse demonstratur.*
V. *A Generis humani ortu, & Corporis humani structurâ Deum esse demonstratur.*
VI. *Contra Scepticorum & Academicorum disciplinam, potissimum Ciceronis de questionibus Academicis libros, & Cartesii meditationes Metaphysicas disputatur.*

AUTHORE

SAMUELE PARKERO, S.T.P.

Archidiacono Cantuariensi.

LONDINI:

Typis M. Clark, impensis Jo. Martyn ad Insigne Campanæ, in
Cœmeterio D. Pauli. MDCC LXXVIII.

DISPUTATIONES

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

DE D. E. O.

PRÆFATIO.

Cum à primâ ferè Adolescentiâ in u-
nam de Vitâ Beatâ cogitationem,
in quam ipsâ Naturâ omnes incensi
sumus, incubuerim, rogitavi non
modo de communibus hominum
voluptatibus, verum etiam Re-
gum, Principum, Imperatorum, omnium, qui di-
vitiis, qui autoritate, qui honore, qui omnibus
Voluptatis prærogativis fruuntur, atque multis
tandem & indefessis vigiliis aut nullam esse huma-
ni generis fælicitatem, aut unâ religione positam
esse deprehendi. Quæ enim sunt magnæ & solidæ
istæ voluptates, quibus vivimus, quibus gaude-
mus, quibus sudorem omnem impendimus, nisi ut
cibo & portione famem sitimque depellamus, atque
ut laboribus defessi somno & otio nos recreemus?
Quæ quid quæso nobis gratum aut jucundum affe-
runt, nisi quod ipsis corporis molestiis & ægritudi-
nibus medeantur? Adeo ut nulla sit in ipsâ vitâ
fælicitas, nisi quod detracto dolore omni, solum
quòd miseri non simus, fælices nos esse putemus.
Atque igitur ille ipse, qui *Vitæ Beatæ*, qualis sine reli-
gionis solatio haberi possit, *Architectus* habebatur,
eam solâ doloris privatione perfici & terminari do-
cebat. Neque tamen aliæ sunt voluptates Magna-
rum quam Rustici & Aratoris cujusque voluptates;

quanquam enim conviviiis magnificè & splendide ornatis accumbant, si sobriè & moderatè epulentur, eandem neque majorem quam isti in famis depulsione voluptatem consequuntur; si autem helluentur, luxuriæ pœnas crapulæ supplicio luunt. Atque etiam si cibos suos suavioribus condituris gulæ commendent, jucundissima tamen sunt omnium Socratica ista famis & sitis condimenta, quæ qui habet, eidem, si modo panem & aquam præterea habeat, exquisitissimis & quidem regalibus epulis mensæ suæ extruuntur. Denique quicquid sibi proprium habent viri principes & magnates, id totum, præter publicas curas, in specie, pompâ, & tumultu ponitur, ad quæ dum stupent alii, nullo tamen eorum sensu ipsi oblectantur. Omni itaque vitæ humanæ conditione penitus perspectâ, non modo inquam nostrum qui communi hominum statu nascimur, sed & illorum qui voluptatis quasi hæredes nascuntur, nisi ad majora nascamur omnes, nemini, omnino nasci, operæ pretium esse conclusi. Præsertim cum si quid in vitâ jucunditatis fuisset, tot malis, curis, angoribus, morbis, injuriis, cupiditatibus, ne quid dicam de rerump. odiis, dissidiis, tempestatibus, bellis, eversionibus, cujusque tranquillitas perturbatur. Atque istæc tristissima videtur Calamitatis humanæ ratio, ut cum Vita Beata bonorum omnium adeptione, malorumque depulsione efficiatur, si ex innumerabilibus bonis defuerit unum, aut è malis unum acciderit, omnis sælicitatis status vexetur & funditus evertatur.

Si

Si verò alia omnia Fortunæ tela, insidias, & vulnera devitare possemus; si perpetuis Animi & Corporis voluptatibus constituti simus; si secretis malis omnibus nihil unquam aut ad Gratiâ aut ad Voluptatem defuerit; si denique integrâ valetudine ad extremam senectutem vixerimus, nullâ tamen aut philosophiâ aut stupiditate fieri potest, quin infinitum & ineluctabile istuc, quod omni horâ impendat, mortis malum semper metuamus. Eodem enim Affectu dicam an Fato quo se quisque amat, sui interitum perhorrescit, eoque vehementius, quo sibi charior fuerit, seseque magis dilexerit. Atque eo quidem ipsius Naturæ horrore mortem refugimus, ut nihil sit quod eum aut minuat aut tollat, nisi unum vitæ fastidium: At sanè qui ea conditione vivunt, ut vivendi tædeat, ii malorum omnium gravissimo, ipsâ desperatione opprimuntur. Nihil enim melius habent, quo se consolari possint, nisi quod quandiu superesse contingat, miseros se fore noverint, neque quicquam à miseriâ liberaturum esse, donec sempiternâ morte extinguantur. In eas ergo angustias adductæ sunt res humanæ, ut si vitæ dulcedine capiamur, omnem illius voluptatem labefactet tristis moriendi necessitas; sin vivendi tædeat, quid quæso, quem premit ipsius vitæ desperatio, quâvis consolatione permulcere, aut omnino ad vivendum invitare possit?

His ergo multisque hujusmodi aliis monitis non esse Beatitatem hac ipsâ terrâ conquirendam, aliò cogitationes vertendas esse conclusi, atque adeo statim

ab ipsis fundamentis omnia commovere solâque ratione examinare cogitavi. A primâ itaque quæstione exorsus sum, quo Authore in hunc vitæ statum, qualiscunque fuerit, devenire contigit. Quippe in hujus unius loci angustias omnem de Boni Mali-que legibus, atque de Vitæ Beatæ principiis controversiam adductam esse aliquandiu perspexeram. Ut si fixa & constituta sit Opinio, summum quendam omnium hominum Dominum & Rectorem esse, justitia, fides, humani generis societas, omnisque Virtus quæ aut mihi aut tibi aut Reip. utilitatem afferat, adamantinis simul radicibus esse constitutas. Si verò de eâ dubitetur, omnem Virtutis constantiam, cum principio unde nata & cui innixa sit firmior esse non possit, labefactari: Si denique prorsus tollatur, omnem vitæ gubernationem funditus everti, nullâ Legumlatorum aut fraude aut potentiâ instaurandam. Ut verbo dicam (non enim hic omnem Argumenti rationem narrare licet) ab initio intellexi, si Deus sit, nobis quoque probis beatis esse licere, si non sit, neque beatos esse posse, neque probos esse teneri.

Huic itaque uni operi omnes vires, omnem industriam, omnes vigilias contuli, neque in eâ diu laborassem, nisi primùm Scholasticorum Autoritati nimium tribuissem: Eorum enim disciplinâ ab ineunte ætate innutritus omnem Sapientiam & Eruditionem ab iis discendam esse putabam. Ii verò (ne quid de barbarâ scribendi ratione dicam) cùm à malis initiis exordium cepissent, nihil unquam in veritatis investigatione proficere potuissent. Cùm enim.

enim unum *Aristotelem* secuti sint, ipsis Impietatis fundamentis Theologiam suam extruxerunt. Id quod postea cum de ipso *Aristotele* tum de iis demonstrabimus. His ergo diu illusum ad Philosophos deinde accessi, at horum levitate quam istorum ignorantia magis illusum me esse sensi. Ii enim singulari Græcorum vanitate (à quibus omnem philosophiam accepimus) idem, quod *Lampsacenus* ille *Strato*, fere conati sunt omnes, ne Dei operâ ad mundum fabricandum utantur. Adeo ut cum maxima ab iis subsidia mihi pollicitus fuisset, eos & qui eorum philosophandi rationem secuti sunt maximos & quidem solos causæ, quam susceperam, hostes esse compererim. His ergo non minori indignatione quam ipsâ Scholasticorum Barbarie missis, postremò omnes meditandi vires in ipsam rerum naturam vertendas esse cogitavi. Hoc autem vix mecum statueram quin rem planè confectam intellexissem. Quippe oculos neque in cælum tollere, neque in terram defigere, neque in meipsum vertere potui; Quid autem de magnis hisce loquor? non potui formicam, non muscam, non papilionem, non herbam, non fruticem, non denique lapidis in terram descensum intueri, quin Animum statim summâ illius, qui omnia condidit, sapientiæ admiratione perculsum & planè victum esse sentirem. Atque igitur subito gaudio elatus quod veritatem omnium primam & maximam non ut antea opinione, non solâ fide, non imbecillâ verisimilitudine, sed indubitabili demonstratione percepissem, continere me non potui, quin exiguum

illius specimen admodum Adolefcens in publicum illico obtruderem. Quod opusculum cum ante aliquot annos edidiffem, pleraque Codicum Exemplaria Incendio Londinenfi ftatim perierunt. Bibliopola igitur, ut erat poft horribilem iftam Stragem magna librorum penuria, alteram Editionem rogavit, quod idem Amici quidam qui jubere poterant, monuerunt. Ego autem, ut dixi, rudi & inquinato Scholafticorum fermoni affuetus, rem differre ftatui, donec quicquid Scholaftici horroris memoriæ fortè hæfiffet, tandem temporis diuturnitate extabefceret. Quo demum quodammodo factō: Argumentum de integro, ut ab aliis negotiis vacare licuit, tractavi. Idque primū oratione facili, quanquam non prorfus abjectâ, persecutum me fuiſſe ſpero, ſed mediâ iſtâ inter eos, qui nihil niſi verba & ornatum curant, eoſque qui omne verborum decus & numerum negligunt: Id ſaltem curavi (cū non magno labore fiat) ne faſtidiōſi iſti, qui omnem eruditionem in oratione faciendâ & ornandâ occupatam eſſe putant, argumentum ob ſtyli aut horrorem aut exilitatem aſpernentur. Quanquam in verbis non ita curioſus & aſtriētus fuerim, ut iis quicquam placere morarer, qui ſi vel tenuiſſimam quamvis particulam legerint, quam in ipſo Cicerone aut non omnino reperiunt, aut ſitam alio periodi loco, quā quo ipſe poſuit, Getas denuo & Vandalos, ipſamque Laplandiam in Italiam irrupiſſe vociferantur. Verū ut verba nova ipſe non excudi uſitatis contentus, ita ſi quæ innovārint recentiores, quibuſcum diſputare contigit,

tigit, cùm quovis suâ linguâ versari religioni non habui. De sermone verò non multùm laboro, eo usus, quem tulit adjuncta naturæ indoli mediocris industria.

Argumentum autem, quo inquam in omni aut Philosophiâ aut Theologiâ non alterum nobilius tractatur, quemadmodum ipse tractaverim judicabunt alii. Atque omnibus eandem de meis judicandi facultatem, quâ ipse sum de aliorum scriptis usus, libenter concesserim. Nullas enim partes ipse suscipio, solam Veritatem colo & sequor. Quanquam si quâ causâ iniquus & factiosus esse possem, hâc certè esse potuissem: Cùm nihil tantundem quàm Mundum optimâ Numinis Providentiâ gubernari omnium interesse putaverim. Eâ tamen æquitate disputationem aggressus sum, atque omnia in utramque partem rationum momenta & pondera æstimavi, quasi nihil aut officii aut emolumenti ageretur. Atque igitur Argumenta non modo popularia sed & leviora omnia prætermisi, unum à præclarissimis rerum finibus per omnes naturæ partes secutus. Nihil enim petere, nihil impetrare, nihil declamitando persuadere volui, sed imprimis mihimetipsi satisfacere atque aliorum omnium assensum solâ demonstrationis vi & perspicuitate extorquere. Non igitur magnam esse Naturæ commoditatem, summam Universi pulchritudinem, mirabilem cœlestium ordinem solum dicere satis putavi. Id quod jamdiu plerisque usu venisse animadverti, qui admirabilem esse universi fabricationem clamant, quæ autem sunt singulæ
com-

commoditatum rationes explicare nunquam progrediuntur: Verùm si tres quatuorve locos è *Ciceronis* de Naturâ Deorum libris attulerint, quibus Naturæ pulchritudinem ipse mirari visus est, Argumento satis se fecisse arbitrantur. Atque equidem toties in aliis scriptoribus eosdem repetitos legi, ut si Authorem ipsum nunquam legissem, alios legendo memoriter recitare didicissem. Ego autem singulas commoditatum rationes, quæ hoc nostro Terrarum Orbe cernuntur, quoad potui, studiosè diligenterque acquisivi, quibus id unum quod vellem me consecutum fuisse spero, ut nullo *Mechanismo*, neque fortuito, neque fatali, solo autem Opificis consilio extructa fuisse omnia demonstraverim. Quicquid autem de Argumento dicendum sit, hoc saltem mihi ipse assentatus sum Libellum post alios omnes non prorsus inutilem fore; idque hac saltem, si nulla alia ratione, quòd impios omnes aut prorsus Asotos aut admodum imperitos esse demonstrat, atque si quid Autoritatis à doctis acceperint, id totum à levitate esse profectum. Atque equidem inanem istam ostentationem humanæ omnis tum impietatis tum miseriæ fundum semper existimavi: ut ne quidem scelestissimus quisque palam impietatem professus fuisset, nisi ut inde majorem aut Ingenii aut Audaciæ gloriam adipiscatur. Atquæ omnes (quod maximè dolendum est) qui se ingenii acumine antecelluisse putarunt, hæc gloriæ scabies maximè corripuit, ut sint, quanquam ipsi improbi nequaquam fuerint, qui quicquid publicâ autoritate ratum est, conati sunt

sunt evertere, atque potissimum ipsam religionem, cujus semper apud omnes Populos sanctissimæ fuere leges, solum ut insanam istam quam dixi nominis famam depecularentur. Et quidem ni ita se res haberet, omnis Impietas non minùs autoritatis quàm rationis patrocínio caruisset.

Magna esse fateor Aristotelis, Cartesii, aliorumque Philosophorum nomina, quorum fastidium & levitatem eâ quâ oportet libertate reprehendo. Id tamen non eo Instituto feci, quod tantos viros maledictis & contumeliis laceßere placeret, sed quod (ut de Epicuro inquit Cicero) *fieri nullo pacto possit, ut non dicas quid non probes ejus à quo dissentias.* Quâ autem ratione dissenserim, quemvis modò quâvis sit æquitate aut (sine quâ æquus esse nequit) probitate judicare volo. Solam enim veritatem, non victoriam, non cum doctis viris contentionem quæro; qui scilicet eâ Animi simplicitate vivo, ut præter unam Veritatis investigationem, meo labore nihil dignum existimare possim. Neque diu post opus inceptum de quovis præter unum Epicurum redarguendo cogitaveram; cùm verò in aliorum, qui meliori famâ fuere, sententias inquisissem, eos quoque eodem quo Porcus iste, luto volutasse perspexi. Ut profectò id me acriter dolere fatear tot tantosque viros, qui eruditionis famam consecuti fuere, tam infami causæ Autoritatem attulisse. Quod tamen cùm fecerint (ut complurimi fecerunt) necesse erat ut eos non ratione sed solâ vanitate ductos id fecisse demonstrarem. Id verò si obtinuerim ut non Autoritate, sed solâ ratione controversia agatur,

gatur, neque *Græcorum* acumen, neque *Romanorum* facundiam; quid autem de *Græcis* & *Romanis* loquor? *Ipsas Inferni portas*, in causâ tam nobili, tamque perspicuâ, ne quidem ipse solus etiam in hâc meâ ingenii mediocritate extimescerem.

Conquesturos esse non dubito cujusque *Sectæ* discipulos Magistrum suum liberius quam illius dignitatem decet reprehensum esse. Eum enim sceleratorum omnium morem esse novi, ut suæ impietatis convicti, neque quicquam quod respondeant habentes, de iracundiâ & calumniandi voluntate vociferentur. Sic *Marci Antonii* amicos, cùm nihil *Ciceronis* integerrimi viri accusationibus respondere possent, eidem objecisse memini iracundè nimis & contumeliosè istam reip. pestem & beluam (quâ nulla unquam ætas tetriorem peperit) accusasse. Controversia autem ista in rebus politicis, quæ semper minus certæ sunt, versabatur; nostra verò in certissimis hominum decretis, non an quid flagitiosum clam moliantur, sed an quid tale aperte docuerint. Quod si quenquam docuisse comprobetur, sua certè constat cuivis sine calumniæ suspicione accusandi libertas. Quâ itaque libertate, eo sum & candore & integritate usus, ut si quibus istiusmodi clamoribus impudicum istud hominum genus innocentiam meam insectabuntur, res ipsa efficiet ut illæ sâ istâ nil nisi petulantia suæ ignominiam consequantur. Probis enim & cordatis omnibus summum honorem semper tribuo, atque etiam, si quando dissenserim, suas cuique laudes integras esse curavi. Atque tantum abest ut quic-

quicquam eorum famæ detractum & imminutum esse velim, ut nunquam optimos ejusmodi viros sat magnis honoribus ornari posse putaverim. Quid enim secundum ipsum Deum omni cultu, omni honore, omni studio dignius, quàm homo, qui cùm singulari Numinis munere aliis sapientiâ præstiterit, eâ in communem humani generis fructum integrè utatur? Ut profecto pauca sint quæ vehementius doleam quàm quod nunquam meritas pro beneficiis gratias reportaverint; imò (quod nunquam satis dolendum est) quod gratiarum vice tanquam proscripti & publici odii victimæ facti nil nisi maledicta, contumelias, & opprobria (imò nonnunquam, neque id raro, capitis supplicia) ab ingrato seculo plerunque accepisse memorantur. Atque equidem maximè dolerem, nisi quòd posteaquam mundum optimâ Numinis Providentiâ gubernari intellexerim, clarissimo argumento esse intelligam, cùm debitis Officii præmiis hac vitâ non decorentur, eos eâ tam iniquè defunctos longè majora atque virtutis suæ altitudine digniora alterâ manere. Cùm igitur eâ conditione nascamur omnes, sorte nostrâ lætemur, atque hilares eam vitæ rationem ineamus, quam nos & Deo & nobismetipsis charos effecturam esse novimus. Ut eo consilio semel inito, nihil aut ab Officii constantiâ, aut à fælicitatis fructu, neque vitæ calamitas, neque mortis metus dimovere valeat.

Atqui præter divinos & cœlestes istos homines, qui hâc ratione vivere, hac mori possunt, alii sunt, qui reconditoris philosophiæ specie omnes

(b 2)

virtu-

virtutis & officii rationes apertè tollere nituntur. Quos tamen (quanquam magna de se ad nauseam usque pollicentur, atque bonorum omnium conatus, quibus humano generi inservire vellent, intolerabili fastidio aspernantur) si propius adiveris, nihil agresti quovis cum omni suâ Arrogantiâ plus intellexisse invenies; Plus intellexisse dico? imò rusticâ quâvis aniculâ stultius de re quâque censuisse. Hi inquam sunt, quorum impietatem & maliciam, quanquam & eorum fastidio insensus esse debeam, omni indignatione reprehensam esse vellem, neque eos, modo absit à reprehensione contumelia (quanquam vix adesse potest) eâ quâ merentur severitate corripì posse puto. Et quanquam quosdam non minimâ indignationis specie reprehenderim, tamen si majori ingenii acumine valuisssem, longe acrius (ut liberè dicam) reprehendissem. Tametsi enim illos odio, quo summo digni sunt, non habuerim, cùm tamen eorum impietatem totâ mente oderim, ne quâ sint inter doctos autoritate, omni contemptu conculcandos esse vellem. Atque ut cujusmodi homines istâ accusatione præcipuè notaverim, Lector intelligat, tales esse sciat (quid enim omnium hostes apertissimos nominatim accusare timerem) quales se imprimis *Epicurus*, *Vaninus*, & *Hobbius* præstiterunt. Qui in summâ rerum omnium ignorantia versati, eo quo dixi fastidio omnia nostri & officii & felicitatis momenta abdicarunt. *Vaninum* hominem vaferrimum semper existimavi, *Epicurum* autem & *Hobbius* diu in Philosophorum choro numerandos

dos esse duxi ; atque igitur *Disputatione primâ* tam Ingenii quam Eruditionis non mediocris laudem iis tribuendam putavi. Cùm verò postea eorum scripta diligentius examinare contigit, tantam in iis infantiam, tantam futilitatem, tantam in extremâ rerum ignoratione impudentiam deprehendi, me (fateor) diutius sustinere non potui, quin tandem summo eo, quo merentur, contemptu haberem. Atque cum quibus rationibus impietatis causam uterque egit & adornavit, Lector intellexerit, modò quâvis sit animi probitate, non magis contemptos atque acrius reprehensos fuisse ipse, haud dubito, indignabitur. Cùm enim optima Numinis Providentia maximis & pene divinis nos dotibus ornaverit, sibi que cum animi bonitate tum beatitate proximis esse voluerit, quid tetrius nobis aut indignius fieri possit, quàm ut in Quadrupedum conditionem nullius aut virtutis aut beatitatis compotem detrudamur, solùm ut pauci quidam Sophistæ nomen aliquod, seu potius qualemcunque nominis memoriam consequantur ? Quas enim miseras terrarum Orbi inferant, suâ nihil interesse putant, modo quibuscunque hominum calamitatibus ad inanem gloriolæ speciem ipsi grassentur. Itaque in perditos istos ut in maximè exitiosam atque manifestè deprehensam in ipsum hominum genus conjugationem simul omnes bellum sempiternum denunciemus. Neminem certè miserum esse delectat, quid ergo cum iis agendum erit, qui perduelles & communes omnium hostes se profitentur, qui sublati justitiæ & charitatis legibus omnes omnibus

(b 3) bel-

bellum indicere & inferre persuaderent? De iis saltem quid mitius statuendum, si incolumes esse velimus, nisi ut hostes esse judicentur? Atque istuc cum fecerim, liceat quæso liceat bonos omnes orare, obsecrare, obtestari, imò & iis exprobrare liceat, ut contra eorum amentiam non unius populi remp. sed omnium hominum communem junctis viribus & consiliis tueantur. Quis enim, quasi suâ nihil interesset, iners & ignavus esse possit, cum bellum nefarium contra publica Numinis templa, privatas cujusque ædes, conjuges, liberos, fortunas comparari & geri viderit? Quid autem pluribus prosequar? Res palam est, facta est conjuratio, deprehenduntur Manlii, Catilinæ, Cethegi; Quippe hi sunt, qui nullum esse Numen, nullum Mundi Dominum & Rectorem palam & aperte docent, nullam esse officii rationem, nullas boni malique leges, virtutem omnem solâ populi opinionem esse fundatam, cuiquam quicquid libet licere, suum cujusque commodum sibi suarum actionum normam fore, sapientem quicquid suis rationibus conducatur acturum, nullâ adversus alios benevolentiam teneri, neque Patriam, neque Parentes, neque Liberos curæ habere, se sibi soli charum esse, & quicquid eadem secum cuticulâ non habitet, à se prorsus alienum reputare. Eos autem qui ad dignitatem omnia referri, qui officium commode anteponi oportere, qui virtutem, qui religionis cultum, qui rectam conscientiam ipsâ vitâ chariorem esse aiunt, impudentissimos esse impium prædones, quod cum omnia sui causâ faciant, se soli reip.

conlu-

consulere profitentur, atque adeo nullum probos inter & improbos discrimen esse, nisi quod qui probitatis speciem præ se tulerint, omnium scelestissimi haberi mereantur, qui autem apertè nefarii sunt, qui jura omnia divina humanaque conculcant, qui nulla scelera, nulla flagitia, nullos furores metuunt, eò meliores esse, quo se deteriores profitentur. Quo cum pervenerit impia & indocta disputatio, quid mirum si ex istiusmodi decretis simile sequatur vitæ institutum? Ut nullam officii rationem haberi concionentur, cuique si è re suâ existimaverit, patriam prodere, parentes trucidare, conjuges & liberos veneno conficere licere, Sapientem nullam communis utilitatis curam habere, omnem conjunctionis humanæ societatem contemnere; omnia fidei, justitiæ, verecundiæ vincula perrumpere; cædes, incendia, rapinas moliri; imo denique non modo singulares victimas, sed & si fortè detur facultas totas nationes suæ libidini immolare. Hæc sunt Impietatis docta Effata, hæc præclara facinora, quæ si unquam quâvis Autoritate esse obtinerent, ipsum Mundum unâ communi strage & ruinâ sepelirent. Cum itaque hæc sit impiorum disciplina, hæc vitæ ratio, judicent boni omnes, ut cum qui unum hominem interfecerit, eum omni curâ è republicâ tollendum esse arbitrentur, quantâ diligentiam ex omni hominum societate amovendi sint isti, qui ipsam humani generis conjunctionem uno ictu jugularent.

Quan-

Quamquam sit & alterum hominum genus, quibus me haud minùs acrem Adversarium semper sum professus & professurus: Ii scilicet qui sanctiori pietatis specie ad omnia flagitia perpetranda summâ tam audaciâ quàm impietate utuntur. Atque adeo ut de Epimetheo olim finxerunt, qui apertâ Pandoræ pixide, quam Dii Deæque omnes donis omnibus repleverant, Terrarum Orbem omni malorum genere replevit: Ita isti quod Deus Opt. Max. maximo vitæ humanæ solatio & beneficio instituêrat, omnium miseriarum calamitatumque fontem uberrimum effecerunt. Hi sunt qui teterrimis de Deo opinionibus imbuuntur; qui ipsum non benevolentia, non justitiâ, non charitatis, non misericordiæ legibus subditos suos gubernare putant; qui tetricum, qui durum, qui acerbum, qui vindictæ cupidum, qui rebus minimis infensum esse, qui denique posthabitis aliorum omnium rationibus ipsum sui tantum imperii gloriæ & amplitudini consulere arbitrantur. Atque cum de eo pessima quæque cogitaverint, quod tamen maxima sint summi Numinis attributa, summas statim esse virtutes sibi persuadere pergunt. Nemo enim est, quàm male cunque de Deo suo opinetur, qui non eundem crediderit esse optimum: Atque igitur si quis affectum quemvis à virtute & justitiâ secretum Numini semel imputaverit, mox inde omnem virtutis & justitiæ conscientiam ex animo ipse sibi exurit. Cùm enim medium nihil inter virtutis vitique cultum reperiat, fieri non potuit, quin sublatâ virtute contrarium

rium cujusque vitium in illius locum substituatur. Unde superstitiosi omnes non modo non bene sed semper pessimè de summo Numine censuerunt. Ut igitur omnium in unâ Justitiæ virtute exemplum ponamus. Hujus enim quæ laus, quis usus, quæ bonitas, nisi ut ab omni pravitate & turpitudine coerceat, atque in omnibus honesti, recti, & decori rationem tueatur? Eam tamen superstitiosi quidam solam vindictæ cupiditatem esse reputantes, non modo justitiam omni æquitate sejunctam, sed turpissimâ crudelitatis libidine inquinatam invenerunt. Quâ scilicet ipsi Deo fas est in Imperii sui laudem & gloriam innumerabilem hominum multitudinem sempiternis suppliciis & cruciatibus sine noxâ, sine culpâ, sine quâvis delicti conditione, solo arbitrii (ut malè vocant) beneplacito devovere. Eosque omnes, ut huic crudelitati quandam Justitiæ speciem adhiberet, præpotente suo impulsu ad ea perficienda scelera incitare, quæ revera sempiternis istis miseriis, quibus devoti erant, jure puniri mereantur. Quibus quid turpius, quid crudelius, quid injustius de quovis Tyranno, imò de ipso Diabolo excogitari posset? Cujus enim tantæ crudelitatis fuit infinitis hominum innocentium miseriis delectari, eosque nullâ aliâ causâ nisi ut se sempiternis eorum ejulatibus delectaret, condidisse? Cujus tantæ Injustitiæ eosdem absque quâvis delicti obligatione diris omnibus & suppliciis mactare? Cujus denique tantæ turpitudinis tam fœda in iis scelera perficere, ut quæ nullis nunquam pœnis, nullis cruciatibus, ne quidem sempiternis sa-

tis expiari possent? Quàm dura, quàm immania, quàm horrenda sunt ista Porrenta! Deum Opt. nos eâ solum conditione nasci voluisse ut ex infinitis nostris miseriis æternam voluptatem ipse meteret! Deum Opt. ne istâ voluptate suâ fraudaretur, quam sibi in Orbis conditi præmium pollicitus fuisset, se potius omni flagitiorum genere polluisse! Deum denique Opt. sibi laudi atque gloriæ fore putare nos summè miseros simul & sceleratos fecisse! Hæc autem aliaque ejusmodi ab honestate, à virtute, à benignitate secreta in Deo esse rati, eosdem Affectus, quos ipsi ascripserunt, mox sibi induere conantur. Quippe nemo est tam abjectæ sortis, tam angusti animi, qui non æmulatione accendatur, ut Deum, quem Optimum putat, quodammodo imitetur. Atque hinc exortum immane & belluinum istuc hominum genus, qui optimâ Conscientiâ pessima quæque flagitia perficiunt. Qui religiosissimo Numinis exemplo totas nationes utpote à Deo exitio devotas canibus stygiis, furiis, & diris consecrantur. Qui facibus, qui incendiis, qui cædibus in majorem Dei Gloriam ubique grassantur. Qui denique ut crudelissimis illius, quæ jam ante diximus, decretis satisfaciant, omnes quos exigui sui gregis censu numerare non placet, tanquam Deo exosos omnibus miseriis exagitare moliuntur. Hinc istæ quæ tam iniquè in ipsam religionem deplorentur querelæ, *tantum peperisse malorum*, non modo quod conquestus est unus unam mulierculam mactatam esse, verùm populos, regna, provincias Dis Infernis continuo & ubique immolari. Atqui

infir-

infinite essem si gentium omnium calamitates commemorarem; quæ enim in omni Terrarum Orbe natio reperitur, quæ ætas, quod regnum, quæ respublica, cujus annales non sanguine, non cadibus, non perduellionibus repleverunt? Hanc igitur animi malignitatem non minùs quàm apertam impietatem ex omni rep. amoveri bonorum omnium interesse dico. Atque primùm eo potius quod malum sit, cui facilius anteverti quam mederi possit. Populus enim priusquam insanierit, facillimè legibus coercetur, fanaticâ autem rabie semel correptus excusâ mox omni custodum reverentiâ circumvolitare, omnes qui obviam fiunt laniare, atque eâdem tæbe contaminare: ut quidem sæpe contigerit pestiferam hanc contagionem, quæ ab uno aut paucis profecta est, brevi tempore totos populos, totas nationes, totas provincias profligasse. Adeo ut maturo unius aut paucorum supplicio ipsa Reip. societas à ruinâ tuta & incolumis conservari posset, cui tamen si paulo tardius ut *Actæoni* canum multitudine laniato subveniatur, eam vix ullis unquam viribus, ullis consiliis, ullis conatibus è populi insanientis faucibus eripiemus.

Quamquam tamen hos potissimùm idcirco amoveri vellem, quod etiam si sint hostes minus quàm qui ex impietate peccant malitiosi, vereor tamen ne sint multò terriores. Furæ enim istæ, cùm nullâ animi tranquillitate, nullâ domi pace, nullâ intus quiete gaudere possint, sed contrà omnibus Conscientiæ facibus, virgis, flagellis noctes atque

(c 2)

dies

dies crucientur, horribili istâ rerum omnium desperatione, quas ipsi miseras sentiunt aliis omnibus inferre sollicitantur. Quippe cum ipsi animo tranquillo esse nequeant, nihil habent quo calamitosæ suæ ætatis tædium fallant, nisi ut alios omnes communi secum calamitate obruisse lætentur. Atque igitur quanquam nullâ præmii spe, nullâ de rep. sollicitudine, imo denique nullâ de rebus privatis voluptate teneantur; quas tamen ærumnas? quos labores? quas vigilias? modo communes omnium felicitatis rationes labefactare possint, etiam cum ipsius vitæ, capitis, omniumque fortunarum periculo subire non sustinebunt? Hi tamen cum improbos se planè noverint, nullâ fiduciâ sibi constare possunt, magnâ animi in suis sceleribus ægritudine jactantur, neque scelera quævis nisi summâ & anxîâ sui diffidentiâ impediti & quodammodo vincti perpetrare possunt. Isti autem, cùm nullâ suorum scelerum conscientîâ anguntur, eadem facinora summâ cum fiduciâ perficere non metuunt. Non metuunt? imò verò omnia flagitiorum genera erecto atque fidenti animo moliuntur. Cùm enim quid bonum quid malum sit nesciverint, imò cum in cuiusque virtutis locum vitium cuique contrarium substituerint, quas furias, quos ignes, quas tædas ab iis & reip. & cuiusque ædibus immitti non vereamur? Quid enim à quovis scelere eos coercere possit, qui ad omnia perpetranda teneri se arbitrantur? Atque hujusmodi homines semper fuere, qui maximas calamitatum copias Terrarum Orbi intulerunt. Quanquam enim manifesto scelesti

plerun-

plerunque fuerint primi cujusque sceleris auctores, nunquam tamen nisi horum adjumento consilia sua ad exitum perducere potuissent. At qui hos nimium paratos semper reppererunt, ut quicquid ipsi sceleris excogitassent, hi omni animi alacritate exequantur. Ut si omnium nationum monumenta percurramus, nullam in omni Terrarum Orbe gentem tam beatam invenimus, quam fanatico suo furore non aliquando everterunt. Ne verò gentium exterarum miseria commemorem, quæ mala, quas clades, quas ærumnas ab hujusmodi Furiis nos, nos, inquam, Britanni nuperrimè pertulimus. Quantâ rabie, quantâ inhumanitate, quantâ petulantia bellum nefarium in Regem optimum inferebant? quâ crudelitate gerebant? quâ sævitiâ omnes qui belli eventu in eorum venerant potestatem, tractabant? Quâ acerbitate regem ipsum insequiebantur? Quàm indignè, nullâ habitâ adversus regiam personam & dignitatem reverentiâ, tanquam unum ex infimâ sæce latronem exagitabant? Quàm justas pacis conditiones ab eo sæpius oblatas repudiabant? quàm duras, quàm iniquas, quàm indecoras ipsi offerebant? Et ne omnes horribilis Tragediæ partes exponam, quàm perfidiosè, quàm immaniter, quàm nefariè vendebant, emebant, prodebant, trucidabant? imò denique quam inauditâ malitiâ, quæque omnia sicariorum flagitia superat, Regis interfecti famam & memoriam maledictis, contumeliis, mendaciis, atque omnibus calumniandi artibus violare conabantur. Quæ

omnia scelera, si quæsieris quâ publicâ regiminis culpâ incensi perfecerunt; nullâ omnino nullâ, nisi inexpiabile sit in Principe peccatum summa Bonitas & Clementia. In hunc tamen non modò regum sed & hominum optimum belluinâ istâ conjuratione insurrexerunt, solum quod malis de Religione opinionibus omnem virtutis, omnem modestiæ, omnem humanitatis conscientiam decoxissent. Quis enim eo clementius imperavit? quis justius? quis moderatius? Quis majorem reip. curam gessit? Quis minora vectigalia poposcit? Quis subditorum querelis pari facilitate auscultavit? Quis ut iis quoquo modo placeret, tantum sibi à regiæ Majestatis prærogativâ detraxit? At nihil valebant ista omnia, neque quicquam valere potuit. Quanquam enim omnia, quæ optare, quæ postulare, etiam & quæ rapere poterant, haberent, tranquillo tamen animo esse non possent, nisi summo isto, quod Deo suo tribuissent, imperio ipsi quoque gauderent, ut quos placeret, sive Reges, sive Magnates, sive Sacrorum Antistites, sine lege, sine justitiâ, sine misericordiâ inexorabili suæ crudelitati mactarent.

Præcipui hi duo sunt humani generis hostes; at alii sunt, qui quanquam hostes non fuerint, sunt tamen Proditores: prudens scilicet & cautum istuc hominum genus (sic enim sibi in suâ calliditate assentantur) qui ut ad omnem rerum mutationem incolumes se servant, cum omnibus pariter amicitiam aut simulant aut colunt. Atque adeo dum impios clam, furiosos apertè nimis amplectuntur, calli-

callidâ istâ suâ mansuetudine utrisque nimium favoris & gratiæ semper conciliarunt. Hos etiam si majori lenitate tractandos putaverim, quòd ipsi improbi nequaquam fuerint, neque improbos amaverint, imò fortè odio quo oportet intus habuerint, nunc tamen eâdem severitate, quâ impii & furiosi, objurgandos esse puto, quòd ipsam impietatis causam suâ potissimum imprudentiâ tueantur. Ipsi enim impii, quì & quales sint, suo scelere illico satis omnibus indicarent, nisi quod horum popularium favore frui, aut saltem odio non haberi videantur, Populus eos tam tetrum atque pestiferum belluarum genus non existimet. Cùm ergo fallaci & astutâ suâ moderationis, lenitatis, atque misericordiæ specie ipsum Populum in sui perniciem maximè decipiant, cùm improbis sua flagitia perficendi potestatem faciant, cùm denique bonos omnes sui negligentia in eorum insidias pertrahant, iis si stultam prudentiæ suæ amentiam paucis exposuero, nullo aut parvo meo labore cuique de suâ improbitate sua cujusque conscientia exprobrabit. Primum ergo, amici, quem vobis fructum istius vestræ prudentiæ polliceri potestis? Incolumes esse vos velle dicitis, atque igitur omni rerum mutationi antevenire, omnium inimicitias, odia, & furores devitare; ut quibuscunque summa rerum fortè deferatur, ambitiosus nemo in nostram perniciem unquam concitetur; saltem quieti esse desideramus, quid enim nostrâ refert nos aliorum rationibus interponere? Suas quisque curet, alienas, nisi homo molestus & importunus haberi velit, iis quorum

quorum interest curandas permittat. De rebus ergo publicis inter se luctentur alii, qui ambitione, qui invidiâ, qui animi tempestate se abripi patiuntur; nos modesti, nos humiles, nos moderati sumus, sat bene contenti si fortunarum mediocritate tutò & quietè gaudere possimus. An verò hæc sit, amici, nostra, quâ tantum nobis plaudimus, in rebus civilibus prudentia? Sic sapimus? sic res familiares administramus? Sic nobis, sic liberis provideamus? Sic domicilia, sic tecta, sic fortunas defendimus, ut salvam esse rempublicam nostrum atque nostrorum imprimis interesse non cogitemus? Ut nesciamus unam esse omnium incolumitatem, quæ cuique quàm ipse sibi conjunctior esse debet; quæque nisi integra servetur, neque tu neque ille neque Ego salvi esse possumus. Hanc igitur maximè tueri suæ saltem salutis causâ, cujusque imprimis interest, quoniam nisi eâ primùm stabilitâ jacienda sint nulla cuiquam felicitatis fundamenta, eâque eversâ ruant simul & labefactentur omnes uniuscujusque fortunæ. Stultorum ergo hominum est sibi & suis malè providentium res publicas à suis alienas putare, atque istis penitus neglectis suarum tantum rationem habere. Sic vident, sic sapiunt, sic rationes suas intelligunt Infantes, qui modo crepundiis suis domi aliquandiu lætentur, quæ sint in urbe incendia nihil ad se pertinere putant, priusquam ipsa domicili sui tecta flammæ contagio occupaverit. De vestræ igitur Sapientiæ acumine gloriari desinite, neque vos prudentes viros, nedum cives probos ante putetis, quàm civitatis

vitatis rationem primo loco habendam esse vobiscum statuatis.

Atque hinc profecto maxima rerum humanarum iactura semper facta est, quod homines plerique nimis arctatum tum commodi tum officii sui rationem semper habuerunt. Si enim in mercaturis faciendis, si in negotiis suis officinariis honestè rem quæsi-
rint, nullâ de publicâ incolumitate curâ, nullâ de eâ tuendâ officii conscientiam tenentur. Nullam se cum iis qui remp. gerunt, rationum societatem habere, Magistratus res suas sui duntaxat causâ, ut ipsi Mercaturas, administrare arbitrantur. Atque adeo si quæ fortè extremo reip. periculo graviora imposue-
rint vectigalia, populus sua sibi bona esse direpta, se spoliatos, vexatos, fortunis everfos esse queruntur, aut quasi salvam esse Patriam suâ ne teruntii pretio interesset, aut quasi eversâ Patriâ Officinæ suæ salvæ esse potuissent. Quid autem de Operis, de Mercenariis, de illiberalibus istis dicam, à quibus, utpote qui in sordidâ vitæ ratione versantur, nihil liberale, nihil ingenuum, nihil prudens expectare debeamus? De vobis verò quid dicemus, qui amplioribus men-
tis dotibus vos ornari putatis, qui singulari pruden-
tiæ vi & acumine gloriamini, quique (estis enim & vos faceti) Aristidis justitiam, Catonis integri-
tatem, qui Ciceronis Consulatum, qui bonorum omnium labores, curas, pericula, quæ ultro pro Patriæ salute subierunt, ridetis; Vos, vos, inquam tam cæcos atque rerum humanarum tam imperitos esse, ut privatas vestrum rationes publicis præcipuè contineri non intelligatis? Quæ major esse potest
(d) igna-

ignavia? Quæ desidia? Quæ stultitia? Quæ Infantia? Quæ denique turpior fortunarum omnium everfio? Quo enim alio nisi Reip. munimento incolumes vos fore putatis? Quid? an domesticis parietibus thesauros omnes satis custodiri censeatis? Quid an in communi omnium Incendio ædes vestras sacrosanctas atque à flammis securas cogitatis? Quid an fures, sicarios, gladiatores vestris possessionibus, cum ab iis vi & armis vos exturbare possint, manus sacrilegas atque rapaces abstinere creditis? Quid an à latronibus, à parricidis, ab amentibus, à perditis istis, qui nequeunt nisi latrocinio vivere, qui omnia quietâ republicâ desperant, qui cædibus, qui rapinis, qui incendiis, qui ipsâ rerum vastatione lætantur; an ab his inquam lenitatem, ab his misericordiam, ab his continentiam vobis spondere potestis? Aut si vobis fortè pepercerint, quod Patriam in impias eorum manus tam facile tradideritis; an non prudentius putatis impedire, quandiu licuit salvâ republicâ, ne in eorum potestatem vestras vobis fortunas aut condonare aut eripere veniret, quàm ut ab iis quod omni jure jam ante vestrum est, quasi timiditatis & perfidiæ mercedem accipiatis? Id enim maximum est quod à latronibus expectare possitis beneficium, ut vestra vobis prædiola relinquant, quod vicinorum omnium possessiones eorum furori prodideritis. Quid multa? hostili sunt animo in rempublicam improbi omnes, neque probi ullâ aliâ ratione nisi eâ salvâ salvi esse possunt, nisi igitur fuerimus omnes hostes hostibus, neque è re nostrâ neque è rep. faci-

faciemus. Atque istæc profecto altera in hominum societatibus ruinarum causa maxima semper extitit, quod boni omnes non satis forti & consentiente animo bellum apertum cum improbis omnibus susceperunt. Quanquam enim invidia quæ excellentium hominum virtutes ut umbra sequitur, magna præclare gestis semper afferat impedimenta; cum ea sit vestrum (qui ipsi nullum pro Patriâ laborem sustinere vultis) malevolentia, ut citius nemo de rep. optimè meruerit, quin eundem mox obrectatione vestrâ ut feram canes laceretis. Atque sic fieri semper compertum est, ut si quis publicæ utilitati se devotum ostenderit, invidi, lividi, malevoli (quales sunt ignavi omnes) eum omni bene agendi facultate spoliare nitantur. Quanquam verò magna sit labes, quam invidiâ vestrâ, major tamen est quam ignaviâ reip. affertis; ut enim istâ bonorum conatus impeditis, ita hæc improbis omnibus adjumento estis. Nullum enim ab iis immineret periculum, nulla iis foret lædendi facultas, si vos quoque forti atque constanti animo eorum hostes esse auderetis. Quippe cives insigniter improbi & perniciosi admodum pauci sunt pro bene sentientium multitudine, ut quantumcunque luctentur, nihil unquam mali perficere potuissent; nisi quod vos vestrumque sequaces, i. e. maxima pars eorum quos iis contravenire oportet, ignaviâ vestrâ remp. illorum impietati permittatis. Cum enim vestram timidorum gregem à Patriæ defensione duxeritis, perpauci sunt qui se atque latera sua audent contra objicere, ii scilicet quorum honestati cœlestior quæ-

(d 2)

dam

dam Naturæ indoles divinam animi magnitudinem adjunxit. Adeoque bella intestina plerunque inter optimos & pessimos quosque geruntur, atque idcirco pàri fere numero & incerto exitu, nisi quod dum stulti plerique improbos sequantur, atque callidi omnes sibi consulant, optimi quique, tanquam Imperatores præclari ab exercitu deserti, hostium telis & mucronibus nudi exponuntur. Cùm si vos timidi, qui omnia circumspicitis pericula, præter unum illud quod ipso capite oppugnare debetis; si inquam vos ad Optimatum partes contra perduellium conatus fortiter accederetis, essetis semper non minus virium magnitudine quàm causæ nobilitate superiores. Desinite ergo vos viros prudentes aut cives bonos cum omni isto vestro supercilio jactare, donec vos quoque bellum apertum improbis omnibus indixeritis. Quanquam enim prudenti istâ moderatione vestrà sicarii & perduelles non fueritis, Patriæ tamen desertores & proditores estis, quâ unâ Perfidiâ proximi scelere acceditis ipsis Patriæ Parricidis. Cùm enim improbi sint isti, qui eam interficiunt, quantò vos meliores, qui cum nefarium parricidium possitis impedire, nolitis? Tot ergo seculorum experienciâ, tot gentium cladibus, tot rerump. everisionibus edocti nunquam imposterum ignaviâ pereamus, sed si tuti, si sapientes, si non prorsus fatui esse velimus, improbos omnes inexpiabili bello insectemur, atque nullas cum iis amicitias, nullam pacem, nullam concordiam, ne quidem simulatam habeamus. Atque hoc unum si intelligerent boni omnes,

nes, in eoque quasi conjuratione factâ consentirent, ut improbi patriæ hostes esse semper ducantur, ut cum iis apertum bellum suscipiatur, ut omnibus qui quâvis animi malignitate aut dementia depravatos se ostenderint, inusta sit ignominia nota, ut denique ab iis tanquam à peste & perniciæ fiat bonorum omnium secessio; nulla unquam resp. dissensionibus intestinis, bellis civilibus, civium perditorum tumultibus interiret, præcideretur ab iis omnis nocendi spes & facultas, semper interclusæ essent omnes seditionis viæ, nulla unquam fieri potuit improborum conspiratio, nulla audacia, nullum scelus. Denique si fides, si honestas, si continentia, si æquitas, si temperantia, si modestia, cum scelere, cum furore, cum petulantia, cum libidine, cum luxuriâ, cum temeritate, cum amentia, si virtutes omnes cum vitiis omnibus semper, palam, & apertè certarent, inviolabilem inter ipsos homines pacem & concordiam ruerentur.

Verùm vobismet ipsis utilis sit vestra Astutia : Quid autem si cum Officio pugnet ? An commodum quodvis ei anteponendum putatis ? Quid ergo inter vos & improbos interest, neque enim sunt isti gratis scelerati, & cum ab Officio discedunt, suas sibi habent commoditatis rationes, quibus ad id deserendum pertrahuntur. Atqui tamen scelerati sunt, quod ab eo se quovis emolumento sollicitari patiantur. Si itaque probi esse velitis, solius Virtutis decus & dignitatem tueamini, istæ unica viri cordati laus & gloria est, Officii & Conscientiæ rationes

aliis quibuscunque omnibus piè sanctèque antefere. Atque istæ unica sapientiæ ratio est, ut salvo Officio cæteras vitæ commoditates consequatur; ab eâ autem divulgata nihil aliud est quam stolidi & nequam ista Veteratorum astutia, quâ solâ via omni injustitiæ, omni fraudi, omni impietati aperitur. Si enim rationes privatas quis publicis anteposuerit, nihil est quod à quovis scelere hunc hominem sui emolumenti causâ coercere possit. Neque enim scelestissimi quique quicquam iniquum, quicquam crudele, quicquam aliis damnosum molirentur, nisi prius suas rationes aliis omnibus anteponendas secum statuissent. Ut si vos, qui hâc lege vivitis, minus quàm isti, flagitiosi sitis, non majori vestræ justitiæ, sed minori fortitudini imputare debeatis. Una enim est omnis justitiæ ratio ut commune bonum semper anteferatur, quam si semel neglexeritis, in eandem scelerum omnium licentiam cum improbis omnibus erupistis. Nunc autem attendite, magnum est quod eloquor. Magnis laboribus, magnis studiis, magnis contentionibus per omnem Europam de Religionis, de Ecclesiæ, de Fidei veritate disputatur, Ego autem ut inter clamorosas aliorum dissensiones exaudiar, voce elatissimâ dico, atque utinam me non modo omnis Europa, sed universus Terrarum Orbis exaudiret, dico, fidenter dico, & quid dixerim rursus inquam Attendite. Unam esse veram germanam & indubitatam religionis rationem, veterem illam omnium ætatum, omnium hominum communem, quâ Deus Opt. Max. omnium fælicitatem mutuâ bene-

benevolentiam comparari voluit, jussit, & in sempiternas leges præmiis & pœnis ex ipsâ rerum Naturâ nascentibus sancivit. Hâc unâ fundatam esse omnem virtutis, omnem justitiæ, omnem pietatis dignitatem. Hac respublicas, hac civitates, hac ipsam hominum conjunctionem conservari. Atque quo firmitus divinam & cœlestem hanc naturæ legem stabiliret, novam Evangelii eidem adjunxit, quâ longè majora quàm quæ docere poterat Natura, Charitatis Officia imperavit, eamque majoribus vitæ æternæ pœnis & præmiis sanxit. Hâc unâ de causâ filium suum unigenitum in terras legatum misit; in hanc unam rem Beatus ille Jesus, quandiu in terris vixit, incubuit; hoc unum Officium moriens bonis omnibus Testamento legavit; hoc uno optimum & sibi & Patri cultum præstari docuit; denique hoc uno sinceris sui cultores ab Hypocritis, ab Adulatoribus, ab improbis omnibus semper secernendos esse voluit. Sit ergo unum nobis *exemplum*, quo inter magnas Europæ dissensiones de verâ Ecclesiâ, de Fide Catholicâ, de Religione Orthodoxâ certo judicemus. Ibi ea omnia inveniri, ubi boni hominum communis studium maximè & docetur & perficitur; tantumque omnes factiones veritati deesse, quantum aliâ quâcunque causâ ingens hoc Officium Orbi commendare neglexerint. Hac denique unâ regulâ magnis istis quæ hodieque exagitantur de religione controversiis finem faciamus. Ut obtineat ista, quæ commune bonum, quæ mundi pacem, quæ imperii tranquillitatem, quæ benevolentiam, quæ charitatem, quæ

univer-

universam justitiam stabilire conatur. Quæ autem qualicunque Pietatis specie neglectis magnis hisce virtutibus hominum animos aliis Religionis Officiis ab iis alienis occupat, ut superstitio otiosa & inutilis tollatur. Si quæ verò quoquo modo iisdem obesse comperiat, ut hominum animos acerbitate quâvis exulceret, quæ adversus regum auctoritatem protervos & petulantes, quæ publicæ pacis perturbatores, quæ malevolos, superbos, duros efficiat, ab hac ut à peste, ut à pernicie, ut ab ipsis furiarum tædis & serpentibus fugiamus. Cùm ergo huic uni fundamento jacta sint omnia Vitæ, Virtutis, Religionis Officia, si in eo tuendo constantes fueritis, Conscientiæ vestræ fructu & solatio gaudetis, sin ab eo vos quâvis ratione deturbari patiamini, ii estis ab ipso officii sacramento perfugæ, quos nulla potest prudentiæ ratio, nulla sanctitatis simulatio ad fidem, ad integritatem, ad conscientiam revocare. Esto igitur, quod jam ante vobis sæpe concessimus, & semper concedemus, Nemini vos ultrò nocere velle; atqui alii sunt, qui nihil nisi id unum & volunt & faciunt, quibus nisi vos aperto bello opponatis, bonos omnes eorum audaciæ, furori & immanitati traditis, neque eos minùs vestrâ perfidiâ quàm impii suo scelere, sauciat. Ut enim una est Justitiæ Lex adversus bonos omnes Benevolentia, ita eam improbitas omnis violare, evertere, debilitare conatur; hanc igitur nisi contra improborum impetus omnibus viribus tueamur, non debitâ fide humanitatis Officio perfungimur. Aut ergo in hanc unam Virtutem (quâ aliæ omnes con-

continentur) sincerè & fortiter incumbite, aut si ab eâ deflexeritis, stulti & imprudentes sitis, si aliâ quâcunque Officii lege vos devinctos profiteamini. Et si quas virtutes vos colere & sequi putetis, nil nisi fictæ sunt & simulatæ virtutum umbræ, omnis stabilitatis, omnis constantiæ, omnis integritatis expertes. Humani, mansueti, misericordes, urbani, pacifici esse vultis. Ita mehercle, at quo jure videte. Vos humani? qui ipsum humanum genus immanissimis belluis laniandum traditis? Una est humanitatis lex, ut probos quosque amemus & improbos, quòd sint illorum hostes, summo odio habeamus: in quam vos duplici ratione committitis, tum quod probos non ut par est ametis, tum quod improbos non eâ quâ oportet aversatione oderitis. Vos pacifici? qui cum ipsis pacis hostibus amicitiam aut colitis aut simulatis? An verò nullas inimicitias nisi privatas esse creditis, acerrimi mihi credite vestri sunt, non qui vestrûm duntaxat sed qui omnium hostes. His nullam pacem, nullam quietem, pene dixeram nulla humanitatis jura concedere debetis, si communem ipsius generis humani amicitiam conservare & tueri velitis. Vos urbani? Quantum vultis aliorum petulantiam, stultitiam, arrogantiam in rebus vestris exorbeat, at cum de summâ rerum, de communi causâ, de vitâ, de capite, de fortunis omnium agatur, nulla esse potest nimis vehemens, nimis acris, nimis aspera severitas. Hâc unâ re levis & ludicra est ipsa urbanitatis species; in aliis quidem omnibus admodum decet & delectat, hîc autem amissâ omni venustate

nustate fit impia scurrilitas & petulantia. Vos denique misericordes? In quos? In pestes, in belluas, in homines omni scelere perditos, in otii & communis salutis inimicos, in rerum divinarum humanarumque prædones? Quippe talia portenta sunt improbi omnes, qui cum justitiæ sanctitatem semel excusserint, nullis unquam improbitatis terminis continentur, sed quousque possunt omni scelerum & flagitiorum colluvione se volutare progrediuntur. Videte ergo patriæ vastitatem, civium cædes, domiciliorum incendia, uxorum lamentationes, virginum stupra, filiorum neces, amicorum insepultorum acervos, viventium omnium miseras, ploratus, desperationes, atque hæc omnia cum ante oculos posueritis, de singulari vestrâ humanitate, vestrâ misericordiâ, vestrâ mansuetudine vobis in tam fœdo Tragœdiæ, quam fecistis, exitu plaudite. Neque enim me nimis vehementer rem amplificare dicatis, quippe in miserabilem hunc exitum, nisi prohibeantur, nituntur improbi omnes; soli igitur vestræ erga illos urbanitati, quod impedire nolitis, quoties interimus, gratias omnes agere & habere debemus. Desinite ergo quicquam vobis de innocentia, de fide, de officio placere, qui cordatos omnes, quantum possitis, improbis vexandos traditis, qui ipsam communem bonorum arcem proditis, qui malis suam lædendi facultatem datis, qui denique bonis suam se defendendi eripitis. Desinite quicquam amicitia, charitatis, pietatis vobis vendicare, nisi amici, nisi sinceri, nisi pii habeantur, qui tam manifesti, tam perfidi, tam scelerati sunt.

sunt bonorum omnium hostes, ut sint aperti eorum proditores. Vereor autem ne nimis acriter & inurbanè vos urbanos (cùm simularâ virtutis illius specie maximè delectemini) urgere videar. Verbo itaque dicite, ô boni, an nullum cordatos inter & improbos discrimen esse censeatis? Si non sit, luditis, cum vos probos esse profiteamini: Si sit, vos quoque, cum falsi, cum perfidi, cum bonorum desertores sitis, aut tandem improbos fateamini, aut ingenuè simulatione relictâ omnis cujuscunque improbitatis sive ab impietate sive à superstitione profectæ palam & apertè hostes vos esse ostendatis. At postremo populares esse vultis. Estote igitur. Hæccine autem vestra officii religio? Hæccine animi magnitudo? Hæccine sapientiæ præstantia? ut & dignitatem & officium insanientis Populi opinioni posthabeatis? Quid turpius, quid quâvis animi magnitudine indignius, quid prudentiæ gravitate alienius quàm tam ignobili mercede conductos & dignitati & officio deesse? Nollem equidem, quanquam Conscientiam nihili haberem tum bonorum de integritate meâ opinionem, tum potissimum meam de meipso existimationem tam turpi tamque indignâ servitute diminutam esse. Ne quid verò de Officii Religione nunc dicam, nescire non potestis quæ sit multitudinis stultitia, quæ temeritas, quæ ignorantia. Nihil sapienter, nihil graviter, nihil cum judicio cogitant, sed semper aut casu aut more aut affectu, aut aliâ quâcunque re nisi unâ sapientiâ ducuntur. Ut profecto alterum majus non sit stultitiæ argumentum quàm si quid eorum testimonio

comprobetur. An ergo vos non pudeat, qui Delphicos Deos vos esse putatis; qui optimis quibusque viris sapientiâ præstare vultis, qui ingenii, qui prudentiæ, qui acuminis magnitudine excellitis, vos inquam tantos viros non pudeat ab imperitæ multitudinis judicio non dicam, cum non habeant, sed errore, sed temeritate, sed insolentiâ pendere. Neque tamen cum à tam turpi servitute vos avocare vellem, ad contentionem cum multitudine, ad bella cum imperitorum grege gerenda voco, virum enim magnum non minus decet cum iis inimicitias exercere quam eorum autoritate moveri. Sed si inter viros magnos haberi velitis, ad animi magnitudinem urgeo, ut penitus neglecto imperitorum grege, vobis constantes sitis, propriis judiciis stetis, soli dignitati consulatis, atque ea quæ solent isti eadem animi constantiâ faciat. Si denique famæ & gloriæ ardore flagretis, ista non privatâ utilitate, non domesticis commodis, non unius aut paucorum salute tuendâ acquiritur; sed laboribus, periculis, magnis in remp. meritis, atque rebus tam præclare factis ut ipsæ sui magnitudine omnium laudem, honorem, & admirationem evocare valeant. Omnia Annalium monumenta percurrите, atque vel unum quidem ex omni vetustatis memoriâ repetatis, qui nisi inclytis in remp. meritis civium suorum charitatem & laudem adeptus sit. Nemo, nemo quâvis ætate vixit, qui vestræ sapientiæ instituto Populo obsecutus est, quin optimi cujusque contemptu vixerit, atque vitâ defunctus aut nullam consecutus sit memoriam, aut tandem in ipsi-

us

us multitudinis & odium & contemptum venerit.

¶ Quid autem parvis hisce tandiu insistimus, cum in Conscientiæ provinciâ versemur? Si enim cætera omnia quantacunque vitæ commoda sint illius Autoritati posthabenda, nullâ certè tantâ contentione opus est, ut inanis Populi opinio sanctissimis ejusdem rationibus posterior statuatur. Hujus ergo unius imperio, si quem exinde fructum speratis, totos gubernandos vosmet tradite. Quid enim aliud est Conscientiæ gaudium, nisi divina ista mentis tranquillitas, quam propriæ integritatis perceptione quisque sentit. Atque adeo nisi unâ integritate nitatur nulla esse potest illius lætitia, nulla voluptas, nulla consolatio. Si enim simulata sit tantum pietatis species, cum suæ simulationis conscius quisque fuerit, tantum abest ut quemvis integræ Conscientiæ fructum metiatur, ut potius pœnas impiæ & nefariæ suæ simulationis sibi ipse solvat. Et si quis usque adeo robustè sceleratus fuerit, ut nullo omnino ob fictam pietatem angore crucietur, nullâ tamen Conscientiæ fiduciâ, nullâ æquanimirate, nullis deliciis, nullâ denique ejusdem beatitudine sustentatur, Cum ergo Conscientias vestras hoc benevolentiae officio imprimis devinxit Deus, si quem integritatis fructum & solatium consequi cogitetis, omni simulatione depositâ, abjecto metu, excussâ ignaviâ, bonos omnes animo forti & simplici amplecti, contraque malos tueri in vosmet ipsos suscipiatis.

Denique an mortali hâc conditione consilia vestra terminatis ? An omnia ad immortalitatem refertis ? Si istuc, nihil de virtute, de officio, de pietate, de justitiâ, de honestate postea dicatis, inania sunt nomina, atque solâ utilitate metienda sunt omnia. Quæ enim alia est virtutis sanctitas, quæ laus, quæ gloria, nisi quod commodo honestum anteponatur. Id vero cur tanti quis æstimaret, nisi majori utilitate compensetur ? An ipsâ virtutis pulchritudine ? quamobrem vero pulchrum sit ut aliorum rationes meis anteferam ? Imo quamobrem quemvis potius cruciatum perferrem, quàm aut officium prodam aut fidem, nisi istius constantiæ præmium constitutum haberem ? An solâ hujus ævi utilitate ? Negligam ergo, quoties mihi fructuosum fore putavero. Suâ cujusque utilitate omnes ducimur, neque in eo ponitur inter bonos & improbos discrimen, quòd alteri rationes suas solo commodo, alteri solo honesto metiuntur, sed quod improbi, cum nullam nisi hujus solius vitæ fœlicitatem habere se putent, eâ solâ ducuntur ; boni verò cum immortalitatem beatam virtutis mercedem esse censeant, quid mirum si omnibus caducæ hujus vitæ emolumentis anteponendam esse arbitrentur ? Si itaque ad Immortalitatem contenditis, cogitationum vestrarum magnitudine digni vivatis, atque id unum agite ut beatitatem divinam fortiter consequamini : Neque quascunque hujusce seculi rationes tantis consiliis se miscere patiamini, nugæ prorsus sunt, indignæ quidem in quibus ullam rerum vestrarum spem ponatis, neque sine summo dedecore reique

reique turpitudine, vos qui ad tanta nati estis, felicitàtem vestram rebus tam vilibus atque abjectis metiri potestis. Cogitate ergo qui sitis, vestram cum cœlestibus agnationem ante oculos propositam semper habeatis, atque contemptis omnibus exiguis hisce rebus curam omnem in superis & cœlestibus (quæ solæ quâvis curâ dignæ sunt) conferatis. Neque tanto præmio concitati mediocri virtute contenti sitis, sed semper optimis illius officiis antecellere omni animi contentione enitemini. Quamquam enim in beatas istas sedes via pateat omnibus, qui justitiam & pietatem colunt; optimi tamen quique præclarè gestis, meritis in patriam, summâ in bonos fide, invictâ animi constantiâ & fortitudine faciliorem sibi aditum patere faciunt. Neque certò qui in hanc spem enituntur, ullis periculis, ullis calamitatibus, ullis rerum humanarum casibus vel minimum ab eâ moveri se patientur. His enim una Virtus fit omnia, atque perfectè ad vitam beatam seipsâ contenta; non quod ut arbitrabantur Philosophi in ipsâ miserâ virtute quævis delectatio esse possit, sed quod ad immortalem hanc atque cœlestem vitam nitatur. Stultè enim *Epicuro* dictum est *Sapientem*, si *Phalaridis* tauro succensis ignibus torreatur, nihil commoveri, nihil pœnæ sentire, sed suave & jucundum illud esse dicturum. Quid enim haberet iste, quo se in tantis doloribus consolaretur, cum supplicia ista in mortem sempiternam terminari putaret; in quâ si nulla sit pœna, nulla certè esse potest suavitas, nullæ deliciæ, nulla beatitudo, quæ tantos cruciatus leniret? Virtus au-

tem.

tem quæ solidâ Immortalitatis Spe pascitur & sustentatur, humana omnia ad se vix pertinere putabit; ferrum, flammæ, equuleum, exilia, proscriptiones, mortem denique ipsam minitere, quàm parva sunt quàm nihil momenti habent ista in Conscientiâ quæ semper cœlestium cogitatione erigitur. Neque solum acerbissimos dolores minuit & quidem tollit, sed & ipsis vitæ voluptatibus jucunditatem aspergit. Quanquam enim tam sint inania humana gaudia, ut ipsa sibi placere non valeant, hâc tamen divinâ & cœlesti animi oblectatione cumulata proprio sensu lætantur. Ei enim placent omnia, qui ipse sibi placet. In tantâ itaque hujus spei voluptate constituti, in hanc unam contemptis terrenis omni impetu incumbite, atque de bonis omnibus optimè mereri omni studio evigilate, & si fortè in hâc vitâ debitum officii præmium non consequamini, interpositam divinæ Justitiæ sanctionem habetis, eò quemque in futurâ fæliciores esse, quo melius quandiu in hâc vixerit, de generis humani republicâ mereatur.

Elenchus

Elenchus Rerum.

DISPUTATIO PRIMA.

An Philosophorum ulli, & quinam Athei fuerunt.

SECT. I.

QUI Philosophorum veterum tam Ionice quam Italica Scholæ sprete Religionis accusati fuere. Quæ sit disputationis Controversia, & quid sit, quid non sit Atheismus, explicatur, Pag. 1.

SECT. II. Pro omnibus prima defensio, quod teterrimam Græcorum superstitionem oderint, impietatis accusatos fuisse, cujus si rei fuerant, fuisse tamen cordatiores quam qui Populi Religioni succubere, P. 3.

SECT. III. Defensio secunda, quod Athenis accusati sint, qua urbe omnium maxime impias Religiones extremâ, legum severitate jusserant, P. 6.

SECT. IV. Defensio tertia Ethnicos omnes, qui suâ superstitione abhorrebant in læsæ Religionis crimen vocare, idque fusus de Christianis declaratur, P. 8.

SECT. V. Specialis pro Ionicis defensio adversus Aristotelem qui quod de solâ causâ materiali tractaverint, effetricem sustulisse infert, at tum ex ipsorum Philosophiæ ratione tum ex ipsius Aristotelis testimonio ostenditur, eos non reliquas causas negasse, sed solum suâ philosophandi ratione non attigisse, P. 9.

SECT. VI. Ab impietate vindicantur singuli. Thales, Anaximenes, Diogenes Apolloniates, & Anaximander, de quo tamen magis dubitatur, P. 14.

Elenchus Rerum.

- SECT. VII. *Quâ Anaxagoras in vita periculum venit ; omnium Ionicorum primus, qui Deum in Philosophiam induxit ; defenditur adversus iniquam quorundam suspicionem,* P. 17.
- SECT. VIII. *Theodorum, Bionem, omnesque Cyrenaicos Atheos fuisse, atque potissimum ipsum Aristippum, qui sectam condidit,* P. 19.
- SECT. IX. *Euhemeri institutum cum veram de falsis Diis historiam scripserit ab omni impietate adversus Plutarchi delationes defenditur,* P. 21.
- SECT. X. *Leucippum & Democritum maxime impietatis reos fuisse, quod è rerum naturâ Causam Effectricem de industriâ sustulerunt,* P. 24.
- SECT. XI. *Protagoras & Diagoras utrique Athei. Iste quod cum Bajulus nulliusque eruditionis homo fuerit, Novitatis Gloriâ impietatem in compitis docere affectavit. Hic quod cum se Diis neglectum putaverit, Vir superbus tantam indignitatem istac ratione ulcisci vellet,* P. 27.
- SECT. XII. *De Epicuro magna contentio, prima Excusatio, illius infamiam à Stoicorum odio & calumniis ortum habuisse. Stoicos supposititios Libros omni Impietate refertos illius nomine edidisse. Quam autem pie ipse de Deo censuit fuse ostenditur,* P. 30.
- SECT. XIII. *Altera ejusdem excusatio, voluptatis nomine non belluinam istam intellexisse, sed animi felicitatem eamque omni corporis voluptati antetulisse, neque quas Corporis voluptates admisisse, nisi cum virtute copulentur, ipsum denique optimis moribus vixisse,* P. 34.
- SECT. XIV. *His respondetur, primum etiamsi Libri impii ei affingantur, ipsum tamen omnem eandem impietatem notissimis suis Libris & de quibus nulla sit dubitatio docuisse,* P. 36.
- SECT. XV. *Deinde turpem sententiam in illius de fine libro non fuisse interpolatam, neque eâ de re Laertii testimonium quicquam Authoritatis in se habere,* P. 39.
- SECT. XVI. *Cum rationes quibus Deum esse probari possit, sustulit, omnem illius notitiam à vanâ Populi opinione deducit. Quid Anticipatione intelligat disquiritur, & è suis*

Elenchus Rerum.

- suis Principiis nullam esse posse de Deo Anticipationem demonstratur,* P. 40.
- SECT. XVII. *Omnem de Deo Anticipationem ab insomniis & inanibus Plantasmatibus ortum esse constanter docuit,* P. 44.
- SECT. XVIII. *Quis evenit ut in omni Philosophiæ parte sibi apertissimè contradixerit, quod scilicet cum primum talia principia attulerat, quæ Numinis notitiam labefacerent, ea postea eidem conciliari coactus voluit,* P. 46.
- SECT. XIX. *Ita deos quos esse voluit, descripsit, ut è suis principiiis nulli esse possint, potissimum cum quasi corpora, & humanà figurâ sine soliditate esse dixit, nihil omnino esse dixit,* P. 47.
- SECT. XX. *Cum providentiam Diis suis negavit, nullum eorum cultum reliquit; neque sine eâ quemvis dare posset ob Naturæ præstantiam, neque quævis Naturæ præstantia esse posset, primum neque Beatitas neque Sapientia,* P. 50.
- SECT. XXI. *Deinde neque justitiam neque benevolentiam neque quamvis virtutem habere possent talia Numina, sed è contra pessimâ Naturæ malignitate contaminarentur,* P. 54.
- SECT. XXII. *Cum voluptatem summum Bonum definiverit, cum eo de voluptatis voce non esse contendendum, sed quod nullam nisi corporis esse vellet, & quam animæ tribuebat, tota ad corpus referret,* P. 56.
- SECT. XXIII. *Neque sententiæ turpitudinem minuit, cum non eas voluptates quæ in motu sed quæ in stabilitate se intellexisse dicat, quod quæ in stabilitate sunt ad eas quæ in motu sunt penitus referantur,* P. 61.
- SECT. XXIV. *In Epicuro & paucis illius successoribus desit impietatis disciplina, eam primi instauravere Itali quidam Peripatetici, præcipuè Casalpinus & Berigardus,* P. 63.
- SECT. XXV. *In Cardanum inquiritur, & virum eruditissimum non impium sed insanum fuisse demonstratur,* P. 68.
- SECT. XXVI. *Vanini cum Philosophiæ tum Historiæ descriptio,* P. 77.

Elenchus Rerum.

- SECT. XXVII. *Eadem Hobbii quæ Epicuri impietas, cum sua axiomata in religionis ruinam invenerat, inanibus distinctiunculis eorum impietatem excusare putat, & primum eo quod nihil se movere possit, nullum esse Numen demonstrat,* p. 86.
- SECT. XXVIII. *Hobbius nihil demonstrare, sed quicquid demonstrare se jactat, inepte & impudenter semper arripuisse. Cum nullam esse Religionem velit, nisi quæ jussit Civitas, omnem sustulit,* p. 89.
- SECT. XXIX. *Deum esse aperte negat, cum eum neque corporeum, neque incorporeum esse demonstrat,* p. 93.
- SECT. XXX. *Philosophiâ civili omnes leges divinas aperte tollit, quod cum fecerit, quam male sententiam suam de Naturæ statu probet quamque obtusè illius impietatem excuset,* p. 95.
- SECT. XXXI. *Ab iisdem principiis contraria demonstrat, nihil novi in Philosophiâ civili attulit, nisi quod cum impium tum absurdum sit,* p. 98.
- SECT. XXXII. *Athei non fatui nati sed facti sunt, neque judicio sed arrogantia in impietatem impelluntur,* p. 101.
-

DISPUTATIO SECUNDA.

A Rerum Finibus, qui in solâ Terrâ cernuntur, Deum esse demonstratur.

- SECT. I. **C**ontra Faustum Socinum à Naturæ contemplatione Numinis Providentiam demonstrari posse disputatur, p. 103.
- SECT. II. *Scholasticos autem suis disputandi rationibus ad suam conclusionem non pervenire, tum quod neque contra Mundi Æternitatem, neque contra spontaneum Animantium Ortum quicquam concluderunt,* p. 108.
- SECT.

Elenchus Rerum.

- SECT. III. *A rerum finibus demonstratio inchoatur, quâ disputandi ratione tam contra eos qui Mundi Æternitatem asserunt, quàm qui fortuitum ejusdem ortum conclusum est. Missâ autem cælestium omnium ratione solis Terræ commoditatibus conficitur demonstratio,* p. 114.
- SECT. IV. *Atque primùm Terram locum & situm, quemcunque habet nullis causis Physicis & Mechanicis natam fuisse demonstratur,* p. 117.
- SECT. V. *Sede autem suâ, ut aptissimum à sole intervallum haberet, solo Opificis consilio collocatam fuisse,* p. 122.
- SECT. VI. *Terræ partes nullâ nisi vi magneticâ toti coherere, eamque non nisi admirabili arte effectam esse demonstratur,* p. 124.
- SECT. VII. *Terræ Globum ingentibus Saxi & Ferri Arcubus à Polo ad Polum excurrentibus constare,* p. 128.
- SECT. VIII. *Vim magneticam undique ab ipsius Centro in omnia extremitatis puncta diffundi, atque eâdem universam Terræ fabricam firmissimâ concatenatione secum ubique devinctam & constrictam teneri,* p. 131.
- SECT. IX. *Mechanicos nullum motûs principium asserre, atque imprimis non diurnæ sive Terræ sive Solis circa Axem suum conversionis,* p. 133.
- SECT. X. *Neque Annuæ circa magni Orbis Ambitum,* p. 135.
- SECT. XI. *Neque quamobrem aut per Æquatorem aut tantâ motûs æquabilitate circumferatur,* p. 140.
- SECT. XII. *Neque quamobrem lineis spirâlibus cursus suos intra Zodiacum definiat,* p. 142.
- SECT. XIII. *Multiplex tum motûs circularis tum diurni utilitas demonstratur,* p. 143.
- SECT. XIV. *Deinde Annuæ intra Tropicos conversionis,* p. 146.
- SECT. XV. *Quâ motûs ratione Zona torrida non modo habitabilis fiat, sed & regionum omnium cultissima,* p. 148.

Elenchus Rerum.

- SECT. XVI. *Quantâ utilitate Terræ extra Tropicos eâ-
dem temperantur, & quantâ frigoris thesauri in duobus
extremis Terræ angulis conservantur,* p. 151.
- SECT. XVII. *Singularis Lunæ utilitas,* p. 152.
- SECT. XVIII. *Utilissimum inter Cælum & Terram Aë-
ris interventu commercium, præsertim quod tam admira-
bili celeritate Calorem & Lucem inde ad nos usque de-
ferat,* p. 153.
- SECT. XIX. *Multiplex in Terræ & Maris dispositione
contra ipsas leges mechanicas utilitas,* p. 155.
- SECT. XX. *Summa cum Æstus marini tum Salsedinis
utilitas,* p. 159.
- SECT. XXI. *Mirabilis fontium contra leges Mechanicas
Origo,* p. 162.
- SECT. XXII. *Eadem & pluviarum,* p. 165.
- SECT. XXIII. *Atheorum, & primùm Critiæ, Euhemeri
& Petronii suspicionibus respondetur,* p. 167.
- SECT. XXIV. *Deinde querelis quas in rerum Naturam
deploravit Lucretius,* p. 170.
- SECT. XXV. *Proximè Luciani scommatis,* p. 179.
- SECT. XXVI. *Tum levibus Pyrrhonorum sophismatis,* p. 181.
- SECT. XXVII. *Hinc Peripateticorum interrogationi, si
Deus Mundum effecerit, cur non, prius?* p. 192.
- SECT. XXVIII. *Vanini Physiologie vanitas fuse demon-
stratur,* p. 194.
- SECT. XXIX. *Quam ineptè tum ipse tum alii omnes Na-
turæ voce luserunt,* p. 208.
- SECT. XXX. *Quàm futilis sit Hobbii impietas demonstra-
tur,* p. 216.

DISPUTATIO TERTIA.

Epicuri & Cartesii Hypotheses de rerum Fabricatione evertuntur.

- SECT. I. **Q**uæ sit vera Physiologia ratio, atque quis illius in vitâ humanâ usus, p. 221.
- SECT. II. Communis Atheorum omnium sententia brutâ materiâ factâ esse omnia. Quamobrem tres præ cæteris Hypotheses: Epicuream, Cartesianam & Aristotelicam seorsim redurguendas esse duximus, p. 223.
- SECT. III. Epicuri Hypothesis. Primum non modo illius sed Physicorum omnium Effatum, è nihilo, nihil fieri, refellitur, atque non eam materiæ conditionem esse ut Naturæ suæ virtute existat, demonstratur, p. 226.
- SECT. IV. Cum Atomos infinitas esse velit, & Vacuum & motum sustulit, p. 230.
- SECT. V. Incredibilis cum gravitas tum motus celeritas quam atomis suis tribuit, aliaque multa ad motûs naturam pertinentia disputantur, p. 233.
- SECT. VI. Motus declinationis citra causam fingitur. Ciceronis eâ de re disputatio. Gassendi ad Ciceronem Responsio. Responsionis Confutatio, p. 238.
- SECT. VII. Quàm crassè & imperitè Epicurei de omnium rerum naturâ philosophantur, p. 246.
- SECT. VIII. Quàm ineptè de Terræ situ, p. 251.
- SECT. IX. Quàm ridiculè de cælestium à terrenis intervallo, p. 256.
- SECT. X. Epicurum bipedalem Solis magnitudinem credidisse contra Gassendum probatur, p. 260.
- SECT. XI. Quantâ hebetudine de omni Cælestium ratione diffudit, fusè per singula percurrendo ostenditur, p. 263.

SECT.

Elenchus Rerum.

- SECT. XII. *Quantà de Aëre, de Terrâ, de Mari,*
p. 270.
- SECT. XIII. *Quantà de Oceano, de Nubibus, de Pluviis,*
p. 275.
- SECT. XIV. *Epicureæ Philosophiæ cum rerum finibus
comparatio,*
p. 279.
- SECT. XV. *Cartesius quod nullam in naturâ Finium sci-
entiam esse voluit, omnem de Deo scientiam sustulit,*
p. 281.
- SECT. XVI. *Contra Verulamium disputatur, quod causa-
rum finalium scientiam è Physicâ suâ penitus ablegari vo-
luit,*
p. 283.
- SECT. XVII. *Veteres omnem de Deo Controversiam in
unâ de rerum finibus questione posuisse. Egregia Plu-
tarchi eâ de re disputatio. Cum Mechanicis non disputa-
ri an mechanicâ ratione operetur Natura, sed an quæ isti-
usmodi ratio esse possit, nisi quæ sit consilio instituta,*
p. 288.
- SECT. XVIII. *Cartesius absolutâ Mundi plenitudine om-
nem motum sustulit,*
p. 294.
- SECT. XIX. *Quam ut tueatur, communes rerum notiones
immutavit, quod de duritie, de rarefactione, de loco, de
spatio demonstratur.*
p. 297.
- SECT. XX. *Quod idem fusius de motu dicitur, atque
magna Cartesii in Dialecticâ arte ignorantia notatur,*
p. 302.
- SECT. XXI. *Quàm malè primam suam legem mechani-
cam sancivit,*
p. 307.
- SECT. XXII. *Quàm malè ceteras,*
p. 310.
- SECT. XXIII. *De Vorticum suorum divisione,*
p. 314.
- SECT. XXIV. *De Elementorum exortu,*
p. 316.
- SECT. XXV. *Quàm malè Mundi hujus systema extruxit,*
p. 323.
- SECT. XXVI. *Plus Operis in Mundorum demolitione
quàm Fabricatione impendit,*
p. 328.
- SECT. XXVII. *Quantas nugas in Planetis faciundis egit,*
p. 330.
- SECT. XXVIII. *Quantas cum de Terræ Phænomenis,*
p. 335.
- SECT.

Elenchus Rerum.

- SECT. XXIX. *Quantas cum de Aquæ à Terrâ separatione,*
P. 339.
SECT. XXX. *Quantas cum de maris salsedine, de fontibus, de pluviis,*
P. 343.
SECT. XXXI. *Cartesium è ludo ad Philosophiam profectum fuisse concluditur,*
P. 346.
-

DISPUTATIO QUARTA.

Mundum neque prorsus infectum, neque necessitate factum, sed solo Opificis consilio extructum fuisse demonstratur.

- SECT. I. **A**N *Mundus sempiternus esse potuerit impetritè cum Atheis disputatur, atque posse ostenditur,*
P. 351.
SECT. II. *A Partium Mundi cognatione, mutudque utilitate infectum non fuisse probatur,*
P. 353.
SECT. III. *Philosophorum primus Aristoteles, qui Mundum nunquam factum fuisse asseruit. De Ocello Lucano dubitatur, & vero simile ostenditur Librum de Universo non ab antiquiore illo Pythagoræ discipulo scriptum fuisse, sed à recentiori quodam Scholæ Peripateticæ Philosopho,*
P. 355.
SECT. IV. *Quæ fuerit Aristotelis Opinio fusè ex illius scriptis declaratur,*
P. 369.
SECT. V. *Quanquam in omni Naturâ causas finales esse voluit, nullo tamen consilio præscriptas, sed solâ causarum naturalium necessitate ortas,*
P. 374.
SECT. VI. *Suæ Opinionis impietas demonstratur, quod Deum vi quâvis sibi insitâ quicquam agere posse negaverit,*
P. 374.
SECT.

Elenchus Rerum.

- SECT. VII. Unde in eo interpretando docti omnes tam
crasse se fefellerunt,
- SECT. VIII. Quam ineptis & levibus Argumentis sen-
tentiam suam confirmaverit, demonstratur, P. 374.
- SECT. IX. Occasione Aristotelis, qui eorum Autoritatem
sepe affert, in veteres Poetas invehitur, & quam indo-
ctum atque barbarum hominum genus fuerint, differitur,
P. 377.
- SECT. X. Aristotelem eodem quo Epicurus luto habisse o-
stenditur, quod posuit rerum multitudinem, quæ solâ sui
virtute existunt, P. 379.
- SECT. XI. Nihil meliorem aut motus aut ordinis cau-
sam, quam veteres isti, quos quod omnia solâ materiâ ef-
fecerant, reprehendit, ipse attulit, P. 381.
- SECT. XII. Rationes mechanicæ quibus demonstrat, quam-
obrem in Orbem vertatur Cælum, refelluntur, P. 387.
- SECT. XIII. Deinde istæ quibus plurium motuum cæle-
stium necessitas demonstratur, P. 388.
- SECT. XIV. Tum quibus rotunda Cæli figura, P. 391.
- SECT. XV. Proximè quibus Cæli primi ab Ortum in Occa-
sum, Planetarum ab Occasu in Ortum cursus, P. 392.
- SECT. XVI. Dehinc quibus Astra lucere, P. 394.
- SECT. XVII. Postremò, quibus rotundam esse eorum figu-
ram, & quibus primo Cælo astrorum multitudinem, re-
liquis non nisi cuique unum, P. 395.
- SECT. XVIII. In cælestium descriptione ipsum So-
lem, quo uno stat omnis Mundi pulchritudo, prateriit,
P. 397.
- SECT. XIX. Refutantur quæ de Elementorum numero,
situ, & qualitatibus disseruit, P. 398.
- SECT. XX. Item quæ de Terræ in medio Universi situ,
P. 401.
- SECT. XXI. Item quæ de Mari, ejusque aestu, & salsedine,
P. 404.
- SECT. XXII. Item quæ de fontium & fluviorum Ortum,
P. 407.
- SECT. XXIII. Item quæ de Nubibus & Pluviis, P. 409.

SECT.

Elenchus Rerum.

- SECT. XXIV. *Argumentatio à novitate historie contra Mundi aeternitatem rejicitur, Aristotelis Obiectio contra Numinis Libertatem in se vertitur, & multa in Mundo esse, quæ nullâ causâ nisi solâ Arbitrii optione fieri possent, demonstratur,* P. 413.
- SECT. XXV. *Eandem disciplinam docent Mechanici omnes. Vanitas Philosophiæ Græcorum explicatur,* P. 417.
- SECT. XXVI. *Monentur Theologi ut ab iis Aristotelis Effatis caveant, quæ ipse solius Impietatis causâ rata fecit. Atque ab ejusmodi decretis quibus Atheismum suum fulciri voluit, fatalem omnem Theologiam ortum habuisse peroratur,* P. 420.
-

DISPUTATIO QUINTA.

A generis humani Ortu, & Corporis humani structurâ Deum esse demonstratur.

- SECT. I. **H**ominum Genus sine Creatore non potuit existere, nisi fuisset singularis quidam homo, qui sit & ingenuus & immortalis, P. 429.
- SECT. II. *Recitantur variae cum Poetarum tum Philosophorum de hominum exortu fabellæ, atque præcipuè cum Democrito disputatur, qui homines lumbricorum more è Terrâ effusos fuisse statuit,* P. 433.
- SECT. III. *Si Terra sponte homines olim peperit, nunc quoque eos parturire,* P. 438.
- SECT. IV. *De Terræ filiorum Nutrimeto, Educatione, atque suæ postea Sobolis Procreatione disputatur,* P. 441.

Elenchus Rerum.

- SECT. V. *Ductus & Canales corporis humani non potuisse casu excavari, quod speciatim de Ventriculo & Intestinis demonstratur,* P. 445.
- SECT. VI. *Mirabiles illorum usus fusè explicantur,* P. 447.
- SECT. VII. *Magnam fermentationis fontium, qui juxta siti sunt utilitas, sc. Hepatis, Pancreatis, Lienis, Mesenterii glandularum, atque aliarum ubique per corpus resperfarum.* P. 452.
- SECT. VIII. *De sanguinis circulatione atque Harvæi laudibus,* P. 455.
- SECT. IX. *De Cordis fabricatione,* P. 457.
- SECT. X. *De Arteriarum commoditatibus,* P. 460.
- SECT. XI. *Item Venarum,* P. 462.
- SECT. XII. *De Mechanicâ Sanguiductuum ratione,* P. 464.
- SECT. XIII. *De Respirationis organis, eorumque usu, & primùm de Larynge,* P. 467.
- SECT. XIV. *De Pulmonum compage & geometrico musculorum pectoris Artificio,* P. 469.
- SECT. XV. *De Respirationis Usibus,* P. 471.
- SECT. XVI. *De Cerebri Structurâ,* P. 474.
- SECT. XVII. *De Nervosi Generis Apparatu,* P. 477.
- SECT. XVIII. *De Animalium Generatione,* P. 479.
- SECT. XIX. *De Instinctu quo Bruta animalia sœtuum nutritioni providere moventur,* P. 483.
-

DISPUTATIO SEXTA.

Contra Scepticorum & Academicorum disciplinam, potissimum Ciceronis de Quaestionibus Academicis Libros, & Cartesii Meditationes Metaphysicas disputatur.

- SECT. I. *S*cepticorum omnium Levitas & Fastidium.
Cartesii methodus, p. 489.
- SECT. II. *S*cepticorum disciplinae ortus & historia, p. 491.
- SECT. III. *A*d disputationem cum Cicerone aditus, p. 495.
- SECT. IV. *E*vertitur primum Scepticorum Effatum, omni Orationi Orationem equalis ponderis adversari, p. 497.
- SECT. V. *S*cepticorum disciplinam tollitur tum vitae communis gubernatio, tum virtutis constantia, p. 502.
- SECT. VI. *A*rgumentum à Philosophorum inter se disensionibus diluitur, p. 505.
- SECT. VII. *S*ensuum fides & integritas vindicatur, p. 510.
- SECT. VIII. *Q*uæ sit in re quæque veri nota, atque quantum in eâ cernendâ sensuum Acumen, p. 514.
- SECT. IX. *O*bjectiõibus de dialecticâ respondetur, p. 519.
- SECT. X. *T*um deinde in Physicâ de principio materiali, p. 522.
- SECT. XI. *P*ostremò de Principio efficiente, p. 524.
- SECT. XII. *Q*uæ sit Beatitatis Natura explicatur, p. 528.
- SECT. XIII. *A*tque Virtute confici demonstratur, p. 530.
- SECT. XIV. *O*bjectiõni Quòd si Virtus præmium secum afferat, cum gratuita non sit, sit sui laudem amissura, respondetur, p. 532.

Elenchus Rerum.

- SECT. XV. *Cartesius suis dubitandi rationibus se in summam cujuslibet scientiæ desperationem precipitavit,* P. 535.
- SECT. XVI. *Se Mentem à Corpore distinctam esse suâ disputandi ratione nequaquam comprobavit,* P. 538.
- SECT. XVII. *An insitæ sint Dei & Naturæ legum notionēs queritur, si verò sint, nullius usus aut obligationis esse nisi ratione probentur,* P. 540.
- SECT. XVIII. *An à firmâ omnium Gentium consensione innata Dei Idea demonstretur? Et non demonstrari concluditur,* P. 546.
- SECT. XIX. *Cartesium nullam substantiæ divinæ Ideam habere demonstratur,* P. 550.
- SECT. XX. *Neque Perfectionum divinarum,* P. 552.
- SECT. XXI. *Realitas Objectiva nihil est, & si quippiam sit, plura Numina fuissent,* P. 555.
- SECT. XXII. *Realitas Objectiva si formalem non æquet, nihil concludit: Si æquet plures sunt Dii,* P. 558.
- SECT. XXIII. *Realitatem Dei Objectivam ab ipsâ Mente effici potuisse demonstratur,* P. 560.
- SECT. XXIV. *Alterum Cartesii sophisma, quo à summè perfecti notionē ejusdem existentiam infert, evertitur. Et Peroratur,* P. 563.
-

ERRATA.

ERRATA.

Pref. Pag. 1. Lin. 4. *Lege cogitavi*, p. 4. l. 21. *deest & ante Besti*, p. 17. l. penult. l. unquam, p. 18. l. 20. l. *excrantur*, p. 19. l. 9. l. *antevertere*, *Ibid.* l. 10. l. *possimus*, p. 25. l. 24. l. *qui*. *Disp.* 1. p. 23. l. 6. l. *Jovis*, p. 39. l. 31. l. *longam*, p. 41. l. 16. l. *desipere*, *Ibid.* l. 37. l. *effluentia*, p. 57. l. 28. l. *seipsa*, p. 66. l. 1. l. *sine*, p. 82. l. 2. l. *imbuerat*, p. 92. l. 33. l. *ut*, p. 103. l. 24. l. *didicerat*. *Disp.* 2. p. 105. l. 18. l. *fidenter*, p. 107. l. penult. l. *flebantur*, p. 109. l. 12. l. *verò*, p. 113. l. 14. l. *Insecta*, p. 115. l. 2. l. *credulitati*, *Ibid.* l. 15. *definiri*, p. 120. l. 18. l. *infederit*, p. 121. l. 28. l. *procripantur*, p. 124. l. 35. l. *aut*, *Ibid.* l. 32. p. 137. l. 6. l. *ut*, p. 148. l. 3. l. *quò*, p. 159. l. 30. l. *unde*, p. 174. l. 19. l. *ejulatu*, p. 176. l. 3. l. *ut*, p. 179. l. 4. l. *halitus*, p. 180. l. 35. l. *nobis*, p. 182. l. 4. *deleatur non*, p. 183. l. 23. l. *restituerunt*, p. 192. l. 14. l. *momento*, p. 193. l. 23. l. *Artifices*, *Ibid.* l. 30. *Impares deest post pares*, p. 194. l. 6. *In deest ante ipsum*, p. 195. l. 1. l. *Astrologiz*, p. 198. l. 36. l. *rationum*, p. 208. l. 34. l. *&*, p. 209. l. 8. l. *genitum*, p. 213. l. 7. *Cum deest post Ut*. *Disp.* 3. p. 221. l. 12. l. *Ignavum*, p. 263. l. 18. l. *crediderit*, p. 270. l. 20. l. *candore*, *Ibid.* l. 30. l. *quid*, p. 274. l. 10. l. *seipse*, *Ibid.* l. 32. *deleatur quam*, p. 312. l. 26. l. *sic*, p. 313. l. 21. l. *dextra*, p. 317. l. ult. l. *quiete*, p. 328. l. 15. l. *perduraturam*, p. 342. l. 13. l. *minimi*. *Disp.* 4. p. 356. l. 28. *sed deest ante &*, p. 370. l. 6. l. *illius*, p. 376. l. 11. *novit deest post usus*, p. 380. l. 1. l. *multitudine potuit*, p. 383. l. 1. l. *si*, *Ibid.* l. 16. l. *me*, p. 386. l. 12. l. *sapienter*, p. 387. l. 28. l. *Atomis*, *Ibid.* l. 32. l. *contraril*, p. 390. l. 20. l. *stultè*, p. 406. l. 17. l. *cum pluviis*, p. 419. l. 20. l. *controverfias*. *Disp.* 5. p. 445. l. 3. l. *refutavi*, p. 448. l. 26. *deleatur sine*, p. 466. l. penult. *deleatur ut*, p. 475. l. 10. l. *cf. frznata*. *Disp.* 6. p. 507. l. penult. l. *cogitare*, p. 513. l. 1. l. *immerfi*, *Ibid.* l. 36. l. *Academix*, *Ibid.* l. 38. l. *nimis*, p. 517. l. 27. l. *nimis*, p. 519. l. 10. *hos*, p. 537. l. 7. l. *Sol*, *Terra*.

DISPUTATIO PRIMA.

An Philosophorum ulli , & quinam Athei fuerunt :

SECT. I.

U M vetus Philosophia in duas Scholas ab initio divisa fuerit ; quarum altera Ionica, quam exorsus est Thales Milesius, sic dictus, aut quòd Mileti natus, aut quòd Tyrius cum fuerit, in civitatem adscriptus sit : Italica altera, quam Pythagoras Samius, relicta patriâ, quòd Polycratis Tyrannidem terre non posset, in eâ Italiæ regione, quæ olim magna Græcia, nunc Calabria dicta est, inchoavit : Inter Ionicos unicum Anaxagoram, qui à Thalete quartus fuit, à populo pro tribunali impietatis accusatum fuisse accepimus ; quamquam docti quidam ejusdem sectæ omnes ejusdem quoque criminis accusandos esse censeant. Pòst autem, cum in Socrate, qui ab Archelao, ut & ipse ab Anaxagorâ, disciplinam acceperat, Ionicorum successio desisset, & Philosophia ab ejus discipulis denuo in varias seditiones, dum suæ quisque princeps esse voluit, dissipata & divulsa fuisset ; Aristippus inter multos alios aliarum Authores Cyrenaicam ab ejusdem patriâ sic dictam instituit, cui successit Arete filia, quæ alterum Aristippum, tum filium tum discipulum habuit, cujus auditor Theodorus, & Bion Boristhenites, qui Theodori fuit, de eodem crimine accusati fuere. Sectæ autem Italiæ, aut qui eidem alius Hæreseos nomine successerunt (neque enim eorum quenquam, priusquam nova moliri cœperant, in crimen vocatum memini) complures omne Numen apertius sustulisse perhibentur. Quorum principes fuere Leucippus, Democritus, Diagoras Melius, Protagoras, & unus præ reliquis omnibus Epicurus. Quorum etiam ordini accensus esse posset Euhemerus historiæ Scriptor antiquus, cum & ipse

vulgò in eodem hominum cœtu & numero reponatur. Quid verò de Diis suis immortalibus aut ipsi, aut alii quivis, docuerint, neque à vulgi opinione, neque à cujusvis Scriptoris auctoritate, sed à solis cujusque decretis judicare oportet. Quanquam enim in loco de Naturâ Deorum magnæ multaq; videantur Philosophorum dissensiones, extremis tamen duabus sententiis, quæ & ipsæ maximè perspicuæ sunt, non plures esse possunt: Et in quarum alterâ quisquis fuerit, eam utcunque simulet fronteque occultet, dissimulare nequit. Ut enim sunt, atque semper fuerunt, iique neque pauci neque ignobiles, qui sempiternum quendam esse præstantissimâ mente præditum, qui idem rerum omnium Opifex & Rector sit, censuerunt: Ita sunt & alii qui è materiâ brutâ omnisque consilii experte omnia, quæcunque sunt aut fuerunt, nata esse arbitrantur; aut si fortè aliam materiæ adjunctam causam esse velint, talem tamen adhibent, quæ aut nullâ Providentiæ vi sit prædita, aut si sit, eâ in rerum administratione nunquam utatur. Qui istam sententiam secuti sunt, Deum esse planè aiunt, quòd Universi Dominum & Rectorem, qui omnia ratione & imperio regit, fateantur. Qui hanc, apertè negant, cum adversus rem brutam, sive quæ omni mente aut mentis usu vacat, nihil intelligit, nihilq; animadvertit, nulla centè pietas, nulla religionis sanctitas esse possit. Ut si qui veterum quos vulgò impietatis insimulant, tale rerum principium esse censuerint, quod aut omni mente vacet, aut si mentem habeat, Providentiâ; in re tam apertâ quid opus est juris actiones constituere? reos omnes sine testibus, sine formulis, sine iudiciis habeamus. Quanquam enim sint qui Deum, quem decretis tollunt, ore habeant, tamen quæ occulta eorum mens fuerit, quicquid ludant & reluctantur, quam facillè elicere & evocare possumus. Nihili enim est esse Deum milles confiteri, nisi talem esse confiteantur, cui & cultum & obsequium debeamus. Itaque si qui tam evanescentem Numinis larvam substituerint, quæ sibi soli studeat, aliorumque omnium curam procul habeat; ita ut nec ab impiis pœnas repetat, nec sui cultoribus præmia largiatur, hi quidè Deum esse dixerunt, non omnino quòd crediderint, sed quòd negare ausi non essent. Quippe si nihil nobiscum commercii Numen habuerit, utcunque beatum & immortale prædicetur,

non

non magis cultu aut obsequio dignum erit, quàm si aut saxum aut stipitem in cœlis collocarent : Si enim preces non exaudiat, quorsum precibus nos ipsi fatigemus ? Si quid agimus non animadvertat, quorsum ejus gratiam virtute honestèque factis mereri conemur ? Usq; adeo perspicuum est detractâ Providentiâ omnem Religionis usum tolli, quo sublato nihil interest quicquam sit, quod Dei nomine appellaverint, necne. Neminem itaque inter Numinis Cultores numerare oportet, nisi qui idem mundi Dominum & opificem asseruerit, qui rerum Naturam condidit, earumque curam gerit. Id qui agnoscit, Deum confitetur ; qui negat, quotiescunque eo vocabulo utatur, totus Atheus & nil nisi Atheus esse potest. Sin verò aut è propriis decretis aut sapientum testimoniis veterum quique de læsâ religione non prorsus damnentur, populi solius delationes nihili æstimandas esse vellem, cum nunquam è rei veritate, sed suis duntaxat præjudiciis, summâque rerum ignorance semper judicare soleant : Nempe si quis ineptas quasvis eorum superstitiones aut contemplerit aut minùs fortè æstimaverit, inclementer statim in Atheorum turbam distento gutture & indictâ causâ de omni impietatis ratione damnandum vociferantur. Neque equidem quicquam sæpius usu venire memini, quam si qui superstitionem tollere moliantur, ab iis qui turpissimè eidem se mancipio dederant (istis enim vernis nihil aut vilius aut insolentius) impietatis convicio & ignominia notari. Cum enim nullam aut esse aut quidem esse posse præter suam Religionis rationem arbitrentur, eam si qui minùs suspiciant, utcunque alioqui eximiam adversus Deum pietatem & professi sint & ostenderint, tanquam Mezentios Deorum hostes ipsamque Cyclopium sobolem tum Diis tum hominibus exosam insectantur. Priusquam igitur singulos coram Tribunali sistamus communis pro omnibus videtur defensio, solùm quod superstitionem oderint, impietatis accusatos fuisse.

SECT. II. Quid enim Religionis nisi Atticam *δεισιδαιμονίαν* aut neglexisse aut irrisisse incusantur ? Quâ quæso quæ unquam Respublica quicquam tetrius aut magis ab omni sapientia atque pietate alienum publicis legibus sancivit ? Barbari enim plerumque Solem & Lunam cæteraque cœlestia co-

luerunt, & si quos homines, eos solummodo, qui olim virtute & præclare gestis enituere: Græci autem non modo homines, sed & hominum flagitia. Scilicet cum immanissimâ Græciæ barbarie, teterrima superstitio forte orta sit, omniumque animos occupaverit, eam Poetæ, vaferrimum hominum genus, dum scenæ omni scelere refertæ inservierint, longè fœdius impiis suis fabulis contaminarunt, atque quidem tam turpia & flagitiosa de Diis suis finxere, ut de homine improbissimo nemo tam improba crediderit, & si convitiis atque probris laceßere voluissent, nescio quî fœdiora comminisci potuerant. Ne vero omnem turpissimæ superstitionis histrioniam aperiâ, totum prope cœlum tam perditâ hominum colluvie compleverant, ut summa & sanctissima ista mundi sedes, non tam Deorum domicilium quam latronum ergastulum videretur. Qui igitur Philosophos se gerere oportuisse putamus, cum Deorum stupra, ebrietates, ærumnas, luxus, bella, & servitutes animadverterent? Quid cum Cœlum, qui Deorum omnium summus, à filio Saturno exectum acciperent? Quid cum ipsi Saturno humano sanguine litari viderent? Quid cum proprios filios devorasse audirent? Annon melius fuisset jam inde ab initio Critiâ vel Diagorâ ad condendas leges adhibito decrevisse nullum esse Deum, quam talia sacra facere, qualibus Saturno operabantur? Annon crassius & vehementius in Numinis Majestatem tam barbarâ superstitione quam apertissimâ impietate peccatur? Annon denique præstat nullum omnino numen coluisse quam aut immane aut impium esse arbitrari? Quid cum Jovem non magis regno quam vitiis principem, in terrenos amores cum ipsis suis fulminibus ardentem, nunc aureo imbri defluere, nunc in puerorum pubescentium raptus ministris avibus proßilire? Quid cum squammatum, cornutum, plumatum & in aurum præ libidine conversum Deum? Quanto melius Ægyptii qui vicatim bruta coluerunt animantia, quam Græci qui tales adorant Deos, illa enim etsi feræ sint, non tamen ira aut libidine inflammantur. Unde Momus falsè & scitè in publico omnium Deorum conventu impiorum defensionem suscipiens Luciano inducitur. “Quum ex Poetis audiunt nos amare, “vulnerari, servire, vinculis obstringi, seditionibus turbari, “innumeris molestiis implicari; præsertim cum beatos & im-

Plur. mei ser-
monum.

Cyp. ep. ad
Donat.

Tertul. Ap.
Clemens Alex.
Protrept.

Jup. Tragœd.

“mor-

“mortales esse contendamus, quid aliud quàm nos jure deriderent & flocci facerent.

Si verò non modo ipsos Deos sed & ipsum Deorum cultum intueamur, quid quæso Philosophos agere oportebat, cum Eleusinia mysteria, & Veneris sacra aspicerent, quæ quemadmodum Athenis celebrari solebant, αἴγος ὑπομνησθῆναι, mundi probrum, meritò appellantur, cum ipsa lupanaria nulla tam fœda scelera viderunt, quàm quæ in ipso Deorum cultu patrabantur? Quid cum Bacchi Orgia, quæ Consules Romani Senatus auctoritate non modo urbe sed universâ Italiâ eliminare bonorum reip. morum interesse reputarunt? Quid denique cum totum undique Deorum cultum immanitate, libidine & omnibus flagitiis contaminatum intuerentur? Ignavi sane admodum & nullius animi fuissent, nisi tam vesanas tamque impias Religiones palam & cum indignatione abdicassent. Ut si tales fuerint quales fuisse accusantur, reliquis tamen qui turpi vulgi superstitione obstringi se passi sunt, longè cordatiores fuere: fieri enim non potuit quin Deum (si quem omnino esse putaverint) à tam immani & pernicioso cultu abhorrere intelligerent. Atque adeò neque ipsi suscipere possent, nisi prius aut omnem Numinis cultum deposuerant, aut saltem tantilli esse reputaverant, ut nihil referre censerent, cui aut quomodo aut denique an omnino perageretur: Atheos enim nullius superstitionis piget, quantacunque turpitudine inquinetur, sed quodlibet & quovis modo adorant, modo charissimæ cuti & capiti consulatur. Ut quidem summo jure reliquos omnes, quotquot insanis vulgi religionibus passim uti consuevere, non modo Diis quos adorare simulaverant, sed omni Deorum numini plane illuisse & clam renunciasse suspicemur. Nostri autem cum fortasse erga puram sanctamque religionem meliore animo affecti fuerint, tam immanes superstitiones tollere studuerunt, ut cultus quem Deorum numini magis placere putabant, illius loco obtineret. Unde Clemens Alexandrinus dum in impudicas Atticæ superstitionis ceremonias invehitur, sic demum & merito quidem perorat: “Quâ de causâ venit mihi
“in mentem admirari quonam modo Euhemerum Agrigen-
“tinum & Nicanorem Cyprium, & Diagoram, & Hipponem
“Melium, & illum post hos Cyrenæum, cui nomen Theodo-

Clem. Alex.
in Protrept.

Lib. 5.

“rus, & multos alios, qui probè & modèstè vixerunt, &
 “reliquis acrius hunc de Diis istis errorem perspexerunt, im-
 “pios & atheos haberi. Qui etiam si veritatem ipsam forte non
 “attigerint, errorem tamen intellexerunt, quod quidem non
 “exiguum est ad inventionem veritatis exordium. Verum
 utcunque fuerit, longe satius esse arbitror omnem religionem
 aspernari quam talem suscipere, quam non modo fictam &
 inanem, sed impiam & Deo exosam esse novimus. Jamdu-
 dum me fateor, inquit Arnobius, mecum reputantem in ani-
 mo rerum hujuscemodi monstra, solitum esse mirari audire
 vos dicere quenquam ex his Atheum, irreligiosum, sacrile-
 gum, qui Deos esse omnino aut negent aut dubitent; cum
 sit multo rectius Deos esse non credere, quam esse illos tales.
 Atque igitur longè clementiùs in Philosophos istos, etiam si
 tales fuerint Athei quales fuisse perhibentur, animadverti
 oportet, quam in sordidos istos vulgi adulatorem, qui unà
 cum eo tam turpi superstitione se volutari sustinerent. Vel
 saltem à populi Atheniensis dicà aut fori Areopagitici judi-
 cio impios non haberi, cum tales Deos contempsisse accu-
 santur, quales non contempsisse sine apertissimo in religionem
 scelere non potuerunt.

Xenophon de
rep. Athen.

SECT. III. Idque potissimum si civitatis mores & le-
 ges paululùm intueamur, cum & turpissimâ religione usi sint,
 & eam extremâ legum severitate omnibus imperaverint. Et-
 enim sicut Græcia præ aliis regionibus olim superstitionum
 fœcunda fuisse traditur, ita Athenas præ reliquis Græciæ ur-
 bibus superstitioni deditas fuisse accepimus, unde vulgò di-
 ctæ sunt Deorum Patria & Officina, atque hinc cives suos
 Poeta comicus exagitat, quod Athenas in Ægyptum muta-
 vissent, & Philosophus totam urbem unum altare factam
 fuisse queritur. Quippe sanctissimis reip. institutis civibus
 iustum erat unà cum Diis patriis Deos omnes peregrinos ho-
 spitio excipere, exceptosque colere, ex quo ibidem quot-
 annis celebrabatur festum *Θεοξενία* dictum, quod in numi-
 num inquilinorum honorem instituebant. Adeò ut præter
 vernacula numina omnes Barbarorum Deos, omnemque om-
 nium gentium superstitionem sibi tandem accersivisse vide-
 antur. Cum autem tam immensam superstitionis molem sus-
 ceperant,

ceperant, eam legibus acerbissimis omnibus præscripserunt, capitisque periculo cuique civium imperabant Deos atque Heroas patrios (ut jubent civitatis leges) venerari. Et si quis vel verbo solummodo præter illorum legem quicquam de Diis diceret, summo semper & inevitabili supplicio multarentur. Neque quodvis delictum tam leve circa sacra fieri posse putabant, quin quod capitis pœnâ expiari mereretur. Si quis vel parvam ilicem è luco heroum fortè excidisset, eum morte puniebant. Atque adeò fatuum quendam eumque in civitate famosissimum, quod Æsculapii sacrum passerem ad necem usque verberasset, morti adjudicarunt: cùmque puer quidam auream laminam, quæ è Dianæ coronâ deciderat fortè sustulisset, nullam ætati veniam dederunt, sed crepundiis, talis, & laminâ ei simul oblatis, cum ad eam se contulisset, plexus est capite Infans sacrilegus. Et ne quicquam in sacra impunè peccatum foret, senatus postridie mysteriorum in Templo Eleusinio confessum faciebat, ut si quis in festi religionem quicquam peccasset, pœnam secundum legum instituta exigent. Immo verò non modo stultos & pueros, sed res brutas & inanimatas, si in religione deliquerant, in iudicia vocare sacrum & solenne habebant. Sic in festo *Βουπρωίων* bovem quotannis immolabant, in memoriam cuiusdam bovis Athei, qui sacras fruges in Bacchanalibus olim devoraverat: Et deinde interfecto bove, bipennem quo eum occiderant, in iudicium quoque vocabant: eum tamen, cum actionem solenni fori pompâ exposuissent, ea erat iudicum clementia, absolvebant, quod bos qui sacras fruges absumpsisse ausus fuerat, jure interfectus videretur. Jam cum adeò inutilis & ludicra fuerit Atheniensium superstitio, eamque cùm legibus tam sanctis jusserint, quæ fieri potuit quin cordati omnes tum publicæ religioni renunciarent, tum ad Areopagi tribunal postularentur. Potissimum cùm non modò ea hominum probra, quos consecraverat antiquitas, sed & nova indies in Deorum numerum ipsi referebant. Leenam & Lamiam fœdissimum scortorum par annuæ parentationis honore mactaverant; Buricho, Ademanto, Oxythemi, vilissimis lenonibus aras ac delubra extruxerant, quo tandem necesse foret, ut aut turpia hujusmodi monstra libationibus, pœanum cantibus & cunctis religionis ceremoniis colerent, aut in ipsam urbis religionem peccarent.

SECT.

SECT. IV. Quid quod denique qui illos impietatis accusârunt, aliis quoque, quos summum numen sanctissimè coluisse novimus, idem sceleris intentaverint, idque nullâ aliâ ratione nisi quòd apertè à vesanâ ipforum superstitione abhorruissent. Ut enim Socratem præteream, cui, quod quos Deos civitas existimaret, ipse non existimaverat, Anytum, Aristophanem & Melitum impietatis crimen impegisse res jam olim apud omnes nota & pervulgata est, tamen nec tunc Lysia defensione nec nunc meâ opus est, ei ut impietatis maculam abluamus; quippe hoc abundè præstiterunt Melitus morte mulctatus, Anytus ab Heracleotis exterminatus, Palæstra & Gymnasia ob Socratis mortem Athenis clausa, æneaque imago in illius memoriæ honorem ab ipsis iudicibus resipiscentibus erecta, & denique totius orbis de Socratis innocentia constans & consentiens opinio. Eo itaque misso, quid quod Christiano nomini ejusdem flagitii invidiam fecerint? quæ calumnia jam tum ab initio adeò invaluerat, ut si quid calamitatis terrarum orbi fortè contigisset, id divinitus in illorum impietatis pœnam & ultionem illatum fuisse clamaverint. Cujus rei sat testium sunt quotquot antiquiorum aut pro Christianis aut adversus Gentiles scripsere, qui quamquam à Christianâ fide impietatis crimen eluere impense defudaverint, tamen ubique in suos tanquam Atheos omnisq; Religionis hostes in foris animadversum esse queruntur. Quo satis perspicuè efficitur, aut Atheos fuisse Christianos, aut non fuisse Philosophos, cum in eadem causâ fuerint utrique; si enim fidem mereantur Ethnicorum delationes, ne quidem Christianos absolvamus, sin minus, in integrum restituantur Philosophi. A quibusdam autem reclamatum est, in aliâ controversiâ Christianorum, in aliâ Philosophorum causam versari, quòd illos non modo Ethnicorum superstitionem aspernatos esse, sed & præstantiori numinis cultui nomina dedisse liqueat, de his verò cum nihil quicquam tale constiterit, absolvendos non esse, nisi quoque dum superstitionem pessum dederint, meliore cultu usos fuisse pariter liqueret. Esto quidem, neq; enim nos absolvimus, sed satis est si omnia quæ contra eos afferuntur testimonia elevare possimus: Cum igitur Græciæ vulgus omnes, quotquot suæ superstitionis expertes vixerant, impios semper existimabat, si nulla alia oc-

currat

currat accusatio, quæ tam iniquam de iis opinionem persua-
deat, eos eâ duntaxat causâ tam turpis convitii reos agere
iniquissimum esse arbitramur. Si enim Christianum nomen
solummodo propter ejuratam superstitionem in impietatis
crimen vocaverint, id saltem suspicari licet eos eâdem causâ
Philosophorum nomina detulisse; atque igitur eorum dela-
tionibus fidem non nisi temerè & iniquè adhibendam esse,
præsertim si quæ aliundè suppetant conjecturæ, quæ mollio-
rem de iis persuadeant opinionem. Quem quidem de Phi-
losophorum probitate locum Patrum nonnulli tam illustrem
censuere, ut eo à Christianis impietatis crimen abstersisse non
metuant, causati scilicet non aliter sibi, quam Philosophis
olim evenisse, quos si impiam religionem contempserint, om-
nem Deorum cultum sprevisse semper accusarunt; & quidem
exultans gloriatur sanctissimus Martyr, se suosque talium qui Just. Mart.
Apol. 2.
vulgo habentur Deorum, quosque Philosophorum quidam
sustulerunt, expertes esse & (si placet) Atheos. Quapro-
pter quid quisque eorum de Diis censuerit, à solis cujusq;
principiis quærendum est, nequaquam verò à fori decretis
aut populi suffragiis, nisi quod eo tantum quod accusentur
colligi possit rectè censuisse, cum nemo cui quicquam adver-
sus Deum Pietatis superesset, in tam inexpiabiles religiones
offendisse non poterat. Ut igitur quid censuerint ritè in-
telligamus, suo ordine in judicium singuli sistantur, & pri-
mum, cum primus accusetur, coram Tribunali prodeat
Anaxagoras.

SECT. V. Hunc à Cleone quodam læsæ Religionis ac-
cusatum, quinque talentis & exilio mulctatum, & nisi resti-
tisset Pericles (qui sese in ejus disciplinam tradiderat) capi-
tis quoque damnandum fuisse traditur, quod Solem ferrum
candens & ignitum esse affirmasset. Bene quidem erat su-
perioribus omnibus Ionicæ Scholæ Philosophis, Thaleti,
Anaximandro, Anaximeni, & Diogeni Apolloniati, à qui-
bus Philosophiam acceperat Anaxagoras, eam Athenis non
docuisse. Isti enim in Ionicæ angulis plerunque latitantes,
utcumque liberè Philosophati sint, in nullam invidiam aut
periculum venire; dum hic tandem ex Ioniâ Athenas Scho-
lam traduxerit, ubi statim in vitæ discrimen, quod Deos
esse

esse negaverit, à populo Atheniensi vocatur, quanquam primus omnium Philosophorum exorsus sit, qui ei impietati ex instituto reclamasse memoretur: cum rerum descriptioni, quam mancam, imperfectam, & Numine destitutam superiores reliquerant Mentem Æternam adjecerit, quâ omnem Universi naturam ornari conficique voluit. Isti enim ita per totam Physiologiam de solâ materiâ, prætermiſſis aliis omnibus causis disſeruere, ut suspicati ſint, & vehementer quidem, viri eruditi eos nullam omnino aliam agnoviſſe, & cum eâ ratione causam primam efficientem prorsus sustulerint, Deum quoque sustulisse. At vero nimis severe (ut mihi videtur) de iis judicare videntur; etenim videre non possum eos causam primam (hoc est Deum) tollere statuisse, sed solummodo per oſcitantiam aut potius ex ſcientiæ inopiâ de eâ dicere omiſſiſſe. Quippe cum primi animos ad philosophiam appuliſſent, magnum aliquid ſe aſſecutos fuiſſe opinati ſunt, ſi qualis tandem eſſet rerum materia quodammodo explicarent, & proinde in eâ quæſtione excolendâ aliquandiu hæſiſſe, neque ſtatim quicquam de cauſis quæ ſupererent meditatatos maxime veriſimile eſt. Mirum igitur videri non debet, ſi de iis penitus ſiluerint, de quibus dicere nuſquam aut ſuſceperant, aut cogitaverant. Id quod animadvertit Simplicius, *ὁ δὲ λόγος*, inquit, *τοῖς τοιούτοις οὐκ ἔστι φυσικῶς ἀρχαῖν, ἀλλ' ἐστὶν οὐκ ἐπὶ φύσιν*, *Eos ſolum de cauſis naturalibus philoſophari ſtatuiſſe, nequaquam autem de iis, quæ ſupra naturam exiſtebant, hoc eſt, de cauſâ primâ quam ſupra naturam exiſtimabant, nihil dixiſſe, unde de eâ prorsus ſilere poſſent, quanquam nullo modo tollere ſtulerint, cum extra Philoſophiæ Naturalis iſtitutum arbitrentur quicquam de principiis ſupernaturalibus diſputare.* Et ſanè eos ſolum *οὐκ ἐπὶ ἀποκαμίνε* ſive de rerum materiâ diſſerere velle ſatis liqueat, quòd cum in magnâ Opiniorum varietate conſtituantur in hâc tamen ſolummodo quæſtione diſſenſerint. Cùm hic Aquam, ille Aerem, alter Ignem, quartus unâ cum prædictis omnibus Terram primum Elementum è quo res fiant eſſe voluerit, at quo ſine quâve cauſâ quicquam fieret quærere non cogitârunt. Non ſum neſcius quidem cum alios veterum tum potiſſimum Ariſtotelem, quanquam eum iſthac in re alii omnes ſecuti ſunt,

teſtes

testes usurpari nullum aliud præter Materiam eos agnovisse

principium, proinde neque Deum, *ἡ δὲ πρώτη φιλοσοφία πάντων οἱ πλείστοι τὰς ἐν ὕλης αἰδέαι μόνον ἀλήθειαν ἀρχὰς εἶναι παύσαν.* *Plurimi eorum qui primò Philosophati sunt solum ma-* Arist. Met.
lib. 1. cap. 3.

teriam esse omnium principium existimarunt, & veteres Ionicos nominatim designat. Quid autem Authoritatis homini dandum est, qui ut ipse solus principatum obtineret, nihil in omni Philosophiâ, tam assiduè conatus est, quam ut omnium qui antecesserunt existimationem imminueret. Cum nemo sit antiquiorum, cujus famæ & nominis diligens obtretractor non fuit, neque enim in solum Platonem sed in superiores omnes recalcitravit ferociens pullus; quemadmodum enim nihil quod ab optimo Magistro didicerat, vellet intelligere, ut malè intellectum refelleret, sic reliquos omnes tractavit, iis ineptas sententias atque sibi sæpe contrarias ultro attribuens, ut quantum poterat eorum memoriæ invidiam conflaret, sibi que soli immensam nominis gloriam arriperet. Atque hinc orta fuisse videtur perversa ejus Philosophandi ratio, cum omnia sic definiverit, solum ut omnes qui ante se fuerant corriperet, unde cum Pythagorici Cœli partem Arcticam dextram & superam esse statuerant, ipse magno animi ardore sinistram & inferam esse contendit, quanquam certè de re tam incertâ & indefinitâ nisi disputandi causâ nemo pugnaret, adeo ut nisi alii antea res bene definiissent, non puto eum tam malè definire potuisse, v. g. si perspicuas de motu, de tempore, de loco, de inani, de infinito definitiones ipsi non attulissent (de quibus pene solis in suâ Physica disputatur) iste tortuosis & involutis suis omnia non usque adeo obscurasset. Primus autem omnem veritatem invenire voluit, quam cum ab aliis partim inventam accepisse nollet, nil nisi fabulas & insomnia in illius locum supponere & afferre potuit, ut pene totus in his duobus esse videatur, aut ut aliorum veras opiniones refellat, aut ut iis falsas affingat. Quanquam profectò in hâc Ionicorum accusatione minus malevolum fuisse arbitror; iis enim solummodo vitio vertere videtur in unâ causâ materiali investigandâ totos fuisse, nequaquam verò (quantum ipse intelligo) cæteras omnes sustulisse, ita ut eis non tam impietatem quam ignorantiam exprobrare videatur. Sic cum omnia corrasisset,

De Cœlo,
lib. 2. cap. 2.

set, quæ de principiis docuissent veteres, ita demum de se ipso gloriatur; *Tantum ex iis habemus, quod eorum qui de principio & causâ dixerunt, nemo quicquam præterea quæ in libris de naturalibus à nobis determinata sunt dixerit, &c.* Ita nempe reliquos omnes in multis deficere oportebat, ut ipse mortalium primus perfectè sapuisse videretur, & quotiescunque de principiis inciderit oratio, quam impotenter jactat se primum esse, qui quadruplicem causarum numerum assignaverit, dum alii in unâ aut duabus aut tribus acquieverint. Quod quoque in libris de *partibus Animalium* in veterum Physiologiâ reprehendit eos causas præstantiores non attigisse, præsertim eam *cujus gratiâ*, atque *unde principium motus*, quibus omissis parùm aut nihil præstitisse jure reputat, *ἐκ πάντες οἱ τῶτο μὴ λέγοντες, ἔδεν, ὡς εἰπεῖν, ὥς φύσιν λέγουσιν ἀρχὴν ἢ τὴ φύσιν μᾶλλον ἢ ὕλης.* Quod omnes nihil fere de Naturâ doceant, qui in rerum fines non inquirent; cum sit principium rerum Natura potius quam Materia. Per quam Naturam neque causam effectricem neque finalem intelligit, sed eam quæ forma appellatur, quam si omnino attigissent, ea in istarum quoque disquisitionem eos deduxerat, at verò cum penitus omiserint, hoc ipsum in causâ fuisse statuit, tam jejunam scientiam assecutos fuisse. Αἰκὼν δὲ τῶ μὴ εἶλθαι τὸς ἀρχαιότερους ὅτι τὸ τέρον τῶτον, ὅτι τὸ ἐκ τῆς φύσεως, & τὸ ὁρίσασθαι τὴν ὕλην ἐκ τῆς φύσεως. Causa vero quamobrem Antiquiores non ad hunc venerint modum (scilicet explicandi fines rerum, quod in investigationem causæ τῶ δὲ & καλῶς deduxerat) quod quid res esset atque substantiæ definitionem ipsam explicare handquaquam solebant. Et sane ecquid magni præstant, qui aquam aut aerem aut ignem, aut quamcunque demum materiam prima rerum elementa esse dicunt, nisi porro explorare pergant quâ vi quibusque viis in tam varios tamque pulchros effectus evadat? Et id quidem est quod Philosophis negotium faceffit motus principium in re quaque investigare, quod si quis assecutus fuerit, is istius rei naturam satis novit. Qui verò totam ætatem in solius ignobilis materiæ investigatione impendissent, ignotis rerum & formis & finibus, in quibus omnis, quantacunque tandem ea sit, constat naturæ pulchritudo, nihil aut mirum aut magnum norunt, neque quidem, ut statuit Aristoteles, quicquam naturæ scitu

V. Nat. Aufc;
lib. 2. c. 1.
Ubi cujusque
naturam suam
formam esse
definivit.

scitu dignum est, nisi motûs & mutationis principium inve-
stigemus. Quapropter eos meritò. reprehendisse se putat,
cum τὸ ὑποκείμενον sive subiectum in quo quicquid in mun-
do fiat, fieri statuissent, deprehenderant, non ulterius in no-
bilibioribus causis quærendis tum motûs cum ornatûs perre-
xille. Προϊόντων δ' ἔτι, αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ὠδοποίησεν αὐτοῖς, &

Metaph. I. 1.
cap. 3.

συνηνάγκασε ζητεῖν. εἰ γὰρ ὅτι μέγιστα πᾶσι φθορὰ ἐ γένηται ἐκ
τινός, ὡς εἰδὸς ἢ ἐ πλείονων ἔστιν, διὰ ἡ τῆτο συμβαίνει, ἐ ἡ τὸ
αἴτιον; ἢ γὰρ δὴ τὸ γὰρ ὑποκείμενον αὐτὸ ποιεῖ μεταβάλλειν ἐαυτό.
λέγω ὅ ὅτι, ἐπὶ τὸ ξύλον, ἐπὶ ὁ χαλκὸς αἶκον τῷ μετὰβάλλειν
ἐλάττωρον αὐτοῦ, ἡδὲ ποιεῖ τὸ μὲ ξύλον κλίειν, ὁ δὲ χαλκὸς ἀν-
δριάντω, ἀλλ' ἐπεὶ ἡ μετὰβολὴς αἴτιον. Hac autem ratione
precedentibus eorum quosdam (Anaxagoram quique secuti sunt)
ipsa res quasi manu duxit, & quidem coegit ulterius quærere.
Nam etiamsi plerunque omnis generatio & corruptio ex aliquo
fiat, sive ex una sive è pluribus, quamobrem tamen hoc accidit,
atque quæ causa sit quod accadat? Ipsum enim subiectum sese mu-
tari non facit, ut neque lignum lectum efficit, neque æs statuum,
sed aliud quippiam mutationis causa est. Quod quidem cum
tam quæsitu obvium sit, mirum est in illud non omnino
quæsivisse, quo non patefacto, vix operæ pretium foret, quic-
quid de materiâ aut sciverint aut scivisse professi fuerint. Et
propterea Anaxagoram cæteris tanquam ebriis sobrium præ-
ferre pergit, quòd quæstioni de causâ materiali quæstionem
de efficiente semper adjungi oportere censuerit. Μετὰ δὲ
τῆτος ἐ τὰς τοιαύτας ἀρχάς, ὡς ἐχ ἱκανῶν ἐσῶν χρηστὰ ἢ τῶν
ὄντων φύσιν, πάλιν ὑπ' αὐτῆς τὴ ἀληθείας ὥσπερ εἶπομεν, ἀναγ-
καζόμενοι, ἢ ἐχ μένιν ἐξήπτει ἀρχὴν τῷ γὰρ δὲ ἐ καλῶς τὰ μὲ
ἔχειν, τὰ δὲ γίνεσθαι τῶν ὄντων, ἴσως ἐπὶ γινώ, ἢ τ' ἄλλο τῶν τοιο-
πων ἔθεν, ἢ τ' εἰς αἶκον ἔτι, ἢ τ' ἐκένως εἰς οἰκθῆναι. Post hos &
ejusmodi principia (inquit) tanquam non sufficientia ut rerum
naturam generarent, ab ipsâ veritate coacti, ut (de Anaxagora)
diximus, illud quod sequitur quæstiverunt principium: ut enim
res aut bene fiant aut omnino fiant, nec ignem fortassis nec ter-
ram nec aliud hujuscemodi quicquam verisimile est causam esse,
nec illos verisimile est ita arbitrari: Ubi, quamvis alioqui am-
biguè plerunque de iis eorumque opinionibus loqui affecta-
verit, planè fatetur utcunque veteres de solis rerum elemen-
tis disseruerint, tamen non sola esse principia censuisse; quo

Cap. 2.

solo satis ab omni Atheismi suspicione absolvit, cum id Atheorum omnium commune sit, omnes præter unicam materiam causas sustulisse. In quâ opinione cum eos non fuisse ipse arbitretur, in eâ fuisse accusare non poterat, atque igitur in iis reprehendendis nihil aliud voluisse, quam quod alias causas non attigerint, non autem quod negaverint. Atque adeo in secundo de Physicis libro veteres omnes Physicam non plane attigisse probat, primùm quod solius materiæ rationem habere videantur, formam autem non intellexerunt, cum cujusque Artis & Scientiæ munus sit rei de quâ agit tum formam tum materiam sive utrumque Naturæ principium investigare. Deinde quod ejusdem scientiæ sit nosse id cujus causâ seu finem, & quæcunque illius causâ sunt; natura autem est finis & id cujus causâ: Postremò quod in omni arte quæ circa materiam versatur duæ sunt facultates, effectrix, quæ eâ utitur, & architectonica, quæ eam ad munus suum idoneam efficit; sic Governator clavo uti novit, Architectus autem è quali ligno, & quâ formâ fiat; atque adeo in omni arte & in omni naturâ nihili est materiam nosse, nisi quæ sit illius forma, cui fini inserviat, & quâ vi ad eum assequendum aptetur intelligamus. Cum itaque unica sit illorum culpa & reprehensio solam causam materialem tractavisse; cumque ipse verosimile fateatur, quanquam eam solam tractaverint, non solam esse arbitratos fuisse, quicquid suspensionis circuitione & ambiguis loquendi formulis in illorum infamiam interponat vir malevolus, de hominibus minimè vaftris quique probè & simpliciter vixerunt, non sine omni candoris jacturâ, locum tam turpi suspensioni dare possumus.

SECT. VI. Cæterum quo plenius singulos hoc crimine absolvamus, quid singuli censuerint paulisper inquirere oportet: Et à Thalete ordiamur; quem quanquam Aristoteles impiæ hujus Philosophiæ Principem esse voluit, tamen omnino frustra est aut aliorum aut ipsius quidem testimonia accumulare, eum mentem esse voluisse, quæ universum permeaverit, id quod Deum appellavit, ut perspicuum sit quanquam in Physicis de solâ materiâ fortasse distiterit, non tamen omne aliud præter materiam principium sustulisse, neque eundem hujus impietatis Aristotelem accusare velle, sed solum-

solummodo nullam pulchriorem scientiam consecutum esse, quàm quod aquam dixerit esse primum elementum ; aut si velit, non video quì magis sui testimonii pondus & auctoritatem elevare potuit, cum hominem in criminis suspicionem vocaverat, qui ab eo non modò aliorum omnium, sed & suo ipsius suffragio absolvitur, ut si alios cujusvis aliùs culpæ accuseret, ei satis responsum foret, ipsum eum esse, quem Thaletem accusare non puderet. Hunc igitur cum impiæ hujus disciplinæ Principem esse tradiderit, qui nihil tale aut dixit aut cogitavit, sed contra ipso teste, quid aliud nisi malitiam & calumniandi libidinem ostendit, cum alios omnes Thaletem nullum præter aquam principium posuisse putare vellet, quanquam ipse eum divinam mentem ei præposuisse novit. Et quod de Thalete diximus, idem de Anaximene & Diogene Apolloniæ prorsus dicendum est, quos in nulla aliâ re ab eo dissensisse traditur, quam quod ut ille Aquam ita hi Aera primum elementum statuerunt. De Anaximandro autem fateor quid judicare oporteat magis dubitandum esse, cum ut materiam quandam immensam rerum initium esse dixerit, ita aliud quodvis principium dixisse non plane constat ; quanquam verisimilius arbitror eum quoque in Physicis nihil ultra materiam quærere voluisse, & propterea sicut Thales aquam posuit, ipse aliam materiam ponendam esse voluit ; & quanquam Author libri de placitis Philosophorum Aristotelem secutus, eum causam effectricem sustulisse dicat, eam tamen idcirco sustulisse dixit, quod eâ relicta solam materiam exponendam suscepit, *cum materia, nisi efficiens causa accedat, nullam rem creare potest.* Quid inde ? an sustulit quia non posuit ? Idem quoque peccatum refert Anaximenum peccavisse, quod *solam materiam, ex quo omnia nascantur esse velit, cum causa effectrix quoque ponenda sit.* Adeo ut eam non posuisse commune omnium Ionicorum à Thalete usque ad Anaxagoram peccatum plane videatur. Et denique cum Velleius Anaximandri opinionem esse meminerit, *Nativos esse Deos, longis intervallis Orientes, Occidentisque, eosque innumerabiles esse mundos.* Miror quidem unum omnium mortalium Epicureum hoc à tanto intervallo videre, cum nemo præterea tradiderit (quanquam id Aristoteles insinuare vellet) Anaximandrum quicquam tale de Diis statuuisse.

At.

Lib. I. de Nat. Deor.

At Epicureus erat & Epicurei personam decebat, tum fidenter tum perversè aliorum opiniones describere, quo faciliùs & insolentius reprehenderet, neque quidem alio candore ejus quam quorundam aliorum sententias recenset, sed calumniari videtur solummodo ut redarguat. Quanquam fortè loquatur Velleius ex vulgari & tum recepta opinione, potissimum Stoicorum quos contra disputat, eundem esse mundum & Deum, & proinde cum Anaximander nativos esse mundos censeat, inde statim nativos quoque Deos esse concludit, cum quicquid de mundo statuatur, idem omnino de Deo statuendum esse Stoicorum nemo dubitaret. Denique quanquam Deos nativos esse voluit, id tamen de omnibus dixisse nulla ratione conclusum est; cum omnium Ethnicorum id commune sit Deos quosdam qui nascerentur opinari, tamen unicuique altissimum & sempiternum Numen esse, quod reliquos procrearet iisque præesset, atque ita utcunque Deos nativos esse dixerit, nisi tamen eos omnes ortos & mortales dixisse liqueat, nimia vi colligitur nullum agnovisse sempiternum. Verosimilior & Anaximandri disciplinæ magis consentanea videtur Aristotelis accusatio, si quæ Calumniatori fides haberi posset, non Deos omnes ex infinitate naturæ nasci, ut voluit Velleius, sed ipsam Naturæ Infinitatem, etiamsi mente careat, summum numen fuisse. Summam enim Divinitatem gigni opinari non potuit Philosophus, & si quos vellet nativos esse Deos, summo certè minores haberet. Quanquam dicere potuit & dixisse non dubito infinitum isthuc ingentum & immortale esse, ei autem divinitatem tribuisse, non intelligo, neque quidem id dixisse videtur Aristoteles, sed solum tribuisse oportere infert: ex eo enim quod ingentum & immortale esse censeret, pro suo candore ipsum quoque numen esse conclusit, sic enim cum de Infiniti naturâ disseruerat, argumentum conficit: Καὶ τὸτο ἔστι τὸ Θεῖον; ἀθάνατον γὰρ ἐ ἀνώλεθρον, ὡς ἂν φησὶν ὁ Ἀναξίμανδρος. ἔ οἱ πλείστοι ἤν φουσιολόγων, Atque hoc esse numen, esse enim & ingentum & immortale, ut inquit Anaximander, & unâ cum eo Physicorum plerique. Id ergo quod illi inquirunt nihil aliud esse videtur quam Infinitum quoddam, quod ortus & interitus expers sit, esse. At quod numen ipsum fuerit dixisse accusare non ausit, id enim solâ vi suæ disputationis colligitur,

Nat. Aufc.
lib. 3. c. 4.

gitur, scilicet si nec genitum nec interitum fuerit, certè summum Numen esse oportere. Ut vero in unum omnia contraham, dico non paucorum, nedum unius, qui longo intervallo ab iis vixit, adversus veteres istos testimoniis utendum esse, cum ex totâ suâ disciplinæ ratione tam perspicuum sit eos de solâ rerum materiâ philosophari velle, ita ut quamquam Deum agnoverint, quicuncta ex illâ fingeret (quod de Thalete norunt omnes, quotquot veterum quemvis inspexerunt) tamen aut quod satis notum, aut quod extra Physiologiæ institutum esse cogitarent, aut aliâ quâcunque ratione, eo omisso, in solâ materiâ investigandâ suam omnem operam posuerunt.

SECT. VII. Quicquid autem de reliquis judicare placeat, Anaxagoram Numen non sustulisse indubium sit, non modò quod disertè docuerit Mentem quandam *λογιστικὴν* materiam in ordinem compegisse; sed & quod primus omnium rerum descriptionem & modum mentis infinitæ vi & ratione designari & confici voluerit. Et ipse Aristoteles illius laudi vertit, quod primus Ionicorum materiæ opificem adjunxerit, & denique adeo insignis & nota erat hæc Anaxagoræ opinio, ut à Plutarcho & Laertio *Mentem* inde fuisse cognominatum memoretur. In vitæ itaque periculum venisse constat, non omnino quod Deos, sed quod vulgi opiniones de Diis forte sustulerit. Quippe cum summum esse Numen, idque præstantissimam mentem quæ rerum Naturæ præsideat, assereret, vulgò receptis Diis omnem Divinitatem abrogavit; cum itaque Solem ignis laminam, habitarique in Lunâ, cæteraque astra esse omni vitâ & ratione destituta vellet, quæ in urbe pro Diis colebantur, in impietatis crimen incideret necesse est. Quanquam quidem non à Populo in iudicium vocabatur, sed à viris politicis qui factiones in Republicâ fovebant; scilicet cùm *Pericles* qui *Anaxagoræ* familiaritate maximè usus esset, rebus gestis magnam invidiam (ut fieri solet) contraxerat, nonnulli qui Populum in eum excire studebant, inter alias artes Rogationem tulerunt, ut nomina deferrentur eorum, qui esse Deos negarent, aut qui sermones de rebus æthereis sererent: quâ suspitione dum Anaxagoram in crimen vocarent, Populi odium in Periclem

v. Plutarch. in
vita Periclis.

Plur. in virâ
Periclis.

congerere possent, cum se illius in omnibus discipulum professus sit, & semper maximi fecerit, à quo scil. tam morum probitatem quàm *securam adversus Deos pietatem* didicisset; atque ita virum probum calumniabantur, non quòd Religio cordi esset, aut quòd reus esset necne curarent, sed solum ut populi odium in amicum, cujus gloriam præ invidiâ ferre non possent, concitarent. Jam vero si eorum calumnias cum illius disciplinâ conferre volumus, quid magis perspicuum esse possit quam eum non modo Deum non sustulisse, sed primum esse, qui numinis existentiam apertè probaverit, ejusque Naturam probè intellexerit? Et cum excipiunt nonnulli iique non prorsus indocti, eum quidem præstantissimam adhibuisse Mentem, adhibuisse tamen ad physicam Hypothesin, cujus auxilio rerum Naturam explicaret, non autem quod ei cultum quemvis aut Religionem debere se crederet: Non satis ingenuè cum ingenuo viro agere videntur, cum idem Mundi ordo & ornatus qui Deum confiteri cogit, eundem quoque gratâ mente suspicere urget & impellit, quod quicquid in mundo ad vitam hominum utile reperiatur, ab illo, qui omnia condidit tributum videamus, adeo ut omnis adversus Deum Religio huic soli Hypothesi innitatur, quâ datâ, sequitur ad Gratitude (quæ Pietas adversus Deum est) manifesta obligatio, ita ut nemo tam vecors esse possit, qui Mentem esse, cujus ratione mundum extrui & administrari fateatur, quin aliquo cultu & honore suspiciendum esse censeat. At Epicurus (inquiunt) quanquam Deos immortales posuerit, tamen cum eos ab omni mundi administratione submoverit, omnem religionem sustulisse accusatur. Et rectè quidem, cum tantum absit ut Deo Hypotheseos causâ utatur, ut nihil magis laboraverit quam seclusâ omni Deorum operâ mundi ornatum explicare.

Euctet. l. 1.

— Unde queat res queque creati
Et quo queque modo fiant operâ sine Divûm.

Atque cum quis non videt tum Diis tum Hominibus illulisse, cum omnia argumenta quæ Deum à mundi pulchritudine fateri cogant contempserit, eumque non nisi ab hominum consensu probari veller, quem tamen nemo acrius aut arrogantiùs

tiùs quam ipse Epicurus contempsisse traditur? Et quidem cum Deorum, quos voluit, providentiam abrogaverit, quorsum est inertes quosdam homunculos (vult enim humanas esse Deorum formas) longe ab omni hujus mundi commercio semotos, qui in propriis claustris aut torpeant aut ferientur, esse dicere? Nihil interest stipitem in cœlis collocemus, an Deum qui nihil neque curet neque agat, neque quicquam cum hominibus commune habeat, perinde enim est, (quantum nostrâ refert) ac si nusquam esset; ita quicquid præ se ferat, extra dubium est nullos esse Deos credidisse, sed ne quid periculi subiret, negare non ausum esse. At sane longè alia est Anaxagoræ causa, qui naturæ solertiam explanare desperaverat, nisi præstantissima Mens, quæ omnia tam pulchrè disposuerat adhiberetur, & proinde, quæ quidem digna esset, quam omni cultu & honore prosequatur genus humanum, cum ita omnia ad hominum usum disposuerit, ut fere nihil aliud in totius operis consilio quam hominibus consulere videatur.

SECT. VIII. Huc usque *veterem Ionicorum familiam ab omni impietate, aut impietatis suspicione satis* (opinor) *indicavimus; neque enim post Anaxagoram in aliorum disquisitionem descendere opus esse arbitror, cum in Archelao qui ei successit, Ioniæ Schola expiraverit. Socrates enim, qui ab eo disciplinam accepit, relictâ Physiologiâ, novam, moralem scilicet philosophiæ rationem, exorsus est; cujus fama ita ubique invaluit, ut antiquiorum gloriam penitus deleverit, adeo ut variæ Philosophorum, quæ ab illo postmodum fluxerunt, sectæ ei uni tanquam Philosophiæ principi & auctori omnia detulerint. E quibus non plures (ut unum & alterum, de quibus vix quidquam memoriæ traditur præteream) quicquam contumeliæ Diis intulisse accusantur, quàm Theodorus, primùm, quod Deos negaverit, "Αθεός cognominatus, deinde Θεός quoniam (si placet) seipsum Deum nuncupare placuit, & Bion Boristhenites ejusdem Auditor, vir nullâ alia re nisi importunis moribus & lividis salibus insignis, & hos quidem cum sermonibus tum libris editis fertur palàm & audacter suam adversus numinis existentiam opinionem defendisse; qua de causâ istum primò Cyrenis, deinde*

Athenis ejectum, aut iudicio Areopagi damnatum, cicutam bibisse : hunc verò, cum in nullum iudicii periculum venerit, vitam impudicam & dogmatibus congruam egisse, & denique cum in extremum morbum incidisset, summo cum conscientiae horrore & facinorum poenitentia (quod plerumque accidit) in turpissimam & plusquam anilem superstitionem delapsam vitam finivisse. Et utrosque quidem longè sceleriores fuisse, quam fuisse accusantur, hanc solâ ratione, etiamsi nullo veteris auctoris testimonio, evinci posse non dubito, quod Aristippi disciplinam secuti fuerint, cum is nihil novi sibi peculiare introduxerit, aut introducere sudaverit, quàm Philosophiam à pietate disjunctam. Etenim cum à Socrate didicerat virtutem semper cum voluptate copulari, eâ relicta, hanc solam arripuit, in eâque omne bonum vitaeque felicitatem posuit, neque ullam præter corporis seu sensuum titillationem agnovit, & proinde nihil nisi ut ventri laterique bene sit curandum esse; & modò ejus voluptati consulatur, nihil interesse quid agamus, cum nihil bonum aut malum sit, nisi quod voluptatem aut dolorem efficiat. Posthabitâ itaque omnis virtutis & vitii ratione, omnique Deorum hominumque curâ, Sapientem quicquid suis rationibus conducat acturum, & tempore locoque opportuno quicquam sceleris commissurum. Quippe brevi hâc vita quicquid felicitatis expectamus quoquo modo fruamur; cum impendeat mors, post quam nihil quod aut nos aut alios pecudum greges attineat, supersit, unde dolere vel lætari possumus. Posthac utrùm Deum negaverit necne non inquirō, cum hujusmodi decretis non aliter quid censuerit, declaret, quam si audacter nullum esse dixerit: dempta scilicet virtute animæque humanæ immortalitate, sit an non sit Deus, perinde est; cum nullius fructus in hâc vitâ sit, qualiscunque relinquatur Religio, aut in altera esse possit: Et quicquid pietatis, qui hâc crediderint, præ se ferant, impudenter fingunt & mentiuntur. Quapropter mirari non oportet si mores institutis convenire reperiantur; si Tyrannorum sceleratissimo ventris gratiâ adulatus fuerit; si vitam in omni intemperantiâ, luxu, & libidine traduxerit; si nihil præter unguenta, meretrices, & convivia curæ habuerit; si vitia sua palam proferat & profiteatur laudanda; si denique libris

editis

editis alios ad suam immodestiam imitandam hortari audeat, & docere vitiis gloriari non erubescat, *ut iis sapientiam inscribant, & luxuriam in Philosophiæ sinu abscondant, & quod unum habebant in malis bonum perdant, peccandi verecundiam.* Seneca de vitâ beatâ.
Et Magistrum non modo secuti sunt in dogmatum & morum impietate Theodorus & Bion, sed (si fieri possit) superaverunt, nugas esse Deos, & fabulas, qui de iis habentur sermones libris editis docebant; omnes ad furta, perjuria, & rapinas hortabantur, omnemque non modo amicitiam, sed & adversus aut Patriam aut Parentes benevolentiam ludibrio & despectui habebant, neque scelera laudare satis reputabant, nisi virtutes omnes, & imprimis modestiam, in publicum odium & contemptum protraherent: usque adeo impietas, si semel radices agere permittatur, gliscit & incrementa facit, donec tandem ad summam impudentiam pervenerit.

SECT. IX. Atque ita peractâ, de Ionici Scholæ philosophis, disquisitione; liceret jam tandem ad Pythagoricam accedere, nisi hic de Euhemero, quid ipse censuerit paulisper inquirere expediret, quippe cum neutri annumerari posset, de illius causâ seorsim agere oportet. Quem acerrimè perstrinxit Plutarchus (ut alios complures præteream) quòd Commentariis non Deos qui vulgò haberentur, sed Homunciones fuisse docuerit; atque adeo eorum natales, conjugia, liberos, res benè aut malè gestas, mortes denique & sepulturas ex antiquissimis monumentis & annalibus collegit, ut quales fuerint populo insinuaret. Cui instituto quid impietatis insit non video, nisi quod objecerit eum quidem hoc pacto ἀνὴρ τὰ νῦν, & bellum inferre non tantum longo tempore, sed multis hominibus, gentibus & familiis, quas religiosus horum Deorum cultus quasi furore divino correptas, tenuit, ac magnas aperire valvas impiæ turbæ ἐξαρπάζειν τὰ Θεῶν, res Deorum in humanas convertere. Tantum opinio præjudicata apud Hominem omni doctrinâ eruditum poterat, ut contrà omnium monumentorum Auctoritatem valeret, ne scilicet perirent antiquæ superstitionis imposturæ. At quanto sapientiùs & Philosophi gravitate digniùs conclusisset, si, cùm planè constiterit Deos non esse qui vulgò Dii habentur, eo-

De Iside &
Osyride.

rum cultui renunciandum esse dixerat. Quippe satis novit Plutarchus (& nemo quidem melius) Jovem, quem Deorum regem habebant, in Cretâ non optimis moribus vixisse, ibiq; sepultum esse; novit Æsculapium in quodam Arcadiæ vico dentibus evellendis victum quævisse; novit cujus conditionis & quæstûs fuerit Venus, & expromere potuit, si vellet, magnam illam amorum, gratiarum & pulchritudinis Deam, non aliam fuisse ac Cinyræ Cypri Regis Meretriculam; novit denique (ut ad res suas deveniam) Osyrin Ægypti regem justum & beneficum à fratre Typhone non sine maximâ perfidiâ interfectum; cujus cædem cum Ægypti in piam principis memoriam solenni luctu annuatim plangere solebant, ritum istum tandem successu temporis in Religionem abiisse; ex quâ simplici historiâ novis indies fabulis auctâ emerfit ista tanta Isiæ superstitionis moles. Et cum postea rem totam de Iside & Osyride in allegorias convertendo satis se occultare putat, tamen tam frigidæ sunt quas elicit, tam longè petitæ, tamque inter se dissidentes, ut planè ostendant Plutarchum hominem imprimis acutum quicquam malle ineptire quam ἀνέντα νέειν. Ita sane cum de Geniis interpretatur, de Nilo, de Ægypti Terrâ & Oceano, de principiis humidi & calidi, de Sole & Lunâ, de duobus summis sibi que oppositis Diis, de animæ facultatibus, & denique de universi principiis; eâdem verisimilitudine sua quæ scripsit de viris illustribus Parallela in easdem allegorias immutare, & de iisdem rebus interpretari posset.

Ibid.

At, inquit, magnæ res gestæ sunt ab aliis quoque regibus, v. g. Cyro & Alexandro, istis tamen nomina & memoria præclarorum regum, non numinum obtigerunt; & si qui fastu elati Deorum cognomina per lasciviam acceperunt, ac templa sibi poni voluerunt, eorum gloria brevi floruit tempore, & statim præter arrogantiam impietatis culpam sustinuere, & nunc tanquam fugitivi servi, in quos jus abducendi est Dominis, avulsi à templis & aris, nihil præter monumenta & sepulchra habent. At melius novit Plutarchus temporum intervalla, quam ut isthæc seriò objiciat; novit scilicet iis qui olim numinis ad dignitatem evecti sunt, barbaris seculis nullâ arte aut disciplinâ imbutis, omnesque fabulas facillè credentibus, tanto honore mactari contigisse. Cùm si qui, postquam

quam Philosophiæ & bonarum literarum studia invaluerant, eandem gloriam affectaverint, cum dedecore & fastidio facile repellebantur. At mutatis seculis mutarentur fortasse & fortes, viz. si Alexander Herculis ætate vixisset, & Hercules vicissim Alexandri, ille (contra quàm accidit) templa & aras adeptus esset, dum hic risu exciperetur, si se Jovem filium & Deum prædicavisset. Si *Lucullus*, qui primus cerasa è Ponto Romam pertulit, Bello Mithridatico A. V. C. 68c. eadem ætate istam frugem invenerat, quàm *Liber* vitem invenisse dicitur, eum quoque non aliter quàm Liberum Patrem populus agrestis in Deorum censum ascripisset. Si denique *Lais* ante bella Trojana floruisse, ipsa quoque perinde ac *Venus* numinibus accenseri potuisset, scilicet priscis istis temporibus nullius rei apud Græcos vilior erat annona quam Deorum, aut uberior proventus; & ut scitè rem totam paucis conficit Clemens Alexandrinus, Οἱ προσκυνέμενοι πρὸ ὑμῶν, ἀνθρώποι γινόμενοι ποτὶ, εἴτα μὴ τοι πεινᾶσιν τειμήναι ἃ αὐτὸς ὁ μῦθος ἐὶ ὁ χερίῳ. φιλεῖ γὰρ πῶς, τὰ μὲν πρὸντα συνθηεῖα καὶ ἀφρονεῖντα, τὰ δὲ παρωχητά τῶ πρῶτον ἐλέγχου κεχωρισμένα χερῶν ἀδελεία πικρῶντα τῶ πλάσματι, ἐπὶ τὰ μὲν ἀπὸ πρῶτον, τὰ δὲ ἐπὶ αὐτῶν, αὐτὰ γὰρ οἱ παλαιοὶ νεκροὶ τῶ πολλῷ τὸ πλάνης χερὶ στυγνῶμενοι, τοῖς ἐπειτὰ νομίζονται Θεοί. *Qui à vobis adorantur, homines cum prius fuerint, deinde mortem obierunt: affecit autem ipsos honore & fabula & tempus; solent enim, nescio quomodo ea quidem quæ sunt præsentia despici propter consuetudinem, quæ autem sunt præterita, quia propter incertitudinem temporis argui ac convinci non possunt, in honore esse propter figmentum; & alia quidem non credi, alia verò etiam haberi in admiratione, ita veteres mortui longo erroris tempore se venditantes; à posteris Dii esse existimantur.* Ita unà cum Euhemero suam quoque sententiam ab omni impietatis culpâ adversus Plutarchi delationem satis defendimus, nisi quòd post eum reperiantur, qui Euhemerum, cum vulgò receptos Deos homines fuisse demonstraverit, id velle dicunt nullos alios fuisse, & à solâ Regum Apotheosi omnem de cujuscunque Numinis existentia opinionem primùm exortam esse. Ita quidem dicunt, sed solùm dicunt, & quod dicunt nullo veterum testimonio tueri possunt. Cum eâ solùm de causâ laxæ religionis, eum accusaverint veteres, quòd

quod quos colebant Deos, ipse Deos non fuisse probaverit. Atqui eorum fraudes eo animo detexisse ut omnem numinis notionem callidè confictam insinueret, iniqua suspicio est, quæ nullâ aut satis antiquâ Auctoritate, aut verosimili ratione suffulciatur.

SECT. X. Jam verò cum ad Italicæ successionis Philosophos deveniatur, multò magis perspicua est eorum quam veterum Ionicorum causa, cum planè quidem constet Leucippum & Democritum, qui à Pythagorâ aliisque suæ sectæ antiquioribus genuinam philosophandi rationem acceperunt, eâ non magis improbè quam indoctè in Atheismi patrocini-umulos fuisse. Nempe primi ejusdem Authores ne minima quidem naturæ phænomena, nisi duplici causâ explicari posse censuerunt; unâ materiali, ex quâ res quæque efficiatur; efficiente alterâ, quæ res quasque ex materiali efficiat, adeo ut quicquid in rerum naturâ è principiis materialibus fiat, ab efficientis vi & consilio fiat. Sic ipse Pythagoras, omnem naturam in duo principia divisit; ἐπὶ τὸ ποικιλεῖν αἴτιον ἔειπεν, (ὅτι ἐστὶ νῦν ὁ Θεός) ἔπὶ τὸ παθεῖν τι αἴτιον (ὅτι ἐστὶν ὁ ὁρατὸς κόσμος) causam effectricem, quæ est mens seu Deus; & materialem seu passionibus subjectam, quæ est mundus visibilis. Quæ quidem prima & maximè rata erat Pythagoreæ Philosophiæ sententia. At qui secuti sunt Leucippus & Democritus, neglectâ præcipuâ de causâ efficiente doctrinâ, & sine quâ quod tenuerunt nullo modo constare possit, omnem mundi ornatum cæco & fortuito materiæ motu explicare aggressi sunt; hoc est, quî artis, rationis, & consilii refertissima opera sine omni arte ratione & consilio efficiantur, docere. Quo quidem quid fieri potuit Philosopho, imo quidem viro prudente indignius? Quis enim qui non prorsus desipere affectaverit, brutam & inertem materiam, tantos tamque venustos effectus, imo quicquam omnino suis viribus efficere posse, aut sibi seriò persuadere queat aut aliis persuadendum esse putet. Præsertim cum adeò prudenter ante illos instituta sit verus Philosophia duplici quidem nomine, imprimis quòd effectuum, qui summâ ratione perfecti sunt causam rationis compotem assignaverit; & deinde quod tam facilè omnes naturæ vires explicuerit, ita ut sua quæ-

Plutarch. de
Placit. l. 1. c. 3

quæcunque opera solâ materiæ mutatione perficiat, neque quicquam, quicquid de novo efficere videatur, è nihilo educat, quod fieri necesse esset, si novæ formæ, sive alterius cujuscunque rei, quæ à materiâ distinguatur, procreatione rerum ortus & interitus peragantur. Cum, inquam, tam integram & intellectu facilem Philosophiæ rationem ab antiquioribus didicerant, quæ tum à principio naturæ ortum, tum postea omnes ejusdem mutationes tam expeditè docuerat, quid crassiorẽ imprudentiam arguere potuisset quàm non modò tam perfectam disciplinam abdicare, sed ejus vice novam hypothesin nullâ ratione aut inventam aut intelligendam substituere, & denique omnem omnium rerum pulchritudinem, in casum & fortunam, hoc est, in nullam causam devolvere.

Non sum quidem nescius Aristotelem velle hos quoque perinde ac veteres Ionicos de motûs principio dicere per negligentiam omisisse: *ὡς ἡ κινήσεως, ὅθεν ἢ πῶς ὑπάρχει τοῖς ὕτοις ὡς πλεονεξίας ἄλλοις ῥαθύμῳς ἀφ᾽ ἡδονῆς.* De motu vero vel quomodo rebus inesse contigit, hi perinde atque alii isti per negligentiam dicere omiserunt: attamen hoc inter hos & veteres istos interesse quis dubitarit; quod isti, cum solùm *ὡς τῷ ὑποκειμένῳ* philosophati sint, fieri potuit ut suam omnem de rerum naturâ investigationem intra causam materialem cohibere instituerint, atque ita de primâ efficiente nihil omnino differuisse velint, fortasse quod tum temporis ita apud omnes in confesso esset, ut dubitari non posse arbitrarentur, an fuerit Opifex, qui rerum naturam condiderit, sed solùm quo apparatu & ex quibus principiis construxerit, & propterea unicum Philosophi munus esse in istam quæstionem inquirere, quâ inventâ rem totam confectam esse; vel potius (ut suprà diximus) fieri potuit, ut rudes adhuc in Philosophiâ non totam philosophandi rationem complexi fuerint, atque ita de solo principio materiali, cæteris per oscitantiam prætermisissis, quærere cogitarent, eamque si quoquo modo investigaverint satis se fecisse reputarent; donec tandem viderit Anaxagoras omnem de principio materiali Philosophiam imperfectam, imo quidem nullam esse, nisi adhibeatur causa efficiens, quæ illam disposuerit & ordinaverit: & propterea materiæ mentem addidisse, non omnino ut priorum disciplinam refutaret, sed

solummodout eam augetet & perficeret. At Leucippus & Democritus cum ab antiquioribus perfectam disciplinam acceperant, ex industriâ eam mutilare conati sunt, & omnes vires adhibuere, ut quicquid veteres de causâ effectrice statuissent, è rerum natura penitus tollatur; ita ut omnia quæcunque Phænomena, tum origo motûs tum mundi ornatus, unicâ materiâ, nullo consilio eam gubernante, absolvantur. Quo quidem instituto in apertissimum Atheismum incidisse nemo non videt, & quidem si accuratiùs rem definire velimus, solos esse quos jure in Atheorum censu numerare oporteat. Nempe Aristippus ejusque sectatores, cum Physicen omnino aspernarentur, quomodo hunc locum de Deo tractare potuissent? sed homines vitiis dediti omnem Numinis timorem, qui à sceleribus retrahat, excutere moliebantur; id quod hodieque usu venire novimus, petulans & volaticum hominum genus omnem de Deo aut Religione opinionem fidenter stultitiæ arguere, etiamsi aut in illius aut alterius cujuscunque rei certitudinem inquirere neque possunt, neque ferunt. Et hos quidem Afotos potiùs quam Atheos dicendos arbitror, cum illorum impietas non tam opinio quam insania aut fatuitas sit, quæ nullis rationibus aut principiis innitatur. Hi verò sobrii & siccâ mente ad evertendam Religionem accesserunt, neque quicquam novi in Philosophiâ moliri visi sunt, nisi ut rerum Opificem è rerum naturâ submoverent; adeo ut Democritus (quantumcunque aliorum opinionibus irridendis pulmonem agitare solebat) nihil liberaliùs quàm Anaxagoræ Mentem irrississe memoretur, & hoc præcipuum ejusdem flagitium fuisse olim monuit Cicero, *è corpusculis effectum esse cælum ac terram nullâ cogente naturâ sed concursu quodam fortuito*, seu ut alibi, *necessitate, hoc est, atomorum gravitate naturali, omnia fieri*. Et nihil quidem testatius est, quam eum, ut numine secluso omnia ex atomis & inani fiant statuissè, etiam sic fieri ipsos Deos animamque humanam: Neque quicquam divinitatis agnovit præter simulachra quædam corporea, & ea quidem dissolutioni obnoxia. Quamquam dum mundi opificium sine numinis consilio absolvi voluerit, posthac nihil opus est Deum esse negare, tale enim numen, quod non idem mundi Opifex & Dominus fuerit, nihil est nisi spectrum & nomen inane agnovisse; cum cultum

De Nat. Deor.
lib. 1. de fato.

V. Sext. Emp.
adv. Mathem.
l. 8.

tum & obsequium non titulo sed providentiæ debeamus. At cum neget esse quicquam præter corpuscula sempiternum, cum omnia ex his nasci, idque concursu fortuito, etiam ipsa quibus Divinitatem defert simulachra, palam & apertè ostendit nihil aliud se in totâ Philosophiâ, quam abjectâ omni ex hominum vitâ religione, Atheismum, etiam è Naturæ contemplatione stabilire voluisse: Id quod perfectæ & absolutæ impietatis ipsum fundum unicumque principium jure diximus.

SECT. XI. Democritum secutus est Protagoras, quem Laert. in vita. cum Bajulus erat, victumque vecturâ onerum quærebat, domum abduxit Democritus, ut disciplinis erudiret. Hic postea Athenas profectus; *cum in principio libri sic posuisset, de Diis neque ut sint, neque ut non sint habeo dicere, Atheniensium urbe atque agro est exterminatus librique ejus in concione combusti.* Et jure quidem vapulavit Sophista circumforaneus, qui solâ novitatis gloriolâ quicquam legibus stabilicum improbare affectaverat. Quid enim bajulum hunc sententiam tam audacem & periculo plenam in apertum proferre moveret, nisi ut apud Phalangarios, aliosque quos è macelli faucibus corrogavit & quibuscum non ita pridem versatus est, solertiæ & subtilitatis laudem assequeretur? Scilicet Democritus, utcumque de Diis censuit, suosque docuit, noluit tamen leviter & suâ causâ publicas religiones conturbari, factisque gloriæ reputabat, si noverint docti sibi primùm omnes Religionis fabulas & fraudes suboluisse. Hic verò inter Cerdones educatus, & repentino typho inflatus, ob gloriam quâ auctus est apud Democritum, continere se non potuit, quin statim Philosophorum rostra conscenderet, & palam vociferaretur, Scitote, ignarum & credulum hominum genus, non modo vos Bajuli, sed & vos Philosophi, Deos, quos tam fidenter esse asseveratis, utrum sint an non sint neminem scivisse aut scire posse. Et proculdubio non parùm intumuit, neque quid parvi se præstitisse censuit, cum non modò hominum vulgus, sed & sapientes ignorantia & credulitatis arguerit; neque dubitari potest, quin statim magnâ mirantium catervâ stipatus fuerit, sicut & infalici hâc nostrâ ætate experimur, sicubi exurgat *Grajus Homo* qui eadem novitatis

tatis gloriolâ correptus eadem impietatis dogmata seculo propinet, occurrit repentè discipulorum turma, decretaque tanquam oracula intimis visceribus recondunt, & per Deos immortales jurare ausi sunt esse omnino nullos; atque ità *Religio pedibus subjecta obteritur, nosque exæquat victoria cælo*, scilicet perditæ & desperatæ conscientiæ homines, cum nihil vehementiùs quàm scelerum vindicem reformident, cujusque Tenebrionis sputum avidè delambunt, ut se, si fieri possit, à tam molestâ & importunâ opinione in integrum restituant. Atque hâc quidem de causâ, ne scil. Juventutem vitiaret, jure in bajulum hunc Philosophum animadvertisse videtur Atheniensis Magistratus, præsertim cùm non modò de Diis Patriis, sed pariter de omni Deorum Naturâ dubitari voluit, neque quicquam est quod ejus gratia obtenderit apud Minucium Fælicem Cæcilius, *illum consultè potius quàm prophanè de divinitate disputare*, cum tam vehementi de omni Numinis suspicione, ita ut tale quicquam sit an non sit prorsus sciri non possè dicat, nihil (inquam) eum in tantâ ambiguitate cavisse perspicuum est nisi colendum non esse. Quippe si usque adeo in incerto fuerit, quidpiam tale existat necne, nulli omnino ne quidem probabili rationi ejusdem cultum inniti confitendum est. At denique de Diis non modò dubitavisse, sed funditus eos sustulisse quis dubitarit, cum quaecunque habuit disciplinam, à Democrito acceperit, qui nihil aliud (id quod paulo ante monuimus) quàm Deum è rerum natura deturbare sudavit.

Diagoræ denique ejusdem Scholæ Auditoris impietas ad eò insignis erat, ut demum illius nomen de profanis & perfidis usurparetur; hic quoque ab Atheniensibus pulsus, quod Eleusinia Mystéria nondum *ἐπὶ πύλαις* publicarat, cum lege Atticâ cautum erat, ut qui Mystéria evulgaret capite luat: Unde *Ἀτλῆγι πρὸ Ἑλευσίνια* in diverbium abiit de iis qui secretò de re quâpiam arcanâ tractarunt. Et hinc quidem Æschylus in vitæ discrimen incidisse fertur, quòd in Tragœdiis nonnulla quæ hæc initia spectabant, nimis apertè edixisse videretur. Brevi, nullum sacrilegium quàm mystéria propalare flagitiosius censuerunt, ita ut timuisse fingat Poeta se sub eodem tecto habitare, eodemque navigio vehi, quo socium haberet mysteriorum evulgatorem.

Vetabo

———*Vetabo qui Cereris sacrum
Vulgarit arcana, sub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Solvat faselum; saepe Diespiter
Neglectus incesto addidit integrum.*

Hor. Carm. 1.3.
od. 2.

Atque ita cum nihil antiquius habuere quàm celare mysteria, nihil mirum est, si tam severè in eum animadverterent, ut talentum unum ei qui Diagoram interfecisset, duo qui vivum adduxisset, pollicerentur. Eà tamen proscriptione non tam impietatis adversus Numinis Majestatem quàm temeritatis seu potius contemptûs adversus patrias leges postulabatur. At quanquam ex Areopagi sententiâ quid de eo judicare oporteat, prorsus incertum fuerit; an sc. omnem Numinis cultum contempserit, an solummodo in urbis Religionem commiserit, tamen aliunde vehementer suspectum habeo, cum ob alias causas, tum potissimum quod de eo narret Sextus Empyricus, fuisse prius ad superstitionem religiosum, at cùm injuriâ ab aliquo affectus esset, qui pejeraverat & propterea nihil passus fuerat, eò deductus est ut diceret non esse Deum. Neque hoc satis vindictæ reputabat, nisi alios quoque ab omni Numinis cultu averteret, scilicet vir superbus se à Diis negligi aut saltem minùs delicatè haberi ferre non potuit, & in Providentiam involat, quæ tam indigna sit, ut Diagoram ullo infortunio opprimi patiatur, & cùm tam iniquè se gerant, inquit, aut non patiar ut tales Dii diutiùs imperent, aut non credam esse Deos qui tam malè res administrant: & quidem phreneticâ hujusmodi arrogantia laborare omnes Atheismi Magistros semper reperiemus. Quid plura? cum hic quoque nihil Philosophiæ præter Democriti flagitia intellexerit, qui scilicet eum cùm servus esset, mille drachmis emit, ut disciplinis, viz. suis erudiret; neque dubito quin statim se eruditum quendam existimaverit, quod in compitis effatire posset, qui innumerales mundi fortuito Atomorum concursu non modò fieri potuissent, sed pro certo facti fuerint. Et hoc quidem fateor Democritum sapienter egisse, quod discipulos elegerit bajulum & servum, cum nemo qui veterum disciplinam (quæ tantam in naturæ ordine vim rationis deprehendit) vel

Adv. Mathem.
lib. 8.

minimum degustaverat, tam enormes fabulas devorare potuisset. At hi nihil intelligentes nisi quod à Magistri ore didicerant, quicquam quod sibi novum oleret, non modò facile sed & avidè amplectebantur.

SECT. XII. Quod denique ad Epicurum spectat, aliquanto prolixiùs dicendum est, cum de illo acriori contentione dissentiunt Philosophi. Quem quanquam veteres omnes cujuscunque conditionis, sive Ethnici sive Christiani omnibus diris devovent & tanquam teterrimum & maximè apertum omnis Numinis hostem & contemptorem insectantur; tamen è recentioribus, iisque non indoctis, tot ubique nactus est defensores, ut vix quisquam exortus sit, qui veram & veterem Philosophiam adornare profitetur, quin omnem ab eo tanti criminis maculam & suspensionem diluere moliatur; sed ut reliquos haud paucos præteream, nemo aut acriùs aut uberiùs aut quidem feliciùs ejus Apologiam confecit quàm Petrus Gassendus, vir quidem magnus, omnique, si quis alius, doctrinâ eruditus, nec tamen eruditione, quam aut judicio, aut candore nobilior. Et tamen tanto animi ardore tamque repetito labore ejus causam suscepit, ut viris minùs candidis suspicandi occasionem præbuisse videatur, non tam (ut præ se fert) exercitationis gratiâ, quam ex animi affectu eam suscepisse; & quidem tanto ingenii acumine tantâque rationis verisimilitudine illius causam tueri visus est, ut diffiteri nequeam, quin mihi quoque olim in Epicuri defensionem scripsisse persuaserit. At re quidem paulò accuratiùs perpensâ, nullus dubito neminem fuisse, qui tam apertum bellum omni religioni indixerit, aut qui majori saltu & fiduciâ omnem adversus numen pietatem aspernatus fuerit. Quo autem illius causam certiori judicio expediam, imprimis quicquid excusationis ejus gratiâ textitur, dicam, deinde merum fucum esse ostendam, hominemque, utcunque simulaverit aut potius luserit, soli Atheismo studuisse.

Imprimis itaque omnem Epicuri infamiam à solâ Stoicorum malignitate & odio ortum habuisse causantur, scilicet inter innumeras Philosophorum sectas & factiones, quælibet aliam quandam habuit sibi præ reliquis inimicam, ita ut Peripatetici

rici adversentur Platonis, & Cyrenaici Cynicis, sic & Epicurei Stoicis; Stoicæ autem sectæ Genius ad sui ducis (quo nemo acerbior) mores imitandos compositus, imprimis ventosus, petulans, & tetricus fuisse perhibetur; proximè nimirum ad Cynicos accesserunt Stoici, cum Zeno Stoicorum Princeps è Cynicâ Scholâ exierit; fuit enim Cratetis Cynici auditor, hinc societatem & amicitiam quandam inter has sectas semper fuisse memorat Laertius, unde & Satyricus,

Sat. 13.

*Et qui nec Cynicos, nec Stoica dogmata curat
A Cynicis tunicâ distantia —*

Et sane Stoici Cynicismum ad virtutem (i. e. Stoicismum) εὐαγωγὴν esse statuebant, ἡ κυνισμὸν (inquit Laertius) Lib. 6. εἰρήκασσι αὐτοῖσιν ἐπ' ἀρετῇ ὁδὸν, Cynicismum esse dixerunt brevissimam ad virtutem viam, cùm Epicurus è contra inter κυρίας δόξας posuerit μὴ κυνισμὸν. Quid quod deinde Epicureis Stoici nimiam irridendi sui facultatem dederint? quis enim à risu sibi temperaret, aut quidem cachinnos inhiheret, cum tam veneranda silicernia promissasque barbas intueretur de tricis & affaniis tanto æstu digladiari, totamque ætatem litibus circa nugas logicas & grammaticas impendisse? Hinc cùm Epicurus tristes eorum ineptias carpsit risuque exceperit (nihil enim vehementius contempsit quàm ridiculam Stoicorum de apicibus & technis dialecticis subtilitatem) hinc, inquam, petulantes senes eidem infensi, non modò Epicurea dogmata in pravam sensum detorquere satagunt, sed & in ipsum Epicurum omnibus convitiis debacchantur. Et conjuratione inter se factâ pactum & præscriptum est eundem omni acerbitate insectari, & omnis, seu jure, seu injuriâ, impietatis, flagitiiq; criminari. Nec satis ultionis reputabant malevoli calumniatores suis duntaxat contumeliis & maledictis hominem divexare, nisi alios omnes ei quoque infensos redderent, & propterea supposititias quasdam Epistolas, quibus reliqui ferè omnes Philosophi fœdissimis convitiis perstringuntur, Epicuri nomine confinxerunt, ut eo dolo in Epicurum sectarum omnium iram & odium conflarent. Quarum Epistolarum à Diotimo Stoico confictarum Laertius fraudem detegit, lib. 10. quas omnes unà cum aliis quibus-

Athen. 13. 9.

quibusdam lascivis, spurias & omnino fictas & soli Diotimo impostori tribuendas esse ostendit, cui tandem tam malè fraus ista cessit, ut cùm à Zenone Epicureo in iudicium eà de re vocaretur, eam capite luere coactus sit. Ut etiam tam populi quàm doctorum odium in eundem conflare possent, duorum præcipuè criminum accusatione obruere conspirare; imprimis impietatis adversus Deos, vitæ deinde omni luxu & intemperantiâ dissolutæ; Istius, quod omnem Numinis Providentiam abrogaverit; hujus, quod voluptatem summum bonum vitæque beatæ finem esse docuerit. Ad primum autem respondent ejus defensores quòd quanquam in naturæ divinæ descriptione erraverit, quod peccatum commune cum cæteris omnibus Philosophis peccavit, non tamen consultò & malitiâ, sed solâ ignorantia lapsus esse, cum satis patefeat fontem Epicurei erroris fuisse æquo cautiorem metum, ne quicquam perfectionis à Deo delibetur. Quod enim eum imprimis perduxit, Deorum Providentiam auferre, nihil aliud fuisse constat quam eximiam existimationem, quâ sese imbuisset, de felicitate & Majestate divinâ, *Quod æternum beatumque est*, inquit, *id nec habere ipsum negotii quicquam, nec exhibere alteri, itaque neque irâ neque gratiâ teneri, quòd quæ talia essent, imbecilla essent omnia.* Sic Lactantius tametsi in Epicurum longe æquo acerbior sit, tametsi iniquè & distortè ejus dogmata referat, & quæ honesta sunt pravâ & violentâ interpretatione vexet, tametsi denique summis viribus probare satagat ex Epicuri sententiâ nullos omnino esse Deos, nihilominus Epicurei erroris caput esse constitetur,

N. D. L. 1.

De falsa sap.
cap. 17.

De Irâ Dei, c. 3.

quòd putaret Epicurus à Deo esse alienum malum facere, atque nocere, quod ex Affectu Iracundiæ nascitur; sic enim Epicuri ratiocinatio processit, si Deus mundum gubernet, impiis irascitur, ira tranquillitatem delibat, quicquid tranquillitatem delibat à Dei Beatitudine alienum est. Atque sane nescio plus perfectionis Deo deterat Epicurine opinio an Lactantii, qui Epicurum ita refutat, quasi natura divina suam beatitudinem nullo alio pacto factam tectam habere posset, nisi se rerum humanarum administratione occuparet. Cum scilicet arguat *Deum à mundi administratione vacare non posse, si vivat aut vigilet. Quietus esse quomodo potest, qui vivit & sentit? Nam quies aut somni res est aut mortis.* Quasi supremum Numen satis beatum

De Irâ Dei,
cap. 13.

beatum à seipso non foret, nisi mundi administratione torporem & somnum excuteret: Rectius longe Epicuri Schola de Naturæ divinæ sempiternâ & absolutâ felicitàte statuit, quod semper suâ sapientiâ & virtute gaudeat, verum id obiter; & ut pergam, non desunt qui suspicantur Epicurum ne quid invidiæ aut criminis subeat apud populum, Deos quos re sustulit, verbis posuisse; verum ut præclare Lactantius suspitioni apud Tullium sub Cottæ personâ motæ respondens, non erat tam versutus Epicurus ut fallendi studio ista loqueretur, cum hæc etiam scriptis ad æternam memoriam consignaret, sed ignorantia veritatis erravit, indoctus enim à principio verisimilitudinis unius falsæ sententiæ, necessario in ea quæ sequebantur incurrit. Prima ejus sententia fuit iram Deo non convenire, unoque Affectu amputato etiam cæteros Affectus adimere Deo ipsa necessitas cogebat. Si nullus affectus in Deo est, quia quicquid afficitur imbecillum est, ergo nec cura ullius rei, nec providentia est in eo; huc usque pervenit sapientis hominis disputatio. Verum in se Deos asseruit populi timore, qui se nunquam voluit populo placere, quique adeo apertè populi superstitionem irridere, non timuit? Annon paris periculi res erat *Martem, Jovem, Venerem, Vulcanum* aliosque id genus fabularum Deos, atque erat omne quodcunque Numen repudiare? Quisnam igitur sibi persuadeat, Epicurum qui prius palam professus est, posterius præ timore simulavisse? Quid multa? cum vulgo usque innotuit quàm pio quàmque nobili affectu divinam Naturam semper coluerit. Dum scilicet alii numen non nisi *servili animo* venerantur, præmiis, quæ sui cultoribus pollicitus est, inhiantes, hic nullâ spe nullo pretio inductus Deum, tanquam Parentem, ob præstantissimam naturam omni cultu atque reverentiâ dignissimum censuit; hinc optimo Numini *filialem cultum* summâ cum pietate & insigni veneratione præ aliis omnibus exhibuisse memoriæ proditum est; ita ut ineffabilem fuisse in eo affectum pietatis vociferetur Laertius. At quidem quàm piè & magnificè de Divinâ Naturâ sit opinatus, en quam aperto & liberali animo adversus omnes omnium calumnias ipse declaraverit: *Πρωτον μὲν, ὅτι Θεὸν, ζῶντα ἀφθαρτον ἔμαχαιον νομίζων, ὡς ἡ κοινὴ τῶ Θεῷ νόμος ὑπεγράφη· μηδὲν μὴτε τὴ ἀφθαρσίας ἀλλότριον, μὴτε τὴ μαχα-*

μακαριότητα ἀνοίκειον αὐτοῖς περὶ αὐτῆς, πῶς δὲ τὸ φυλάττειν αὐτῆς
 δυνάμειον ἢ μὴ ἀφ' αὐτοῦ μακαριότητα, ὥς αὐτὸν δέξασθαι.
 Θεοὶ μὲν γάρ εἰσιν, ἐαργητοὶ γάρ εἰσιν αὐτῶν ἢ νόησις, οἷος δ' αὐ-
 τῆς οἱ πολλοὶ νομίζουσιν. Ἀσθενὲς δὲ, ὅς τις τῶν πολλῶν Θεῶν ἀναι-
 ρῶν, ἀλλ' ὁ πᾶς τῶν πολλῶν δέξας Θεοῖς περὶ αὐτῶν. Οὐ γὰρ περ-
 λήψεις εἰσιν, ἀλλ' ὑπολήψεις ψευδεῖς αἱ τῶν πολλῶν ὑπὲρ Θεῶν
 ἀποφάσεις. *Imprimis Deum animal immortale beatumque esse ex-*
istimato, quemadmodum notio communis de Deo suggerit, cave
igitur ne quidquam quod ab immortalitate alienum sit, aut à bea-
titudine abhorreat, ipsi attribuas: Omnia vero quæ illius immor-
talitatis conjunctam beatitudinem servare possunt in eo opinare.
Scilicet Dii reverà sunt (est enim evidens illorum notitia) at
quales eos vulgo homines existimant, minimè sunt, non enim
eos tales tueri possunt quales existimant, impius est proinde non
qui vulgares multitudinis Deos tollit, sed qui multitudinis opi-
niones Diis accommodat. Non enim germanæ anticipationes
sunt, sed suspensiones falsæ ea quæ vulgò de Diis ab hominibus
traduntur. Ubi quàm piè de naturâ divinâ censuerit planè
videre licet, simul & quàm apertè impias vulgi de eadem
opinionες improbaverit, & proinde eâ quidem pietate fu-
isse quam vulgus summæ impietatis damnet, cùm omnia de
Diis placita à suis aliena semper impia omnique Religioni
contraria reputare soleat. Quantam itaque viro optimo in-
juriam faceremus, si maledicorum calumniis plus Authori-
tatis tribueremus quam sibi, cùm bonâ fide sententiam ape-
rire profiteatur?

SECT. XIII. Alterius calumniæ ansam à Voluptatis voce
 arripuere, quam cum summum bonum vitæque beatæ finem
 fecerit, fabulæ locum ipse Seneca etiam si Stoicus fecisse fa-
 tetur, quasi solam gulæ & libidinis voluptatem intellexerit;
 & quoties ab omnibus cujuscunque conditionis hominibus
 objici legimus Sardanapali luxum, Medicam mollitiem, Ioni-
 cas delicias, Siculas mensas, Sybariticas saltationes, Corin-
 thias meretrices, & id genus alia? Innumera omnium ferè
 Authorum occurrunt testimonia, quibus Epicuro, nihil boni
 præter corporis voluptatem novisse, exprobratur. Qui ta-
 men disertis verbis, summâ cum cautelâ, & quidem animi
 ardore se à tam fœdâ sententiâ abhorreere millies profiteatur,
 &

& ubique distinctione factâ declaret se voluptatis nomine tum Corporis tum Animi felicitàtem intelligi voluisse, huiusque voluptates istius voluptatibus multò potiores esse. Neque prætereà corporis felicitàtem eâ voluptate quæ in motu sive ipsâ sensuum fruitione consistit, sed ea quæ in stabilitate constituitur, indolentiâ putà & tranquillitate, neque hanc denique luxu aut intemperantiâ, sed tantummodo vitâ frugi & sobriâ obtineri posse.

Epist. ad
Menæc.

Ὅπου ἂν λέγωμεν ἡδονῇ τὸ τέλος ὑπάρχειν, ἢ τοῖς τῶν ἀσώτων ἡδοναῖς, ἢ τοῖς τῶν ὀν δόξασι καί μεναις λέγωμεν, ἢ τοῖς ἀγνοῦντες, ἢ ἔχ ὁμοιοῦντες, ἢ κακῶς ἐνδεχόμενοι νομίζοντες, ἀλλὰ τὸ μὴτε ἀλγεῖν καὶ σῶμα, μὴτε παρὰ τὴν καὶ ψυχὴν ὅτι πότοι ἢ καὶ συνείροντες, ἢ δὲ δόξαισι παῖδαν ἢ γυναικῶν, ἢ δὲ ἰχθύων ἢ τῶν ἄλλων ὅσα φέρει πολυτελὲς τραπέζα, ἢ ἡδυνῶν βίον, ἀλλὰ ἰφών λογισμῶς, ἢ τοῖς αἰσῶν ἐξερδυνῶν πάσης ἀρέσσεως ἢ φυγῆς, ἢ τοῖς δόξαις ἐξελεύων, ἀφ' ὧν πλείους τοῖς ψυχῆς καταλαβάνει δόρυβος. Quando voluptatem, inquit, finem dicimus, non eas voluptates, quæ sunt virorum luxu diffluentium, aut aliorum etiam, quatenus spectantur in ipsâ actione fruendi, quâ nimirum sensus jucundè dulciterque afficitur, intelligimus; veluti quidam rem ignorantes aut à nobis dissentientes, aut alioquin adversus nos male affecti interpretantur, sed illud duntaxat intelligimus non dolere corpore, ac animo non perturbari. Siquidem non computationes, comestationesque perpetuæ; non ipsa cum pueris mulieribusque consuetudo, non piscium delicie, aut quæcunque aliæ mensæ lautioris cupidie jucundam vitam pariunt; sed quæ cum sobrietate serenoque adeo animo est ratio, causas cur quidque eligendum, fugiendumque sit investigans, ac opiniones abigens, ob quas plurima mentes occupat perturbatio. Quî clarius, quam voluptatem summum bonum esse putet, declarare potuit? Imo quàm perspicuè, quàm acriter contra omnes calumnias & cavillationes ubique vociferatur, non posse jucundè vivi, nisi sapienter, honestè, justèque vivatur, neque sapienter, honestè, justè, quin vivatur simul jucundè: Adeo proinde ut cui non contingit sapienter, honestè, justè vivere, illi nec jucundè vivere contingat. Et denique ne simulationis suspectum teneamus, quasi adversus sua vitia (quod aliis nonnullis vitio vertitur) maximè facundus esse affectaret, vitæ mores ad disciplinæ normam semper composuit, cum eâ vixerit innocentia, eâ sobrietate

brietate eaque temperantiâ, qua fortasse Philosophorum alius nemo vixisse comperitur. Et tamen tum doctrinæ ratione tum vitæ consuetudine insuper habitis, importuni & impudici homines in ipsum effutire persistunt, quasi nihil aliud quàm fædam, nefandam & belluinam Philosophiam introducere desudaret. Et quidem Stoicis calumniatoribus ipsum potius Epicurum quam Epicuri dogmata exosum fuisse, eo satis superque evincitur, quòd etiamsi Aristippus, sectæ insignis (Cyrenaicæ scilicet) princeps, disertè docuisset voluptatem corporis, utcunque turpem & lascivam, beatitatem supremam esse, præstantioresque corporis quam animi voluptates, tamen eo penitus omisso omnia convicia in Epicurum exonerârunt, quanquam animi voluptatem non modo plus ad vitam beatam momenti afferre omnibus sensuum oblectamentis, sed & iis mille gradibus anteponendam esse ad ravim usque clamaverit, & clamet; non curant malevoli, sed cùm hominem oderunt, quem alioqui redarguere non possent, fortiter calumniari pergendum est. Et quanquam magni & docti quidam viri, quales sunt *Tullius*, *Plutarchus*, & *Seneca* nonnunquam similiter de *Epicuro* locuti esse videantur, tamen non ex rei veritate, sed ex vulgari opinione in ejus opprobrium scripserunt, quippe cum Author obscenæ & turpis voluptatis vulgò ob Stoicorum calumnias, quæ plurimùm apud populum valerent, haberetur; non tam operæ pretium duxerunt istam populi de uno homine opinionem tollere, quam eorum captui se accommodantes, dogmata, quæ propter Epicuri nomen nefanda habebantur magis exosa reddere se putabant, si tam turpis Authoris nomine, graviori infamiâ exaggerare potuissent.

SECT. XIV. His autem singulis ut accuratè respondeam, & liberaliter quoque agam; Imprimis quantum volunt calumniarum tribuam Stoicorum malignitati; etenim novi hominum mores, quantoque odio in Epicurum aliosque omnes flagrârunt, si qui illorum barbas & supercilia contempserint. Detur itaque Diogeni Laertio non omnia Epicuri esse quæ vulgò Epicuro imputantur, multosque libros & impios & lascivos illius nomine Stoicorum malitiâ fuisse confictos, atque adeo dogmata & decreta ipsi assigni potuisse, de quibus for-

tasse

tasse nullam usquam mentionem fecerit. Atqui tamen eo quod spuria nonnulla illi supposita fuerint, idcirco quicquid in ejus libris reperiatur (si minus defendi possit) omnino confictum esse dicere licebit? præsertim cum nulla hujusmodi scripta proferunt nisi quinquaginta Epistolas à Diotimo confictas, cujus fraus & impostura (cum ipse poenas dederit) statim detecta fuit. At neminem novi, qui ex supposititiis istis Epicurum criminaretur; sed quotquot illum accusarunt, ad libros de quibus nequaquam dubitatur semper provocant, suisque ipsius verbis turpes ejus sententias proferunt. Et ne omnes accenseamus, quid ad Ciceronem & Plutarchum qui Epicureis ipsa Epicuri dicta passim improbrant, dicendum est? *Quid tergiversamur Epicure,* (inquit Cicero) *nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricisti, soles dicere? sunt hæc tua verba necne? In eo quidem libro, qui continet omnem disciplinam tuam (fungar enim jam interpretis munere, ne quis me putet fingere) dicis hæc: Nec equidem habeo, quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates, quæ sapore percipiuntur; detrahens eas etiam quæ auditu & cantibus; detrahens eas etiam quæ ex formis percipiuntur oculis, suaves actiones, sive quæ aliæ voluptates in toto homine gignuntur quolibet è sensu, nec vero ita dici potest, mentis letitiam solam esse in bonis; letantem enim mentem ita novi, spe eorum omnium quæ supra dixi, fore ut natura iis potius dolore careat. Atque hæc quidem his verbis, quivis ut intelligat, quam voluptatem norit Epicurus. Et paulo post, Non verbo solum posuit voluptatem, sed explanavit quid diceret, saporem (inquit) & corporum complexum, & ludos atque cantus, & formas eas, quibus oculi jucundè moveantur. Num fingo? num mentior? cupio refelli: quid enim laboro, nisi ut veritas in omni questione explicetur? Et denique in libro primo de naturâ Deorum sub Cottæ personâ ad Velleium, Quousque ludis (inquit) nam Philo etiam noster ferre non poterat aspernari Epicureos molles & delicatas voluptates; summâ enim memoriâ pronuntiabat plurimas Epicuri sententias, iis ipsis verbis, quibus erant scriptæ, Metrodori verò qui est Epicuri collega sapientiæ, multa impudentiora recitabat. Accusat enim Timocratem fratrem suum Metrodorus, quod dubitet omnia, quæ ad beatam vitam pertineant, ventre metiri; neque id semel dicit*

Tusc. quest. 1
lib. 3.

Adversum
Col.

ibid.

Non posse sua-
viter vivi sec.
Epic.

sed sæpius, Annuere te video, nota enim tibi sunt, proferrem libros si negares. Quid quod deinceps Plutarchus Epicuro exprobrat quod disertis verbis asseruerit, Esse summum bonum circa ventrem, omnesque alios carnis meatus per quos se voluptas, non dolor insinuat, ac omnia præclara sapienterque inventa ad voluptatem, quæ circa ventrem, bonamque de eâ non desitura spem pertinere? Quid quod Metrodoro hæc verba objiciat? Quam gaudens fidensque evasi, quod ventri ritè gratificari ab Epicuro didici? Et rursus, Nihil attinet ô Timocrates, Græcos servare & sapientiæ ergò coronas ab iis reportare; sed comedere ac potare vinum, quantum & non noceat, & gratum sit ventri. Quid denique quod toti contubernio objiciat, Non cedere eos porcis ovibusque felicitatem; dum nimirum statuunt ad felicitatem id sufficere, ut & carni & animæ circa carnem occupata bene sit?

Iis qui talia scribere non erubescunt (ne alia innumera accumulem) non opus est commentis & calumniis infamiam creare; atque si quid Stoici in eorum injuriam finxerunt, tamen nihil turpius comminisci poterant, quàm quod de se ipsi palam testantur. Quid itaque testium tam celebrium tamque omni fide dignissimorum auctoritati opponemus? An Cicero & Plutarchus Stoicorum exemplo mentiuntur? An meris calumniis in tam iniquam de viro optimo censuram se duci patiuntur? Nihil viris tam probis tamque doctis magis alienum. Neque enim quicquam Authoritatis aliorum testimoniis deferunt, nihilque nisi ex suis ipsorum scriptis attulerunt. An spuria & commentitia sunt ista omnia? non dicendum est. Cur enim si ficta sint, nemo antehac fraudem detexerit? præsertim Epicurei, cùm sibi toties & penè ad contumeliam obscenas Magistri sententias exprobrari audiverant, aut si omnino detexerant, non credo Ciceronem aut Plutarchum adeo os perfricare potuisse ut postea tam fidenter sua ipsi verba exprobrare instarent. *Num fingo?* (inquit Cicero) *num mentior?* cupio refelli, & alibi nota hæc tibi sunt; proferrem libros si negares. At nemo quidem in hunc usque diem aut negavit, aut negare potuit; nisi quod Diogenes Laertius locum unum è libro de fine citatum interpolari dixerit. Et sit sane, atqui tamen dempto isto, factis superque testimonii relinquitur in mille aliis quæ super-

sunt,

sunt, quæque nemo usquam in suspensionem revocare potuit.

SECT. XV. Sed & de isto quoque loco paululum inquiramus, cur quod germanum credidere Cicero & Plutarchus nos interpolatum crederemus? Aut unde istam fraudem quæ superioribus omnibus imposuerat, detexit Laertius? Num alia librorum exemplaria protulit quam quibus usi sunt egregii isti viri? Num antiquioris cujuscumque scriptoris autoritate aut suspectum aut supposititium esse comprobavit? Nihil horum: sed vir mediocris judicii, & Epicureæ sectæ immodicè addictus, quicquid Epicuri laudibus aliquid detereret eâ solum de causâ omninò tollendum esse voluit. Atque adeo tum istum locum tum alia similia nullâ auctoritate, sed solâ hominis probitate depellit. Verùm de moribus postea, interim qualescunque fuerint, librorum fidei eorum causâ detrachere non oportet, cum fieri possit ut vir improbus sobriè & moderatè vivere cogatur; id quod de Epicuro suspicari licet, cum infirmâ admodum valetudine semper usus fuerit, utcumque igitur vixerit, non è vitâ sed è libris, quid scripsit, petendum est; atque adeo Diogenis censura Epicurum talia non scripsisse nullius momenti habenda est, cum nullâ verisimiliori ratione suffulciatur quam virum tam probum tam improba scribere non potuisse. At isto pacto quicquid è quoquo scriptore ad libitum licebit delere, librorum itaque fides tam vanis conjecturis nullo modo labefactanda est. Et nisi aut antiquiora exemplaria aut testimonia quæ opponeret, habuisset, suam libris auctoritatem illibatam constare oportet, cum alioqui omnis omnibus antiquorum scriptis & monumentis fides funditus tollatur. Neque quidem eâ quâ oportebat simplicitate nobiscum egit Laertius; etenim cum longâ criminationum seriem recensuerat, eamque maledicentiæ accusatione erga antiquiores omnes clauserat, tandem ambigüe satis quid ipse censuerit, uno verbo pronuntiat, *μεμνηται ὅτι ἔτοι, verum isti quidem insaniunt*. At quinam sunt isti? An omnes qui quicquam Epicuro objiciunt? an postremi qui maledicentiam? an denique qui argumenta aut impietatis aut intemperantiæ aut malevolentiae inde desumunt? Si prius, negat quod re-

fellere

fellere debet; si posterius, ludit, nihilque ad hunc locum excipit, interpolatus sit necne; si postremum, transit à testimonio ad argumentum, neque inficias it vera esse testimonia, sed improbitatis argumenta ex iis desumi negat: Ut-cunque sit, hoc certum est non majoris esse ponderis Laertii hâc in re, quam recentioris cujusque auctoritatem, nisi antiquiorum quoque auctoritate suffulciatur. Cùm autem iis non modo prorsus destituta sit, sed omnino repugnet, satis constat eum pro nimio in Epicurum affectu temerè & nimis fidenter quicquam in illius defensionem dicere velle. Quæ dicta velim ut licentiæ quam sibi sumunt Epicuri defensores obicem ponamus; ne scilicet quoniam fictæ quædam Epistolæ contumeliæ & obscænitatis plenæ illi supponuntur, idcirco si quicquam simile in genuinis ejusdem scriptis occurrat, eâ duntaxat de causâ similis fraudis suspicemur. Et quidem si id quoque concedamus (& si placeat concedimus) tamen quicquid calumniæ Stoicos ipsi affinxisse obtenditur, ipsius principiis suorumque Apologiis jure objici oportere demonstrabimus. Quod duobus, quæ superius dicta sunt, capitibus jam probare aggredimur. Imprimis eum nullos agnovisse Deos, nullumque Deorum cultum: deinde nullam voluptatem nisi corpoream & belluinam ad vitam beatam præscripsisse. Primum, siue rationes, quibus eorum existentiam probaverit; siue descriptiones quibus eorum naturam delineaverit.

SECT. XVI. Circa prius, neque quicquam tam cordi habuit, neque cuiquam tantam operam dedit quàm ut solidiora quæque sapientum ratiocinia funditùs elevarer, nullaue argumenta nisi à populi præjudiciis desumpta, quæ ipse cum primis contempsit, afferret. Quippe cùm è solertissimâ mundi omniumque ejus partium dispositione perspicuum sit quendam fuisse opificem, qui omnia præstantissimâ arte construxerit; nihil minùs ille ad tanti opificii constructionem adhiberi voluit, sed commentis quibuscunque usus est; quibus, eo secluso, rerum naturam eum, quo constat ordine, adipisci posse explicaret. Quo solo conatu quem ad scopum collimare voluit, nimis apertè ostendit; cum nullo alio consilio id agere potuit, nisi ut omnem de Numi-nis

nis existentia certitudinem omnino tolleretur; quâ sublatâ, quid superest nisi populi opinio? Atqui superesse, & satis esse dixit; dixit quidem, quis verò populum insolentiùs quàm ipse Epicurus contemplit? Annon disertissimè omnes multitudinis opiniones de Diis tanquam falsas suspiciones aspernari suos monuit? Verùm ista levia sunt, cum nihil sit Epicuro familiarius quàm ipsum sibi contradicere, quanquam tam crassa & perspicua secum dissensio in homine non prorsus fatuo, quid reverâ velit nimis apertè prodit, sc. cum Deos esse nollet, neque argumenta quibus esse probari posset, populo tamen, quem timeret, tantum deferre se simulavit, ut solâ illorum opinione victus Deos esse crederet. Quanquam interim inter privatos parietes nihil aut sapiùs aut vehementiùs discipulis dictitaret, quàm ne cum populo sentirent, cum multitudinis sit semper & in omnibus, præsertim de Diis, & decipi & decipere.

Atqui unde ista tam firma omnium de Diis notio & consensus? Ab anticipatione, inquit. At nullam anticipationem novit Epicurus nisi quæ extrorsum adveniat, mentique sensuum ministerio imprimatur; scil. cum quicquam vidimus, illius effigiem aut monumentum memoriâ tenemus, ad quam respicientes quoties eadem res rursum occurrit, ejusdem anticipationem seu prænotationem habere dicimur. At verò quâ aut quando aut cui mortalium (si Epicuro fides) apparuere Deorum numina? Cum innumerabilibus stadiis intra proprios cancellos incarcerati longè ab omni hujus mundi commercio amoveantur; adeò ut prohibeat tum loci distantia tum murorum crassitudo, quo minùs ad sensus nostros quævis ab iis simulachra perveniant. Quanquam si propiùs admoti forent, adeò tenues sunt eorum naturæ, cum sint *quasi corpora*, nihilque concreti aut solidi habentia, ut si huc usq; pervenirent eorum simulachra, sensus tamen nostros ferire nequaquam possent, cum illos nihil moveat aut afficiat nisi quod corpoream crassitudinem habeat. Neque verò si quicquam soliditatis haberent, quoquo modo percipi aut sentiri possent, cum secundum Epicuri decreta, omnis sensatio quibusdam corpusculis peragatur, quæ à sensibili effluentia tandem sensorium pullent; atqui si talia effluvia è divinâ substantia avolarent, actum de illius æternitate foret, cum perpetuâ

Phys. sect. 1.
lib. 4. c. 2.

petuâ partium detractiōe exhauriri, & tandem penitus interire necesse esset. Novi equidem Epicurum tantopere sui, suorumque Dogmatum amore occæcatum esse, ut vix quicquam aut nihil præterea videat, tamen adeo oculis captus fuisse non potuit, quin tam obvia & perspicua clarè intueretur; & tamen quod concedere non possit homo superbus, ei pergit impudenter resistere. Duplici ratione (inquit) gignitur anticipatio, vel *comprehensione*, cum simplex rei species, quæ in sensum incidit, mente teneatur; vel *comparatione*, ad quam ratiocinatio requiritur, cum ex specie conceptâ mens aliquid inferre pergat, quâ ratione Deos cerni declarat. At cum omnis anticipatio per comparisonem intellectûs ex eâ nascatur quæ per sensuum comprehensionem fiat, si Dii sensibus non percipiantur, nullâ aliâ ratione ad mentis contemplationem pervenire possent. Ludit itaque (ut semper) Epicurus cum notitiam Dei ratione percipi vult, cûmque nihil ratione percipi posse vult, nisi quod prius aliquo sensuum percipiatur. Neque quidem feliciùs rem expedit Gassendus, cum eam excusare & explicare aggressus fuerit; anticipationem nimirum de Deo duplici potissimùm sensûs ministerio, auditûs scilicet ac visûs induci: Auditûs, quatenus quopiam describente pronunciantèque esse Deum, is qui audit, format conceptum in mente prout describi Deum percipit, & assentitur pronuncianti quem fide dignum arbitratur: Visûs, etiam, quatenus nullo monente potest mens, ex iis quæ sunt per visum comprehensâ, conceptum de Deo formare, seu tanquam Principe, quo non possit magis mundus quàm respublica carere; seu tanquam Imperatore, quo ut exercitus sic mundus indigeat; seu tanquam Gubernatore, qui mundum, velut navim regat; seu tanquam Chorago, qui partes mundi ut chori moderetur, juxta prænotionem quâ præjudicatum habet, non esse ordinem sine ordinante.

At quam infelix labor est res excusare, quæ excusari nolunt. Cum posteriori anticipationem quam ex visu haberi voluit, ipsi Epicuro in os contradixerit, qui scilicet id imprimis in omni Philosophiâ laboravit, hunc quem videmus ordinem sine ordinante esse posse; Deique notitiam è mundi contemplatione deduci non posse. Priori eodem quo prius devol-

devolvitur rei probatio, scilicet in populi rumorem, quem tamen Epicurus præ aliis omnibus aspernatus est, atque insigni isto loco in Epistolâ ad Menœceum germanas de Diis prænotiones falsis multitudinis suspicionibus semper opponi voluit; at parvi est sibi Epicurum contradicere, majoris est plerunque nihil dicere. Sic enim si rursus ab eo percontemur unde ista tam firma hominum omnium de iis consensus? ab anticipatione, inquit. At unde ista anticipatio? eam ab hominum consensu ortum habuisse prius definiverat. Neque felicius rem explicare potuit Gassendus, cum communem de Diis opinionem ab anticipatione deduceret, & vicissim anticipationem à communi opinione. At ut omni candore cum tam eximii candoris viro agam; detur Gassendo Epicurum à majorum traditione, Dei notitiam accipere potuisse; atqui quid profuit si noluit? siquidem nullum omnino Deorum cum hominibus esse aut usquam fuisse commercium expressè docuerit. Quî itaque anticipationem seu notitiam de Deo quoquo modo habere potuisset ex auditu, cum ea nec ortum habeat à proprio sensu nec ab alieno; neque enim si quis se Deum quovis sensuum percepisse dixerit, fide dignum arbitraretur, sed potius aut imposturæ aut delirii accusaret, cum ea anticipationem præoccupatus sit, nihil minùs fieri posse quàm Deos quicquam cum hominibus communionis habere? Dicet fortasse Gassendus à primis generis humani Parentibus primùm traditum esse Cœli & Terræ conditorem, atque anticipationem ab eâ traditione omni fide dignâ ortum duxisse. At pro se dicat, non pro Epicuro; cum ipse fidentiùs nihil quam omnem mundi opificem aspernatus fuerit; omniâque (Numine secluso) casu & fortunâ tum fieri posse tum facta fuisse imprimis decreverit; atque adeò qui proximi ad rerum initium vixerunt, non aliâ ratione ad Dei notitiam pervenire possent, quàm qui postea, quique hodiè; adeò perspicuum est ex Epicuri effatis tum nullam omnino anticipationem ad mentem nisi per sensus permeare, tum nullam de Deo per sensus transire posse, quòd perinde est ac si simpliciter & apertè quamlibet de eo notitiam haberi posse negaverat.

SECT. XVII. At denique si interiùs & propiùs accesserimus, post has omnes de anticipationum principio & criterio captiones, eas tandem neque à sensibus neque à ratione, sed solis ab insomniis ortas fuisse docuit, id quod disertè de eo testatur ipse Diogenes Laertius, cum ratarum sententiarum primæ proximè subiungit. Ἐν ἄλλοις ᾗ φησὶ τὸς Θεὸς λόγῳ θεωρήτους, ἔ μὲ καὶ ἀριθμὸν ὑπεσώζας. αἷς δὲ καὶ ὁμοιοδείαν (ἐκ τῆς συνηχῆς ἐκπύρωσις τῶν ὁμοίων εἰδῶλων ἐστὶ τὸ αὐτὸ διόπτεπλεσμένων) ἀνθρωποειδεῖς. Aliis vero in locis aut Deos menti apparere nullo numero aut soliditate consistentes, sed similitudine quasi homini-formes propter affluxum continentem imaginum ad exhibendam menti nostræ talem naturam comparatarum. Quibus apertissimè homines in Deorum conceptum nullâ aliâ ratione venisse declaratum est, nisi innumerabilium phantasmatum & imaginum hominibus similium affluxu, quæ animis nostris apparere videntur. Id quod clariùs & uberiùs ad mentem Epicuri expressit Lucretius.

Lib. 5.

Nunc quæ causa Deum per magnas Numina gentes
 Perulgaris : & ararum compleverit urbes :
 Suscipiendaque curârit sollemnia sacra
 Quæ nunc in magnis florent sacra rebu' locisque :
 Unde etiam nunc est mortalibus insitus horror .
 Qui delubra Deum nova toto suscitât Orbi
 Terrarum : & festis cogit celebrare diebus :
 Non ita difficile est rationem reddere verbis.
 Quippe etenim jam tum divum mortalia secla
 Egregias animo facies vigilante videbant :
 Et magis in somnis mirando corporis auctu.
 His igitur sensum tribuebant propterea , quod
 Membra movere videbantur : vocesque superbas
 Mittere pro facie præclarâ, & viribus amplis.
 Æternamque dabant vitam ; quia semper eorum
 Suppeditabatur facies : & forma manebat.
 Et tamen omnino quod tantis viribus auctos,
 Non temerè ullâ vi convinci posse putabant.
 Fortunisque ideo longè præstare putabant,
 Quod mortis timor haud quenquam vexaret eorum :

E

*Et simul in somnis quia multa, & mira videbant
Efficere : & nullum capere ipsos inde laborem.*

Quî apertiùs indicare potuerit quàm ex ingentibus quibusdam imaginibus & speciatim variis ac fortuitis noctis insomniis hominum sese decipientium animis opinionem de Diis primùm irreplisse, quibus intelligentiæ, immortalitatis, & beatitudinis attributa affinxere ? Juxta quod de Epicuro tradit Empiricus, *Ἐπίκουρος δὲ ἐν τῷ καὶ τὸς ὕπνῳ πάντων ὅπως ἀνθρώπους ἐννοοῖαν ἐπακάναι Θεῶν. Μεγάλων γὰρ εἰδώλων, φησὶ, ἐ ἀνθρωπομόρφων καὶ τὸς ὕπνῳ προσπιπόντων ὑπέλαβον, ἐ ἄληθείας ὑπάρχειν λέγας τοιούτους Θεὸς ἀνθρωπομόρφους.* *Epicurus homines ex somniorum visis hausisse Dei notitiam censet, magnis enim, inquit, & humanâ forma imaginibus per somnium incurrentibus, existimârunt esse reverâ aliquos hujuscemodi Deos humanâ formâ præditos.* Unde & Plutarchus quoque de Epicureis, *Si quid sit (inquit) in omni Philosophiâ risu dignum, rideantur istæ imagines mutæ, cecæ, inanimes, quas illi nescio ubi permanere aiunt, & infinitos annorum circulos conficere, apparendo, passimque aberrando ; cum aliæ à vivis, aliæ à pridem crematis, aut etiam putredine desumptis corporibus defluerint.* Quod denique (ne plura congeram) accuratissimè omnium describit Velleius Epicureus. *Eam esse vim & naturam Deorum, ut primùm non sensu, sed mente cernatur ; nec soliditate quâdam, nec ad numerum, ut ea, quæ ille propter firmitatem, *στέμνεια* appellat ; sed imaginibus similitudine & transitione perceptis, cum infinita simillimarum imaginum species ex innumerabilibus individuis existat ; & ad eos affluat cum maximis voluptatibus. In eas imagines mentem intentam infixamque nostram intelligentiam capere quæ sit & beata natura & æterna.* Post tot ac tam clara testimonia nequaquam opus est rem exaggerare ; cum nihil magis perspicuum esse possit quàm Epicuri scholam, omnem de Diis notionem eodem casu, quo nascuntur insomnia, nasci credidisse, scilicet tenuibus quibusdam exuviis quæ continuo effluxu è corporibus humanis avolantes & ubique ingenti numero occurrentes, si quando hominum phantasiis occurrant, imagines præsertim in somnis sibi simillimas gignent, atque his phantasmatis, cum realia & extrorsum existentia censcant, Deorum natura

De Orac. def.

I. de N. D.

turam tribuunt. Magnum quidem Numinis argumentum! quod homines per in somnia quæ & inania sunt & haberi debent tale aliquid, videre videantur. Eo tandem certitudinis devenit omnis Epicureorum de Diis anticipatio.

SECT. XVIII. Ita quidem evenit, neque aliter in disputatione de Diis evenire potuit; etenim cum ubique in quâque Philosophiæ parte ita ratas sententias seu prima principia instituerat, ut omnem Deorum tum naturam tum notitiam labefactaret; cùmque id quod imprimis voluit sibi objici videret, omnem scilicet religionem tolli, quî fieri potuit quin innumerabilibus ubique contradictionum nodis sese implicaret; cum ea ipsa principia, quæ nullâ aliâ ratione nisi ut tollatur omnis Deorum cultus, adhibuit; quâ ratione eidem non modo conciliari, sed & inservire possent tueri in se susciperet. Ita cum in illo cœlesti (ut loquitur Velleius) de regulâ & judicio volumine inter primos Canones posuerat, omnem quæ in mente est anticipationem seu prænotionem ortum habere à sensibus, idque ut omnis Naturæ, cujus idea per sensum transire non potuit, notitiam tolleretur. Hinc statim quisque vidit nullam de Deo notitiam haberi posse, vidit & Epicurus, sed fateri noluit, atque adeo aliam anticipationem rationis auxilio procreatam inducere præ se tulit, quâ in Numinis notitiam tandem deveniatur, quam tamen ita explanavit, ut nullam ejusmodi, nisi quæ à sensibus ortum duceret, esse velit. Ita vanâ & futili distinctione populo os obstruxisse se putat, quanquam apertè & disertis verbis nullam Deorum notitiam haberi doceat, nisi per insomnia. Ita etiam cùm in Phycis primum principium esse voluit, nihil aut esse aut esse posse nisi quod corpus sit, hoc est, ex atomis conflatum; quis statim non vidit inde sequi Deos non esse? Attamen quàm facile vir acutus, dicendo, esse Deos & esse *quasi corpora*, omnem reprehensionem effugisse se sibi placuit; quanquam si prior sententia *pro ratâ* habeatur, id *quasi corpus*, quicquid sit, aut corpus aut nihil sit necesse est. At de hoc paulo post fusiùs. Et denique cum in morali Philosophia maxinè ratarum sententiarum primam posuit, "Quod beatum æternumque est, id nec habere ipsum negotii quicquam, nec exhibere alteri. Itaque nec irâ neque gratiâ teneri,

“teneri, quòd quæ talia sunt, imbecilla sint omnia. Quæ cùm manifestè cum Providentiâ divinâ pugnare videantur, quâ sublatâ nulla cultûs divini ratio superesse possit; si enim nihil vitæ hominum tribuere aut possint aut velint, quorsum est quicquam ab iis impetrare? sique preces non exaudiant, quorsum est preces adhibere? Perspicua satis est ratiocinatio, sed ejusdem vim satis se effugisse putat, si Deo nihilominus ob præstantissimam sui naturam cultum tribuamus, etsi nec ipse Deus animadvertat, nec nos quicquam commodi inde expectemus; atqui religio quæ nullum fructum nec Deo nec homini afferat, res prorsûs inutilis & otiosa sit necesse est.

Atque eâdem impudentiâ se ubique & in omni quæstione gessit, quasi reliquum hominum genus nil nisi fungos & stipes fuisse censeret, quorum hebetudini quicquid velit imponere potuisset; quod ut uberiùs constet proximè ad descriptiones, quibus Deorum naturam delineavit pergendum est; cum ejusmodi sint quas attulit, ut palam fiat nullos cum omnino Deos esse credidisse, sed solum credere impudenter simulavisse.

SECT. XIX. Etenim si Dii sint, imprimis quærendum est an sint corporis expertes? at nihil tale præter mane in rerum naturâ esse posse voluit Epicurus. An Corporei? nequaquam, inquit; quicquid enim Corpus est, ex atomis constat, & proinde mortale est: At si nec corpus Deus sit nec corporis expers, quid esse possit? Neutrum est, inquit. Quid igitur, inquam, rursus nihil est? Nullo modo, inquit, sed *quasi corpus* habendus est. At risit proculdubio facetus homo tam facile humano generi illudi potuisse; quid enim sit *quasi corpus* nec ipse intellexit, nec ut quisquam alius intelligat curavit. Cùm verba quæcunque dare satis habuit, an verò aut quicquam aut nihil significant sibi perinde foret, immò idcirco usus est, quod nihil omnino iis subjici crediderit, cum per totam disciplinam id imprimis voluit, nihil in rerum naturâ aut esse aut esse posse, nisi quod corpus fuerit; omneque corpus ex atomis conflare, atque adeo quod corpus non sit, neque proinde ex atomis constans, nihil omnino esse necesse est. Ità cùm temerè & oscitanter dictata
sua

sua effudisset homo imperitus, quicquam effutire mallet
 quam reprehensioni succumbere. Et cum statim objici au-
 diret, si quicquid sit, corpus sit, Deos quoque corpora es-
 se; si corpora, ex atomis constare; quicquid ex atomis
 constat, aliquando natum esse; quod natum interire pos-
 se; ergo Dii nec æterni nec beati; non æterni, cum ortum
 habuerint; non beati, cum satis exploratum non habeant se
 semper fore in suis voluptatibus, quod ipse Epicurus primum
 vitæ beatæ fundum posuit. Huic tam perspicuo ratio-
 cinio vir effrons, cum nec respondere novit, nec
 concedere voluit, tam levi & fatuâ argutiolâ satis fe-
 cisse se censuit, ita ut cum *quasi corpus* esse dixerit, om-
 nem reprehensionem callidissimè effugisse sibi plaudent, etsi
 nemo nisi ipse Epicurus (nec tamen ipse) tam obtusus repe-
 riatur, qui non videat id ipsum *quasi corpus* ex ipsius de-
 cretis aut corpus esse aut nihil, cum nihil quod corpus non
 sit in rerum naturâ esse vellet, atque igitur utcunque Dii
 sint *quasi corpora*, nisi quoque corpora sint, nulli sunt. Et
 pari quidem modo vir indoctus in omni Philosophiæ parte
 misere rideri se fecit; cum scilicet animum primum ad re-
 rum contemplationem applicuerit, nihil magis cordi habuit,
 quam aliquid in re quâque innovare, ut ipse quoque tan-
 dem sui nominis sectæ pater evaderet, & proinde priusquam
 quid alii censuerint, mediocriter intellexit, sua deliramenta,
 quæcunque in mentem venerant, audacter effutiit; quæ
 cum alii manifestæ ignorantia redarguerint, noluit conce-
 dere, sed ut quoquo modo defenderet quod semel dixerat,
 se semper in graviora præcipitia immittere perrexit. Atque
 ita cum semel atomos dixerat innatâ gravitate directò deor-
 sum ferri, & cum postea objectum audierat eo pacto coire,
 aut coherere non potuisse, nec erubuit nec sententiam mi-
 sit, sed solum addidit declinare paululum; quanquam de-
 clinationis non modo nullam causam deprehendere potuit,
 sed & eam contra vim Naturæ quam prius ipse posuerat,
 induxit. Quippe si innato pondere directò deorsum feran-
 tur, quis sanè non videt id omnino obstare quo minus quo-
 quo modo declinare possint. Atque adeò tandem eò im-
 pudentiæ seu stuporis devenit, ut cum argumentis preme-
 retur, negare non timuit duarum propositionum quæ sibi
 invi-

invicem contradicant, alteram esse veram. Quid non diceret frons perfricta potiusquam ignorantiam confiteretur? Atque eodem quidem modo in decretis de Deorum naturâ se gessit, scilicet statuerat imprimis omne quod est aut esse potest, corpus esse; quod cum tueri se non posse videret, solum addit aliquid quoque esse quod non sit corpus sed *quasi corpus*, quod si quicquam reverâ sit, radicitus evertit primum Epicureæ Philosophiæ effatum; quod si non evertatur, *quasi corpus* nihil est, & proinde cum Deum quasi corpus esse dixerit, planè nihil esse dixit. Atque id quidem voluisse, quanquam apertè effari non auderet, non modò è primis in omni disciplinâ decretis liquet, sed multò magis è formâ hujus *quasi corporis*, quâ naturam divinam describi voluit. Humanâ enim vult esse, at quis intelligit quicquam esse posse quod figuram & lineamenta totûmque corporis humani apparatus habeat, quod tamen ipsum corpus non fuerit? Perdita sunt deliria, & nemo quidem usque adeo vecors qui ex animo tam futilia commenta sibi credere persua-deat; neque quidem ipse Graius homo eò desipientiæ devenire potuit, ut sibi seriò persuadere possit. Miror itaque hominis impudentiam, cum antiquiores omnes Philosophos tanto fastu conculcaverit, seseque primum esse, qui veram sapientiam invenit, gloriaretur; à se impetrare potuisse tam frigidis argutiis tam elato animo gestire. Magis autem mirabimur, si paululum advertamus quibus ratiociniis inductus humanam esse Deorum formam asseruerit; quod scilicet hominum mentibus, cum de Deo cogitaverint, nulla alia occurrat; at novit (si quicquam noverit) talem Numinis Ideam non sapientibus, sed soli imperitorum vulgo occurrissè: quibus usu venerat nullos alios adorare Deos, nisi qui olim mortalitate functi in Deorum numerum relati essent: Qualibus Diis nemo vehementiùs quàm ipse Epicurus renunciavit. Quid quod denique iis hominum formas ita affinixerit, ut quidem si quicquam sint, eas habere nequaquam potuissent? cum membra habere sine membrorum usu voluit; si linguam habeant, non loquuntur; si palatum, non gustant; si pedes, non ambulant; si pulmones, non respirant; & ne de cæteris loquar, si habeant, omnino frustra habent; & tamen si hominum similes existunt, habere neces-

se est. At cum denique ut has reprehensiones effugiat (maluit enim millies ineptire quam veritatem semel confiteri) Deorum species voluit exteriora hominum lineamenta non interiora viscera repræsentare, iis non hominum sed cutis humanæ figuram concessit, at qualis ista Deorum natura est, quæ cum nec corporea nec incorporea sit, nihilq; solidi habeat, certè adeo tenuis, macilenta, & umbratilis sit necesse est, ut reverâ nihil sit; si enim corpus sit, solidum esset, si corpus non sit, aut incorporeum aut nihil esset; & proinde cum nullam naturam, quæ prorsus incorporea sit, admiserit, cumque Deorum naturam omni soliditate vacuum esse contendere, & cum postremò quicquid incorporeum non sit, si omnino sit, concretum & solidum sit necesse est, quid sequitur nisi Deos, qui nec corpora nec corporis expertia sint, nihil & inane esse? Concludo igitur Deos esse, utcunque luserit, non omnino credidisse: seu ut Posidonius, *Nullos esse Deos Epicuro videri: quæque is de Diis immortalibus dixerit, invidiæ detestandæ gratiâ dixisse. Neque enim tam desipiens fuisset, ut homunculi similem Deum fingeret, lineamentis duntaxat extremis, non habitu solido: membris hominum præditum omnibus, usu membrorum ne minimo quidem: Exilem quendam atque perlucidum, nihil cuiquam tribuentem, nihil gratificantem, omnino nihil curantem, nihil agentem; quæ natura primum nulla esse potest: idque videns Epicurus, re tollit, oratione relinquit Deos.*

De Nat. Deor.
lib. 1.

SECT. XX. At non satis duxit vir ineffabilis pietatis omnem tum Dei notitiam tum naturam labefactare, nisi quoque omnis providentia, sui que cultorum cura funditus tollatur; quâ sublatâ nil nisi fictam & simulatam pietatem reliquit; etenim (ut brevissimè rem conficiam, cum adeò perspicua sit ut longiori disputatione non egeat) si nihil quid agamus animadvertat, si nec irâ cum negligimus, nec gratiâ cum colimus, teneatur; sive cultu quis prosecutus fuerit necne perinde est: sique perinde sit, nihil superest quod numini tribuamus nisi inutilem, & prorsus operosam histrioniam. At si in tam inanem & ludicram speciem reducatur omnis Religio, nihil interest sive asserant sive abnuant, cum (si cuiquam usui fuerit) tota ejus tum ratio tum obligatio à Provi-

Providentiæ animadversione oriatur: Quis enim preces funderet, aut gratias ageret, aut legibus obsequeretur, cum nec preces audiat, nec gratias curet, nec officium remuneret, quibus præcis, quæcunque ullius emolumenti sit religio perspicue tollitur? At eadem quidem impudentiâ quâ prius hic etiam se gessit vir modestus. Ut enim cum omnia argumenta, quibus numinis existentia probari posset, contempserat, unum à populi præjudiciis deductum, quod præ aliis omnibus contempsit, reliquit: cumque omnem naturam, quâ Dii sui constare possent, subtulisset, iis postea tam tenuem & evanidam substantiam tribuit, ut quæ reverâ nulla sit. Ita cum omnem pietatem adversus Deos, quæ cuiusquam aut usûs aut virtutis sit, radicitus exciderat, fictam aliam & ludicram, quæque non majoris in vitâ usûs sit, quam si nulla foret, induxit. Etenim omnis cultus divini ratio, aut in gratitudine pro beneficiis acceptis, aut in fiduciâ pro accipiendis, aut in legum obsequio, quas suis cultoribus præscripsit; aut postremò in admiratione eximiæ & præstantissimæ naturæ ponitur. At si nulla Diis insit rerum cura & providentia, nullus relinquitur gratitudini locus, cum ab iis nihil acceperimus; nullus fiduciæ, cum nihil expectamus; nullus denique obsequio, cum nec leges constituunt, & si constituerint, iis obsequamur necne, nequaquam curant. His autem omnibus officiis à religionis negotio detractis, postremum, quo solo omnis Deorum cultus occupari voluit Epicurus, unâ quoque evanescat necesse est. Quid enim eximium in Naturâ divinâ superest, quod in illius admirationem alliciat? An veneremur propter formæ pulchritudinem? At cum humana sit, quid est cur nos ipsi quoque non invicem colamus? præsertim cum longè venustior sit (ut Epicurus descripsit) hominum quàm Deorum species; quatenus corpora humana admirabili quâdam partium varietate constent, quarum quæque præstantissimis vitæ muneribus destinatur; ita ut partium usus cum earum pulchritudine certare videatur. Immo quidem longè mirabilior est tot partium ad tam varios usus destinatio, quàm pulcherrima membrorum omnium compages & dispositio; cum hanc ars humana pingendo quodammodo imitari possit, istam vero tantum abest quo minus quoquo modo imitando assequatur, ut ne quidem

intellectu assequi valeat. Quid itaque de Diis dicendum est, qui cum iisdem membris fingantur, cum nullo membrorum usu? Si oculos habeant, cæci sunt; si os, muti; si aures, surdi; quam misera Deorum gens, quæ tantis calamitatibus semper opprimatur! Quid enim his sensibus orbat in omni æternitate agant? cum scilicet nihil negotii aut sui, aut alieni habeant, necesse est aut exercitiis aut colloquiis ætatem fallant; at qualis cæcorum cum cæcis lusus, & mutorum cum surdis sermo? Et præter infortunium non exigua est deformitas membra habere sine membrorum usu, propterea longè pulchrior hominum quàm Deorum forma, si igitur Dii propter eximiam formam colendi sint, quantò magis homines? Præsertim cum præstantissimis humani corporis membris careant, quatenus duntaxat extrema lineamenta habeant, nihil autem interiorum viscerum, aut si omnino habeant, ita habent, ut habitu solido non sint; ita ut non tam Dii quàm Deorum larvæ & umbræ habeantur, neque aliter hominum similes existunt, quàm picturæ, cum eorum lineamenta non habitu solido, sed solâ extremâ specie repræsentent. Nihil itaque cur colamus in formæ pulchritudine reperitur, neque cur in mentis dignitate; cum omnis illius dignitas aut in intellectûs aut in voluntatis virtutibus ponatur: intellectûs virtus est sapientia, at omnis sapientiæ vis aut finis cujusquam electione, aut mediorum, quæ fini maximè apta, & accommodata sunt, usu elicitur. Si igitur nihil curent, nihilque moliantur Dii, quæ superest materia, in quâ suas vires omnino explicet sapientia? Aut quænam est ista sapientia quæ nihil sapienter aut consulat aut agat? Aut denique si ab omni officio & beneficio abstinere præcipuum sapientiæ munus esse putaverit, dicat quamobrem naturam tam inertem tamque delicatam quovis cultu aut honore habere obligemur. Possit fortasse ipsa sibi placere, seseque suis ulnis amplecti, at quæ pietas à nobis quoquo modo deberi potest, quos penitus negligere, nullique curæ habere novimus? Tantum abest quamvis laudem mereatur tam livida animi affectio, ut sit omnis injustitiæ & improbitatis vitium; cum nec pessimi quique cuiquam injuriam faciunt nisi quòd aliorum omnium curam procul habeant, sibi que solis consulant. Si itaque Dii tam iniquâ & invidiæ plenâ

plenâ affectione teneantur, odii potius & inimicitiae eos quàm benevolentiae affectu prosequi oportet. Quemadmodum ipsum Epicuri contubernium dum in hortulis suis delitesceret, suoque otio & voluptati indulgeret, nullamque curam aut patriae aut parentum aut aliorum omnium habere se profiteretur; possent alter alteri sapientiam gratulari, at ab aliis quibuscunque nullam gratiam expectare, nedum mereri, certè possent. Cùmque Metrodorus fratri Timocrati persuaserit nihil juvare Græcorum servatorem fieri, nihil item coronas ab iis propter sapientiam obtinere, sed ventri ritè gratificari; si consilio obsecutus fuisset Timocrates, ut sui solius curam & amorem habuisset, à se solo quoque curam & amorem jure expectasset, ab aliis autem omnibus contemni, negligi, & odio haberi. Quæ eadem est Deorum ratio, si enim sibi solis sapiant, nullaque omnino beneficia, cum facillè possint, largiri velint, utcunque sibi inter se admirationi forent, nullam certè nisi à se mereri potuissent. Denique quid quod hoc Philautiae vitium, quemadmodum in hominum vitâ elicitur, solertiae & acuminis laudem mereatur; cum quos teneat, soleant multâ industriâ longaque eventuum prævisione suas rationes conficere. At Dii nequidem subtilitate laudandi sunt; cùm res suas nullo consilio peragant, sed solùm omni æternitate uni loco affixi sedent, nihil aliud cogitantes quàm utcunque aliis sit sibi bene esse; quod ipsum stuporis & ignaviae crimen est, adeo ut si eâ ratione sibi sapere videantur, nulli alii videri possent. Immo tantum abest suam sibi felicitatem gratulentur, ut rem nullam, quâ gauderent, habeant: Etenim cùm nihil in rerum naturâ quod à corpore secretum sit esse velit; nullasque animi voluptates, nisi quæ à corpore oriantur, & in corpus desinant, nullâ felicitate frui possunt Dii, nisi quæ inde ortum ducat eoque referatur: atqui iis istis quoque delectationibus interdixit, cùm quanquam membra humana Diis suis affinxerit, membrorum usum detraxit, è quo solo, quæcunque sit, nascitur omnis corporis voluptas. Si autem neque edant, neque bibant, neque quicquam aliud agant, quod corpori jucundum sit; sique nihil aliud sit quo sibi placere possunt, quid sequitur non opus est dicamus. Quamobrem cum eos velit in omni æternitate cogitare sibi bene esse, non

est profectò cur ita cogitarent, cùm iis nullam quâ latentur neque corporis neque animi beatitudinem reliquerit. O immortales beatos ! qui sempiterno otio & torpore languent, nihilque habent, in omni æternitate, quo aut tædium ævi fallant, aut mentis vim occupent & exerceant. Quantò felicior muscarum & papilionum natio, quæ vitâ nullo fastidio maculatâ utuntur, sed sese aut lusu aut melleis succis perpetuò delectant ! At tristis & misera Deorum æternitas, qui omni oblectamento carent, quo sibi placere possent, quique tam longinqui ævi fastidium sine ullo vitæ usu aut lætitiâ patiuntur. Equidem Sisyphi fatum potius optarem, quàm tam languidâ sibi que nauseante ignaviâ delassari, ipse enim dum saxo adhæret, graviores quasque animi ærumnas excutit ; at hi dies noctesque sedent sibi semper displicentes, cùm quâ re aut sibi placere aut animum laxare possent, omnino nesciant. Quid autem infelicius excogitari potest quàm tam supina, tam tristis, tamque desperata æternitas ?

SECT. XXI. Et quod de intellectu, idem quoque de voluntatis virtutibus multò magis dicendum est, quæ istis tanto anteferendæ sunt, quantò melius sit bene agere quàm rectè sentire aut solerter invenire. Dii itaque Epicurei aut hominum genus juvare non possunt ; aut si possunt, nolunt. Si non possunt, cur Dii potius habendi sint quàm pulices & vermes ; si enim imbecilli sint, nullâque potentiâ præditi, quid in eorum naturâ præstantius quàm in vilissimo quovis insectorum genere reperitur ? Næ quidem si Dei potentiam ex operibus metiantur (& nullâ aliâ ratione metiri possunt) non intelligunt Epicurei cur plus virium Diis suis quàm cauti aut saxo tribuamus. Si enim Dii, quid valeant, nunquam experti sint, neque aut muscam procreare, aut cuiquam atomum motum imprimere tentaverint, quid est cur ullâ agendi facultate præditos esse censeamus ? Quâ sublatâ, quid eximium & admiratione dignum in eorum naturâ videamus ? Aut si sit, quid est quod ad eos colendos omnino inducat, cùm nec pietatem remunerari, nec impietatem ulcisci valeant ? Sin vero Monogrammos Deunculos suos nos quidem juvare posse, sed nolle censeant, isto pacto non modò omni virtut-

virtutis laude & pulchritudine carere, sed & flagitiosissimo quovis affectu abripi arbitrantur. Quid enim tetrius esse possit quàm beatissimam naturam, quæ omnia facilè potest, tantopere sibi suoque otio indulgere, ut ne cuiquam quicquam boni in omni æternitate fecerit? Atque cum videat viros optimos virtutis causâ ab improbis omni calamitatum genere vexari, tantilli curet, ut ne quidem dextram è sinu extrahere sustineat, aut ut istis succurrat, aut ut hos cohibeat. Quid enim? si inter virtutem & vitium nihil interesse putet, ita ut nec bonos amet nec malos odio habeat, res confecta est. Sublato enim omni actionum discrimine, quid refert de religione litem movere, cum si habeamus, non meliores, neque si non habeamus deteriores fuerimus? sin autem inter bonum malumque, quævis sit discrepantia, ita ut alterum diligat, alterum detestetur, quàm intolerabilis ignavia est ne semel quidem in omni æternitate aut alterum evexisse, aut ab altero deterruisse, ne scilicet otii sui & quietis jacturam faciat. Immo certè neutrius curam habere manifestum est, cum quid utri acciderit, omnino posthabeat. Attamen Naturæ præstantiam venerantur. Quam præstantiam? cum quicquid in omni Naturâ præstantissimum sit tollant, justitiam & benevolentiam. Justitiam, cum nullam probitatis curam habeat, quod unica justitiæ laus est: Benevolentiam, cum nullâ charitate aut gratiâ ne quidem erga optimos teneatur. Præcisis autem istis virtutibus, quò perfectiorem Deorum Naturam esse volunt, eò deteriores efficiunt, cum nihil aut invidiæ aut avaritiæ magis proprium sit, quàm neminem præter se sibi charum habere. At hoc quoque in loco non aliter quàm in aliis omnibus se gerunt Epicurei, cum scilicet omnem naturæ præstantiam sustulerunt, præstantiam naturæ venerantur. At persistunt, sublati aliis omnibus perfectionibus, supersunt adhuc, Æternitas & Beatitudo, quæ suam venerationem mereri quis negaverit? Immo potius si Epicuro fides, quis non negaverit? Cur enim propter Æternitatem, quæ cuilibet atomo perinde ac numini conveniat? At si propter Beatitudinem, aut corporis aut animi; non corporis, cum omnibus voluptatis instrumentis aut instrumentorum usu careat; non animi, cum nullæ sint ejus voluptates, nisi quæ ad corpus referantur. Nulla itaque Deorum beatitudo,

vel

vel si fuerit, nullus eorum cultus, cùm tantâ naturæ malignitate teneantur, ut nemini, ne optimis quibusvis quicquam boni impertire velint. Ita quidem quocunque se vertant, nullis argutiis & captionibus manifestæ impietatis crimen eluere possunt. An ergo (inquiunt) simulatè egerit Epicurus? An ergo (inquam) quis dubitavit? At bonâ fide semper egit, cùm eâdem libertate multitudinis Deos improbaverit; quâ veram divinitatem asseruit. Ita quidem apud suos in latebris & gurgustiiis, ubi omnes tum fictos tum veros Deos sustulit; at in publico patriæ superstitioni scrupulosè satis morem gessit, neque quoquo modo liquet an quemvis Diis cultum præstiterit, nisi quod nonnunquam publicis ceremoniis interfuerit; ut eâ simulatione populi suspicionem effugeret, aliorumque omnium, si quibus impietatis mysterium, quod in hortis docuerat suboleret, criminationes elueret. Adeo ut mirari non debuerit *Sanctus Augustinus* Epicurum in eâdem civitate cum gloriâ floruisse, securumque vixisse, in quâ Anaxagoras, Socrates, aliique impietatis crimen effugere non potuissent. Cum hi palam & apertè quos populus Deos colebat, Deos esse inficiabantur; iste autem (eorum periculo-cautus) impia sua dogmata secretò & suis duntaxat insusurravit. Et ne fortè aliquando in publicum venirent, satis assiduè publicis ceremoniis interesse curavit, ut saltem speciem quandam excusationis haberet, quâ se apud populum, si in periculum vocaretur, defenderet. Sin autem quovis alio instituto Deos coluerit, postquam eorum notitiam, naturam, providentiam, omnia denique attributa, præsertim sapientiam, justitiam & benevolentiam detraxerit, profectò vir *ineffabilis pietatis* dici mereatur.

SECT. XXII. Quod ad posterius accusationis caput spectat, Epicurum scilicet summum bonum in corporis voluptate posuisse, quanquam à loco de Diis alienum videatur, tamen in eadem principia prorsus devolvitur: Quippe si ulla omninò sit pietas & Religio, unicum vitæ beatæ fundum esse consentientur omnes; si non sit, nulla extat hominum felicitas, nisi quæ ad corpus corporisque voluptates referatur; adeo ut in utroque loco de eâdem re planè fiat disputatio. Imprimis igitur de *voluptatis* voce cum *Epicuro* non

contendam, & imperitè quidem ejusdem gratiâ in eum in-
 vehi arbitror, cùm quicquid alii fœlicitatis, hic voluptatis
 nomine intellexerit; talem nempe rei cujusque statum, qui
 maximè ejus naturæ conveniat, in quo cùm constituta sit,
 in summâ fœlicitate, seu in summâ voluptate positam esse di-
 cendum est. Et propterea cum Epicuro (si placet) contra
 Stoicos dicerem virtutem propter voluptatem expetendam
 esse, quàmque nisi efficeret expeti non oportere, cùm non
 aliud dicerem quàm quod ipsi confiteantur, dum virtutem
 ad vitam beatam referri velint, & propterea non propter
 ipsam sed propter vitam beatam ad quam refertur, expeti.
 Et quanquam virtus summum bonum vulgò dicatur & dici
 mereatur, quòd omnium quæ vitam beatam aut faciant aut
 tueantur, nihil sit aut majus aut superius virtute; atque ita
 cùm mediorum summum fuerit, quæ ad vitam beatam con-
 ducant, summum bonum dicitur; quod si adsit, summum
 bonum afferat, ad quod tamen tanquam ad ultimum finem
 refertur. Et qui virtutem laudant hominùmque delectui
 commendant detractâ omni voluptate, omnique ad sua
 commoda intuitu, magna loquuntur sed inania; cùm omne
 animal simul atque natum sit, seipsum diligat, sibi que pla-
 cere gaudeat, à quo affectu, quicquid eligit, oritur, &
 ad quem finem, quicquid agit, refertur; ita ut sui
 suæve naturæ amor primum sit in omnibus agendi prin-
 cipium finisque ultimus; quod si ita sit, necesse est, ut sem-
 per & in omni negotio suis rationibus intervire res quæque
 statuât, cùm non facilius sit hunc affectum à re quaque quàm
 à seipso avellere. Atque ita cùm quamdiu res quæque sit,
 sese amare necesse sit, quamque diu sese amet, sibi quoque
 placere & bene esse exoptet; quid sequitur, nisi ut quamdiu
 fuerit, suæ utilitatis vel voluptatis, vel quocunque alio no-
 mine appellare libeat, causâ semper agat? Et cùm in hâc re
 quam *φρόνησιν* appellant, omnes philosophorum sectæ
 consentire videantur, cum Epicuro nolo de voce litigare;
 neque enim minora in homine reprehendere decet, qui tot,
 & tantis reprehensionibus ubique pateat. Sit itaque voluptas
 summum bonum. At quæ voluptas, Epicure? Corporis (in-
 quit,) cùm alia neque sit, neque esse possit; quippe si nihil
 aliud sit hominis natura præterquam corpus (ut statuit) quis
 I dubitat

dubitat eam nullâ aliâ felicitate frui posse? Quæ res primo intuitu adeò perspicua est, ut nullâ omnino ulteriori probatione egeat: quis enim non videt ubi nihil sit præter corpus, nullas esse voluptates præter corporeas? Adeò minus excusandus videatur Cassendus quòd cùm Epicurum in Physicis non prorsus excusaverit, sed de numine & numinis providentiâ periculosisimè lapsus fuisse fateatur, eum tamen in Ethicis totum defendendum esse censuerit, ejusque defensionem ingenti labore & insolitâ quadam animi indignatione susceperit. Quoties & quantâ fiduciâ Deum hominûmque fidem implorat, Epicurum semper inter corporis animæque voluptates distinxisse, hâsque illis multo antetulisse. Distinxit quidem, at ineptè & impudenter, ut omnia, quænam enim animæ voluptates, si nulla sit anima? Miror quidem tam exquisiti judicii virum tam crassâ tamq; futili defensione tantum sibi placere potuisse: Nihil enim in omni suâ Philosophiâ aut sapius aut acrius, quàm hanc Epicuri distinctionem tractare & tueri visus est, ubique nunc irascens nunc exultans ingeminat Epicurum distinxisse; & nihil minus se fecisse putat quàm ut in posterum vir probus ab omni hujusmodi criminatione liberetur. Quàm cæca res est causæ inservire! Epicuri enim defensionem susceperat, & quoquo modo tueri voluit; quâ alias fieri potuit ut vir tam acris ingenii non videret animæ voluptates easdem esse, si nulla omnino sit anima, cum corporis voluptatibus? sed sit anima, quibus gaudebit voluptatibus? Nullis, rursus inquirunt, nisi corporis; cùm enim explicare pergunt & ψυχῆς ἀναρχίαν istam, quam tanti æstimare volunt, mentis tranquillitatem tantumque corporis indolentiæ anteferre, totam quantacunque sit, ad corpus referunt; quatenus nullum aliud menti aut munus aut gaudium relinquunt, nisi ut præteritarum corporis voluptatum recordetur, vel futuras præcipiat. Atque eâ duntaxat ratione anteponant, quòd dum corpus solis præsentibus frui possit, animus iisdem tum præsentibus tum futuris lætetur; ita ut nihil aliud habeat quo se delectare possit, nisi vel spe vel memoriâ corporis voluptatum; adeo ut istis omnino detractis nulla supersit in animo aut lætitia aut voluptas: sin ista mentis felicitas quam tantum ad vitam beatam momenti asserre putant, tota ad corpus pertineat, à corpo-

re proficiscatur, atque in corpus redeat, quid laborant, an ullâ nisi corporeâ voluptate fruitur? Neque quidem virtuti quenquam usum, aut laudem tribuunt, nisi quatenus corporis voluptatibus inserviat. Eximium quidem virtutum officium! ut non plus ad vitam beatam afferant momenti quàm ars coquinaria, neque quicquam præstantius in se habeant, quàm exquisitior quævis conditura! Neque è contra quicquam mali aut turpitudinis in vitio esse censent, nisi quatenus corporis voluptates aut impediat aut imminuat, alioqui non vident quid inter summas virtutes & teterrima flagitia intersit. En quàm fidenter in ratis sententiis pronuntiaverit Epicurus! *Si ea quæ sunt luxuriosis efficientia voluptatum, liberarent eos Deorum & mortis & doloris metu, docerentque qui essent fines cupiditatum, nihil haberem quod reprehenderem, cum undique complerentur voluptatibus, nec haberent ullâ ex parte aliquid aut dolens aut ægrum, id est, aut malum.* Atque hæc cum ita sint, non possum (ut liberè dicam) quin *Gassendi* candorem quodammodo suspectum habeam, cum nescire non potuit, hanc suam quâ tantoperè exultat, defensionem, ab iis ipsis veterum refelli & revinci, quorum autoritate ad eam confirmandam usus est. Non potuit non videre quod à *Plutarcho* responsum est, qui cum contra Epicureos, quàm exiles sint ad beatè vivendum corporis voluptates demonstraverat, eos ad hoc quoque perfugium convolantes sic sequitur. Itaque hoc loco (inquit) sentientes rei exilitatem è corpore tanquam sterili agro finem bonorum in animum transferunt: nimirum quòd ibi voluptatibus pascua & ampla prata suppeditent, *Quando non est aptus equis Ithacæ locus, ut neque planis porrectus spatius.* Quando scilicet non facilis est in hæc earunculâ voluptatum perceptio, sed aspera, admixtis multis alienis, & quæ pulsando exagitent. Sub hæc *Zeuxippus*: Itâne, inquit, non tibi rectè videntur isti homines facere, qui initio factò à corpore, in quo primùm ortus voluptatis conspicitur, inde ad animam transeunt, remque in eâ absolvunt? Rectè, inquam ego, & naturæ convenienter: siquidem melius aliquid hic & uberius reverà afferunt. Cum verò audias ipsos testari ac vociferari, nullâ re animam gaudere posse, nullâ tranquillitate frui, nisi vel adsint vel expectentur corporis voluptates, hâsque

Cicero de fin.
lib. 2.

Non posse suaviter vivi sec.
Epicur.

bonum ejus esse : nonne videntur tibi animam pro corporis colo usurpare : & voluptatem vini instar è corpore tanquam pravo & perfluente vase diffundentes per colum istud, ætatemque illi conciliantes ut fiat aliquantò melior & honestior ? Quanquam vinum quidem diffusum à tempore conservatur sitque suavius. Voluptatis autem præter memoriam tanquam odorem quendam nihil animus conservat, quæ in carne ut efferbuit, ita extinguitur, ipsaque ejus memoria obscura est ac nidoris similis : perinde ac si quis pridie quæ edit bibitve, eorum sibi imaginationes suggerat, scil. his usus cum recentia non sint ad manum. Quam clarè ex eorum principiis efficit animam nihil habere quod agat, nisi ut corporis voluptatibus inserviat, quasque ejusdem jactitant voluptates ad corpus omnino referri, in eoque solo locum habere ? Et in eandem rem passim Cicero in libris de finibus ; at quorsum est locos accumulare, cum ipse Torquatus, qui Epicurei personam sustinet, apertè fateatur ? *Quanquam autem & letitiam nobis voluptas animi & molestiam dolor afferat, eorum tamen utrumque & ortum esse è corpore & ad corpus referri ; nec ob eam causam non multò majores esse & voluptates & dolores animi quam corporis : nam corpore nil nisi præsens & quod adest, sentire possumus : animo autem & præterita & futura.* Qui disertius declarare potuerit nullam aliam se animi voluptatem novisse, quam quæ corporis voluptatem aut procuret aut perficiat, atque eâ duntaxat ratione uberiores esse, non quòd re quavis præstantiori gaudeat, sed quòd iisdem sæpius & facilius frui noverit : Et Seneca denique cum Epicurei dogmatis turpitudinem exprobraverat ; ab iis aliquem sic se defendentem fingit. *Sed & animus quoque voluptates habebit suas. Habeat sanè (inquit) cedatque luxurie & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis quæ oblectare sensus solent : deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exultet ; prioribus futurisque jam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsentis saginâ jacet, cogitationes ad futura præmittat.* Vides ut tales irrideat animæ voluptates, quæ nullam rem quâ gaudere possit, habeat, nisi quatenus corporis voluptatibus occupetur. Facestant igitur Epicurei, neque posthac obtendant viros hosce magnos non è rei veritate sed è præconceptâ populi

Lib. de vitâ
Beatâ, cap. 6.

puli opinione locutos esse; cùm hominis mentem planè perspexerint, & nollent ab homine immodesto aut sibi tam ridicule illudi, aut alios tam turpi sententiâ illaqueari. Atque adeo detectis suis omnibus cuniculis & argutiolis totius disciplinæ turpitudinem in apertum protulerunt. Neque quidem multo acumine opus erat ad hominis impudentiam redarguendam, qui, cùm imprimis nullam esse animam dixerat, nullasque ejusdem voluptates, nisi quæ ad corpus referantur, postea inclamare ausus sit se alias præter corporis voluptates ad vitam beatam præscripsisse, nimirum quòd animi quoque voluptates necessarias esse docuerit, quas tamen ita explicat quibûsque ita utitur, ut in corpus penitus detrudat, quæ quidem tam aperta sunt, ut exquisitis rationibus concludi non egeant, satis superque erat solùm indicasse.

SECT. XXIII. Neque magis illâ alterâ fraude reprehensionem effugisse videntur Epicurei, se scilicet non intelligere illam corporis voluptatem, quæ in motu ipsâque voluptatis actione consistat, sed eam quæ in stabilitate, seu tali animi tranquillitate, quæ omni dolore detractò, percipitur. Cùm ista quoque felicitas, quæcunque sit, tota in corpus refundatur, eò quòd mens nihil habere possit, quo gaudeat, nisi quòd corpori bene sit. Immo, inquiunt, non modo quòd corpus dolore sed quòd mens ipsa omni molestiâ & ægritudine liberetur; atqui nihil est, inquam, secundum Epicureos, quo animo dolendum est, nisi quòd corpore doleamus, adeo ut ista animi tranquillitas in idem redeat cum corporis indolentiâ; sicut & corporis indolentia in eam tandem voluptatem definit quæ in motu constituitur, cùm nulla sit felicitas neque animi neque corporis, nisi quæ actione quâdam percipiatur; si enim nulla sit perceptio, quam tranquillâ cunque quiete fruamur, non beatiores sumus quàm saxa & stipites; atque idcirco non in ipsâ quiete ponitur felicitatis vis & ratio, sed in iis actionibus, quibus optimè gaudere possumus, dum quieti sumus, eæque sunt omnes aut corporis aut animi; corporis, quatenus sensus suavi & jucundâ motione afficiatur; animi, quatenus corporis voluptatibus delectetur; at in corpore detractò omni sensu non major erit

voluptas quàm in cadavere : adeo ut planè tandem omnis ejusdem felicitas in ipsam sensuum oblectationem reducatur. Neque quidem aliam voluptatem confert ipsa corporis sanitas seu doloris amotio, nisi quòd dum eà fruamur, illius voluptatibus jucundiùs frui possimus, cùm nihil aliud habeat corpus quod agat aut quo sibi placeat. Neque etiam quicquam confert mentis tranquillitas, nisi quòd cùm nullo angore crucietur, se delectet corporis voluptates contemplando, dum de præteritis meditetur & futuras expectet ; scilicet cùm quas qualésque animæ voluptates intelligant, aperire velint, ei nihil vitæ beatæ tribuunt, nisi quòd spe aut memoriâ corporis voluptatibus, quotiescunque velit, frui valeat. Posthæc nihili refert an Stoici Epicureos calumniati fuerint necne : cùm iis nihil turpius suis omnibus calumniis affingere potuissent, quàm ipsi de se in defensionibus suis fateantur. Quid enim si nunquam dixisset Epicurus, *Nec equidem habeo quod intelligam bonum illud, detrahens eas voluptates quæ sapere percipiuntur ; detrahens eas etiam quæ auditu & cantibus ; detrahens eas etiam quæ ex formis percipiuntur oculis, suaves motiones sive quæ alia voluptates in toto homine gignuntur quolibet è sensu ?* Quid si nunquam dixisset sapiens Metrodorus, *Omnia pulchra sapientia & subtilia animi inventa propter voluptatem carnis spèique eò pertinentes esse constituta, & omne opus inane esse quod non eodem tendat ?* Quid si ad fratrem Timocratem nunquam scripsisset, *Quanto sum gaudio persusus, quantâ audaciâ animatus quòd ventriritè gratificari ab Epicuro didici ?* Si enim non dixerint, dicere oportebat, cùm nil nisi istiusmodi flagitia omnis eorum disciplina doceat ; si enim vita beata in solâ voluptate ponatur, sique nulla sit nisi corporis voluptas, neque corporis nisi quæ è sensuum fruitione oriatur ; calumnientur pro suâ malignitate Stoici, nunquam quicquam turpius de iis fingent, quàm de se ipsi dixerint, & quid mirum ! cùm nihil turpius aut dici aut fingi potuisset. Sed vitam sobriam (aiunt) & frugi cibisque simplicissimis contentam vixit Epicurus. Quid inde ? cùm non de moribus sed de dogmatis quærat, quæ talia fuisse demonstravimus, ut quomodocunque vixerit, nil nisi ut corpori & cuti bene esset, cordi habere posset. Et quidem quanquam probus nequaquam foret, potuit non esse

Tusc. quæst.
c. 3.

Plurarch. non
posse suaviter
&c.

Ibid.

esse insanus; ita ut si parcius vixitaverit, non virtuti sed ventriculo debeat, quem ferunt adeo non robustum habuisse, ut quotidianâ vomitione exonerare coactus sit. At quibus moribus cum suo contubernio vixerit, sibi solis notum est, cum inter proprios hortulos delituere, ita ut quicquid sceleris commiserint, inter se & sine testibus peractum sit. Atqui nihil istiusmodi hominum gregi est familiarius quàm cum omnia flagitia inter se patrari noverint, ut nihil non probitatis & virtutis de se invicem jactarent. Verùm, inquit, ipse morti jam proximus, cum detraherentur omnes corporis voluptates omnésque animi larvæ, en quantâ in lætitiâ fuerit.

Cum ageremus vitæ beatæ & eundem supremum diem, scribebamus hæc. Tanti autem morbi aderant vesicæ & viscera, ut nihil ad eorum magnitudinem accedere posset, compensabatur tamen cum his omnibus animi lætitiâ, quam capiebam memoriâ rationum inventorumque nostrorum. Quænam inventa? Deum res humanas non curare; hominum animas morte extinguere; nihil fœlicitatis post hanc vitam nos manere; nihilque in hac vitâ, nisi quod ad corpus pertineat, esse? At ista sane solatia nulla cuiquam jam morituro, imo nihil nisi angorem & desperationem asferre potuissent. Cùm, si retrorsum respiciat, quæ fuere voluptates, exoletæ sint, si prorsum imminet æterna mors, quam præ omnibus malis non potuit non timere; cùm ex eodem naturæ affectu quo se amet, sui interitum exhorreere necesse sit. At si typhus, quo tantoperè intumuit aperiatur; animal gloriæ vanâ spe sibi adblandiebatur apud discipulos & successores in magno honore habitum iri. At utcumque sit & quibuscunque argutiis ipse se fallere potuerit, nullâ fœlicitate, si sententiæ constet, frui potuit, nisi dum pinguis & nitidus benè curatâ cute foret.

Epist. ad Her-
mac.

SECT. XXIV. Atque adeo in eo desit impietatis disciplina, nisi quod perpaucos sectatores habuerit, quorum in censu haberi possunt, Titus Lucretius Carus, Poeta præstantior quàm Philosophus, & si Philosophus (ut erat quidem non ignobilis) totus Epicureus: tum deinde Lucianus Scurra qui pro ingenii fastidio & petulantia Religionem irridere quàm redarguere maluit; & postremo Plinius, quem Philologum potiusquam Philosophum appellemus, qui ingen-

tem

tem rerum farraginem nullo iudicio, nulloque delectu cummulavit; in his & viris quibusdam politicis brevi expiravit Epicureæ impietatis successio. Non modo quòd fidei Christianæ ubique per orbem promulgatione extincta foret, sed quòd Reges nimium experiundo edocti, tam perniciofa dogmata, quæ omne regimen planè evertabant, coercere, sui imprimis interesse reputarent. Neque rursùm caput efferre potuit ante ultimum quod effluxit seculum, & primùm Italiam invasit. Quo cœlo cùm acrioris ingenii homines semper nascantur, mirum non est si quidam vasfrà animi levitate ducti vim & acumen suum singulari nequitia ostentare cogitent. Cùm igitur post diuturnam multorum seculorum barbariem bonæ literæ à viris quibusdam cordatis revocari cœperunt, quidam aut quòd sibi nominis gloriam quavis aliâ ratione assequi desperaverant, aut quod ambitione & innovandi studio capti fuerant, flagitiosa quædam & impia dogmata secretò & è gurgustiiis auli sunt murmurare. Primi autem quibus huic stultitiæ viam aperire licuit, tuti & incolumes Aristotelis autoritate muniti latuere: Quam maximam cùm in scholis tot seculorum serie obtinuerat, si quis eam ad fidem dogmati cuiusvis faciendam interpolaverit, nihil aut malitiæ suspicari aut periculi extimescere potuerunt. Ut autem obscuriores nonnullos Heroum filios præteream, cùm nihil lucubratione dignum attulerint, non modo quòd Philosophiam mechanicam & veterum politioem, sed ne quidem barbaram istam Scholasticorum intellexisse videantur. Terribili huius fœtoris omnium gravissimè olere videtur Andreas Cælaspinus Aretinus, qui ut olim Aristoteles (quem quid velit recentiorum hic primus & pene postremus cepisse visus est) causam omnium productricem attulit, ita tamen ut eidem omne Providentiæ imperium detraxerit, quo sublato Deum esse dicat an omnino tollat nihil interesse demonstravimus. Primum itaque Motorem, *Intelligentiam Speculativam non Activam* esse statuit; deinde intellectum speculativum eum esse voluit, qui nihil cuiusvis finis gratiâ operatur, sed solâ contemplatione totus occupatur; activum autem, qui ad finem respicit, atque eundem ut assequatur, artem & consilium adhibet; Deum itaque cùm nihil aliud per omnem æternitatem nisi sui ipsius perfectionem contempletur

tur, nihil efficere aut voluisse aut cogitasse, quanquam ipso nihil tale cogitante, omnes naturæ effectus inevitabili quâdam necessitate inde nascantur; etenim cum sit summum numen summè beatum, summè appetibile quoque esse, necesse est; summè autem appetibile cum sit, non potest quin in aliis appetitum gignat, atque adeo reliquis intelligentiis, quæ singulis cælorum orbibus insunt, motum quendam eorum appetitum ciendo imprimit, quem suis orbibus impertiunt, orbis elementis, quorum diversis motibus & misturis omnis generatur natura, atque adeo ab initio ad exitum nihil consilio, sed brutâ necessitate facta fuisse omnia. Atque porro rem totam artis & naturæ discrimine explicat, quod ista prudentiâ & consilio semper utatur, quæ soli homini inter ea quæ naturâ constant propria esse voluit; hæc autem nihil cuiuspiam nisi sui solius gratiâ intelligat, *In quâ, inquit, dum persistat, reliquis substantiis ab ipso pendentibus ex necessitate appetitus ille innascatur, quæ natura dicitur uniuscuiusque, à quo omnis motus naturalis perficitur*, aliâque huiusmodi complura quæ passim & ubique legas, potissimum verò quæstionum Peripateticarum libro secundo; quanquam disciplinæ istius impietatem neque hîc uberius declarare neque redarguere libet, quod utrâque provinciâ satis defuncturi sumus, cum demum ad ipsam Aristotelem venerimus; quem Atheorum omnium principem atque ipso Epicuro apertiores religionis hostem singulari disputatione demonstrabimus. Atqui tamen quod solâ illius autoritate usus sit vaser hic Italus, apertissimæ impietati publicam autoritatem obtinuit; quam ut obtineret libro præfari opus non erat se, si quid in toto opere dictum fuerit quod sacrosanctæ Dei Ecclesiæ ac veritati aut repugnet aut non consentiat, indictum velle; cum isto seculo ea fuerat *Philosophi* Autoritas, ut non tutior haberetur ipsius summi Pontificis approbatio; atque adeo eum sapientum Pontificem maximum quidam appellarunt. Quanquam verò fortè subtilior fuerit impietatis ratio quam in mundo condendo secutus est, quàm ut quis minus aut prudens aut eruditus mediocri attentione intellexerit, tam aperta tamen est sententiæ impietas quam de generis humani exitu attulit, ut mirer sanè quempiam tam oscitanter dormire posse, qui eam primo intuitu non planè perspiciat.

Quæst. Perip.
Lib. 5. Quæst. 1.

Lib. 5. Quæst. 1.

Cùm hominem ceteraque omnia animalia è putri materiâ orta esse posse demonstrâsse se censeat, quodd scilicet idem è putredine oriatur calor, qui è semine, quo fieri possit ut quæcunque è semine nascuntur, sponte & casu nasci potuissent. Atque adeo cujusque speciei initium exoriri poterat, è cujus semine soboles in secula propagetur, quemadmodum quibusdam hodiè contingit è solâ putredine propagari. Ut igitur animalcula quædam indices putredine gigni contingit, ita quasque majorum animalium familias initio gigni contigisse voluit. Atque adeo tritam istam Aristotelis sententiam, hominem homine & sole gigni, ad suam opinionem accommodatissimè interpretatus est, non quodd ut alii ad cujusque ortum coire, sed quodd modò Sol modò homo eodem munere separatim (ut ait) fungi putaverit. Atque hujus interpretationis rationem affert ex ipso Aristotele, cujus tum maximè valebat autoritas, qui nempe libro secundo de animalium generatione, capite autem tertio, eandem esse coelestium vim vitalem dicit, atque ipsius seminis, adeo ut sine semine rem perinde perficiant. Et denique cuivis qui, si primùm è putredine nascantur homines, interrogaverit cur hodie nisi ex ipsis hominibus nunquam nasci videamus; id demum duplici ratione (sua ipsius sunt verba) contigisse respondet, *Verum quidem esse in regionibus quas habitamus nunquam visam esse perfectorum animalium ut hominis & quadrupedum generationem spontaneam: Cùm enim hæc plurimum adeptæ sint caloris innati & corporis molem amplissimam, non brevi tempore perficitur eorum generatio: nam quædam non nisi biennio perficiuntur in utero parentis, ut Elephas; quædam annum exposcunt, ut Equus, & Bos; quædam menses decem aut novem, ut Homo; idcirco si hæc calore uteri tanto tempore foveri est necesse, non possunt extra Tropicos calore Solis perfici, recedente enim Sole ad alterum Tropicum fit hyems & frigiditas, quæ inchoatos conceptus devastare nata est. At si porro interrogaveris, quamobrem cùm loca ista olim inaccessa tandem accesserimus, homines vermium ad instar è terrâ exilire non videamus; Credendum esse, inquit, calorem cælestem in materiâ conclusum circa initia longè magis vegetum esse quàm procedente tempore, ob mixtionem enim materia debilitari oportet, quanto magis distat à principio. Et denique perorat se mirari ipsum*
Ari-

Aristotelem, cùm quædam è semine facta dixerit, non ausum de omnibus idem dixisse. Jam itaque, si utrumque commentum cùm de mundi tum de hominis exortu conferamus, ut alterum necessitate, casu alterum, utcunque dissimulare vellet, non sine quâdam animi contentione contigisse voluerit, perspicuum satis est, nihil majus in animo habuisse, quàm ex instituto providentiam ab utroque exclusisse. Hunc tamen quicumque postremò edidit medium inter Philippum Moccenicum & Bernardinum Telesium, summâ aut vafritie aut inscitâ imprimi curavit, quanquam vafre potius quàm oscitanter factum fuisse arbitror, quòd cùm hic omnem Providentiæ vim longissimè à rerum naturâ exulem esse voluerit; isti, Telesius potissimum, omnem rerum naturam solo numinis consilio institutam fuisse acerrimè ut poterant, temporibus illis docti, disputarunt. Hunc eâdem impietatis viâ & ratione non modò secutus est, sed superavit Claudius Berigardus Molinensis, qui unâ cum impia Aristotelis disciplinâ obsoletam istam quoque veterum Ionicorum (quemadmodum de iis ipse censuit ac alii plerique censuerunt) revocavit; cùm enim disputationes suas dialogorum consuetudine perscripsit, sermonem in duas personas Charilaum & Aristæum distribuit, quorum alter Aristotelem, qui præter materiam, quendam primum motorem, providentiæ tamen expertem posuit, alter antiquos istos defendit, quos omnia corporea esse velle, nullumque primum motorem ab universo corporeo distinxisse putavit. Atque adeo uno eodémque opere diversas cùm Epicuræ tum Peripateticæ impietatis rationes adornavit, quanquam Aristotelis disciplinam fusiùs & ardentius excoluit, atque eam potissimum quam libro Physicorum octavo, librisque de Cælo & rerum Generatione tradidit, quibus universam mundi fabricam sine Providentiâ architectrice extruxisse se putat Philosophus. Neque nefaria sua dogmata dispersè uno aut altero capite (ut Cæsalpinus) insinuavit, sed apertè omnem peripateticæ impietatis rationem secutus est, neque numinis providentiam ut ille è rerum naturâ tollere satis habuit, nisi & falsè dictis (qualia vir non admodum facetus potuit) increparet. Tantum tamen abest ut in quam reprehensionem incurrat, ut laudem & auctoritatem à S. Inquisitorum officio obtinuerit. Quòd

scilicet quæ in Aristotele reprehendenda sint omnia callidè præfatus fuisset, posuisse mundum ejusque materiam primam eternam, primum motorem supremæ duntaxat spheræ medio circulo insistentem, libertatis expertem, nihil aliud aptum intelligere, nisi seipsum, nec aliud efficere quàm motum eternum, & quidem non ut causam efficientem propriè dictam, sed ut finem: proinde nec mundum nec aliud quidquam ex nihilo creare posse: item de reliquis Intelligentiis, quarum infimam videtur facere intellectum agentem, & animam unam communem toti speciei humanæ; unde conjungitur innumerabilium errorum seges, quibus damnatis, retinere possumus ejus principia ad normam sacre Theologiæ castigata. Quanquam prima & præcipua sint ista Aristotelicæ philosophiæ effata, & quæcunque præterea dogmata habeat, istorum gratiâ, aut quod confirmarent, aut quod admodum cum iis convenirent, docuit; ut tota quidem ipsius disciplina iis solis innitatur, eorumque præsidio inserviat, neque hic quosvis Aristotelis libros excoluit, nisi qui ejusmodi decreta præcipuè continerent. Atqui tamen tantum opinio præjudicata poterat, ut quicquid cùm Aristotelis disciplinâ conveniret, solâ illius autoritate pium sanctumque existimarent, quanquam cum eâ nihil convenire poterat, nisi quod omnes pietatis radices, ipsasque radicum fibras evellat. Hunc autem sicut & Cæsalpinum, quanquam multò uberius rem tractavit, & quidem integrum peripateticæ impietatis systema descripsit, hoc loco redarguere operæ pretium non existimo, quod in uno Aristotele vincantur qui ab eo steterunt omnes, cùm tam absolutam impietatis rationem reliquerit, ut hætenus discipuli nihil invenire possint, quod addere potuissent, isto igitur devicto, de universâ Peripateticorum gente conclamatum erit.

SECT. XXV. His duobus sunt qui Hieronymum Cardanum annumerandum esse arbitrantur, quod omnia divinæ providentiæ phænomena astris aliisque causis naturalibus ascribi voluerit, atque adeo inter alia quamplurima quæ in naturali Philosophiâ se invenisse gloriatur, pene maximum existimat quod ad generationem animalium perfectorum non aliud principium requiri nisi calorem cœlestem invenerit, quo fieret ut hominum genus omniâque animalia nullâ

numinis

numinis providentiâ sed solâ siderum vi gignantur, quæ cùm nullâ ratione aut consilio prædita sint, si iis solis mundus administraretur, sequitur nullo omnino numine administrari. Atqui verò de homine minimè vafro iudicium nimis acre ferre videntur ; & si quid impium fortasse dixerit (ut quidem nihil est, quod animi æstu raptus sibi dissentaneum non dixit) ei veniam dari oportet, ut aliis omnibus damus quos sui compotes non esse novimus. Magnum enim Cardani ingenium magna dementiæ mixtura contaminavit, unde cùm per intervalla in insaniam incideret, idem illi quod aliis omnibus insanis contigit, ut qui multa dicunt quæ nec sentiunt nec meminerint. Insanienti autem proximum vixisse quis de isto homine dubitare possit, qui (ut optimè narrat "Naudæus) somniis, ostentis, auguriisque vanissimis & maximè ridiculis fidem adhiberet ; qui totus ex delirantium "vetularum observationibus penderet ; qui quoties vellet, à "sensibus per extasim peregrinaretur ; qui spectra & larvas "videret ; qui paredrum aliquem & sibi faventem genium "adesse vel stultè crederet, vel malignè mentiretur ; qui "uxorem duxit sine dote ; qui filiorum educationem neglexit ; qui juniorem ex illis auriculâ avulsâ, puerum verò "nomine Guilelmum, verberibus, licet immerentem sæpius "multavit ; qui se jactatum à patre pro spurio fuisse, & "abortivo medicamento priusquam nasceretur tentatum refert ; qui pannosus aliquando, mox ornatus in publicum "prodiret ; qui inter amicorum colloquia lubentius nihil "diceret, quàm quod illis ingratum fore cognoverat ; qui "Lunam non secus in cœlo de die quàm noctu videret ; qui "Romæ diverso ab aliis cultu spectandus incederet ; qui "Bononiæ suffultum tribus tantum rotis currum aliquoties "usurparer, qui juvenis rixas miscebat, adultus meretrices "sectabatur, vir factus à ludis & aleâ non temperabat, senex "quoque carcerem vitare non potuit ; qui denique probra "vitæ suæ, turpitudinesque vel minimas è privata domûs "secreto ubi non secus ac aliorum hominum sordes & flagitia delitescere rectiùs potuissent, non evulgavit modò, sed "nausanti fermè per tot ineptias & narrationes inconditas "lectori obtrusit : Nam si facere istæ sapientis est, nescio "sanè cur Orestes, Corœbus, Amphistides non ipsi quæque "sapientes inter numerari possint.

Atque sanè si quis quæ de se ipse scripsit, legerit, his omnibus longè dementiorem esse deprehendet. Quis enim nisi prorsus insanierit ea de se narraret; quæ si de inimico dixeris honos præfandus est? Quis tam grandia, & secum pugnancia de se mendacia fingeret? Quis tam vana de Spectris, Lemuribus, Geniis, Portentis, Auguriis, Insomniis, aliisque ejusmodi anicularum ineptiis crederet, iisque maxima vitæ momenta gubernaret? neque quidem insaniisse miremur, cum universis exagitaretur furiis, quarum singulæ quemvis sanioris mentis in extremam dementiam impulisse poterant. Earum autem præcipuæ quatuor fuere; primùm anomola (ut ipse vocat) naturæ indoles, tum immensa cogitandi assiduitas, deinde immoderata gloriæ cupido, postremò maxima totius vitæ calamitas, quæ omnia si cuius hominum, Cardano certè singulari modo contigère.

Cap. 37.

Cap. 6.

Cap. 38.

Primùm singularis quædam indoles se innumerabilibus indiciis prodidit, quòd capillis longis nigris & crispis natus fuerit, quòd parentibus maximè iracundis procreatus, quòd febribus creberrimis correptus, quòd caro sulphur oleret, quòd à primâ penè infantia phantasmata pompasque inanes videret; quòd multis annis noctu in somnis obambulet, clamores ederet, nisi mater & matertera impedierant, sæpe præcipitaturus; quòd denique quippiam in se esse senserit, (splendorem sæpe appellat) quòd quid sit nesciat, viribus propriis majus, quo præter voluntatem multa quæ expedit, faciat, & quicumque de se sermones uspiam haberentur, audiret, multaque ejusmodi quæ de se ipse narrat: mirum itaque non est si in mores inconditos vitamque ebrii ad instar inequalem præcipitaverit tam anomola sanguinis temperies, quæ cum melancholica fuerit & adultæ bilis copiâ referta, ventosa (ut inquit Naudæus) facit ingenia, & magnarum rerum, ut nominis, honorum, auctoritatis desiderio flagrantia, & præterea suspicaces, morosos, invidos, malevolos, simulatatum tenaces, immites, *αἰσῆς*, ut veluti in extremo confinio naturæ humanæ positi, cœlestem vel belluinam aut mixtam interdum ex utrâque levissimo impulsu suscipiant. Quâ causâ se sibi tam adversum ipse descripsit, nunc scævum esse, pertinacem, contentiosum, asperum, imprudentem, iracundum, ultionis ultra vires sitientem, (unde fortasse inter dicta familiaria

miliaria plus se malis medicis quòd hostes perdant, quàm bonis quamvis amici sint, debere profiteretur) parùm pium, & linguâ incontinentem, maximè iratum ut pudeat & tædeat sui, libentius nil dicere quàm quod audientibus displicere novit, atque in hoc scientem & volentem perseverare. Mox tamen veracem esse, beneficiorum memorem, justitiæ & suorum amantem, pecuniæ contemptorem, Dei ob venerationem ultionum occasiones oblatas consultò negligentem, paupertatem, calumnias, adversa omnia patienter ferentem, amicitia ad mortem usque religiosum cultorem, in utrâque fortunâ semper eundem sibi quæ constantem, religionis Dei quæ cultus semper observantissimum. Quanta contradictio-
num moles! summæ omnes virtutes extremâque omnia flagitia in eodem convenire, ut Cardano nemo melior, nemo deterior videatur. Et quod ipse de rudi hominum genere se observâsse dixit, bonos quosque esse optimos, malos pessimos, de se præcipuè dici poterat, simul optimis & pessimis moribus vixisse. Nequè sanè malè se descripsit, cùm ob æstuantem naturæ indolem omni vitæ ratione sibi inæqualis fuerit, pannosus, ornatus; tacitus, verbosus; lætus, tristis; in eundo celer, tardus; importunus, solitarius; ut per omnem vitæ ætatem omnis consilii expers vixisse, soloque sanguinis æstu huc illuc jactatus esse videatur. Atque igitur Horatianum illud de Tigellio sibi ipse ingenuè adaptavit:

*Nil aequale homini fuit illi; sepe velut qui
Currebat, fugiens hostem; per sepe velut qui.
Junonis sacra ferret, habebat sepe ducentos,
Sepe decem servos: modo reges atque tetrarchas,
Omnia magna loquens.*

Atque ab hac levitate orta est ista inæqualitas quam in illius scriptis notavit Thuanus, quòd in quibusdam plus homine sapere, in pluribus minus pueris intelligere videatur. Hinc denique tam multa de se inconsideratè & futiliter scripsit, cujus ne plura exempla sequar, quàm ridicula historia est quam magno animi impetu de Aurigâ suo narravit. Cùm scilicet ad locum quendam per angustam viam ipse Cardanus pedibus ire vellet, Aurigam jubet ut cum carpento quo rede-

at conveniret, ille aliud intelligens aliò se confert; Cardanus, confecto quod habebat negotio, cum prandium redire cogitaret, deerat carpentum; quo casu in quas miseras incidit vir omnium infelicitissimus! Quid agat? Quo se vertat? Deo se commendat, patientiâ opus esse cogitat, omnemque medicinam adhibet, quâ se in filii morte solatus est. Dum verò in summâ desperatione langueret, sine ullâ rerum expectatione meliorum, Deum immortalem! en præsto est Auriga, qui errore animadverso herum invenire statuerat, tandemque invenit. Quantum gaudium! Quanta numinis providentia! Si carpentum cœlo demiserat Deus, majori admiratione rapi non potuerat. Carpentum autem cum subisset in crumenâ forte tria grana uvæ Creticæ quibus jejuni-um levaret invenit, id quoque eâdem singulari & miraculosâ numinis benevolentia: Domum verò reversus continuò in musæum convolat, atque arrepto libro quo scribendo tunc occupari contigit, eidem importunè infercit totius rei tragicœdiam ipso Oreste prolixior.

- Cap. 21. Naturæ autem indoli proximè accessit perpetua cogitandi consuetudo, quâ sanguinis bilis acrius adusta est. Id quod de se narrat, quamvis alia omnia inæqualia sint, solam cogitationem perpetuam esse, sed non perpetuò in iisdem; nihilominus tam intentè adesse, ut neque comedere, neque voluptatibus operam dare, immò nec dolorem sentire, sine cogitando concessum sit, sed (ut alibi) equitando, edendo, in lecto, vigilando, colloquendo semper aliquid meditabatur.
- Cap. 23. Atque ita dum iter ageret in Ligeri flumine, nec aliud haberet quod faceret, proluxa sua in Ptolemæum commentaria conscripsit. Quid autem ipsius de se testimonio opus est, cum tot industriæ & eruditionis monumenta reliquerit, ut quidem nemo mortalium cum Cardano doctrinæ varietate conferendus videatur. Primùm enim veterum omnium scriptis admodum versatus est; neque summa librorum capita solum delibavit, ut quorundam mos est, quos non tam doctos quàm peritos Bibliopolas haberi oportet, quique (ut ipse ait) non scribunt sed transcribunt. Sed authorum quoscunque legit (quanquam pene omnes legit) intimas sententias tenuit, cujus rei exemplo esse possit, non modo quæ ipse scripsit, sed quæ se *extemporaneè* fecisse narrat, ut si quan-

quando qui cum eo disputaverint veterum auctoritates recitarent, fortè in particulâ quâvis aut fefellerint aut lapsi fuerint; ipse statim erroris redarguere potuit. Atque ut omnia aliorum scripta devoravit, ita immensas voluminum moles ipse scripsit, in omni scientiarum genere nihil intentatum reliquit, in plerisque nova multa invenit, adeo ut *virum inventionum* appellaverit Andreas Alciatus, quem ille patriæ luminis titulo rependit, saltem tot libros de omni disciplinâ scripsit, ut iis solis Bibliothecam omnium artium & scientiarum perfectam conficere & ornare liceat. Atqui tamen quanquam librorum quos reliquit mole fatiscant Bibliothecarum Armaria, non plures in publicum venerunt quàm periëre. Ipse enim uno tempore novem totos exussit, alio non pauciores quàm centum & decem, præter alios complures, qui in angulis antequam typis ederentur, interierunt. Deus bone! quantas vigilias! quantos in studiis labores exantlaverit, qui istæ omnia possit! Tam diu itaque vehementissimæ contemplationi incubuit, ut ad *representationem* tandem se pervenisse censuerit quâ res quasque non studio sed interni *splendoris* usu facillimè intelligeret. Quo tam diu tamque obstinatè in studiis nonnunquam evigilasse scias, ut visa quæ in animi deliquiis videre visus est, vera & quasi divinitus immissa sibi seriò persuaserit.

Cap. 45.

Cap. 39.

Altera quæ eum corripuit vesania, dulcis fuit gloriæ cupido, cujus tam immani & impotenti desiderio flagravat, ut non tam famam & laudem quàm nominis memoriam se deperiisse fateatur; atque ideo cum Alexandri, Annibalis, Scipionis, Curtii, Herostrati stultitiam increparet, quòd cum vitæ dispendio, cum summâ infamiâ, cum cruciatu maximo hanc spem præ cunctis prætulerint; potissimum verò Syllæ & Cæsaris; illius, quod non modò veterum omnium labores, sed & suos ac sequentium omnium familias perdiderit: hujus, quod Juliorum familia à Commodò imperatore prorsus sublata sit, cum denique optimis & exemplis, & rationibus istius ardoris seu pruritûs summam fatuitatem exaggeraverit; his tamen omnibus intellectis, stolidam istam cupiditatem velit nolit superstitem esse fatetur. Unde tam vanas & incredibiles de se ubique fabulas decantavit, adeo ut quicquid etiamsi humano generi commune sibi contigit, porten-

De varietate,
cap. 93.

tum esse crediderit; quanquam itaque in reliquis, quæ sua non intererant, à fraude satis alienus fuit, tamen cùm de se narretur, sibi à magnis & impudentibus mendaciis temperare non poterat; atque hinc cum genito quodam constanter se versatum esse, omniâque ejusdem monitu fecisse ad nauticam usque jactavit, quanquam alibi quicquam tale se habuisse solenniter ejuraverit; tum deinde linguarum omnium scientiam, potissimum Græcæ & Latinæ, sibi divinitus seque nesciente inflatum fuisse mentitus est, quanquam ipse quo tempore & labore linguas quasque didicit, memoriæ tradiderit. Nihil lucri attulit mendacium, sed quoniam magnum quiddam & prodigio simile existimabat se tam singulari numinis curæ fuisse, ut quasi divinitus excitetur, qui omnium scientiarum fines proveheret, istuc sibi contigisse sibi seriò assentatus est: & quidem tantum abest quicquam Providentiæ divinæ detraxerit vir fanaticus, ut nihil tam vile tamque usitatum poterat sibi contingere, quod singulari numinis curæ deberi sibi non persuaserit.

His autem tribus præcipuis dementiæ causis cùm accesserit extrema vitæ calamitas, quis tam sanæ mentis esse possit, quem in summam dementiam non præcipitaret? Atque eum, si quem mortalium, ab incunabulis ad usque extremum vitæ spiritum persecuta est nunquam satiata Junonis ira. Si quæ sibi fides habeatur, venenis quæ abortionem pariant se antequam natus est tentatum esse scripsit, neque tam natum quàm mortuum è matris utero extractum; & statim nutritio qui peste ægrotavit eadēque mox periit traditum; parentibus summâ cum crudelitate tractatum, & cùm adhuc infans fuerit, verberibus pæne cæsum, primâ juventute morbis confectum, canibus sæpius laceratum, multisque casibus periturum, nunc è scalâ ipsum decidere, nunc cùm vix convalesceret, lapidem nucis ad instar acutum è domo sublimi verticem ferire, & priusquam ad ætatem virilem pervenerat, amissio patre, in extremâ paupertate fuisse, adeo ut Ephemerides scribendo familiam aleret, calumniis, litibus, insidiis tam vitæ quàm famæ semper obrui, aleatoribus vulnerari, dolo & venenis tentari, somniis & inanibus portentis perterreri, quicquid ambiverit fere semper cum dedecore repelli, extremâque senectute in carcerem detrudi. At totius

tius vitæ tragœdiam perfecit miserabilis filii primogeniti Joannis Baptistæ exitus, qui in ipso ætatis flore ob venenum uxori exhibitum publico judicio securi percussus est. Hinc lacrymæ, hinc dolores, tantum vulnus nec ferre nec sanare poterat, sed omnem felicitatem desperans intolerabili miseriæ succubuit. Quamquam enim secus naturâ ferreus fuerat, ac omnibus adversis superior futurus, hoc tamen casu penitus fractum & obrutum se esse sensit. *Hoc, inquit, primum & maximum infortunium, per quod neque retineri honestè poteram, neque sine causâ dimitti, nec tuto habitare in patriâ, nec eam securè relinquere poteram; despectus obambulabam urbem, contemptus conversabar, ingratus devitabam amicos, quid agerem non occurrebat, quo me conferrem non habebam, nescio an infelicior an odiosior.* Atque hujus tam tristis casus memoria spectri ad instar homini infelicitissimo semper obversabatur, hinc toties tamque importunè in scriptis omnibus casum istum col-lacrymavit. Et quoties in filii mentionem incidit (quod sæpius cum de re prorsus alienâ agitur inopinatò egit) nimium se sui nequaquam compotem esse ostendit, & quidem nisi hominis infelicitissimi misereret, cuique profectò risum moveret, cum seriò narret quemadmodum somnum recuperasset, postquam perpetuis vigiliis ob dolorem fere insaniret. Cum scilicet dolore obrutus in lectulum se præcipitaverat, *statim abripuit somnus, & subito appropinquantem visus est* Cap. 43. *vocem ex tenebris audire, quam neque cujus esset, nec quis esset dignoscere (inquit) potui ob tenebras; dicebat enim illa, Quid quereris, seu quid doles? Nec expectatò responso subjecit, De Filii morte? Cui ego, An dubitas? Tum is respondit, Lapidem quem collo suspensum habes, in os impone, & quamdiu habebis, filii non recordaberis; & somno illico solutus, cogitabam quid smaragdo cum oblivione; sed postquam nulla erat alia evadendi spes, recordatus verbi illius credidit in spem præter spem & reputatum est ei in justitiam (de Abrahamo loquentis) imposui lapidem, & ecce quod supra fidem omnem est, statim ita omnium, quæ ad filii memoriam pertinebant, obliviscebar.* Quis hominem qui talia aut crederet aut credidisse se diceret prorsus insanire dubitaret, aut si insanierit, vitio vertendum esse quis quæso existimaret, neque re quâpiam Cardanum quàm vehementissimo adversus liberos af-

fectu laudandum esse puto, atque eum in hoc valde semperque amavi, præsertim verò quòd fælicitatem summam quæ in vitâ humanâ haberi potest, liberorum amore quærendam esse statuerit, quo solo maximum præclaræ indolis signum dedisse visus est; si enim benevolentia & charitate divinius nihil sit, divinissima ista sit necesse est, quæ tam charâ naturæ necessitudine allicitur, & cùm mutua inter homines justitiæ caput sit amicitia inter parentes & liberos, eam eo vinculo conglutinari voluit optima numinis providentia, quod nemo dissuere possit nisi prius vim suæ naturæ fecerit. Si verò tam vehemens sit in universo hominum genere divinus iste affectus, si in Cardano tam singulari ardore flagravet, si denique in charissimi filii casu tam miserabilem exitum habuerit, parvi est ut infaniet nisi lapis fiat, saltem cùm tanto luctu opprimatur, qui tot alias dementiæ causas secutus est, ut ab eâ horâ sui compos sit expectare non omnino debeamus. Si quid itaque flagitiosius scripsit, homini inquam ut infanienti cuivis, condonandum esse. Alioqui enim in omni Philosophiæ genere tam piè philosophatus est ut philosophorum nemo religiosiùs. In scriptis quæ ad mores spectant, Religionem vitæque futuræ spem unicum vitæ beatæ fundum esse statuit, ubique clamat nullam mortalium nisi à morte fælicitatem esse, neminem nisi qui eam præstolatus fuerit, fælicem esse; quemque, cùm certissima sit, si fælix esse velit, noctes atque dies præstolari oportere, & si eâ quâ oportet fiducia præstoletur, summâ semper fælicitate, quibuscunque conflictetur calamitatibus gaudere; denique hoc uno momento res humanas stare, si summæ numinis providentiæ curæ simus, post funera neque ante fælices fore, ~~in aliâ~~, nunquam nasci præstare, & propterea cùm nisi illius consilio in hanc vitam nasci non posse liqueat, quin in alteram naturi simus prudenti cuivis dubitare non licebit. Talia ubique legas in libris de optimo vitæ genere, de consolatione, de vitâ propriâ, in memoriali, in promptuario, quos cum paucis aliis ipse optaret solos è suis superesse. Denique in ipso extremo Tragœdiæ actu, cùm omnes vitæ antea actæ ærumnas enumeraverat, interroganti annon vixisse pigeat, fælicissimum se semper esse clamat, quòd in miserâ hâc mortalitate naturam suam divinæ immortalitatis participem certò esse noverit,

noverit, & quidem tam gestienti animi affectu & ardore de vitâ futurâ semper loquitur, ut haud quemvis alium legisse meminerim qui eam aut constantius credere, aut ad eam acrius anhelare videatur: In Physicis Deo omnium Authore semper usus est, atque rerum naturæ rationes à finibus quos ipse in mundo condendo habuit, investigandas esse voluit, quos itaque ipse complures invenit & exposuit, potissimum de terræ situ, de mari, de ejusdem magnitudine, æstu, falsedine, de fontium & fluminum ortu, aliisque quæ ad orbem hunc nostrum pertinent Phænomenis, quorum varios usus primum inveniendo, causas physicas quæ iis assequendis institutæ sunt, quodammodo explicavit; & quidem eo præditus erat animi acumine, ut magnus Philosophus fuisset, si Peripateticus non esse ausus fuisset. Et denique in Astrologicis quanquam tantam astris vim ascribi voluit, Astra tamen numinis providentiæ subjecit, neque iis tanquam causis principibus usus est, sed tanquam primæ ministris, & tam vana ubique, cum in astrologiâ suâ tum in cæteris suis inanibus disciplinis, de Deo, divinæque providentiâ commentatus est, ut quicumque legat non omnino Atheum sed totum Fanaticum fuisse concluderet. Cum itaque tam parvæ sint hujus turpissimæ suspicionis scintillæ, cumque è contra tam validæ rationes quæ eidem adversentur, ne quæso immenso miseriarum cumulo hanc impietatis accumulamus infamiam, sed potius viri eruditi, quo nemo nec ipse qui in fabulis Philoctetus infelicius vixit, triste fatum doleamus.

SECT. XXVI. Hunc secutus est aut saltem sequi se putavit Lucilius Vaninus; quanquam quid vellet vix ipse novit hominum vaferrimus, neque sanè tenui isto Sophistâ quævis hominum ætas virum peperit qui tantâ de se opinione & scientiæ ostentatione, minùs intellexit; & quid mirum, cum quâvis conditione Heros fieri arderet vir pedaneus? Et quidem tam impotenti gloriolæ desiderio semper exarsit, ut sibi nunquam temperare posset, quin insolentissimè de se ipse ubique gloriaretur. Ipsam dedicatariam Epistolam quam Illustrissimo Bassompetro inscripsit, cum patroni laudes celebrare debuerat, à putidissimâ sui ipsius admiratione exorsus est; & cum pecuniolas emendicando con-

cluserit, quo uberius viri munificentissimi liberalitatem evocaret, ei, nominis, solum quod suo libro inscriptum erat, æternitatem pollicetur. Cujus promissi fidejussores mox affert Poetam & Typographum. Atque in ipsis Dialogis, quanquam Lucilii nomen à sacro fonte acceperat, sibi tamen Julii Cæsaris imposuit, neque cum quovis nisi ipso Alexandro sermonem habere dignatus est, quem tamen tam immensis laudibus se cumulare fecit, ut si in ipsâ Julii Cæsaris sellâ aureâ sedisset, ampliores ab adulatoribus suis tribuendas esse non expectaret. Cùm enim Dialogorum scriptoribus proprium acumen laudare detur, quatenus personis in quas sermo distributus est se invicem laudare liceat: Se tamen non aliis laudibus efferre decet, quàm quales viros eruditos sibi invicem urbanitatis jure tribuere oportet: Hic autem se ubique tam immodicis laudibus ornavit, ut modestus nemo in vita civili cùm de se dici audiverit, sine rubore audire debeat. Quanto adulationis apparatu ad disputandum eum pellexit Alexander. Tu (inquit) absque controversiâ de quâcunque scientiâ optimè mereris: Tibi lectissimæ non desunt observationes infinitæ penè lectionis, quas adhuc adolescentulus selegisti, adest ingenii vigor insignis, acerrimùmque judicium. Atque obrectatorum fastidia tuis virtutibus multò minora esse jam eruditi viri intelligunt; quid quæris, quid exoptas amplius? Plus es apud sapientum judicia consecutus laudis, quàm ut ne tantillum quidem bonæ famæ per Aristarchorum detractionem, & semidoctorum censorum malevolam invidentiam amittere tibi sit periculum: habes quod perpauca bonis viris contigit, clarum nomen apud proceres. Quibus blanditiis & assentationibus delinitus tandem ad colloquendum exoratur, atque dulcibus hujusmodi illecebris, animum, si quando fatiscat, semper erigit, atque adeo se celebrando pergit, dum tandem ut exorsus est concluderet. *Dii tibi Nestoreos pro literarum reipub. emolumento dies impertiant: vix trigesimum nunc attigisti annum, & tot præclara eruditionis monumenta admirabili cum laude edidisti.* Quanquam autem sibi semper placere voluit, nunquam tamen suavius se titillasse visus est quàm Dialogo 55. ubi ut Thomas Morus inquit, *Qui cùm Erasmus ignoto habitu acutissimè differentem excepisset, vel*
Demon

Dial. 1.

Dial. ult.

Demon es vel Erasmus dixit, ita de tuâ sapientiâ eloquar, vel Deus es vel Vaninus. Dignus profectò homo qui uni Deo rerum omnium scientiâ par sit aut secundus. Quid autem est quod docuit hic secundùm Deum sapientum princeps? Duo præcipuè argumenta tractavit, Naturam & Religionem. De naturâ autem cùm vix quicquam supra scholasticorum Peripatistum & qualitarum Philosophiam sapuerit, nihil quod aut scitu aut quidem refutatu dignum sit, attulit. Et quidem tam crassa & insulsa sunt quæ in *Physicis* scripsit, ut equidem fatear in legendo ab initio ad finem, etiam si saepe conatus sum, perseverare nunquam potuisse. Quanquam id in eo singulare deprehendi, quod cum acerrimus sit Aristotelis sectator, adeo ut aut *Philosophorum Deum*, aut quem Deo proximum habuit, *Pontificem maximum* habuerit, ei tamen ubiq; acerrimè adversetur, eumq; omni ferè quæstione studiosissimè redarguat. Quod quo instituto fieri potuit nisi ut hominum sapientissimo sapientior ipse videretur? Nisi potius cùm *Deum* & *summum Pontificem* appellaverit, ei eâ de causâ illudendum esse putaret, cùm id unicum cordi habuerit ut omnem religionem, potissimùm quæ patriis legibus instituta sit, contumeliis insequatur. Quanquam verò magistro in multis, quæ non admodum magni momenti sint, recalcitravit, cum tamen in maximis effatis, satis fidè & accuratè secutus est, cùm abactò Deo Deam quandam summâ rerum potiri vellet. Quatenus admiranda providentiæ divinæ arcana naturæ Reginæ Deæque mortalium attribuat. Si verò natura ista intellectrix fuerit, perinde est Deus an Dea nuncupetur, si non, nihil aliud est quàm temeritas & fortuna. Atqui cùm ipse Aristotelis naturam intellexerit, ista quid sine Providentiâ possit, postea, cùm de ipso Aristotele dicemus, quo uno discipuli omnes abundè refellentur. In Religione huc usque Cardani vestigiis instituisse fateor, quod fabulis astrologicis nimium tribueret, quanquam quod Cardanus stultè & incautè, ipse quantum poterat vir minime facetus, impiè & callidè fecit. Cùm itaque Cardanus Religionum ortus & interitus stellarum opus esse statuerit, quod summum numen in omnibus suis operibus earum ministerio usum fuisse ex animo crediderat, hic mordaci sale, ut putat, in omnis Religionis, speciatim fidei Christianæ opprobri-

Dial. 52.

probrium ubique & ad nauseam usque insinuare gestit. *Quælibet* (inquit) *Religio in sui ortu & interitu, non in medio miracula ostendat, cujus rei ratio illa est, quia in longissimis temporis intervallis potentissima intercedunt Planetarum conjunctiones, quo tempore novam religionem institui ac proinde cessare veterem clarissimis experimentis astronomi comprobant, & ego validissimâ ratione: ea est, quia ex magnis siderum conjunctionibus, inferiora hæc summam cum nanciscantur potestatem, admiranda opera proferunt, insuper hominum voluntates tum immutantur: Phantasia, quâ intellectus voluntatis consiliarius utitur, cælo subjicitur: Quare vir sapiens sacros æterni nominis honores appetens, cum hæc futura prævidet, Prophetam à Deo missum se prædicat, quæque necessariâ cælestium corporum vi miracula fiunt, conficta sui ipsius omnipotentiae adscribit, atque ita delusa plebecula illum admiratur & adorat: sanè ea miracula vocitantur, quæ post longissimas cælorum circuitiones accedunt, non quæ naturæ vires exuperant.* Quo fieri comprobare pergit, ut eadem cælestium vis quæ uno tempore religionem Ethnicam peperit, quæque alio mutatâ cælestium dispositione legem Christianam, alias novas religionis rationes certis annorum intervallis ranunculorum ad instar procreatura sit, donec tandem antiqua ista Ethnicorum superstitio, astris ad eandem posituram redeuntibus, eadem necessitate quâ periit redintegretur. Et ne miracula Domini nostri Jesu Christi divinâ quavis potentiâ facta esse credamus, quicquid mentiti sunt Plinius, Albertus Magnus, aliisque omnes gravissimi mendaciorum scriptores, non modo credendum esse persuaderet, sed quemadmodum fiat aut intelligentiarum, aut imaginationis viribus exposuit. Sic Oracula, Sibyllarum vaticinia, sacrarum apud Ethnicos imaginum responsa, auguria, mirabiles valetudinum curationes, mortuorum resurrectiones, mechanicè contigisse multis & prolixis disputationibus demonstravit. Quid autem iste mechanicè explicare desperet, qui quemadmodum acies in aere solâ aciei in terrâ reflectione apparuerint explicare non diffidat? Aut quemadmodum juvenes solo oculorum intuitu puellis amorem afflare possint, non aliter quàm perdices (ut refert Plinius) supervolantium afflatu concipiunt. Aut quemadmodum Cyppus, qui postea electus est Rex Italiae, dum

Tauro-

Dial. 51.

Dial. 59.

Dial. 57.

Taurorum pugnam vehementius admirans meditaretur, in illâ curâ obdormiens, manè corniger repertus sit, non aliunde quàm virtute vegetativâ vehementi imaginatione stimulatâ, humores in caput elevante, ex quibus informatrix virtus imaginativæ facultatis ancilla cornua effinxit. Aut quemadmodum Pharaonis Magi ranas vehementissimè appetendo consimilem in salivâ saporem reddiderunt, quæ in terrâ projecta ranunculos produxit. Aut denique quemadmodum omnia fascinationis & necromantiæ portenta eodem spirituum mechanismo atque affectuum naturalium quique motus perficiatur, v. g. sit vetula quævis, quæ crudis frugibus vescatur, cœmeteria frequentet, cadavera tractet, limosis casulis, aut sub nucum arboribus, unde ob frondes crassas vapores à sole attrahi nequeunt, noctu immoretur; ista, inquit, cùm teterimos anhelitus spiret necesse sit, si quando irâ, odio aut invidiâ accendatur, ferit quem cupit, præsertim pueros & infantes, quorum caro tenella cùm sit, facilius quosque vapores intus accipit, atque ita foetidis istis effluviis, quæ venefica tunc vehementius ejaculatur, correpti, in omnes istos fascinationis affectus incidunt quos plebecula dæmonum auxilio imprimi opinatur. Atque ista si fortè per segetes transeat, quosdam tetro anhelitu suo fascinet, hæc fascino corruptæ proximas, istæ alias, donec invalescente putredine totus ager contabescat. Immo naturali hâc suâ magiâ quemadmodum Eutelidas se in flumine conspiciens seipsum fascinare potuit, scitè exposuisse se putat, quòd nempe suæ formæ amore captus, cùm voti compotem fieri se desperaret, in aegritudinem lapsus est, atque ita egri facti sunt spiritus, hi autem vibrati in imaginem quæ in aquâ erat, ab eâ percussî suum ladebant Authorem, Mechanica profectò Philosophia! Et aut Philosophorum Deo digna aut Vanino!

Atqui verò præter egregios hosce mechanismi conatus suspiciones quasdam in fidei Christianæ opprobrium insinuavit vir facetus; at tam insulsæ & portentosæ sunt, ut nemo certè tam excors esse possit, qui cuiquam facilius non assentiret, quàm assensum ob fabulas tam ineptas cohiberet. Quàm subtili naso B. Jesu calliditatem suspectam habet, quòd Antichristum, qui idem hominum scelestissimus foret, venturum prædixerit, ut si quis postea decretis, quæ ipse docuerat,

M

contra-

contraveniret, discipuli, anticipatione istâ quâ ipsos imbue-
rant, Antichristum crederent, atque propterea odio habe-
rent. Quàm politicam vafritiem in divo Paulo invenit,
quòd maritos ut uxores diligant monuerit, quemadmodum
dilexit Christus Ecclesiam; ut cùm mulieres Christum opti-
mum conjugem existimarent, ejus ideam menti imprimerent,
mens spiritibus, spiritus semini, semen foetui, adeo ut vi
imaginatricis facultatis Christiani quodammodo nascantur,
non aliter quàm foemina quædam apud Petram Sanctam, op-
pidum in Pisanis confinibus situm, natam peperit toto cor-
pore feræ instar hirsutam, quòd dum conciperet, D. Johan-
nis Baptistæ imaginem, quæ ad lectulum erat, conspexit. At
tam malevolæ, tamque petulanti malitiâ fictæ sunt hujusmodi
suspiciones, ut nemo tam integer animi, aut alienus à fraude
esse possit, quem iisdem calumniari non liceret, atque igi-
tur cùm cuivis sive innocenti sive reo eadem objectari pote-
rant, nullâ aliâ defensione dilui opus est, quàm ut calumni-
am & maledicendi voluntatem viro impudenti exprobre-
mus. Ne verò quicquam de vafra istâ suspitione dicam, quâ hu-
manissimum S. Pauli monitum calumniaretur, cùm tam in-
falsa sit, ut ne quidem ipse fecerat, nisi quòd occasionem ob-
scenè scribendi dederit, in quem locum ubique quicquid
argumenti tractat, quasi effræni naturæ impetu abreptus non
tam delabi quàm præcipitare videtur. Nihil de divino no-
stro legislatore dicere opus est, nisi quòd cùm optimam le-
gem benigniores quasque virtutes humano generi imperando
se tulisse noverat, novit quoque quale sit humanum genus,
improbos semper nasci & naturos, quos nulla legis sanctitas
ab impietatis instituto coercere potest; hos itaque futuros
vidit, atque cùm ipse suis omnibus simplicitatem summam-
que charitatem jussit, aliis sub istâ innocentiae larvâ frau-
dem facturos, seque flagitiis omnibus contaminaturos. Ab
his si suos summo integritatis amore cavere moneat, en na-
futus Sophista, qui tam prudenti tamque pio consilio mani-
festam astutiam imputaverit. At justas stultitiæ suæ pariter
& impietatis pœnas dedit, suique exemplo alios si minus sæ-
sapere, saltem filere docuit. Cùm verò varia de homine nar-
rentur & sint (quòd maleferiatis semper & ubique usu ve-
nire novimus, ut quicquid publicâ authoritate fiat calumni-
entur)

entur) qui in juvenum aures insusurrant, imperitos quosdam & ex officinâ delectos judices virum eruditum, quod quædam sapuerit quæ Plebs Catholica Oppidi Tolosani nunquam antea audiverat, summâ cum eruditionis injuriâ percussisse, & cum quid sit Philosophia nesciverint ipsi, doctiorem quemque aut impium, aut hæreticum, aut veneficum haberent. En itaque brevis illius historia & descriptio, quam à viro cum gravi tum docto, qui eum probè novit, omnique judicii actioni interfuit, accepimus. Atque sic ille.

Isdem ferme diebus Parlamenti Tolosani placito damnatur Lucilius Vaninus, apud plerosque pro hæresiarchâ habitus, mihi pro Atheo: neque enim hæresiarcha qui Deum negat: medicinæ in speciem professor erat, re seductor incautæ juventutis. Illi in irrisum sacra & religiosa; Christi humanitatem execrabatur, Deum ignorabat, forte omnia fieri existimabat; naturam pro matre optimâ & omnium auctrice adorabat, ut dici posset ex multis unus error, quem pervicaciter profitebatur Tolosæ, loco sancto. Et ut novis allicimur, præcipuè dum calescit primâ adolescentiâ sanguis, statim errorum sequaces habuit non paucos ex iis quos schola recens dimiserat. Gente Italus, literarum rudimentis Romæ imbutus, Philosophiæ & Theologiæ incubuerat magnâ spe, cum ad impia & sacrilega prolapsus sacrum sacerdotii characterem polluit libro infami, quem scripsit in hunc titulum, *De Arcanis natura*, quo non erubuit profiteri naturam omnium Deam. Ob crimen cujus in Italia reus erat, in Galliam profugus Tolosam venit. Non alibi in hæreses armantur severiùs leges, & quanquam Calvinistis fides publica edicto Nannetico debetur, qua mutuò neçtimur habendis simul commerciis & unâ administrandis rebus, nunquam se Tolosæ credidere Sectarii, quo fit ut una inter Galliæ urbes Tolosa immunis sit hæreticâ labe, nemine in civem admisso cujus sit suspecta sedi Apostolicæ fides. Delitescit Vaninus per tempus, donec illum libido in gloriam adigit, ut fidei Catholicæ arcana vulgaret in problemata primum, dein in irrisum. Statim altâ admiratione desigi adolescentes, quibus, inter nova, placent maximè quæ probantur paucis; mirari quæcunque diceret, imitari & sequi. Postulatus corruptæ per novum dogma juventutis in vincla conjicitur, Ca-

Gab. Barthol.
Gramond Hi-
storiarum Gal-
liæ ab excessu
Henrici quar-
ti, lib. 3.

Anno, 1619.

tholicumque se orthodoxum mentitus, differt quam meruerat pœnam, jamque probatione ambigua dimittebatur: cum Franconus (vir prosapia illustris, vel uno hoc indicio vitâ probissimus) negatum sibi à Lucilio persæpe Deum, datâque objicit in ludibrium fidei arcana Christianæ: committitur reo testis & sustinet, sistitur Senatui audiendus de more reus; in sella sedet, rogatusque de Deo quid sentiat, respondet; *Coli sibi in Trinitate unum qualem adorat Ecclesia Orthodoxa. Deum plane convincere naturam ipsam.* Hæc cum diceret fortuitam è terrâ paleam legit, manûque ad judices protensâ, *Hæc (inquit) jubet ut credam Deum esse: dein ad providentiam prolabi, ut jactum in terram semen ut elanguisse visum & mori, ut ex putrefacto albescit, ut viret & nascitur ut sensim crescit, ut adolescit rore matutino, ut luxuriat infusâ largius desuper aquâ, ut in aristas armatur prohibendis per spicula avibus, ut in stipulam erigitur & frondesceat, ut flavescit provectius, demissâque ut supercilio languet, donec moritur: ut postmodum trituratur, separatâque ut à paleâ fructu, grano homines, paleâ vivunt animantes usui hominum debita;* unde concludebat Deum esse naturæ autorem: Quod si id totum fieri à naturâ objicitur, regrediebatur ab hoc grano ad proximè antecedens in hunc modum: *Si id seminis natura produxit, quis immediatè proximum? si & illi debita ex natura processio, quis antecedens? donec ad primum veniret, quod necessarium est fuisse creatum, cum non esset à quo produceretur; naturam creationis incapacem esse probabat multis; ergo Deus est Creator omnium.* Hæc Lucilius in ostentationem doctrinæ, aut metu magis, quàm ex conscientia. At enim quia probationibus planè convincebatur, solenni placito post exactum in lite instruendâ semestri, capitali iudicio condemnatur. Vidi ego (dum plaustro per ora vulgi traducitur) illudentem Theologo è Franciscanis, cujus cura erat mollire ferocitatem animi obstinati. Frustraneum est viro desperato subsidium quod momento transigitur: latius foret stata temporum intervalla concedi condemnatis, quo vomitis irâ & ultione resipiscerent. Apud Gallos condemnato statim innotescit sententia, & dum implacidâ mortis imagine horrescit totus, rapitur in patibulum: Melius Hispani & reliqui Europæi, qui temporum spatia concedunt

dunt condemnatis quantum satis molliendo mortis horrore, abluendisque per pœnitentiam meditatâ confessione noxis. Lucilius ferocitate contumax dum in patibulum trahitur monachi solatium aspernatus, objectam Crucem averſatur, Chriſtôque illudit in hæc eadem verba; *Illi in extremis præ timore imbellis ſudor, ego imperterritus morior.* Falsò ſanè imperterritum ſe dixit ſceleſtus homo, quem vidimus dejectum animo, philoſophiâ uti peſſimè cujus ſe mentiebatur profeſſorem. Erat illi in extremis aſpectus ferox & horridus, inquieta mens, anxium quodcunque loquebatur; & quanquam philoſophicè mori ſe clamabat identidem, finiſſe ut brutum nemo negaverit. Antequam rogo ſubderetur ignis, juſſus ſacrilegam linguam cultro ſubmittere, negat, neque exerit niſi forcipum vi, apprehenſam carnifex ferro abſcindit; non aliàs vociferatio horridior, diceretur mugire iſtum bovem, reliqua abſumpſit ignis; in aerem ſparſi cineres. Hic Lucilii Vanini finis, cui quanta conſtantia fuerit, probat belluinus in morte clamor. Vidi ego in cuſtodiâ, vidi in patibulo, videram antequam ſubiret vincula: flagitiôſus in libertate, & voluptatum ſectator avidus, in carcere Catholicus, in extremis omni philoſophiæ præſidio deſtitutus, amens moritur: Vivens arcana naturæ ſectabatur, Medicûmque ſapiebat, magis quàm Theologum, quanquam pro Theologo audiri amabat: capta cum ipſo ſupellex omnis, inventûſque inclufus vaſe cryſtallino immanis inter aquas buſo: objicientibus veneficium, reſpondit ex vivo buſone poſtquam ad ignem liquatus fuerit, malo remedium eſſe aliàs lethali. In carcere ſacramentis frequenter utebatur, diſſimulans aſtutè conſcientiam, ubi videt ereptam ſpem vitæ, larvam exuit, qualis que vixerat moritur.

Apta & acuta ſanè Athei cujuſque deſcriptio; homo ſcilicet mediocris & ingenii & eruditionis, quocunque vagari contigit, oppidanos primum obſcure ſuis gurguſtiis, ne nimium Sacerdotum fraudibus ſe falli patiantur, à ſuæ urbis Religione cavere monet; iſti, & potiffimùm adoleſcentes, qui ignavi è ſcholâ nuper prodierant, hominis ingenium deprædicare, & pluſquam aut Eccleſiæ aut reipublicæ authoritatem quam antea ſuſpiciebant, mirari. Quâ illuſtri gloria ad uſque ſidera elatus jamque, heros factus, impia ſua

dogmata palàm & ubique in publicum exhalare pergit; donec forte ad legum publicæque incolumitatis custodes sui famam pervenisse fecerit, qui quamprimùm suâ autoritate uti exorsi sunt, ne in culpæ periculum ipse veniat, omnia quæ docuerat, ejurando se subductum iri putat. Cùm verò subduci se non posse videat, indecoram & belluinam quandam fortitudinem ad extrema usque induere & simulare conatur.

Cujus admiratione quanquam abripi etiam se simulant sui sequaces, tristi tamen ejusdem exemplo prudentiores facti, opinionis defensione, quam jam antea ardentè tueri susceperant, se prorsus exuunt. Quem hîc exitum sua in Vanino impietas habuit, cujus causam discipuli omnes, cùm magistrum ad flammâs raptum viderunt, deseruere, nisi quod *Theophilus*, magistro dignus discipulus, in exilium missus fuerit, qui ut ab eodem authore traditur, cùm eruditione levi, promptâ in dicacitatem facundiâ, fertili maledictis ingenio fuerit, scripta sua omnia impietate & Venere deturpavit, quâ de causâ eodem anno in carcerem conjicitur, placitôque Lutetiani Parliamenti sinibus Galliæ exactus, morbo non multò post extinguitur, cujus & Vanini supplicio funestâ istius pestis rabies deleta est; & si quos ab eo tempore corripuit, aut omnino delituere, aut in publicum nisi aliquâ larvâ induti nunquam proficisci ausi fuere.

SECT. XXVII. Donec tandem infeliciori nostro seculo exortus est alter *Grains homo*, ipse *Malmsburiensis senex*, qui *Gargetticum* in omnibus secutus est, an casu an consultò nescio; hoc probè scio ipsum nihil nobis obtulisse, nisi quod apud veteres in Epicuro reprehensum inveniamus. Ut enim Epicurus omnia à Democrito surripuisse dicitur; ita Hobbius omnia Epicuri flagitia ingenti fastu tanquam sua recudit; atque ut nova videantur novis nominibus (quorum ille, ut sunt novatores omnes, egregius Artifex) appellare affectavit. Exemplo sit magnum istud & primum omnis suæ Philosophiæ moralis & civilis effatum; ut enim Epicurus *Voluptatem* ultimum cujusque finem esse statuit, ita hic eâdem vocabuli ambiguitate *sui Amorem*; at sicut ille solam corporis voluptatem, ita hic nil nisi corporis ejusdemque mem-

membrorum amorem intellexit; sic enim ubique definire placuit; quocunque igitur nomine appelletur, siue *voluptatis* siue *sui amoris*, eodem revolvitur; scilicet cum nullam *voluptatem* Epicurus, nullumque *sui amorem* Hobbius agnovit, nisi quæ ad corpus ejusque membra referantur, quid sequitur nisi sapientem ejus solius curam habere, ejusque gratiâ omnia agere, atque adeo ab utroque vitam belluinam induci? Si enim nihil habeat sapiens cujus curam habere aut debeat aut possit, præter corpus corporisque membra (quod cum brutis commune habet) non major erit in humani generis societate, quam in belluarum gregibus aut virtutis aut religionis usus. Verùm de his postea, interim quid ipse docuerit, videamus. Et imprimis quod de Epicuro monuimus, idem quoque de Hobbio dicendum est, prima & præcipua philosophiæ ejus Axiomata in religionis ruinam duntaxat inventa fuisse; quæ cum quàm impia & perniciosa sint ab aliis conclusum videret, ineptis & irridendis distinctionibus excusatum ivit; quo labore ut dogmatum suorum impietati nullum velamen obduxit, cum adeo aperta & perspicua sit, ut nullis quibuscunque argutiis vel minimum obtegi potuerit, ita se ubique innumerabilibus contradictionum nodis illaqueavit, cum semper contra quod intus sentiret & præcipuè vellet dicere, dicere coactus sit. Quod ut quàm brevissimè potero evincam, illum per eosdem cuniculos, per quos Epicurum sum secutus, sequar. Atque primùm omnem de numinis existentia certitudinem multò apertiori circuitione quàm Epicurus labefactavit, immo disertis propositionibus quemvis, quavis ratione in illius notitiam pervenire posse negavit; quòd scil. neque Argumentis neque Phantasmatis sciri possit: non Phantasmatis, *Quia infiniti phantasma* Phyfica, cap. 26.
nullum est, neque enim homo neque ulla alia res præterquam quæ ipsa infinita sit, infiniti conceptionem ullam habere potest. Neque Argumentis, Etsi enim ex eo quod nihil potest movere seipsum, satis rectè inferitur primum aliquod esse movens, quod fuerit æternum, non tamen inferetur, id quod inferre solent, nempe æternum immobile, sed contrà, æternum motum; siquidem ut verum est nihil moveri à seipso, ita etiam verum est nihil moveri nisi à moto. Quæstio igitur de origine mundi non à Philosophis, sed ab iis qui ordinando Dei cultui legitimè præsent de-
termi-

terminanda est, illos igitur qui mundi originem aliquam fuisse rationibus suis à rebus naturalibus demonstrasse se jactitant laudare non possum, &c. Quibus verbis non modo primam causam sive motus principium esse è mundi ortu probari posse inficiatur, sed contra, primo motori adversari infert; siquidem nihil à seipso moveri possit, quicquid igitur movetur, non à se, sed ab altero moveri necesse est, atque idcirco tantum abesse à rebus naturalibus primam esse causam demonstrari, ut inde neque esse, neque omnino esse potuisse demonstraretur. Cùm prima sit rerum omnium lex, ut nil, nisi extrorsum moveatur, movere possit, ita ut primum movens sibi ipsi contradicat, si enim primum foret, seipsum moveret, quod cùm fieri non possit, sequitur nullum ejusdem esse posse principium, sed æternam fuisse moventium & motorum seriem, resque omnes eodem ordine quo moventur cæcâ & fatali materiæ necessitate moveri; atque ita à rebus naturalibus unicum Atheismi principium demonstrasse suo more se putat Hobbius, nullum esse mundi opificem & rectorem, sed omnia quæcunque fiunt, solius materiæ necessitate fieri. Et quidem si Deum quendam agnovisset, talis foret, qui nullum cultum aut obsequium mereri potuisset, scilicet cùm ipse à se nihil agat, sed causarum exteriorum *Aggregato* ad efficiendum quicquid efficiat impellatur; si quid omnino bene agat, gratiæ illi non sunt omnino habendæ, sed potius causis antecedentibus, quæ istam necessitatem ipsi impresserunt; neque iis tamen, cùm ipsæ etiam ab aliis cogantur; neque quibusvis, cùm omnes & singulæ cæco & fortuito materiæ impetu moveantur. Venerandum numen! quod non majori potentiâ præditum sit quàm ventilogium aut veruversorium; quatenus in omni æternitate nihil aut egit aut agere potuit, nisi ab aliis causis extrorsum impelleretur, non aliter quàm istarum Machinarum altera ponderum gravitate, altera ventorum flatu moveatur. Et hoc unicum in omni suâ Philosophiâ fategisse videtur Malmsburiensis, ut omnes quotquot videmus effectus, tum naturæ communis tum humanæ, solis materiæ viribus ascribantur. Unde in primâ Philosophiâ causam definiit, quod sit *Aggregatum omnium accidentium, tum agentium quotquot sunt, tum patientis, quibus omnibus suppositis, intelligi non potest quin effectus sit unâ productus*

ducus, & supposito quòd unum eorum desit intelligi non potest quin effectus non sit productus. Obscura quidem satis est definitio, tamen quid ipse velit nimis perspicuum, cum idcirco adduxit ut demonstraret (quicquid enim dixerit demonstratum est) quæcunque producta vel erunt vel fuerunt necessitatem suam in rebus antecedentibus habuisse. Quo postea tanquam postulato utitur ad demonstrandum omnem deliberationem & volitionem à causis necessariis & extrinsecum impellentibus oriri, ita ut neque Deus, neque homo, neque quicquam aliud de re quâpiam deliberare, aut rem quampiam velle possint, nisi quatenus causarum exteriorum *Aggregato* & vi quâdam mechanicâ determinantur. Et propterea nullam rebus libertatem inesse voluit, nisi eam intelligamus facultatem non quidem volendi, sed quæ volunt faciendi, quæ libertas hominibus & brutis (inquit) æquè convenit, cum quod velint agere non impendantur, quo pacto automaticis etiam, immo ventis & imbribus perinde quoque conveniat. Si enim facultas faciendi necessario voluntati obsequatur, si voluntas necessario spirituum animalium impulsionem sequatur, si spiritus animales eò quo moveant objecti phantasmata impellantur, talis relinquitur in animalibus libertas, qualis in ventilogio dum vento eò flante in Austrum flectat. Hæc demonstratio ubique occurrat, & omni parti Philosophiæ tum primæ, tum physicæ, tum morali, tanquam firmissimum fundamentum subternitur.

Phyf. cap. 25.
sect. 13.

SECT. XXVIII. Quâ occasione quin Hobbii multò magis quàm Epicuri audaciam non possum non mirari. Hic enim sua effata sibi pro arbitrato sumpsit, suisque ut optima scientiæ vitæque beatæ principia reliquit. Hobbiius autem sua dogmata non modo arripuit, sed hominum Generi pro-caciter imposuit, imo, (quid enim multa) omnia impudenter affirmando se demonstrare jactat. Ita nullam rerum primam causam esse, nullam rebus libertatem inesse, omnia causarum naturalium *Aggregato* mechanicè & necessario fieri demonstrat, quoniam seipsum nihil movere potest; quod quem qui contra sentiret sibi daturum esse putat? si enim ita foret, quid opus est disputatione? id enim qui censeret, nunquam de sequentibus dubitaret; qui non censeret, nun-

quam ejus gratiâ, iis assentire, cogi se pateretur, adeo ut quanquam sit ipsa res de quâ disceptetur, tamen ubique sibi rapit, & sit demonstratio, & quid magis perspicuum esse possit quàm rebus nullam facultatem se movendi inesse quòd nihil se movere possit, atque ita tandem & magno labore celeberrimus Europæ Mathematicus demonstravit, quòd nihil potest movere seipsum, quoniam seipsum nihil movere potest? En quàm modicè habitet Philosophia imò & modestè! Assurgant omnia Græciæ *phantasmata* ex Academia, è Stoâ, è Lyceo, immò etiam ex ipsis hortulis, genua flectant, capita aperiant, & gratias agant Malmshurienfi Thomæ, qui primus circulum quadrare, idémque ad idem redeundo geometricè demonstrare invenit. Altera egregia ejusdem demonstratio hæc est; nullam esse substantiam incorpoream, *Quoniam corpus & substantia idem significant, & proinde vox composita substantia incorporea est insignificans, æque ac si quis diceret corpus incorporeum; Quod erat demonstrandum.* Quàm valida quàmque perspicua demonstratio, ut sufficiat quidem ad *regnum tenebrarum* evertendum! nemo enim est proculdubio qui substantiam incorpoream asseruit, quin nullam esse substantiam nisi corpoream censeat; quo dato, quis tantæ demonstrationi oblucriari sustineat. Quid verò si quis non concesserit? Quid? *Phantasma* est, & Geometriam non intelligit. *Et si enim non omnia omnibus, omnia Geometris demonstravit.* At digito, non ratione. Ita si quid semel dixerit, demonstratum est, at si sæpiùs & *laccessius* dixerit, quis adeo demens, desipiens, delirans, ut contra dicere audeat? Quis verò crederet, antequam Hobbius natus esset, omnem totius Europæ Theologiam, Philosophiam, Mathematicam, Politiam tam facilè è mundo abigi & exterreri potuisse? Ubicunque tamen apparuerit Thomas cùm suis definitionibus, avolant tanquam Dæmonia exorcismo perterrita. Sic ipse in tribus libri sui partibus prioribus, quæ Logicam, Philosophiam primam, & Physicam complectuntur, omnia ex definitionibus legitimè esse demonstrata gloriatur. Nempe primùm suas, quales placuit, cui libet vocabulo significationes imponit, quas definitiones vocat: tum deinde quid mirum est si ex iis suas quoque, quales vult, demonstrationes efficiat? Atqui sane nemo lemurum est

Leviath. c. 34.

Epist. ded. ad
lib. de corpore.

ibid.

est in *Regno Tenebrarum* quin isto pacto omnia sua *Phantasmata* demonstrare potuerit. Quid enim si definiat *Oberonem* significare omnium Regem, & *Papam* totius orbis Episcopum? Quid sequeretur clarè videt hominum perspicacissimus. At non rectè (inquit) definirent lemures. Id quoque ipsi de eo queruntur; Quid igitur si urgerent, ut suas ipse etiam definitiones demonstraret? Profectò fieret & ipse *Phantasma*, quì enim Mathematico cuivis idem significare corpus & substantiam quavis demonstratione confirmaret? At quidem sumptâ istâ definitione cuiquam (etiâsi Geometra non sit) magni laboris haud foret eandem esse substantiæ & corporis significationem demonstrare. Quis tam modestè Philosophiam habitare posse crederet, cum summos penè omnes viros tanto fastidio ubique acceperit, ut tam inanibus Phantasmatis tantopere sibi placere potuisset? Hominis modesti fiduciam sapius miratus fui, at in omni loco quo de incorporeo disserit, plane stupeo. Quis enim non stupeat, cum omnium mortalium tantum intersit ut mentem à corpore distinctam habeant; cum publicis religionibus omnino necessarium sit, rerumque publicarum paci imprimis utile; cum summi Philosophi rationibus ex omni Philosophiæ parte depromptis id demonstravisse se putarint; cum denique firmissimâ ad unum omnium, tum doctorum tum indoctorum consensione ratum habeatur; Quis, inquam, non stupeat cum hominem videat qui speret se hominum genus ab opinione, quæ tantas ubique radices egerit, nullâ physicâ ratione sed solùm fidenter contradicendo dimovere posse? Quanquam fortasse par fiduciæ specimen in tertiâ suâ demonstratione, quam disciplinæ civili tanquam fundamentum substravit, reperiemus; nihil scilicet aut justum aut injustum esse ante institutam civitatem, quoniam omnia licita sunt in statu naturæ, hoc est, in eo statu quo sunt extra societatem civilem. Jam rem prorsus demonstratam quis non videt? Immo quis hominis solertiam non miretur, qui tam crassâ circuitione quicquid velit demonstrandi methodum invenit? Cum enim nullas esse aut Religionis aut virtutis leges, nisi quæ à summo cujusque civitatis imperio constituentur, stabilire vellet, hoc est, nullas omnino esse leges divinas: Id ut efficiat, quid agit vir facetus? Fingit statum quendam in

quo homines extra omnem societatem collocentur, atque in eo statu, quasi nullus sit Deus mundivē Rector, omnia licere, nihilque justum & injustum esse colligit, quod nullis legibus coerceantur, è quibus quàm planè demonstratur, nullas esse boni malique regulas nisi quæ à publicis legibus sanciantur? Certe nullæ sunt si nullæ sint. Atqui etiam si homines extra societatem civilem fingantur, quis quæso in tali statu positos nullis legibus obnoxios esse daret, cum in eo statu leges divinæ superessent; si enim Deus omnino fuerit, ejus imperio in omni vitæ conditione subjici necesse est, sique ullas leges sanxerit, sive intra, sive extra societatem civilem fuerimus suâ solius autoritate validas quoque esse. Et proinde nullus fingi potest naturæ status in quo omnia omnibus facere liceat; cum in eo non minus quàm quovis alio Dei legibus teneantur. Quàm autem ineptè in suâ sententiâ aut tuendâ aut excusandâ se gessit Hobbius, postea dicemus; interim è paucis istis quæ diximus, satis perspicuum est nihil eum demonstrare, sed solum quicquid demonstrasse se jactat, impudenter sibi arripuisse. Quo evictò licebit eò unde divagati sumus redire, ut scil. quid de numinis existentia reverà censuerit, investigemus. Cum igitur nullam esse causam primam, nihil se aut quicquam aliud movere, nisi ab alio quopiam moveatur, omniâque causarum naturalium aggregato fieri demonstraverit; hoc est, postquam nullum omnino Deum aut esse, aut esse posse docuit, pergit vir admodum profectò liberalis explorare quâ in certam numinis notitiam devenire possimus, scil. scripturarum revelatione, more patrio, legumque reverentiâ. Quî verò revelatione? cum (ut ipse novit) alteri factam nisi novâ cuique factâ scire nequeamus, & propterea nullum obsequium scripturis deberi ipse voluit, nisi quatenus pro legibus haberi jusserit Civitas. Atque ita omnis à scripturis detrahitur autoritas vel in legum reverentiam penitus devolvatur. Et magna quidem est, quam legibus concedit, reverentia: etsi enim demonstraverat egregius Mathematicus nullum posse esse Deum, tamen quia Deum credere exigunt mos patrius regnique leges, nefas putat contra disputare. Quanta legum autoritas, quæ demonstrationes fidere jubeat! Atqui tamen etiam si jusserint, non Deum credere

Thyf. cap. 26.

Leviath. c. 26.

Ibid.

dere sed solum dicere obligarent, cum ut civitati obediamus, non ut credamus obligemur. En quod tandem pietatis deducatur Hobbiana Religio, ut quanquam Deum non esse sciat, neque omnino esse credat, tamen quia sic imperant leges mehercule esse dicendum est. O virum sanctum, qui numinis maiestatem esse solum fatearis, ne si negaveris, luas capitis supplicio! Cum igitur tam aperte negaveris; quid merearis, de te ipse iudices. Et quanquam non disertis verbis omnem Religionem sustulerat, tamen cum nullam esse dicit, nisi quatenus legibus jubeatur, omnino nullam esse dicit, cum omnem præter humanam auctoritatem tollat; at si nulla alia fuerit, quorsum est de Deo aut religione ulterius disputare? Quid enim Deus est, sublato ejus imperio; aut religio, sublatis Dei legibus? Nil sanè ipse Deus nisi regni tenebrarum princeps, aut religio nisi *Phantasma*, ita ut si ci-
 ves suos civitas jusserit Deum non esse dicere, non esse dicere, nisi perduellionis crimine teneri se velint, obligarentur.

SECT. XXIX. At sit Deus, dicat tamen qualis sit, cu-
 jusque substantiæ: an incorporeæ? Id dicat, qui *corpus in-
 corporeum* diceret; at *filius lucis* nollet se adeo excordem &
 phreneticum esse censeamus qui tam anilibus phantasmatis
 sibi imponi patiatur. An itaque corporeæ naturæ esse con-
 cedit? nullo modo; si enim corpus fuerit, aut universum,
 aut universi partem esse necesse erit; cum nihil aliud esse
 velit, præter universum & universi partes, atque universum
 esse aggregatum omnium corporum, nullamque habere par-
 tem, quæ non sit etiam corpus, si itaque Deus corpus fue-
 rit, aut erit ipsum omnium corporum aggregatum, vel pars
 aggregati. At neutrum dabit Hobbius: *Cum qui ipsum mun-
 dum vel mundi partem dixerint esse Deum, omnino esse negant:
 nam per nomen illud Deus, intelligitur mundi causa; dicentes
 autem mundum esse Deum, dicunt nullam esse ejus causam, hoc
 est, Deum non esse.* In Philosophiâ primâ & physicâ demon-
 straverat nullam mundi causam esse potuisse, sed omnia
 æternâ motûs successione in corporum aggregato evenire.
 At nunc nisi sit mundi causa, nullum esse Deum quis dubita-
 rit? Quàm bellè in eodem cerebro convenient hæc Phantaf-
 mata! Neque quis *Geometram* excuset, hæc ab illo oscitanter

Leviath. c. 34.

& inconsultò excidisse, cùm fieri potuisset ut in tanto locorum intervallo tantâque scriptorum varietate quædam quæ secum invicem pugnare videantur, fortuitò exciderent. Non enim id facimus, ut in quot quantasque contradictiones inciderit, comprobemus; quanquam & id in viro omnium demonstratore minus ferendum est; neque ut è loci unius & alterius, aut paucorum autoritate accusemus; sed ut quid seriò censuerit è totâ disciplinæ ratione eliciamus. Cùm igitur ubique & in omni ferè paginâ id maxime & quidem unicè sudaverit, ut omnia quæ quoquo modo fiant & accidant, solo corporum motu exoriri, & præter ipsa corpora, nullam aliam primam esse causam stabiliret, cùmque nullam esse substantiam quæ corporum aggregato non contineatur, voluerit; cùm denique nec ipsum aggregatum nec aliquam ipsius partem Deum esse concesserit, quid est quod diutius se Atheum non esse contendat? Et quidem etiamsi corpori cuicunque numinis naturam ipse non planè negasset, negare non opus esset, cùm nullum corpus internâ vi aut cogitandi, aut se movendi præditum esse voluerit; at tale numen adhibere quod nihil omnino agat aut agere possit, nisi quatenus eodem modo quo mechanica omnia moveantur, externo corporum impetu impellatur; non est numen sed machinam in cœlo collocare. At cùm postquam naturam omnem incorpoream sustulisset, expressè quoque corpoream Deo abnegaverit, quid vellet satis (opinor) conclusum est. Atque hoc loco etiam apertius, aut luisse, aut hallucinatus fuisse videtur Hobbius quàm Epicurus; cùm hic postquam Deum, nec corpus, nec incorporeum esse dixerit, suæ impietati fucum quendam obduxit *quasi corpus* dicendo; at Hobbius postquam eadem apertè dixerat, neque ullis præstigiis sententiæ audaciam occultare operæ pretium duxit, nihilque sæpius laceffitus affert quo se tueatur nisi quòd Deum esse corpus ante eum affirmaverit *Tertullianus*. At quid si idem Tertullianus, postquam affirmaverat Deum nihil esse nisi sit corpus, affirmaverat quoque neque esse corpus neque esse potuisse? Isto pacto quî se tuâ dialecticâ excusatum haberet, si in Atheismi crimen vocaretur? Immò quid si Tertullianus Deum tale corpus esse definiverat, quod nullâ potentiâ aut facultate se vel quicquam aliud movendi præditum foret, nisi

Append. ad
Leviath.

si quatenus extrorsum idque vi mechanicâ moveatur? si dixerat, nemo, credo, expectaret donec Deum quoque non esse diceret.

SECT. XXX. At sublato numine mirari non oportet, si fidem, si justitiam, si omnes leges divinas sustulerit. Quo tamen conatu suas vires præcipuè exercuisse videtur, & tandem effecisse maximè gloriatur. Cum philosophia civilis non antiquior sit libro, quem de cive ipse scripsit, in quo tamen nihil novi & non vulgare reperies, nisi omnia in naturæ statu, hoc est, sublatis legibus humanis, licere; unumquemque facere quæcunque & in quoscunque libet sine injuriâ posse; nihil esse justum aut injustum antequam homines aut propriis pactis aut reipublicæ legibus obstringantur; atque hujusmodi quidem principiis quid mirum si tantâ perspicuitate nullas esse boni aut mali regulas demonstraverit, nisi quæ summo cujusque civitatis imperio instituantur? En quàm clarè quàmque necessario articulus articulo connectatur. Unicuique, inquit, in statu naturæ jus est se conservandi per Art. 7. Esto; eidem ergo jus est omnibus uti mediis ad eum finem necessariis, per Art. 8. Id quoque; media autem necessaria sunt, quæ ipse talia esse judicabit, per Art. 9. Eidem ergo jus est omnia facere & possidere, quæ ipse ad sui conservationem necessaria esse judicabit, verum ergo est in statu merè naturali omnia facere omnibus licere. Vides quàm præclarè omnia cohæreant! Atque hâc methodo omnia demonstrat Hobbius, præmissarum alteram ponit veram, falsam alteram, tum deinde ex utrisque, quasi æquè certæ fuerant, conclusiones suas, quascunque libet, facillimè elicit. Atque ita unicuique in statu naturæ (aut quocunque alio) jus esse se conservandi, atque omnibus mediis ad eum finem necessariis utendi, quis quæso adeo parcus, ut non concederet? Media autem omnia necessaria esse quæ ipse talia judicabit, putâne quenquam qui aut Geometriam aut Dialecticam, aut quicquam aliud intellexerit omnino dare? quod si non detur, penitus abscissa est Hobbiana conclusio; sin detur, conclusione opus non erat, & dixisse non demonstrâsse oportebat. O felicem demonstrationum architectum! cui quicquid probare vellet, suo jure sumero liceat! demonstra-

Ep. ded. ad
lib. de corp.

straret igitur id quod sumit, quicquid quisque in statu naturæ ad finem necessarium judicabit, idcirco necessarium esse. An quia in statu naturæ nemo errare possit? Immodò errare posse, inquit, at non peccare, atque igitur media, quibuscunque utatur, quanquam necessaria non sint, licita esse. Quî vero id probet? quasi quis, inquit, dubitarit, cùm in statu naturæ nullis legibus obstringatur: quanto conatu magnum nihil efficere possunt magna ingenia? cùm post tantum præmissarum, conclusionum, & demonstrationum strepitum eò tandem revolvimur quò orsi sumus. Id enim ipsum est quod imprimis demonstrare debuit, in statu naturæ nullas esse naturæ leges, cùm eâ de re tota fiat disputatio. Si enim nullæ sint, quis dubitarit nullas omnino esse antequam humanæ ferantur; si sint, an quenquam qui ita censuerit tam facilem esse putet Hobbius, ut sibi concedat non esse; quod si non concesserit, iis non minus in statu naturæ quàm civili obstringimur. Omnes itaque qui Hobbiana civitati bellum indicimus, naturæ leges naturæ Authore conditas esse dicimus, quibus in omni statu sive intra sive extra societatem quique homines obstringantur; atque adeo etiamsi in statu naturæ, qualem ipse fingit, vivere contigisset, suum quisque judicium suarum actionum regulam non haberet; sed naturæ, i. e. Dei leges, quibus tum judicia tum actiones accommodare obligaretur. At si in isto quem fingit statu, nullæ sint leges divinæ, nullus est Deus, aut si sit, nulla ad virtutem aut pietatem obligatio, cùm hominibus non imperet, neque quid agant curet, nimirum curare non potest, si nullas leges iis præscripserit, at nullas præscripsisse primum suæ civitatis fundamentum jecit Hobbius; aut si præscripserit, nullius momenti esse voluit, antequam summo imperio in reipub. leges asciscantur. Quod si ita sit, neque refert an præscripserit, neque an omnino ipse fuerit. Quæ quidem adeo perspicua sunt, ut hominis fiduciæ pudeat & quidem poenè misereat dum se excusatum eat. *Non quod in tali statu peccare in Deum, aut leges naturales violare impossibile sit.* Siccine ineptire potuit omnis philosophiæ moralis & civilis magister? Satiùs profectò foret tantâ gloriâ, quantacunque fuerit, carere, quàm tam invitam sibi que reluctantem depere. Dixit, palam, & ubique, & ad nauseam usque dixit

De cive. cap. 1.
Annotat.

xit nullas omnino esse iusti iniustique regulas nisi quæ à summâ potestate edicantur, & si quæ quoquo modo imperentur, leges non esse priusquam ea ratas habuerit; & jam se subduci se putat? quod cum in statu naturali omnia omnibus facere licere millies dixisset, non ita se intellexisse dicat quasi in Deum & naturæ leges peccari non possit, sed quod in tali statu in leges humanas nunquam peccetur. Quasi cum dicat se non dixisse quod adeo plane dixerit, omnino excusatum habere teneamur, quanquam toties clamaverit in statu civili in naturæ leges non peccari, nisi quatenus eas civitas imperaverit, atque adeo sublatâ civitatis authoritate nullo statu nulloque modo in eas peccari posse. Sciat Hobbius, quantocunque fastidio, aliorum omnium ingenia contemplerit, sui detractatores (sic enim omnes qui suæ impietati & stultitiæ adversantur appellat) adeo neque obtusos neque incautos esse ut tam crasso prætextu sibi illudi patiantur. Ne itaque diutius secum luctetur; sed aut sententiam mittat aut defendat; si in statu naturæ, naturæ leges validas fateatur, ne dicat omnia licere, neque quenquam cuiquam, quocunque damno affecerit, esse injurium, neque postremò in statu civili quenquam obligare priusquam civitas pro legibus haberi jusserit. Sin naturæ leges non esse putet, ne se tam frigide excuset quòd cum ante institutam hominum societatem nullas esse leges dixerit, solùm leges humanas negaverit, id est (ut omniâ impietate ei solam fatuitatem exprobraverim) leges humanas non esse antequam sint. Quantum effatum atque præclarissimo omnis sapientiæ inventore dignum! At hoc est quod veteres omnes Philosophos *Phantasmata* appellemus? Hoc est quod omnia demonstrare, solisque Geometris scribere profiteamur? denique hoc est quod hominum genus bonos mores primum docuisse gestiamus! Quid enim novi, quòdque suum appellare possit, in dilectissimo isto de cive libro reperimus, nisi quòd naturæ statum finxerit, in quo omnia licere voluit? Quâ fictione si nihil aliud intellexerit (ut se excusare vellet vir modestus) quàm homines considerari posse ut nullis societatis sed solis Dei & naturæ legibus obstrictos, nihil aliud dixit *Philosophiæ civilis Inventor*, nisi quod ante eum dixere omnes, neque quicquam est quod vetera omnia pacis & regiminis funda-

menta moveamus, cum noverint & veteres in leges humanas, antequam sint peccari non posse. Quod si novum non fuerit, cetera omnia vetusta sunt & vulgaria, & quæ in quovis systemate reperiantur. At quorum purgationis suæ insulsi- tatem ulterius insectarer, cum totius operis instituto adeo perspicuum fuerit nullas eum omnino leges nisi humanas agnovisse; & propterea hunc finxisse naturæ statum, in quo, cum nullis legibus coerceamur, nihil justum injustumve fuerit, & quenquam cuiquam quicquam facere liceat: Et denique cum omnes in societatem coegerit, eos tamen nullis legibus divinis aut naturalibus teneri voluit, nisi quatenus à Societatis autoritate sanciantur. Cum autem omne imperium præter humanum detraxerit, non opus est ut Deum esse neget, cum id tandem sit planè negasse.

SECT. XXXI. Neque hic quoque demonstrationibus conficiendis modestiorem se præbuit quàm in Physicâ aut primâ Philosophiâ, etiamsi enim omnia accuratè in Articulos digesserit, tamen non aliter invicem connectuntur, quàm quòd alter alterum sequatur. Et quidem tam liberaliter secum ipse egit, ut in primis Articulis, & quibus totius operis moles innitatur, ab eadem causâ contrarios effectus eoque necessarios demonstraverit. Quippe in primo capite statum naturæ esse statum belli demonstrat à naturali hominum inter se Æqualitate, unde inquit nascitur mutuus metus, & mutua se lædendi voluntas; atque adeo quam planè demonstratur necessitas belli omnium in omnes? Et tamen paulò post ab eadem virium Æqualitate, mutuoque se lædendi metu necessarium societatis ortum demonstrat, naturamque dictare cum omnibus quatenus fieri potest quærendam esse pacem. Quod si dictaverit, cur quæso prius in bellum impulerit? Aut quî primum (ut ipse vult) naturæ dictamen esse potuit, cum prius ejusdem dictamen fuerit quemque se armis tueri? Quam inconstans & vafra ista natura est, quæ tam contraria ab eadem ratione dictaverit. Si autem per naturam, rationis compotem intelligat (ut, si humanam vult, intelligere necesse est) certè non potuit dictamina tam secum pugnantia eadem de re semper & in omni homine edicere, cum alterum omni rationi contrarium planè intelligat,

si enim alterum sequendum dicitur communis hominum ratio, alterum eâ de causâ fugiendum dictare necesse est. Et tamen quàm promptè utrumque demonstrat! Homines mutuo se timent, ergo si prudenter sibi consulant, quisque cuique hostis erit: & rursus homines se mutuo timent, ergo si prudenter sibi consulant, quisque cujusque amicitiam quæret. Ita quicquid tetigerit Thomas, sit aurea demonstratio. Sin autem primum sit naturalis rationis dictamen quærendam esse cum omnibus pacem, isto solo dictamine prorsus tollitur naturalis belli omnium in omnes status. Et certe iste duntaxat status naturalis humanæ naturæ dicendus est, quem dicat humana ratio, si itaque imprimis quærendam esse pacem dictaverit, alius naturæ status nisi pacis neque esse neque fingi potest. Et iste quidem quem fingit Hobbius, nil nisi status sceleratorum esse potest, qui conculcatis omnibus naturæ & justitiæ legibus omnem humani generis statum evertere conantur. Quorum scelera dum hominis naturæ imputari voluit, id quidem effecit ut incautis & ignavis persuaserit pessima quæque impiorum flagitia esse ipsius naturæ dictamina; unde quoque efficitur omnes, utcunque simulent nonnulli, à quâdam naturæ necessitate Fures & Nebulones esse. Quâ non modo tollitur proborum ab improbis discrepantia, sed ab omni culpâ ipsa absolvitur improbitas dum naturæ legi & necessitati ascribatur. Et quàm latè impietatis suæ contagionem afflaverit jam serò nimis dolemus, eum incauta juvenus, ut vitiis suis patrociniū quoddam quærant, dogmatum ejus virus avidissimè exhaustum. Atque quidem in vano & petulanti seculo adeo ubique pergrassata est Hobbiana tabes ut innatas popularium suorum animis virtutes pene deleverit; adeo ut ipso magistro gens olim morum probitate, & omni virtutum genere, præsertim justitiæ ubique nobilis, perfidiæ nequissimis artibus eruditissima esse incipiat. Quî itaque hominis petulantiam feremus, cum se mortalium primum esse jactaverit, qui philosophiam civilem docuit; quasi non satis duxerat patriam perditis moribus, quantum in se est, evertere, nisi intolerabili fastu gloriatur se primum extitisse, qui non modo Britanniam sed & totum terrarum orbem bonis moribus instituerit? O Jane pater quas tibi referemus gratias! tu homines sese mutuo

fustibus excerebrantes manus jungere docuisti: tu urbes & oppida, tu tecta, tu leges, tu præsidia contra feras peperisti, tuque omnem vitæ pacem & tranquillitatem largitus es. Tibi quicquid in vitâ humanâ pulchrum aut delectabile habemus, debetur: à te didicimus

Lucr. lib. 5.

*Navigia, atque agriculturas, mania, leges,
Arma, vias, vestes, & cætera de genere horum
Præmia, delitias quoque vitæ funditus omnes,
Carmina, picturas, & Dædala signa polire.*

Sine te viri cùm fæminis conjugia nunquam inierant; sine te liberi in parentes sempiternum bellum gesserant; & denique sine te genus humanum, diu antequam natus esses, mutuis odiis funditus interierat. O fælix vitæ dux omnisque prudentiæ indagator! Quid quatuor imperiorum authores sine te potuissent? tu Belo adfuiſti dum Babylonem; & Romulo dum Romam mœniis cinxerit: cùm matre Evandri locutus es; & Italiæ Aborigines primus expulisti. A te Solon & Lycurgus rerumpub. instituendarum rationem acceperunt. Et ante diluvium proculdubio natus es, qui primus societatis civilis artem invenisti, cùm ab isto ferè tempore magna florere imperia, quæ tuo solius consilio, ortum proculdubio debuerunt. At quænam sunt magna ista quæ inveneris? An pacem cùm omnibus, si haberi possit, quærendam esse? An pactis standum esse? An ei qui benefecerit ingratum non esse? An quemque se cæteris commodum præstare? An oportere si opus fuerit alterum alteri auxiliari? An postremò quæcunque jura unusquisque sibi ipse postulat, ut eadem etiam unicuique cæterorum concedat? At hæc ante te norunt Pythagoras, Socrates, Plato, Aristoteles, cæteraque Graciæ Phantasmata; neque non norunt Scythæ & Indi. Quid ergo invenisti? Homines fatali quodam naturæ impetu in mutua odia mutualisque cædes impelli, & postquam in societatem consenserint, eorum neminem quicquam bonum aut malum æstimare oportere nisi quatenus sui solius comodo inserviat: adeo ut si quisquam quicquam sceleris sui interesse putet, ei id facere liceat, cùm quemque sibi soli consulere in omni vitæ statu tum intra, tum extra societatem unica

unica iustitiæ & prudentiæ ratio stabiliatur. Hæc (fateor) nova sunt, & hæcenus tum Græcis, tum barbaris inaudita; & quidem si audirent qui humanâ carne & cruore vescuntur tam nefanda dogmata execrarentur, cùm nulli usui inservire possint, nisi ut omnes omnium interitum moliri persuadeant. Quis profectò homini sibi adblandiendi veniam non daret, qui tam utilis & egregiæ disciplinæ primus author extiterit.

SECT. XXXII. Hæc lectorem interpretari nollem quasi Hobbio omni aut eruditione aut ingenio caruisse exprobrarem, in eo enim libenter mediocrem doctrinæ copiam, plusquam autem mediocre mentis acumen agnosco. Sed ut videat quam infausa res sit causæ defensionem in se suscipere quæ nullo ingenio nullâque eruditione defendi aut vult aut potest. Et quid mirum cùm omnis disputatio de legibus naturæ & principiis boni malique ad unicam disputationem de numinis existentia devolvatur; si enim mundi Rector sit, leges sunt quibus mundum regat; sique leges non sint quibus regat, neque rector erit. Atquæ eo devolutâ questione, nihil superest disputandum nisi an sit mens sempiterna quæ rerum naturam finxit & extruxit; an omnia cæco & nescio quo aut fatali aut fortuito materiæ concursu efficiantur. Quò cùm deveniatur, quò progrediamur non habemus; cùm nihil amentius vel quidem fingi potest quam quæ quoquo modo admiranda omnia naturæ opera, absque præstantissimâ mente fieri potuissent. Non igitur dico naturâ fatuos aut mente non integrâ esse Atheismi Magistros, sed mirari non oportere dico si prorsus fatuos se præbeant, qui crassissimam fatuitatem & amentiam affectaverint. Neque quidem iudicii ductu, sed incredibili quodam innatæ arrogantia impetu in istum furorem impelluntur. Et hoc quidem vitio captis perit omnis rationis usus; nihil vident, nihil sapiunt, nihil agunt, nisi ut ad ingenii laudem & gloriam grassentur. Id quod præcipuè de Epicuro & Hobbio dicendum est, qui quanquam modestiam simulare vellent tamen summâ petulantia ceteros omnes contempserunt, nihilque non magnum de se ipsi prædicarunt. Alioqui quidem in utroque eam ingenii facilitatem reperimus, ut facile docti & sapientes esse possent nisi quod modesti esse non potuissent.

sent. At denique quænam sunt egregia ista inventa, quorum gloriâ & ambitione ita miserè dementari contigit? Quid in disciplinâ civili invenerit Hobbius jam ante diximus. Quid autem in omni Philosophiæ genere? nihil sane nisi quod ante cum Epicurus. Quid igitur Epicurus? An Atomos & Inane & Deorum Idôla & innumerabiles mundos? At sunt tota Democriti. An corporis voluptatem summum esse bonum? At ab Aristippo suffuratus est. Quid ergo proprium induxit? Quid? solem bipedalem esse, seu tantum quantus videtur; & Atomos declinare post paulum non modo sine causâ sed contra vim naturæ. At hoc est mihi Neoclis filii quod ludimagistrum aspernemur! Hoc est quod Nausiphanem Pulmonem & sensûs expertem dicamus! Hoc est quod Democritum *λημμέριον* appellemus! Hoc est quod Pythagoram, Socratem, Platonem, aliósque omnes antiquiores probris & scommatis proscindamus! Hoc est quod quidpiam didicisse negemus, & magistrum habuisse nullum gloriemur! denique hoc est quod non modo primas inter Philosophos nobis deberi, sed & soli verum invenisse jactitemus? Proculdubio Deus ille fuit, Deus, inelyte Memmi. At si neque Hobbius neque Epicurus quicquam invenerit, quid tandem Democritus & Leucippus invenere? profecto & ipsi nihil, solum disciplinam ab antiquioribus acceptam mutilarunt: ab iis dedicerant naturæ artificium ab artifice quodam è Materiâ formari, at hi relicto artifice solam materiam adhibuere, & quicquid antiqui de intimo agendi principio quod causis secundis indiderat causa prima differere solebant, differuerunt quoque & isti, nisi quod de causâ primâ nihil omnino dicere voluissent. Atque adeo nihil de suo induxerunt, sed id ipsum naturæ artificium seu mechanismum, quod investigaverant veteres, sibi sumunt, & quâ fiat sine artifice explicare moliuntur. Opus quidem (ut Ciceronis verbis in alia re utar) patriâ Democriti quam Democrito dignius. Quî enim tentarunt (& quidem tentarunt summa ingenia) conatum Amentium insomniis quam Philosophorum lucubrationibus digniorem ostenderunt. Id quod disputationibus quæ sequuntur demonstratum iri pollicemur.

DISPUTATIO SECUNDA.

A Rerum finibus, qui in sola Terra Cernuntur, Deum esse demonstratur.

SECT. I.

Quantum de Deo, sit, an non sit, dissenserint Philosophi, jam ante diximus; & de iis qui Deum omnino sultulère, satis dictum esse arbitramur. Qui vero asserunt, ii quoque in argumenti ratione, qua ad conclusionem adduci oporteat, magnam opinionum dissensionem inter se dividuntur, Sunt enim qui, quanquam Dei numen esse fateantur, in illius tamen notitiam venire nos nequaquam posse putant, aut innatam quavis naturae divinae opinione, aut quovis rectae rationis auxilio: sed omnem ejusdem scientiam solam patefactione divinam, aut Majorum traditione, haberi volunt. De insita Numinis opinione, an quae sit, & quanti valeat, postea fortasse dicemus. Atqui Numen esse quoquo modo naturae contemplatione, atque rationis usu, demonstrari posse nihil opus est, ut disputemus, quod si demonstrare possumus demonstrari posse sine disputatione quavis seorsim instituta conclusum erit. Interim verò omnem de Deo notionem ab ipsa rerum naturam detrahi nollem, ut soli hominum auctoritati ascribatur, cum multo stabilior sit, quae à mediocri naturae contemplatione opinio habetur, quam quae ab optimam (ut aiunt) traditionis fide haberi possit; non modò quod tot tantaque in omni mundi ornatu ejusdem argumenta ubique, vel quidem palpemus, & videamus; cum nihil in quavis scientia magis perspicuum esse possit, quam tam variam in universo rerum omnium commoditatem à mente sapientissimam conditam fuisse; sed etiam quod historiae fides (potissimum, si vetusta fuerit) multo obscurior sit, quam sit scientia, quae à cujusque rationis adjumento oriatur. Non igitur

tur hominum genus numinis opinione imbui inficiarer, quæ, cum initio à primis humani generis parentibus accepta sit, in omnes omnium seculorum posteros se diffudit, quanquam an quæ hujusmodi opinio per omnia omnium populorum secula propagetur, multum equidem, an verisimili quâcunque ratione comprobari possit, dubitare me fateor: aut si possit, longè tamen debiliorem ejusdem lucem esse dico, quàm quæ ab admirabili naturæ usu, & pulchritudine, cuiquam, qui oculos tollit, emicet, & effulgeat. Neque sane quisquam qui Deum esse diceret contradixisse poterat, nisi qui idem omnis Philosophiæ, præsertim veræ, & veteris fuerit ignarus. Atque adeò F. Socinus cum nullâ aut artium, aut antiquitatis scientiâ imbutus ad Theologiam accesserit, fieri non potuit, quanquam stupendo quodam ingenii acumine valeret, quin sæpius, non modo in falsa, sed & inepta dogmata laboretur, præsertim cum & ipse in omnibus, quæ scripsit, novitatis gloriam affectaret. En igitur quàm peritè Deum esse è mundi machinâ cognosci non posse demonstraverit. *Quod præstantissimi quidam Philosophi, inter quos maximè, ut creditur Aristoteles, qui ingenii acumine omnes superasse videtur, qui hanc mundi machinam non aspexerint, modo ut ceteri omnes, aut quemadmodum multi fecerunt, eam sunt contemplati, sed diligentissimè in ipsâ universâ, ejusque singulis partibus rimandis, atque expendendis sunt versati, ne creatum quidem à Deo mundum fuisse assequi potuerunt, immo id plane negarunt.* At tamen de præstantissimis Philosophis ipse ne quidem fando audivit, neque sanè aut quâ mundi ætate, aut ubi terrarum vixere, novit. Aristotelis forte inter Aulicos, aut cucullatos mentionem audierat, at nunquam vidit, neque ii, à quibus quod sit ipsius nomen didicerat, fortasse viderunt. Atque igitur illius potius quàm Epicuri, Democriti, aut aliûs cujusvis autoritate usus est, quod reliquorum omnium nominibus, prorsus inauditis, eum, inter suos, *Philosophum* appellari meminerat: Sic enim iste Socini ætate, & patriâ solus audiebat. Sciat itaque præstantiores omnes philosophos, ipsam rerum naturam contemplando summam opificis, qui eam construxerat, sapientiam summâ cum veneratione semper suspexisse. Et si qui aliter censuere perpauco fuisse, eosque neque præstantissimos Philosophos,

præf. Theo.
Cap. 2.

phos, neque optimos viros, sed aut perditâ morum nequitia, aut intolerabili mentis arrogantia depravatos fuisse : Deum esse fateri isti nollent, quia non esse sui maximè interesse reputabant, nollent hi, quia quicquam modo seorsim dicant, ineptè, & odiosè dicere mallent, quàm ut, quod alii, ipsi quoque sapere videantur. Quid itaque si ipse Aristoteles, aliique nonnulli mundum à Deo factum fuisse non assequerentur ? an idcirco assequi non potuerant ? Nequaquam sequitur : neque enim alia, crede mihi, *Fausste*, cùm tu ipse nesciveris, complura viderunt, quæ tamen non videre non possent, nisi quod videre nollent. Quanquam autem ipsi divinam numinis sapientiam in mundi opificio videre nollent, viderunt tamen alii, ii que, & plures, & nobiliores nihil omnino in naturâ, aut fieri, aut quidem intelligi potuisse, sine præstantissimâ mente, quæ omnia tam pulchrè, & commodè fabricavit. Debuerat itaque *Faustus* cùm antiquorum monumenta quadantenus excussisse, priusquam, quid censerent, ipse tam fideliter pronunciaverat ; tum ipsam rerum naturam paululum intellexisse, priusquam, quid inde sciri possit, aut non possit, concluderat. Atqui sanè si tam levi ratiocinio naturalem omnem religionem tolli putat, quid quæso de suâ Theologia fiet, cùm multa dogmata è sacris scripturis se procudisse gestiat, quæ nullos, ante se, Ecclesiæ Doctores, in iis vidisse credit ? Quid igitur si in se suo gladio quispiam insurgat. Præstantissimi non modo quidam, sed omnes Theologi, qui diligentissimè in scripturis omnibus rimandis, atque expendendis sunt versati, tua dogmata in sacris libris doceri non viderunt, an inde in iisdem non omnino doceri sequitur ? si sapiat, non dicet *Faustus*, ne itaque omnino dicat. Quid autem autoritatibus pugnet, quas ipse omnes contempsit ? non ergo *Philosophi* nomen, sed rationes afferre oportebat, quas si attulerat, quanta quoque sit istius hominis autoritas, intellexerat, qui tantis nugis, tantâ cum gravitatis specie tantoperè delectetur. De quo, quanquam postea fusiùs dicturi sumus, interim tamen, si paucis scire velis, quàm nugatoriè magnus iste sapientiæ princeps rem confecerit, præsertim ut in uno Socini exemplo discant semidocti omnes, quàm periculosa, & indecora res sit, doctorum opiniones, aut famâ, & rumore,

aut in plateis, aut quod plerumque fit, inter sermones convivales colligere. Sic se res habet si interrogas, quî mundus eo ordine, quem habet constituit? Sempiternâ, inquit, naturæ necessitate. At cùm cæca, & consilii nescia sit ista necessitas, si quî omnia tantâ cùm omnium commoditate disposuit, interrogare pergas? Quod, inquit, isthuc postulaverat rerum natura. Quid? an usus, & convenientia? ergo causa quædam intellectrix Universum fabricavit, non è necessitate, sed consilio, nempe ut optimè rerum emolumentis expediret. At istuc cùm nollet, sed universum eo quo stat, quod sic se rerum natura ultro ferebat, ordine disponi, quemadmodum processit, & emanavit, si porro interrogas? à primi, inquit, motoris summâ atque absolutâ perfectione proficiscitur. At nihil ad rem in quæstione positam. Si enim universa rerum natura, à nullo primi motoris consilio emanaverit, id est quod semper flagitamus, quî tam commodè, & convenienter rerum utilitatibus se disposuerit? Atqui hîc surdus est Philosophus, & quanquam unica res sit, quæ in controversiâ versatur, nullum responsum dedit. Porro verò primus iste motor quis est, atque ubi habitat? Summâ, inquit, omnium cælorum sphæræ incumbit. Quid ergo? an domicilium istud sibi elegerit? nequaquam, inquit, sed per omnia secula eodem loco, nescio quâ necessitate, hæsit, & hærebit: si autem quæ sit ista necessitas nesciat, scientiam polliceri desinat. Quid autem per omnia secula egit, & acturus est? nihil, inquit, nisi quod se summè beatum esse semper cogitet, & contempletur. Quid ergo? an nihil, quod extra se sit efficit? nihil omnino inquit. Quamobrem verò? Quod prima naturæ lex sit nihil se movere posse, isthuc demonstret minimè verò sed semper & ubique sumendum esse putat. At cùm Deus se beatum esse cogitat, an non suæ cogitationis principium sit? cur igitur non & aliarum actionum? at hîc quoque tacet. Si vero nibil extra se agat, quî in reliquis motum ciere potuit? quemadmodum, inquit, eum in appetitu appetibile exorditur. Id autem quî fiat? Cæterâ, inquit, intelligentiæ, cùm summæ istius beatitatem intelligant, eam imitandi desiderio moventur, quo motu motum suo quæque orbi imprimit. Unde autem istæ intelligentiæ? an eas prima genuerit? nequaquam, sed eâdem sempiternâ neces-

necessitate, quâ ipse summo cœlo, istæ suis quæque incubuere cœlis. Itane? ergo tot numina sunt, quot cœli, cùm omnes non aliter quàm prima, à nullâ nascantur, neque ista aliâ quâvis ratione prima dicatur, nisi quòd fortè summum locum occupare contigerit. Quis igitur suo quamque orbi, alligavit? Ad istuc autem nihil dicit. Unde vero totidem sint, neque plures, neque pauciores? de eo quoque dicere non cogitavit. Qui ergo solâ cogitatione orbes suos tanto impetu circumegerint? neque de eo quicquam: sed satis se dixisse censuit, quòd cujusque contemplationem sui orbis motum sequi dixerit, perpulchra sanè illius ortûs descriptio: Molas quoque trusatiles non jumentis, sed de orbium cœlestium motu cogitando, moveat ipse Philosophus. Cùm vero cœli versantur, quamobrem in orbem? Quòd cum reliquis, inquit, corporibus quæ simplicia sunt, motus simplices conveniant, ut elementis recti sursum, & deorsum, huic circularis cùm sit, & simplex, & simplicium perfectissimus, convenire necesse est. Atque alia hujusmodi quamplurima, quibus universam cœlestium fabricam construxit, quæ tamen afferre nihil necesse est, quòd si quis rationum rationes petat, Philosophum nihil nisi propria insomnia dixisse intelliget. Cujusmodi enumerari possent immobilem esse terram, quòd moveatur cœlum. Ignem esse quòd terra sit, quoniam si contrariorum alterum naturâ, alterum esse necesse est, & si extrema, eâdem quoque necessitate, media, ergo & aerem, & aquam. Cœlum ab ortu in occasum moveri, non contra, quòd pars cœli orientalis dextra sit, perfectiorem autem in dextram motum esse, quàm in sinistram. Et denique, ne omnia sequar, cœlum primum tot stellis ornari, cùm inferiora non nisi unam quæque habeant, quod cùm sit omnium princeps, ea omnia tantum ornatu, quantum dignitate anteire oporteat. Quibus omnibus sublatâ causâ intellectu, quantillum infit ponderis, nemo tam cæcus est qui non videat. Quid enim (ut in uno omnium exemplum præbeam) si plaga mundi orientalis dextra sit? quid si dextra sinistrâ præstantior? Quî, quæso, sphaeræ cælestes utrumque, cùm nihil consilio agant, intellexerint, atq; cùm non intellexerint quî quòd istâc ratione flectant, in unam, potiusquàm contrariam partem se vertere voluissent? Adeo ut, quanquam germanæ

fuerint, quas naturæ leges, & rationes, attulit Philosophus, perspicuum sit nullius fructus esse posse, nisi causam adhibeat, quæ & easdem intelligat, & ad earum normam, rerum naturam moderetur. Hæc, inquam, si vel levissimè legerat Socinus, eo acumine esse novi, ut solâ tam vani hominis auctoritate, summam numinis sapientiam, in admirabili universi ordine, cernendam esse, negare non potuisset. Proximè verò, à Philosophorum, ad ipsius Dei auctoritatem provocat, loci autem quos è sacro codice, ad opinionem stabilendam affert, adeò planè nihil tale innuunt, ut omnino expendi nequaquam mereantur. Præcipuus ex Epistolâ ad Hebræos desumitur, Cap. I. vers. 6. cùm ait divinus Author, sine fide Deo neminem placere, *ergo recta* (infert) *de Deo opinio, è principiis naturalibus haberi non potest, cùm solâ fide, quæ non nisi revelatione divinitus factâ gigni possit, acquiratur.* Quasi Apostolus per fidem non intelligeret qualemcumque assensum, cuicumque argumento sive rationis, sive revelationis innitatur, & quid revera intellexerit, ipse se statim explicat, opinionem scilicet intellexisse quomodocunque acquisitam, Deum esse, & præmia sui cultoribus largiri. At quid multa? cùm omnino frustra quicquam fieri non posse disputetur, quod pro certo factum esse experimur. Ad eos itaque accedamus, qui rem demonstrare conantur, & sic conantur Scholastici.

SECT. II. Aut quippiam in rerum universitate esse inquirunt, quod infectum sit, aut facta esse omnia. Si prius dicas, summum Dei numen esse fateris. Nec enim Deus ipse, qui sit, alio modo intelligi potest, nisi quod sempiterna natura sit, cæterorumque omnium causa. Si posterius, quicquam omnino esse negas; quæ enim quicquam fieri potuit, cùm nihil esset, à quo fieri potuisset. Nisi itaque quædam natura sit, quæ ipsa facta non sit, nulla causa esse potuit, quæ omnia, quæ fiunt, efficiat, nisi quid, quod ipsum sibi causa fuerit, esse dicas; quod si dixeris, quod ais, negas: si enim fiat, priusquam sit, esse non potuit; & tamen si se fecerit, antequam fiat esse necesse esset. Cùm igitur propositionum omnium quæ sibi adversantur, prima sit esse idem qui ipsius & causam, & effectum, neque devitari possit, nisi
natu-

naturam quandam ponamus, quæ infecta est, eadēque alia omnia fecit, planè tandem sequitur, aut Deum esse, aut esse nihil. Cùm autem sint, qui mundum ab omni æternitate, autore extra se nullo, extitisse dicunt, adeo ut in quoque genere, nec primum fuerit ullum, nec futurum sit ultimum, sed sempiterno quodam circulo nascantur omnia, & intereant: Hos etiam sic profligare non dubitant, quod si sempiternæ fuerint rerum generationes, infinitæ jam ante præterierunt, finitæ enim si sint, ad initium perveniendum est. Si verò præterierint infinitæ, infinito, quo nihil majus esse potest, majus erit: Cùm quicquid postea nascatur, iis, quæ præcesserunt, fiat accessio. At vera ut infinito accedat incrementum, fieri nequit, quod infinitum non sit, nisi sit ab omni parte interminabile, at pars extrema est, quæ postremo, quod natum est, terminatur. Præterea si infiniti fuerint homines, infinitos ergo & viros, & fœminas esse; si enim in alterutro sexu primus fuerit, generationum exordium fuit, cùm antequam iste primus in quocunque sexu extiterit, nulla fieri poterit generatio; si vero in utroque infiniti fuerint, infinitum erit infinito duplò majus; atque innumerabiles istæ alterius sexûs homines, non nisi dimidia pars erit infiniti istius numeri, qui ex utroque conficitur. Quam argumentationem capillorum multitudine, si cum hominum numero conferatur, exaggerant; quòd, quanquam innumerabiles sint homines, ad immensam tamen capillorum multitudinem tam exiguus sit eorum numerus, ut millesimam illius proportionem non obtineat. Alii verò, qui ingenii acumine antecellunt, nihil suâ referre volunt, an præcludatur infinitus causarum, & effectuum processus, necne. Sint enim, inquiunt, si placet, quæ sempiternâ quasi hæreditate alterum alteri successerunt, aut facta, aut infecta fuisset omnia inquiunt, si facta, cùm fieri non possent, nisi ab aliquo fiant, id ipsum etiam, cui, quod sint, debent vel infectum, vel ab alio productum fuisse dicas necesse est; infectum si dixeris, id rursum est, inquiunt, quod volumus; si minus, unde oriatur, adhuc rogamus? atque ita demum in aternâ istâ causarum, & effectuum serie, tandem aut quippiam esse fatearis necesse est, quod ipsum, cùm non sit, suam sibi essentiam elargiri potuit, aut quippiam, quod suæ naturæ

ra virtute existat, atque aliis omnibus, quæ suâ non existunt, existentiam impertiat. Alii autem, qui his etiam sapientiores videri vellent, non universâ naturâ, sed singulis rerum speciebus disputationem arctiùs premendam esse sic volunt. Si quæ sempiterna successio sit, an rerum ejusdem ordinis, ita ut homo hominem ab æternis seculis genuerit, an diversi, ita ut genus humanum à superiori quodam rerum ordine procreatum fuerit, & hic ab adhuc nobiliori, qui insuper ab alio, & sic deinceps. Si rerum successionem ejusdem generis fuisse dicas, ut dicas quoque postulant, qui ab æterno homo hominem genuerit, cum ea sit hominis, atque omnium animantium conditio, ut non statim, atque ipse nascatur, aliud procreare valeat, sed ætate aliquâ provectum esse oporteat priusquam vim genetricem assequatur; sempiterna itaque hominum generatio esse non potuit, cum tempus aliquod præterierit, antequam quisque quemque genuisse potuerat. Atque etiam ut ab æterno procreare non possent, ita neque gigni, cum certo quodam tempore generatio omnis absolvatur, semperque interjecti sint aliquot menses, antequam suscepta proles ad enixum matura sit; si verò cujusque hominis nativitatem tempus præcesserit, ab æterno nulli nasci potuerant. Pereat itaque, necesse est, sempiterna ista gignendi successio, cum semper tempus aliquod fuerit, antequam, aut gignere, aut gigni potuissent. Sin verò successionem diversi generis fuisse dixeris, in eadem, inquit, difficultate, quâ ab initio versaris, quoddam nisi summa demum reperiatur natura, quæ ipsa omni perfectione cumuletur, reliquisque suam, quam habent, existentiam impendat, nunquam omnino extitisse poterant, eò quod sibiipsis principium esse non possint, sed porro suum quæque ortum superiori debeant, quæ superiora etiam si in infinitum usque ascenderis, si suâ naturâ nihil fuerant omnia, nunquam aliquid fuissent. Propterea cum quædam esse videamus, cogimur demum eo visu naturam aliquam suspicere, quæ & ipsa sempiterna sit, & reliquorum omnium quotquot aliquando extiterunt, fons sit, & origo, atque hunc, inquit, summum habeto divum, hunc perhibeto Jovem.

Quâ disputatione, quanquam Scholastici quæstionem ad exitum perductam esse censeant, quasi perspicuè satis contra

tra Atheos eâ conclusum esse arbitrarentur, quòd rem quandam, quæ ipsa sempiterna natura sit, cæteraque omnia procreaverat, invenissent. Huc usque tamen Atheos non modo comites, sed & præcursores habemus, qui in eâdem sententiâ consentiunt ad unum omnes, infecta fuisse omnia, atque se effato omnibus communi è nihilo nihil fieri, sua quisque disciplinæ ratione tuentur, cùm alii ipsam rerum universitatem eo ordine, quo stat, æternam esse velint; alii primam omnium materiam, sive sit ista atomorum congeries, sive alia quæcunque mundi principia, è quibus, quæ sunt, quæque nascuntur omnia, sine novæ cujusvis rei procreatione nasci arbitrantur. Quod quicquid denuo fieri videatur, id variâ istorum concretione fiat, quicquid interire, id quoque eorundem dissipatione intereat. Atque quod de universâ naturâ, idem de singulis rerum speciebus statuunt. Nempe qui mundi æternitatem, æternam quoque cujusque animantium generis successionem asserunt; qui vero ex atomorum concursione fortuitâ ortum, ex eâdem effici omnia, quæ in quoque genere efficiuntur. Atque etiamsi quæ contra sententiæ primæ Authores sempiternam esse non posse animantium successionem disputantur, quandam verisimilitudinis speciem præ se ferre videantur; cuivis tamen, qui rem seriò perpenderit, sophismata potius, quæ ab intellectûs humani, qui quòd infinitum sit, non capiat, imbecillitate, quàm rectæ rationis usu orta esse videbuntur. Si enim, qui sempiterna esse possit rerum successio, non intelligamus, neque quî non possit, intelligimus, quod nullum in omni æternitate sit momentum, quo cùm antea esse non possent, esse cœperunt, & si quis tempus, quo potuisse cœptum sit, esse dixerit, fuisse quoque dicat, quo Deus ipse quoque efficere non potuerat; si enim semper poterat, semper etiam effici potuerant; Si verò non poterat, ipse quoque effecisse cœpit; cùm verò sempiterna fuerit, qualiscunque sit ipsius potentia, quicquid procreavit, procreare posse nunquam cœpisse dicendum est; atque propterea cùm, an sempiterna esse, an non esse potuerit rerum successio, nesciamus, quidni sophismata esse concludantur, quibus in contrarium demonstrare nituntur, cùm in pares difficultates incurratur si assenserimus, ac si ab assensu omni nos cohibeamus?

mus? Quòd si, qui æterna rerum successio esse possit, non intelligatur, neque quæ esse non possit. De his autem, cùm de iis, qui ab eodem principio soliti sunt in Aristotelem disputare, uberiùs dicturi sumus.

Philosophis verò, qui in alterâ sententiâ fuere, mundum, & quæ in eo sunt, quæque cernuntur omnia materiæ mechanicis motûs legibus exagitata concursione nasci, nihil, quo eidem contravenire possint, habent scholastici, aut si quicquam habere se existimant, nihili æstimandum esse putant mechanici, cùm quod an quæ omnino, an quales sint mechanismi vires, ipsi nequaquam intellexerint, tum quòd nullas naturæ leges, si quæ sint, nisi quas ipse Aristoteles ratas esse voluit, sciverint, iisque solis, quid ferre, quid non ferre natura recusat, judicaverint. Quibus quicquid isti conclusum esse, hi nihil concludendum esse putant, qui se putant meliores, atque ipsi rerum naturæ magis consentaneas tulisse. Atque igitur cùm è solo præjudicio, atque Aristotelis auctoritate, non ex ipsa rerum veritate disputaverint, non tam iis respondendum esse, quàm omnes cùm suis argumentis contemnendos arbitrantur. Alia itaque ineunda disputandi ratio, & reperienda via est, quâ simul utrosque redarguamus. Præsertim cùm ex utrisque conflari possit, & quidem conflatur sententia, primùm ipsam mundi fabricam, eo, quo est ordine, ab æternis seculis stetisse; deinde ea omnia, quæ in eo nascuntur, & intereunt, solis materiæ motibus, nasci, & interire. Quorum primo mundi æternitas, contra quam nihil quod disputare possunt, habent scholastici, obtinetur. Secundo autem, hominum, & cujusque generis animantium, ut sponte ortorum ortus, & interitus. Quibus duobus omnem universi complexum sine providentia explicuisse se putant. Priori ipsam rerum universitatem nullum exordium habuisse, posteriori omnia animantium genera, ut sponte orta, causis naturalibus procreata fuisse. Quo etiam non modo profligatam quæstionem censent an sempiterna esse potuit hominum successio, sed & multo difficiliorem istam quæ natura humana nisi causâ quâdam quæ ipso hominum genere non contineatur, procreari, aut omnino esse potuerit. Ista enim, cùm vi naturæ suæ existendi necessitatem non exigat, ab aliquâ causâ, quæ aut totum hominum genus,

aut

aut generis primum genuit procreata sit, necesse est. Cum enim ipsa hominum natura nusquam, nisi in singulis reperitur, nullam existentiam habere potuit, nisi quam in ipsis habuit. Si ergo ipsi omnes aliquando orti fuere, totum quoque genus ortum sit necesse est. Atque adeo ab æterno esse non poterant, nisi aut causa quædam sit, quæ initio totum genus procreavit, aut homo quidam immortalis, qui cum reliquos mortales genuerit, ipse neque natus sit, neque interiturus. Qualis cum non fuerit, totum genus aliâ quâdam causâ procreatum esse necesse est. Atque igitur, quanquam æterna fuerit rerum universitas, nihilominus animantium omnium exordium fuisse necesse fuit. Quo, quid quæso, quod verosimilius sit, reperire possent mechanici, quàm quòd iisdem naturæ viribus quibus infecta omnia procreentur? Cum enim immensa istorum multitudo, quovis annuo solis cursu, solâ causarum naturalium facultate procreetur, quidni etiam, inquirunt, majora cujusque familiæ animantia, cum & istæ pari artificio fabricentur? Disputationem itaque eâ ratione, quæ utrique communis sit, instituere oportet, ut neque ipsa rerum universitas, eo, quo stat ordine, sine cujusdam providentiâ stare, neque quæ in eâ cujusque generis nascuntur, nasci potuerant. Quibus id unicum, quod in disceptationem venire potest, obtinebimus, nempe cum utrinque sempiternum, & improductum quippiam esse agnoscatur, an ejusmodi sit, ut id cultu, & veneratione prosequi oporteat, necne. Si enim consilii, rationisque exors fuerit (quod volunt Athei) frustra omnino essemus, si veneremur; sin consilii, & rationis compos, fatentur omnes summâ veneratione excipi oportere, nosque omnia amoris, & gratitudinis officia eidem exhibere esse obligatos, tum quòd omnibus dignitatis, & sapientiæ numeris emineat, tum quòd longe optimè de nobis mereatur, cum universi Dominus sit, nostrumque parens. Si itaque immensam hujus mundi machinam non nisi Architecto qui omni rationis acumine excellat, extrui, neque nosmetipsos, nisi & ipse procreaverit, nasci potuisse demonstravero, omnium suffragiis etiam Atheorum (qui omnes nervos intendunt, ut mundi opificem tollant) Deum esse constabit, non modo qui cultus, & obsequii compos fuerit, sed & qui summo jure utrumque postulaverit.

Q

SECT.

SECT. III. Ab hoc itaque principio, utrumque sic exordior. Quæ ad finem referuntur, atque ejus causâ, quo referuntur, omnia faciunt, ea necesse est, vel suo, vel alieno consilio regantur, cùm in finem collimare, aut eundem assequi nequeant, nisi causâ sit, quæ tum illius utilitatem noverit, tum media ei assequendo idonea elegerit, & postremò de mediorum, quæ elegit, usu judicaverit. Nosse verò, eligere, & judicare, solius sunt consilio, & ratione utentis. Si itaque naturalia omnia in suos ferantur fines, neque tamen suo cujusque consilio, cùm nullâ intellectûs facultate sint prædita, dicendi initio res confecta est, omniâque rectoris cujusdam consilio confici & gubernari sequitur; atque is est, quem summum numen, seu rerum omnium Dominum, & authorem dicimus; & quanquam cùm hac ratione instituaturs disputatio, optimè contra Atheos concluserimus, quòd mundum à causâ sapiente, quæ in totius compage, & partis cujusque dispositione, ad certos quosdam fines respexit, conditum fuisse demonstretur, ut tamen omnem impietatis causam in æternum profligatam dederimus, nullâ quoque aliâ quâcunque causâ, nisi quæ finis gratiâ se dirigat, effici potuisse demonstrabimus. Qua ratione si instituaturs disputatio, nihil interest, an mundi æternitatem, an ortum mechanicum asseruerint. Si enim omninò neque esse, neque eo quo stat ordine, stare, nisi consilio potuisse effecero, quid refert (cùm sine eo esse nequeat) an æternum, an aliquando ortum dicant? non enim cùm scholasticis procreatum fuisse dicerem, quod sempiternus fuisse non poterat, sed sempiternum, vel saltem infectum non fuisse, quod consilio factum fuisse demonstrari possit, & postquam consilio factum fuisse liqueat, disputare non opus esse, opinor, factum fuisse. Et denique, quanquam satis sit argumentum utrumque universali ratione conclusisse, tum mundum nullo modo, nisi efficiatur, esse, neque effici, nisi summo consilio potuisse; ne verò quæ belli reliquiæ, quibus renascatur, super sint, utramque hypothesin, tum mechanicorum, qui mundum casu fieri, tum Aristotelis, qui eundem necessitate, auctore extra se nullo, extitisse voluit, funditus evertam. Quæ omnia cùm perfecimus, si quis rem non satis confectam dixerit, quid dicam, tam vili, tamque abjectæ sortis ani-

animalculo nihil superest, nisi ut in petulantia pœnam protervæ Atheismi crudelitati æternum damnetur.

Quæ autem omnia ut efficiam, per universum naturæ complexum pervagari nihil necesse esse arbitror, quanquam enim philosophos inter se disputare novi, an aspectabilis iste, qui mundus habetur, rerum complexus universam naturam complectatur, an alii porro sint mundi, qui per omnem spatio- rum immensitatem sparsi ab oculis nostris præ ingenti inter- vallo subducuntur; de quibus suam suo quisque arbitra- tu sententiam tulit, quidam non nisi unum, quidam plures, atque eorum alii finitos, alii infinitos volunt, quâ tamen de re, etiamsi nihil norunt, fidenter, ut solent, pronunciant, ne quâ de re dubitare videantur. Nihil enim in suâ opinione compertum, & exploratum satis habere possunt, nisi quod rerum universitatem aspectu nostro non definire verosimile videatur; cùm nova indies astra, quæ nudis oculis videre non licet, tubi Batavi adjumento videamus. At tamen cùm à rebus nostris adeo remota sint ista omnia, ut si sint, quo usu, aut fine sint, scire non possimus, sint, an non sint, de iis nihil dicemus. Neque etiam de isto cœlestium, quæ in aspectum cadunt, ordine, quòd immensam propter distanti- am, si quid ad usum nostrum pertineant, nihil ad scientiam pertinere possunt. Quanquam profectò si quis admirabi- lem istum siderum innumerabilium ordinem aspexerit, ut- cunque quæ sit istius ratio nesciat, non possit quin miretur immensam istam cùm sapientiam, tum potentiam, quæ tot, tantòsque orbes eo ordine instruxit, ut ab omni ataxiâ se omnes tamdiu tueantur. Quæ autem duo maximam admi- rationem evocare videntur, sunt incredibilis istorum tum magnitudo, tum multitudo. Quanquam enim, quâ sint magnitudine ob immanem distantiam non certò assequamur, planetis tamen, aut æquales, aut majores esse certò novimus, quòd, etiamsi tam immenso præ iis intervallo distent, pari ta- men magnitudine appareant. Quid igitur admirabilius es- se possit, quàm rerum tam multarum, atque tantarum, tam ordinata dispositio? Ubicunque terrarum pedem figas, tam innumerabili multitudine per omnem cœli immensitatem sparguntur, ut continuò plures, quàm numerare potes, in- tuearis: & tamen, si in alium quemvis locum migrare velis,

aliæ innumerabiles se ubique produnt. Dic itaque, inquam, quî summum istorum omnium, nisi summâ admiratione raptus, ordinem aspexeris, idque live sphæris suis, tanquam clavi impacti hæreant, live libero æthere pendeant. Si sphæris impingantur, quanta est opificis potentia, qui fornices tam vastâ amplitudine hiantes extruxit? & cùm extructi fuerint, quî, quæso, tot sideribus, ea nisi quis implantaverit ornari potuisse cogitas? si vero libero æthere pendere putas, quenquâmnè, quæso, qui idem non sit summè potens, moles tam immensas, tamque innumerabiles sedibus suis summâ cum stabilitate disposuisse censes? Quis denique, qui ipse summè sapiens non sit, tam varias motuum vicissitudines gubernare possit, adeo, ut quanquam implexâ varietate choros ducant, tam certis tamen modis, & numeris consentiant, ut mutuis incurfionibus nunquam allidantur. Ist hæc verò omnia, cùm non tam scire, quam admirari detur, summam opificis, qui ea condidit, potentiam suspiciamus; mihi verò, à rebus, quantæcunque sint, tam longe distantibus, cùm loco tam perspicuo versetur, argumentari non libet.

Neque postremò quicquam de admirabili Planetarum ordine, quanquam ad orbem nostrum pertineant, dicendum esse arbitror. Etsi enim cursus suos, conversionesque mirabiliter conservant; cùm tamen quo fine nesciamus, quod rationibus suis quas sibi præscriptas habent, plerumque inserviant, nostris verò (si Solem, & Lunam excipias) parum, aut nihil conferant; in iis quoque solùm summi opificis solertiam mirabimur, qui effecit, ut tantâ varietate, & constantiâ eosdem semper progressus, & regressus conservent. Ut Zodiaci lineas nunquam perrumpant, sed citra omnem errorem, suum quisque cursum moderetur, ut vagis, & dissimilibus motibus sibi mutuò nunquam occurrant, sed invariata prorsus distantia, rata inter se spatia semper definiant. Nisi hoc unum mechanicos interrogare liceat, an quo casu tot ingentes fabricas in suum quamque orbem tam aptis intervallis consedissee putant? aut si contigerit, earum nullum tot sæculorum ætatibus justo propius, aut inter se, aut nostro terrarum orbi appropinquasse? Ullâmnè casûs speciem prodit, tam amica, tam varia, tamque perplexa rerum conspiratio? Quanquam itaque sitûs rationem, quâ tum planetas,
tum

tum sidera omnia disposuit imperscrutabilis opificis divini sapientia non intelligamus; hoc tamen certò intelligimus, difficilius factu nihil esse, aut, ut fiat, plus solertiæ postulare, quàm ut in tantâ rerum varietate ordo & constantia servetur.

SECT. IV. Misa itaque cœlestium omnium ratione, argumenti satis terra nostra præbebit, quam, etiam si tam exiguam universi partem existimarint Philosophi, ut ad omnem cœli complexum puncti instar esse arbitrentur; tamen, cum sit domicilium nostrum, nobis, ut sua cuique domus nota esse dicitur, facilius innotescet. Quam ipsam, & quæ in ea sunt omnia sic extructa esse dico; ut nulla causa esse possit, quamobrem eâ quâ sunt descriptione, fiant, nisi quod suos fines, quorum facta sunt causâ, habeant & assequantur, atque eâ sublatâ, nullam causam physicam superesse, quâ omnino extrui potuissent: Quod eâ argumenti vi & perspicuitate demonstraturum esse spero, ut neminem reluctari posse confidam, nisi qui idem hanc, quam quotidie pedibus calcât, terram esse negaverit. Ne verò nimia expectatione torqueam, primùm dicite, Philosophi, quid eam suâ sede posuit, & cum quam habet, nacta sit, quâ vi, quibus radicibus, quo ponderum æquilibrio, ne nutet, undique teneatur? Quantillum spatii est quod occupat, si omni immensitatis amplitudini comparetur? Ipsa enim si omnium Planetarum complexioni, Planetarum complexio, si omnium fixorum diffusioni, fixorum diffusio, si omni immensitati comparetur, in punctum, quod magnitudinem nullam habere dicitur, prorsus evanescit; cum ista innumerabilia æqualis cum istis omnibus magnitudinis spatia, in se complectatur: Dicite igitur quâ causâ, tam opportunè istam sedem, quâ jam sita est, delegerit? Et primùm, tu *Thales*, cum omnium primus sis, quid tu ais? Terram aquæ innatare. Solùm ergo dicas, mi Philosophè, quid aquam sustineat. Quid ergo, tu *Empedocles*? Columnis ab inferiori parte fufis sustineri. Neque à te quicquam postulamus, nisi ut dicas, quid istas columnas sustinuerit. Quid vos *Anaximenes*, *Anaxagoras*, *Democritus*? Terram propter amplissimam figuræ suæ latitudinem aeri, ut aquæ ferrum, supernatare, cum enim disci adinstar

Aristot. de
Cælo. l. 2. c. 13.

lata sit, aer inferior, qui locum non habet, quo migrare possit, Terræ pondus facile sustinebit. An vero non intelligatis arctioribus angustis, quàm sit immensum istud spatium, quod à terrâ usque ad cælum diffunditur, aerem non coerceri? Huic autem si totius terræ amplitudo conferatur, in punctum & puncto minus evanescit: Sumite ergo discum testaceum diametri pedalis, quæ majorem ad ingentem quamvis aulam proportionem habet, quam habeat terra ad omne spatium ad usque Lunam; atque experiamini si è lacunari dimittatis, an deciderit, an aeri semper supernataret. At puerorum infantium nugæ sunt isthæc omnia. Quid ergo *Anaximander*, qui veterum omnium optimè censuisse visus est? Terram cum in medio collocetur, atque æquè ad extrema se habeat, non magis ad supera, quàm ad infera, aut versus latera ferri oportere. Atque adeo cum simul ad contraria moveri non possit, neque causa sit, quæ huc potius, quàm illuc moveat, sede quam ab initio nacta est, semper manere. Nullam itaque esse causam vidit, quòd hoc potius quàm alio loco consistat, nisi quòd in eo ab initio collocetur: quamquam quâ causâ, & quo fine istum, quem tuetur, obtinere potuit, aut non vidit, aut non dixit Philosophus. Si igitur porro sciscitemur, quamobrem isto, quo jam sita est, loco, ab initio constituta sit? aut nihil, quod respondeat, haberet, aut nihil aliud, quàm quòd summo opifici sic placuisset: & placuisse, quòd cum eâ rerum naturæ Idæa conveniret, quam ipse sibi in mundo condendo præscripserat. Atque nisi numinis consilio res fiat, nulla certè est ratio physica, quamobrem hunc locum potius, quàm quemvis alium ab initio occuparet; aut si quem fortè occupet, quamobrem tueatur; poterat enim in omni immensitate quemcunque obtinere; quod itaque peculiare quodvis punctum affectaret, aliud in causâ esse necesse est, quàm quòd sic fortè contigerit. Partes enim, è quibus coaluit, aut ab eâdem plagâ omnes, aut à diversis diversæ pervenere: si ab eâdem omnes, quid est quod cum ad hoc punctum pervenerint, ne ire pergant, inhiberet? Quisquàmne enim putat rem imaginariam suâ solâ vi tantam molem, ne quo tendat, pergat cohibere? Si à diversis diversæ, quid est quod ex oppositis undique regionibus in idem spatii punctum impellat? aut si quid impulerit, felici

felici admodum aleâ cecidit, quòd in ipso puncto, neque ante, neque post convenerint, aut si fortè convenère, unde tam æquali undique vi, & mole? Si enim inæquali, altera ista quæ majori impetu, aut pondere valebat, alteram secum abripuisset. Et postremò, cùm in loco suo æquali partium omnium oppositione revinctæ librentur, nulla usquam fieri potuit partium mutatio, quin eâdem tota moles extra punctum suum revulsa ruat, & intereat. Quippe sublato in quâlibet parte æquipondio, cùm robustiori oppositæ pondere vincatur, tota concidat necesse est. Anaximandro, aliisque, qui præcesserunt, rem paulo propiùs attigisse videtur P. Gassendus; terram sive in centro mundi, sive in alio quocunque loco constituta à Deo fuerit, ibi idcirco quiescere, quòd ipsa secundum se totam neque gravis sit, neque levis, ut deprimatur, aut avolet; ac centrum interim in se habeat, cujus respectu partes ipsius graves, levèsq; intelligantur, ac censeantur proinde descendere, dum in ipsum tendunt, ascendere dum ab eo recedunt, veluti globus ex eâ confectus materiâ quæ sub pari mole æquiponderet ipsi aquæ, quiescit in vase aquâ oppleto, quacunque in parte eam posueris, sive in superficie, sive in medio, sive in fundo. Genuinam quidem terræ sitûs, quem ab initio habuit, causam attigit, nempe authoris arbitrium, qui hoc loco, cùm alio poterat, sitam esse vellet, cùm autem constituta sit, quâ vi defixam se teneat, nisi quam qui condidit impressit, ipse non magis physicè, quàm cæteri, exposuit; Globus enim iste qui si in quâcunque aquæ parte posueris, quiescit, idcirco quiescit, quòd aquæ æquipondio libretur, adeo ut quæ aquæ pars ei succumbit, eum, cùm ipsa pari sit pondere sustineat. Istuc verò quid ad terræ globum, qui tenui aere, eundem etiamsi multis gravitatis momentis vincat, suspensa tenetur, atque ita æquipondii ratione, ut globus iste non consistit, at si ista fixa non sit, hætenus quamobrem quiescat, nihil explicatur. Quod autem gravitatis vim non toti terræ, sed singulis ejusdem partibus inesse insinuaverit, id prorsus ab æquipondii exemplo alienum est. At verò quæ sit admirabilis ista virtus, & unde dicendum est, id enim quærimus, qui ipsa materia, si sibi relicta sit, undique ab omni parte in medium feratur? Sin vero, eam aliunde.

Phys. Tôm. 2.
l. 1. c. 1.

aliunde acceperit, à summo conditore datam esse fatendum est. Et quidem quantâ artis solertiâ rem comparavit, mox dicemus.

V. Præcipue
Guildinum de
centro gravi-
tatis, & Cabae-
um de magne-
te, l. 1. c. 18.

Sententia autem omnium maxime trita, & vulgaris ista est, quam Philosophi ad unum omnes à Societate Jesu tuentur; qui Ecclesiæ pariter interesse putant, ut in Philosophiâ Aristotelis, ac in fide summi Pontificis decretis obsequamur. Clamant hi, sensu simul & experienciâ constare, atque doctissimorum omnium virorum testimoniis, & rationibus comprobatum esse, gravia omnia, nisi quid impediât, innato suo pondere deorsum ferri, neque quovis loco quiescere, donec centra sua universi centro aptaverint: Adeo ut centrum centro, medium medio undiquaque consentiat, ut si terræ moles, aut loco dimoveatur suo, aut in nihilum abiret, corpus aliquod grave undique ad universi centrum convoleret, neque cùm extimâ sui parte centrum attigisset, quiesceret, sed eo ulque moveri pergeret, donec suâ gravitatis centrum, ipsi universi centro incederit; ad hanc tamen opinionem comprobendam, quam doctissimorum omnium rationibus comprobata esse clamant, solius Aristotelis auctoritatem interponunt, isti vero suo loco responsum erit, hos interim, ne nimium exultent, monuisse sat sit, cùm in omnes partes immensa sit regionum magnitudo, istius neque medium, neque extremum esse, atque igitur nullum in omni spatio centrum, ad quod gravia omnia convolarent inveniri posse. Atqui tamen in ipso mundo, inquires, reperietur, qui scilicet cùm orbis formâ extruatur, gravia omnia undique ab ipsius extremitate, suo pondere ad centrum delabuntur. Hi verò laborem labori cumulant, nunc enim ab iis, non quid terram, sed quid mundum suo loco sustineat, quærimus; etenim immensus cùm sit iste, quem videmus, cælorum complexus, nobile problema, atque ipsius Archimedis acumine dignum putarem, tam quî se tanta moles, opifice extra se nullo, fabricata sit, quam quî in regione vacua fulcro extra se nullo subnixa sua virtute se sustentaverit. Quod cùm dixerit, dicat quoque, quî terra suâmet stabilita mole, universi centrum & possideat, & tueatur. An quòd ista sit gravitatis indoles ad centrum ferri? Quamobrem verò tam varia sit ista, ut materiæ particulas undique ex omni regione huc

huc exilire faciat, alias infernè, supernè alias, ab austro alias, alias à septentrione, has ab Oriente, ab Occidente illas, & denique à quâdam regione quasdam? An quòd mundi centrum potius quàm alium quemcunque locum appetunt? An ergo quid in ipso centro sit, quod corpora à se longè dissita ad se provocet? at res ficta est, & spatium inane, nihil autem vis nulla est, nulla actio, & etiam si quid valeret, quare potius hoc universitatis punctulum, quàm quodvis aliud, omnia ad se alliciat? unde vires adeo validas præ aliis quibusque adipisci potuit, ut ad se à reliquis omnibus arripiat? vel si omnino attrahere potuerit, quod, quæso, illius commercium cum particulis, quæ ubique ferè immensum ab eo submoventur? Aut denique quibus nunciis ad se vocat, & quibus instrumentis ad se trahit? An innata corporibus gravitas eò sponte feratur? Id si dixeris, illuc ferri, quòd illuc ferantur dicis. Hoc ipsum enim est quod requirimus, undenam materiæ cujusvis natura ad determinatum hoc spatii punctum potius quàm aliud quodvis feratur, cum pateant pariter infinita, in quæ pari libertate abire posset. Si verò vi innatâ feratur, cur non eadem viâ omnes ejusdem particulæ? aut quæ cum vis sit eadem, omnium contrariâ moveantur, ita ut opposita oppositis occurrant? Si enim ob naturæ necessitatem, quædam materiæ partes ab ortu in occasum abirent, quamobrem non omnes? & è contra cur non ab occasu in ortum omnes? Cur denique utræque in regionem contrariam non recederent, ut quæ ab Occidentali plagâ in Occidentem, & quæ ab Orientali in Orientem ulterius proripiant? propterea cum materia naturæ suæ indole, non certo quodam motu rapiatur, aliud quiddam est quod istius motum definiat. Alioqui fieret istius partes certo quodam motu moveri, & tamen singulas sine omni causâ moveri. Denique corpora omnia ubicunque posueris, spatium sibi æquale inveniunt, quorsum itaque novas sedes quæsitum eant? & si quæsierint, quo duce ab omni undique regione iter brevissimâ viâ conficiant? & cum confecerint, quo magistro ad locum sibi præstitutum pervenisse se intelligant, ut quàm primum pervenerint motum ultrò sistant, adeo ut si vi ulterius ire coegeris, se quàm citò sibi relicta sint, in motum contrarium deflectant? Admodum sanè isto unico

præ aliis omnibus in immensitate puncto delectantur, ut ubicunque posueris, continuò in intimos ejusdem amplexus ruant.

SECT. V. Jam verò cùm mechanicorum omnium sententias retulerimus, quâ Philosophiâ ad hujusce rei scientiam utare nihil interesse vides, & præterea nullam causam esse, quicquid balbutire conentur Philosophi, quamobrem terra suâ sede collocetur, nisi opificis consilium adhibueris, qui hâc potius, quàm quâvis aliâ posuit, ut à sole aptissimum intervallum haberet: vides enim, & sentis quantâ cum rerum utilitate ipse lumen & calorem ubique diffundat, quæque in terrâ nascuntur omnia gignat, foveat, & in vita tueatur, ita ut sine eo non omninò, nedum jucundè vivere possimus. Quarum tamen omnium utilitatum, nisi habitâ à quodam summâ intervalli ratione, nihil conferre poterat; si enim loco suo moveatur, aliûmque aut propiûs, aut longiûs distitum occuparet, ipsum eundem quem tot, tàmque egregiis naturæ usibus inservire sentimus, non modò nihil prodesset, sed maximè nocere sentiremus. Si enim Lunæ ambitu circumferri contigisset, contigerat quoque cursum per Zodiacum, sicut & ipsam Lunam, spatio menstruo confecisse; atque inde tempestatum vicissitudines, quæ annuæ jam sunt, menstruas fecisset; quo fieret, ut unius mensis ætate, hyemis, æstatisque varietates redissent; quas si tam breves fuisset contigisset, omnis omnium, quæ terrâ gignuntur, periisset vita, & vegetatio; quòd fruges quæ per æstatem provenerant, priusquam ad maturitatem pervenire possent, brumale frigus enecasset. Ablatis autem terræ frugibus, omnia animantium genera fame quoque contabuissent. Deinde cùm tam arctâ vicinitate Sol Terræ incubuerat, annon vides tam largos, & vehementes in eam ardores effudisse, ut aut penitus ista conflagraret, aut istam saltem tam fervido calore percoqueret, ut tota inutilis fiat, atque animantibus inhabitabilis? Insuper, quid si tanto intervallo, quanto fixæ, aut longè majori distaret, annon Orbis Terrarum sempiterno squalore horruisset, in quo, cùm solis lumine, & calore destituatur, nihil, aut proveniret, aut pubesceret, aut maturitatem assequeretur; isto enim intervallo nihilo validior æstus à sole quàm,

quàm ab ipsis inerrantibus ad nos usque appelleret, qui imbecillior fuisset, quàm ut terram tepefaciat, saltem ut eidem quicquam solatii, aut fœcunditatis afferat? Quid quod denique nimio isto recessu, nimium quoque distarent Tempestatum vicissitudines; si enim, vel quidem ipsius Saturni orbem lustraverat, cursum suum non ante triginta annos confecisse poterat, atqui istâ ratione hyemalis tempestas quindecim annos habuerat, quam diurni frigoris inclementiam, nisi maximâ calamitate, ferre non potuit orbis terrarum. E quibus terram, si quovis alio universi loco sita fuisset, omni usu caruisse vides, nisi aliæ mundi partes solùm ut cùm ea congruant, alio modo, aut ordine comparentur; istuc autem ut fiat, opificis consilio opus est, qui rerum emolumentis consulit: atque istum, etiamsi terra longiùs, aut propiùs à sole abesset, illius commodo aliâ ratione prospexisse posse fatemur, v. g. si majorem, vel minorem intervalli distantiam, aut motus celeritate, vel tarditate, aut virtutis magnitudine, vel parvitate compensaret. Ut si propiùs in Lunæ ambitu Solem posuerat, eidem vim pro distantia ratione magis temperatam dedisse poterat, atque motum etiam eo moderatorem, ut circuitum suum, non nisi anni spatio conficiat. Aut, si longiùs ad Jovis ambitum abduxerat, duplò majorem caloris quantitatem, & motus celeritatem dare potuerat; quo fieret, ut eadem utilitatis ratione, quâ nunc, terræ inserviret. At ista, inquam, omnia opificis sunt, quo sublato, etiamsi alius contigerat terræ situs, cætera omnia eodem quo se habent modo haberent, neque rei cujusvis pro rerum commoditatibus facienda mutatio esset. Annon itaque mirabile videatur, cùm unicus sit in omni mundo locus, quo terram sitam esse expediret, si cæco mechanismi impetu extructa sit, ut eam ex omnibus sibi sedem deligeret? Immo denique cùm nulla sit causa Physica, quæ eam quovis omnino loco stabiliat, cùmque loco omnium aptissimo stabiliatur, quid superest, nisi ut optimi istius divini Architecti munificentiam suspiciamus, qui nobis domicilium tam commodâ sede constitutum, & extruxit, & ornavit? Quod idem de terræ à sole in latitudinem distantia dici potuit; spatiorum enim immensitas, non modo sursum, & deorsum, sed & in latera diffunditur, ut igitur fœlici admodum aleâ cecidit, terram soli

non propius sursum admoveri, neque longius deorsum amoveri, ita neque ab hac, neque ab illa parte sitam fuisse, sed loco ad ipsum solem parallelo. Cum autem sit in utrumque latus latitudinis immensitas, quâ in omni ista immensitate, terra se isto puncto collocavit, quo uno, soli subjecta, jaceret? Innumerabilia spatia sunt terræ diametro æqualia, quâ, quæso, igitur ex omnibus id unum elegit, quo præcisè eodem latitudinis circulo, quo Sol circumfertur, se supposuit? Si enim unâ diametro, aut Boream, aut Austrum versus sitam esse contigisset, extra Solis viam prorsus jacuisset. Immo verò non modo aliquam sui partem, sed ipsam mediam sui regionem subter illius cursum collocavit: Ipse enim si Australi immineret, iners jacuerat Borealis; & contra, si Boreali Australis. Cum vero supra ipsam medietatem transeat, radios suos pariter in utrumque latus diffundit. Verùm cum de Solis motu, de hac re fortè fusiùs dicemus.

SECT. VI. Cum verò terra suâ sede defixa sit, dicite quâ vi omnes ejusdem partes tam arctè undique toti cohærere consentiant? Quo principio à contrariis regionibus pars quæque in medium semper nitatur, adeo ut ubicunque posueris nullâ morâ terram appetat, totiùsque compagem tueatur? Cur non potius in immensam istam, quâ circumfusa est, inanitatem decideret, cum quæque illius pars, ubicunque terrarum sita sit, spatium, in quod abeat, vacuum inveniret? Præsertim cum communis vestrûm omnium opinio sit, omnia in quamcunque partem susque deque, ubicunque vacuum reperiant, avolatura. Saltem quò minùs avolarent, nihil est quod impediat, cum qui circumfunditur, aër non satis crassus sit, ut illarum motibus, si abire vellent, obnitatur. Cum autem hâc de re duæ sint sententiæ, altera quæ Mechanicorum omnium communis est, terram noctis diæque spatio circa axem proprium convolvi; altera quæ Peripateticis propria, eandem media mundi sede immobilem semper hærere, quarum utram sequaris, neutrâ quicquam assequeris. Si priorem, tantum abest, quicquam fore, quod omnium à terra discessum impediret, ut tanta motus pernecitate, quæ in extimâ illius superficie soluta sunt omnia, longè, latèque dissiparet; cum nihil magis experti sitis, quàm si quid rotundum quavis celeri.

celeritate circumrotetur, id omnia quæ eidem accumbunt dissipaturum. Sin posteriorem, qui Peripatetici estis, sequamini, quanquam sui dissolutionem non efficiat, quâ tamen vi omnes sui partes sibi undique cohærere faciat, ut dicatis provoco. Nihil enim vos vestram gravitatis qualitatem juvare demonstravimus. Quid enim est, quod eandem terræ particulam ab oppositis regionibus, in idem centrum provocare possit, ut, si inferiùs posueris, sursum assurgat, si superiùs descendat? cur, quæso, cùm ad centrum perveniret, ultra ire non pergat, aut si tu ipse, ut ulteriùs pergat effeceris, se suâ sponte in motum contrarium flectat? Hujus, inquam, nulla causa reperiri potest, si nullum præter ipsius materiæ naturam motûs principium agnoscatur. Si verò quis omnibus terræ particulis propensionem quandam ab omni parte in medium se movendi, quo meliùs totius compages conservetur, inditam esse dixerit, iste rem non materiæ indole, sed solius providentiæ consilio expedire conatur, utpote quæ contrariis terræ partibus contrarios conatus indidit, ut mutuâ omnium oppositione totius moles æqualibus undique momentis libretur. Atque id est, quod de omnibus naturæ phænomenis dicimus nullius causam inveniri posse, nisi quæ in ejusdem institutione ad suum cujusque finem respexerit. Quanquam autem qui huc usque provehantur, rem nostram, non tamen suam, confecerunt, nisi quoque quâ ratione interna ista vis se exerat, dixissent. Quomodo enim eadem terræ particula se centri desiderio in contrarios motus mittat, intelligi nequit, nisi quoque ubi ipsum sit centrum, atque ad ipsum ferri, sui interesse intelligat, suâque movendi rationes, ut expedire intelligit, mutare valeat. Ut itaque, quæ sit admirabilis ista naturæ facultas, sciri possit, primùm dicendum est, quo instrumento, & quâ ratione peragatur, id quod nunc paucis dicere conabor, cùm tam admirabili providentiæ solertiâ constituta sit, ut sit nihil in omni aut arte, aut naturâ, quæ pari constitutatur. Neque enim alia est totius terræ, quàm ipsius magnetis facultas, quæ maximum naturæ non modo arcanum, sed & miraculum ab omnibus & dicitur, & habetur. Eadem enim omnia quæ in magnete in ipsâ terrâ reperiuntur; suos habet Pólos, Æquatorem, Axem, Parallelos, Meridianos, cõs-

que non tantum mathematicos, sed & physicos: cùm magnetica omnia in variis ubique telluris plagis se eadem varietate ad terram, atque ad magnetem componant. Virga enim ferrea in polis erigitur, in æquatore jacet, in parallelis obliquo situ, idque magis, aut minus, pro parallelorum varietate se componit, neque solum eandem utrique vim insitam esse, sed magnetem, quicquid habet virium, à terrâ accepisse comperimus; cùm quoties naturæ suæ imperium sequi liceat, se ad ipsam terram coaptet, ejusque situm æmuletur. Si enim funiculo suspendas, aut vasculo cuivis impositum aquæ innatare facias, comperies nunquam quiescere, donec polos suos terræ polis, atque horizontem ejusdem horizonti adaptaverit, quem situm, cùm adeptus fuerit, si eo deturbetur, nunquam quiescet, donec se in eundem restituerit, immo etiam in quocunque partes divideris, quæque pars se ad terræ situm componet; nempe si per medium, aut æquatorem secetur pars extrema, quæ ante ad faciem australem pertinebat, fiet polus septentrionalis, & quæ ad australem fiet borealis, quod idem in quamvisculacunque frustula comminuas, semper experiere. E quo, inquam, clarè intelligas, quam habet virtutem non sibi propriam, sed terræ globo communem habere, neque solum ipse magnes, sed & magnetica omnia eodem modo se ad terram, ac ad magnetem componunt; ut enim ferrum si magneti affricetur, variam pro tactus varietate verticitatem, sive borealem, sive austrinam, sive quamvis aliam ex utrisque compositam acquirit; ita si ferrum aliquandiu fortè ab austro in boream jaceat, aut si candens eadem positurâ refrigerat, eandem cùm ipsâ terrâ verticitatem induet, ut quæ pars ad boream jacuerit, semper maneat borealis, quæ ad austrum australis. Adeo ut quocunque situ ad terram posueris, si sui juris fuerit, sua sponte se in situm naturalem convertet. Et si in igne pristinam verticitatem extinxeris, & contrario situ refrigerare curaveris, contrariam directionem nancisci facile comperies, immo denique ferramenta omnia, si ad aliquod tempus erecta steterint, vim magneticam à terrâ concipiunt, adeo ut pars inferior semper fiat polus borealis, superior austrinus. Quod facillimis, & maximè familiaribus experimentis comprobatur; cùm ferrei fenestrarum cancelli, instrumenta fo-

calia,

calia, ut batilla, foreipes, temporis diuturnitate magnetismum pro sitûs ratione concipiunt. Immo & lateres qui in ferream duritiem igne excoquantur, quos ubique plateis, & viis publicis stratos reperias, longo quoque annorum cursu eandem verticitatem acquirunt, ut quæ pars deorsum ad terram jacuerit, virtute boreali imbuatur, quæ sursum cœlum respexerit, australi. E quibus omnibus quin princeps sit terra, magnes aliorumque omnium parens dubitari nequit. Si ergo nuperis experimentis à Gilberto, Cabæo, Kircherò, circa mirabiles magnetismi virtutes, factis te delectes, atque eadem omnia, quæ in magnete reperiuntur, in terrâ reperiri deprehendes, immensam istam Architecti solertiam, quàm admirabere, & stupefces, qui tantam totius terræ molem tam ineffabili artis subtilitate fabricavit! Ad recentiores mitto, quòd de ejusdem viribus nihil ab antiquis, quod lectu dignum sit, acceperimus, nisi quod Lucretio ad Epicuri mentem ferrum ad magnetem effluviis quibusdam attrahi legamus, quam rem eadem mechanismi ratione descripsit Poeta, quâ Poetæ alii in truncos, & saxa, homines immutatos fuisse descripserunt. Nihil autem isti de magnete norunt, nisi quod ad se ferrum provocet, de verticitate verò polari nihil. Atque adeo Johannem Goiam oppidi Melphitani in regno Neapolitano civem, anno 1300. pyxidem nauticam primùm instruxisse fertur, quanquam alii Paulum Venetum istius artem, quam à Sinensibus ipse didicerat, anno circiter millesimo ducentesimo sexagesimo in Italiam traduxisse voluerint. Petrum autem Peregrinum Gallum, tertio circiter abhinc seculo, primùm de ea scripsisse refert Cabæus, cujus libellum Garzonius se vidisse testatur, antiquâ membranâ conscriptum in Bibliothecâ Castellana Venetiis, quanquam cum postea Johannes Taisner tanquam proprium evulgavit, ut Gilbertus Peregrinum è Rogeri Baconi scriptis suffuratum fuisse suspiciatur. At nihil aliud illi de magnete, quàm quòd polos respiciat. Gilbertus autem omnium primus, illius philosophiam tractavit, eamque tam auspiciò, ut eandem, quam in sanguinis circulatione Harvæus gloriam adeptus sit, nempe quod ipse, qui primus invenerit, prorsus absolvisse videatur: atque adeo qui eum postea secuti sunt, Cabæus, Kircherus, aliique, quanquam experimenta quæ-

Gilb. lib. 1. c. 3.

Tab. I. l. c. 19.
Kirch. I 3. c. 1.
fig. 1.

quædam, eaque non levissimi momenti adinvenere, de ipso tamen argumento novi nihil, neque sane ipsi Gilberto usquam nisi Aristotelis causâ adversantur, nihilque aliud fecisse videntur, quàm quòd Physiologiam Magneticam, quam ipse in lucem protulerat, ipsi tenebrosâ suâ qualitatum philosophiâ obscuraverint; controversia autem quam cum eo habent, an scilicet terra sit magnus magnes, solo litis amore movetur. Cùm enim Gilbertus magnum quendam magnetem in intimis terræ visceribus delitescere voluerit, cujus vires exteriori illius crustâ quodammodo domantur, illi vim magneticam, imbecillio rem tamen, toti moli pariter infusam esse, summâ vi, impetûque contendunt. Uter autem vice-rit, nostrâ nihil refert, cùm in utraque sententiâ Dei optimi maximi summa sapientia pariter eluceat, sive enim majorem vim in terræ viscera profundius immerferit, sive minorem partibus etiam exterioribus latere voluerit, eximium providentiæ munus est tantam solùm esse, quanta usibus humanis prodesset; si enim tanta toti quantam Gilbertus interiori telluris medullæ inesse putat, aut si tanta interiori ejusdem medullæ inesset, quanta cuique parvo magneti inest, neque ei quicquam virium exteriori luto dematur, immobilia omnia & ad se affixa teneret. Ne verò mirabiles omnes magnetismi affectus sequar, paucis rem, quam velim, satis conficiam.

SECT. VII. Primùm itaque multis observatum est, atque diuturnâ ubique animadversione notatum, saxosas terræ venas ad axem mundi parallelas, & ad ipsius terræ planum horizontale incidentes per Æquatorem utrinque à polo ad polum excurrere; adeo ut, ubicunque terrarum, montium situm, & ordinem observaveris, interiores illorum fibras plerunque eadem Horizontis obliquitate, quam in istâ regione facit ipsa terra, per ordinem, ad polos dirigi experturum esse polliceantur. Quod in Germaniâ Keplerus, in toto Appennino Cabæus, Kircherus autem, aut propriâ, aut amicorum industriâ, ferè per totum terrarum orbem, tum in altissimis rupibus, tum in profundissimis fodinis, experti fu-

Lib. 1. part. 2. ere. "Imo, inquit, ille, hoc experimentum ipsa montium ex
Exper. 2. "Austro in Boream, in exteriori telluris superficie conca-
"tena-

“tenatorum series dictæ compaginationis, veluti quoddam
 “rudimentum satis superque indicare videtur. Apen-
 “ninum certè, Pyrenæos, & Alpes in Europâ; in Asiâ Tau-
 “rum, Caucasum videmus cùm Parapaniso ab ultimâ insulâ
 “Zeilano, per mediam Indiam, Asiam, & Scythiam, aliis
 “montium ramis, veluti costis quibusdam Ossaturæ in utrum-
 “que latus, rectâ in Boream tendere; Africanos quoque,
 “seu Lunæ montes, ab Æquinoctiali in Australe usque Bonæ
 “Spei promontorium, & hinc in Boream Atlantem continuâ
 “serie excurrentes novimus; Americam denique universam
 “veluti septo quodam montium, è Borea in Austrum rectâ
 “tendentium, in Orientalem, & Occidentalem dividi notius
 “est, quàm dici debeat. Cùm enim Sol & Luna, inter du-
 “ostropicos ex ortu in occasum perpetuò feratur, magnòs-
 “que maris motus causetur; consultius erat terræ corpus
 “ex austro in boream, sive *Boreo-vortius* ad firmiorem to-
 “tius consistentiam, partiùmque singularum connexio-
 “nem, quàm *Euro-Æquæus* compaginari. Quod si fibris ex
 “ortu in occasum excurrentibus id fuisset conditum, timen-
 “dum erat, ne nimio Solis ei incumbentis calore, & sicci-
 “tate torrefactum successu temporum fissum, divisionem
 “continui zonâ torridâ, frigidâ verò è nimîâ humiditate, &
 “frigore ejusdem dissolutionem pateretur. Aut etiam ex
 “vehementi oceani motu, partes aquarum illisione paula-
 “tim consumptæ totius interitum causarentur. Sapienter
 “igitur divina providentia hac ferreâ ligaturâ, seu magneti-
 “co vinculo, telluris corpus contra feros maris fluctus, &
 “Solis, Lunæque injurias, armare voluit. Quos terræ fibra-
 “rum ductus orbiculari compagis formâ coagmentari censuit
 “Cabæus, seu cepæ instar sphæricos esse, ita ut per medium
 “excurrat Axis, & circa Axem circumponantur, veluti folia,
 “primùm minora, deinde majora, & majora; sicuti enim, si
 “scindatur cepa, cernuntur folia illam coagmentantia excur-
 “rere circa polum, seu circa axem; hoc idem etiam dico ap-
 “parere in terrâ, sed propter magnitudinem globi illæ venæ,
 “quæ sic terram coagmentant, & quasi componunt, videntur
 “parallelæ axi, quamvis revera rotunditatem sphæræ terrestris
 “sequantur, & in polis quasi committantur. Sic ille. Kircherus
 “autem aliâ formâ scilicet cylindri in modum extructam fuisse
 “S censuit,

cenfuit, quâ verò ratione non dixit; quâcunque autem formâ extruantur, prorsus mirabilis videtur Architectonica ista naturæ industria, quæ tantos, tamque validos ferri, & saxi arcus unâ compage invicem commisit, & coagmentavit. Primum enim nihili non esse videtur materiam, quæ ad robur, & diuturnitatem aptissima sit, paraville; quippe terræ globum non molli, & inertî luto, sed metallo tenaci, omniumque durissimo effecit: tum deinde in ingentia quasi ossa, & ferramenta, quæ per universam molem excurrant, fabricavit, eaque eâ figurâ composuit, quæ firmamenti ac roboris vim maximam haberet. Et denique tam validis commissuris in medio devinxit, ut quanquam ipsa terrarum moles è pluribus ferri orbibus, invicem conjunctis, constet, isti omnes ingenti trabe per axem excurrente, ad majorem stabilitatem sustententur, adeo ut demum tot arcubus, quot circulos per Æquatorem à Polo ad Polum ductos fingunt Geographi, tota moles fabricata esse videatur. Atque etiam uti polari magneticorum verticitate, & venarum ad polos excurrentium ductu, esse quorundam in ipsis polis arcuum commissuras certa quadam ratione confici potest; ita probabiliter admodum conjecturæ locum dare videtur magnetis variatio fibras à polis excurrentes aliis ab ortu in occasum obliquè excurrentibus, hinc inde intercisas esse: Neque enim quamvis causam probabilem hactenus attulerunt philosophi magnetici, cur tantâ varietate à polari directione distrahatur magnetis, nisi quòd cum prope interfecantes hasce fibras immineat, ipsarum virtute à meridiano flectatur. Ut si plures magnetes cuique acui supposueris, juxta illorum situm verticitalis variationem fieri experire. Si verò terra hujusmodi quasi ferrearum trabium commissuris ubique secum ipsa jungatur, magna certè ad totius stabilitatem præsidia afferunt, cum & se mutuò sustentent, & in quâque commissurâ quasi trabali clavo figantur. Ut si uspiam fortè temporis diuturnitate pars cujusvis arcûs labefactetur, non ultra proximæ commissuræ nodum ruina serpat. Qua Architecturæ ratione, si extruatur terra, longè majori arte fabricata est, quàm Lacunaria ista, quæ nullis columnis sustentantur, quorumque trabes ejusmodi contignatione invicem commissæ sunt, ut altera alterius pondus sustineat, ita ut si extremitates ferre valeant parie-

parietes, media pars se ipsa ferre valebit. Quanto autem præclariori Architecturæ arte extructa est terrarum orbis fabricatio, cujus non modò pars quæque, ne ruat quamque fulcit, sed tota seipsam. Atqui istam profectò solertiori arte architectatus est operis fabricator, quàm ut imitando fabri, aut intelligendo philosophi assequantur.

SECT. VIII. Atque hoc est quod, omnium quæ in naturâ aut arte cernuntur, prodigii simillimum esse dicimus, vim quandam undique toti moli infusam esse, quæ se à medio in omnes orbis partes diffundat, adeo ut à quâque totius parte sit illius in quamque conatus. Vis enim magnetica non ad polos aliudve in terrâ punctum determinatum dirigitur, sed radios suos, & quasi jacula, in omnia extremitatis puncta emittit, quanquam in polis validior sit, quòd in axe adjacentium omnium virtus coire videatur, tamen non ab axe rectâ in polos, sed à centro in orbem se undique jaculatur, ut ubicunque magneticum quodvis posueris, lineâ brevissimâ ad centrum attraxerit. At maximam admirationem movet ubique, & in omni parte virtutem oppositam inveniri, adeo ut si hic radius ab Austro in Boream prodeat, ei proximus se in oppositum spiculetur. Quâ ratione terram firmissimâ, & subtilissimâ quâdam concatenatione secum sibi cohærerè facit. Cùm enim par sit à centro in omnia extremitatis puncta nixus, istâ mutuâ oppositione terra loco suo immobilis libratur, quòd cùm unâ quasi chordulâ in hanc partem trahatur, & in oppositam alterâ, inter utriusque luctam cùm neutra propter virium æquabilitatem cedat, ne in quam partem nutet firmissimè detinetur, cùm autem arctissimis magnetismi vinculis terra, quæ tam robustè secum ipsa juncta est, colligatur, tanto stat robore ubique stabilita, ut stabilius nihil, aut ab omni ruinâ tutius, fingi potuisset. Primùm enim radii utrinque ab Æquatore ad polos vibrantur; deinde à centro ubique per totum terrarum orbem, quâ vigoris radiatione omnia circumferentiæ latera & centro & invicem quasi vinculis devinciuntur. Cùm vero terrarum orbis, qui ipse tantâ firmitate fabricatus sit, tam variâ, & involutâ concatenatione devinctus, & constrictus ubique teneatur, Architectos, & machinatores omnes provoco, secum ipsi

cogitent, quî quoquomodo majori robore confici potuisset.

Atqui omnium maximam admirationem movet radiosâ ista magnetismi tensio, quod cùm ad certum spatii interval- lum vires suas explicuerit, conatum retrò in terram flectat, quo terrestria quæ in extimâ superficie jacent omnia, ne in aeris immensitatem decendant, suis sedibus alligantur. Quod si eâ ratione, quam descripsit Cartesius, aut aliâ eidem simili fiat, nempe quod particulæ magneticæ, quæ ubique è terrâ prodeunt, neque rectâ ferantur, neque eâdem viâ rever- tant, sed semper factò orbe cursum inflectant. Cùm verò majori copiâ è Polis exilire contigerit, majores vortices com- ponunt, ut quæ ab australi exeunt in terram non redeant, nisi ingenti factò circuitu per borealem, & quæ à boreali ni- si per australem. Quo particularum itu, reditûque omnes virtutis magneticæ vires explicandas esse putat. Quî tamen solis mechanicis materiæ legibus fiat ista magneticarum par- ticularum dispositio, neque ipse, neque quisquam alius eum secutus dicere aggressus est. Ut enim cætera omnia in mag- nete mirabilia præteream, quamobrem quæso particulæ ex uno polo exilientes non rectâ ire pergant? quâ causâ ipsæ suum cursum inflectant, & quo duce, tam immensa itinera à polo ad polum conficiant? An quòd (ut insinuare visus est) meatus habeant ad mensuram suam excavatos, per quos fa- ciliùs transire possint? Quî verò quæ è boreali venère tam opportunos meatulos in australi sibi factos fuisse intellexe- runt? & si intellexerint, quî cursus suos tantis itineribus gu- bernare possent? Nisi enim particulis suis intelligendi facul- tatem tribuat magnus iste Philosophus, nunquam eas cursus suos incurvare, neque, quæ ab uno polo exeunt, easdem per aerem circumfusum certâ viâ ad alterum reverti efficiet. Quocunque autem principio, & quibuscunque instrumentis suas terra magneticas virtutes exerceat, duo sunt, inquam, quæ satis mirari non possumus. Primum, interiorem illius medullam tam exquisitâ partium concatenatione compositam fuisse, ut tota è catenulis fiat, quæ à polo ad polum tensæ excurrunt. Quid enim mirabilius esse possit, quàm tantam terræ molem è principiis, tantâ artis subtilitate fabricatis, constare, ut sit tota nil, nisi catenularum undique in omnes
partes

partes tenarum conglomeratione. Alterum quod nos satis mirari non posse dixi, est spontanea ista effluviarum magneticorum vibratio; virtutem enim suam in ferrum, nisi corpusculis in ipsum immixtis, exercere nequit, sive catenarum, sive uncorum, sive brachiorum, sive chelarum adinstar fuerint, sive quacunque aliâ formæ ratione fiant, ineffabili sanè subtilitate fiunt, cum quanquam tam insigni potentiâ valeant, facillimè per ipsam marmoris soliditatem penetrare possint, quàm stupenda est ista opificis solertia, qui tantam molem, è pulvisculis, tantâ artis subtilitate invicem commissus, fabricavit, ut equidem jure nihil in omni arte, aut naturâ esse dixerim, quod cum ipsius terræ coagmentatione conferendum esse videatur!

SECT. IX. Cum verò terra in sese undique conglobetur; cum suo ponderum æquilibrio sustineatur; cum denique debito, à solis ambitu, intervallo collocetur; dicite quid aut terræ, aut soli, aut utrique motum imprefferit? Quid circa axem, quid in orbem, quid per eclipticam? & primum quo principio motus omnino inchoetur dicite? Quid verò de eo dubitaveris, inquitis, cum naturalem omnem interno, violentum externo cieri inquamus omnes? Novi equidem, id autem quod dicitis quemadmodum fiat, dicatis rogo. Quid enim, an res seipsa moveat, an aliâ quâvis quæ in ipsa sita est agitetur? Si aliâ quâvis, motus sui principium non est, sed aliunde impulsâ movetur. Ista ergo alia quæ motum inchoavit, an se moveat, an aliunde mota sit? si mota sit, eadem quæstio semper futura est; si se moveat, dicatis velim quæ motum suum sine perceptione, & arbitrio in quamvis determinatam viam definire possit? Sic cum lapis deorsum decidit, si internâ vi feratur, quamobrem viæ rationem non sursum dirigat? Cum enim in aere suspendatur, an terra ubi sita sit novit, ut eam rectâ petat; an esse sedem sibi aptiorem, ut sponte appetat? in terram ergo quæ principio quovis interno feratur, non intelligo, nisi, ubi sita sit, percipiat, esse locum sibi institutum intelligat, omnemque gravitatis suæ vim eam versus inclinare faciat. Atque adeo cum Sol circa axem suum, aut Terra circa suum volvatur, quamobrem, si uter se movere possit, hoc potius quàm

retro contrario motu se verſet? An quòd ſic fortè ab initio contigerit? At contingentia iſtius cauſam quærimus, & niſi quam afferatis huc potius, quàm illuc ſe verſare, & ſine cauſa dicitis. An ergo quòd majus inſita gravitatis pondus altera parte deliteſcere contingat, at gravitatem niſi vim aliunde inditam eſſe fateamini, nullam eſſe poſſe demonſtravimus. At ſi (ut velitis) inſita fuerit, cùm tamen totam molem eo ſitu diſpoſuit, ut pars gravior ad locum inferiore pervenerit, quamobrem non quieſcat? Aut quã vi ſe in oppoſitam partem tollat, adeo ut tandem in circuitu abſolvendo pars gravior leviori immineat? Si vero in omni totius parte vis ſit æquabilis, ut in omni motu circulari æquabilem ſemper eſſe novimus, quid eſt quod motum omnino inchoare poſſit, cùm ſi qui ſit, par ſit in omnem partem conatus? Aut ſi quid inchoaverit, quid in hanc potius quàm viam contrariam definiat? Adeo ut etiamſi motus principium invenire poſſent, quale nullum hætenus invenerunt, nihil tamen quod illius curſum definiat, inventuri ſunt, niſi demum quendam eſſe, qui ipſe arbitrio definivit, fateantur. Neque aliud quodvis internum motus principium reperiemus, niſi quod ſit animantibus proprium, quæ ſenſu, & appetitu moventur. Et ſi quid aliud eſſe videatur, quamquam naturale dici poſſit, quod cum rei naturâ, cui convenit, copuletur, niſi tamen initio à quodam, qui ipſe ſit præditus arbitrio, inditum eſſe dicamus, quantumcunque in cauſarum ſerie quis perget, nunquam ad cauſam quæ quicquam valere poſſit, perveniet. Id quod in lapidis ad terram deſcenſu ſuperius diximus, & poſtea contra Ariſtotelem fuſius dicturi ſumus, nempe eum fieri non poſſe, niſi quis terrenis omnibus propenſionem quandam in terram movendi, aut ipſi terræ terrena omnia ad ſe alliciendi virtutem indiderit, quod potiffimum in loco, quem nunc tractamus, tam perſpicuum eſſe videtur, ut Philoſophorum alius nemo ſit, præter unum Gaſſendum, qui dicere auſus eſt, quamobrem aut Sol, aut Terra, at aliud quodcunque ſyduſ axi ſua circumvolvatur. Ipſe autem poſt omnes mechaniſmi conatus, fibris quibuſdam, atque machinis perfici voluit, quæ eo ordine compinguntur, ut factâ unius compulſione, vis in proximam tranſeat, atque ab eâ in aliam, & inde in alteram, uſque

usque dum ob sphaericam figuram extrema primam compulerit, à quâ iterum secunda compulsâ tertiam, atque adeo mutuâ omnium impulsione continua fiat totius circumvolutio. Quis autem subtilissimam istam fibrarum contexturam effecit, quis in hanc potius, quàm alteram partem inclinavit, quis denique in motum primus compulit? Optima enim quæque automata, etiamsi in motu perseverare possunt, suâ tamen sponte nunquam eundem incipiunt. Ita syderum orbes, si secundùm fibrarum ductus quis impulerit, in orbem circumire non desinent, nisi verò impulsus non incipient, cum nulla unquam machinarum dispositio vim motricem sibi dederit, sed solùm apta sit, ut datam conservet. Utcunque sit, si eâ rotularum concatenatione, quam descripsit, quique syderum orbes extruantur, non intelligo, quâ magis artificiosa providentiæ solertiâ extrui potuissent. Atque adeo compagem suam eâ arte fabricatam esse vidit vir ille magnus, ut nisi sapientissimo numine constitutam esse fateamur, neque faciendam, neque intelligendam esse clamat, & proinde Philosophos omnes primo gradu hæc sic se habere profiteri monet, quia opifex summus sic se habere voluit, quàm variè quasi tergiversando, pèrque ambages incedendo eò demum redire, ut ad idemmet profitendum adigantur. Sive autem istâ, sive aliâ quâcunque contexturâ cœlestes orbes fabricentur, nulla unquam reperietur causa, quamobrem aut omnino moveant, aut hæc, quâ moventur, seu viâ, seu celeritate, nisi quod summus opifex sic volvi voluerit.

SECT. X. Circumvolutis autem circa se syderum orbibus, quibus tamen machinis per ingentem istum magni orbis ambitum circumvehetis? Trochleas, vectes, rotas sese mordentes, aliaque omnia instrumenta, quibus in terrâ dimovendâ, uti voluit Archimedes, afferte; atque quâvis vestrum omnium, aut arte, aut industriâ, sive solem, sive terram circumferre possitis, experiamini. At otiosa est vestra Philosophia, nihilque efficit, sed solâ garrulitate se exercet. Quâ enim descriptione fiant cœlestium conversionum ordines, magnâ cum opinionum dissensione, pro suo quisque arbitrio constituitis. At si quâ iste descriptionis modus primùm sine opificis consilio designari, & confici potuit, interrogamus, homi-

hominum loquacissimi prorsus obmutescitis. Cum verò præcipuè tres sint de cœlestium conversionum ratione sententiæ, Ptolemæi, Copernici, & Tychonis Braheï, ex iis, utram mavultis accipiat, & quî opifice extra se nullo constituta sit, experiamini. Quid autem de Ptolemaicâ dicam, cum certissimæ experientiæ adversetur? Cum Venus quàm Soli supposuit ipsi circumducatur, & nunc infra, nunc supra, nunc ad latera excurrat? quod si utrumque sydus sphaeræ solidæ affixum esset, nequaquam fieri potuit, cum superior Solis sphaera Veneris interiorem ambitu suo complectatur: Si verò aut istâ, aut simili quavis ratione absolvantur orbium cœlestium motus, non video, quî se artificis cujusdam opus fuisse clariùs indicarent. Id enim quid magis indicat, quàm tam immensus, atque involutus machinarum apparatus, quo innumerabilibus commissuris connexæ sint totius partes, variisque rotarum invicem junctarum motibus intricati omnium cursus absolvantur? Putâsne, nullo opifice rem procurante, tam implexam tot orbium compagem sese suapte naturâ extruxisse, & cum fortè extructa sit, varias sui partes tam variis, tamque involutis motibus versari potuisse? Quàm delectaret, si quis explicare vellet, quemadmodum ingens ista concentricorum, & eccentricorum farrago se in intricatam istam, quâ sit, fabricæ rationem composuerit! Ne verò rem ridiculam nimis exagitem, utram è duabus aliis sententiis mavis, sume, & quî illorum motuum descriptiones conficias, rursus experiare. Quanquam, utram eligas, nequicquam refert, cum enim Copernicus solis, & terræ tam motum, quàm situm mutavit, Tycho Brahe, seu potius Longomontanus, qui magistri hypothesein correxit, & perfecit, utriusque locum immutatum reliquit, & motum inter utrumque divisit, motum enim diurnum terræ, quam in mundi centro posuit circa axem suam revolutioni, annum autem solis circa magnum orbem conversioni tribuendum esse voluit. Sive autem alter, sive uterque moveatur, nihil referre, inquam, cum primùm quî omnino moveri possint, adhuc causam consideremus, deinde ut hac, non aliâ ratione motus suos conficiant. De motu autem circa axem superiùs diximus, nullam illius causam esse, sive soli, sive terræ tribuatur. Nisi quod ut quis dicat velim, si sol sibi circumvehatur, quo catu,

qua-

quâve necessitate ab ortu in occasum; si terra sibi, quo, quâve ab occasu in ortum, si vero terra axi suæ nixa viginti quatuor horarum spatio circumvolvatur, quo impetu motum incipiet? Magneticis suis viribus (inquit Gilbertus) se convertit. Magnetismo autem nihil mirabilius esse demonstravimus, & si istâ ratione conficiatur conversio, eam summâ arte confici jamdudum demonstretur. Quî vero istâ virtute? cùm enim æqualis sit utrinque ab ortu & occasu in polos verticitas, quamobrem in hanc potius quàm illam viam flectatur? Si autem inæqualis sit, alicubi consistet, ubicunque nempe vis validior collocetur; at solaribus, inquit, influentiis adjuvatur. Qua autem ratione, si Sol se moveret, terram promovere possit, nihil dixit, nisi quod tandem ad causam, quæ ad finem, cujus causâ fiat, respexit, totius rei eventum retulerit. Cùm enim incredibilem istam motûs rapiditatem se à cœlis sustulisse arbitratus sit, continuò terreni orbis verticitatem ob sui commodum inferre pergit. “ Nisi Lib. 6, cap. 4.”
 “ enim, inquit, diuturna vertigine volutetur, Sol constantibus luminibus destinatæ alicui parti semper impenderet, eamque morâ diuturnâ ureret, atque in pulverem ageret, dissiparet, altissimâque tellus vulnere conciperet; nihilque boni eveniret, non vegetaret, non animalibus vitam concederet, humanûmque genus periret. In aliis verò partibus omnia horrida essent, & frigoribus summis rigida, unde eminentiæ omnes, durissimæ, infœcundæ, inaccessæ, perpetuis umbris, & nocte æternâ coopertæ essent. Quam miseram & horrendam utrinque faciem ipsa tellus cùm pati noluerit, magneticâ astreâ mente in orbem volvitur, quo perpetuâ commutatione luminis perpetua esset rerum vicissitudo, calores, & frigora, ortus, & interitus, dies, & nox, mane, & vespere, meridies & multa nox. Ita petit tellus solem, & repetit, averfatur, & insequitur, admirabili sua magneticâ virtute. Quî vero eâdem nunc solem petat, nunc averfetur, nisi quod ista ratione suo emolumento consuluerit, prudens dicere præterit. At si nulla sit causa quæ rei eventum conficiat, nisi quæ ad illius commodum respexerit, quid sequitur, nisi causam non purè mechanicam, sed prorsus intellectuicem fuisse? Neque aliam vir acerrimi ingenii voluit, cùm magneticâ astreâ mente rem confici

consuerit, quo quanquam quid intellexit, cum explicare noluit, nesciamus, si tamen quid omnino, hujus motus instrumenta esse tum vim magneticam, tum aliam astrorum singularem, causam autem principem esse, mentem quandam, quæ rerum utilitati prospicit, quæque idcirco eas terræ dedit, iisque utitur, ut emolumenta omnia, quæ hic enumeravit, assequatur. Unus autem omnium Keplerus (Epicurum, & Cartesium ab omnibus semper secerno) se rem totam mechanicè confecisse putavit. Ille itaque solem magnum universi magnetem esse voluit, qui cum in mundi medio situs sit, & circa propriam axem volvatur, virtute magneticâ, à se undique diffusâ, planetas omnes, atque adeo terram in eandem secum vertiginem rapiat. Quanta paucis *ὑποθέσεως* copia! Primum enim quid solem ipsum suo axi circumvolve-rit? Istuc autem sumpsit Philosophus, quo verò jure diximus. Denique si cæteros omnes planetas magneticâ quâvis virtute circumtulit, cum nulla magis admirabilis, quàm magnetismi solertia in omni aut naturâ, aut arte reperiatur, argumentum Architectricis providentiæ, quæ eam fecit, satis confectum habemus. Quid autem multa? cum multis, ratiisque experimentis, circumvoluto in centro magnete, magnetica in orbem non circumvolvi demonstratur, præsertim Kircheri isto. “Quod si fiant in plano aliquo circuli, qui
 “Sphæras Planetarum referant, atque in centro ponatur ex-
 “quisitissimæ virtutis magnes, qui solarem Kepleri magnetem
 “referat, quo facto ponantur in singulis circulis ampullæ vi-
 “treæ, in quibus magnetica frustra ponantur, quo itidem fa-
 “cto vertatur magnes in gyrum, & videbis, cum admiratione
 “omnes in ampullis inclusos globulos, in gyrum quoque
 “actos a quo tempore cum magnete suum unumquemque
 “circulum conficere; non quidem in gyrum circa magne-
 “tem, ut Sol rapit Planetas, juxta Keplerum, sed supra cen-
 “trum, circa proprium axem. Sin verò aliâ quâcunque,
 “quàm vi magneticâ fiat, relictis magnetismi legibus, aliâ quâ-
 “dam ratione confici dicendum est, quæ sane quo longius vim
 “suam diffundat, eam eo magis admirabilem habere oportet.
 “At quâcunque sit ista virtus, cur quæso singulos Globos tan-
 “tâ motus inæqualitate circumvehat, Saturnum triginta annis,
 “Jovem duodecim, Martem mensibus viginti tribus, Terram duo-

Lib. 3. par. 1.
 sect. 2.

duodecim, Venerem octo, Mercurium tribus, præsertim si (ut ipse statuit) *omnis orbis virtutis emanantis ex Sole tam quo loco Mercurium amplectitur humillimum, quam quo loco Saturnum altissimum, equali cum corpore solari vertigine, & eodem tempore torqueatur?* Quid ergo in causâ est, quod tam inæquali motûs celeritate corripiantur? Quorundam, inquit, inertia, & ad motum renitentia, unde difficilius communi vertigini obsequuntur. Quanam autem est ista motûs inertia, atque unde in quibusdam magis, in quibusdam minùs dominetur? Nulla autem ad motum renitentia fingi potest, nisi ignavum gravitatis pondus, eùm itaque nullam istiusmodi qualitatem à vi magneticâ diversam rebus ipsis inesse ostendimus, nihil est, quod eidem reluctetur. Utcunque autem suas, quas placet, de cæteris hypotheses struat, unde quæso terræ nostræ ea contigit ad motum aptitudo, ut annuo, neque nisi annuo spatio, circumferatur? Quâ tamen motûs vicissitudine conservantur, cùm ipsa terra tum quæ in ea sunt omnia, adeo ut eadem sublatâ, neque terræ fructus, neque animantium progenies nascantur. Denique quid de Lunâ fiet, cùm proprio vortice Terræ circumferatur? si enim totius orbis motus, vi ab ipso Sole diffusâ, gubernetur, minores omnes tam Lunæ, quàm cæterorum alleclarum, qui suo Planetæ, quique circumferuntur, vortices diripiet. Quo solo Solem planetarum motûs causam non esse demonstratur, quod Lunam non circa Terram ferri, sed circa proprium orbem efficeret. Cùm itaque, proprio gyro versatur, nullam sui motûs causam, nisi quæ initio motum impressit, habere potuit; neque philosophi, quantumcunque se fatigaverint, aliam tandem motuum cœlestium causam inventuri sunt, nisi quod prima omnium causa suum, quem habet, cuique impresserit. Aut si quæ sit communis omnium quasi concatenatio, adeo ut sit tota planetarum complexio ingens machinamentum, quo tam variæ ab uno principio inchoentur motuum rationes; annon tam præclara machinationis dispositio non nisi artificis ingenio se factam esse indicaret? Quid enim, an celeberrima ista Archimedis sphaera, quâ solum dispares istos cœlestium cursus imitatus est, summum Architecti ingenium in omnia secula propagabit, & nullam interim ingenii solertiam, quæ primum machinata est, mirabi-

mur? Præsertim cùm præ naturæ subtilitate crassa sit ista Archimedis imitatio; iste enim conversiones suas validis æris rotis, ut vinculis effecit, cùm ea subtilitate fabricetur cœlestium machinatio, ut quî fiat, neque visu, neque tactu, neque ullo sensuum acumine percipi possit.

SECT. XI. Sive verò Sol Terræ, sive Terra Soli, circumferatur, cur quæso circulo æquatorî parallelo, ut si ab ortu Sol, ab occasu Terra cursum perficiat, alter eâ lineâ volvatur, quæ alterius medium interfecaret, quam ut cuique notum est, Æquatorem idcirco appellant, quòd eâ tota Terra in partes duas æquales dividatur. Quid est, inquam, quòd solem tam accuratâ ratione transire fecit, ut sui cursûs media revolutio per ipsam Terræ mediam regionem absolvatur? Quamobrem per leges mechanicas solaris orbita in hanc partem, aut in illam jacere non potuit? Cur non utrinque extra lineas tropicales versus utrumque polum, imò cur non ultra polos ambitum suum semper describat? Exigua res est totius Terræ globus, ad immensû istius orbis amplitudinem, qui Solis cœlum habetur; nescio quot millenas Terræ diametros utrinque interjacere statuunt Astro-nomi, quàm incredibili casu contigit, ut è plusquam mille viarum tractibus, quorum cuique perinde circumferri potuit, hanc unam elegerit? Imò cùm ipsa Terra in exilia duo puncta divisâ sit, (sic enim habenda sunt, si ad totius orbis circuitum conferantur) cur non alteri diametro, aut hinc, aut inde immineat, sed cùm tam exigua sit totius moles, per ipsam ipsius medietatem percurrat?

Atquî cùm medium cœli circulum obtinuerit, cur quæso incitatissimâ istâ conversione circumvolvatur, ut viginti quatuor horarum spatio tam immensum cursum conficiat? Idque eâ constantiâ, ut in omni temporis diuturnitate, minuto uno, neque celerius, neque tardius fiat revolutio. An non res, non tam mirabilis, quàm stupenda vobis videatur, solem, aut terram, cùm tantæ molis fuerint, tam infinitâ motus pernecitate abripi, ut non velocius, imò longè tardius globuli tormentis explosi abripiantur; at verò cùm tantam vertiginem, tam constanti, tamque accuratâ per omnia secula æquabilitate, confici intueamini, quid stupefacti dicetis, quî cogitationem

tationem tam prodigiosæ rei mente capietis? Miror profectò his solis non vidisse vos quàm sapiente, quàmque præpotente architecto, tam mirabilis motus gubernetur. Sola enim celeritas immensam primi motoris potentiam indicaret; at cùm tam incitatæ celeritati accedat tam accurata æquabilitas, nunquam satis aut dici, aut cogitari potest illius sapientia, qui tantos motus, tanto ordine, conficiat, semperque moderetur. Si verò fateri nolitis, mechanicis vestris omnibus, aut instrumentis, aut legibus, omnem immensi hujus horologii machinationem, vos, quæso, conficiatis, adeo ut noctis, dieique spatia, eâ æquabilitate semper metiatur, *Ut nulla ars curiosa* (observante Gilberto) *aut per clepsydras, aut per horologia, arenaria, aut per ea quæ ex rotulis denticulatis composita, ponderibus, aut intensæ laminæ chalybeæ vi incitantur, differentiam aliquam temporis invenire possit.* At vestri moris non est, tam severè philosophari. Quæ in naturâ maximè mirabilia sunt omnia, eorum nullam vos rationem habetis. Sed rudia admodum, & vix inchoata rerum initia respicitis, adeo ut, si perfectam, atque accuratam rei cujusvis absolutionem à vobis desideremus, surdis semper canamus. Sic cùm, quo nunc versamur loco, quæ fiant noctis, dieique vices interrogemus, si quis, inquitis, oculos sustulerit, aut solis circa terram, aut terræ circa solem gyratione, fieri non dubitabit. Quanquam ergo quæ omnino fiat ista gyratio non explicuistis, explicuisse tamen dabimus, atque solum cùm tam incitatâ celeritate rapiantur, ut dicatis interrogamus, quibus frænâs suos motus tam præcisè gubernent, aut qua machinarum compage eosdem metiantur; ut tam immensâ itinera uno nunquam momento aut tardius, aut citius conficiant? Ab ipsis autem astris, imò laxis, citius, quàm à vobis responsa referemus: Hæc cùm postulamus, veniam impetratis, neque vos tam curiosam, tamque molestam Philosophiam profiteri dicitis. Quanquam enim initio omne naturæ artificium explicare semper spondeatis, tamen cùm de rebus singulis tractatur, Deus bone! quàm crassæ, quàm rudes, quàm pueriles hypotheses extruuntur? Memini equidem quàm ineptos, de rebus naturalibus sermones, pueri olim cùm essemus, inter nos habuimus, neque profectò, cùm ancillis docti solem facem bipedalem, lunam Dei om-

nipotentis lucernam, astra particulas è veteri lunâ diſcerptas eſſe putabamus, de iis multo majori cum imperitiâ, quàm vos balbutire ſolitos fuiſſe puto.

SECT. XII. Cùm verò per medium terræ circulum tantâ, tamque æquabili incitatione feratur, cur non eodem ſemper Parallelo, dicite? Cur nunc hinc, nunc inde lineis ſpiralibus excurrat, adeo ut cujuſque diei converſione novo circulo circumvehatur? Idque eâ conſtantiâ, ut, quanquam unoquoque die curſum uno propemodum gradu immutet, iſtam tamen mutationem, quantulacunque ſit, eandem per omnia ſecula conſervet. Hic autem ut in reliquis omnibus, quemadmodum res ſe habeat, fuſè ſatis, neque imperitè diciris, ne verbum verò quî ſic ſe habere ſolis legibus mechanicis contingat. Cur denique cùm utrinque ſenſim excurrat, huc uſque, & nunquam digiti latitudine ulteriùs progrediatur? Quî intra amplitudinem ſigniferi orbis curſus ſuos ſemper definiat? Quî tam accuratè diſceſſum, acceſſuùmque ſpatia metiatur, ut cùm viginti tribus gradibus, & triginta gradûs momentis diſceſſerit, curſum liſtat? Cur nunquam unâ aliâ converſione, aut demptâ, aut additâ, eundem flectere incipiat? Cur non viceſimo nono, aut triceſimo primo ſe referre cogitet? Eoque cùm pervenerit, quâ vi, quòve conſilio, in diverſam partem aſcendat? Quid veſtigia in aquilonem properantis auſtrum verſus reducat; quidque viciffim ab auſtralibus ſignis in borealia inſlectat. Niſi eundem cum Poetis aurigam quendam eſſe velitis, qui cùm ad definitam ſpatii latitudinem abierit, flexis habenis curriculum convertat. At neque de rebus hiſce, earûmque cauſis, vobis negotii quicquam feciſtis, aut ſi quæ de iis afferre placuit, fabulis ſimiliora ſunt, quàm quas de Phœbo ſuo Poetæ finxerunt. Quid enim aliud eſt, quod Anaximenes, & Anaxagoras fingunt, cùm aere verſus polos condensato ſolem retrò in diverſam partem impelli comminiſcuntur. Iſti enim obliquum ſolis curſum, qui aerem in utrumque polum coerceat, quanquam unica res ſit, cujuſ cauſam dari oportet, ſumpſerunt; atque cùm ſumpſerint, quî tam perenni, & æquali flatu redeat, nihil dicunt, neque quî in polis ita conſtipetur, ut ſolem in contrarium curſum repellat. Cùm enim

enim in omnem partem pateant immensa ætheris spatia, in quæ abire possit, nihil est, quod eo impetu retrò pellat, ut solis globum, qui terram magnitudine vincit, secum abripiat: At cùm præcipuus sit inter mechanicos Epicurus, qui ventorum flatibus sydera æquabili ratione huc illuc ferri voluere, in illius opinione redarguendâ rem fortè (si operæ pretium sit) fusiùs prosequemur. Quid item de aliis dicam, qui solem cursus suos mutare fingunt, solùm ut pabulum insequatur? Cùm enim omnem ab Æquatore ad Tropicum usque aerem depopulatus sit, cur prorsum illius aviditate non pergat, sed sequente die, redeat eâdem spirâ, quâ priori pabulum omne absumpserat? Hæ autem aliæque delirantium Philosophorum fabulæ, cùm ad speciales hypotheses pervenerimus (ni pigeat) uberius redarguentur.

SECT. XIII. Interim autem cùm quo exitu omnem omnium rerum nostrarum ordinem nullâ architecti ope effecistis, viderimus, nunc quî summo, nec nisi summo consilio, facta sint omnia, vestrâ vos vice videatis. Diximus quàm commodo tam longitudinis, quàm latitudinis intervallo, terra à sole distet, ut si aut infra, aut supra, aut ab utrovis latere collocetur, beneficiorum omnium, quæ ab ipso nunc habet, semper expers jacuisset: Atquî tamen cùm tam appositum intervallum soli & terræ interjectum esse contigerit, si sede sua immobilis uterque hæsisset, isto casu periisset omnis orbis terrarum, & usus, & ornatus: Sol enim regionum tractus, quibus perpetuò immineret, nimio, & constanti caloris impetu exhausisset; quibus autem nunquam accederet, ii cùm nullo unquam lucis, aut caloris appulsu foveantur, in sempiternâ sterilitate inutiles, & squalidi jacuissent. Adeo ut, quanquam locum omnium aptissimum occupavit, eundem tamen, si semper conservasset, loci opportunitatem, quam fortè nacta est, omnino amisisset: Sapientissimè itaque præcautum, & provisum est, ut aut alterius, aut utriusque motu, eandem optimè tueatur. Si ergo quâ utilitatis ratione sit motûs vicissitudo instituta interrogetis, non per ambages, nescio quas, quemadmodum vos, sed perspicuè, & simpliciter, & ut philosophos decet, respondebimus. Interrogatissæ ergo, quamobrem sol, terræ conversione rotundâ

rundâ circumferatur? Annon verò istam motûs rationem, aliâ quavis longè utiliore esse cernitis? Quid enim si in Di-
 allelum, aut alio quocunque simpliciori cursu moveatur? neque subter terram demergi unquam, neque vicissim emer-
 gere potuisset, sed continuo aut supra Horizontem, aut in-
 fra, versaretur, atque adeo perpetuis radiis hemisphærium
 alterum conflagraret; dum sempiternis tenebris, & squa-
 lore sorderet alterum. Cùm verò conversione, aut rotundâ,
 aut ellipticâ circumferatur, toti terrarum orbi cœlestem su-
 am caloris, lucisque vim partitur, atque utrumque hemi-
 sphærium alternatim quovis die radiis suis consolatur. Hâc
 ergò motus ratione cuique terrarum parti ita provisum esse
 videtis, ut nisi eâ moveri contigerit, foret, ut nulla omnino
 esse potuisset, aut terræ totius, aut cujusvis ejusdem partis
 utilitas. Si porrò quamobrem eâ motûs pernicitate, tan-
 tam illius æquabilitatem conservaverit: mirabili hujusce rap-
 tûs ordine, scitote, noctium, dierûmque vicissitudines com-
 modo intervallo redire, quibus animantibus sua quiescendi
 opportunitas detur, aer, qui alioqui æstu nimio incalesceret,
 temperetur, terra, quam solis ardor nimis diuturnâ morâ
 percoqueret, vires suas resarcire possit; denique ut debitæ
 calidi, humidique vires conserventur; quorum aut lucifera,
 aut concordia conficiuntur rerum omnium ortus, & interit-
 us. Adeo ut, si de altero alter nimis diu prædaretur, om-
 nis naturæ in rerum procreatione potestas funditus interiret.
 Quanquam enim commodis hisce omnibus commodè satis
 prospici potuerat, si diurna conversio paulò aut prolixiori,
 aut breviori, quàm viginti quatuor horarum spatio, absol-
 vatur; cùm non tam imbecillam effecere summus opifex
 naturæ institutionem, quin cujusvis rei, aut incrementum
 ferre, aut decrementum pati, sine noxâ quâvis mortiferâ
 potuerit; tamen ut modici, & frequentes sint solis accessus,
 & recessus, rerum saluti non modo utile, sed & planè ne-
 cessarium videtur, & si omnino fiant, aptiori intervallo quàm
 quo sunt fieri non potuerant; ut enim sine laboris, & quie-
 tis vicissitudine vivere non possemus, ita viribus nostris ma-
 ximè convenit, ut viginti quatuor horarum spatio quiescen-
 di opportunitas rediret. Atque igitur, ut expedit in variis
 terræ regionibus, variæ fiunt noctium, dierûmque vicissitu-
 dines:

dines: Ita intra Tropicos, ubi sol maximo æstu dominatur, penè æqualia semper sunt utriusque spatia, cùm enim istarum regionum incolæ præ ingenti Solis per diem calore, diurnis laboribus citiùs lassati sint, longius quiescendi tempus efflagitant; neque solâ quiete spirituum vim, sed & frigore sanguinis temperiem refarciunt. Cùm enim sol altero hemisphærio versatur, ingentem frigidi vaporis copiam in alterum propellit, qui ut ipse frigidam aeris temperiem restituit, ita cùm pluvias continuo gignat, & in terrâ, & in aere vim quandam frigoris relinquit, quæ, sole redeunte, eandem aliquandiu conservet, & quidem tantâ copiâ hisce locis humores frigidi suppeditantur, ut sol rarissimè conspicuus aut occidat, aut oriatur.

Cùm verò in temperatis regionibus non tanta sit dierum, noctiùmque æqualitatis necessitas, quatenus spirituum vires diurno labore minùs exhaustæ sint, noctes, dièsque in tam æqualia spatia non dividuntur, sed pro anni tempestate, alter alteri vicissim diuturnitate cedit. Summâ hyeme longissimæ contingunt noctes, Æstate mediâ brevissimæ; scilicet cùm hac tempestate maximus sit solis calor, tantâ autem temperatione moderatus, ut nunquam vires multum exhauriat, imo potius, ut vim spiritibus addat, eorùmque mobilitatem adjuvet, vegeti, & alacres facti, minore quietis spatio indigemus: Temporibus autem hybernis cùm caloris defectu algeant sanguis, spiritusque, nocturnâ quiete foveantur, & eriguntur. Novit enim bimestris quisque infans somnum non minus vires refarcire quàm solem, aut cibum. Tam opportunè cujusque loci incolis instituitur noctis, dieique vicissitudo.

Altera verò, quæ inde orta est commoditas, est idonea aeris temperatio, quæ quanti ad animantium salutem sit, quid dicam, cùm ejusdem continuo in intima præcordia commeatu, quæ in vitâ sunt, vitam tueantur omnia? Ad omnium itaque salutem maximè interest, ut curiosâ admodum caloris & frigoris moderatione temperetur, quo sanguis satis, ne verò nimium, refrigescat. Atque hac etiam in re, variâ opportunitate, pro vario loci cujusque situ, provisum est. Subter solis viam, ubi per diem maximè infervescit, noctu, ut dixi, summâ frigoris vi refrigescit, quâ ra-

tione, ut Tyndaridæ fratres alternatim immortalitatem suam, nox, diēsque per omnia secula imperium suum paribus spatiis tenuere; & quanquam annuo cursu imparibus partiti sint, totius tamen anni curriculo, eādem spatii æqualitate, quā sub ipso Æquatore imperii sui vices dividerunt. Cū enim tempestatis moderatione aer inæqualia vicissitudinum spatia ferre possit, cursus Solis diurnus inæqualibus conficitur, ita tamen, ut quovis anno eadem sit utriusque mensura; ut enim sub ipso Æquatore dies duodecim horas, nōxque totidem obtinet; ita si in quāvis regione totius anni ratio computetur, idem ubique utriusque spatium comperies. Quo planè fit, ut in omni terrarum orbe eadem semper servetur in aere caloris & frigoris proportio, quā solā omnis ejusdem salubritas conservatur.

Quid quod postremò ut tam æquali hac noctis dieique vicissitudine, Cœlo temperatio, ita Terræ fecunditas inducatur! Si enim proluxiori aliquā diuturnitate Sol Terræ immineret, illius superficiem nimio æstu adurens omnem ejusdem ubertatem exhausisset, aut, si diuturnius adesset, quā abesset, temporis decursu, de humore tantundem sensim detraheret, ut tandem illius penuriā omnis tellus siccitate exarescat, necesse sit. Cū itaque spatium tam æqualibus Sol adsit, & absit, vim seminalem, quam Terræ per diem insequitur, nocturnis pluviis irrigare videtur. Quæ quoque majori, minorive copiā ubique pro loci necessitate coguntur. Sub Æquatore, ubi Sol maximè per diem de humore prædatur, nocte humidi vaporis circumfluxu, atque imbribus continuis, quicquid dies abstulit, instauratur. Ad alias autem regiones, ad quas moderatior æstus accedit, fit minor nocturni humoris illapsus. E quibus omnibus satis, opinor, videtis, in quā præclaros rerum usus tam incredibili celeritate fiat diurna Solis, Terræque conversio.

SECT. XIV. Quamobrem verò novis quotidie anfractibus per lineas spirales eādem constantiā, quā viginti quatuor horarum spatium noctis, dieique vicissitudines tercentum sexaginta & quartā ferè diei parte conversiones suas annuas conficiat? Eādem certè, inquam, utilitatis ratione, ut nempe eadem ubique calidi, & frigidi, sicci & humidi moderatio conser-

conservetur. Primum enim ut diurnâ istâ conversione nascuntur utilitates istæ omnes, quas jam ante minores istas dici, noctisque tempestates acri, terræ, omnique animantium generi afferre diximus, ita curvo hoc incessu, istarum tempestatum non modò comparatur, sed & admodum locupletatur opportunitas. Hinc enim ut inter Tropicos dies, noctesque idem penè spatium continuò sortiuntur, ita extra lineas tropicales, ubi major, minorve, pro loci ratione, fit spatiorum inæqualitas, dierum hyemalium brevitās, æstivorum prolixitate ubique compensatur. Atque adedò demum ubique terrarum tanta annuatim dici portio fit, quantâ intra ipsam Tropicorum latitudinem fruuntur. Quo evenit, ut tellus neque nimio æstu uspiam ardeat, neque nimio frigore constringatur, sed cùm æquali solis calore semper gaudeat, nativum suum succum semper conservet, è quo solo omnia quæ in terris sunt oriuntur, & augescunt. Imò verò hac motûs ratione fiunt majores istæ (& si fieri possit) utiliores æstatis, hyemisque tempestates, quarum constanti per anni spatium vicissitudine, ita hæc omnis conservatur natura, ut, iis sublati, unâ omnis terrarum orbis usus, & fructus penitus interiret. Primum enim, quid si in eodem Æquatoris parallelo eum semper moveri contigisset, annon perpetuæ æstatis ardore omnes prope jacentes terras depopularetur, cùm si nunquam deserat, vires nunquam refarcire sinat? Annon isti quoque omnes terrarum tractus, qui longiùs utrinque extra Tropicos tam australem, quàm borealem excurrunt, perpetuâ brumæ inclementiâ obriguissent? Quibus scilicet vis caloris vegetior nunquam appulerat quàm nos, tempore æquinoctiali, & plerumque multò languidior, quàm media hyeme, sentimus. Aut si fortè alterutrâ Æquatoris parte circuitum confecisset, si australi, omnis ille tractus qui à Tropico Cancrî adusque borealem excurrit, jugi, & non intermissâ hyeme langueret; quod idem tractui à Capricorno, adusque polum australem expanso, eveniret, si Solem intra partem Æquatoris borealem compingi contigisset; aut si quâvis aliâ movendi ratione annuus illius cursus institueretur, horribiles strages, aut toti terrarum orbi, aut saltem ingentibus ejusdem plagis attulisse necesse est.] Inæquali verò isto motu, quo per Eclipticam nunc fertur, rerum omnium in-

columitati, atque terrarum omnium utilitati, eo consilio provisum est ut meliore nullo provisum esse potuerit. Quòdque melius intelligatis, duas præcipuè causas esse scitote, quæ calorem aut augment, aut minuunt, altera rectior, & obliquior radorum percussio, altera major, minòrve percussionis diuturnitas: Si radii ad perpendicularum rectis lineis in terram vibrentur, in sese reverberant, atque adeo columnæ formâ condensatæ majori vi terræ incumbunt; si verò eandem lineâ obliquâ feriant, contrariâ parte, quàm quâ venêre, resiliences in aera evanescent. Percussionis tamen obliquitas ejusdem diuturnitate compensatur, ita ut, si Sol intra Tropicos rectiores radios emittat, duodecim autem solum horis moretur; atque si in sexaginta graduum latitudine feriat obliquiori radio, octodecim autem horis ferire persistat, tantundem sentient caloris, qui isto intervallo ab Æquatore distant, quantum qui rectâ subter eundem incolunt. Cum itaque Sol lineâ spirali convertatur, & nunquam hodierno die eidem loco, quo hesterno rectus immineat: cùm deinde in Tropici non nisi semel & intra Tropicos non nisi bis in anno eidem loco verticalis fiat, cùm denique in temperatis utrinque zonis quæque regio pro obliqui Solis aspectûs ratione, ejusdem diuturniori morâ perfruatur, eadem annuatim sit ubique in omni pene mundo habitabili caloris, & frigoris reciprocatio, & si quæ sit aliquando utrius vehementia, pari alterius alio quodam tempore compensatur.

SECT. XV. Quâ præcipuè ratione in terras zonæ torridæ subjectas calor haud minus temperatus effunditur, quàm in eas, quæ in temperatis sitæ sunt. Quanquam enim omnis ferè antiquitas eam propter æstus vehementissimos nequaquam habitabilem esse censuit, atque rariorem fidem inter veteres invenêre sub Æquatore incolæ, quàm ipsi Antipodes, quod cogitare non poterant, quâ ratione tanta ardoris vehementia temperari potuerat. Si tamen diurnum calorem, quantumcunque sit, iisdem nocturni frigoris viribus conflictari, vel quidem semel cogitassent, regiones istas non modo habitabiles, sed & quales nos experti sumus, cultissimas fuisse perspexissent. Atque hinc in hisce locis maxima, quæ in omni terra, reperitur, fertilitas; cùm enim per diem semina

semina rerum tantâ caloris ubertate provehantur, perque noctem pari pluviarum copiâ irrigentur, mirum quàm celeri progressu, ad vegetiorem maturitatem perducuntur. Hinc sub ipso Æquatore quotannis duplex sementis ac messis, uberrimi seminum proventus, frugifera magis arva, & dulciores fructus, stirpes, arbores, & animantia majori robore, & amplitudine reperiuntur. Hinc denique si quæ è regionibus nostris frugum semina, aut animantia eo deportemus, semina majores atque amœniores fruges mox procreant, atque animantia progeniem robustiorem, & ampliorem gignunt. Atque adeo videtis quâ hac unâ ratione, non modò malo occurratur, cui omnes omnium seculorum sapientes penè adusque nostrum, nullum remedium excogitandum esse crediderunt; sed etiam quâ terræ regio, quàm omnium maxime inhospitalem arbitrati sunt, omnium fiat cultissima. Quanquam verò hæc præcipuè fiat, alia tamen, quæ adjumento sint, his locis singularia reperiuntur. Primùm maxima ubiq; aquarum copia, è quibus vapores in aeris refrigerium uberrimè per diem suppeditantur; deinde perennes flatus interdium ab ortu in occasum spirant, quibus solis æstus admodum temperatur; denique anni ratio ita plerumque instituitur, ut cum Sol iis proximus fuerit, & præcipuè cum rectâ immineat, tum demum frigus, & pluvias maxime patiantur. Mirè statuentem summâ numinis providentiâ, ut eâ tempestate flatus marini, qui frigus, & pluvias secum apportant, indefinenter spirent. Quibus, inquam, omnibus locus iste, quem intolerabili Solis ardore terreri arbitrabantur, alios omnes, quos maximè amœnos putamus, amœnitate superare provisum est. Imò denique tam singulari providentiâ hisce locis prospectum esse videtur, ut pleræque intra Tropicos regiones suarum tempestatum ipsæ dominatrices videantur, neque enim Solis accessui, & recessui penitus obsequuntur, sed contra illius motûs rationem suas ipsæ æstates, hyemésque efficiunt; adeo ut in nonnullis terris cum vicinior sit, fiat hyems, cum maximè recesserit, æstas; imò & quæ parallelo eodem sitæ sunt, contrarias simul tempestates ob ventos statos, montiûmque situs experiantur. En brevem totius descriptionem. In occidentali Africâ, à Tropico Canceri ad Præmontorium Viride, maxima est terræ fertilitas, aerisque temperatio, partim propter fluviorum multitudinem, quæ terram irrigant, aerémque hu-

V. Varenium
Geog. Gen.
l. 2. c. 26.

midis vaporibus ubique replent, partim propter mare vicinum, è quo venti frigidiusculi continuò in terram spirant; atque hac regione anni tempestates, leges cœlestes sequuntur. A promontorio viridi, penè ad usque Æquatorem, quæ omnis regio Guinea dicitur, vehementior fit æstus, annique tempestates contra cœlestium rationem fiunt, mensibus enim Maio, Junio, Julio, cum sit Sol verticalis, continuis pluviis, & procellis lævitur. Regiones, quæ proximæ ab Æquatore in Austrum jacent, Congo scilicet, & Angola, temperatæ admodum sunt, & cum ipso Ægypto, fertilitate certare dicuntur. Hyemem pluvialem cum Sol longissimè versus Tropicum Cancræ recessit, patiuntur, istis enim mensibus ventus Zephyro-boreas nubes è mari affert, atque ad montium juga, quæ versus ortum sita sunt, cogit, ubi cum vento Euro-austro, ab oppositâ plagâ flante, condensantur, in pluvias continuas abeunt, atque statas quotannis fluminum exundationes efficiunt. In provinciâ autem Lowango, quæ his proxima jacet, quanquam eadem sit cœli temperies, diversa tamen est anni tempestas, cujus certè causa nulla alia esse potest, nisi alii venti, aliûsque montium situs. In Orientali Africæ plagâ, à Tropico Capricorni ad Æquatorem, anni tempestates plerumque contrariæ reperiuntur, quàm quæ in Occidentali eveniunt: tum propter montium juga, quæ per mediam terram excurrunt, tum propter contrarios ventos, qui à mari Orientali spirant. In Asiâ, Arabiæ regiones satis notæ sunt, atque in tempestatum ratione Solem sequuntur. In occidentali Indiæ littore anni tempestates contra Solis rationem eveniunt; cum enim Sol vertici imminet, continuæ, & ingentes pluviae fiunt, è quibus mira, & incredibilis fertilitas. In Orientali ejusdem littore, contrariæ sunt annuæ tempestates iis quæ in Occidentali; cum enim montibus, ut Africa, per medium secetur, atque contrariis statim ventis contrariæ à mari excitentur pluviae, quid mirum si contrariæ tempestates nascantur, quanquam sane mirabile videatur, tam exiguo intervallo dissitas esse has regiones, ut unius diei itinere è mediâ hyeme in mediam æstatem migrare possis? Americæ pars Australis, quæ Peruviana dicitur, montibus, & camporum planitie constat, & quanquam in vallibus nunquam pluatur, sed solo rore irrigentur, tamen cum vapores humidi perpetuo Austro-zephyro

phyro in montana compellantur, inde magnis torrentibus in planitiem ruunt, eique summam fertilitatem, ut Ægypto Nilus, secum afferunt. Altera Americæ Australis pars, quæ Brasilia dicitur, cœli temperie, & amœnitate, omnes telluris regiones antecellere perhibetur. Cœlestes leges in tempestatum ratione plerumque sequitur, quanquam locis quibusdam propter montium situs, ventosque statos, fiat variatio. Denique in Americâ septentrionali, sex mensibus, quibus Sol verticalis est, pluit, sex quibus in Austrum recessit, æstum experiuntur. Atque ita cum totius zonæ torridæ circuitum peragravimus, non modò omnem habitabilem, sed maximam partem jucundissimam esse videmus, atque etiam in locis quamplurimis, ubi cœlesti ratione noxiæ fierent anni tempestates, salubriores alias iisdem contrarias tempestatum leges mirâ providentiâ institutas fuisse.

SECT. XVI. His de Zonâ torridâ dictis, de terris extra tropicos sitis nimis notæ sunt, quàm ut quicquam dicam, quantum utilitatis hæc motûs ratione capiant. Cum enim istis Sol per diem multò diutius immineat, calor interdium oppressus propter nocturni spatii brevitatem multò minùs cohibetur; quo fit, ut eo citius æstatis proventus suam maturitatem assequantur. At verò si ibi locorum diurnos calores tantundem temperari contigisset, quantum sub zonâ torridâ, fieri non potuit, ut ante brumæ inclementiam, æstivæ fruges maturescant; Sol itaque, suorum recessuum quasi conscius, diuturniori iudiciâ operi incumbit, ne quod exorsus est, deferat, antequam ad perfectionem producere potuerat. Eo autem absoluto, mox in contraria signa cursum convertit, ut terræ, quam per æstatem nimio sui appulsu exhausterat, vires suas refarciendi opportunitatem largiatur. Cum enim noctium æstivarum frigora sint dierum ardoribus multo imbecilliora, eos satis temperare nequeunt, adeo ut per omnem æstatis tempestatem calor, & siccitas vires acquirant, frigus, & humiditas amittant, quod si nimis diu fieret, labefactaretur ista omnium temperatio, quâ solâ omnis terrarum orbis fertilitas conservatur. Atque igitur longè in oppositas mundi partes excurrit, ut, eo absente, frigus, & humiditas, suas copias renovarent, atque adeo plu-

vius,

viis, & ventis hyemalibus in pristinum statum instaurentur. Quibus novis opibus, copiisque munita, quanquam victoriam nunquam sperare possunt, omnem Solis impetum proximâ æstate quodammodo sustinere parantur, Atque hinc postremò intelligatis, quamobrem Sol intra latitudinem signiferi orbis cursus annuos conficiat, neque lineas sibi præstitutas unquam transfiliat. Cùm enim ad viventium salutem par sit frigoris usus, & necessitas, ac caloris, hinc summa numinis providentia in extrema mundi parte utrinque illius thesauros, & quasi fontes collocavit, qui, cùm in medio Sol dominetur, illius impetum utrinque adorianitur. Atque igitur illius excursus utrinque eâ latitudine definiuntur, quibus frigoris domicilia facta tecta ab omni periculo conserventur. Si verò ulteriùs prope ipsos polos fortè serpserrat, foret, ut omne frigus, quod nunc illius ardores moderatur, suâ vicinitate dissipavisset. Cùm itaque iis limitibus coercetur, ut huc usque nunquam appulerit, fit ab utroque Polo ad Æquatorem perennis venti frigidi status, qui aeri, quem alioqui continuo suo æstu tandem penitus prædaretur, è locupletissimis hisce thesauris spiritûs abundantiam, & copiam suppeditat. Neque tamen multum spatii domiciliis hisce condendis effudit summus opifex, sed in extremis, angustisque mundi angulis extruxit, cùm enim omnis terrarum orbis in trecentum sexaginta gradus dividatur, trecentum ferè habitabiles habentur, qui autem extra jacent amissâ latitudine in exiguas angustias coarctantur, in quibus scilicet lineæ omnes, quæ in aliis globi partibus magno ab invicem intervallo ducuntur, in centrum coire incipiunt, ut, si quis sphaeras arte factas inspexerit, inveniet regiones frigidas, live intra lineas polares sitas, vix millesimam globi partem occupare. Nunc autem hæc omnia de optimis terræ, solisque motuum rationibus, ut intelligatis, cùm fecerimus, nihil aliud à vobis, ut dicatis, postulo, nisi cujus vi, & consilio instituta fuerint, demonstrent, quid, (quicquid omnino fecisset Deus) demonstrare potuit.

SECT. XVII: Quæ omnia cùm de Sole dixerim, quid de Lunâ plura dicam? quanquam enim minor sit illius, quàm Solis utilitas, cùm ejusdem tantum quasi vicaria sit, quin tamen

tamen eâdem instituatur arte, dubitari nequit, quatenus easdem omnes, quas ille mutationes habeat, eosdémque cursus consequatur: Præterea autem quo utiliùs suo officio inserviat, singulari providentiæ curâ fit, ne cursum suum, perinde ac Sol, præcisè intra Tropicos definiat, sed aliquot gradibus ulterius utrinque evagetur; quo fit, ut uberio rem lucis copiam regionibus, quæ propiùs à polis sitæ sunt, per prolixas noctes impertiri possit, adeo ut quo longiori intervallo, à sole absit, eo plenius lumen accipiat, & cùm Sol longissimè in unam mundi partem abierit, ipsa in alteram lucem diffundat plenior em. Hinc hybernâ tempestate propiùs ad septentrionalem mundi plagam vergit, quo uberius hyemalium noctium tenebras, & frigora temperet, atque eâdem vicissim causâ, æstate in austrum deflectit, cùm Sol profundius in septentrionalem demergitur. Neque sane obscurior ista artis ratio, quæ se in Lunæ superficie pro dicit, videtur; si enim exquisitè lævis, & æquabilis fuisset, radii à Sole in eam incidentes non nisi uno è puncto ad nos reflecti potuerant, eo scilicet, in quo anguli incidentiæ, reflexionis-que nostrum respectu exæquantur. Atqui cùm diversimodè excavetur, atque montibus quasi, & convallibus scabrescat, lumen à variis illius superficieculis ad nos resiliens undique spargitur, non secus atque in numerum auctæ reflectuntur à speculo species, cujus superficies facieculis inæquabilibus divaricatur.

SECT. XVIII. Cùm verò tam continuata cognatio, & commercium cœli cum terrâ sit, quo com meatu devehatur dicite; atque primùm quî prohibeant vestræ leges mechanicae, ne totum spatium à terrâ ad usque cœlum solidâ materiâ repleatur? Cur corpora omnia in unam massam non coirent? Quid tantâ orbium varietate secrevit? Cùmque discernuntur, quid tenue hoc corpus, quem aerem dicimus, interposuit? Cur non inanitatis interventu omne commercium discindatur, aut, si quid fortè interjectum fuerit, id quis tam tenui compactione composuit, ut motui locum facile præbeat, aut tam continuatâ serie devinxit, ut vim astris acceptam momento ad nos usque deferat? Cùm verò compactum non sit, sed fluidum, cur non igneum, præfer-

tim cùm quotidianis incendiis à Sole excitatis ardeat ? Cur non aqueum, quod cùm terrâ levius sit, supra eam ubique extare, & eminere oportet. Atque aereum cùm fortè fuerit, cur interno nullo, aut frigore, aut calore præditum, sed utriusque & expers, & capax ? De his autem omnibus nihil erudita vestra natio definivit, quanquam, si omnium causas à nobis dici velitis, en quàm facili ratione explicamus ! Spatium quod cœlo & terræ interjectum est, non inani, sed corpore occupari oportuit, nempe cujus interventu astrorum vis ad nos perveniret ; ita non compactum, sed fluidum, ut animantium motibus transitum præberet, & si fluidum, neque igneum, neque aqueum, sed aereum, ut spiritum vitali iisdem suppeditaret. Et postremò si aereum, suâ naturâ neque calidum, neque frigidum, utrique tamen obnoxium, ut utriusque vicissitudine, quemadmodum postulaverit rerum salus, rite temperetur. Quæ autem, quæ fiunt, quis vestrûm dixit ? neque vestrûm exemplo doctus quicquam ipse dicam, cùm causæ physicae, quibus procreantur, subtiliores sint, quàm ut easdem sensuum nostrorum hebetudine assuequamur, nisi quod calorem speciatim mirabili arte, & utilitate, quibuscunque causis excitetur, excitatum esse dixerim. Primum quòd corpus solare tam commodam ejusdem vim habeat, si enim aut majorem, aut minorem habere fortè contigisset, foret, ut, aut præ æstûs vehementiâ inferiora quæ sunt, omnia in cineres redigerentur, aut ut præ ejusdem imbecillitate nihil uspiam procrearetur. Deinde cùm tot terræ semidiametrorum intervallo ab eâdem distet, annon mirabile videatur, ut vim suam in tantam loci distantiam, tam subitò propagare possit ? quod quomodocunque fiat, nisi quotidie fieri videamus, ut omnino fiat incredibile arbitraremur. Si atomos calorificas (ut vocant) emittat, quid mirabilius esse possit, quàm ut eas temporis momento, per immensum spatium ubique diffundat ? Aut si proximum ætherem, aeremve solum afficiat, qui propter arctam partium omnium contexturam eodem momento omnes maximè remotas sphaeræ suæ partes eâdem vi afficit, an non summâ, magisque mirabili artis ratione fieri ista totius sphaeræ contextura videatur ? mirabilior tamen est lucis natura, sive enim sit atomorum effluxio, sive emanans ætheris à Sole contextura, quæ chordæ intensæ

intensæ instar ad oculum usque extenditur; utrum sit, eandem admirationem ac calor in se habet, quod in tam immensa spatia tam ineffabili pernecitate undique transferatur. At omnem admirationem superat stupenda ista oculorum machinatio, quâ eam percipimus, illiûsque usu fruimur. Quantâ enim artis varietate, quot membranis, humoribus, aliisque instrumentis summâ solertiâ invicem commissis formantur, ut lucem atque lucis ope alia omnia percipiamus. Eâ certè arte, & utilitate fiunt, ut planè demonstrent, qui alterum effecit, utrumque effecisse. Quis enim, sublatâ luce, mundi usus, aut lucis, sublatis oculis? Cùm itaque rerum naturæ tam utilia sint, cùm utraque tantâ solertiâ fiant, cùm denique alterum alterius causâ factum esse liqueat, quis dubitet, quin eodem, eoque solertissimo artifice fabricetur? Quod idem de sonis dici r. tuit, qui tantâ celeritate aeris interventu longè, latèque propagantur, atque etiam de aurium organis, quæ ad eos percipiendos vix minore, quàm oculi artis solertia fabricantur. Hæc verò cùm tam clarè sensuum gratiâ facta sint, sensus quoque iis percipiendis factos se esse indicent, quorsum pluribus sequamur? Cùm quisque, nisi sensus prorsus amiserit, & objecta sensuum, & sensus objectorum causâ facta intelligat, adeo ut nisi utrumque sit, neutrum esse possit: quis enim luminis usus sine oculis, aut oculorum sine lumine, soni sine auribus, aut sine sono aurium? neque postremò de aliis secretioribus aeris facultatibus quicquam hic dicendum esse arbitror; vi scilicet elasticâ, quâ & compagem suam tuetur, terrenâque omnia, ad terram detrudit, atque salibus nitrosis eidem undique conspersis, quibus vim salutiferam natis omnibus, atque prolificam naturis impertit. Hæc enim, aliâque quàm plurima, quanquam egregios suos usus habeant, solis philosophis nota sunt, ipse verò ea solùm phænomena afferre volui quæ vulgo, perinde ac philosophis innotescunt: ea scilicet quæ quotidie palpamus, oculis cernimus, atque quovis sensu percipimus, ut rebus, quæ omnium in rerum natura notissimæ sunt, crassissimam eorum quam miserrimè omnes affectant, subtilitatem retundamus.

SECT. XIX. Cùm verò de universâ terra, atque iis, quæ in totius emolumentum fiunt, dixerimus; superest, ut

De Subtil. l. 2.

quâ utilitate singulæ ejusdem partes instituantur, dicamus, atque primum quis sicci, humidique portiones paravit? Quid si uberius contigisset aqueæ materiæ copia? quid si exigua? quid si nulla? si exigua, aut nulla, foret ut tota telluris moles perpetuâ siti, & calore exaruisset. Quid si nimiam ubertate superaverat? foret ut universam ejusdem molem mole sua operuisset. Oceanus, exceptis paucis quibusdam gurgitibus, non plusquam mille passuum altitudinis obtinere comperitur, *Quæ altitudo* (inquit Cardanus) *si ad terræ magnitudinem comparetur, est ut sudoris ad hominem.* Cur ergo tam exigua sit illius moles, nisi ne eidem tota terra submergatur? Quid si duplo, aut triplo uberius fuisset ejusdem copiam, atque eadem, quæ nunc sunt terræ cavitates, cum dimidiâ illius parte fuerant repletæ, annon quæ superesset, omnes terræ partes, quæ nunc super undas extant, fluctibus suis obruisset? Aut si in interiori terræ sinu (ut suspicantur nonnulli) vasta sint aquarum conceptacula, quæ facta sint, dicite, ea, nisi quis effecit, ne tota terra aquis in eadem collectis obruatur. Aut cum æqua fuerit utriusque moles, cur unum globum constituent, aut in eandem massam cur non misceantur? ut olim somniavit Democritus totam tellurem initio luti ad instar mollem fuisse, temporis autem decursu particulas aqueas seorsum coivisse, quibus separatis, terræ partes in hanc, quam calcamus, solidam molem, collapsas fuisse; si verò istæ undique ab omni parte in unum locum sponte coiverint, cur non cum leviores sint, supra terram omnes emerferunt, atque universam illius molem, quæ præ gravitate majori subsideret, complexu suo, ut nunc aer globum ex utroque constitutum, tenuere? Cum enim sitûs omnium naturalis sit, ut, quod gravius, subsidat, quod levius, emineat; si res naturæ indoli permittantur, fieri non potuit, quin particulae omnes aqueæ, cum terreis omnibus leviores fuerint, iis emineant; majori itaque quâdam providentiæ vi sit, ne universa terrarum moles, aquis semper operta, jaceat. Atque profectò, si ad simplicem rerum naturam respiciamus, mirabilius videtur, terrarum orbem non semper diluvium pati, quàm semel olim passum fuisse. Sunt, qui mare terrâ eminentius; sunt, qui terram mari putant. Si prius (ut ineptè quidam) aqua præ fluxilitate, mutuâque par-

partium protrusione, ad loca quævis decliviora deflueret, totâque telluris molem, cum demissior fuerit, absorberet. Novit enim quisque undas sponte naturæ è prolixiore perpendicularo, in decurtatius devolvi, adeo ut, si terra locum centro viciniorem obtinuerit, aquæ in eam circumquaque diffundantur necesse sit. Sin posterius (quod naturæ rerum magis congruum experimur) id ipsum est, quod perquiro, qui fieri possit, ut quod levius est sponte naturæ infra gravius deprimatur? Si itaque juxta mechanicas naturæ leges, locis suis non sint constituta, quid sequitur, nisi locos, quos occupant, contra eas majori quâdam vi, solum quod magis idonei sint, iisdem assignari?

Quis deinde tot, tantâque lacunas hinc inde per universum terrarum orbem effodit, quis maris æstuantis impetus litorum eminentiis elusit? Quid per leges mechanicas obstare potuit, quo minus universa telluris superficies ubique æquabilis, & lævigata foret, cum undecunque oriatur gravitatis pondus, quæque terræ portio infra aquæ quâmqve subsideret. Atque cum omnes terræ totius partes pari nisu ad centrum nitantur, cur non se eâ ratione ad id componant, ut in omni extremitate, æquale sit ubique perpendicularum? Si enim terra partium omnium in se nutibus in orbem conglobetur, istâ solâ propensione in perfectam, & absolutam rotunditatem se composuisset, ut si ubivis majori forte aggerie cumulari contigisset, quæ superiores sunt particule, per declive se misissent, donec, æqualitate tandem ubique factâ, propius ad centrum pervenire nequirent. Si verò quæ telluris prominentiæ fortè contigissent, eas vehemens aquarum cursus abraderet, secumque in lacunas propelleret; magnus enim est aquæ impetus, ut si quas terræ moles aggestas invenerat, nisi saxei roboris fuissent, facile, nullâque morâ, posttravisset. Si autem nullæ contigissent terræ inæqualitates, aquarum torrens, cum nullis impediatur aggeribus, nullas omnino terræ partes, quibus inæqualitates struat, delibare potuit: aqua enim nisi obstaculis irritetur, non habet unde ruinas inchoare possit; si itaque æquabilem ubique fundum habuerat, pari semper, & tranquillo passu cursum teneret. Quod igitur terra tam profundis lacunis excavetur, quod oræ maritimæ locis altissimis plerunque terminen-

Meteor. I. I.
c. 14.

tur, perspicuum est, in tantam altitudinem aquarum impetu accumulari non potuisse. Et cum statuant, qui rerum naturæ æternitatem asserunt, atque imprimis Aristoteles, sempiternas esse terræ, & oceani vicissitudines, ita ut quod olim siccum erat, nunc aquis obruatur, & quod nunc pelagus, perenni tandem terræ in mare devolutione aquis extra alveum extrusis repletum iri. Pulvinos quosdam, & fortè insulas, fluviis arenæ sabulique saburram juxta littora deponentibus, sic fieri non negavero, atque inde fluviorum alveos, ipsosque maris cursus nonnunquam mutari, mare antiqua littora deferere, novasque terras inundare, atque adeo loca quædam telluris, ubi nunc dominatur mare, olim terras fuisse, & fortè aliquando futura esse. Atqui tamen unde ista scopulorum, & montium altitudo, qui maris littoribus impendent? Potuit aqua limi, arenæ, sabuli, aliûsve materiæ tumulos conficere: at certè nulla potuit fluctuum vehementia Pelion Ossæ, montesque montibus accumulare, ut quidem sempiterna illius potentiæ monumenta extare videntur, qui fecit & cælum, & terram, & mare, & fontes aquarum. Miror deinde philosophos istos non vidisse maris alveum terræ portiunculis, quæ in eam continenter deferrentur, sensim potius repletum iri, atque eo pacto oppletis undique cavitatibus veniret demum terræ faciem prorsus exæquari, aquasque marinas extra alveum protrusas in universam terram diffluxuras: Quippe naturæ indole exundarent aquæ in littora, antequam terræ portiunculæ in eumulum litoribus eminentiorem aggeri potuerant, unde non prorsus, aut subito priorem alveum abdicarent, sed minus profundam efficiendo ampliorem efficerent. Tantum enim accederet latitudini, quantum detraheretur profunditati, atque sic aquæ tandem, si suæ naturæ permittantur, omnia occuparent. Et si qui montes, vel scopuli uspiam extiterant, illorum radicibus, temporis decursu, paulatim aquarum impetu abradis, tandem corruant, necesse est. Ut quidem si solis mechanicis legibus res peragatur, fieri non potuit, quin aquæ totum terrarum orbem semper operirent, cum propriæ naturæ vi aqua non aliter supra terram, quàm supra aquam aer ascendat. Singulari itaque arte vastos istos oceani hiatus aperiri, eosque, litoribus in altum surgentibus, muniri consistendum

fitendum est. Et nisi opificem quendam, qui contra naturæ vim, vi quadam majori, sic rem disposuerit, non modò nova casuum series asciscenda est, verùm etiam talium, quales si admittantur, cùm ipsis rerum naturis, atque insitis facultatibus pugnant. Denique, ut singulari numinis providentiâ prospectum est, litora maribus ubique eminere; ita etiam cæteræ terræ partibus depressiora esse, eo enim artificio extruuntur magnorum continentium tractus, & è mediâ terrâ, quâ plerumque oriuntur flumina, perpetuâ declivitate ad usque mare, in quod se aquæ exonerant, descendatur. Si enim quivis locus fonte altior interjectus sit, cursum interciperet, cùm super fontis altitudinem nunquam assurgant. Annon mirum itaque videatur, cùm tot ingentia flumina, qualia sunt Nilus, Niger, Ganges, Indus, Euphrates per plusquam mille millenos passus decurrant, declivitatem nullis interjectis aggeribus impeditam ubique patere. Et quidem eâ singulari ratione (ut postea dicemus) sita sunt montium juga, ut majores quasque terras, quæ utrinque mari cinguntur, per medium intersecent, è quibus fluvii ab utrâque parte in mare devolvuntur.

SECT. XX. Collectis verò in suas cavernas undis, quâ vestrà arte mechanicâ à putredine conservabitis? cùm enim Solis ardore torreantur, facilè foetidâ tabe contaminarentur, ut aquas stagnis, & paludibus conclusas, brevî fœtere, & noxios vapores exhalare experimur. Huic itaque calamitati rursus variâ arte provisum est; atque imprimis variis ubique marium æstibus agitatur, altero quo undæ ipsi zonæ torridæ subjectæ solis, seu potius lunæ cursu perpetuò sequuntur, constantique gyro ab Oriente in Occidentem volvuntur; obliquo altero, ab Occidente in Orientem. Unde enim priori motu abreptæ cavitatem ponè relinquunt, ad cujus compensationem, utrinque à lateribus hinc septentrionali, illinc meridionali, aquæ allabuntur. Quibus motibus totus undique concutitur oceanus, isto omnia æquora solis orbitæ subjecta, hoc quicquid aquarum inde, ad usque utrumque polum pateat. Atque adeo cùm continuo æstu ferveat, pelagus à putredine se satis tuetur, quâ cùm solâ superficie tenus corripì possit, quod cùm Solis ardor non
ulteri-

ulterius penetret, non nisi ad exiguam profunditatem æstus agitatione commovetur, & tranquillum est, quicquid aquarum maris capacitatem ad fundum usque infra occupat. Quanquam autem quo fine fiant æstus maritimi, facile assequamur, quâ tamen causâ effectrice nondum assecuti sunt mechanici. Qui telluris motu fieri statuunt, quod cum terram aqua eâdem celeritate sequi non possit, retro in Occidentem se subducatur, & mox ut ad libramentum redeat, Orientem versus diffundatur, sicut aquam vase circumactâ conclusam huc illuc moveri videmus. Hi dicant, oportet, quâ juxta leges mechanicas tantâ telluris turbinatione totus Oceanus in aerem non dissipetur, non aliter quàm aquam turbini injectam illius circumrotatione abreptam esse intuemur? Cum autem rem similem, vase circumrotato, fieri inquirunt, longe aliena est, idque duplici ratione, cum quod nunquam fiat, nisi quædam sit vasis profunditas, atque suæ saltem latitudini æqualis, qua ratione cum aqua conclusa non nisi superficie moveatur, tota moles altis lateribus inclusa delitescat, quid mirum si non effundatur? Cum verò tam exilis sit maris profunditas, si ad totius terræ amplitudinem comparatur, cumque terra tantâ pernecitate circumvolvatur, juxta leges mechanicas, quis non intelligit, oceanum non aliter, quàm aquæ guttulam turbini exteriori cavitati impositam abjectum iri? Atque istâ alterâ ratione differunt Telluris & Vasis circumacti Phænomena, quod vasis superficies concava sit, atque ita aquam intra parietes suos coerceat: terræ autem superficies quâ mare continetur, convexa sit, atque ita nihil habeat quod aquarum discessum impediat. Terræ ergo & aquæ circumvolutio non vasis sed turbini rotationi similis dicenda est; atque igitur similiter atque turbo perneciter circumactus fluida omnia longè à se dissiparet, ita quoque terra oceanum ultra nubes in ipsa cœli mœnia excuteret. Qui verò mirabilis hujusce effectus ortum à luna deducunt, ii quidem veram istius causam propius attigerunt. Conspiratione enim quam cum lunâ habet, eam solam, aliâmq; nullam causam habere liquet, cum solos illius cursus, tam constanti fluxu, quàm fluxuum mutatione sequatur. Cum enim luna singulis diebus ad meridianum horâ circiter tardiùs perveniat, eâdem quoque horâ

horâ redivit maris affluxus. Cùm denique æstus maximi in noviluniis, & pleniluniis fiant, minimi in quadraturis, in intermediis mediocres, cùm denique æstus solstitiales, & æquinoctiales ita lunâ gubernantur, ut eâ novâ, aut plenâ, maximi eveniant. Istis omnibus, quæ sit naturalis rei causa, satisprehenditur, eam autem quâ vi efficiat, cùm dicere vellent mechanici, hîc, ut in cæteris omnibus, nihil dicunt. Qui vi magneticâ factam esse volunt, quâ ratione ista se à luna in terram diffundat, nihil dicunt, neque quamobrem mare solum, non stagna, non lacus, non flumina attollat: neque etiam quamobrem majores æstus plerumque extra Tropicos, quàm intrâ fiant: neque postremo, si virtute mechanicâ fiat, quâ nisi summâ arte fiat ista virtus magnetica: atque sanè tam admirabili solertiâ instituta est, ut ubicunque se prodat, certissima summi artificis vestigia impressa deprehendamus. Qui aeris subter Lunæ cursum compressione facta esse censent, iidem nihil dicunt, cur in solo mari fiant, cur non aliis quibuscunque aquarum conceptaculis? cur cùm tantâ vi in aquam premat, eam nos nunquam sentiamus? Cùm verò aere faciliùs nihil locum cedat, cùmque spatii immensitas, in quam abire possit, ubique pateat, quis non potius credat ipsum supernè compressum, in omnem undique partem diffluxurum, quàm rectâ deorsum, ut plumbi molem decubiturum? Quocunque autem modo fiat, nunquam intelligent, quâ cùm luna subter horizontem nostrum commoretur, æstus supra eundem (quod tamen sit) cieri possit. Quæ omnia cùm ita se habeant (ut magni Philosophi de eodem argumento peroratione utar) *An non satius est dicere, esse quidem lunam affluxus, & refluxus, bis in die contingentis, causam; at qua vi id faciat, ignorare nos; quàm de hujusmodi vi quicquam temerè pronunciare?* Imò quidem nobis satis est quacunque vi occultâ fiant, in saluberrimos rerum usus factos fuisse, ita ut, ni fiant, universa maris superficies foetidis humoribus computruisset.

Gassend. Phys.
Sect. 3. l. 1. c. 4.

Cùm verò perpetuâ hac aquarum concussione superior tantum maris unda, ne solis ardore putrescat, conservetur, quid laticem omnem, qui inferius fluit, ne foeteat, servabit? Causam nos facile dicemus, salî enim cùm facultas insit, ut quodque, cui ingeritur, à putredine immune efficiat, pro-

pterea illius copiam mari universo permisceri, eoque uberiores, quo propius sub Æquatore jaceat, magisque parcam, quo longius inde polos versus amoveatur. Quippe cum locis calidis citius, quam frigidis, putrescant aquæ, eo uberiori sale condiri exigunt. Atque quanquam hujus inæqualitatis in Æquatore, & polis physicæ variæ sint fortasse causæ, istæ tamen eâ singulari providentiâ in variis oceani partibus institutæ sunt, ut, ubi uberiori salis copiâ opus est, majorem efficiant falsedinem, ubi minori, minorem. Vos autem qui mechanicis vestris rationibus eam, quæ par est, toti undique Oceano inducetis? Quî induxit Aristoteles, postea dicemus. Quî antiquiores physici induxerunt, pudet dicere. Quòd scilicet cum aqua terræ sudor sit, omnisque sudor cum calore decoquatur, adustus sit, propterea aquam præ adustione semper falsam manere. Animantium sudorem singulari innati caloris ratione quodammodo falsum, seu potius acrem esse novimus; atqui verò ut humor è terra simplici percolatione expressus quovis sale, nisi antea habuerit, imbuatur, non intelligimus. Si sole adustum esse inquirunt, ista adustio non sine eximio calore, quo tota maris moles decoquatur, fieri potest, cum itaque nulla tam calida sentiatur percoctio, eâ ad tantam falsedinem aduri nequit. Atque etiam cum solis ardor, non nisi ad paucarum orgyiarum profunditatem per mare penetrat, maximam in superficie adustionem cieret, cum tamen è contra maxima falsedo fundum prope reperiatur. Denique si sol mare falsum efficiat, an non mirâ providentiâ effectum est, ut istâ ratione dulce conservet, quod iste alioqui foetore corripere? Quanquam equidem maris falsedinem à causis naturalibus omnino provenire non puto, cum nullæ sint, quæ eam procreare valeant, sed potius cum iis sentire oportere, salis particulas ipsi ab initio permixtas fuisse, de quarum non magis, quam de ipsius oceani ortu quærendum esse, sed concludendum potius eundem, qui omnia effecit, eas uberi satis copiâ aquarum moli immiscuisse, ut per omnia secula à foetore immunem tueantur.

SECT. XXI. Cum vero universam aquarum molem, ne putrescat sale condiri necesse sit, cumque, si salsa semper, & ubique foret, atque eâ causâ animantium potui inutilis,

&c

& terræ pernicioſa, omnes, quæcunque in ſicco naſcuntur, animantes interirent, vos itaque experiamini qui ab aquâ marinâ dulcem ducere poſſitis. Id chymici quanquam multum, & diu, hætenus tamen fruſtra tentarunt. Licet enim ſal fixum (ut vocant) quod gravius ſit, ab aquæ marinæ particulis decoctione vehementiſſimâ ſeparare poſſint, uſque ad eo arctè tamen ſal, quod vocant volatile, hære comper- tum eſt, ut nullo ignis impetu, eo uſque divelli poſſit, donec viventium potui idonea fiat. En itaque divinam naturæ ſolertiam! quæ nullis ignibus, nullis chymicorum cruciatibus omnem ab aquâ falſedinem facillimè exuit. Quàm innumerabiles fontes, & fluvii ubique per omnem terrarum orbem ſcaturiunt, qui tamen à mari oriuntur omnes! Quot nubes quotidie è medio oceano coactæ mox pluviis dulcibus in eundem delabuntur! Utroque tamen (ut cum chymicis loquar) proceſſu, quàm ſimplici ratione, quàm nullo labore fit aquæ à ſale ſeparatio, quam vos, adhibitis omnibus artis instrumentis, nullâ indiſtriâ, nullo ſiphonum circuitu efficiere poſſitis. Cùm autem particulæ aqueæ radiis ſolaribus in æra ſublata ſint, quamobrem unâ ſalinæ non tollantur? Res tam exigua non magnis ponderis momentis diſſerre poſſunt, ut quæ vis alteras in tantam evehat altitudinem, alteras ſuâ gravitate depreſſas, loco ſuo nunquam movere poſſit. Sane accuratâ admodum poteſtate vis ſolaris comparatur, ut, cùm tam exilis ſit rerum diſcrepantia, alteram facillimè in altum tollat, alteram ſummo caloris impetu, ad pedis altitudinem exantlare nequeat. Atque etiam cùm aquæ guttulæ ſubterraneos meatulos perreptant, ac tranſudatione per arenam, ac argillam colatæ particulas ſalinas viarum anguſtiis deponunt, an non mirabili ſubtilitate interior terræ contextura fabricatur, ut cùm tam exigua molis ſint utræque aditus qui alteris apertè patet, alteris ſemper obſtruatur? Quod autem aqua ad fontium loca dulcis perveniat, minus mirari oportet, quàm quòd omnino perveniat. Aquam enim omnem quæ à fontibus profluat, è mari oriri ſolum, quod eo redeat, dubitari nequit; cùm enim tanta aquarum copia è mille millenis fluviiſ ſe in oceanum continuo exoneret, niſi circuitu factò ad fontium loca rediret, univerſam tellurem, aquis in immenſum auctis, inundaret.

At ut aquarum ductus ex imo mari in montium cacumina perreptant, quæ efficient vires vestræ mechanicæ? cùm enim aqua non nisi locis altioribus in depressiora fluat, neque sponte sua ascendat, sed semper delabatur, si locis, è quibus scaturiunt fontes, depressior sit maris superficies, in ea nunquam pervenire potuit, nisi contra ipsam naturæ vim ascendat. Si sit eminentior, eò nunquam redire potuit, cùm supra fontis altitudinem nunquam assurgat. Nisi ergo non modò arte quæ naturam fabricavit, sed quæ omnes naturæ vires superat, res peracta sit, planè demonstratur, non posse fontes juxta leges mechanicas, aut à mari oriri, aut in mare redire. Cùm itaque ex eo quod huc redeant, tum inde proficisci constet, tum illius locum, è quo scaturiunt, depressiorem esse, quid sequitur, nisi ut miremur (nunquam enim intelligemus) stupendam istam naturæ artem, quæ tam immensa aquarum copia ubique per omnem terræ descriptionem, contra naturæ vim, in summa montium fastigia alliciatur? Et quidem sic montium tractus undique per omnes terræ regiones siti sunt, ut solùm quò commoda fluminibus capita fiant, in altum tolli videantur; & propterea mediam cujusque loci tractum plerumque pervadunt, ut ab utroque latere suos aquarum cursus undique emittant. Sic universa America continuâ montium serie, ab austro in boream excurrentium, dividitur, è quibus multa, magnæque flumina in ortum, & occasum ubique delabuntur. Atque eodem modo omnis Africa Atlante, Lunæque montibus divisa est, è quibus omnes utrinque fluvii oriuntur, & cùm certis anni tempestatibus ingentem vaporum copiam, statim venti in montium juga compellunt, hinc fortè sit, omnia ferè Africæ flumina, perinde ac Nilum singulis annis in terras exundare. Neque aliter Asia Tauri, Imai, Caucasi, aliisque jugis, quæ à Pamphilio litore in ultimam Indiam progrediuntur, divisa est, quæ tamen ut cætera omnia varias fibras in omnem partem emittunt, atque etiam aliis alio tractu excurrentibus hinc inde intersecantur, è quibus innumerabiles, & celeberrimi fluvii, se per longos terrarum tractus in omnes plagas effundunt. In Europa denique australi Alpes, Alpiùmque brachia per varias terras excurrunt, Galliam, Hispaniam, Rhætiam, Pannoniam, Dalmatiam, Thraciam, Macedoniam, Ita-

Italiam. E quibus ingentia flumina longè, latèque in omnes regiones vagantur, ut in Boreali, è montibus Rhiphæis, fluunt maxima (ut aiunt) exceptis Americanis quibusdam, quæ in universo terrarum orbe reperiuntur, flumina. Denique si cui experiri placeat, in insulis, aliisque minoribus terræ regionibus, terram in medio semper altiore esse comperiet, unde singulari providentiæ arte omnis camporum planities, quæ inde ad mare proclivis expanditur innumera bilibus fontibus, & fluviis irrigatur.

SECT. XXII. Post exantlatos hosce omnes labores unus duntaxat superest, magnus profecto, & arduus, atque qui operis difficultate Herculeos omnes superare videtur, ut nempe ingentia maria in cœlum, & sydera tollatis: mechanicis autem vestris viribus nunquam unam aquæ particulam in sublime ferri efficietis. Quis enim cum gravior sit, super aerem unquam ascendat? Quod, inquit, Solis calore extenuetur, quid an in subtiliorem tenuitatem, quàm quâ constat aer rarefcit? si non, in locum altiore nunquam ascendet: sin ita, ipse aer, faciliùs quàm aqua in nubis crassitudinem concrefcet. Præterea si aqua solis calore extenuetur, eodem extenuatur & aer, ut si istâ ratione, ista locum altiore petat, hic superiorem semper tueatur, adeo ut quanquam certius nihil sit, quàm vapores radiis solaribus in altum ferri, quâ tamen omnino fieri possit juxta leges mechanicas, nunquam intelligetur. Cum autem unam particulam in sublime ferre non valeant, quanto minus tam confertam humoris copiam, è quâ nubes, imbrésque coguntur? Ingentium enim paludum magnitudine, & crassitie coeunt, cœlum caligine opacant, diluvia in terras affundunt, quibus itaque antliis, & situlis tantum aquarum pondus in mille passuum altitudinem compelletis? An quam cavam capacitatem in se habeant radii solares, ut vapores secum abripiant? Si enim nullam, quo instrumento apprehendent? nisi enim quid tale intelligatis quod aquam sibi inclusam secum in altum ferre possit, causæ aliæ quæcunque juxta leges mechanicas, quæ nihil nisi machinis efficiunt, nihil unquam valebunt. Cum vero tenuiores aquæ particulæ, à salinis nescio quâ, mirabili naturæ arte, divulsæ, instrumento,

nescio quo, è mari in aera exantlantur, cur non per ætheris immensitatem avolarent, cùm tam tenues, & inconferti exhalantur, ut nulla oculorum acie cerni possint? Quâ itaque facultate, in nubium crassitudinem coivère, & non potius per aeris vastitatem dispersæ vagantur, aut saltem ad terram redeant, eâ tenuitate quâ emerferunt. Aut cùm in nubium crassitudinem coiverint, quid, quæso, tantam aquarum copiam, aere puro, ac tenui sustinere possit? An quo fundo, quo, ut terrâ mare sustentari putatis, aut aliquo fundamento ipse fundus in aere nitetur? quamcunque causam affertis, eam eâ arte comparatam esse miremini, quæ tantum aquarum pondus, nullo solido corpore firmatum, ne corruat, tueatur. Denique cùm in terram decidit, quamobrem in guttulas divisâ, & non potius aut torrentis adinstar proruat, aut tenuissimò vapore, eo modo, quo ascendit, delabatur. Nubes crassâ densitate concretas esse videmus, cùm tenebras cœlo ipsique soli offundant; cùm itaque, stagni ingentis instar, in aere pendeant, cur non, stagni instar, uno impetu præcipitent? Denique quocunque modo pluvix, sive nubium coalitione, sive dissolutione fiant, quamobrem guttulis grandiusculis depluant? Si enim vaporis formâ descenderent, insensibili isto allapsu terram non satis humectarent; si guttis aliquanto majoris molis deciderent, segetes, terræque fruges, lapsûs impetu undique devastarent. Hæc autem pluribus hîc urgere nolo; quoniam, cùm in speciales his de rebus opiniones perquisivero, dabitur fortasse de iis sæpius & fusiùs disputandi occasio. Interim verò, si à nobis quî fiant nubes, & pluvix, sciscitamini, en philosophi simplicis simplex responsum! Summam numinis providentiæ solem ita initio effecisse, ut nescio quâ vi, tenuiores aquæ particulas in aeris sublimitatem tollat; eamque vim tam accuratâ ratione disposuisse, ut (quod nunquam intelligitur) cùm aquæ particulas facillimè evehat, salinas movere nunquam valeat: Quæ tandem in aera cùm sublata sint, aut quod ventis impellantur, aut quòd regionis frigore comprimantur, aut aliâ quâdam, quam nescio, ratione, plurium, pluriumque accessu in nubes coalescant; quæ mox, nescio quî, in pluvias soluta guttatim, nescio quâ causâ in terram delabuntur. Unde (optimè scio) benignè rigantur agri,
dives

dives undique telluris proventus nascitur, ad maturitatem quodque suam provehitur, & tota denique nutricatur natura.

SECT. XXIII. Audivistis Epicurei, vósque, omnes omnium sectarum impietatis magistri, quibus argumentis, iisque ab ipsa rerum natura depromptis, sapientem quendam naturæ Authorem esse conclusimus; vidistis quantâ illius providentiæ solertiâ omnis hic mundus noster constituatur: Vidistis quantâ singulis in partibus ornetur: Vidistis quantâ, omnibus inter se congruentibus, quasi fabricatione continuatâ conspiraret; neque id modo, verum etiam eâ solertiæ ratione fabricari vidistis, quæ nullis rerum ipsarum facultatibus, (quas omnes superat, & quibuscum plerumque pugnat) sed solum, quod sic fieri expediret, artificis consilio effici potuisset. Quo dempto, vos omnes nunquam dicturos aio, quamobrem vel quidem lapis in terram potiusquàm in cœlum feratur; atque igitur id solum, quò intelligatis, quàm inanes sint vestri omnes conatus ut experiamini, provocarem. Ne vos ludificari putetis; rem enim nunquam factum iri nullâ divinatione permotus, sed solâ (eâque modicâ admodum) philosophiæ scientiâ ex animo vaticinari profiteor. Et si vobis illudi nolitis, ne conemini moneo; eo enim conatu, quos hominum risus concitaturi sitis, nisi experti, præsentire non potestis. Atque igitur ne in apertam contemptionem vos ipsi adducatis, primum domi experiamini; quod, si prudentes feceritis, scio nunquam in publicum esse proposituros. Hoc ergo in vestræ philosophiæ opprobrium vobis ipse propono, ut, quemadmodum (inquam) lapis in terram redeat causis mechanicis dicatis; & si dixeritis, eâ liberalitate nos futuros esse polliceor, ut sic mundos quoque fieri concesserimus. Annon pudet vos, qui nihil non efficere promittitis, tam impavidè de effectuum omnium facillimo provocari? An non pudet, cum ipsam terræ orbem loco suo movere polliceri non dubitetis, ut ne quidem lapillum in suum movere valeatis? Ite ergo, vires experiamini, neque priusquam perfeceritis, ad majora proficiscamini; ut, cum virium vestrarum imbecillitatem intellexeritis, tandem modesti esse discatis. Interim verò cum
qui.

quibus rationum momentis mundi quendam opificem fuisse conclusimus, vos audieritis, utinam quoque egregiis, quibus tam durâ fronte idem negetis, nos audiremus! Quamquam verò ea est argumenti à naturæ pulchritudine certitudo, & perspicuitas, ut, si quid in contrariam partem disputare possitis, id omne ipsa per se plane frangat, & superet. Cum quicquid in rem adeo certam, & indubitatam dicatur, id istâc anticipatione nequaquam verum esse noverimus. Atqui tamen, cum vestras partes tuemini nihil grave, nihil severum, nihil ad rem dicere soletis. Quis enim vestrum argumentis confirmare aggressus est rerum naturam, sapienti quovis opifice, factam non fuisse? id tamen si quid proficere velitis, demonstrare oportuerat: at vos tale nihil attingere conamini, sed solum dicere, qui immani quodam casuum complexu, fortè sine providentiâ, fieri potuisset. Et quas ratiunculas ridentes affertis (facetum enim hominum genus semper estis) plerumque leviores sunt, quàm ut feridè refelli mereantur. Magnum enim aliquod vos præstitisse putatis, si omnem naturæ solertiam inanibus, nescio quibus, conjecturis, & falsis (ut putatis) suspicionibus elevetis. Atque igitur cum duabus viis controversiam inire placeat, aut ut argumentis nostris lepidè illudatis, aut, ut ea, fictis de rerum naturæ ortu hypothesibus, prorsus tollatis, nos quoque facetias vestras in utroque genere sequemur: Alteras, cum levissimæ sint, neque multum negotii postulent, hoc capite: alteras, cum quanquam graviores non sint, eas tamen fusiùs suâ quisque viâ, & ratione secutus est, sequentibus uberiori sermone evertemus.

Sext. Emp. l. 8.

Primùm igitur, *Critia*, quid tu rides? Antiquos, inquit, Legislatores opinionem de Deo, qui quæ bene, quæ malè ab hominibus fiunt, intuetur, confinxisse; quo melius istâ superstitione subditorum animos ad officium devincirent. Callidè profecto, atque virum politicum (erat enim unus è triginta tyrannis, qui turpissimè patriam oppressisse memorantur) decet fraudem in omni re suspicari, atque ipse callidus cum sit, cujusque sapientissimi calliditatem nare venatico aucupari. Huic viri docti, & graves respondere solent, eum interrogando, quibus temporibus sapientes isti vixerunt, atque an ipse iisdem fuerit, & eorum consiliis interfuerit?

fuerit ? si verò non fuerit, porro interrogant, quì in rei abditæ, & clam peractæ scientiam ipse, à tanto temporis intervallo, devenire potuisset ? At ego hominem maleferiatum responsi honore dignari nollem ; risu enim potius, & contemptu tam ineptos nugatores excipiendos esse puto, qui sibi tam subtilibus insomniis tantum placere possent. Suae itaque calliditatis gloriâ per me fruatur vir nasutus, cum enim opinionem de Deo receptam, ipsâ rerum, quas fecit, demonstratione inductam fuisse probaverimus, inanis prorsus, & supervacui operis fore, an quorundam fraude, & astutiâ planè confecta sit, disputare puto ; Cum istâ demonstratione, omnibus quibuscunque istiusmodi conjecturis, quæ contra fingi possunt, antevenerimus. Eo itaque ingenii acumine, quod suspicatur Critias, antiquiores istos, qui primùm respublicas administrarunt, alios omnes anteire potuisse dabimus, nihilque, aut cum illo, aut cum alio quovis disputabimus, quàm an suscepta de Deo opinio solidâ quâvis ratione comprobari possit, necne ? si possit, rem confecimus ; sin minus, fabulis, & commentis istis opus non est : nos enim ultro succumbemus.

Huic (si Empyrico fides) similis fuit Euhemerus, quem fert non alios primùm habitos Deos existimâsse, quàm potentiores quosdam, quos sua ipsorum ambitio, aliorumque adulatio in immortalium numerum ascripserat. An verò re ipsa in eâ opinione fuerit Euhemerus, antea disquisivimus ; & non fuisse conclusimus ; sed eam eidem à Plutarcho imputatam esse, quod quosdam Ethnicorum Deos isto honore sic mactatos esse ex optimis annalibus demonstraverit ; omnem verò de Deo notitiam inde ortam dixisse non liquet ; sed cum Plutarchi nepos fuerit Empyricus, probabile est ejusdem opinionem, à quo solo eam acceperat, secutum fuisse. Si vero ita censuerit Euhemerus, ut censuerunt alii, sic in plerisque (inquit Cotta) civitatibus intelligi potest augendæ virtutis gratiâ, quo libentiùs reip. causâ periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore Deorum immortalium consecratam. His quoque idem, quod olim responsum est, respondere possem, istam de se opinionem populo persuadere non posse magnates, nisi præcesserat quædam de diis opinio ; quì enim divinos honores iis deferre possent,

De Nat. Deor.
lib. 3.

nisi Deos esse prius persuasum habuissent? At ipse neque cum his disputatione congruere dignaretur, quod iis, quæ superius disputata sunt, Dei notitiâ optimâ ratione, & proinde nullâ ejusmodi fraude inductam fuisse noverimus. Quæ si labefactare valeant, an istâ, an aliâ quâcunque arte primum inducta fuerit, non obnitemur: si non valeant, ipsa omnes quascunque suspiciones facillimè expugnabunt.

His proximus prodeat Poeta Satyricus, qui, suspenso naso, primum in orbe Deos, ardua cælo fulmina cum caderent, timorem fecisse vidit. Huic etiam & sæpius responsum est, non timorem opinionem de Deo, sed contra de Deo opinionem, timorem incussisse; neque fulminibus illius notitiam primum impressam esse, sed cum impressam prius habuerint, ad fulmina homines pavisse. Nos vero quid fulminum, & tonitruum timor aut effecerit, aut efficere potuerit, nostrâ etiam nequaquam interesse putamus; sed solum an argumenta, quibus numinis providentiam in rerum naturâ demonstravimus, rectè concluderint, necne? Si rectè, satis non solo timore persuasionem factam esse conclusimus, quod jam ante optimâ ratione susceptam fuisse demonstraverimus; si non rectè, an timore, an quovis alio modo primum suggesta fuerit, alii, si placet, pugnent, nos pugnare nostræ operæ pretium non existimamus.

SECT. XXIV. Atquæ de Aruspibus hisce satis, cum quod nullam rationis verisimilitudinem, sed, Ariolorum instar, lepidas conjecturas, & ad libidinem fictas sequantur; tum quod tollantur uno responso, quæ dicunt, omnia. Audiamus igitur quid magis compertum habent, qui philosophiam profitentur, & quidem plures sunt; habet enim suos quæque schola Heroes, ab Epicureâ autem, cum sit ipsa Heroum natio, inchoandum est. En igitur omnium nomine Lucretius, cum omni suâ pompâ, & licentiâ.

Lib. 5.

*Quod si jam rerum ignorem primordia quæ sint;
Hoc tamen ex ipsis Cæli rationibus ausim
Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis,
Nequaquam nobis divinitus esse paratam
Naturam rerum: tantâ stat prædita culpâ.*

Prin-

*Principio quantum cæli tegit impetus ingens ;
 Inde avidam partem montes, sylvæque ferarum
 Possedere: tenent rupes, vastæque paludes,
 Et mare, quod latè terrarum distinet oras.
 Inde duas porro prope partes fervidus ardor,
 Assiduûsque geli casus mortalibus aufert.
 Quod superest arvi, tamen id natura suâ vi
 Sentibus obducit: ni vis humana resistat
 Vitai causâ valido consuetâ bibenti
 Ingemere, & terram pressis proscindere aratris.
 Præterea genus horriferum natura ferarum
 Humanæ genti infestum, terræque, marique
 Cur alit, atque auget? Cur anni tempora morbos
 Apportant? Quare mors immatura vagatur?
 Tum porro puer, ut sævis projectus ab undis
 Navita, nudus humi jacet, infans, indigus omni
 Vitali auxilio; cùm primum in luminis oras
 Nixibus ex alvo matris natura profudit,
 Vagituque locum lugubri complet; ut æquum est,
 Cui tantum in vitâ restet transire malorum.
 At variæ crescent pecudes, armenta, feræque,
 Nec crepitacillis opus est, nec cuique adhibenda est
 Almæ nutricis blanda, atque infracta loquela.*

Scitè admodum dictum esse fateor, Lucreti, & majori,
 quàm solent vestri, fortitudine? Isti enim castra tua longo in-
 tervallo plerumque posuerunt, atque solis inanibus fabulis,
 & nescio quibus, conjecturis nos oppugnare solent; tu vero
 in fines nostras excursionem fecisti, atque ad ipsas portas
 perveniens ipsa mœnia occupare conatus es. Neque enim
 aliâ munitione, nisi quam præbuit ipsa natura, nos numinis
 arcem tueri possumus; ut, si istam occupaveris, causam pror-
 sus amissam, & desperatam esse fateamur. Age ergo, co-
 minus agamus, nos nobis divinitus esse paratam naturam re-
 rum dicimus, quod omnia tam bene parata videamus; tu
 autem nequaquam dicis, quòd tantâ sit prædita culpâ. Ut
 igitur omnem tibi congressûs opportunitatem concedam, da-
 bo imprimis Deum meliorem naturam (quantum voles) ef-
 ficere potuisse, atque hanc, quam fecit, non usque adeo

omnibus numeris absolutam esse, quin quosdam defectus reperiatis, quos tu ipse perfici optares; poterat enim, si placuisset, omnem terrarum orbem habitabilem fecisse; poterat eam terræ fecunditatem inesse, ut fruges suas suâ sponte, & nullâ hominum vi coacta fundere potuisset. Poterat eam ei salubritatem dedisse, ut nihil noxium, & humanæ genti infestum procrearet. Poterat genus humanum firmiter roboris, ac diuturnioris vitæ genuisse, ut naturæ lege nemo ante annum ætatis centesimum moreretur; poterat iis præfidiis munivisse, ut præmaturâ, & præcoci morte nemo interiret. Aliâque quamplurima poterat, quæ quis, qui se bene amat, optaret. Quæ tamen omnia cum fecisset, an non eadem querelarum causa tibi, tuisque semper superesset? Cum quicquid fecisset Deus, semper melius efficere potuisset, & omne quod melius est, vobis, qui nimio vestrum amore tenemini, deesse putaretis. Quid enim si eo quod desideratis robore finxerat, ut vos ante annum vitæ centesimum neque morbus, neque mors invadere potuisset? an non tamen pari jure, quod vitæ spatium ad ducentos annos non prorogasset, divinæ providentiæ benignitatem reprehenderetis? Si ad ducentos, an non quod ulterius adusque millesimum non protraxerit? Atque adeo eadem semper rediret providentiæ reprehensio, quod vitæ immortalitatem non donaverat. Imò & immortales si sitis, an non tamen eadem querelâ permanere pergeretis, quod nisi quotidiano cibo æternitatem conservare non liceret. Sed & his quoque datis, conquirendum foret, aut de staturæ humilitate, aut de virium imbecillitate, aut de aliis quibuscunque facultatibus, quibus cum nos careamus, cœlestium genus exornetur. Neque querelas vos vestras omnino sistere possitis, antequam omni perfectionis plenitudine, quâ summus ipse Deus cumulatur, vos quoque beare dignaretur. Tam petulanter ergo in numinis providentiam inveci estis, ut non tam reprehendendi, quàm maledicendi animo id agere vos ipsi indicetis, cum ea sit vestræ accusationis ratio, quæ nullâ providentiæ benignitate devitari possit. Sed vobis pessimè actum esse putatis quod non melius, imò quod non optimè; & si optimè, cum immoderatâ, & inexplebili philautiæ viti teneamini, nunquam satis benevolè vobiscum actum

actum esse putaretis. Non ergo numinis culpa est, quòd vobis beatis non esse liceat, sed animi ægritudinis, quæ nullâ vitæ felicitate, aut tolli, aut leniri possit. Neque equidem quos vestri generis homines novisse me memini, quin animos tetrâ istâ malevolentia suffusos habuerint, adeo, ut vix quicquam aliud omni vitæ ætate agerent, quasi eodem, quo Philoctetes, morfu ulcerati, quàm ut intolerabiles vitæ humanæ miseriis, & ærumnas deplorarent. Sic Plinius librum septimum, quo de homine tractatur, à vitæ humanæ miseriis exorditur. *Principium jure tribuetur homini, cujus causâ videtur cuncta alia genuisse natura, magnâ, & sevâ mercede contra tanta sua munera; ut non sit satis æstimare, parens melior homini, an tristior noverca fuerit. Hominem tantum nudum, & in nuda humo natali die abjicit, ad vagitus statim, & ploratum, nullumque tot animalium aliud ad lacrymas, ab hoc lucis rudimento, quo ne feras quidem inter nos genitas, vincula excipiunt & omnium membrorum nexus, itaque feliciter natus jacet, manibus, pedibusque devinctis, flens animal ceteris imperaturum: & à suppliciis vitam auspicatur, unam tantum ob culpam, quia natum est.* Sic Vaninus, Tot, tantisque homo Dial. 50. repletur miseriis, ut dicere auderem, si Dæmones dantur, ipsi in hominum corpora transmigrantes, sceleris pœnas luunt. Et quid mirum, cùm importuno isto mortis metu semper urgeantur, qui iis non modo, ut Sisypho saxum (sicut loquitur M. Tullius) sed ut Encelado Ætna incumbit? Nihil enim cuiquam horribilius videri potest, quàm sempiterni sui interitûs contemplatio, cùm eodem naturæ affectu, quo se quisque amat, sui mortem oderit; atque igitur quo majori sui amore, vitæque desiderio quis flagraverit, eò vehementiori necesse est mortis horrore contremiscat. Hi itaque cùm maximo affectu adversus se exarserint, atque immensâ lucis cupiditate teneantur, de morte cogitare nequeant, quin tota mente, atque omnibus artubus perhorrescant; atque tamen ipsa mortis species tam importunè suas cogitationes sollicitat, ut suâ potestate non habeant, quin dies, atque noctes cogitent *jam jamque esse moriendum*. Quæ una cogitatio eorum animos tam immensâ miseriæ mole opprimit, ut eam neque ferre, neque excutere valeant, atque adeo miseriam patiantur sempiternam. Hic fons, hæc origo querelarum,

larum ; ab impietatis suæ ratione , non vitæ humanæ conditione proveniunt ; atque quod semper sint miserrimi sibi solis, non numinis regimini, imputare debent ; isti enim, si se morigeros præberent, & probi esse discerent, horrenda ista spectra quorum specie noctes, & dies terrentur, ultro avolarent. Sic enim propriæ conscientiæ delectatione recreatis, atque optimâ numinis providentiâ fretis, vitam tranquillam, sine omni vitæ radio, aut mortis metu transigere liceret. Neque enim quicquam est, quod in omni vitâ consolari, aut contra mortis horrorem sustentare potest, quàm rectè factorum conscientia, summæ numinis bonitati innixa ; quâ incolumi, in cælum tollimur ; quâ sublatâ, jacent omnia. A querelis itaque vestris desinite, neque miseras, quæ vestrâ culpâ natæ sunt, ab optimo Deo procreatas fuisse calumniari pergite : omnes ille felices genuit, & si miseri vos estis, estis quoque suæ quisque miseriæ artifices. Quas autem vitæ humanæ ærumnas Deus ipse immisit, levissimæ sunt, & quales infans sine lacrymis ferre posset. Atque istuc est, quod maximo gemitu, & ejaculatu ingemiscitis, nudos, & inermes nasci, ab utero in tumultum, nisi violenta quædam parentum pietas cohiberet, delapsuros. Sciatis, ergo eundem, qui nos genuit tenellos & inermes, nobis parentum curam, & amorem obstrinxisse. Et quocunque modo rem procuraverit, vix quisquam est qui, velit nolit, sobolem non amet. Et utcunque vim sibi fecerint nonnulli, ut omnem naturæ benevolentiam excutiant, perpauci sunt, iique monstrorum ad instar, qui insitâ humani generis benignitate tam immaniter degeneres esse possint. Atque naturali hæc charitate jacta sunt prima humanæ societatis fundamenta ; à familiis enim inchoatur benevolentia, quæ longiùs agnatione, tum affinitate, deinde vicinitate serpit, dum tandem patriam, quæ communis omnium parens est, complectatur. Atque igitur cum inter parentes, & liberos prima nexa sint amicitiae vincula, eam sanctiori nodo ligari voluit optima numinis providentia, ut aliis omnibus scelere ruptis, eo tandem iniquitati finis ponatur. Vix enim quisquam usque adeo improbus reperitur, qui, quanquam leges alias omnes divinas, & humanas conculcaverit, in propriam sobolem crudelis reperiatur : adeo ut cum huc usque pergrassata fuerit

fuerit impietas, illius sanctitate redintegretur justitiæ cultus. Atque ergo ne omnia ruant, naturalem istam σοφὴν optimus ille omnium parens, parentum erga liberos benevolentia, & liberorum erga parentes gratitudine mutuò sancivit. Tantum ergo abest infantiae nostræ imbecillitatem ei vitio vertendam esse, ut suæ bonitatis primum indicium, & nostræ semen videatur. Utcunque verò istuc fuerit, quod ad locum alterum de mundi gubernatione, non ad eum, qui nunc tractatur, de illius fabricatione pertinet. De hoc igitur, quid opinaris, dicas; quid ergo? an quod nudi, & inermes nascimur, nullâ providentiâ natos esse putas? dicas ergo, quâ, ut nascimur, sine istâ nasci potuissemus? Cùm enim in quoquo infante omnia etiam ipsa oculorum cilia incredibili quodam consilio designentur, an ista omnia mille artis miracula nihili habenda esse censes, quod cùm primum nati simus nutricibus, & crepitaculis egeamus? Scholas ergo anatomicas adeas, quæ sit corporis humani fabricatio, videas; quàm innumerabili partium varietate constet, in quos præclaros usus fiat quæque discas, & nisi aut porcus, aut infans ipse fueris, optimum (credo) humani generis patrem crepundiis non laceffes: sed infantissimâ potius petulantia disputatum esse fateberis, quòd, quanquam mirabili providentiæ arte factos esse nos liqueat, infantes non adulti nascimur.

Et quod de nobismet ipsis, de universo idem dicendum arbitror; esto enim melius institui potuisse; an idcirco nullâ omnino ratione, & consilio institutum fuisse sequeretur? Quid? nihilne arte effectum putas, quod non optimè, atque omni perfectione, quâ quicquam sui generis fieri potest, effectum fuerit? Quid? an nulla horologia, nisi celebris ista Argentinensis artifices desiderent? An Apelles semper Venerem? An Phidias semper Minervam? Quid an cætera omnia istorum opificum artificia nullâ arte perfecta fuisse dicemus, quòd non eâdem perfectione, quâ pulcherrima ista simulacra absolvantur? At istuc accusationis tuæ caput est, malè extructum fuisse mundum, quòd qui melius extrui potuisset, tu ipse cogitare potes. Quid verò cùm innumerabiles rerum omnium commoditates indicaverimus, an quòd tu ipse unam, aut alteram fortè deesse putes, idcirco nullas omnino fuisse dixeris? Quòd præclarâ providentiæ solertiâ terrarum

terrarum orbi prospectum sit, solaris motus ratione disseruimus, nempe nullâ causâ physicâ, sic, ut instituitur, institui potuisse, tum ab intellectrice quâdam, aut maximæ terrarum parti inserviret, institutam fuisse? Quid? an istæc omnia nihili esse dices, quod illius beneficio omnis terræ particula non pariter utatur? sic quidem dicis, at quàm sapienter, tu ipse iudices, cùm antequam quicquam objeceris, res ipsa demonstretur, quæ demonstratio prius tollenda est, quàm refutanda: Quî ergo præclarissima ista omnia emolumenta, quæ in solis ratione deprehendimus, sine providentiæ evenirent, dicere debuisti; quod cùm fecisses, tum, neque ante, ad reprehensiones tuas ire liceret: Alioqui enim iis semper nos antevenire scias, quòd etiamsi non eâ, quâ tu desiderares, utilitate fingatur, præclarâ tamen fingi, eâque, quâ nisi solertissimo artifice fingi non potuisset. Quanquam verò cùm tibi dederim Deum meliorem potuisse naturam, hoc quoque, ad summam illius sapientiam me respexisse scias, quarum ratione non dubito longè meliora, quàm nos aspicimus, efficere potuisse, & fortè in superis, & cœlestibus efecisse: Alioqui in mundo hoc nostro aspectabili quicquam quovis hominum ingenio aut perfici, aut corrigi posse vobis apertè nego; sed potius cuique illius parti, quod suo Athletæ Zeuxin subscripsisse fertur, & multò, sane potiori ratione inscribendum puto, *μυμήσται τις μάλλον, ἢ μιμήσται, culpaveris facilius, quàm imitaberis.* Atque igitur optimè ipse Cicero totum vestrum contubernium provocasse visus est. *Doceat ergo aliquis potuisse melius, sed nemo unquam docebit, & si quis corrigere aliquid volet, aut deterius faciet, aut id, quod fieri non potuit, desiderabit.* Tu itaque, Lucreti, cùm Solis institutum potissimum culpaveris, experire, quî tu melius potuisses. Nos tam bellè, & opportunè designari, ut melius non potuisset, putamus; præsertim quod unus sol admirabili motuum varietate omni terrarum orbi sufficiat. Quid? an tu plures, an eundem aliâ ratione compositum velles? si plures, ut variis zonis varii Soles imminerent, an non vides universam terram continuo ardore flagraturam? si hunc aliâ ratione compositum? quî vero? nolles inquis, medium terræ tractum æstu, neque duos extremos frigore mortalibus auferri. Quanquam autem, cùm de nimio

De Nat. Deor.
lib. 2.

medio zonæ torridæ æstu queraris, quæ fieri non possunt, te desiderare putas; tamen dedit divinus artifex, cum & eo loco cultissimæ, & fertilissimæ regiones reperiantur. Atque adeo suam artem vobis illustriorem fecit, ut cum quî omnino subter zonam torridam incoli possit, non intellexeritis, ipse tamen regiones ipsi mediæ solis viæ subjectas eâ arte temperavit, ut sint ipsis temperatis amœniores. Cum verò de zonis frigidis queraris, vide quî correxeris, ita sanè, ut non modo ipsa, quæ corrigere velles, deteriora facias, sed & funditus aliorum omnium utilitatem tollas, cum nisi ab utrâque mundi parte isti frigoris fontes collocentur, quî caloris vim medio sitam diluerent, nihil usquam terrarum nasci potuisset. Ut enim calor quæque gignit, & fovet; ita nisi perpetuo frigore leniatur, aqueum humorem, sine quo nihil nasci potuit, penitus exhauriret. Vidésne quantas ruinas nimîa tuâ aviditate fecisti, dum extremos istos, & quidem exiguos mundi angulos adipisci velles, excidium, & vastitatem toti terrarum orbi intulisti.

Cum verò de sylvis, de montibus, de mari, de paludibus, de venenis conqueri pergis, an si quorundam usum fortè investigare nequeas, an inde nullum omnium esse concludes? An non potius ex iis, quæ summâ cum utilitate instituta esse novimus, reliqua quoque in suos usus fieri concludendum esset? si fortè tu ipse cujusvis artificis officinam ingrediaris, quantum instrumentorum apparatus reperies, quorum usum, artis ignarus cum sis, omnino nescias, tamen cum ab artifice omnia è paucis, quorum usum noveris, confecta fuisset scias, quin suam quoque utilitatem habeant, non dubitabis. Atque ita cum hanc summi opificis officinam lustraverimus, in quâ primo intuitu quamplurima suis usibus inservire videmus, quin quæ reliqua quoque omnia, quorum usum nontam certò assequimur, suis etiam inserviant, cur dubitabimus?

Quamquam denique nihil in omni naturâ sit, cujus usum non facilè investigemus; atque ista speciatim, quæ tanta stare prædita culpâ conquestus es, apertam suam utilitatem habere novimus. Montes, & sylvæ, si nullam aliam habent, ad universi ornatum, & varietatem faciunt. Sylvæ verò, an non ligna in hominis usum ministrant, sine quibus

jucundè, & commodè vivi non posset ; An verò dicere tu potes quì unus furculus in arboris proceritatem adolescat ? quì folia, quì fruges, quì semina emittat, quì exciso trunco arbor novella ex eàdem radice germinet ; Cùm verò non possis, quilibet truncus tibi se solà numinis curà satum fuisse responderet. At sic vos vobis semper illuditis, ut nullum unquam argumentum afferatis, quod ipsum, sibi non anteverterit. Si enim singuli furculi sine numine germinare nequeunt, multò minùs ingentes sylvarum tractus. Montes, quorum sterilitatem proximè objicis, an non sunt terræ ossa, & fluminum conceptacula ? Atque quàm illustri providentiâ in utrumque usum comparantur, superius diximus. At sic etiam vos in summâ ipsarum rerum ignoratione, de iis disputare soletis, atque ipsis phænomenis nondum intellectis, de illorum rationibus judicare. Ite ergo, & à Geographica peritis discite quantâ commoditate montium juga ubique terrarum fluminum cursus emittunt, atque tum postea, si placet, illorum sterilitatem numinis providentiæ exprobrate. Paludes non modo piscosæ sunt, & amœnissimæ, sed plerumque fluminum subsidio dantur, cùm penè omnes non longè ab ipsorum fontibus sitæ sint, adeo ut, si fortè aliquando ipsi deficiant, hæ aquarum copiam, quæ in iis, ut adversus famem frumentum, quasi thesauris coacervatur, in aliquod tempus suppeditarent. Mare ubique terrarum diffusum esse necesse est, ut aquarum copiam imbris, & fluminibus ministret : Si verò ipsius naturam intellexeras, &, ut Philosophum decet, concluderaras, tantum abesset, ut summi artificis solertiæ aquam tantam terrarum partem operire exprobrares, ut quâ ejusdem vi, & sapientiâ factum sit, quod universam non inundet, te nunquam satis mirari putares. Venenis vix quicquam rerum incolumitati utilius reperitur, cùm pharmaca, & antidota ex iis fiant omnia, neque ferè quicquam ars medica, nisi illorum ope, hominum salutem conferre possit. Quid enim aliud venenum est, nisi virtutum contrariarum pugna ? adeo ut res innoxie innoxias fortasse ludent, at nullâ naturæ necessitate, cùm omne animal, quicquid sibi infestum sit, facillimè devitare possit : si vero intemperiem quamecunque fortasse contraxerit, solà alterius, cujusdam contrariæ qualitatis pugnam expellenda est ; adeo

ut

ut venena omnia, non nisi in naturæ remedium, & pharmacopœam fieri videantur. Quid quod fortè præterea omnium rerum naturæ expurgandæ inservire possint, dum noxios habitus ubique delambunt? sic ipsæ fortè araneæ, quæ nimis importunè ædes nostras occupare videntur, noxios quoscunque habitus, qui alioqui incolis officerent, ad se summâ cum sui incolumitate trahunt. Cùm vero terram, nisi hominum labore cultam, & subactam, fruges non præbere, conquestus fueris, cujus pecus fueris, satis ostendisti, cùm vestrorum hortulorum contubernium desidiâ beatius nihil arbitretur, adeo ut ipsos Deos summè beatos censeatis, quod sempiterna secula degant otiosi, nihilque agentes. Atque adeo neque te ipse felicem reputares, nisi suavissimæ cupiditæ gramine decumbentis ori sponte se ingurgitarent; quod tamen si quis Deus concesserit, te porrò malè haberet, quòd sine intolerabili manducationis labore in crapulam devorare non posses. Hæc sunt ista omnia magna naturæ vitia, de quibus illius authorem criminantur, quorum tamen singula egregios suos usus, sine quibus stare non potuit rerum natura, habere vidimus. At sit vera accusatio, an non digna sint ista, quæ innumerabilibus istis, quas in omni re deprehendimus, utilitatibus opponantur? ut quidem si conferre quis voluerit, præclarius nullum esse artificis argumentum intelliget, quàm quòd opus tam immensum, tantis, tamque multis commoditatibus instructum, tam paucis; tamque exiguis nævis contaminatum confecerit.

SECT. XXV. Lucretium quidni sequatur Lucianus, cùm ejusdem stercoris animal esse se gloriatur, quanquam lepidis, & festivis istis, quos initio redarguimus, eum potius annumerari oportuerat, cùm nihil ille philosophi gravitate agat, sed omnia, quæ tetigit, sale, facetiisque illuserit; neque vix quicquam, nisi Deos patrios, sive ficta poetarum numina, & potissimum Jovem homunculum, perstrinxit; atque eum quidem, quo loco natus, & sepultus est, atque quibus moribus non ita pridem vixit, plus satis novimus: An verò, si improbus iste Saturni filius summum numen non fuerit, nullum præterea esse putas? Id te sane ubique ridentem insinuare novi; at scurrâ digna est conclusio, non phi-

lofopho, aut quidem homine urbano. Infelix autem, & commune vestræ gentis erratum esse videtur, ut cùm naturali quâdam jocandi facultate præditos esse vos sentiat, eam in rebus levibus, & ludicris (in quibus solis decus, & leporem conservare pollet) exercere non satis esse arbitramini, nisi ridicula vestra obscæna in sacra, & seria, in templa, & aras, & regum folia mittatis. Quo pacto, amisâ joci venustate, in turpem & odiosam scurrilitatem incidere vos non intelligitis? quæ enim si in re levi dicantur, solum risum moverent, cùm in gravi ipsâ argumenti dignitate, nil nisi stomachum, & fastidium creare possunt: non decet, non convenit: sapiens nemo est, quin rei indignitatem oderit. A sacris ergo scædandis desinite, argumenta ingenio vestro apta, & accommodata tractate, ne leporis, & festivitatis laude, in quam summo ardore grassamini, vosmetipsos spoliatis. Eam enim nullâ aliâ ratione assequi, aut tueri potestis, nisi facultate vestrâ in iis rebus utamini, quæ, cùm luseritis, nullâ suâ dignitate orbantur. Si verò eâ ambitione sitis, ut quæ summam in se dignitatem habent, rumpendum sit, nisi ridicula efficiatis, nullam aliam nominis famam, nisi scurrarum, & hominum improbissimorum, in omnia secula referetis; at certè nemo tam exhausto pudore, aut tam imperitâ ambitione esse potest, ut tam perditam existimationem assequi flagraret, aut si quis fuerit tam turpiter impudens, & stultè ambitiosus, semper curabunt boni omnes, ne gloriæ suæ ignominia, & turpitudine fraudetur.

Ut verò ad rem nostram redeamus, viris omnibus nascitis, & Luciani similibus, idem cum ipso commune est calliditatis acumen, ut si quæ fortè sibi in religione fraus suboluerit, continuò quicquid omnino religionis sit, solâ fraude ortum, & adultum esse suspicentur. Quo quanquam magnâ supercilii contractione se efferunt, quid insulsius dicere potuerant? Quid enim, an nos ad populi stultitiam provocamus? Neutiquam, sed ad solam ipsarum rerum rationem. Quid ergo vobis, insanientis vulgi deliria exprobratis, quæ non minus, quàm facetias vestras, contemnimus? Atque profecto par argumenti ratio est, nullum esse numen, aut quod vos faceti estis, atque adeo ipsam ejusdem majestatem per jocum irridere audetis; aut quod stulti sint illi, qui, si quid

caltum,

castum, sanctumque eos docueris, vecordia suâ semper stuprabit. Ea enim est insita vulgo stupiditas, ut ipsam veritatem, nisi fraudibus, & mendaciis contaminatam, non accipiant; aut si integram acceperint, eam non cordatè amplectantur, donec stultitiæ cujusdam misturâ suo captui aptam, & idoneam fecerint. Quid enim humani generis incolumitati magis expedire potest, quàm regiminis, & imperii usus? Atque tamen si penes ipsum populum voti potestas fieret, omnem reipublicæ sapientiam, quâ solâ incolumes servantur, in suam eadem semper, & ubique mutarent; neque plerumque nisi in sui perniciem seditiosi, esse solent, atque tum maximè fremunt, & frendent, cùm optimè gubernantur. Ita quidem nihil aliud est ipsa religionis sanctitas, quàm summum in omnes numinis imperium, sine quo nec societas, nec vita hominum conservari potest; eam tamen nisi superstitione quâdam in suam miseriam funestaverint, non magno illius studio, & amore capiuntur. Hoc itaque hominum genus, quod ratione nihil, sed omnia, vera, an falsa, casu, & temerè arripit, nihilo magis, quàm vosmetipsos, sive in hac, sive in aliâ quæstione quacunque moramur. An verò quid in istum numinis cultum, quem docent, & profitentur sapientes, joci potestis? Illi enim summum, & optimum omnium Dominum esse censent, qui eâ benignitate genus humanum gubernat, ut omnium felicitatem, quantum fieri posset, procurari vellet; qui propterea quemque sibi eò chariorem habiturus est, quo magis benevolum humanæ societati se præstiterit: de hoc ergo religionis officio nobis exprobrare, an quid in eo superstitiosum, quid inane, quid contemnendum? imò quid non sapientissimè, quid non optimè constitutum videatis? Hic autem nostræ religionis & fundus, & fructus est; quem, si possitis, ridere, & tollere audeatis. Cùm verò, de solis populi superstitionibus vobis facitis semper esse placuerit, quid aliud, quàm quòd desipere ipse amat, sapientiam nullam esse concluditis: Egregia sanè conclusio, & digna de quâ tantâ ingenii elatione, atque facietiarum ubertate, vobis ipsi plaudatis.

SECT. XXVI. Epicureos, & scurras sequantur Pyrrhoni, seditiosa ista philosophorum secta, qui nihil nisi quicquid.

quid in philosophiâ constitutum sit, per lusum perturbare, & nova commovere conantur. Hi autem non tam malitiâ, quàm levitate peccare visi sunt, cùm eorum nulli, nisi fortè studiosè amens ipse Pyrrho, non ex animo de re quâque dubitarent, sed quantam cuique veritatis speciem ipsi solo ingenii acumine asferre poterant, experiri vellent. Cùm enim qui præcellerant philosophi, sua quique dogmata in scholis suis, quasi legum autoritate sanciverant, neque disciplinam habebat Pyrrho, quam sibi singularem suis commendare posset, ut tamen magistri nomen consequeretur, & ab aliis nominis gloriam præriperet, unico ictu omnes illorum disciplinas funditus evertit, atque, everfis istis, disciplinam novam (si quæ nihil docet, eo nomine appellari mereatur) de rerum incertitudine ipse instituit. Quæ statim, quod de omnibus disputandi ratio res acuta & faceta videbatur, solo discipulorum numero maximam vim, & autoritatem obtinuit; quisque enim, qui quavis animi levitate fuerat, eam tantummodò sequi non satis existimavit, nisi & omni diligentia serere liceret, ut garrulitatis suæ suavissimâ delectatione frueretur. Atque ita Græcorum Philosophia eâdem vanitatis ratione, à quâ cepit, expirare visa est. A Leontino enim Gorgia, aliisque circumforaneis sophistis, qui, quâ de re quisque audire vellet, paratos esse se declamare vicatim profitebantur, ipsi philosophi in eorum scholis enutriti de re quâque disputare didicerant: Atque hinc tanta disputandi licentia, dum quisque & pro se, & in alios omnes dicere tenebatur: atqui cùm eas solùm dicendi rationes, quas docuerant rhetores, sequebantur, omnia eâdem obscuritate, quâ involuta invenerant, reliquerunt. Cùm inani- bus istis declamitandi formulis rem quamque solùm verbis ornare, non autem illius rationem invenire, aut de eo certò judicare discere potuissent. Atque hinc tandem cùm inanes omnium conatus Pyrrho viderit, neque rem eandem se melius præstiturum speraverit, ad Gorgiæ institutum reversus est, ut de re quâque in utramque partem paribus rationum momentis paratum esse se disputare profiteretur: Atque cùm statim in magnam existimationem, non modo hominum levitate, sed & veteris Academiæ autoritate venerit (cùm enim plerique Socratis discipuli è rhetorum scholis ad Philo-
sophiam

sophiam accesserant, de rebus omnibus ad rhetorices præcepta differebant, atque adeo eadem, quâ illi dubitatione differere videbantur) cum inquam, horum autoritate ipse, atque alii quidam posterioris Academiae sophistæ septos, & munitos se esse putarent, tale vulnus philosophiæ infixerunt, quale nondum ad hodiernum usque diem penitus sanatur. Cum maximi, qui postea fuere, homines, potissimum ipse Cicero, qui quoque ipsi argumenta arctius tractare poterant, nimium laxam, & popularem istam dicendi copiam & sequi, & æstimare videbantur. Atque cum, qui hos sequebantur, minori, & acumine, & judicio fuerint, eandem viam laxiori viâ imitati sint, inde tandem nata est negligens ista dicendi, & scribendi ratio, quæ per Europam tandiu invaluit, ut, modò copiosè argumentum tractare possent, an quâ oportet severitate, non curarent. Atque hinc, in tantâ scribendi luxurie, tam macilentam sapientiæ messem provenisse contigit, ut, per multa secula, nisi ante paucos annos, nihil de re quâvis scriptum acceperimus, quin dictis, quæ dicuntur, omnibus ipsa vera, aut falsa esse potuerit. Perpauci nuperrimè exorsi sunt, qui, amputatis istis omnibus rhetoricandi sive inaniter dicendi speciebus, ipsam rei cuiusque unicam rationem secuti sunt, quâ, post tam diuturnas tenebras, lucem aliquam rebus tandem restituerunt. Et si hos docti omnes sequi vellent, quàm facili labore id unum, quod in re quâque scitu dignum est, certò, & clarè intelligere liceret? Vereor autem, ne hanc querelam nimium hic deplorasse videar; at cum in eam forte incidi, mox exarsit animus, quòd sit docta ista futilitas unicum omnis impietatis patrociniū, & sine quo, nullam inter homines audaciam, aut autoritatem, consequi potuerat, cum quòd perspicuas boni, malique rationes obscuraverit, tum quòd istâ scelerati quique flagitia sua populo semper commendare possint. Neque profectò quenkumque robuste, & insigniter improbum ipse novi, qui, à sole oriente ad occidentem, nihil ad rem dicendo declamitare non potuisset. Atque huiusmodi homines quanquam neque probitatis autoritate, neque ingenii acumine, neque eloquentiæ laude præstarent, ferè semper apud populum magis gratiosi fuere, quàm qui iis omnibus ornati, si ventosâ istâ facundiâ destituantur. Atque hinc
secun-

Secundum sceleratorum impietatem, & nimis cautorum (sic enim astutos, qui apertè scelerati non sunt, appello) ignaviam, maximè rerum publicarum pestes profectæ fuere, quòd res humanæ magis dicacitate, quàm sapientia gubernentur. Ut autem ad Pyrrhonios redeamus, quorum omnem disciplinam Sextus Empiricus libris adversus Mathematicos complexus est, de quibus nescio an sim postea dicturus; in loco verò de Diis, cum Critiæ, Euhemeri, similisque aliorum suspiciones non malè diluisset (atque ea singularis est istorum hominum facultas, ut, missis gravioribus, leviores quasque aliorum opiniones curiosè insectantur) & porro cùm numinis existentiam ab optimâ mundi fabricatione demonstratam reliquisset, mirarere quàm sutilibus sophismatis homo summi acuminis rursus omnia in dubium revocavit. Divini Juris defensionem suscipiens sic promptè, & perspicuè causam agit. “ Qui ad certum, constantem, & ordinatum cœlestium motum respiciunt, ii dicunt Deorum inter homines notationes primùm ortas esse; quomodo enim, si quispiam sedens super Trojanam Idam, Græcorum exercitum decenter, & ordinatè in campis procedere vidisset; equites quidem primùm cùm equis, & curribus, deinde retrò pedites; ei omnino venisset in mentem, quòd sit aliquis, qui regit, & moderatur, & militibus, qui ab ipso reguntur, eum ordinem servare imperat, nampe Nestor, aut aliquis alius ex Heroibus, qui scit & equos regere, & homines scutiferos? Et quomodo, qui est navis peritus, cùm primum conspexerit navem, qui secundo vento fertur, & est velis bene instructa, intelligit esse aliquem qui eam regit, & ad portus ducit designatos; ita qui primùm cœlum suspexerunt, & contemplati sunt solem, ab oriente ad usque occidentem, cursum suum, veluti in stadio, conficientem, stellarum autem quasdam ordine procedentes choreas, inquirebant opificem pulcherriam hujus ordinationis, eam conjectantes casu non accidere, sed à quâdam potente naturâ, & in quam non cadit interitus, quæ quidem est Deus. Atque mox alibi; “ Quomodo cùm conspexerimus pulchrum aliquod, & affabrè factum opus, desideramus ejus scire artificem, utpote quod materia sit per se immobilis; ita universorum materiam moveri contemplantes esseque & formatam

“ formatam & ornatam jure causam, quæ eam movet, vari-
“ isque eam formis exornat, esse concludimus. Denique
“ num si videris effigiem pulchrè, & affabrè factam, dubitave-
“ ris an mens hoc effecerit artifex, an nec te tenueris quo
“ minus tale quid suspiceris, adeo ut admireris operis, & ar-
“ tis excellentiam? Num ergo externam hujus videns figu-
“ ram, fers testimonium ei, qui condidit, & dicis esse ali-
“ quem opificem? In te autem videns imaginem, quæ tam
“ variis modis cuivis antecellit imagini, & picturæ, an casu
“ eam existimas esse factam, & non ab opifice, qui præstan-
“ tem vim habet, & sapientiam? Quæ quidem acutè satis,
& majori, quàm solent Sceptici, gravitate disputantur, ad ea
ergo quid ipse respondet? Omnino nihil. Deum igitur
mundi opificem, missâ affectatâ istâ assensionis retentione,
fateatur. Nequaquam, inquit; habeo enim paria rationum
momenta, quæ si in contrariam partem afferantur, rei con-
troversiam ad verisimilitudinis æquilibratam reducant. En
ergo quàm gravia sint rationum pondera, quæ ejusdem cum
ipsâ omni rerum naturâ momenti videantur? Primùm in-
quit, si Deus est, animal est; si animal, sensu præditum;
si sensu præditum, dolori obnoxium; si dolori, etiam & in-
teritui. Ex eo quidem quod sapiat, & intelligat Deus, eum
quoque vivere novimus; at vivere non posse, nisi vitam
istam, quæ bruto, & homini communis est, nisi argumentis
confirmaverat, fatuè conclusum dicimus. Quis enim, qui
Deum esse diceret, nisi brutorum more vivi non posse da-
ret? Cùm qui summam numinis majestatem esse credit, illi-
us vitam animalium vitâ longe superiorem eo, solùm, quod
credat, fateri teneatur. Ista enim eâ vitæ vi, & facultate
prædita sunt, quam, qui ea fecit, dare voluit; Deus autem,
si omnino extiterit, solâ naturæ suæ perfectione extitisse po-
terat, & propterea vitâ quoque non mortali frueretur, qua-
lis est sensuum ista; sed immortalis, qualem quicquid solâ sui
virtute vivit, habere necesse est. Denique si sic conclus-
erat brutum animal, non equidem mirarer, cùm nullam fa-
cultatem sensibus suis superiorem capiat, aut cogitet. Cùm
autem homo, qui vim quandam intelligendi omni sensu su-
periore in se sentiat, nullam esse vitæ facultatem à sensu
disjunctam, & separabilem concluderet, non hominem, sed

specie humanâ belluam esse dicerem. Saltem opificem, qui mundum condidit, mente vigere novimus, tunc ergo, cum tantum ut id neges, visis oblitere nequeas, tam perspicuam demonstrationem, solum quod sensibus quoque præditus non sit, eversam esse putas? Aut si putaveris, cur non comprobare pergas? cum neminem, qui contra disputaret, id tibi concessurum putare posset. At talia sunt semper egregia vestra rationum momenta, ut ad lancem vertendam suo ipsa pondere nihil valeant; aut ergo novis ponderibus impositis deprimere oportuerat, aut alterius contrariæ pondere semper elata manebit. Alteri enim lanci imposuerat, *Deum, quod summâ sapientiâ præditus sit, mente quoque præditus esse*, contra quod terra, & mare pondus amitterent, id tamen totum inani effato superat, *Non mente, quod sensu non sit præditus, præditum esse*. Quanquam sapientiam à mente non esse separabilem nemo dubitat, at mentem à sensu separari non posse ultrò, & sine causâ dicitur: imo hic re separatam esse planè demonstratur, cum eo, quod sapientissimè operetur, mentem esse, atque eo, quod immortalis sit, sensuum imbecillitati obnoxium non esse intelligamus.

De Nat. Deor.
l. 3.

Pergit autem vir acutus; Si Deus est, cum sit summè beatus, omni quoque virtute præditus est; si omni, ergo continentia, fortitudine & prudentia; si ita, ergo quædam erunt, quæ difficulter ferre, & à quibus difficulter se abstinere potest; atqui si molestiam pati possit, etiam & interitum. Sic quoque Cotta, *Qualem autem Deum intelligere nos possumus, nullâ virtute præditum? Quid enim? prudentiamne Deo tribuimus, quæ constat ex scientiâ rerum, & bonarum, & malarum, & nec bonarum, nec malarum? Cui mali nihil est, nec esse potest, quid huic opus est delectu bonorum, & malorum? Quid autem ratione? Quid intelligentiâ? quibus utimur ad eam rem, ut apertis obscura assequamur; at obscurum Deo nihil potest esse. Nam Justitia, quæ suum cuique distribuit, quid pertinet ad Deos? Hominum enim societas, & communitas, ut vos dicitis, Justitiam procreavit. Temperantia autem constat ex prætermittendis voluptatibus corporis: cui si locus in cælo est, est etiam voluptatibus. Nam fortis Deus intelligi quâ potest? In dolore, an in labore, an in periculo? Quorum Deum nihil attingit. Nec ratione igitur utentem, nec virtute ullâ præditum, Deum intelligere quâ possumus? Quibus nihil aliud dicitur, quàm quod prior*
ratiun-

rationcula toties repetatur; ut enim eā nullam vitam nisi humanam; Ita his nullas virtutes, nisi humanas, majori fiducia, an stultitiā, sumpserunt; at virtutes nostræ curæ sunt, nullæque ex parte perfectæ, cū ē conditionis humanæ imbecillitate nascantur, cūque iis utamur solummodò, quod majoribus careamus. Quanquam igitur summum numen temperantiæ, fortitudinis, & prudentiæ virtutes non habeat, habet tamen, quæ cū suā majestate digniores sunt, tum istas inutiles, & supervacaneas efficiunt. Cū enim summam sapientiam, sanctitatem, & benignitatem habeat, nullas alias habere opus est. Sapientissimus cū sit, consilia sua omnia rectissimè instituere, & aptissimè exequi novit. Sanctissimus cū sit; nihil turpe, nihil iniquum, nihil crudele, nihil quod præstantissimæ naturæ suæ dignitati indecorum sit, meditari potest. Benignissimus cū sit, nemini injuriā inferre curat, sed omnibus, constanti voluntatis propensione, beneficium esse ultro tenetur. His, inquam virtutibus ornatus, quid continentiam, quid fortitudine, quid prudentiam opus habuerit? Quid enim continentiae labore ei opus est, qui quicquid prævum & naturæ intellectricis dignitati contrarium sit, sibi alienum semper habeat, & summo odio aversetur; Quid fortitudinis robore, cui, cū omnia possit, quicquid fieri potest, factu facillimum est? Quid denique longæ deliberationis usu, qui omnia penitus explorata habet, qui, quid bonum, quid malum, quid melius, quid deterius, quid ad rem quamque aptissimum sit, infallibili certitudine cernit, & judicat? Sublatis autem inquit, nonnullis virtutibus, tolluntur & omnes; si enim omnes non habeat, nullam habet? & si nullam, nequaquam est; an vero alias virtutes inchoatas esse non intellexit, quæ hominum propriæ sunt; alias omni ex parte absolutas, quæ non nisi optimæ naturæ inesse possunt? Cū itaque conluserit Deum, nisi omnes habeat, nullas habere, an quemquam, qui Deum esse diceret, & sentiret, adeo fatuum & facilem cogitare potuit, ut conclusionem concedat? Aut itaque nihil conclusisse, aut ulterius perrexisse debuerat. Aliæ multæ argutiæ his similes sequuntur, adeo autem fuitiles, & leviculæ, præsertim Carneadis rogationculæ foritica, ut vix quidem, sine jacturâ temporis, eas legere, nedum redarguere possimus. Nos itaque cū hominem tanti inge-

nii, & acuminis viderimus, qui tam exilibus sophismatis summi numinis imperium, quod tam præclarè jam ante fundaverat, abrogandum esse censeat; quid concludemus, nisi omnes, qui Atheismi causam tueri conantur, Midæ votum nuncupasse, ut quicquid attrectent, auriculas a fini semper ostendant?

SECT. XXVII. Veterum postremi Peripatetici quidam per risum quoque interrogant, si Deus mundum procreaverit, cur non prius? quid tandiu ab opere tam præclaro cohibuit? aut quid tandem movit, quod antea per innumerable secula movere non potuit? His autem idem, quod jam ante Epicureis optimè responsum est, etiam si mundum à Deo factum ipsi concesserint, idem tamen fore interrogandum: Cùm quicquid factum sit, intelligi non potest, quin certo temporis momenti fiat, atque adeo quandocunque fiat, idem semper conquiri poterat, cur qui fecit, isto potiusquàm quovis alio æternitatis momento, fecerit? Atque si decies mille ab hinc annis, cur non decies mille, qui præcessissent? ea enim est æternitatis propter infinitatem ratio, ut etiam si ipsum mundum à sempiternis seculis factum fuisse cogitare possimus; tamen quin sempiterna alia ante illius ortum præterierint, cogitare non possumus. Captiosa itaque interrogatio, & nullius momenti habenda est, cùm opinioni nostræ, tam si vera, quàm si falsa sit, pariter objici potuerit. Cùm autem quid tandem, quod prius non movit, Deum moverint, quærunt, à causâ sapientissimâ, & liberrimâ quærendum non esse dicimus; neque ab aliis, qui libertatis, & consilii compotes sunt; atque igitur aut agere, aut ab actione se cohibere possunt, quærimus. Cùm autem ab homine, qui cùm agit, potest non agere, & contra si placuerit, non aliam præter ipsius Arbitrii rationem quæramus, cur non idem de causâ primâ, quæ omnium & sapientissima, & liberrima est, statuamus? Sat itaque vobis videatur, si mundum præstantissimo consilio conditum fuisse demonstraverimus: unde vero consilium de eo condendo ceperit, qui eum condidit, soli ipsius immensæ sapientiæ compertum esse fateamur. At verò cùm omnia consilio condita viderimus, quis de consilio dubitaverit, quòd, quâ ratione sumptum sit, nesciamus? Istuc equidem perversâ admodum ratione conclusum

sum esse existimarem. Vos verò longè protervius; etiam-
si enim quâ consilii ratione res suo quæque modo fieri vide-
ritis; tamen quòd quamobrem certo quodam tempore,
consulta sua ea qui fecit, exequi voluit, vos celaverit; pro-
pterea, de ipsâ consilii ratione, oculorum fide perceptâ, dubi-
tandum esse putatis? duræ nimis, & impudentes sunt istiusmodi
disputationes quæ ipsis sensibus obnituntur. Atqui, inquit,
si causa aliqua Deum impulerit, non aliter, quam egit, age-
re potuit; at si tam leviter moverit, ut possit non agere sine
causâ sufficienti egit. Nostri autem non est de scholasticis
circa arbitrii libertatem argutiis disputare; solummodo tan-
tam summo numini arbitrii libertatem concesserint, requiri-
mus, quantam aliis, qui quicquam consultò agunt, inesse vi-
demus. Atque si eo modo mundum condiderit Deus, quo
alii artifices sua opera, vadant cum suis sophismatis: res enim
nostra confecta est, neque quicquam ulterius desideramus.
An verò rem suam non bene gesserint, cùm rerum universi-
tatem optimo artificis consilio extructam fuisse planè demon-
straverimus, ipsi contrà nullo artificis consilio extrui potuif-
se, quod nullum artificem esse, qui quicquam ex consilio
agat, se demonstrasse putaverint. Qui enim brevius ad con-
clusionem nostram pervenire nos possemus, quàm si qui om-
nino sint artificis, Deum esse mundi artificem; aut qui sen-
tentix suæ petulantiam ipsi magis indicare poterant, cùm nul-
lâ aliâ ratione esse Deum mundi artificem negare possint,
quàm quâ ullos omnino artifices esse negaverint? Denique
stulta res est numinis libertatem in mundo condendo infici-
ari, cùm in eo summam libertatem demonstraverit: an non
enim Solem, Lunam, & sydera omnia paulo majora, aut mi-
nora efficere potuerat? An non stellas pares? An non ipsum
terræ globum uno digito majorem, aut minorem? Occa-
num uno pede magis, aut minus profundum? Montes uno
palmo magis, aut minùs altos? Quid enim ista omnia, præ-
ter conditoris arbitrium, definivit? Imò denique multa sunt,
quæ nullâ ratione, nisi solo conditoris arbitrio, cur ita sint,
intelligi possunt. Cur enim in tantâ immensitatis latitudine
mundus hunc locum potiùs quàm quemvis alium occupa-
ret? Cur Solis motus ab ortu in occasum, & non contrariâ
viæ ratione instituat? Cur denique eum situm non habu-

erit, ut regio, quæ nunc septentrionalis, aut meridionalis dicitur, fieret eadem Oriens, & Occidens? Aliâque quàm plurima, quorum nulla causa esse, aut fingi potest, nisi soli causæ primæ arbitrio ascribantur. Atque igitur cùm ad ipsum Aristotelem venerimus, (cùm ipse eam primus excogitaverit) ipsam objectionem, ipsam vertemus; multa in mundo indicaturi, quæ nullâ causâ, nisi quæ eadem summâ libertate prædita sit, fieri potuissent. Ut tandem summa ista libertas, quâ in iis efficiendis usus est, qui ea effecit, non minus artificis argumentum videatur, quàm optima ista rerum ratio, quâ omnia tam commodè, & pulchrè facta esse videmus.

SECT. XXVIII. Denique cùm ad recentiores venerimus, quid illi, quod ab antiquis non sit occupatum? Quid enim magnus iste Vaninus, nisi quod veterum suspiciones de principum, & sacerdotum fraudibus insinuaverit, aut Cardani Astrologiam fanaticam secutus fuerit? Qui non modò hominis, sed & cujusque Religionis ortum Soli, & astris tribuit. De homine postea. Cùm verò Religionum fata à certis syderum conjunctionibus suspensâ esse velit, & speciatim fidei Christianæ ortum *Jovis* cum *Sole* coalitioni ascripserit, atque ejusdem interitum, à *Jovis* cum *Saturno* conjunctione augeretur, adeo ut beatissimum nostrum servatorem, quod *cùm venerit, ne inventurus sit fidem in terrâ* arte astrologicâ prædixisse putet. Cum viro vaferrimo (quid enim vilius esse possit, quàm in eadem personâ Atheus, & Astrologus?) de artis vanitate pugnare nolo. Quanquam ejus amore *Cardanum* usque adeo fascinatam fuisse fertur, ut, cùm quo tempore se obiturum dixisset, ne vates mendaxprehenderetur, seipsum mediâ enecavit: Vix minori sane stultitiæ imputatione, quàm hic noster *Vaninus*, qui se, suæ impietatis causâ flammis publico judicio damnari passus est. Nolo ergo cum fortissimo, & nobilissimo Heroe de incredibili artis suæ stultitiâ luctari; sed, missis inutilibus, & longè petitis istiusmodi conjecturis, quæ sive veræ, sive falsæ fuerint, nihil aut probant, aut tollunt, de solâ ipsius rei ratione quærimus: & si nullâ opinionem de Deo susceptam dixerit, aut, quas attulimus, rationes diluat, aut contrarias ipse afferat.

rat. Sin verò omnes rationis vires ridiculis Astrologice commentis eluctari se putaverit, qui sit, satis indicat, scilicet Astrologum esse, & hominem fatuissimum. De naturâ nihil dicendum arbitrari me ante dixi, non modo quod *Aristotelicam* naturæ viam, & rationem secutus sit: atque igitur unâ cum omnibus ejusdem scholæ discipulis in magistro vapulabit: Verum etiam quòd tam indoctè rem tractavit ut integram libri (quanquam non magnæ sit molis) lectionem id millies conatus, nunquam conficere potuissem. Atque quas de communibus naturæ rebus hypotheses afferre potuit egregiis istis, quas de miraculis, aliisque omnibus portentis, serio, & graviter, & nihil dubitans attulit, intelligamus. Quid enim in omni naturâ tam subtile, aut arcanum esse posset, ut illius acumen effugiat? qui facile, & perspicuo mechanismo explicare potuit, quemadmodum *Cippus* continuò à tauro-rum pugná obdormiens, manè corniger reperiatur: Quemadmodum solâ phantasiæ vi *Pharaonis magi* sputo ranunculos produxerunt: Quemadmodum *Entelidas*, se in flumine conspiciens, seipsum reflexâ sui imagine fascinare potuit. Denique quemadmodum vetula quævis uno halitu omnes latissimi agri segetes mortiferâ tabe conficiat. Qui, inquam, hæc omnia, prodigii tam plena, tam expeditè explicare potuit, quâ facilitate ipse idem, etiam oscitans, usitata, & quotidiana naturæ phænomena explicabit? Quanquam verò pellegere sæpius frustra conatus sim, tamen, nescio quo casu, nudius tertius lectionis tædium, & fastidium superavi: atque eò majori alacritate onus sustinui, (neque equidem nisi istâ ratione ferre potueram) quòd meo labore alios ab eadem temporis jacturâ detertere speraveram. Quod ut efficiam, quæso, dum, quàm brevissimè potero, summa recitototius futilitatis capita, attendite, atque an quâvis ætate, aut gente vixit homofustior, quàm summus iste atque unicus ad mortem usque impietatis patronus, cùm ad finem recitaverim, judicate.

Primo ergo Dialogo nihil agitur, nisi ut se suis laudibus, ad cælum evehat; quo cùm elatus fuerit *vir ingeniosissimus* (iste enim istius dialogi titulus est) secundo, cælum suâ materiâ constare, indubitatis proculdubio istiusmodi rationibus, demonstrat, quas Julii Cæsaris acumen afferre, atque Alexandri magni dignitatem laudare deceret. Et speciatim Aver-

roi, summâ subtilitate disputanti, nullam esse cœli materiam, quodd omnis corruptionis expers sit cœlum, materia autem sit omnis corruptionis subiectum, sic ingeniosissimè respondet. *Materia non est subiectum omnium contrariorum necessario, sed contrarietatis tantum quæ est secundum ubi. A naturâ enim data fuit materia; non ob transmutationem ad generationem primò, & per se, ut ubicunque sit, ibi etiam sit generatio, & corruptio, quæ ex contrariis insertur; sed ad subsistendum formæ corporeitatis (formæ scilicet corporeitatis à materiâ diversæ) in substantiâ, & recipiendum quantitatem, & figuram: quantitatem, propter loci mutationem; figuram, propterea quod omne corpus finitum est: at quantitati, & figuræ nihil est contrarium.* Atque eodem acumine Alexandro, eandem non esse cœli cum nostrate materiam, quod igne contiguo non destruat, disputanti sic respondet. *Verum non est, quod ais, quæcunque communem materiam habent, ea inter se agere, aut pati mutuo: sed id evenit ibi tantum, ubi contrariæ sunt qualitates, quare in cœlo cum non sit affectio iis, quæ in igne sunt, affectionibus contraria, (sunt enim secundum peripateticos diversi generis, nam differunt per corruptibile, & incorruptibile, contraria autem sub eodem genere sunt) cœli qualitates ab ignis qualitatibus non destruentur. Bone Deus, quantum iactura fit ab iis, qui te non audiunt! Imò qui te audiunt. Tertio, Doctor subtilissimus (sic enim nunc audit) primum argumentis, suâ subtilitate, & scholâ Peripateticâ dignis, cœli, quodd æternum sit, rotundam esse figuram demonstrat, *Quia dissolvi non potest: est enim continua, & unilinea, neque punctum habet cognitum, aut ita designatum ut sit principium dissolutionis, quemadmodum habent aliæ figuræ; quæ enim committuntur lineæ angulares, ibi desinit quodammodo trianguli constitutio: Et profectò desinit, quia ad aliam sese transfert lineam, ut quod in eâ linearum commissurâ non potest esse, sit in aliâ lineâ. Compositæ igitur figuræ in suas sunt resolvable portiones, quæ habent commissuras manifestas, id quod in circulo non est, ubique enim est principium, & finis, utroque tamen ille carens.* Perbellè quidem, & pulcherrima ratio, præsertim si nullus sit cœlorum artifex, qui mathematicam, atque imprimis de circulis, & triangulis doctrinam intellexit. Deinde pergit vir omni laude sublimior Alexandri adulationibus delinitus, contra maximum suum in Philo-*

Ibid.

Philo-

Philosophiâ Pontificem, docere in cœlo nec dextram, nec sinistram esse. Nulla cùm sit cœli pars, in cujus locum altera non succedat, isque motus sit perpetuus, atque partes ipse uniformes, non potest alia cœli pars dextera, alia sinistra verè censerî; per motum enim, quæ dextera modo erat, statim fiet sinistra secundum situm, & locum. O me fœlicem, qui Philosophorum principem subtilissimè disputantem excipio. Longè verò fœliciozem, si subtilitatum acumina capere potuissim ! Postremò demonstratur, atque id quoque mathematicè, coloratum non esse cœlum, sed videri. Ut enim aer, qui prope nos est, nullum habet colorem, procul tamen à nobis habere videtur, quia densatur, non per compositionem partium, sed per dispositionem : distantia namque multas visui repræsentat partes per longitudinem in lineâ visuali dispositas, ut sit eadem ratio visionis in corpore rarò productæ in longitudinem, & ejusdem in corpore condensato, atque in brevitatem coarctato. O te longè adhuc fœliciozem, qui cùm tam egregiè stultus sis, tibi tantâ sapientiæ tuæ opinionem placere possis ! Cùm verò primis his dialogis specimen dederimus, cujusmodi rationibus de rerum naturis disputare solet, ne nimis futilitatis tædeat, de cæteris compendiosè, & acervatim dicemus. Quarto ergo, mellitissimus Julius (ut Alexandro pro Asiaticâ sua urbanitate Cæsarem suum compellare placuit) unicam esse cœli formam comprobât ; atque ab eâ, non à Deo, aut Intelligentiis moveri : sed nisi in Christianorum scholis enutritus fuisset, quemadmodum animal se movere, Christianus autem cùm fuerit, quemadmodum vilissimæ horologiorum machinulæ ab ebrius Germano elaboratæ, certâ statâque motûs lege vigent ; sic & cœlum, & elementa suis quæque formis moveri, i. e. nullo artificis artificio, quemadmodum quæ arte facta sunt (quippe & artifices sunt ebrii Germani) moveri. At falsum & facetum esse putabat, si summi numinis opus ebrii è vulgo opificis artificio comparaverit. Quinto, non esse cœlorum motus contrarios demonstratur, cujus cùm Aristoteles maximus ille pontifex rationem iis tantum, qui ex ephebis exierunt, dignam attulerit, ipse in illius locum subtiliorem substituit. Quod duo corpora, quæ motu contrario moventur, in eodem termino suorum ubi essent naturaliter, quod est perridiculum, id quod manifestum erit si quis intelligat Saturni corpus esse sub

Arietis capite primi mobilis, ibi est enim communis terminus, qui designari potest intellectu duobus ubi, tam Saturni, quàm capitis Arietis. Præclara, & perspicua ratio, & digna quæ Alexandrum, ipso aridente, exclamare cogat, O utinam magistrum Aristotelem non excepisses, quia non dubito, quin fortiozem sapientiæ arcem exædificasses. Sexto, nisi coaceret Religio, cœlum æternum esse statueret, atqui tamen mox æternum sit, necesse esse demonstravit; Quia, scilicet, causam habet infinitam, quæ quidem causa cum facere non posset infinitum potestate æquale sibi, fecit infinitum sibi simile. Profecto, ut assentatur Alexander, plus homine sapiens; certè enim nemini hominum aut ante, aut post te, ita sapuisse contigit. Septimo, post aliquas laudum suarum ambages, solem calefacere per se, non per accidens, sive motus velocitatem, contra summi sui Pontificis decretum, sancivit, quanquam in solum Averroem, in cujus personam semper vapulat ipse Pontifex, se disputare simulat. Deinde Lunam non Sole calefieri comprobatur, quòd quilibet affectus receptus in quodlibet corpus, ipsum non afficit, sed illud duntaxat, quod aptum natum est affici, i. e. non calefieri, quod calefieri nequit; quæ tanè ratio quenquam, nisi ipsum Alexandrum silere efficeret; ipse verò pro sua audaciâ objicit, cum Lunam calefacere experiamur, quomodo nisi ipsa prius incalescit? Quid tamen mirum inquit, Nonne legisti obstupesceri piscatoris manum per arundinem à Torpedine, ipsum autem Torpedo arundinem non stupefacit, quia non est apta pati, recipit tamen stuporis vim: sic Luna solares excipit radios, quibus tamen non afficitur. Egregium sane exemplum, & dignum, quod tam præclaræ rationi lucem afferat; ut enim præclarior inter philosophos non reperitur causa, cur res quælibet facta non sit, quàm quod fieri (quâ autem causâ nesciunt) non possit; ita certius nullum est, quam de Torpedine experimentum, neque apertior cujusvis experimenti ratio: sic autem de cœlestibus dictum est, an verò non suo acumine digna sunt phænomena, quæ sibi explicanda sumpsit, atque phænomenorum dignitati par rationem subtilitas? & quid magis, à Philosophorum Deo expectandum est, quàm cum tot, tamque præclara in cœlestium ratione ubique cernuntur phænomena, ut ipse loco tam nobili versatus, nil, nisi nugas, & quæstiones ridiculas

las in disceptationem vocaret, eaque de omnibus responsa afferret, quæ solâ fatuitate ipsis quæstionibus responderent? Verum enimvero, peractis cælestium rationibus, ad elementa, atque inferiora descenditur; & primum Dialogo Octavo de Igne agitur, atque apertè, & audacè contra ipsum *Aristotelem*, ex elementorum numero abdicandum esse demonstratur, quod an sit, necne, controversia digna est quæ à nugatoribus istis solùm ventiletur? Nono de *Comete & Iride* cum peripateticâ hebetudine disputatur. Atque similiter Decimo de fulgure, nive, & pluvîâ. Item Undecimo, de motu, & quiete projectorum in aere, ubi solito acumine duo disputantur; primum uter alterius causa sit, an motus quietis, an è contra, motus quies? Deinde an lapis, manu projectus, aere, an vi impressâ moveatur. Atque in utrâque quæstione eas utrinque difficultates comperiunt, ut demum de utrâque nihil definiendum concluderint. Duodecimo, de impulsione bombardæ, & balistæ disputant summi imperatores, quo tamen nihil, quod non sit prorsus ridiculum, reperitur, nisi quod contra Cardanum demonstraverit Cæsar, bombardarum impulsione pulveris igniti densitate non fieri; *Quòd sit densitas privatio proprii naturalis ignis, quod est raritas, privatio autem proprietatis nihil efficit; sit ergo à formâ appetente locum suum.* Decimo tertio, argumentum de aere exufflato, & ventilato tractatur; in quo neque quicquam memoratu dignum, nisi quòd fabulam de Satyri hospite, frigidum, & calidum spirante, mechanicè explicuerit. Decimo quarto, qui & hujus libri postremus est, fortè ut, quam artem professus sit, indicaret, de quorundam morborum ortu, & naturâ differitur. Atque hîc, sumpto jentaculo, hilares facti disceptationem prosequuntur. Neque miretur quisquam, tam benè manè, tot, tantæque argumenta confecisse, cum singularis, & penè incredibilis fuerit (ut notum est) in Cæsare celeritas. Atque igitur, cibariis vix confectis, ad cætera omni festinatione properat oratio, atque Dialogo Decimo-quinto, de aquâ disputatur, cujus nullum attigit phænomenon, quod philosophi disquisitione dignum sit, nisi quòd fortè de terræ, & aquæ magnitudine dixerit, *Quòd si inter se conferantur, vix, exempli gratiâ, semuncia est aqua ad totius assem terræ; sub omni namque aquâ*

terram esse necesse est, non autem sub omni terrâ aquam. *Aquæ profunditas non multa, nempe passus rarè excedit octoginta, plurimis locis non accedit ad vicanos, paucissimis ad centenos.* Quæ vero sit rei utilitas, unde eveniat, aliâque omnia, quæ de aquâ scitu digna sunt, perquirere nihil cogitavit; sed festinat(id quod in quoque Dialogo potissimum facit) ad victorias, & triumphos, atque duos maximos philosophiæ duces ante currum captivos ducit, Aristotelem, & Cardanum; illum enim, cùm inter veteres, hunc, inter recentiores philosophorum facilè principem, censuerit, summæ sibi gloriæ putavit, si hominum sapientissimos sapientior ipse profligaret. Hic ergò cùm contra Cardanum, *Aquam esse Elementum per se non per accidens, necessarium,* & contra *Aristotelem*, nequaquam inter elementa numerandam esse demonstraverit; continuò ad recentes triumphos vehiculum agit, atque Decimi sexti initio, quo de fluviorum generatione disceptatur, ipsum *Salomonem*, quòd ab *Hebræis* habitus sit sapientiæ Deus, duobus istis, quos jam ante diximus, adjunxit. Neque enim progredi potuit, antequam illum de sapientiæ culmine, quod tam diu obtinuit, deturbaverat, ne quis in *Lucretiano Templo*, se ipso superior imposterum videatur; atque igitur cùm per jocum, & fastidioso animi contemptu *Salomonis* sapientiam perstrinxerat, contra disputare pergit. Nunc autem filete vos, *Cæsar*, & *Alexander*; *Salomon*, & *Vaninus* colloquuntur. Colloquio ergo interfit omnis sapientum chorus, disputationem nunquam sapientiore certè aut audivistis, aut audituri estis, quàm cujus contrarias partes summa ista philosophiæ prodigia sibi defendendas sumpserunt. En igitur prodeunt utrique, & primùm *Salomon* non sapientiæ, sed antiquitatis jure superior exorsus est. *Sal.* Flumina è mari exoriri inquam. *Van.* Stultum te esse inquam; Dialecticam nequaquam intellexisti, *Omnes tui commentarii nec ratiuncule umbram præ se ferunt, sed populares duntaxat sententiolas, & cupidineos versiculos, omni dicendi lepore destitutos.* *Sal.* Istuc non agitur, & si ageretur, quis sit linguæ nostræ lepos, te, *Cæsar Vanine*, nequaquam intellexisse novi, ut quamquam aliis omnibus longè superiorem te esse fatear, tamen pace tuâ, (summe vir dicam, an Deus) dixerim te nimis temerè mihi in linguâ, cujus prima elementa non didicisti, orationis

tionis ruditatem exprobrare. Saltem istiusmodi contumeliæ, & maledicta indigna philosophorum scholis videntur; contra ergo disputes, ut velis; at quæso, sine iracundiâ! Van. Ut ergo veritas disputando elucescat, sic objicio; in altissimis montium verticibus aquæ sunt, at non à mari ad tantam altitudinem posse attrahi suadet ratio, à libellâ aquilegorum petita; ea est, non posse aquam subvehi altius, quàm sit ejus superficies, unde derivatur. Sal. Bellè admodum! Si enim, ut vos recentiores arbitramini, solis viribus mechanicis mundus administratur, fateor me non intelligere, quî tanta aquarum copia, è maris profunditate, in montium cacumina subvehatur. Atqui cùm Deus ipse majori, & reconditori quodam artificio (ut nos philosophastri simplices olim credidimus; nondum enim nostrâ ætate inventa est philosophia mechanica) omnem rerum naturam fabricavit; interiora terræ eâ arte disposuisse experti sumus, ut fiat perpetua à mari ad montes, à montibus ad mare aquarum circulatio; idque fieri persuasi sumus, quòd alioqui mare, tot fluminum affluxu auctum, in omnem terrarum orbem exundaturum putemus; scias ergo me, non mechanicis vestris legibus flumina à mari in montium juga duxisse, sed imperscrutabili numinis arte eò perducta (cùm fuerim sententiarum magister) dixisse. Atque idcirco ipsi, cùm mundum condidit, sapientiam adfuisse constanter docui, atque ita ad normam, quam ipse præscripsit, non ad legum mechanicarum rationes, omnia facta fuisse. Et ne locos accumulando fastidium tanto viro crearem, rem stulto illo sententiarum libro (ut pro sapientiâ tua, appellare placuit) sic descripsisse me memini: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio, ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret; nondum erunt abyssi, & ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant: necdum montes gravi mole constiterant; ante colles ego parturiebar: terram, flumina, & cardines orbis terræ nondum fecerat. Quando præparabat cælos, aderam: Quando certâ lege, & gyro vallabat abyssos: Quando æthera firmabat sursum, & librabat fontes aquarum: Quando circumdabat mari terminum suum, & legem ponebat aquis, ne transirent fines suos; quando appendebat fundamenta terræ. Cùm eo eram, cuncta componens: & delectabar per singulos dies, ludens coram*

PROV. 8. 22.

eo omni tempore; ludens in orbe terrarum: & deliciae meae, esse cum filiis hominum. De hypotheseos veritate tuum est, tuique similium, *Vanine*, judicare; quanquam, vera, an falsa sit descriptio, bonâ veniâ dixerim, non omni sermonis lepore destitutam esse. Hic autem iracundus consurgens *Vaninus*, atque grandiori passu, quàm solet, hinc inde inambulans, Medius fidius, inquit, mille istiusmodi hypotheses teruntii pretio non haberem, quæ sine numine, & nescio quâ, illius anu adjutrice, nihil moliuntur. Apage ergo cum illepidis tuis, de sapientiâ, cantilenis; en quàm clarè, & perspicuè, sine istâ tuâ anu immortalis, ipse descripsi! Imprimis ergo scias, *In mundi machinâ, plurimam aquæ partem extra locum suum esse, illa autem suum appetens locum, in terræ cava loca sese inducit, quæ cum sint angusta, nec tantam maris molem capere queant, compressa ea aquæ portio ab extrinsecus incumbente mari, suâque jure loci repetente sedes, egredi, quaque viâ possit, quaerit. Hac impulsione fiunt aquarum exilitiones, quas Græci scatebras vocant, ad montium cacumina.* Sal. O philosophorum Deum! neque quicquam habeo, quod in contrariam partem disputem, nisi quod unus supersit scrupulus, quem ut eximas, à dignitate tuâ impetrare vellem. *Van.* Fare, modo nihil de anu istâ delirâ audiamus. Sal. Primum scire aveo, quocasu plurima pars aquæ loci sui jure exciderit? Si enim, juxta leges mechanicas, locum terrâ altiozem petat, fit planè contra eas, quòd tanta illius copia subter terram, tanquam in pistrinum, detrudatur. Deinde quî tandem aqua, cum tandiu ad metalla damnata fuisset, jus suum intellexerit, ut loci sui jure suas sedes repetat? Tum quâ vi petierit? quanquam enim in montium cacuminibus jus habeat, quî quæso, è carcere eo usque ascendet, ut quod suum est occuparet? Cum enim non possit aqua motu subvehi altius, quam sit ejus superficies, unde derivatur, quantumcunque incumbente mari compressa sit, nunquam altius affurget; ultrò itaque, & sine causâ, nisi ut, quod suum est, possideret, in montium cacumina perreptare, videtur. Denique cum in possessiones suas pervenerit, cur de iisdem mox decedat, atque non potius eas semper tueatur? Si enim per tot præcipitia, & declivitates, contra naturalem gravitatis vim, ad jus suum obtinendum conscenderit; mirum est, si, post tot jamjam ex-

antlatos

antlatos labores, se tam facile tam desideratis possessionibus in subterraneum suum ergastulum non tam dejici, quàm blanditiis deduci (placide enim delabitur) patiatur. *Van.* Stulta sunt omnia, & qualia ab illepido sententiarum magistro referre quis expectare debeat. Cùm verò inter divinos (ut vocantur) scriptores vulgò habearis, ne à S. inquisitorum officio, in periculum veniam, nihil vel quidem in aures (sunt enim illi homines auritissimi) susurrare ausim. *Sal.* Ne verearis, soli adsunt philosophi, totum chorum circumspice, ne unum cucullo indutum aspicias; liberè ergo, & intrepidè philosophemur, atque dic bonâ fide, quid sentis? *Van.* Sic faciam. *Detestans in obsequium Christianæ fidei, opinionem de mundi aternitate,* (ne fortè quis inquisitorum se angulo quodam abdiderit) dicerem sic, *si mundus habuit initium, non è mari flumina, sed potius è fluviiis mare genitum: fluvios autem congenitos ex aeris concretionem, ex imbris scilicet, & liquefactis nivibus: imbres autem duobus modis, seu potius duobus locis contingunt; sub terrâ, & supra terram: Qui sub terrâ est, aer transmutatur in aquam, unde fiunt fontes, à fontibus aquæ emanant, atque pro modo, magnitudine, alveorùmque capacitatem & fluvios, & lacus efficiunt, tum singulares, tum alios vicissim, ut impetus, levitas, sors, locus tulit prodeuntes.* *Sal.* Multa sunt de quibus libenter doceri vellem; scilicet quì fiant terræ inæqualitates, quì maris cavernæ, quì tam commodè ubique telluris tractus, à summitate in medio factâ, sensim & modicè declives in mare deferantur, aliæque ejusmodi similia, de quibus alibi; duo autem supersunt, quæ plusquàm Salomonis sapientiam, ut ea capiat, postulare videntur. Alterum est, cùm nulla ab initio aqua fuerit, unde tanta supeditetur aeris copia, quæ in aquæ densitatem concreta omnia maria implere sufficiat? Me tam simplicem esse fateor, ut non intelligam, quì omnis à terrâ adusque cælum spiritus, si in aquæ crassitudinem constipetur, tantam laticis copiam procreare possit. Alterum est, quì tantus Philosophus, post tot, tantòsque conatus, nihil diceret, neque se nihil dixisse intelligeret. Quid enim de fluminum ortu (quo loco nunc versamur) dixisti? si enim è fluviiis aqua in mare vastissimum accumuletur, quomodo tamen è mari, retro fluvii in montium cacuminibus oriuntur? *Quippe si aqua non possit*
altius

altius sublevari, quam sit ejus superficies, unde derivatur, quorsum dicas ex aere sub terrâ in aquam transmutato fontes fieri ? Si enim sub terrâ in aquam transmutetur, quâ super altissimos terræ locos ultro se efferet ? Ne verò prolixo, & importuno nimis colloquio Cæsar, & Alexander à prandio parato detineantur, si urbani simus, quæso, finem faciamus. *Van.* Ut lubet. *Sal.* Vale, Philosophorum Deus. Dialogo decimo septimo, rursus prodeunt magni imperatores, atque proximum à fluviorum ortu argumentum de Nili incremento sumunt, de quo tamen nihil nobile colloquuntur, nisi quòd, repetitis à Julio tritissimis aliorum sententiis, tandem exclamet Alexander, qui antea alia omnia in eo miratus fuerat, *Proh Dii immortales, quot pellegisti Authores !* abjectis verò eorum omnium sententiis, Cæsar rem sideribus ascribi voluit, quanquam, quâ efficiant, non aliter, quàm quâ religionum ortus, incrementa, senectutes, & occasus effecerint, explicare curavit. Decimo octavo de mari, an æternum sit, disseritur, & contra *Cardanum* (imò & ipsum *Aristotelem*, qui in eadem fuit sententiâ) æternum, quâdam tamen loci mutatione, non fuisse demonstratur ; *Quòd fieri non potest, ut locatum sit continuum, locus non item.* Næ qui talia argumenta excogitare potuit, unus omnium dignus est, qui cùm *Salomone* disputaret : Decimo nono nihil agitur, nisi quòd de maris falsedine, contra maximos magistros, *Aristotelem*, & *Cardanum* dispute-tur. Quanquam hic heroem nostrum aliquanto obtusior, quàm solet, esse fateor, quòd, cùm *Aristotelis* sententiam redarguerit, mox sibi tuendam sumpsit, mare scilicet, falsis pluviis, & adustâ terrâ concretis, falsum fieri : Egregia sane sententia, ut postea, cùm ad *Aristotelem* ventum erit, dicemus. Interim credo *Vaninum*, si quam aliam in suo philosophorum Deo ineptioremprehenderat, istam, non hanc ut defenderet, amplexum fuisse. Vice-simo de aquarum strepitu disceptatur ; de quo nihil, nisi quòd probabile existimet strepitum ab aere, non ab aquâ factum esse. Vice-simo primo, de maris æstu, de quo solum aquas à Lunâ, ut à magnete ferrum, attrahi statuitur, atque quædam experimenta geographica, & astronomica afferuntur ; quanquam non talia, ut quæ supra humanum captum sint, sicut Alexander assentatus est ; sed qualia Cæsar, qui maria omnia navigavit, facile

facile aut propriâ, aut nautarum observatione dicere potuerat : imo qualia & ipse *Vaninus*, qui omnes ferè *Europæ* regiones peragravit, ut *Atheos* omnes, ubicunque convenire potuit, debellaret, ubique suos cum iis congressus memorat (ipse enim sicut & *Cæsar* de suis Bellis sua *Commentaria* scripsit) & quanquam eorum argumenta fusè & diligenter semper recitavit, ea tamen est hominis pii modestia, ut, etiam si eos semper silere fecit, quibus tamen argumentis, ipse semper sileat. Homo obtusissime ! quasi quis tam simplici, & tardo ingenio fuerit, qui, quid animo haberes, non planè intellexerit. Vicefimo secundo, de motu demersorum in aquâ disputatur, ubi nulla naturæ phænomena, sed quædam puerorum experimenta explicantur, quibus explicandis se omnibus fere *Europæ* *Academiis* solertior prædicavit. Vicefimo tertio, de insularum, & montium generatione colloquuntur, atque de insulis, quæ aut à mari, aut ab aere fiant, poeticas, & miras quasdam hypothèses *Cæsar* comminiscitur, præsertim de *Britannia* suâ, eam limo in altum elato ortam fuisse : *Est enim, inquit, adhuc terra illa limosa, fungi instar, quinimo obequitanti mihi contremiscere quodammodo videbatur* : Nisi quod fortè tui præsentia contremuerit, cùm talia monstra ferre non solet ista insula ; si *Cæsar* ipse hæc dixisset, an unquam in *Britanniam* profectus sit, dubitarem. Cùm verò *Vaninus* narraverit, sollicitus non sum an fidem suam liberare possit, præsertim cùm mox ipse idem se in *Angliâ* terram ullam candidam vidisse, aut *Anglos* lapidibus albis, seu gypseis fertilitatem agris inducere negaverit. De montium origine nihil certò intelligere proficitur, sed concluderet, si *Christianus* non esset, mundi æternitatem, cùm montium originem non inveniat. Atque id unicum est, quod ubique concludendum vellet. Vicefimo quarto de gemmarum genesi, non aliter magni principes, quàm quivis vulgaris ex officinâ gemmarius, disputant, nisi quòd cùm variæ animalium effigies iis depictæ esse reperiantur, ut *Pyrri* *Epirotarum* regis *Achates* *Musas* omnes ornatas, necnon *Apollinem* fidibus ludentem referebat ; & quoddam marmoris frustum *Paulum* primum *Eremitam* representabat ; Hujus rei varias hypothèses excogitare, atque inter alias, quibus contingere potuerat complurimas, fieri posse

credunt, aut quòd ubi solitus erat innasce Achates, infossa est depicta tabella, ex quâ deinde aqueus humor illius attraxit effigiem; aut quòd consepulta Pauli lineamenta eo loci resudarunt, aut quòd super lapidem emisserunt animalia semen. Quid mirum, si iste idem qui hæc dixerit, tam facillè miracula omnia solis viribus mechanicis operetur! Vicefimo quinto, de lapidum vitâ, alimento, & interitu contra Cardanum, quem iis animam tribuisse refert, disputatur. Vicefimo sexto de magnetis futiliter, & peripateticè tractatur, primùm ferri attractionem, non ipsâ magnetis formâ, sed accidente quodam perfici: deinde illius ad polos conversionem occultâ quâdam inter cœlestia, & terrena omnia sympathiâ factam esse concluditur. Appropere prandii tempestate, spirituum recreandorum causâ se mutuò in hortulis obambulare invitant, ubi Dialogum vicefimum septimum de plantis exordiuntur; præteritis autem omnibus earum phænomenis naturalibus, invariata scilicet specierum propagatione, parvi seminis, inarborum proceritates, accretione, florum, foliorum, fructuum pulchritudine, & utilitate; his inquam, præteritis, quorum contemplatione philosophorum ingenia exerceri oportuerat, de quibusdam hortulanorum ludis, & experimentis, similes, & quales ubique solet, hypotheses commentus est. Ambulatione autem peractâ, pransum itur, atque impetrata prius numinis benedictione (sic enim semper solebant Cæsar & Alexander) inter epulas, & pocula philosophantur nobilissimi convivæ, atque utilissimas multas quaestiones enodavit Cæsar, quæ utinam (cùm ut addantur dignæ sint) Plutarchi Symposiacis adderentur. Nempe cùm forte inter lavandum aquæ gutta deciderat, cur in sicco decedens in rotundam formam sese contrahat? Non quia refugit siccum, ut Cardanus, aliique omnes inquirunt, inquit Cæsar, sed quia cùm sicco societatem iniiit, quod quam habet, firmitudinem illi dat, est autem firmissima rotunda figura, quia continua est, & unilinea. Fœlix profectò, & admodum benevola inter guttam, & pulverem societas! Eam autem quando inierunt, & quibus conditionibus? quid officii pro illius beneficio humidum sicco rependit? quî pulvis, id etiam si libenter vellet, figuram rotundam amico, & hospiti suo dare valeat? quî rotundam omnium, aut firmissimam,

aut

aut aliis magis unilineam esse novit? & denique quamobrem alterius guttæ accessio tam conjunctissimam, & Pyladæam amicitiam discindat? Si unquam posthac philosophos vobis similes convivari contigerit, eos, ut has quoque quæstiones enodarent, impetrarem. Deinde occasione vini effusi disputant magni imperatores, uter mos salubrior sit, Italorum, qui aquæ vinum infundunt, an Gallorum, qui vino aquam? Cæsar qui primùm in Galliâ imperii sui fundamenta jecit, Gallis causam adjudicavit, quòd vinum cùm aquâ levius sit, eidem si infundatur, innataret; aqua verò cùm gravior sit, vino infusa se eidem penitus immisceret. Dijudicatâ autem nobilissimâ istâ inter maximas Nationes controversiâ, ad Magistri disciplinam, sciscitatur Alexander, an in vino aquâ diluto duæ sint *formæ*, an una tantum? Atque ipse duas *actu mathematico* esse voluit: Cæsar autem, non *actu mathematico*, sed *naturali*. Quanquam postmodum mutatâ, dum biberit, sententiâ, unicam esse docet utriusque formam, tandem verò tam difficiles ab utrâque parte quæstionis exitus reperiunt, ut illius molestiam bibendo levare, & eluere convenient. Hinc Cæsar Alexandrum docet scyphos vitreos optimè calido cinere emaculari; deinde de venenorum remediis, si aut fortè, aut malitiosè cibus suis immisceantur, solliciti sunt perdiscere, & jure quidem, cùm magni principes præcipuè sunt, qui venenis enecantur. Postremo autem Cæsar Alexandro secretum, quod omnium antidotorum cognitione ad vitæ incolumitatem utilius sit, impertit, atque gravi, & prolixâ confabulatione docet, nihil ad eam conservandam salubrius esse, quàm *Catellum* nocte ventriculo adhibitum, si modo tota illius cutis *concolor* fuerit; sin *multis, diversisque maculis variegata*, canem nullius usûs, aut virtutis fore. Cujus utilissimi experimenti cognitione cùm hospitem suum beaverit, subductis linteis, atque actis gratiis, finis disputationi imponitur. Hæc enim omnia sunt, quæ de universâ rerum naturâ disputavit; nam pomeridianâ disputatione tertio libro de animalium, quarto de Religionum ortu, tractatur; de hoc superius diximus, de illo, si operæ pretium videbitur, suo loco dicemus. Interim an non dignus sit iste homunculus quo summum numen rerum naturæ summâ exuatur, cùm ne singulare quodvis naturæ phænomenon, quod

cujusvis momenti fuerit, ausus sit pertractare; & de parvis, atque remotis istis, quæ tractare ausus est, ne verbum, quod non sit prorsus ridiculum, & plutquam puerile protulerit? an non dignus sit sophista pedaneus, qui omnium mortalium solus, impietatis causâ, mortem sibi consciscat: Denique an non dignæ sint istæ nugæ, quas triginta solidorum pretio emamus? at sic vano, & fastidioso seculo, indocti, & stolidi libri suâ improbitate vaneunt.

SECT. XXIX. Cùm verò tanta non modò de se, qui quis fuerit, satis diximus, verum etiam de *Regina natura*, *Deaque mortalium* imperio promiserit; cùmque præterea omnes omnium ætatum, & factionum *Athei*, uno quasi consensu, in eâdem voce lusisse videantur; quod sit naturæ jus, quæ vires, quæ potestas, videamus. Primum ergo quid naturæ, atque reginæ vestræ voce intelligitis? An idem quod τὸ φύσιν nomine Græci? Quid ergo istâ voce isti? ἀπὸ τοῦ φύειν deducunt, τὸ φύειν autem quid significat? tum gignere, tum nasci. Natura igitur omnem rerum universitatem complectitur: Rerum autem universitas, omnia, quæ ortum aut dant, aut accipiunt. Perbellè, quæ ergo est ista natura, quæ omnia & gignit, & genuit? An intellectrix? Si ita, Deum, an Deam, nuncupetis, non curamus. An intellectûs expers? si ita, cùm cæca, & bruta fuerit, quî (quæso vos) omnia tam commodè, ad omnium utilitatem extruxit? Aut ergo naturæ nomine, rei cujusque naturam intelligitis; at ista bruta est, suique nescia; vel rerum naturalium universitatem; at ista, cùm è rerum singularum naturis collecta sit, non plus, quam istæ, consilio valere potuit; vel denique substantiam aliquam ab utrisque diversam: At ista vel rationis compos est, vel expers; si prius, Deus est; si posterius, temeritas. Quam ergo naturæ notionem vultis, dicite. Nullam seorsim, sed unam ex omnibus conflatam, inquit Plinius (vir Vanino multò doctior, ne verò uno teruntio sapientior) *Idem enim dico rerum naturæ opus est, ipsam rerum naturam, atque igitur mundum, & hoc, quod nomine alio cælum appellare libuit, cñjus circumflexu teguntur cuncta, numen esse credi par est, æternum, immensum, neque genitum, neque interiturum unquam. Atqui verò non usque adeo te bovem esse puto (sicut te Cardanus* appel-

appellavit) ut, quin ipse te nihil dixisse intelligas, dubitarem. Si enim Natura cujusquam opus sit, ipsa certè sui artifex esse nequit; si verò quid effecerit, non ipsum opus, sed operis artificem esse necesse est. Intelligisne ergo quid velis, cum idem rerum naturæ opus, atque ingenitam rerum naturam esse dicis? Gignitur enim, si opus sit; si ingenita sit, non gignitur. Quid ergo velis, cum naturæ opus, sive ipsam naturam numen æternum, immensum, neque ingentum, neque interiturum ais? An ipsa rerum fabricatio se fabricavit? ergo ingenita esse nequit, an à quovis alio facta sit? ergo summum numen esse nequit. Quid ergo, ne nimis stimulem; an putas hunc rerum ordinem, sui causam fuisse? ergo &, antequam fuerat, cum esse, tum sapuisse statuas. Si non fuerat, nisi quovis bove hebetior esse velis, ipsum neque numen ingentum, neque sui artificem esse dicas.

Verum quod *Plinius* de naturâ, eam esse simul & opificem, & opificium apertè dixit, idem mechanici omnes censuerunt. Scilicet esse ipsam materiam viribus suis in se motus necessarios cientem, atque in hunc, quem videmus, rerum ordinem certâ operandi viâ se perficientem. Quo pacto idem cuique est *naturæ opus*, & *ipsa natura*, & ipsius *naturæ opifex*, ut nihil aliud sit, quàm ea causarum, & effectuum via è casu, aut necessitate materiæ orta, quam suâ philosophandi ratione quisque descripsit. Atque igitur *Epicuro* nihil aliud fuit, aut esse potuit, quàm fortuita atomorum concursio, è qua nata est hæc universa rerum fabricatio. Neque *Cartesio*, nisi legum suarum vis mechanica, ad cujus normam materiæ particulas, si omnino moveantur, in hanc rerum fabricam moveri necesse sit; neque *Aristoteli*, nisi sempiterna orbium cœlestium circulatio, quâ elementa, & inferiora omnia certis motuum rationibus excita, rerum omnium, quæ sunt, genera procrearunt. Neque postremo, quicquam *Reginâ naturæ Deâque mortalium* intellexit *Vanius*, nisi ridiculas istas rerum naturæ descriptiones, easque descriptionum rationes, quas ipse attulit. Cum ergo hæc fuerit communis omnium de naturâ notio (neque quævis alia, sublato numine, esse potuit) de eâ tum singulis satis responsum esse arbitror, cum cuique seorsim rerum naturam, non ad suæ *hypotheseos* rationem factam fuisse demonstrave-

rimus; tum universis, quod jam ante de omnibus mundi nostri *Phænomenis* hæc duo probaverimus, neque eo modo, quo se habent, solis causis physicis, & naturalibus se habere potuisse, neque potius eo, quàm quovis alio, nisi, ut certos rerum fines assequantur. Quibus duobus plenè, & perspicuè efficitur, naturam nullâ materiæ fortunâ aut necessitate, sed solius causæ intellectricis consilio fieri potuisse. Atque igitur quantumcunque aut hæc, aut aliâ quâvis voce luserint, iis omnes perfugii vias interclusimus, atque in eas angustias, quocunque se vertant, reductos tenemus, ut aut nihil, quod non sit prorsus ridiculum, dicant; aut tandem, sub alio nomine, numen sapientissimum inducere cogantur. Atque igitur haud inscitè disputasse Seneca videtur, *Sive naturam, sive Ætherem, sive rationem, sive mentem, sive fatalem necessitatem, sive divinam legem, sive quid aliud dixeris: idem est, quod à nobis dicitur Deus; nec obstat appellationum diversitas, cum ipsa significatione ad unum omnia revolvantur. Atque idem alibi. Deus ipsa natura est, cum igitur ortum rerum tribuis naturæ, ac detrahis Deo, in eodem luto hæsitans versuram solvis. A quo enim fieri mundum negas, ab eodem plane fieri, mutato nomine, confiteris. Et profectò idem dicitur, ac si quis machinam quamvis, non ab artifice, sed ab arte fieri diceret; cum sit natura, aut ars divina, aut artis divinæ opus; opus autem sui ipsius effectus esse nequit, cum igitur non Dei, qui artifex fuit, opus dicitur, sed artis, quæ est ista rationis norma, ad quam operis descriptionem molitus est, artem ab artifice separatam comminiscuntur. Hanc autem, inter artis, & naturæ opera, similitudinem Balbus præclare dixit, & illustravit. Si meliora sunt ea, quæ naturâ, quàm illa, quæ arte perfectæ sunt, nec ars efficit quicquam sine ratione; ne natura quidem rationis expertis est habenda. Quæ igitur convenit, signum aut tabulam pictam cum aspexeris, scire adhibitam esse artem: cumque procul cursum navigii videris, non dubitare, quin id ratione, atque arte moveatur: aut cum solarium contemplatus fueris, intelligere declarari horas arte, non casu: mundum autem, qui & has ipsas artes, & earum artifices, & cuncta complectatur, consilii & rationis esse expertem putare? Quod si in Scythiam, aut in Britanniam spheram aliquis tulerit, hanc, quam nuper familiaris noster effecit Posidonius, cujus singule*

*singulae conversiones idem efficiunt in Sole, & in Lunâ, & in quinque Stellis errantibus, quod efficitur in cælo singulis diebus & noctibus: quis in illâ barbarie dubitet, quin ea sphaera sit perfecta ratione! Hi autem dubitant de mundo, ex quo oriuntur, & sunt omnia, casûne ipse sit effectus, aut necessitate aliquâ, an ratione, aut mente divinâ? Et Archimedem arbitrantur plus valuisse in imitandis sphaeræ conversionibus, quàm naturam in efficiendis, præsertim cum multis partibus sint illa perfecta, quàm hæc simulata solertiùs. Atque hæc quidem ille, & præclare quidem. Quid ergo dicetis? An primùm artis opera, sine artificis consilio, perfici posse? Nequaquam. Si itaque ista, nisi ratione, fieri non possunt, quantominus, quæ majori naturæ solertiâ fiunt? Aut si quæ naturâ fiunt citra cuiusvis opificis consilium fieri potuerant, quidni, quicquid arte factum est pari casu effectum esse credamus? Aut ergo arti ratio detrahenda est, aut naturæ tribuenda. An deinde præstantiora naturæ, quàm artis, opera negabitis? Quid? an omnis orbium cœlestium complexio minori artificio perfecta sit, quàm exigua *Posidonii*, & *Archimedis* sphaera? Si itaque artificum solertiam miremur, quâ omnes cœli conversiones imitantur; quanto magis illius, qui primus instruxit, & effecit! Circumspicite omnia artis opera, & de præstantissimis quibusdam dicite, quid in se habent, quod admiremini, nisi quatenus naturæ solertiam æmulentur. Adeo ut primi artium authores nihil invenisse, sed omnem suam peritiam à naturæ contemplatione didicisse videantur. Exquisita ista *Galilæi* perspicilla quid in se admirabile habent, nisi quod ad oculorum fabricam efformentur; imò quid aliud tota *Dioptrices* scientia, nisi de admirabili visionis ratione geometricas observationes? Quid musica instrumenta, nisi quod ad organorum vocibus modulandis inservientium similitudinem machinentur? Unde artes pingendi, cælandi, sculpendi, nisi quòd à solâ partium omnium singularumque inter se proportionem, desumantur? Et denique unde ipsius artis mechanicae natæ sunt regulæ, nisi quòd ab intervalli, molis, motûs, figuræ rationibus, quæ in musculis sunt, observentur? Si itaque artis opificia solâ ratione elaborari possint, quanto magis rationem desiderant, quæ ea omnia innumerabilibus intervallis superant naturæ molimina? At fortè*

fortè videre vos inquietis ista arte fieri, nihil autem tale in iis quæ perficit natura, intueri. Ita sane. Atqui an non inde colligi intelligitis, quòd si oculorum fide expertum fuerit, nihil sine ratione artem efficere, nedum naturam, cum multò meliora sint, quæ eâ, quàm quæ arte, perfectæ sunt, rationis expertem esse? Atqui verò quid si artis opera artificum industriâ elaborari non viderimus, quæso an non à solâ ipso-
 rum solertiâ artificem quendam argumentari oporteret? Quod igitur fabrefieri videamus, quanquam argumenti summa ratio non sit, præcipuus tamen nervus esse videtur: Si enim ista ab artifice quodam semper fiant, quanto magis sic fieri sequitur longè præclariora naturæ opera? Neque quidem ille apud *Ætium Pastor* navem unquam ante viderat, ut tamen divinum, & novum *Argonautarum* vehiculum conspexit, quale sit, statim non dubitavit. Neque *Scythæ*, aut *Britanni* (de quibus *Balbus* loquitur) sphæram antea viderant, cum tamen eam *Posidonii* primùm vidissent, an non jure interrogat, an quis in eâ barbarie dubitare posset, quin sit ea ratione perfectæ? Denique si cuiquam in sylvis nato, & educato, qui nihil humani artificii viderat, neque, an sint artifices, intellexerat, horologii machinationem ostendas, quàm mirabili œconomiâ concinnetur, quàm variis, & subtilibus organulis instruatur; quos motus, & quàm æquales obeat; quibus usibus inserviat; quàm accuratè temporis spatia metiatur, an non hunc penitus obbrutuisse putares, nisi *Artificis* ingenium, & industriam miraretur? An non ergo miremur, quenquam humanâ specie tantum bestias stupiditate vicisse, ut cum immensam hanc universi machinam viderit, eamque, omnibus partibus inter se cohærentibus, niti, atque omnes partes cum totius, tum singulas suo inter se emolumento mutuò inservire, eam tamen quòd factam non vidit, an quovis artifice facta sit, dubitaret? Ita (inquit *Cotta*) prorsus existimarem si mundum ædificatum, non quemadmodum docebo, à naturâ conformatum putarem. En verò quemadmodum doceat? Naturæ ista sunt, Balbe, non artificiosè ambulantis, ut ait *Zeno*, sed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis. Itaque illa mihi placebat oratio de convenientiâ, consensûque naturæ, quam quasi cognationem continuatam conspirare dicebas. Illud non probabam, quod ne-

gabas

gabas id accidere potuisse, nisi ea uno divino spiritu contineretur : Illa vero coheret, & permanet naturæ viribus, non Deorum : Estque in ea iste quasi consensus, quod συμπαθεια Græci vocant, sed ea quò suâ sponte major est, eò minus divinâ ratione fieri existimanda est. At si dixisse vellet Cotta quid Naturæ voce intellexerat, intellexerat quoque se nihil omnino dixisse. Si mundi ordinem esse dicat, ut, sympathiam seu conspirantem rerum omnium cognationem esse definiverit, dixisse visus est; nihil aliud dixit, quam si interroganti, unde tam conspirans omnium rerum ordo, & naturæ ab omnium rerum ordine, & naturâ esse responderet. Quodcunque autem dixerit, semper interrogare liceret, an iste mundi ordo temerè an providentiâ exortus sit? si temerè, eodem, unde elabi velit, revolvitur; sin providentiâ, opifex ergo rationis compos naturæ ordinem instituit. Adeo planè necessarium est omnia demum vel rationi, vel temeritati referre. An non ergo digna sit responsio, quâ tam gestienti animi elatione exultaret Cotta: *Naturæ ista sunt, Balbe, non artificiosè ambulantis, sed omnia cientis, & agitantis motibus, & mutationibus suis.* Quænam autem sunt *Ista*, Cotta? An non artificiosa ista omnia, quæ Balbus, cum in universo mundo, tum in singulis ejusdem partibus summâ arte facta fuisse tibi demonstraverat? Quid? an artificiosa ista omnia non sint naturæ artificiosè operantis? An ergo nullâ arte utentis? Istuc est, quod vobis exprobrat *Balbus*, cum naturalia omnia præclariori artificio, quàm quæ arte fiunt, facta esse videamus, vos negare artem ullam ad ea adhiberi. Etenim si non adhibeatur, artificiosa non sunt, cum verò artificiosa sint, quî efficiet natura, nisi artificiosè operetur? Omnia, inquit, ciendo, & motibus agitando. Ergo motibus operatur. Si artificiosè, artifex est natura: Si sine arte, quî opus undique tam artificiosum perficiat? Ut sane *Cottæ* responsio tantum abest aut se, aut philosopho digna sit, ut quovis homine prorsus indigna videatur. Eâ autem intelligamus, quàm ludicra, & futile sit cantilena, quam indoctis suis discipulis quidam impietatis magistri insusurrant, scilicet ipsum *Ciceronem*, qui alios omnes cum ingenii acie, tum doctrinæ copiâ superavit, cum hunc de numinis existentia locum tractaverit, nihil omnino certi habuisse; ita ut, allatis omnibus in utramque partem

rationum momentis, ipse, tanquam paribus examinatus ponderibus, in neutram moveri videatur; atque demum cum peroraverit, auditores ita discessisse finxit, ut alteri *Cotta* (qui contra Deos disputavit) disputatio verior, alteri *Balbi* (qui pro Diis) ad veritatis verisimilitudinem videretur esse propensior. Atqui sanè norunt ipsi eum hîc, ut in omni Philosophiâ, more Academico disputavisse, atque igitur in hâc, ut in omni quæstione, nihil certi, ex Academiæ forma, concludere potuisse; sed cum omnes in utramque partem rationes exposuisset, cuique, ut res ipsæ persuaderent, judicandum permisisset. Quod itaque ipse nihil concluderit, id non ex animi sententiâ, sed disciplinæ ratione fecisse visus est; quid autem revera concludendum sit, ut è solâ disputatione intelligamus, ipse voluit. Quid verò, si nihil ex animo concludi posse censuerat, an quicquam solam ipsius auctoritatem sine ratione valere vultis? si nos virorum clarissimorum auctoritates interponamus, eas omnes contemnitis, atque solâ ratione veritatem exquirere profitemini, & speciatim ad unam *Ciceronis* auctoritatem, virum popularem, & ventosum fuisse, atque igitur non è suâ, sed populi opinione, scripsisse clamatis. Si verò eum nullâ auctoritate esse vultis, quorsum in illius dubitatione, quod neutri parti accesserit, tam insolenter gloriâmini? omissis itaque tum hujus, tum sapientum omnium auctoritatibus, solâ, ut vultis, ratione pugnemus, neque equidem, in causâ tam nobili quicquam iis omnibus deferendum esse vellem, cum ea sit ipsius argumenti perspicuitas, ut omnia auctoritatis adjumenta aspernari videatur. Quibus ergo rationibus utrinque pugnavit *Cicero*, videamus. Cum *Balbus* in omni rerum descriptione, summam artis solertiam indicaverat. Quid *Cotta* respondit, nisi ista omnia non cujusvis consilio, sed solis Naturæ viribus accidere? quod quàm futile sit, satis jam ante dictum est, cum ista Natura, quotiescunque ingeminet, rationis aut compos, aut expers sit: si prius, Deus est; si posterius, nil, nisi cæca, & bruta materia esse potest; quæ, sive naturam, sive fatum, sive quocunque alio nomine appellaverint, nihilo plus aut esse, aut valere potest, quàm fortuna, & temeritas. Quanquam autem præclarissima sint artis indicia, quæ in rerum naturâ *Balbus* ubique deprehendit;

Cotta

Cotta nihil de singulis (ut debuit) respondere ausus est, (sic enim cujusque solertiam negare non potuit) sed de omnibus confusè, & fidenter pronuntiat, esse quidem naturæ opificia, non verò artificiosè operantis, id est, quanquam singula summâ arte facta fuisse negare non aulit, omnia tamen quâvis fuisse facta inficiatur. Atque præter unicam hanc responsionem, nihil aliud, quod argumenti nostri sit, libro isto tertio, quantum superesse contigit, fecisse visus est, nisi ut infinitam istam ethnicæ superstitionis rationem irrideret, quàm Stoici, vasserimi isti fabularum interpretes, excusare, imò & tueri vellent, atque has ineptias, quanquam quavis refutatione prorsus indignæ sint, copiosè, & singulatim (ut solent isti) redarguit. Cùm verò ad ipsum controversiæ nodum pervenire debet, uno verbo, quasi negligenter, atque cum quadam contemptûs specie, eum se satis expedire arbitratur, dum, quod artificiosum fatetur, idem arte factum fuisse negaverit. Atque sic ludunt omnes, cùm, postquam *Naturæ* mentem apertè detraxerint, eam eidem occultò, & per ambages postmodum restituant. Quid enim aliud intelligunt, cùm toties, & ubique de naturæ *scopo*, & *intentione* loquuntur, quod quî fieri posset sine mente, quis intelligit? si enim scopum habeat, ad finem intuetur; eundem ergo & novit, & elegit. Quid aliud cùm de naturæ, quam in numinis locum substitutam, tanquam *reginam*, venerantur, solertiâ, atque mirificâ operandi facultate tam magnificè loquuntur, ut, si sui muneris gnara, atque artificis peritiâ operaretur, majora loqui non potuissent? Atquî verò his omnibus usu venit, non modo ipsi naturæ, sed naturalibus principiis quasi consilium, & idonei electionem tribuere, atque de ipsis materiæ particulis, quasi mente, & affectibus præditæ fuissent, philosophari. Sic atomos vult *Lucretius*, se ultro, & sine causâ physicâ declinâsse, *ne nil unquam natura creasset*, & cùm in hanc terrarum orbem coiverint, naturale suum gravitatis pondus, ne temerè opus suum labefactarent, cohibuisse. Sic *Cartesius* materiæ suæ subtili, quâ pene omnia efficit, eum vacui horrorem tribuit, qui eam continuo in omnes animi affectus impellat, atque contra ipsam suæ naturæ soliditatem præ illius formidine in omnes formarum species se immutare cogat. Sic *Aristoteles* quanquam omnia

Ep. ad Herod.

sempiternâ causarum serie evenire censuit ; suam tamen physiologiam omnem decori, & convenientiæ rationibus implevit. Sic denique *Epicurus* (qui ubique alios omnes, ut impietate, sic hebetudine superavit) cum omnia ad naturam effecta referret, atque eam fortuitâ atomorum concursione primò extitisse vellet, sese tamen ita usu, & multiplici ejusdem casûs eventu sensim erudiisse dixit, ut demum temporis decursu istâ artis peritiâ, quam jam indies videmus exerceri, operetur, *ἀλλὰ μὴ ἀποληπτόν ὃ ἔφασιν πολλὰ, & πρῶτα, ὑπὸ τῆς αὐτῆς τῆς πραγμάτων διδαχῆναι, & ἀναγκάζονται. Illud supponendum est, naturam quoque multa, & cujusque modi ab ipsis rebus didicisse, & coactum fuisse.* An non putaret quisque eum, naturæ nomine, causam quandam intellectricem designasse : alioqui enim, quî diuturnâ experienciâ, atque rerum eventus observando se erudire potuit ; cum verò nihil aliud, præter atomos, earumque motus intelligi voluit, nil aliud dixit, quàm ipsa bruta corpuscula leges sibi præscripsisse, & certas inter se artes coluisse, atque eò tandem peritiâ, diu assuescendo, pervenisse, ut artificis solertiâ, & industriâ operarentur. Quisquâmpne autem fieri posse putaret, quenquam, qui sapientiam professus sit, tam illustri stupore fuisse, ut consuetudinem quidquam in vagis, & temerariis rerum, quæ nihil sentiunt, nihil intelligunt, motibus, ad artem, & eruditionem valere credat ?

SECT. XXX. Omnium postremus, & vaferrimus, prodit *Senex Malmshuriensis*, qui nihil eâ curâ, eoque animi ardore eniti visus est, quàm ut impietatis famam, non modo apud suos, sed & cordatos omnes consequatur. Atque ea quidem est quorundam malevolorum vesania, ut, modo nomen sibi acquirant, curæ non habeant, quibus flagitiis, & sceleribus acquisiverint ; neque illum aut philosophiam, aut religionem, aut quidem scientias mathematicas omnino turbaturum fuisse puto, nisi quod res antiquas, & ab omnibus honore receptas turbare vanissimo homini facinus egregium, & heroicum videretur. Quid autem ille, præter falsas, & politicas suspiciones, nisi quod semel Geometris demonstraverit, *primum movens non esse, quòd nihil à seipso moveri possit.* Quis autem, qui Deum, seu primum movens es-

se asseruerit, nihil à seipso moveri posse, quàm primùm audiatur, non continuò concesserit? & si concedat, quàm perspicuè nullum Deum esse potuisse concluditur? at si non concedat, Geometriam nescit, neque satis doctus est, qui *Hobbianas* demonstrationes intelligat. At certissimum sit axioma, & omnibus Geometris notum; tamen certius esse non potuit, quàm totum esse majus suâ parte; istud tamen ut caveat Lector, ne quicquam temerè pro principio admittat, scitè demonstravit vir gravis. *Definitur enim* (à se scilicet) majus esse, *cujus pars est æqualis alteri toti; si jam ponatur totum aliquod A, & pars ejus B; quoniam totum B est æquale sibi ipsi, & pars totius A est ipsum B, erit pars ipsius A æqualis toti B; quare per definitionem Majoris, A est majus, quàm B: quod erat probandum.* Quis autem non videat ipsum axioma tantundem certitudinis in se habere, quantum habet *majoris* definitio? cùm cuique Lectori non minus certum fuerit, totum esse majus suâ parte, quàm majus esse, *cujus pars est æqualis alteri toti*, adeo ut posset (si placuerat) definitionem axiomate demonstrare, pariter ac definitione axioma. Atque eo tandem redit totius demonstrationis ratio, totum esse majus suâ parte, quòd pars non sit æqualis toti, i. e. quòd sit toto minor. Ita *Hobbio* semper usuvénit, ut quicquid demonstrare velit, primum definitione sumat, tum deinde, eâ sumptâ, probet. Atque idem fecerat, si, cùm quod se movet, motum non esse definiverat, nihil se movere posse planè suo demonstrandi more conclusisset. At verò cùm definiendi oblitus fuerit philosophus, quod sumit, restat adhuc probandum. An verò cùm concluderis primum movens non esse, quod nihil se movere possit, putares id tibi quenquam, quod sumis, daturum esse? si putares, quid disputatione opus est, cùm antequam demonstraveras, res ipsa non minùs aperta, & perspicua fuerat, quàm demonstratione effecisti? Si non putares, an non vides Geometram non decere, id ipsum, de quo disputatur, sumere? & si primum movens non esse, quod non sit, concluderis, Geometris tuis multo melius te satisfacisse puto, solùm quod demonstrationem, ut solent illi, brevissimè absolvisles.

At verò quid si contrarium sumpsisse placuerat? contrarii fieret demonstratio; en quàm perspicue! *Nam qui ab es-*

Philos. prima,
pars 2. cap. 8.
sect. 25.

Leviath. Pars
prim. cap. 12.

*sectu quocunque, quem viderit, ad causam ejus proximam procederet, & in causarum deinceps ordinem profunde se immergeret, inveniret tandem (cùm veterum philosophorum sanioribus) unicum esse primum motorem, quem appellant omnes Deum. Jam verò quis Geometrarum non plane demonstratum videat, & esse, & non esse primum motorem? Esse, quod unicus sit primus motor, necesse sit: non esse, quod impossibile sit, ut ipse primum se moveat. Atque adeo, magne veritatis Dictator, non minorem tibi in philosophiâ auctoritatem arripis, quàm summæ in quâque repub. potestati, pro tuâ liberalitate, elargiris: ut enim ipsa solo suo jussu quicquid velit, aut æquum, aut iniquum possit efficere; ita tu, pro tuo summo imperio, res quasque modo veras, modo falsas esse jubes. Quicquid autem reges in legibus boni, aut mali immutandis possint, veri, & falsi adeo fixas & immutabiles esse novimus, ut si duæ sint de eadem re propositiones, quarum altera aiât, altera neget, nullâ vi, aut auctoritate, ne quidem *Leviathanis* tui, utraq; veras fieri posse, certò sciamus.*

Phyf. pars 4.
cap. 25. sect. 9.

Præter insignem hanc demonstrationem, quæ nihil, nisi senem delirare, probat; facetum est, & *Critiæ*, reliquorûmque suspicionibus simile, quicquid præterea in Religionis vituperium dixit. Ita sæpius, & in omni loco, illius ortum, aut à somniis, aut à metu puerili ducit. *Putabantur*, inquit, *spectra, vocēsque in somnis audiri visas*, (vereor ne in Grammaticâ lapsus sit Mathematicus, *visæ* enim, ni fallor, dicere oportuit) *non phantasmata, sed ipsa per se fuisse in rebus extra somniantes subsistentia objecta; nam in aliquibus metus ipse non modo dormientibus, sed etiam vigilantibus, præsertim verò sceleris consciis, & noctu, & in locis consecratis, & adjutus aliquantulum talium apparitionum historiis, phantasmata horribilia in animo excitavit, quæ spectrorum, & substantiarum incorporearum nomina pro veris rebus imposuere, & imponunt. Et vulgo metus quidam inest ortus ab eo ipso, quod an sit potentia aliqua necne, quâ juvare, aut lædi possunt, ignorant; atque ab eo metu proclives sunt ad suppositionem, & fictionem variarum potentiarum invisibilium, metuntque sua ipsorum phantasmata, invocantque in rebus adversis, laudantque in prosperis, & faciunt denique Deos. Atque inde factum est, ut homines*

Leviath. pars
1. cap. 11.

mines à phantasmatis suis innumerabilibus, innumerabiles sibi creaverint Deos. Metus autem hic invisibilium semen est ejus, quam quisque in seipso Religionem, in illis autem, qui diversè metuunt, coluntque Superstitionem. Religionis semen hoc, cum à pluribus animadversum fuerit, à quibusdam cultum, & in leges formatum est, opinionésque de causis rerum futurarum variæ adinventæ sunt, quibus putabant, optimè fieri posse, ut alii servire sibi inducerentur. Hæc, hisque similia ubique, & in quoque libello edidit, cum enim egregius sui assentator fuerit, quicquid scripsit, quod centies transcribatur, dignum esse censuit; at fabulæ, & insomnia, etiamsi decies millies recoxerit, nunquam fient demonstrationes. Qualescunque verò fuerint, nollem iis ipsum sibi nimis insolenter placere, cum suæ non fuerint, sed vetustate tritæ, & pervagatæ. Popularis autem noster cum fuerit (quanquam Anglorum primus est, faxit Deus sit ultimus, qui impietatem palam ostentare ausus est!) non minus liberaliter cum eo, quam cum exteris, & peregrinis agemus. Dabimus itaque, hominum vulgus, è falsis ipsorum phantasmatibus, sibi Deos fingere potuisse, & sapientiores eorum superstitionem in leges formavisse, & quicquid præterea suspicionis pro ingenii sui acumine possit, nihilque aut cum illo, aut cum nasutorum quovis disputatum volumus, nisi an rectæ rationis usu in numinis notitiam, & fidem duci potuissent, necne; si potuerint, vicimus; si non potuerint, suæ per nos licet conjecturæ gloria quisque fruatur.

Vides, Lector, quæ utrasque acies eduximus, & totis utrinque copiis dimicavimus: hinc verò cum inermi phantasmatum & suspicionum colluvie, illinc omnibus rationis viribus pugnatum esse videas. Quæ itaque victoriam reportaverit, tibi, & cuique, qui non plane iniquus, & improbus fuerit, judicandum relinquimus. Ea enim est argumenti vis, & perspicuitas, ut nesciam, an quicquam in quavis scientiâ pari certitudine comprobari potuerit. Quod quidem optimâ numinis providentiâ fieri non dubitamus, cum ut ipse sit, & eum esse nos sciamus maxime nostrâ inter sit; quatenus ab illo solo omnia felicitatis nostræ momenta pendeant, ita ut, si non fuerit, felices esse nequeamus, sed contra miserimi; si fuerit, summâ beatitate, nisi propriâ culpâ labefactet, cuique

que frui licebit. Atqui hoc loci alieni est, scilicet cum ab iisdem naturæ phænomenis, quibus summum omnium esse rectorem demonstravimus, quâ ratione, & quibus legibus humanum genus se gubernare velit, ipsum ab iisdem planè indicasse ostendemus: Deinde unicum esse suarum omnium legum institutum, ut quàm optimè humani generis felicitatem procurare possit; postremò homines nullam omnino felicitatem consequi posse, nisi post exactam hanc vitam mortalem, immortalis alterâ fruantur: Atque adeo à primo, ad ultimum perspicuum sit, si Deus sit, animam humanam non interire; & contra, si intereat ista, Deum non esse. Et propterea cum tam validis, & inconcussis rationibus Deum esse demonstratur, eâdem operâ, eâdemque certitudine animæ immortalitas, quæ tanta necessitudine cum numinis existentia connectitur, demonstratur. Hæc autem ut eâ, quâ merentur, diligentia differamus, peculiare sibi opus efflagitant. Interim hujus loci argumento satisfecisse arbitramur, cum in omni hujusce universi phænomeno, certissimum summi numinis consilium demonstratur.

DISPUTATIO TERTIA.

Epicuri & Cartesii Hypotheses de rerum omnium fabricatione evertuntur.

SECT. I.

QUI primi fuere homines, majori fructu, & judicio Philosophari visunt, quam qui postea inter Græculos Physici sequebantur; isti enim, dum apertissimam in omni re naturæ solertiam viderent, summam quoque artificis, qui omnia condidit, sapientiam mirati fuere, variâque artes, ad vitæ humanæ usum, illius imitatione invenere. Quod cum fecissent, exortum est postea ignarum hominum genus, qui, quoniam humano generi nihil utile invenire poterant, ne nihil agere viderentur, in interiores, nescio quos, naturæ recessus penetrare professi fuerunt; atque adeo, relicta facili istâ philosophiâ, quæ & omnibus communis sit, quæque primo intuitu, quis sit omnium author, admonuit, atque quæ paulò ulteriori indagatione, quàm plurimas artes docuit, quibus, si naturæ viam homines sequerentur, vitam humanam admodum sublevarent; istis, inquam, omnibus, quæ ante pedes sunt, relictis, omnia in profundo quæservare, nihilque investigare, nisi intimos naturæ recessus, vellent, quos cum mens humana assequi non possit, nil nisi umbras & opinionum spectra, quæ nihil aut solidi, aut fructûs in se haberent, è puteis suis, evocarunt. Juxta quod ipse Aristoteles de philosophiâ gloriatur, eam tandem, post inventas artes omnes, quæ ad vitæ, aut usum, aut voluptatem spectant, nullâ utilitatis spe, sed solâ contemplationis voluptate inventam fuisse. Atque igitur eam, ab eo, in duas partes, postea diviserunt, Activam alteram, quæ suam quandam vitæ humanæ utilitatem affert; alteram Contemplativam, quæ nullum in vitâ communi usum habet, sed solâ veritatis investiga-

Met. I. l. c. 2.

tione acquiescit : i. e. otiosas, & inutiles quasdam scientias, ignavi quidam, postquam inventæ sint, omnes, quæ cuique usui esse possint, artes invenerunt. Quæ enim esse possit ista sapientia, quæ nihil prodest, aut quid melius iis, qui eam sequuntur, afferre possit, quàm si umbras captent, aut plumas venentur? Saltem nisi vitam beatam quodammodo aut consequatur, aut perficiat, nulli usui inservire potest, nisi ut ætatis otiosæ tædium fallat; atque sic olim veteres inter Græculos mechanici, omne ætatis tempus, fabulas mechanicas fingendo, trivèrè; quas si legerint, & meminerint recentiores quidam, suam eruditionem (sic enim multorum librorum lectionem appellant) statim ipsi mirantur. Ut sane mirèrè quantâ industriâ, quid alii scripserunt, ipsi memoriâ teneant, quanti autem sapientiores fiant, curæ nihil habent, sed modo multa & meminerint, & loquantur, sive vilia, sive utilia, sibi plaudunt, sèque fælices esse putant. Atque si quos sermones, brevèsque sententias ex authoribus collegerint, aut quasdam vocabulorum cognationes ipsi primum eruerint, sublimi vertice sydera feriunt, atque doctarum hedera præmia frontium Diis ipsos miscent superis. Ne autem de aliis scientiis quicquam dicam, hoc solum de Physiologiâ dicam; quæ ut philosophiæ pars nobilissima sit, ita ipsi contemplaticum principem esse velint, eâ nihil magis, aut melius vitæ humanæ felicitatem perficere, & tueri. Primum enim numinis cultum, quo summa ponitur hominum felicitas, erudit, quatenus quo magis perspectam rerum omnium pulchritudinem habemus, eo certiùs summum esse opificem, qui omnia tam solerter condidit, intelligimus. Quem cum semel invenerimus, quo magis naturæ rationem perlustramus, eò fortius in illius cultum impellimur, cum in eâ nihil sit, in quo illius & sapientiam, & benignitatem non miremur. Tum deinde jus hominum tuetur, cum eadem naturæ contemplatio, quæ summi rectoris, & domini numen esse docet, quibus quoque legibus vult hominum societatem gubernari, instituat. Postremò ab omni superstitionis perturbatione mentem eximit, cum ea, quæ alioqui metum, & terrorem incuterent, nihil mali in se habere intelligat. Neque enim, ut solent alii, ad fulmina trepidat physicus, quòd iræ divinæ nuncios esse suspicetur; sed admirabilem
Dei

Dei sapientiam colit, qui ita causas naturales disposuit, ut certis vicibus aerem, cujus spiritu vivimus, halituum explosione undique concussum expurgarent. Quid multa? omnem percurrere physicam, quid est, quod aut Dei cultum, aut vitæ oblectationem non efficiat? Si omnia causarum genera disquisiveris, utrumque promovebis. Si à quibus causis rerum natura effecta sit, præstantissimum, inquam, numen, quod omnia tam admirabili pulchritudine effecit, venerari coget. Cùmque sic omnia disposuisse videas, ut omnium felicitatem maximè curæ habere videatur, non possis, si eo, quo ducit, sequaris, quin ab eo præmia illius beneficentiæ congrua expectes. Si deinde in quos quæque fines fiant, idem efficiet, cùm singula præstantissimâ sapientiâ sibi mutuo, tibi verò omnia inservire intelligas. Si è quibus principiis consent, id si assequi potueris (quod neminem assecuturum esse puto) quantum mirère, quî summus opifex inertem materiæ molem in tantam rerum varietatem summâ naturæ constantiâ disposuerit. Si denique quas proprietates habeant, plus adhuc providentiæ vim mirère quæ eas vires ipsi materiæ dedit, ut sua sponte effecta tam mirabilia efficiat: Quæ, quî fiant, quanquam nullâ industriâ assequi possimus, cùm verò, quod valeant, expertus fueris, nosti quî ad varios vitæ usus, ut opus erit, adhiberi possint. Atqui verò ne minutiora omnia, quæ in vitæ humanæ emolumentum peperit philosophia, sequar, argumento quod tractamus, satis sit, quod inde discamus quo parente nascimur, & quo domino gubernamur. Quo intellecto quæ quoque adversus eum officia nobis persolvenda sint, intelligimus: adeo ut Physica omnis pietatis, & sapientiæ fundus; Ethica autem fructus videatur.

SECT. II. Sicut itaque superiori disputatione causam nostram egimus, nunc quemadmodum suam defendunt, qui in contrariâ sententiâ sunt, superest dicamus. Il autem, quamquam suam quisque opinionem miratur, in hoc, omnem nempe rerum naturam, sine numine, & fieri potuisse, & factam fuisse, consentiunt omnes. Quo ergo clarius, atque uberius argumentum conficerem, contra singulos dicere semel institueram, exorsus autem statim perspexi opus, et si

non arduum, tamen & magnum, & inutile fore. Primum enim, quid facilius, quàm philosophastrum quemque, cui somnare placuit (nemo enim sobrius id seriò cogitavit) quì mundi ordo, & ornatus sine causâ consultrice, atque utilitatum providâ condi potuisset, refellere? Cùm innumerabilia, & admiranda ista summæ artis, & consilii vestigia, quæ in minimâ naturæ parte indicavimus, & factam, & consilio factam fuisse demonstraverint: utrumque enim planè demonstrant admirabilis partium varietas, conspiratio, usus, & opportunitas. Cùm enim ad suos quæque fines dirigantur, aut suo, aut alieno consilio: non suo, ergo alieno; at ejus consilio gubernantur, iste est, inquam, quem universi Dominum, & Rectorem appellamus. Quâ ratione cùm instituitur disputatio (ut superiùs instituimus) quocunque se vertant, quomodocunque ingenia torqueant, quascunque fabulas mechanicas fingant, novàsque indies hypotheses extendant, sciant mechanici, res nolle, nisi suâ ratione, explicari. Si enim causam rationis compotem, quocunque nomine appellaverint, adhibeant, Deus est: si negent, cùm bruta sit, quæcunque sit, non curamus. Etiam si verò arduum non sit, longum tamen foret singula cujusque insomnia insectari, cùm suo quemque gaudere, atque omnes communi isto morbo correptos esse, ut soli veritatis inventores habeantur, sæpius dictum, & dicendum est. Postremò autem opus inutile fore, si seorsim omnes redarguantur, liquet, quod etiam si suam quisque hypothesein anteferri velit, omnia tamen brutâ materiâ facta fuisse consenserint. Quâ opinione cùm conspirarunt, tantillum à se invicem dissensere, ut, qui unius hypothesein convellat, simul omnes omnium labefactet. Ita sumptâ Epicureâ, aliâve quâcunque, quæ rerum condendarum artificium sine artifice expedire conatur, omnia quæ adversus unam disputantur, alias quascunque omnes, si ad eas referre placet, perinde ac eam planè, ac funditus subvertunt. Cùm ad propriam cujusque vesaniam redarguendam tot, tantâque afferantur providentiæ specimina, quæ neque isto, neque quovis alio modo, sine præstantissimo consilio aut fieri, aut quidem omnino esse potuerunt. Tametsi enim excogitari possit hypothesis, ad cujus normam minori casuum complexione fiant, tamen quo casus pauciores

res sequuntur, eo plures anteirent; cùm res eo statu positæ esse sumat, quo ut ponantur, aut causâ rationis particeps, aut nihilo facilior casuum complexio postularetur (id quod de Cartesianâ, quibus Epicuream corrigit, postea demonstrabimus) adeo ut seclusis ratione, & consilio, perinde portentosæ sint omnes, si ab exordio ad exitum insectemur. Tres itaque principes, & quasi Belli primipilos, adoriar; Epicurum, Cartesium, & Aristotelem, quibus subactis, eorum fortunas cæteri, tanquam milites gregarii, sequuntur. Primum enim quanquam homo admodum indoctus sit Epicurus, atque quidem propter inscitiam è philosophorum choro tollendus; cùm tamen præclaram nominis famam, atque exultationem, statim apud suos consecutus sit, diuque apud posteros retinuerit; cùm deinde in illius solâ disciplinâ omnia Leucippi, Democriti, aliorumque antiquiorum, qui ex iisdem principiis hunc mundi ornatum confecerunt, supersint flagitia; cùm denique vir omni doctrinâ eruditus, & quo nulla fortè ætas doctiorem tulit, eam magno labore, atque maxima eruditione nuper instauraverit; has omnes ob causas, utcunque ipse rerum imperitus sit, cùm summum inter mechanicos principatum obtinuerit, ab omni authoritate eum primum exui oportere putavi. Huic proximum Cartesium adortus sum, quod quidem maximus sit mechanismi artifex, atque mechanicorum omnium reverâ princeps; neque, ut Epicurus rerum omnium rudis, sed scientiis mathematicis optimè instructus, ad philosophiam accessit. Atque cùm acerrimo fuerit ingenio, summum, quod hâc provinciâ fieri possit, ab illo factum jure expectare possimus. Et denique cùm eo acumine hypothesin suam confecerit, ut multi magnique philosophi rem planè confecisse putent; Hunc itaque, cùm omnibus anteponatur, ante omnes redarguendum duxi, ut, si ille cùm omni suo Geometriæ apparatu, atque ingenii solertiâ nihil fecerit, rem omnino fieri posse imposterum desperemus. Postremò autem cùm aliis omnibus nominis authoritatem Aristoteles eripuerit, atque & olim in summo pretio habitus sit, & nunc habeatur; cùm deinde ipse aliam à mechanicis viam inierit, atque fato, ut illi fortunâ usus est, sive ut illi fortuitâ materiæ concursione mundum effecerunt, ipse eundem nun-

quam esse ortum omniâque, quæfiunt, nullâ providentiæ vi, sed solâ causarum naturalium serie evenire sensit; cùm igitur singulari ratione philosophatus sit, singulari disputatione omnem illius disciplinam funditus pro viribus postremo conatus sum evertere. Hoc autem triumviratu devicto, atque omnibus eorum copiis profligatis, bellum, ut spero, in omnia secula confecimus, cùm sub eorum aquilis pene alii omnes stipendia mereantur; aut, si qui sint, qui eorum alteri non accedant, tam imbelles sunt, atque in philosophiâ inermes, ut prorsus digni non sint, qui debellantur.

SECT. III. Imprimis autem Epicurum quod attinet, ipse innumerabilibus mundis extruendis infinitam atomorum vim undique per inane infinitum diffusam præstò habuit; quibus duplicem motum tribuit, perpendicularem alterum, alterum obliquum: atque perpendiculari corpuscula desuper è regione vertici nostro imminente, deorsum suo pondere ad lineam ferri voluit; quo quoniam motu licet in infinitum abeuntia nunquam coirent, alterum itaque obliquum commentus est, quo particulæ perpaulum deflectentes aliæ in alias inciderent, atque adeo, nescio quâ, fortunâ singulas occurrere, mutuis ictibus modo retro resilire, modo obliquè deflecti, innumeris repercussionibus hinc inde agitari, variisq; demum luctis invicem irretiri donec usque tandem in innumerabiles moles, quarum una est hæc mundi machina, coaluissent. Hæc vestra, Epicurei (ut vocant Geometræ) postulata sunt. Primum autem miror vos eâ, quâ soletis arrogantia vestrum effatum sumpsisse, è nihilo oriri nihil, sed ex atomis sempiternis omnia, atque alios ferre omnes eâdem facilitate, si res physicè agatur, idem ut sumatis, concessisse. Unquâ mne, quid sit atomus, cogitastis? Aut quanta sit perfectio solâ naturæ suæ virtute existendi necessitas? Exigua ista res est, pulvisculo calceis hærenti, similis, nullis qualitatibus, nisi figurâ, pondere, & magnitudine prædita, omni vi vitali, atque agendi facultate carens; quis ergo rei tam vili, tamque ignobili, qui illius naturam omnino expendat, perfectionem omnium præstantissimam convenire dixerit? Ut enim natura omni perfectione absoluta ob infinitam sui vim atque præstantiam semper-

ternam vitæ necessitatem in se habeat, intelligimus, quod eam unâ cum reliquis omnium virtutum momentis, summæ perfectionis comprehensione complectatur, & nisi complectatur, quî suâ solâ virtute existat, non intelligimus; ut enim à summâ perfectione (si ita dicam) oritur existendi necessitas, ita nisi ab eâ oriri nequit. Quod enim à se existit, nihil habet à quo circumscribi potest; non à se, quoniam sui causa non est, non ab alio, quoniam (ut res factæ à suis causis circumscribuntur) nullam extra se causam quæ suum perfectionis modum definiat, habere potest. Saltem nisi summæ perfectionis ratione existat, nulla ratio est quæ obrem, potiusquam quidvis aliud existat. Cùm itaque res serîo expensâ quæ nullâ extra se causâ existunt, interminatam perfectionem in se habere necesse sit, an cuius atomi, quâ nihil abjectius, nihil impotentius, tam insigne attributum, tantâque naturæ præstantiam tribuimus? Fingite solitariam atomum ex æterno tempore in immenso spatio habitare, an non atomus ista in vastâ suâ solitudine solivaga spectaculum perridiculum videretur? Eam ab omni parte circumspicite, & quid in eâ intueamini dicatis, ut à se solâ sempiternam stabilitatem habeat, ut hac figurâ, atque magnitudine potiusquam aliâ quâcunque fuerit, ut sine causâ in spatii immensitate, in quâ nec summum, nec medium, nec extremum sit, certum locum occupaverit; & denique, quî, cùm in certam quandam viam moveatur, nullum sit lineæ istius, quam motu suo descripsit, initium? At tamen si una sic fortè extiterit, cur non solâ? cur aliæ innumera-biles simul extitère? Cùm nullum iis invicem commercium intercessit, neque altera alterius causa fuit, neque pacto quovis in existentiam proruperunt, sed quælibet à quælibet soluta sibi ipsa principium extitit, ita ut sublatis aliis omnibus, non secus, ac si fuerint, necessariò extitisset. Atqui verò si Physico alienum videatur rem unicam, quæ mortua sit, omnique perfectione careat, sine causâ certo immensitatis loco extitisse, à se, nullo impellente movisse, motum nullo dirigente, in certam viam definiisse; quid est, quod innumera-biles aliæ seorsim eadem omnia sine causâ assequantur? Quanquam enim cujusque existentia necessaria sit, tamen cùm suâ quæque virtute existat, singulis fortuitum est, reliquas

liquas omnes extitisse. An non satius esse putatis unicam naturam quæ infinitâ suâ perfectione existendi necessitatem in se habeat, quæque cùm summâ sapientiâ polleat, præstantissimam mundi œconomiam olim concinnaverit, quàm innumerabiles pulvisculos, quamvis nullâ essentiae nobilitate antecellant, sibi suæ existentiae causas esse, & quamvis omnis consilii, & rationis expertes fuerint, omnem universi ordinem confecisse? Ipse profecto, si nullâ aliâ ratione, hâc saltem causam quandam primam esse concluderam, quod causam quandam esse necesse sit, quæ ipsam inertis materiæ sylvam procreaverit. Atque non modo primum physicæ decretum, sed eidem anticipari oportere dicerem, è nihilo procreari omnia; quod nisi causâ quâdam effectrice procreetur materia, è quibus fiunt omnia, res tam iners nunquam esse potuisset. Neque enim Physico turpius esse puto, ut res brutas, & mortuas, se in ordinem sine causâ intellectrice disposuisse dicat, quàm easdem sempiternam existentiam sine causâ effectrice assecutas fuisse. Quas verò in physicis ruinas edet, si è nihilo quicquam fiat? Quod, inquit, è seminibus sui generis progignantur omnia, alioqui quidque è quoque nasceretur, Εἰ μὲν γὰρ ἐγένετο τὸ ἐκφανόμενον ἐκ τῆ μὲν οὐκ ὄντος, πᾶν ἐκ πάντων ἐγένετ' αὖν, σπέρματων γὰρ ἑδὲν προσδεόμενον, *Nam si quid è nihilo fieret, posset quidlibet è quolibet, seu (vult Gassendus) undelibet nasci, neque seminibus indigeret.*

Ep. Epist. ad
Herod.

Lucret. lib. 1.

*Nam si de nihilo fierent, ex omnibus rebus
Omne genus nasci posset, nil semine egeret,
E mare primum homines, è terrâ posset oriri
Squammigerum genus, & volucres erumpere cælo.*

Quisquàmne autem, quæso vos, ea, quæ naturæ viribus gignuntur, è nihilo procreari dixit? Quisquàmne animantia, in suo quodque genere, sui similia, sine semine genuisse, aut novas arborum stirpes sine materiâ extitisse negavit? Non de naturæ vi quærimus, an ipsa quicquam è nihilo efficiat, sed de ipsius exordio, an è nihilo ipsa fiat. At sic res vestras semper agitis, Epicurei, cùm quod dicitis, probare non possitis, quod potestis, probandum sumitis: Ita cùm alter ab hoc exordio inchoaverit;

Nul-

Nullam rem è nihilo gigni divinitus unquam :

Atq; alter ab hoc, Ipsum mundum, ne è nihilo fiat, ex atomis, quæ ipsæ ab æterno tempore fuere, factum fuisse ; ratione tamen quâ rem probare vellent, nihil aut ille de potentiâ divinâ, aut hic de mundi exordio, sed uterque de vi, quam post mundum factum ipse Deus rerum naturæ dedit. An verò non potuit Deus universum è nihilo creare, quòd è seminibus stirpes nascantur ? Argumentum sanè Epicuri hortulis, & hortulanis dignum, è granis ficus, ergo & mundos procreari ! At cùm tantum disputando oblectemini, agite, disputemus ; Si è fortuitâ atomorum concursione nascantur omnia, cur non ex omnibus ? Cur non è mari homines, è terrâ pisces, è cœlo armenta ? Cur non è ficûs granis, vites, ex acino vinaceo, ficus ? si enim nullâ certâ ratione fiant, cur non quidlibet è quolibet ? Constantiæ nihil tam contrarium, quàm fortuna est, si ergo fortuitò fiant omnia, quamobrem eâdem semper, & constanti ratione ? Atque igitur cùm rato, atque inviolabili suo ordine nascantur, non casu nasci demonstratûr. Unde admirabilem providentiæ vim esse concludendum est, quæ eam rebus omnibus vim dedit, ut sui simile in suo quodque genere, summa arte, & quasi manu efficiat. Cùm vero disputatio de materiæ existentia, plerisque fortè nimis subtilis videatur, nimium urgere nolo. Sive itaque divinus naturæ artifex suam ipse materiam fecerit, sive paratum, & præstò habuerit, eam tamen eâ artis solertiâ tractavit, ut non pulchriora in tabulis suis artis monumenta reliquerint Apelles, & Lysippus. Atque ea est materiæ inertia, ut, si sola fuerit, nullòque artifice tractata, innumerabilium istorum effectuum, qui in mundo cernuntur, ne unum quidem efficere potuisset ; imò tantum esset, quo minus sapienter agat, ut non posset quicquam omnino agere. Cùm itaque ne effati sui autoritate nimium se efferant, non eam esse materiæ conditionem monuerim, ut suâ virtute extitisse facile concedatur, extitisse tamen detur, & si placet, dabimus.

SECT. IV. Quantum ergo illius apparatus innumerabilibus vestris mundis condendis præstò esse velitis. Finita nulla, quantacunque sit, quicquam efficiet; nisi enim sit infinita sive spatii immensitati æqualis, nusquam consistet. Sic

Ep. ad Herod. Epicurus, Καὶ μὴν ἔ τῷ πλὴθει μὴ σωματῶν ἀπειρὸν ἔστι τὸ πᾶν, ἔ τῷ μεγέθει τῷ κενῷ· εἴπε γὰρ ἦν τὸ κενὸν ἀπειρον, τὰ ὅσῃ σῶματα ὀρεσμένα. ὁ δα μὴ ἂν ἔμενε τὰ σῶματα, ἀλλ' ἐφέρετο καὶ τὸ ἀπειρον κενὸν διασπειρόμενα, ὅσῃ ἔχοντα τὰ ὑπερίδοντα, ἔ σείνοντα καὶ τὰς ἀναγκάς, &c. At vero & corporum multitudine, & inanitatis magnitudine, universum est infinitum: sive enim inane infinitum, corpora finita fuissent, nullibi consisterent, sed in infinito inani dissipata ferrentur, cum nihil haberent, cui niterentur, quòdque eis impedimentum afferre possit, &c. Sic Lucretius:

Lib. 1.

*Ipsa modum porro sibi rerum summa parare
Ne possit, natura tenet: quia corpus inani,
Et quod inaxe autem est, finiri corpore cogit:
Ut sic alternis infinita omnia reddat.
At etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum,
Simplice naturâ, & pateat tantum immoderatum:
Nec mare, nec tellus, nec cæli lucida templa,
Nec mortale genus, nec divûm corpora sancta
Exiguum possent horai sistere tempus.
Nam dispulsa suo de cætu materiai
Corpora ferrentur magnum per inane soluta,
Sive adeo potius nunquam concreta creâset
Ullam rem, quoniam cogi disiecta nequisset.*

Cum autem videritis quemadmodum nisi infinita fuerit atomorum multitudo, eas nullibi consistere potuisse, an non vidistis, quod si fuerit, nihil unquam nasci potuisse? Quippe infinita corpora æqualia sunt infinitis spatiis, & si æqualia sint, implent, si impleant intercipitur omnis naturæ vestræ motus, & actio; cum vos, & rectè quidem, nullum, nisi per vacuum, motum, neque nisi per motum mutationem admiseritis. Si itaque immensa spatii magnitudo infinita corporum multitudine repleatur, eodem loco, eodémque statu, ab æterno in æternum permanerent omnia, cum locum vacu-

um,

am, in quem movere possent, habere non potuissent; quatenus ne minima quidem sit immensitatis portio, quæ corpore sibi æquali non teneatur: atqui intercepto omni motu tollitur omnis naturæ vis, & ratio, cum nihil in omni æternitate, aut fieri, aut mutari potuisset. Ita ut, sive finita, sive infinita fuerit corporum multitudo (& nunc, Epicure, utrum mavis, accipias) tota ruat tua philosophia; si finita, quid sequitur, ipse vidisti, nullibi constare potuisse, sed in infinito dissipari, cum nihil haberent, à quo sisterentur; si infinita, adeo loca omnia impleant, ut ne quidem atomus omnium minima, per omnem æternitatem, vel unius capilli latitudine movere potuisset.

Quanquam autem tam plenam, atque constipatam naturam fecistis, ut inane vestrum infinitum, quo sublato nihil fieri possit, prorsus sustuleritis. Ita enim completa, & conferta sunt omnia, ut ne quidem una atomus movere posse incipiat, nisi prius corpus immensum suâ immensitate cedat; quamdiu enim suo loco immotum hæreat, nullus corpore vacat locus, in quem abire possit; si ergo moveatur, extra immensitatem, cum antea ipsam totam occuparet, abeat necesse est. Adeo ut, quanquam primo hoc impetu, quo tollitur omnis motus, disputationi finem fecerimus, tamen quoniam cum Epicureis res est, quicquid obtinuerim, illiberalis sim, si lucro posuero, præsertim cum in quoque capite, eas edatis ruinas, quibus tota disciplina opprimatur. Atque id vestræ sapientiæ singulare decus est, tum neque partem quamvis parti, neque toti convenire. Restitutâ ergo inanitate, ut atomis vestris detur per eam se movendi libertas, Quod, quæso, iis motûs principium dare possitis? Gravitate suâ moveri, inquit Epicurus. Atque id profectò Democrito sapientius, quanquam alia omnia ab illo accepta, cum meliora fecisse vellet, deteriora fecit. Ipse enim cum atomis motum tribuit, nullam iisdem vim motricem concessit. Censuit enim *πρωτα σώματα βάρος μὲν οὐκ ἔχον, κατειδαι δὲ κατὰ ἀλλοτρίωτιν ἐν τῷ ἀπείρῳ*, *Prima corpora gravitate carere, mutuo autem se pellendo per infinitum moveri: Δημόκριτος μὲν γὰρ ἔλεγε δύο [τοῖς σώμασι συμβεβηκέναι] ὁ δὲ Ἐπίκουρος τῷ τοῖς ἑτέρων τὸ βάρος ἐπέθηκεν. Democritus corporibus magnitudinem, & figuram tribuit, quibus duobus Epicurus tertium,*

Stob. Eclog.
phys. I. I. c. 17.

De placit. I. I.
c. 3.

pondus scilicet, adjecit. Quo autem, Democrite, principio motum primum cieri putas? Motum enim sequitur impulsus, nisi itaque prius moveantur, sibi mutuò nunquam poterant imegisse. Atque idcirco primi motus, qui in omnibus ante omnem cum aliis conflictionem cietur, causam, aut vim internam, aut exterius inditam esse fatendum est. Cum itaque externum nullum impulsorem sciverit Democritus, vim quandam internam agnovisse oportebat, quod cum non fecerit, motum sine vi motrice inchoavit. Quanquam autem unico hoc loco Democrito Epicurus plus sapuisse, vel potius minus desipuisse videatur, nihilo tamen facilius erit atomis vim motricem, sine externo impulsore, quam motum iisdem, sine vi motrice, dare. Primum enim communi hominum experientiae obluetur, cum ex omnis motus, qui à gravitate nascitur, inæquabilitate extrinsecus impressam esse intelligamus. Atque gravium motum quo longius decidant, eo magis accelerari novit Lucretius.

Lib. 6.

*Quod longo venit impete : sumere debet
Mobilitatem : etiam atque etiam quæ crescit eundo.
Et validas auget vires, & roborat ictum.*

Alii autem accelerationem triplici (ut vocant) proportionem semper fieri experti fuere; ut, si lapis primo casus momento unam orgyiam percurrat, tres secundo percurrat, tertio quinque, quarto septem; & sic deinceps. Proinde motus gravium inæquabilis cum sit, à vi insitâ cieri nequit, nam vis interna eadem semper est, eodémque impetu semper agit, cum suas vires pro arbitrio, neque cohibere, neque vehementius exercere valeat, quod non ex electione, sed è naturali necessitate operetur. Unde planè efficitur, motum deorsum (undecunque oriatur) non posse à principio interno oriri: quod nempe quicquid innatum est, eodem vigore semper operetur, deciduorum autem omnium descensus impari vigore peragatur. Quid quod præterea, cum quoquam momento accedat celeritatis incrementum, cumque atomi ab æterno tempore deciderint, an non infinitos celeritatis gradus antehac adeptæ essent? si enim quolibet momento, gradu uno, & altero accelerentur, fieret tandem, ut quolibet infinitum

finitum spatium percurrant, nempe cùm infinities celeriori pernitate, quàm primo momento præcipitentur; eodem certè temporis spatio, post infinita secula infinities majus in-
anitatæ spatium non possunt; non transire, at si quovis momento immensitatem pertranseunt, dic ubi locus, in quem proximo movere possent, patere potuisset? En verò (ne ista fortè nimis subtilia sequar) quàm mechanicè omnem rerum naturæ vim, & rationem tandem enarraverit veritatis Pater, & inventor! Nempe cùm vulgo Aristotelis autoritate in qualitatibus sistatur, nollet Epicurus tam jejunè philosophari, sed materiâ, atque motu omnem naturæ rationem mechanicâ necessitate conficere pollicetur. Egregium quidem facinus, atque gentis Graiæ decore dignum! Atqui priusquam conficias, dic, quæso, Epicure, quâ vi mechanicâ inchoetur motus; dicam, inquit, & ridet vir facetus, ab internâ gravitatis qualitate. Hoccine ergo est quòd qualitates omnes tantâ fiduciâ conculcaveris, & philosophos omnes, qui nihil supra eas sapiunt, tanto fastu exceperis, ut tandem omnium mechanicarum virium energia in, nescio quam, cæcam, & occultam qualitatem devolvatur? Satiùs profectò fuisset, à principio in iis acquiescere, quàm post tantum mechanisimi apparatus, nullum omnino totius operæ exitum, nisi ad eas redeundo, invenire.

SECT. V. At quid sit ista gravitatis qualitas? Vis interna, quâ se atomus per seipsam movere potest. At quæ sit ista vis? An facultas, quam excitando atomi se deorsum propellunt? Vitam ergo, & mentem habent; utrâque enim nisi præditæ sint, quî facultatem ad vim suam eliciendam ipsæ cierent? An ab ipsâ corporis soliditate oriatur, adeo ut natura quæque corporea solâ suâ crassitudine deorsum propendeat? Esto: Cujusque ergo rei motum suæ moli respondere oportet, ut, quæ exiguâ mole sunt tardigrado motu, quæ magna eò celeriori ferantur, atomi itaque motum moli conferamus. Eâ autem exilitate sunt solitariæ, ut nullâ sensuum acie percipiantur, imò tam longè omne eorum acumen effugiunt, ut quidem multarum complexiones ipsi visui, quanquam sit omnium acutissimus, non appareant. Quot membris tùm externis, tùm internis Acari corpusculum com-

pingitur, non pauciora habet, quàm ingens Elephanti fabrica, ne quidem exceptâ proboscide.

Lib. 4.

*Horum intestinum quodvis quale esse putandum est?
Quid cordis globus, aut oculi? quid membra? quid artus?
Quantula sunt? Quid præterea primordia quæque
Unde anima, atque animi constet natura necessum est.*

Ep. ad Herod.

Quantâ deinde atomorum multitudine singulæ partes constituuntur, cùm præter ipsam animalis molem, ubique pilis, & setis muniatur. Ingens tamen ista bellua, è tam innumerabilibus atomis conflata nobis, cùm aspexerimus, puncti instar videtur. Cùm autem hæc sit atomorum magnitudo, quæ sit ad eam motûs ratio, videamus; eâ autem pernicitate deferuntur, ut temporis momento immensum pene spatium conficiant. Καὶ μὴν ἡ ἄλγε' τῷ κινῶ φασὶ καὶ μηδεμίαν ἀπάντησιν τῆς ἀνιχνεύσαντων γινομένη, πᾶν μῆκος. ἀπὸ ἀληθείας ἐν ἀπειρονότῳ χρόνῳ ἀντιπλεῖ. Motus atomorum per spatium inane, in quo nihil occurrit, quod ipsum occursum suo, aut retundat, aut impediatur, ejus est pernicitatis, ut quodvis cogitabile spatium tempore inexcogitabiliter brevi conficiat. Atque igitur Lucretius earundem motum quamdiu spatio libero feruntur, lucis trajectionem celeritate superare descripsit.

Lib. 2.

*Debent nimirum præcellere mobilitate,
Et multò citius ferri, quàm lumina solis,
Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo solis pervolgant folgura cælum.*

Nisi enim tam incredibili celeritate moveantur, non intelligunt quâ lux, quam atomorum effluxione propagari censent, ab astris per immensa spatia momento ad nos perveniat. Quisquâmnè verò tantam vim ponderis rebus tam exiguis inclusam esse putat? Quisquâmnè atomo cuiusvis plus ponderis, quàm lapidi molari inesse censet? Lapidum molari dixi? Terræ moli dicere oportebat. Ipsa enim, si huc è cælo deciderat, majori, quàm radii solares, celeritate cursum suum absolvissè non potuerat. Si verò atomis suis motum tardiolem tribuant, quid fiet de luce, de calore, de simula-

mulachris, de speciebus, de omnibus sensuum phaenomenis, quæ nihil, nisi atomorum incredibili hac celeritate volitantium contexturas esse volunt? In eas angustias se adduxit homo imperitus, ut, aut omnem suam disciplinam perdat, aut cuivis pulvisculo immensum pondus, quo majus non habet terræ globus, inesse dicat. At nihil consideratè dixit, sed tam cruda omnia effutiit, ut non tam mente, quàm ventriculo, eructata putarem. Neque enim unquam cogitat, an convenienter, aut rerum naturæ aut ipse sibi loquatur, sed eodem argumento contrariis contraria convenire facit; quod sequitur cùm eo quod præcessit, tantum abest, ut conveniat, ut in re quaque contra quàm ipse concluderit, si hoc sit, illud non esse semper sequatur. Atque ita cùm omnem atomorum motum ab internâ gravitate provenire, atque atomos alias aliis graviore esse statuerit; continuò omnes, quamdiu per inane feruntur, pari celeritate ferri monuit. Καὶ μὴ ἐῖς ἰσότητις ἀναγκάσθαι τοὺς ἀτόμους εἶναι, ὅτι διὰ τῆς κινήσεως ἀσπίεσθαι, μὴ δὲ ἀνελκυσθῆναι. Verum etiam atomos æquveloces esse necesse est, quamdiu per inane feruntur, neque quicquam est, quod earum impetum retundat.

Ep. ad Herod.

—— Nulli de nullâ parte, neque nullo
 Tempore inane potest vacuum subsistere rei;
 Quin sua quod natura petit, concedere pergat.
 Omnia quapropter debent per inane quietum
 Æque ponderibus non æquis concita ferri.

Lib. 2.

Quisquàmne dubitaret hos homines quicquam tam, quàm sibi contravenire conari? Quid enim apertius esse potuit, quàm si motus à solâ gravitate fiat, quo fortior sit gravitatis vis, eò vehementiorem esse motûs impetum, ut, si suo pondere qualibet atomus certâ celeritatis ratione moveatur, an non altera, quæ duplo gravior sit, duplò celerius movebitur? Alioqui dimidia ista virtus, quâ alteram superat, nullius ponderis dicenda est, i. e. quanquam duplò sit gravior, nihil tamen plus gravitatis habere. Atquâ tamen ratione, quâ nobile effatum stabilire vellet, seipse multò superare videtur. Atomos quamdiu impari pondere per inane feruntur, idcirco æquveloces esse, quòd in eo nihil sit, quod earum impetum

petum retundat. Quis enim, nisi ipse Epicurus, non con-
cluserat omnes eo impetu, quem sua cuique natura dedit
moveri, cùm in medio nihil sit, quod motum aut adjuvet,
aut impediat, sicubi ergo impar reperiatur pondus, ea per
inane impari impetu, pro diversâ sui ponderis ratione, ferri
necesse est. Quin etiam quid si spatium inane pari facilitate,
tam levibus, quàm gravibus locum cedat, an sit propterea
motûs causa? Si non sit, certè non ab æquali spatii libertate
sed à dispari gravitatis vi inæqualitatis ratio petenda est. Si
quidem gravitatis vim exteriùs inditam esse, si medium per
quod moverent, ubique pro majori impressione, eò magis
obstare dixerat, probabili fortè conclusione argumenti exi-
tum invenerat, atque eventûs causas probabiles, quamvis
non potuit ipse, quivis, qui porcus non sit, asferre posset.
Cùm verò æqualitatem motûs ab inæquali pondere per
æquale medium concluderet, intelligimus hominem indoctum
non prorsus sine causâ, ut alias omnes, ita & differendi ar-
tem contempsisse. Cùm autem tam confertim tantâque uber-
tate in hortulis huiusmodi Loliâ nascentur, singulis extir-
pandis non nimis hærendum est, unico itaque ictu, quæ su-
per sunt, cætera excindam. Cùm ergo pari velocitate om-
nes ferri decreverit, alias tamen aliis non modo obliquè, sed
rectâ lineâ incidere statuit. Si autem æquali passu moventur,
semper eandem ad invicem tuentur distantiam, atque idcir-
co nisi ab initio coiverant, nunquam coire possent. Tum
deinde cùm hoc occursum quâdam velit eo impetu in con-
trariam viam reflecti, ut naturalem nunquam repetant, nisi
in eam aliis occurrentibus impellantur. Quî, quæso, ipsæ
sibi invicem obstare possent, cùm uno communi ponderis
impetu deorsum nitantur omnes; adeo ut, si fortè altera in
alteram illideret, istam vehementius præcipitaret; ipsa au-
tem nequaquam resiliret, cùm quam impellet, sponte na-
turæ deorsum cedat, vel si fortè paululum reflecti conti-
gerit, nihilominus naturalis gravitatis nisu à repercussionis
vi redempta statim rursus deorsum protruderetur

————— *Durissima cùm sit*
Ponderibus solidis —————

Cùm

Cùm verò postquam innato pondere in certam viam tanto impetu præcipitari statuerat; si tamen aliæ aliis occurrant, aut solum incidant in contrariam, eâ vehementiâ flecti, ut naturalem nunquam repetant, quanquam in eam ingenitâ propensione ferantur, mortalium certè nemo, nisi ipse, qui insulsè omnia, dicere potuerat.

Detur autem (& mille alia, imo exceptâ re solâ de quâ disputatur, omnia, sine periculo dare licebit) esse gravitatem vim ingenitam, eâque aliquò atomos impelli. Unde tamen huc potiusquàm illuc, gravitatis indoles propendeat? an, quoniam ab alterâ parte superum jacet, ab alterâ inferum? Quî autem in immensitate supra, & infra, sursum, & deorsum inveniri possunt? aut si sint, cur ab hac, quàm ab illâ parte, ab unâ, quàm ab omni jaceant? Cur ergo in hanc, relicta istâ immensi atomorum imbres corruerent? Cur non quævis huc ruens in oppositam regionem avolare poterat, cùm nulla ratio sit, quin perinde inferior habeatur, ac illa in quam abire contigit? An quòd Lucretio definire placuerit,

— *Nullam rem posse suâ vi,
Corpoream sursum ferri, sursumque meare.*

Lib. 2.

Præclaré! Quamobrem autem in infinito hic locus sursum, ille deorsum dicatur? at satis se fecisse putat Poeta, cùm id quî fiat dicere oportet, si solum sic esse asserat, quanquam nulla aut causa, aut ratio sit, quæ hanc regionem sursum esse, istam deorsum definiat. Si quidem centrum, aut medium foret, quo tenderent, id deorsum dici potuit, atque ita vulgari hominum consensu istis vocibus uti solemus; quæ ad centrum ferri intuemur, deorsum moveri dicimus, quæ à centro sursum; at in spatio ubi nullum sit aut medium, aut extremum, qui de locis sursum, & deorsum loquuntur, voces quidem tritas, & usitatas afferunt, at eo quo sine ipsi afferunt, nihil significare non animadvertunt. Atqui in immensitate dentur loci sursum, & deorsum, quamobrem tamen atomi uno consensu omnes in hanc potiusquàm istam regionem se dederint? si extra locum suum corporeâ soliditate ferantur, cur verò eâdem viâ omnes? An spatium quod inferius dicitur, deorsum trahat? at cùm

H h

inane

inane sit, quâ quicquam valeat? aut si quâ inanitati vis inesse possit, quamobrem non eadem ubique? An ipsa corpora sponte ferantur? quamobrem verò, cum ubi locorum sint, iis perinde sit, tanto impetu locum alterum petant, alterum avertentur? Si rem, ut philosophos decet, æstimare vellent, nullam causam, quæ earum motum definierat, invenirent, nisi aut in certam viam externo impulsore mittantur, aut internâ suâ libertate viam alteram, cum alteram possent, elegerint. Egregiè autem Gassendus (qui se indocti magistri vice sæpius vapulandum dedit) rem explicasse se putat, cum sæpius repetat, quanquam in immensitate regiones sursum, & deorsum suâ naturâ non definiantur, eam tamen regionem sursum appellari, è qua adveniunt atomi, eam deorsum, in quam abeunt. Atque ita profectò post ingentes hiatus, Epicurei nihil semper dicere solebant. En enim totius rei ab initio ad exitum hypothesin! Si percontemur quid sit quod atomos moveat? à gravitate moveri inquirunt. Si quid sit ista gravitas? Est quædam atomis innata qualitas, quâ deorsum feruntur. Quo responso non acrius rem expediunt, quàm si dicant, deorsum moveri, quòd deorsum moveantur. At si omnino moveantur, cur huc potiusquàm illuc? Quia gravitatis indoles sit deorsum ferri. At cur in immensitate deorsum ab hac potiusquàm ab illâ parte jaceat? Quòd inquit Gassendus (nam magistro extremâ suâ difficultate auxilium ferre vellet) eò ferantur atomi. Atq; ita tandem post tot egregios ingenii conatus, res eò perducta est, atomos huc moveri, quòd deorsum sit, & deorsum esse quòd huc moveantur atomi. Plaudite.

SECT. VI. Hactenus de atomorum naturâ, earumque motu naturali diximus: de motu autem declinationis non opus est multa dicamus, cum non modo ad libidinem & sine causâ fingatur, sed alterum motum, quem naturalem, & ingenitum esse statuunt, sine causâ planè eripiat: quippe si atomi suo pondere ad lineam moveantur, à se declinare non possent, vel si à se declinationem habeant, gravitate naturali ferri non possent ad perpendicularum. Rem verò totam acriter, & copiosè redarguit Cicero. *Censet (inquit) eadem illa individua, & solida corpora ferri suo deorsum*

sum pondere ad lineam, hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum è regione ferrentur, & ut dixi, ad lineam, nunquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere. Itaque rem attulit commentitiam; declinare dixit atomum perpaulum, quo nihil possit fieri minus: ita effici complexiones, & copulationes, & adhesiones atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent. Quæ cum res tota ficta sit pueriliter, tum ne efficit quidem quod vult. Nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur (ait enim declinare atomum sine causâ, quo nihil turpius Physico quàm fieri sine causâ quicquam dicere) & illum motum naturalem omnium ponderum, ut ipse constituit, è regione inferiorem locum petentium sine causâ eripuit atomis. Nec tamen id cuius causâ hæc finxerat assecutus est, nam si omnes atomi declinabunt, nullæ unquam cohaerescunt: siue aliæ declinabunt; aliæ suo nutu rectè ferentur, primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ rectè, quæ obliquè ferantur. Præclara fanè disputatio, atque ipso Cicerone digna. Quid ergo respondeatis Epicurei? Quid enim risu & sibilis dignius esse possit, quàm ut qui rerum causas ingenti supercilio investigare præ se ferat, quidvis non modo citra, sed contra vim naturæ comminiscatur? Quid Physico turpius esse potuit, quàm ut cum primum atomos naturali suâ gravitate ad perpendicularum ferri dixerat, easdem tamen, cum non modo nihil sit, quod declinationem efficiat, sed etiam cum naturale pondus eidem repugnet, declinare dicat? An non pudeat tam insulsi magistri, qui ista non modo dicat, sed tantâ fiduciâ dicat: nisi enim incredibili stupiditate oppressus fuerat, stultum esse, qui talia diceret, nescire non potuit; atqui cum animo elato, Democriti contemptu, superciliorum contractione exultans diceret, communi se hominum sensu caruisse ostendit. Causatur tamen Gassendus, (& dolet quidem tantum virum omnem suam eruditionem homine indocto defendendo tam demissè tamque inutiliter abjecisse.) Quid autem ipse? "Eam esse in-

Phyf. Sect. 1.
l. 3. c. 7.

"genii humani imbecillitatem, ut obijci idem nemini non
"possit. Nam in concretionibus quidem, seu in rebus com-
"positis reddere rationem diversarum affectionum, ex as-
"sumptis principiis, aliquatenus possumus; at de ipsis

“principiis dicere nihil aliud licet, nisi quòd hæc isto, illa
 “illo modo se habeant ex suæ naturæ necessitate, cùm igno-
 “remus germanam causam ob quam ita se habeant, imò cùm
 “ea frustra quærat^{ur} nisi sit eundem in infinitum: Adeo ut
 “proinde non modo Epicuro, sed Peripateticis, & Stoicis,
 “& cæteris objicere liceat, provincias ipsos principiis dare,
 “quòd dicere nequeant, quare materia iners sit, causa actu-
 “osa, imò neque cur ignis calidus, terra gravis. Ac nemo
 “quoque dicere valeat quorsum astra omnia non ferantur
 “motu Æquatori parallelo, sed quorundam motus in obli-
 “quum sit; quorsum item omnes Planetæ per Eclipticam,
 “aut motu saltem ipsi parallelo non incedant, sed quædam
 “obliquè ad ipsam ferantur: cùm quicquid demum respon-
 “deatur, constet hoc esse provincias dare, non veram cau-
 “sam dicere. Atquæ vir erudite, hebetior est tuus Epicu-
 rus, quàm ut omni tuo acumine, aut defendi, aut excusari
 possit; scire enim debuisti (& quidem optimè nosti, nisi
 quod dissimulare, & ultro hallucinari velis, quò melius vi-
 rum oscitantem quodammodo excusare videaris) hæc à Ci-
 cerone objici, non quòd Physico turpe reputaret principiis
 provincias dari, sed, ut ab Epicuro tuo dantur, sine causâ
 dari. Cùm enim finxerit atomorum alias rectè, alias obliquè
 ferri, an non ineptè finxit, cùm nulla sit causa quæ illas in-
 clinare fecit, quin quæ reliquas quoque omnes inflecteret?
 Atque hoc est quod ei summo jure vir doctus exprobra-
 vit, non quod principiis suis suas dederit provincias, sed
 quod pro libidine, & absque causâ dederit: cùm alioqui
 principiorum provincias scire, id ipsum sit, quod præcipuè
 quærunt Physici, in quo tamen nihil proficiunt, nisi pro-
 vinciarum quoque causam assequantur; quæ nisi Deus fu-
 erit, qui omnia in certos usus, & fines procreavit, etiam si
 ut ais, Gassende, in infinitum iverint, nullam tandem cau-
 sam invenient; sin in eo sistatur, veram & germanam omni-
 um tum principiorum, tum provinciarum causam invenère.
 Cùm ergo idem Peripateticis, & Stoicis, & cæteris objici
 posse, inquis, jure inquam, omnibus objici debere, qui prin-
 cipiis suis provincias, nullo autem authore assignatas, de-
 derunt. Si ergo Peripatetici, aut Stoici, aut quivis alii
 varias variis naturæ partibus distributas esse velint, atque
 nullâ

nullâ interim causâ usi sunt, quæ illas, ut visum est, disposuerit, eodem quo vos crimine versantur omnes. Et quidem quemadmodum nugati sint, qui, quamobrem terra gravis sit, causis mechanicis explicare vellent, jam ante diximus, & quantas ipse speciatim Aristoteles in eâdem re nugas egerit, inferius dicemus. Atque quidem siqui post hac ejusdem rationem alio quocunque modo eruere laboraverint, nisi tandem in numinis consilium devolvi patientur, aut iisdem, aut similibus ineptiis irretiri se semper sentient. Quid ergo, inquires, Philosophiâ opus est, si nodi omnes hoc uno ictu disrumpantur, sic voluisse Deum? Imò Philosophiâ munus esse dicimus. primum rerum opificem investigare; tum deinde quâ arte naturæ ordinem instituerit, quasque rebus facultates, seu (ut à Cicerone appellantur) provincias dederit. Atque hoc est, quod philosophis negotium facessit, ut quo instituto, quâ causarum serie, quibus rerum viribus efficiantur naturæ opera, intelligant. Atque sive mechanismo, sive alio quocunque modo fiant, aut ad opificis artem referre oportebit, aut ad nihil. Cùm autem in solius materiæ se suâ sponte fabricantis mechanismum omnem omnium rerum rationem refundatis, perinde agitis, ac si quis, cùm deprehendat, quo apparatu, & quibus organis automaton quodvis motus suos obeat, & usu suo fungatur, explicatum statim iret, quibus materiæ legibus ipsa machina se ipsam in talem fabricam disposuerit; quod ipsum est, quod mechanicam stultitiam, & credulitatem esse dicimus. Cùm verò pergas neminem dicere valere, quorsum Planetæ omnes non motu Æquatori parallelo, sed oblique per Eclipticam ferantur; quanquam in Epicuri causâ nihil melius dici possit, tamen ab homine acerrimi ingenii dictum non putarem; quod enim motu Æquatori parallelo non incedant, nihil responderi potest, nisi quod istâ motûs ratione suis, quas summus opifex cuique præscripsit, provinciis fungantur. Suas itaque provincias cùm obtinuerint, nonne planè vides eam motus cujusque obliqui causam esse, quæ istâ ratione moveri velit, ut fines, ad quos in eorum motibus constituendis respexit, assequantur. Atque hoc est, quod ubique dicimus, sublato numine, omnem quoque tolli philosophiam, quòd sine eo, ne quidem unius phænomeni

ni ratio solvi potuisset. Etenim cùm in ipsam (ut inquis) naturæ necessitatem venerimus, quæ causarum naturalium prima sit; superest adhuc sciscitandum, quæ, aut unde ista necessitas; si à Deo petamus, soluta res est, sin alias, tandem tota causarum series in nullam causam devolvitur. Quid enim ista naturæ necessitas, nisi ipsa causarum naturalium series, ut planè istâ responsione nihil melius dicatur, quàm res omnes eo quod sic se habeant, sic se habere. Atque etiam si sit necessitas ista non ipsa natura, sed quoddam quasi naturæ principium, nulla tamen causa idonea fuerat, quæ hanc, quam cernimus, naturæ seriem instituerit: Cùm enim summâ utilitate constituta sint omnia, causam à vobis impetramus, quamobrem, nisi ab effectore sapientissimo? Vestræ enim, si placet, Naturæ dabimus, ut quot, & quantacunque vultis, efficiat, ut tamen sapienter omnia, cùm nullo consilio utatur, unica res est, quam ut dicatis, ubique postulamus, atque vos omnes nihil dixisse, id ipsum est, quod contra omnes disputandum suscepimus. Quanquam igitur alii solas rerum utilitates, ad quas solas respexisse debent, in naturæ contemplatione præterierint, tuum tamen, Cassende, neque acumen, neque candorem decet, nisi quod aliter defendi non potuit Epicurus, earum oblivisci. Si ergo ad eas respexisse velis, videras quâ causam, quæ provincias dedit invenire, sit veram causam invenisse. Quanquam denique multò adhuc deterius ruat tuus Epicurus, qui rebus naturalibus, non modo provincias sine causâ, sed iisdem contrarias dedit. Cùm enim censuerit mundum ex atomis fieri, atomos coire, quòd quædam rectè, quædam obliquè ferantur. At quamobrem rectè aliæ, aliæ obliquè? An à naturæ necessitate? Hoc est, quod ei maximè exprobramus suas non modo ad libidinem, sed contra naturæ leges atomis provincias dare: Unde enim ista tam varia naturæ necessitas, quæ alias inclinare efficeret, alias rectè ferret, cùm naturæ necessitate rectè ferantur omnes? Quàm autem non dicam ignava, & inutilis sit ista philosophia, sed prorsus fatua, quâ post longam causarum, & effectuum seriem omnia tandem in causam primis ipsarum rerum facultatibus contrariam devolvantur. At quanquam principiis provincias sine causâ consultrice, ad libitum comminisci, ut soletis, puerile, & turpe existi-

existimemus; si tamen talis revera fuerit, quæ initio suam cuique proprietatem indidit, cogit ipsa rerum naturæ ratio, ut non modo rei cuiusque provinciam, sed & provinciæ cuiusque authorem investigemus. Quâ quidem viâ in Dei notitiam præcipuè ducimur; cum enim rebus omnibus suas provincias assignari, & singula ad suum finem dirigi, suoque munere fungi videamus; aut res ipsæ inter se convenere, aut alieno consilio provincias suas accepere: Si hoc, Deus est, qui quodque ad suum finem direxit, & suam cuique provinciam dedit; sin istud, hoc non solum est atomis provincias, sed prudentiam, & rationem dare, quasi in consilium quandoque coissent, atque quid agerent, inter se pacto, seu senatusconsulto quodam consensissent. Ita ut demum provincias inter se dividerent, atque ut rerum naturæ optimè expedire videbatur, suum quæque munus adiret. Sic cum mundum fieri non potuisse intellexerint, si rectè omnes ingenitâ suâ gravitate deorsum ferrentur, idcirco pars vim naturæ sequi, pars contra vim naturæ declinare voluit, non aliter quàm ad magni architecti mentem egregiè quidem cecinit Lucretius,

*Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus,
Corpora cum deorsum rectum per inane feruntur,
Ponderibus propriis incerto tempore ferme
Incertisque locis, spatio decedere paulum
Tantum, quod minimum mutatum dicere possis :
Quod nisi declinare solerent, omnia deorsum
Imbris uti guttæ cadrent per inane profundum :
Nec foret offensus natus, nec plaga creata
Principiis, ita nil unquam natura creasset.*

Lib. 2.

An verò norunt atomi mundum fieri non potuisse, nisi earum quædam à motu naturali declinarent? Si norunt, illarum cum prudentiam, tum virtutem satis mirari non possumus, cum naturali propensione ultro decesserint, quo melius universo consultum foret. Præclaras atomorum familias, nec minus quàm Deciorum illustres! quæ rebus suis posthabitis, se rei publicæ utilitatibus devoverunt, neque, ut ipsi, sibi hostium telis vim fieri passæ sunt, sed ipsæ sibi fecerunt.

cerunt. Si verò non norunt, quomodo quæso vos à naturali motu se aut huc, aut illuc cujusvis finis causâ, flectere potuissent? Quid autem responsi quicquam, in re quâque à vobis sciscitemur, qui quicquid dicitis, an cum iis quæ antecesserunt, aut secutura sunt, an cum rerum naturâ, aut sensuum experientiâ consentiat, curâ nihil habetis; sed modo cum unâ, modo cum alterâ, modo cum vobis, modo cum omnibus pugnantia cantatis: Ut quidem si communi hominum rationi bellum indicere velitis, philosophiam è pluribus contrariis, magisque inter se pugnantibus, conflare non potuissetis. Ita nunc cum rerum naturam, contra naturæ vim, motûs obliqui auxilio, Poeta vester se absolvisse putat, ipsis, qui proximè sequuntur, versiculis, eundem abjicit; idque nullâ aliâ, aut majori, aut meliori ratione, nisi solum quod communi hominum experientiæ adversetur.

*Quare etiam atque etiam paulum inclinare necesse est
Corpora: nec plusquam minimum: ne fingere motus
Obliquos videamur: & id res vera refutet,
Namque hoc in promptu, manifestumque est videmus,
Pondera quantum in se est, non posse obliqua meare,
Ex supero cum præcipitant: quod cernere possis.
Sed nihil omnino rectâ regione viai
Declinare, quis est qui possit cernere sese?*

Nec rectum, nec obliquum esse concedes? At sanè si neuter sit, omnino nullus est. Importunos homines! quoties, & quàm apertè ipsi contra se dicere sustinebunt, quàm quod semel temerè dixerunt, non defendere. Quanquam atomis naturale sit rectè ferri, non tamen rectè ferentur, *ne nil unquam natura creasset*. Tum deinde quanquam declinent, hoc est, obliquè ferantur, obliquè tamen ferri non dicendum est, quod *id res vera refutet*. Atque adeo præcipuo totius philosophiæ decreto, non modo ipsos secum apertissimè pugnare (id parum est) sed & manifestam contumeliam ipsi rerum naturæ communique omnium experientiæ, inferre non pudet.

Quanquam autem hic motum obliquum, tum quod naturæ, tum quod experientiæ repugnet, explosisse videatur,
tamen

tamen paulo post, cùm opus fuerit, eâdem fabulâ rursus magistrum secutus utitur; ut scilicet impositam rebus omnibus à Democrito necessitatem declinaret; si enim, inquit, motus certo ordine progrediatur, inevitabili lege fierent omnia, at cùm quâdam liberè fieri videamus, incertum esse motuum ordinem necesse est, cujus nulla alia causa esse possit, nisi obliquitas, & declinatio.

— *Ne res ipsa necessum*

Intestinum habeat cunctis in rebus agendis

Et deviata, quâs cogatur ferre, patique,

Id facit exiguum clinamen principiorum.

At cur, quæso, plus libertatis motui atomorum obliquo, quàm recto, tribuatur? Etenim cùm statâ suâ lege quælibet feratur atomus, quomodo liberius descendet si obliquè, quàm si rectè? An ipsa atomus obliquè ferri eligit? Isto autem pacto, cui vix tribuenda est mens, & ratio. An necessariò, & certâ lege flectat? si ita, quis non videt idem fore *necessum intestinum*, ac si lineâ rectâ ferretur? Atquæ verò his aliisque huiusmodi innumerabilibus naniis, etiamsi millies objicias, nihil habet vir gravis quod respondeat, nisi aut quod ita esse necesse est, ne nil unquam natura creasset, aut (quod ubique monet) *avias à rectâ longè ratione recedis*. Et quid mirum? ut enim alii suam à naturâ philosophiam sumendam esse putant, & quid, quidque velit, aut valeat, ex ipsius rei contemplatione discere, & docere conantur, atque quodcunque quocunque modo factum vident, eo quo factum est fieri credunt. Hi è contrâ naturam suæ philosophiæ subjugare, atque suas, quas volunt, leges præscribere nituntur, atque secum modo consentire, modo dissentire, & quidvis tentare jubent, ut ipsorum hypothese obsequatur. Atque ita (ut verbo omnia complectar) Epicurus, quo atomis suis motûs principium inveniret, gravitatem, vim cuique internam esse, statuit, quanquam omnia, quæ decidunt inæquali impetu moveri noverit, atque idcirco non innatâ facultate, quæ, cùm eadem semper fuerit, eandem semper propensionis vim cieret. At deinde sit ingenita facultas, cur hue potius quàm illuc feratur? Quod deorsum sit. Quid est autem quod re-

giones sursum, & deorsum in immensitate definiat? Atomorum, inquit, motus. At cum citra causam motum eumque deorsum finxit, universi structuram, ne non defenderet, immutavit: & idcirco planam esse terræ figuram docuit, quanquam nihil, aut omnibus mundi phænomenis, aut maxime obviis philosophiæ principiis, aut cujusque oculis repugnantius dici potuisset. At id quoque cum detur, atomosque internâ gravitate rectâ deorsum ferri; sin ita, quomodo tandem coirent? Declinant paululum, inquit. Quamobrem vero? Nullâ aliâ ratione, nisi ut finem suum assequantur, si enim naturæ impetum omnino secutæ fuissent, nil unquam natura creâisset. At tamen quoniam manifestum esse videmus, pondera, quantum in se est, non posse obliqua meare, ex supero cum præcipitant; quanquam declinatione fiant omnia, nihil tamen declinare putandum est. Hominum profectò an ingenium, an modestiam magis miremur, nescio; id enim nisi singulare haberent, non poterant in omnibus tam crassè nugari, hanc tamen nisi majorem obtinuerint, non poterant tam crassis ineptiis tamdiu, tamque insolenter se efferre. Denique cum homines polliceri audiamus se explicaturos, quemadmodum solâ naturæ vi creentur omnia, eâ autem arte rem ab initio ad exitum perduxisse videamus, ut demum contra omnem naturæ vim, sensuumque fidem, facta omnia decreverint, ne, si suâ viâ progressa fuerat, nil unquam natura creâisset, quid agendum est, nisi ut summa sane philosophorum acumina dii, hominesque plaudamus?

SECT. VII. Hæc autem cum tam prolixè disputavero, nescio quâ excusatione, qui tam nugatoria tam diligenter conatus sum evertere, me ipse defendam. Quoties enim hominis sapientiam, & eruditionem mecum cogitare soleo, tam studiosè, cum indocto, & prorsus, fatuo nugatore, disputasse pudet. Scilicet tantis ubique nugis delectatur, ut qui eas seriò refutatum iret, doctis omnibus de judicii debilitate in suspicionem ipse veniat, quod cum refutatione quâvis dignas æstimaret, plusquam sapientem decet, de iis æstimare videretur. Cum vero hominis authoritatem, discipulorum numerum, disciplinæ vim longè, latèque diffusam, mecum ipse contra meditatus sim, majori eam sedulitate, quàm me-

ruit.

ruit ipsa, profligandam esse censui. Saltem ut qui sint homines, & quo acumine præditi, intelligamus, qui aut primum impias disciplinas tradunt, aut traditas tuentur. Cum enim tam absurda sint, atque communi sensu aliena, quæ afferunt, oracula, quid concludemus, nisi quicquid, qui talia credunt, censeant, prorsus ridiculum fore? Adeo ut nisi impietas suâ ipsa stultitiâ ruat, authorum, quos semper habuit, in magnam suspicionem veniret; nisi enim ab omni sapientiâ longè alienum fuisset, viris tam fatuis non potuit tam placere. Hisce ergo postulatis everfis, quibus tum tota nixitur disciplina, tum illi maximè gloriantur, cætera brevius conficiam. Quanquam tamen omnes eorum, per singula naturæ phænomena, rationes sequar, ut liqueat virum istum, etiamsi doctorum, & sapientum quamplurimis, & nunc, & olim summâ admiratione habitus fuerit, unius sapientis, aut verbi, aut cogitati compotem non fuisse: Postquam ergo superiora omnia (pro suâ modestiâ) arripuerunt Epicurei, fidenter statim, & intrepidè sumunt non modo totius hujus, quem aspicimus mundi, sed aliorum innumerabilium pulchritudinem, vagis atomorum erroribus, quâdam rerum necessitate effici debere, quasi fieri non posset, ut aliter quàm evenit, eveniret. Quàm breviter, & rotundè ipse Epicurus corpuscula undequaque per inane vagantia tandem in elegantem hanc, quam videmus, mundi machinam necessariò coire, atque tamdiu cohærere asserat! Ὅθεν δὴ ἐ τοῖς θεοῖς ἀρχὴς ἀναπολήψεις τῶν συσσεφῶν, τῶντων ἐν τῇ τῷ κόσμῳ γὰρ τοῖς θεοῖς δοξάζειν, ἐ τ' ἀνάγκη πᾶν ἔλναι, ἐ περὶ ὁδὸν συντελεῖσθαι. Cum mundus procreatus est, eos factos fuisse atomorum se convolvantium circumplexus, ut, creatis exinde corporibus cælestibus nata sit in istis hæc necessitas, ut & sic moveantur, & tales circuitus obtineant. Ita quidem si semel dixerit magnus Epicurus, non modo hunc, quem videmus, mundum, sed alios innumerabiles nasci, quemadmodum aut ipse jussit, aut ipsi maximè placuit, quis dubitare ausus est! neque secus Velleius: In hac igitur immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum infinita vis innumerabilium volitat atomorum, quæ interjecto inani cohærescunt tamen inter se, & aliæ alias apprehendentes continuantur, ex quo efficiuntur hæ rerum formæ, atque figuræ, quas vos effici posse, sine follibus, & incendibus, non

Ep. ad Herod.

putatis. Præclarè philosophantes! Vos quoque, Epicurei, lapides, ligna, clavos, calcem, aliâque rudera temerè in cumulum congeratis, quid dubitetis, quin ita singula suis se locis posuerint, ut ex omnibus tandem pulcherrimum oria-
tur palatium? E rotulis, malleo, nolâ, aliisque id genus machinulis ad invicem fortè commissis, aliisque alias sponte apprehendentibus horologia, aliâve quâcunque automata efficiatis, quæ vos quoque, Epicurei, effici posse sine follibus, ac incudibus non putatis. Istuc autem vestræ physicæ primum, & imum est, ultra quod progredi nunquam conamini, ut atomos quoquo modo in aggeriem quandam colligatis; an vero moles ista, quæ ex ejusmodi fortuito concursu fieret, quovis ornatu, aut quâvis utilitate se in fabricam architectari posset, suâ physicâ ut explicetur nihil interesse putant; sed unicum hoc, ex atomis, quâcunque fiunt, fieri omnia importunè, & semper urgent. In ipsam verò rerum solertiam, quicquam inquirere nullâ sollicitudine tenentur, atque an quâ arte, aut utilitate, quidque fiat, nunquam inquirent, sed de ipso mundo, omnique ejusdem parte, tanquam rudis, & indigesta quædam atomorum moles, omnis ordinis, usûs, & opportunitatis expers fuisset, balbutire conantur. Atque quidem, si ejusmodi fuisset moles, temerè & citra consilium factam fuisse, si placet, ipse dicerem. Quemadmodum si lapides, ligna, cæmenta, aliâque rudera variè, & perturbatè aggesta aspicerem, istiusmodi rerum struem artificis cujuscpiam industriæ, & solertiæ ipse non referrem; templum autem, aut domum nullo architecto, sed temerario lapidum, trabium, & clavorum concursu extrui potuisse, vel quidem suspicari puderet. At deinde si auri, argentique indomiti massas, æs rude, lapides scabros, ebur impolitum, lignum, gluten, & gypsum variè inter se nullo ordine confusa viderem, istud quidem Phydæ opus esse nescirem, neque dicerem: at si hæc in membrorum similitudinem fabricari, si alia tornari, excavari alia aspicerem, si auriculas, si labra, si oculos, si brachia, si pedes elaborari, si denique immensam Jovis Olympii effigiem effici intuerer, Phydæ, alteriusve cujusdam eximii artificis opus esse, nisi planè insanire placuisset, jurare cur dubitarem? ita cùm tantam in rerum naturâ subtilitatem, tantam omnium inter se conspirationem, tam opportunam va-
rietatem,

rietatem, & tam prudentem cujusque ad suum finem destinationem viderimus, an non nisi cæci sumus, consilio fieri videamus? Denique etiam si confusam vocabulorum farraginem fortuito commisceri darem, cum tamen suaviloquos *Cari* de rerum naturâ versus perlegero, ex literis fortè concussis, atque in debitum situm, & ordinem sponte volitantibus, concinnari potuisse, nisi ipso Poetâ dementior sim, non putarem. Cum verò in tam perspicuam, tamque accommodatam rei imaginem inciderimus, eâ paululum utamur. Versus ergo tuos, *Care* *Lucreti*, ex elementis vario ubique ordine commistis (id quod monuisti) fieri novimus,

*Quin etiam passim nostris in versibus ipsis
Multa elementa vides multis communia verbis :
Cum tamen inter se versus, ac verba necesse est
Consistere & re, & sonitu distare sonanti :
Tantum elementa quænt permutato ordine solo.*

Lib. 14

At verò quæ elementa tua in ordinem quæque suum convenire? si fortuito concursu ipsa se disposuerint, ingenii gloriâ excidisti. Cum verò Musarum amore, laudisque studio à scribendo te rei difficultate deterritum non fuisse scripseris;

*Nec me animi fallit quàm sint obscura, sed acri
Percussit thyrsos laudis spes magna meum cor,
Et simul incussit suavem mihi in pectus amorem.
Musarum : quo nunc instinctus, mente vigenti
Avia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo : juvat integros accedere fontes,
Atque haurire, juvatque novos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Musæ.*

Lib. 1.

Poematis ergo tui, *Care*, elegantiam, quanquam ex elementis vario ordine commistis oriatur, fortuito ipsorum concursui ascriptam esse nolles, ne laudis spe, quâ Musarum amor cor tuum percussit, deturberis. Quidni ergo de mundo (quem, si vobis placet, summi numinis Poema appellare licet) idem quoque concluderis, è primordiis scilicet quibusdam, simili

varietate invicem dispositis, factum fuisse, cùm verò summâ elegantia fiat, non cæco vestro casu, sed Poetâ quodam (sic enim quisque, qui quicquam eleganter fecit, appellandus est) numeris suis astrictum esse putes. Atqui tamen ipse mundos innumerabiles multo majori ingenii facilitate, quàm carmina conficit, atque quâ necessitate tam continuata mundi partium cognatio, tantaque omnium utilitas fieri & conservari potuit, ut solent Poetæ & Epicurei, planè demonstravit.

Lib. 5.

— *Quia multa modis multis primordia rerum
Ex infinito jam tempore percita plagis,
Ponderibusque suis consuerunt concita ferri,
Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
Quæcunque inter se possent congressa creare:
Propterea fit uti magnum vagata per ævum
Omnigenos cætus, & motus experiendo,
Magnarum rerum fiant, exordia sæpe
Terrar, maris, & cæli, generisque animantium.*

Hujus disciplinæ authorem Democritum fuisse, quis dubitaret, qui scilicet, quo melius rerum naturam cerneret, oculos perdidit. Quamdiu enim luminibus uteretur, ut, ante eum, Pythagoras & Pythagorei hujus tam præclaræ fabricæ, quam pulcherrimam aspexerat, opificem suspicere potuerat. Istis autem amissis oblitus statim omnis rerum pulchritudinis, ejusmodi mundum, quo fruuntur cæci, nullâ artis ratione, sed cæco casu effici potuisse, putare potuit. Hunc itaque cùm secuti sint Epicurei, quid mirum, si de rebus omnibus, cæcorum more, commententur? Atque adeo eam naturæ descriptionem, quàm quis, à partu cæcus, daret, ipsi dederunt. Solem igitur, quanquam universum suâ luce tam commodè lustret, & foveat, Lucernam bipedalem censent, non aliter, quàm cæcus nullum inter solis, & candelæ lucem, atque foci calorem, discrimen inveniret. Atque ita isti præclarum illud sidus, cujus admirabili, atque per omnia secula constanti, motuum vicissitudine, omnis conservatur natura, exiguum ignem esse, qui cùm fortè non aliter, quàm visæ tempore nocturno faces, accendatur, eâdem etiam, quâ ipsæ ratione,

ratione, aut ventis impellentibus hinc inde agitari, aut huc illuc pabuli aviditate, cursu fortuito ferri arbitrantur. Atque eodem acumine, quo de sole, de omni naturæ phænomeno differuerunt, ut solam cujusque crassitudinem, missâ illius elegantia, intueantur. Eos ergo si per omnia naturæ phænomena, de quibus, quorumque utilitatibus superius diximus, sequamur, aut eorum maxima, aut quod in quoque maximum est, penitus præteriisse inveniemus. Aut si quid forte extremis digitis tetigerint, more tam puerili tractarunt, ut ab infantium incunabulis, ineptiora audire nequeamus. Atque nescio sanè, an aptiora sint, risum, quod tam stultè dicta sint, an stomachum, quod tam insolenter, movere. Si itaque lector pueris istis (istâ enim ætate semper sunt Epicurei) nimium irasci nolis, atque risum, ne nimium erumpat, tenere velis, ludicras quasdam eorum exercitationes, quas summâ cum gravitate luserunt, si placet, exhibebimus.

SECT. VIII. Primùm ergo, quamobrem terra se loco, & situ, quem habet, collocavit? Quòd, inquit, Lucretius, media pars mundi ima sit, in quam corpora quæque gravitate suâ feruntur.

*Quippe etenim primum terrai corpora quæque,
Propterea quod erant gravia, & perplexa, coibant,
In medioque imas capiebant omnia sedes.*

Lib. 5.

Rationem ipsam satis suo loco redarguimus, at cùm ab Epicureis allatam audiamus, fieri certè non potest, quin, quos promissi, risus consequantur, cùm inter prima philosophiæ suæ effata statuerint, nullum esse in immensitate aut medium, aut infimum, præsertim totius medium non esse, in quod corpora nitantur: En ipsum Lucretium.

*Illud in his rebus longè fuge credere, Memmi,
In medium summe (quod dicunt) omnia niti,
Nam medium nihil esse potest, ubi inane, locusque
Infinita: neque omnino si jam medium sit,
Possit ibi quicquam hæc potius consistere causâ,*

Lib. 2.

Quamvis

*Quàm quavis aliâ longè regione manere.
 Omnis enim locus, ac spatium, quod inane vocamus,
 Per medium, per non medium, concedat oportet
 Aëquis ponderibus, motus quâcunque feruntur,
 Nec quisquam locus est, quò corpora cum venere,
 Ponderis amissâ vi, possint stare in inani :
 Nec quod inane autem est, illis subsistere debet,
 Quin sua quod natura petat, concedere pergat ;
 Haud igitur possunt tali ratione teneri
 Res in concilio, medii cuppedine victæ.*

An non faceta res sit, eundem, qui hæc cecinit, cecinisse terræ corpus, quòd alia omnia gravitate superet, idcirco imas in medio cepisse sedes, cùm neque imum, neque medium fuerit, & si sit utrumque, neque medium imum, neque imum medium esse. Scitè profecto Democritus, qui quenquam, nisi insanierit, poetam magnum esse posse negaret, quamquam longè acrius, & quidem verius dixerat, si neminem, nisi sit idem mente captus, sui discipulum esse posse dixisset. Atque igitur hominum nemo aptior, quàm Lucretius accessit, qui illius disciplinam aut discat, aut doceat. Etenim eximius Poeta cùm fuerit, fabulas, quas olim docuerat, poetica venustate, & lepore ornare potuit ; atque cùm philtro quodam in insaniam adactus fuerat, potuit quoque fabulis suis fidem habere ; quemadmodum insani omnes, quâcunque imagines sibi obversantur, res ante oculos eas positas esse credunt. Neque equidem dubito, quin Epicurea philosophia longè antehac prorsus neglecta, & abjecta fuerat, eam nisi ipse, quem nemo fortè & majestate, & lepore affecutus est, tam præclari poematis argumentum fecisset. Verùm ut ad rem nostram redeamus, si terra in totius medio sita sit, ut sitam esse putant, actum est de primis Epicuræ philosophiæ decretis, nempe nullum esse totius medium, aut si quod esse fingatur, idque terra fortè obtinuerit, deorsum tamen insito suo pondere per spatii immensitatem sine fine abiret. Hujusmodi autem rationes in hortis non nascentur, atque igitur ipse, qui iis præfuit, ipsum phænomenon omnino præteriiit, an callidè, an oscitanter, nescio, quanquam non calliditate factum esse arbitror, quod non posse intellexerit

xerit, sed oscitantia, quod de eo nunquam cogitaverit.

Atqui cum terra mediâ mundi regione confederit, cur in eadem quiescat?

*Terraque ut in mediâ mundi regione quiescat,
Evanescere paulatim, & decrefcere pondus
Convenit.*

Lib. 9.

Profectò putarem non per intervalla, quibus morbus inducias habuerit, sed in ipsis vesaniæ paroxysmis scripsisse poetam. Quid enim furiosorum visis similis potuit, quàm contraria omnia secumque pugnancia, sibi finxisse? Etiam si enim nusquam sit locus, aut medius aut infimus, cum tamen atomi ad medium pervenerint, in eo, quod & medius idemque infimus sit, se sistunt, atque quanquam deorsum incredibili pernecitate, quæ nova continuo incrementa sumit, ferantur omnes; cum tamen mediâ mundi regione se sitas esse intelligunt, pondus, quod quiescere conveniat, aut cohibent, aut mittunt. Ita scilicet quælibet atomus, cum finem suum se assecutam fuisse intellexerat, naturæ suæ vim, & facultatem mox dimisit, ne fortè alioqui irrequieto suo impetu labefactetur opus, quod tandem tam felici eventu absolvisse contigerat. Atque non modo ipse Lucretius, sed & sic bacchantur omnes, neque enim causam meliorem attulit ipse veritatis Pater, & inventor. *Καὶ μὴν ἐν τῇ γῆν τὰ ἄερα ἐποχῆσθαι, ὡς αὐτῶν ἴσθαι, ὥστε ἐν ταῖς ζῷα τῇ γῇ. Insidere terram aeri, tanquam ipsi congeneam; ut animalia insident tanquam congenea ipsismet terræ.* Quâcunque autem cognatione jungantur terra, & aer, cum ista hunc gravitate vincat, quî, quæso, quamdiu suâ sponte deorsum ruat, ne ruat illius amplexibus teneri possit, nisi vim quandam, quæ terræ incumbentis pondus sustineat, aer supposuerit? Alioqui eidem quantumcunque suâ affinitate, atque principiorum similitudine placeat, Circæis suis illecebris nunquam in tam profundam delirationem delinire valebit, ut sui, totiusque suæ naturæ oblivisci efficiat. Cum verò tantam aeri undique circumfuso vim inesse velit, dicat quamobrem illius corpuscula cum eadem celeritate, quâ cætera omnia deorsum nitantur, in saxorum densitatem non coalescant.

Ep. ad Herod.

— *Quæcunque magis condenso conciliatu,
Exiguïs intervallis convecta resultant,
Indupetita suis perplexis ipsa figuris:
Hæc validas saxi radices, & fera ferri
Corpora constituunt: & cætera de genere horum.
Pauca, quæ porro magnum per inane vagantur.
Cætera dissiliunt longè, longèque recurant
In magnis intervallis. Hæc æra rarum
Sufficiunt nobis, & splendida Lumina Solis,*

Atqui cùm spatium omne corporibus repleatur, cur non eadem ferreâ soliditate, quâ saxi radices, consistuntur omnia? Quid enim si immensitatis magnitudo pari corporum multitudine occupetur, inter rarum, & densum interesse possit? Datâ autem spatii corpore vacantis libertate, cur aer in eandem, quam terra duritiem non coiret? Cùm enim omnia ejusdem corpuscula pari, cum eâ, pernecitate deorsum ferantur, quamdiu ad terræ globum pervenerint, quamobrem unam cum eâ molem non constituent, atque eadem soliditate, quâ suæ sibi partes eidem defixæ non hæreant? Atqui verò cùm terræ partes undique in sese tam arctis complexibus conglobentur, si Epicureos porro interrogemus, quid easdem coherere efficiat? Id ipsi, quod sit maximum omnium, quæ in rerum naturâ cernuntur miraculum, prorsus præterierunt. Quanquam quæ aut terra, aut quicquam aliud in corpus solidum coalescat, si sibi steterint, nunquam intelligent. Primum enim cùm atomos suas eâ exilitate esse velint, ut non modo ipsæ omnem oculorum aciem effugiant, sed res minima, quæ visu acutissimo percipi potest, ex earum decies mille millenis confletur, quâ vi, quibusque machinis res tam exiguæ quâvis firmitate se invicem tenere possunt, nova difficultas cæteris, quibus Epicurus afflictus est, accedit. Cùm verò tam vehementi, atque irrequieto motu semper agitentur omnes, quomodo in immani isto turbine aliæ aliis connexæ implicentur, id cùm ille philosophorum Deus dicere omiserit, posthac nos humile hominum genus intelligere desperemus.

Si deinde de terræ sitûs commoditate, aptissimoque ejusdem à Sole intervallo, perquiramus, quæ in omni longitudinum,

dinum, & latitudinum immensitate, eo loci, qui solus ex omnibus sibi sit commodus collocetur, adeo ut si paulò aut propius, aut longius, aut utrinque à latere sita sit, omnis in omnia secula usùs, & fructùs expers jacuerat. Quid illi? Sol sit, necne, nihil ad illos pertinet, nisi quòd Lucernam quandam bipedalem in aere, ut cætera meteora, fortè accensam, atque huc illuc fortuitò impulsam intueantur. An verò quas utilitates terræ afferat, quam motùs constantiam, quas motuum vicissitudines conservet, quâ ratione cursus suos metiatur, quas tempestatum varietates efficiat, non animadvertunt, qui ex harà prodierunt Porci. Porci, inquam? profecto si ipsi scholam aperirent, ab iis doctiores, quàm à vestro grege, grunnius expectarem. Si in hortulis vestris quandoque apricari libuerat, fieri non posse puto, quin gratorum animo Solis beneficia commemoretis; cùm verò in cæno semper volutemini, quid mirum, si ut lutulenti sues, sapiatis? In haras igitur vestras redite pecudes, neque posthac in philosophorum scholas proficisci audeatis. Tantum enim abest, ut qui tam stupidè de illustrissimo isto fidere, cuius beneficio universa conservatur natura, existimare possitis, philosophos putent, ut ne quidem dignos esse qui homines habeamini putarent. *Quis enim, hunc hominem dixerit, qui cum tam certos Cæli motus, tam ratos astrorum ordines, tamque omnia inter se connexa, & apta viderit; neque in his ullam inesse rationem, eaque casu fieri dicat, quæ quanto consilio gerantur, nullo consilio assequi possumus?* Quid ergo de vobis dicemus, Epicurei, qui cùm tam certos motus, tam ratos ordines, tam constantes vicissitudines eum summâ omnium utilitate videritis, nulla sapientiori ratione gubernari, quàm noctivagos ignis fatui errores dicere possitis. De cœlestibus autem postea seorsim disputandum erit, interim inter Epicuræ philosophiæ opprobria habeatur, cùm Terra innumerabilibus aliis sedibus, quàm quâ sita est, sita esse potuit, eâ tamen una sitam esse, quâ debuit, tam mirabilem rei commoditatem ipsos videre noluisse: Quod si viderant, non eò usque fronte percalluisse poterant, ut cæco quovis casu evenire, quâvis vultûs confidentiâ dicere potuissent.

Cic. de nat.
deor. L. II.

SECT. IX. Quod ergo res, quæ in sublimi sunt, attinet, quarum metu se, suosque liberâsse maximè gloriatur, atque igitur præcipuum Philosophiæ suæ scopum fecisse gestit, Ep. ad Herod. ut Præfecto nullo fieri, aut administrari credamus. Καὶ μὲν ἐν τοῖς μετώροις, φορὰν ἐπερὶν, ἐκλείψιν, ἀνατολήν, δύναν, καὶ τὰ σύσσηχα τέτοις, μήτε λειτουργῶντος κενὸς νομίζειν δεῖ γίνεσθαι, ἐ διαπαύονται ἢ διαπαύονται, Ch. Quod meteorora attinet, existimare non oportet, accessus, & recessus, & descensiones, & ortus & occasus, aut alia huiusmodi ideo fieri, quod sit Præfectus aliquis, qui sic disponat, aut disposuerit. Atque etiam si rem summâ ignorantia tractavit, speciem tamen quandam modestiæ præ se tulit, cùm quæ fiant, se nescire fateatur. Omnia enim tribus rationibus absolvit, Πλεοναχὼς ἐστὶ ἐνδεχόμενος ἐστὶ, ἐ ἄλλως ἔχειν, vel pluribus modis, vel non uno modo necessario, vel alio quocunque modo fieri potuisse: Hoc est, quoquo modo contingere potuerant, quo autem contingere, se ipse nescire fateatur. Atque esto, facillimè enim, neque facilius quicquam quàm Epicurum nescire, concedetur. Cùm verò ita esse ut sunt, contigerint, an sine præfecto quovis tam aptè hoc, aliòve quocunque modo contigisse potuerant, aut an ipse nisi quod ultro velit, id nescire potuit, videamus. Primùm ergo quamobrem in unum acervum non convolvantur omnia? Οὐ γὰρ ἀθερισμὸν δεῖ μόνον γίνεσθαι, ἐδὲ δῖνον, ἐν ᾧ ἐνδέχεται κόσμον γίνεσθαι κενόν, καὶ τὸ δοξαζόμενον ἐξ ἀνάγκης, αὐξάνειν τε, ὥς ἂν ἐπὶ περὶ πρὸς, καθάπερ τῶν φυσικῶν καλυμένων φησὶ κς. Τὸτο γὰρ μαχόμενον ἐστὶ τοῖς φαινομένοις. Quo inani mundum generari contigit, non sufficit acervum fieri, convolvique, & incrementum, quandiu in aliud incurrerit, accipere, juxta opinionem, quod sic fieri ex necessitate oporteat, ut Physicorum appellatorum ait aliquis. In Democritum semper ingratus fuit, nunc autem in Leucippum, ipse enim est quem reprehendit, quod particulis similibus aliis, in alias, ut nivis floccis sibi accumulatis, plures globos effici voluerit; sic enim Mundi exortum descripsit. Φέρεσθαι καὶ ἀποτομῇ ἐκ τῆς ἀπέρι πολλὰ σώματα παντοῖα τοῖς χήμασιν εἰς μέγα κενὸν ἀπερ ἀθερισθέντα διηναι ἀπεργάζεσθαι μίαν, καὶ ἣν περὶ πρὸς, ἐ παντοδαπῶς κυκλῶμενα, διακρίνεσθαι χωρὶς τὰ ὅμοια πρὸς τὰ ὅμοια. Multa ex infinito abscis, a corpora variarumque formarum magni ad inane fieri,

Ep. ad Pyth.

Laert. lib. 9.

fieri, quæ simul congregata unam quandam conversionem efficiunt; per quam sibi adversantia, variisque modis se circumvolventia, similia seorsum secreta ad similia sese applicare. Quâ partium se mutuò complectentium coalitione rotundum hunc mundi globum, ut in locis aliis, alios effici contigit. Utriusque tam Epicuri, quam Leucippi sententiam Gassendus duobus exemplis explicare conatus est, alterum Mundos fieri ut acervos nivis super nivem convolutos voluisse, alterum ut nucem, cujus intimus, quasi nucleus solidus sit, ut in Mundo nostro Terram esse contigit, atque extima quasi crusta solida, ut Cœli arcus; Interstitium autem inter utrumque fluxum, quod exteriorem crustam in eundem cum interiori nucleo acervum coire prohibet. De Leucippi Hypothesi dicere nihil opus est, cum particulæ omnes in eandem viam decedentes nullo interstitio interjacente, in eundem acervum cum quavis mole, quæ inferius suâ stabilitate consistit, non aliter quàm cum ningit, nix omnis in quamvis nivis molem irrigua, coirent. Epicurus autem eadem, quâ solet, diligentia ab eodem exordio, quo omnia orditur, ut ipsa rerum phænomena principiis suis semper reluctantur. Cum enim corpuscula omnia gravitatis suæ impetu in eandem viam ferantur, cumque Terra, quod gravissima sit, sit omnium infima, si aliæ uspiam moles concreverint, nullum stabilimentum obtinere possent, priusquam in eam ruant. Interstitium enim à Terrâ ad Planetas, à Planetis ad Cœli ambitum, solo tenui, aut aere, aut æthere occupatur. Quid ergo est, quod impediat, ne in eam communi pondere omnia, tum Cœlum; tum sidera, tum ipse aer delabantur? Si ergo ipsa suo loco aeris amplexibus delinita immobilis quiescat, ex Epicuri principiis fieri non potest, quin in eundem cum eâ acervum superiora omnia accumulentur. Cum igitur nostro Mundo varii orbes variis intervallis invicem distent, atque intervalla suâ summâ stabilitate tueantur, nonne ipsa rerum Phænomena aliâ ratione, quàm voluit Epicurus, se facta fuisse pugnant? Quid ergo agendum est cum in eas angustias redacti simus, ut, aut Epicuri principiis, aut rerum phænomenis bellum indicamus? An non quisque sapiens, quo ducit natura potius sequendum esse intelligit, quàm in eam, solo Epicuri sacramento devinctum,

Ep ad Pyth.

reclamante ipsa verum experientia, pugnare? Siquid valeat
 vasserrimi hominis Autoritas, en quid primo loco ipse mo-
 nuerit. Οὐ γὰρ τὰ ἀξιόματα κενὰ, & νορρησίας φυσιολογητέον,
 ἀλλ' ὡς πρὸς φαινόμενα ἐγκαλῶμεν, ἢ γὰρ ἰδιολογίας & κενῆς διέξε-
 οῖς βίῃς ἡμῶν ἔχει χρείαν, ἀλλὰ τῷ ἀπορύβῳ ἡμῶν ἔστιν. Philoso-
 phandum de Natura est non pronunciata vana sequendo, & quasi
 ex legis praescripto, sed ut res, quae apparent imperaverint. Ad
 vitam quippe nostram nihil confert placita propria iactitare, in-
 anique gloria gestire, sed animo imperturbato esse. Cum ergo
 alias leges tu, alias res ipsae iusserint, quibus obsequamur,
 te Authore novimus. Nos ergo Naturae decretis parebi-
 mus, tu autem cum tuis in intermundia tua abeas, ubi fi-
 quam ob tam praclare inventa à Diis tuis umbratilibus fa-
 mam, & gloriam accepturus sis, nullam (crede mihi) nostro
 mundo assequeris.

Cum verò Magister tam turpiter luto hæserit, versuram
 qui ei totus vèniit, fortè vadimonii jure solvet discipulus.
 Ipse ergo cum primùm in unam molem omnia sine ordine
 collegerat, in quâ

Lucret. lib. 1.

— Neque tum solis rōta cerni lumine largo
 Alti volans poterat, neque magni sidera Mundi,
 Nec mare, nec cælum, nec denique terra, neque aër,
 Nec similis nostris rebus res ulla videri.

Novâ autem postea tempestate coortâ, in sua quæque loca
 secrevit, atque imprimis cum in unum coiissent, graviora
 Terræ corpuscula, tenuia, atque rotunda, è quibus fiunt
 cœlestia, arcu suâ constrictione expressere, quæ cum in al-
 tum avolarent, quæ in sublimi sunt, omnia effecerunt:

Id.

— Primùm terrai corpora quæque
 Propterea quòd erant gravia, & perplexa coibant:
 In medioque imas capiebant omnia sedes.
 Quæ quantò magis inter se perplexa coibant
 Tam magis expressere ea : Quæ mare, sidera, solem,
 Lunamque efficerent, & magni mania Mundi.

Esto ergo Terram leviora omnia suo pondere ex se expressisse, quare tamen eidem, sicut & ipsa aqua, in eodem vortice non supernatarent? Quâ vi tanto intervallo à se arcere posset? Quidve tantas moles à se separatas in sublime sustulit? Aut quæ vis sublatas in æthere tenuissimo tandiu sustinuit, cum innatæ gravitatis pondere deorsum abripiantur omnia? Quis verò putaret illustrissima ista Corpora, è vaporibus quibusdam hæc facie exhalantibus, sui exordia coëpisse? Etiam si enim Sol, Planetæ, cæteraque sidera ista fortè ratione nasci potuerant, cum nil nisi Meteora sint tanta, quanta videntur, non aliter quàm Ignis fatui è locis lulentis ubique oriuntur. Quî tamen ingens, atque admirabilis iste Cœlorum arcus immensâ pene amplitudine diffusus extrui potuerat? Quid portento similis fingere poterat Poeta, amens, quàm pulvisculos aliaque corpora levissima, solummodo quòd è Terrâ exprimantur, in tam robustum fornicem, fortè coisse, qui se solâ fabricationis suæ formâ sustineat? Ut quidem si sobrius, mentisque compos philosophiam suam ludibrio dedisse velit vir facetus, eam descriptione magis ludicrâ irridere non potuit, quàm quâ laudavit.

*Non aliâ longè ratione ac sæpe videmus,
Aurea cum primùm germantes rore per herbas
Matutina rubent radiati lumina solis,
Exhalantque lacus nebulam, struuntque perennes;
Ipsa quoque interdum Tellus fumare videtur,
Omnia quæ sursum, cum conciliantur in alto,
Corpore concreto subtexunt nubila Cælum:
Sic igitur tum se levis, ac diffusilis æther
Corpore concreto circumdatus undique sepsit,
Et latè diffusus in omnes undique partes,
Omnia sic avido complexu cætera sepsit.*

Quam, inquam, similitudinem, si sibi ludificari vellet, comminisci potuerat, quàm immensam Cœlorum concamerationem, non aliter quàm nebulae è lacuum vaporibus concreescunt, corpusculis quovis fumo, & pluma levioribus, hoc è puncto expressis, extructam fuisse. Næ sapienter Diis suis, quos.

quos immortalitatis securos esse voluit, consuluit Epicurus, quòd eos extra Mundi mœnia ruinarum metu posuerit. Atque equidem miror vos omnes Epicureos ex apricis hortis confugientes in Stoicòrum porticu asylum non quæsisisse. Ipse profectò, si è vobis fuisset, caput nusquam uno quidem momento, ne cœli ruinâ inteream, tutum esse putarem.

SECT. X. De solis, siderumque magnitudine, quæ tanta quanta videntur, seu paulò aut majora, aut minora esse voluit Epicurus, quicquam dicere penitus præterirem, nisi quòd homo doctus hominem indoctum nuperrimè à sententiæ suæ stupiditate defendere suscepit. Primum ergo quid censuit alter, tum deinde quì quod censuit, alter excusare potuit, videamus. Το ὃ μέγεθος ἡλίου π ἐ τῶν ἀστέρων καὶ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς πλικύτον ἐστὶν ἡλίον φαίνεται. Κατὰ δὲ τὸ καθ' αὐτό, ἥτοι μείζον τῷ ὁραμένῳ, ἢ ἐλαττον μικρῶ, ἢ πλικύτον ὑπάρχει· ἔγω γὰρ τὰ παρ' ἡμῶν πλεῖστα ἀποστήματα θεωρέμια, καὶ τὴν αἰδομένην θεωρεῖται. Magnitudo verò & solis, & reliquorum siderum, quod ad nos quidem attinet, tanta est, quanta & apparet. Quod ad ipsam verò rem spectat, aut paulò major, aut paulò minor, aut tanta quanta videtur; istà nimirum varietate exhibentur sensibus ignes, quì apud nos ex intervallo spectantur. Perspicuum, sanè satis mihi videtur effatum, solem non multò aut majorem, aut minorem esse, quàm nobis appareat, ut neque lucernas, quæ ex intervallo spectantur, multo aut majori, aut minori magnitudine, quàm sunt, apparere: Sol autem an major, an minor sit, quàm videatur, nos nescire, uter autem sit, non multum discrepare. En verò, quì excusare velit Gassendus! Primum attende, inquit, distinxisse Epicurum apparentem solis magnitudinem à verâ, ut sit alia καὶ τὸ πρὸς ἡμᾶς, secundum nos, atque adeo semper tanta est, quanta videtur: Alia καθ' αὐτό, secundum se, atque ita, quanta sit, definiri non possè. Ita quidem, docte, distinxit tuus Epicurus, sed ut cætera omnia, ineptè, & ridiculè; Cùm enim solem secundum nos tantum esse, quantus videtur, dixerit vir gravis, quid aliud, quæso te, dixit, quàm tantum nobis, quantus videtur, videri? Prudens effatum, atque bipedum stupidissimo dignum! Hic ergo
rurlus

Gass. Phys. S. 2.
l. 2. c. 5.

Ep. ad Pyth.

rurfus paululum ridendum est, cùm hominem tam cautâ gravitate rem quamque, ut apparet, apparere definire audiamus. Atqui pergit Gassendus, cùm solem tantum esse *secundum se* dixerit, quantus nobis apparet, non propterea pedalem dixisse; id invidiosâ consecutione deductum est, sed tantum esse in suâ sphærâ, eôve Cœli ambitu, in quo est, quantus est angulus, qui ex oculo ducitur in ejus extrema. Idne Epicurus voluit? Illéne de anguli ratione inter solem & oculum cogitavit? Noluit tantam sibi injuriam fieri, noluit eam in rebus Mathematicis, quas summo fastidio contempsit, scientiam sibi imputari: Ad regulam suam, quam initio jam ante præscripserat, respexit. *Σημεῖα δὲ τινὰ τῶν ἐν τοῖς μετώροις συντελουμένων φέρειν δεῖ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γινομένων, ἃ διατρέτται, ἢ ὑπάρχει ὡς ἐπὶ ἐν τοῖς μετώροις φαίνονται.* Quasdam eorum conjecturas, quæ sublime fiunt, ex iis ducere oportet quæ apud nos, quæ nempe observantur, ac perinde se habent, ac ea quæ sublime visuntur: Atque adeo cùm in triclinio suo, ut parcius, aut lautius cœnaverat, Lucernas eâ varietate oculis exhiberi contigerat, ut modo majores, modo minores videantur, ita solem precisè tantum quantus videtur dicendum non esse, cùm fortè paulò aut major, aut minor esse potuerat. Quid ergo, inquit Gassendus, putâsne Epicurum fuisse quovis Rustico hebetiorem? Esto, non magnus Geometra fuerit, at sensu solùm communi opus, quo si destitutus fuit, quâ potuit vel solum ejus Contubernium magnos viros facere, ut Seneca testatur. Quovis rustico hebetiorem an putem esse interrogas? Imò quovis asino, & stipite: Is enim fuit istius hominis, dicam, an pecudis, incredibilis stupor, ut quodam Naturæ fato nihil sapere potuerit. Et quid mirum? Cùm in summâ rerum omnium ignorance summus Philosophus esse velit. Atque adeo Philosophiam eâ ruditate, quâ quivis tractaret rusticus, tractavit. Cùm vero rerum ignorantia, mentisque stupori summa accellerit arrogantia, hominem stultum in pecus infatuavit. Verum de Magistri ingenio è discipulorum acumine judicari cum volueris, adeoque eum quendam magnum fuisse, quòd ex illius contubernio viri quidam magni prodiisse memorentur. Quos dicis magnos viros? An magnos Philosophos? Ne, si, bene memini, unum

quidem, tu omnium, qui hanc sectam secuti sunt, primus es, quem quâvis eruditione instructum esse accepimus. Quid autem tu, quod Epicuri causam adjuvet, magnis tuis voluminibus præstitisti? Nisi quod dimidium alterum optimè refutaveris, alterum pessimè excusaveris. Nimirum quoties à Magistro dissentendum esse putas, optimis argumentis hominis oscitantiam semper reprehendis: Quoties verò tueri velles, vapulandum unâ cum illo te ipse semper præbes. Quippe ne unâ quidem defensione eum à stultitiâ vindicare potes, sed in facillimam reprehensionem in omnibus ipse incurris. Atque ex illo, vix quicquam aliud omni tuâ industriâ lucratus es, nisi solum quod omnia Naturæ phænomena non qualitatibus, nescio quibus, sed corporum exiguo- rum motibus confecta esse intellexeris. Quos autem alios habuit discipulos? Multos, magnosque viros. Qui autem vitam politicam, aut militarem secuti sunt; quorum igitur plerisque, quanquam civili prudentiâ, aut militari disciplinâ multum valerent, ut potuit quisque, etiamsi literas nesciverit, tenuiter admodum doctos fuisse suspicor. Etenim audax est istuc hominum genus, qui si quid singulare aut oscitanter legerint, aut ab aliis fortè audierint, magno clamore, majori autem fastu, cuique narrare solent, etiamsi dogmata sua non minori credulitate, quam vulgi errores quis rusticus, qui literas non novit, arripuerint. Cujusmodi homines nostris temporibus, complures ipse novi, qui si Hobbium, aut Vaninum, aut ejusmodi alium quemvis sophistam levissimè læsitaverint, mox circumvolitare, stulti hominis sapientiam mirari, omnia, quod cum Magistri decretis, non convenirent, tum Ecclesiæ, tum reipublicæ turbare. Qui tamen, si propius accesseris, nihil intelligunt, ne quidem ipsum Magistrum, sed solum ut majoribus sapientiores videantur, in omnibus novare moliantur. Atque ejusmodi olim fuisse plerisque Epicuri sectatores non dubito, qui cum ab eo didicerint quemque sui solius rationem habere, se statim sapientes, aliosque omnes, qui remp. suâ quicquam interesse putabant, stultos existimavere. Atqui verò si præter has sapientiæ umbras, quos præclaros sectatores, ut plures Ciceronis ætate ejusque familiares, habuit. si plerumque non hominem; sed solam vitæ rationem

securi

secuti sunt, qui cum in magnis istis reip. calamitatibus cui factioni se darent nescirent, hoc uno Epicuri effato, quemque sibi soli charum esse oportere, sibi consulendum esse putarunt; atque igitur modo suæ salutis, quoquo modo provisum fuerit, nihil suâ interesse an remp. ipsi evertant, aut everti patiantur. Et si qui boni fuerint, ut fuere speciatim Atticus, & Cassius, in iis optima Naturæ indoles tererrimam dogmatum malignitatem superavit. Alii autem quos tantâ Naturæ probitate nasci non contigit, nil nisi scelera mobileantur, atq; è scholâ istâ prodire immanes istæ belluæ, qui optimum istius reip. regimen everterunt. Quicumque autem fuere, qui eum intervallo secuti sunt, ipsum, quique cum eo vixerunt omnes, si ex eorum aut dictis, aut scriptis judicare liceat, quovis rustico hebetiores fuisse novimus. Verum ista fortè plus æquo secuti sumus, cum itaque hominem tam in Physicis, quàm Mathematicis rerum omnium juxta ac si rusticus fuisset prorsus ignarum fuisse probaverimus; quod solem magnitudine pedali, aut bipedali seriò esse crediderint, dogma nimis inane, & ineptum est, quàm ut redargui mereatur; ad illius ergo motuum rationes pergamus.

SECT. XI. Primum ergo quæ, & quo casu, eum ab ortu in occasum commeare contigit? *Ἐπ. ad Pyth.*
*Οὐκ ἀδύνατον μὲ γίνε-
 σθαι καὶ τὸ ὅλον ὑεανὺ δύναι, ἢ τὸ τε μὲ εἶναι, αὐτῶς δὲ δύναι καὶ
 πάλιν εἰς ἀρχῆς ἐν τῇ γένεσι τῷ κόσμῳ ἀνάγκη δαπάνησθαι ἐπὶ
 ἀνατολῇ.* Fieri nihil vetat, aut toto Cælo circumducto, aut Cælo
 stante, ipsis circumductis moveri juxta necessitatem motus ab
 usque initio, tum cum mundus generaretur factam impressamque
 ex parte Orientis. Aut, ut Lucretius,

*Principio magnus Cæli si vertitur orbis :
 Ex utraq; polum parti premere aëra nobis
 Dicendum est : Extraque tenere, & claudere utrinque :
 Inde alium supera fluere, atque intendere eodem,
 Quo volvenda micant æterni sidera mundi :
 At alium subter, contra qui subvehat orbem :
 Ut fluvios versare rotas, atque haustro videmus.
 Est etiam, quoque uti possit cælum omne manere
 In statione, tamen cum lucida signa ferantur :*

Lib. 5.

*Sive quod inclusi rapidi sunt aetheris astus,
 Quærentesque viam circumversantur, & ignes.
 Passim per cæli volvunt se immania templa :
 Sive aliunde fluens alicunde extrinsecus Aër
 Versat agens ignes : Sive ipsi serpere possunt,
 Quo cuiusque cibus vocat, atque invitat euntes,
 Flammea per cælum pascentes corpora passim.*

Quanquam, in aliis argumentis, homines contemptissimos solâ irrisione semper excipere soleo, cum verò, quæ de solaris cursus ratione nugantur, audiamus, subirasci, & stomachari oportere puto. Quid enim cum tam incredibili pernicitate circumferatur, cum tam mirabilem in tanto impetu æquabilitatem conservet, cum tantas noctis, dieique vicissitudine utilitates afferat, cum summâ providentiâ cursus non rectos, sed obliquos conficiat ; cum tam accuratâ spirâ antrosum, retrorsum, circumferatur, cum ut, rerum nostrarum incolumitati utile sit, hinc inde excurrat, cumque eo usque discesserit, ut si ulterius, detrimenta ferret, sensim contrariam in partem stupendâ ratione se convertat : Cum denique illius motûs constantiâ, varietate, & vicissitudine optimè rerum salutis provisum sit, ita ut, si aliâ quâvis ratione cursus instituatur, utilitates omnes, quas nunc affert, funditus perimeret ? Quibus omnibus, nihil magis à casu se alienum esse, aut optimo consilio factum fuisse monstrare potuit. Quî ergo, inquam, homines feremus, qui, his omnibus ultrò neglectis, nihil aliud in sole animadvertunt, quàm quòd fortè moveatur, atque moveri, quòd eo modo Mundi initio moveri contigerit. Scitote ergo, Epicurei stipites, solem non modo moveri, sed optimâ, quâ potest, ratione moveri. Scitote eo ambitu, quem tenet, confedissee ; quòd si propiori, nimîâ vicinitate omnia in cineres percoxerat ; si remotiori, nimio intervallo nihil procreare valuerat. Scitote certâ ratione moveri, ut, motus varietate, omnibus Mundi partibus sui beneficium largiatur ; ne, si suo loco immobilis hæsisset, istas, quibus semper impenderet, regiones constanti ardore exhauriret ; quibus nunquam accesserat, eæ perpetuâ nive algerent. Scitote in orbem moveri, & non modò nobis, sed & iis (si id credere possitis

possitis Epicurei) qui nobis adversis stant vestigiis, proſit ; ne, ſi continuò uni hemiſphærio incubuerat, iſtuc penitus arderet, dum alterum omni calore deſtitutum prorſus ob-
 riguiſſet. Scitote tam æquabili celeritate circumferri, ut debita calidi, & frigidi, ficci, & humidi temperamenta con-
 ſervet ; ne, ſi nimis diu, aut adeſſet, aut abeſſet, alterum de
 altero nimium prædaretur. Scitote ad utrumque Solſtiti-
 um grefſu ſpirali excurrere, ut Anni ſpatio æqualem ſui
 vim omnibus Terræ regionibus diſtribuat ; ne, ſi eodem
 ſemper circulo volvatur, regiones rectâ ſuppoſitæ flagra-
 rent, aliæ autem, ab utroque latere ſitæ, nullo illius be-
 neficio uterentur. Scitote intra ſolſtitia acceſſus, ac reſeſſus
 ſuos definire, quod in ultimis Terræ angulis quorſdam frigi-
 ris fontes eſſe expediat, qui utrinque ſolis ardorem, qui in
 medio dominatur, temperarent ; ne, ſi ad uſque Polos eva-
 getur, ipſe victis omnibus frigoris copiis nimio calore om-
 nem Naturæ humiditatem abſorberet. Scitote annuas con-
 verſiones ſummâ conſtantiâ ſervare, ut debitâ viciffitudine
 æſtatis brumæque tempeſtates redirent ; ne, ſi citius
 curſum inflectat, fruges, quas genuerat, maturitatem non
 aſſequantur ; ſi tardius, tum ipſe nimis diuturno impetu eas
 enecaret, tum altera Terræ pars, quam deſeruerat, nimis
 diuturnâ illius abſentiâ interiret. Quid ergo has omnes uti-
 litates cùm videritis tam implexâ varietate, tam longâ con-
 filiorum ſerie, ut, ſi in uno omnium aliter evenerat, peri-
 iſſent omnes, comparari ; ſic comparari, ſolummodo quòd
 Mundi initio ſic fortè evenerit, quæſo, vos per ipſum hu-
 mani generis pudorem, ne dicatis.

Cùm verò hæc omnia tam opportunè fiant, en quibus ca-
 ſibus omnem illorum molitionem machinati ſunt Epicurei.
 Primùm ergo, ſi quæramus de aptiſſimo Solis à Terrâ inter-
 vallo ; Solem inquirunt & Lunam, cateròſque Planetas loco
 medio inter terram & ſummum æthera, quòd ſint mediū in-
 ter utrumque ponderis, conſediſſe.

Quod neque tam fuerint gravia, ut depreſſa ſederent,

Lucr. lib. 5.

Nec levia, ut poſſent per ſummas labier oras :

Et tamen inter utraſque ita ſunt, ut corpora viva

Verſent : Et partes ut Mundi totius extent.

Primum autem nihil de intervalli commoditate; deinde igneæ Naturæ cum sint, quæ omnium levissima est, cur non ipsi in æthera summum avolarent? Cur non eadem altitudine, quâ sita sunt sidera fixa, volvuntur, cur Cœli mœnia cum tantâ soliditate fabricentur, sunt ignibus istis leviora? Imò quanquam mediæ sint fortis, ita ut locum medium, Cœlum inter, & Terram nancisci debuissent, cur tamen tanto intervallo sint inter utrumque interjecti? Cur inter Planetas Sol neque propiorem, neque remotiorem ambitum obtineat? Cur neque Lunæ, neque Saturni orbe, nisi ne noceret, confederit? Cur denique in Terrarum orbem non decidant omnes, cum sint æthere puro, ac tenui, quem incolunt longè crassiores? Quid ergo est quod prohibeat quominus in eundem locum, in quem sua fert natura, delabantur? Præsertim cum radii solares tam incredibili impetu in eam suo solo pondere trajiciant, quæ ipse Solis globus etiam si bipedalis, majori suâ gravitate non deferatur? At cum Sol, sideraque in æthera avolaverint, quid est quod tantas moles tantâ constantiâ, tantâ æquabilitate, tantâ denique cursuum varietate circumferat? Nunc mentem advortite, auresque arrigite; nunc enim maxima Epicurei stuporis portenta audietis. Primum autem machinâ utuntur, Sphæris nempe cœlestibus, quibus cum infixæ sint sidera, iis circumductis ipsa simul devehit. Atqui verò ad Artificem confugiunt, cum omnis machinatio solius sit Artificis opus. Istâ itaque ratione si sidera moveantur, quo tamen casu ipsi Orbes extrui potuerant, ut suo quisque motu feratur, ut neque alium quemvis impediat, aut alio quovis impediatur? Quo casu, etiam si fortè moveri contigerit, tam incredibili æquabilitate cursus suos gubernare possint, ut uno momento, per omnia secula neque tardius, neque citius absolvantur? Cum itaque præter ipsam machinationem eadem omnia de machinarum, ac ipso siderum motu, si ipsa se moverent, sint quærenda, propterea quo casu, quâve necessitate ipsa se movere voluit, Epicurus, dicemus. Primum quod cum mundi initio motus necessitatem à parte Orientali impressam habuerint, in occasum pabuli aviditate semper procedant. *Τὰς πικρίας αὐτῶν, ἐκ ἀδύνατον, μὴ γίνεσθαι καὶ πῶς τῷ ὄλῳ ἕβαν ὀίνῳ, ἢ τίντι μὴ σῖσι, αὐτῶν δὲ ὀίνῳ, καὶ πῶς οἷον ἀρχῆς*

ἀρχῇ ἐν τῇ γαίᾳ τῷ κόσμῳ ἀνάγκη ἀπογενηθεῖσθαι ἐπ' ἀνατολῇ
 εἴτα τῇ δερμυσίᾳ καὶ τῷ πᾶσι δυνάμει τῷ πᾶσι αἰετῶν τῷ ἐξῆς
 τύπος ἰόντων. *Motus astrorum fieri nihil vetat, aut toto Cælo
 circumducto, aut ipsis Cælo stante circumductis, nempe juxta
 necessitatem motus ab usque initio, tum, cum generaretur Mun-
 dus factam, impressamque ex parte Orientis, ac Igne deinceps
 ob calorem in consequentia ad depastionem procedente. Nihil
 autem ad ista rei Phænomena, quorum præcipuè rationes
 perquiruntur, non enim tam de ipso motu, quam de illius
 proprietatibus sciscitamus: Esto ergo, solem mundi initio
 fortè in quam partem moveri, cur tamen motu circulari,
 cur eà celeritate, cur eà æquabilitate, cur eo ambitu, cur li-
 neari spirali? Quid an alii ignes qui solùm, ut pabulum
 depascant, circumferuntur, istas movendi leges conservant?
 Alia ergo omnium causa, quàm pabuli reperienda est, nisi so-
 lem non alià constantiâ, aut æquabilitate, quàm Ignem fa-
 tuum moveri dicetis. Si deinde, quæ solstitiales solis con-
 versiones contigerint, interrogemus, viis quatuor expli-
 candas esse inquit ipse veritatis pater. Aut quod ab initio
 ea circumgyratio huic sideri imprimi potuerat, ut spirali
 motu circumducatur, aut quod Cælum progressu temporis
 istam obliquitatem contraxerit, aut quod aëre, & ventis
 repellatur, aut denique quod pabulum sequatur. Cùm ve-
 rò motu hoc spirali mirabilius sit nihil, quo scilicet Sol quo-
 vis die cursum novâ orbitâ perficiat, in certam latitudinem
 excurrat, quò cum pervenerit, revertat; hujus tam mira-
 bilis effectus si causam quæramus, an non responsum philo-
 sopho dignum sit, quod aut mundi initio, aut aliquando
 temporis progressu, sic fortè solem moveri contigerit? Hoc
 est cùm à magno Philosopho sciscitemur, qui hujusmo-
 di motus Soli contigerit, satis responsum putat vir acutus,
 quod eidem contigisse contigerit. Proximè verò cùm pa-
 bulandi causâ evagari velit, cur non semper in eandem viam
 depascat? Cur, relicta pabuli copiâ, cursum inflectat? An
 non vobis Epicureis mirum videatur, cùm ad solstitium ac-
 cesserit, à quo ad usque polum opimi pabulationis tractus
 porriguntur, ut ad tam pinguem depastionem invitari se
 non sit passus, sed per eundem tractum redeat, cujus omne
 pabulum hesternodie devoraverat? Nisi sanè moderatore
 quodam,*

quodam, versis habenis, refrænetur, vix potuisse puto sibi à tam fœcundis, atque uberibus pascuis temperare.

Denique cùm aëre, & ventis ferri voluit Epicurus, sive ut majori elegantia Lucretius :

Lib. 5.

*Fit quoque, ut è Mundi transversis partibus aër
Alternis certò fluere, alter tempore possit :
Qui queat æstivis solem detrudere signis,
Brumales usque ad flexus, gelidumque rigorem :
Et qui rejiciat gelidis à frigoris umbris
Æstiferas usque in partes & fervida signa.
Et ratione pari lunam, stellâsque putandum est,
Quæ volvunt magnos in magnis orbibus annos,
Aëribus posse alternis in partibus ire.*

Quid non dicent, & credere se fingent Epicurei, qui tam ratos, tam veloces, tamque æquabiles tantarum molium cursus incertis, & fortuitis ventorum flatibus fieri posse, aut sibi persuadeant, aut aliis persuadendum esse putent ? Quamquam tamen, id si fecisse poterant, eadem de ventorum ortu, tam perennium, atque tam certo ordine redeuntium difficultas superfit ; præsertim cùm tam disparibus, variis, & contrariis cursibus moveantur sidera, quo constat eodem flatu moveri non posse ; at si diversis, rursus ad provincias recurritur ; & suum cuique ventum dare oportebit, qui proprio operi insistat, atque vim suam dirigat, & moderetur. Si profecto Lusores ad utrumque solstitium collocasset, qui Planetas omnes, tanquam pilas, hinc inde jactarent, majori longè verisimilitudine rem expediverat, quam cùm tam admirabilem motuum constantiam, & varietatem ventis fortuitis, incertisque aëris agitationibus expedire se putat. Isti enim, ut fieri solet, suas sibi leges ferre potuerant, ut neutri, uter vicerit, certas ultra lineas pilam insequi liceret ; cujusmodi ratas ludendi leges, aut ventos sibi præscripsisse fingatis, aut, ne fingatis, tam ratos cursus gubernare.

Quid autem in cœlestium ratione hominem ulterius sequar, qui eâ ignorantia, eoque stupore fuit, ut crederet Ortus Occasusque Solis, & Lunæ contingere posse, per accensionem

accensionem in Oriente, & extinctionem in Occidente? Atque etiam per sui Luminis extinctionem posse utriusque effectus contingere? Longitudines denique alternantes noctium, & dierum per hyemem, perque æstatem contigisse, quod circuitiones solis, nunc velocius, nunc tardius absolvantur? An non dignæ sit fabellæ, ob quas divinam Providentiam funditus ex omni rerum Naturâ tollamus? Quis Numinis Providentiâ, tanquam machinâ, uteretur, qui, quæ factu sunt difficillima, omnia sine machinamentis, tantâ facilitate, expediret? An non dignus hic vir sit, qui hominum genus à sublimium superstitione liberaverit? Quis enim quicquam quod sublimè factum est, miretur, cum intellexerit solem facem bipedalem esse; eodem modo, quo ignes fatuos, moveri, & quovis vespere extinguî?

*Quis potis est dignum pollenti pectore carmen
Condere pro rerum majestate, hisque repertis?*

Quis quæ æthereis cernuntur in oris non nisi divino isto Numine fieri posse metueret, cum eâdem facilitate, quâ, quæ intra privatos parietes contingunt omnia, fieri didicerit? Quid, an non potest meteoron quodvis exiguum scrobe posticâ accendi, nisi eidem quis Deus ignem supposuerit? Quid, an non potest ventis huc illuc impelli, nisi quis Deus cursus vagos moderetur? Scito ergo ipsum solem, quem omnium sublimè apparentium maximè miraris, sic nasci, sicque moveri. O incredibilem humani ingenii, si stupere ineptiis sudaverit, stupiditatem! Quenquâmnè hominem tantum tantis nugis delectatum esse, ut earum inventionem nihil minus, quàm nominis immortalitatem summâ insolentiâ sibi polliceatur! Nulla certè bellua hebetiorem pecudem, quam Epicuri mater, utero effudit. Etenim tam obtusa, & quidem belluina sunt, quæ in eo leguntur omnia, ut, cum legerim, an legam, pene dubitem. Quamquam enim non multos præclaros sui sectatores habuit (atque unum habuisse mihi portenti simile videtur) tantum tamen stipitem, doctos omnes, majori contemptu non habuisse, stupeo. Qui enim ab eo dissenserunt, non tanquam pecus, sed hominem, imò tanquam è Philosophis unum

tractavêre, atque cum reprehenderint, horribili candore veniam præfati sunt. Ipse Seneca sæpius laudavit, Marcus Cicero, quanquam summam ei hebetudinem, quasi detractis de homine sensibus, sæpe exprobrat, sæpe tamen quâdam honoris specie habere videtur, atque solus omnium Plutarchus eo, quo debuit, contemptu habuisse visus est. Neque tamen ipse, aut Cicero, cum contempserit, eâ quâ oportet, indignatione contempserunt, atque in reprehensionibus, quæ in illius Physicam tulerunt, vix ulterius provecti sunt, quàm ut omnem Mundi ornatum fortuitâ atomorum concursione factum fuisse irriserint. Quod autem speciales, quas attulit, rerum rationes spectat, nihil illi, nisi quod bipedalem solis magnitudinem, atque atomorum sine causâ declinationem ludibrio habuerunt, Epistolis ad Herodotum, & Pythocli usi sunt, ut mirer sanè illos, præsertim Ciceronem, in Libris de Naturâ Deorum, quibus omnem cujusque Naturæ partis solertiam secutus est, omnem illius stultitiam in re quâque explicandâ non irrisisse, nisi quod amicorum qui eum secuti sunt, gratiâ, aut nimis affectato candori, pro Academico istius ætatis more, homini pepercerit. Ei igitur, cui tanta pepercerunt ingenia, ne candore, & æquitate defuisse videar, propria ipsius verba diligentius fortè quam par erat, ex indubitatis suis scriptis attuli, quibus pellectis si quis eum doctiorem pecudem, quam ipse existimavi existimare possit, aut sim ego, aut sit iste pecus. Cujus rei judicium libentissimè penes sapientes esto.

SECT. XII. Peractis autem sublimium rationibus, si quæ ante pedes videre dignemini, ad Terram, si placet, descendamus, atque primùm de aëre, cum per eum transire necesse sit, quòd putatis, dicite. Quid autem interrogas, inquitis, cum ex ipsis rei Phænomenis corpusculorum levium laxè volitantium aggeriem esse noverimus? Esto igitur etiam, ut placet, laxa aggeries, quæ autem ista Lucem ad nos deferre possit, quæso, à vobis audiamus? Atqui de istâ re quoque vos nihil, (quasi in hortulis vestris talparum more vixeritis) nisi quòd Lucis radii solo gravitatis pondere, à sole ad nos usque temporis momento deferantur? Quod equidem inter præclarissima ista Epicuri inventa, quibus in ipso

ipſo mortis articulo ſibi immortalitatem pollicitus eſt, numerari vellem. Solem ſcilicet eſſe bipedalem, Atomos pondere ſuo rectâ lineâ delatas declinare, atque ſolem occidentem extingui. Nemo enim luci tantam gravitatis vim in-eſſe, niſi qui idem iſta omnia, dicere potuerat. Saltem motûs impetu quis dubitaret eſſe lucem corporum graviffimam cûm ſuis ponderibus à Cœlo uſque ad Terram temporis momento, præcipitetur. Quanquam cûm tanto impetu deciderit miror non aërem omnem, & quicquid præterea, in quod fortè decidad, ſecum in terram ſummâ vi præcipitare. Et denique fœliciter contigit aëris tenuitas, ne, ſi concretus fuerat, omnem Lucis motum intercepiſſet. Poſthæc autem omnia, eſto aër, nil, niſi laxa aggeries, quî tamen tam accuratè temperari contigit, ut animantibus vitalem, & ſalutarem ſpiritum ſemper præbeat? Si enim craſſus, & concretus fuiſſet, omnino reſpirare non poſſemus; ſi calidus, is, quem ſanguini refrigerando ſpiritum ducimus, totius maffæ incendia cieret, ſi nimis frigidus, calorem vitalem algore corripuerat. Cûm verò ſummâ puritate ubique fuſus, & extenuatus ſit, ſemper præſtò eſt ſpiritus vitalis, quem ducamus: Atque etiam cûm neque calidus, neque frigidus, ſed utriuſque compos, frigorum, & calorum, ſine quibus omnis interiret Natura, annuas efficit varietates. Si verò aër tenui fortè naturâ conſiſtat, quis tamen pulmones tam commodè eidem inſpirando, & expirando, quo præcipuè vivimus, effecit? Quid an accuratam omnem iſtam machinationem fortuito, & non reſpirationis cauſâ, factam fuiſſe putas? Quid autem hominem turpiſſimis huiusmodi portentis urgeam, quem oculos videndi, linguam loquendi, aures audiendi cauſâ non fuiſſe effecta, dicere non puduit? Quod cûm dixerit, ſatis dictum opinor, nullis enim unquam argumentis, ut quid turpius dicat, cogetur.

Aëre autem in ſublime fuſo, quomodo terram, & mare efficiemus, quî aquam, ne omnem Terrarum orbem operiret, in ſuum locum ire jubebitis, quî alveum ei recipiendæ effodietis? At iſta cûm ſint humilia, nihil ad Epicurum pertinent; è dignitate ſua non eſſe putat, de rebus tam vilibus, quæque ante pedes ſunt Philoſophari. Ipſe enim ſublimum ſe Philoſophum eſſe, geſtit, atque igitur, devictis Diis,

& detractâ omni à sole, & sideribus, admiratione, vir in Cœlum victoriâ elatus terrena despicit. Paulò, autem humilior Lucretius, ipse enim Magistrum miratus est, Magister verò, præter se, neminem. Hic ergo cùm Cœlum, & Sidera corpusculis Terrâ expulsi extruxerat, sic demum Terram, & Mare extruxit.

Iub. 5.

*His igitur rebus retractis, Terra repente,
Maxima quâ nunc se ponti plaga carula tendit,
Succidit, & salso suffudit gurgite fossas:
Inque dies quanta circum magis ætheris æstus
Et radii solis cogeant undique Terram
Verberibus crebris extrema ad limina apertam,
In medio ut propulsa sua, condensa coiret:
Tam magis expressus salus de corpore sudor
Augebat mare manando, camposque natantes:
Et tamò magis illa foras elapsa volabant
Corpora multa vaporis, & aëris, altaque Cæli
Densebant procul à Terris fulgentia Tempa:
Sidebant campi, crescebant montibus altis
Ascensus: Neque enim poterant subsidere saxa,
Nec pariter tantundem omnes succumbere partes,
Sic igitur terræ concreto corpore pondus
Constitit, atque omnis mundi quasi limus in imum.
Confluxit gravis, & subsedit funditus, ut fax.*

Cùm verò Terram, & Aquam è particulis diversâ formâ figuratis factam, atque cujusque formæ particulas infinitas fuisse velit; An non cùm tanta sit utrarumque copia, mirabili casu contigit, in exiguo hoc orbe tot atomos terrestres, cum tot aqueis, coivisse? Cùm si aut plures unius, aut pauciores alterius generis coiverant, inutilis fuerat ex iis exorta moles, si enim plures aquæ, aut pauciores terræ coivissent, fieri non potuit, quin universam Terram aqua inundaret. Cùm verò ipsa aqua, ut nunc contigit, non sit, quantum apparet, pars terræ millesima, utpote quæ rarissimè ad mille partium suum altitudinem profunda reperiatur, quæ ad totius molis magnitudinem si conferamus, quàm exigua pars sit, quisque novit. An non igitur mirabili casu contigit, cùm pars sit utriusque .

utriusque copia, nempe infinita; aqueas particulas tantâ paucitate, tantâ turbâ terrenas huc appulisse, ut, si aquea una accesserit, mille terrenæ accesserint, nimîâ sanè numeri disparitate, cûm sint utriusque generis innumerabiles. Si verò res soli casui permittatur, ut suppari numero coagmententur, expectare oporteret, ut, si mole aliquantum, non tamen multùm discreparent. Quid ergo si Terræ moles, aquæ moli fortè par fuerat, aut duplo, aut triplo imò aut decies major, quid aliud ex iis fieri potuerat præter liquidam molem, campósque liquentes? Atqui ut tam immensâ inæqualitate constipentur, ut sint ad aquæ unam terrenæ mille, profectò quid majus est, quam ut nisi à vobis soli casui imputari possit. Quoniam verò de figurarum in atomis varietate facta est mentio, ab Epicuro, si Physicus fuisset, porrò perquisiveram, quis Geometra eas tum diversimodè figuraverit? Cûm quòd incomprehensibiles formarum species, tum quòd cujusque formæ infinitas atomos esse statuerit. Sic enim ille;

Τὰ ἄτομα τῶν σμάρτων ἔ μετὰ, ἔξ ὧν ἡ αἰ συγκροτοῖ γίνεται, ἔ
 εἰς αὐτὰ διαλύονται, ἀπερίληπτά ἔστι τὰ διαφοραῖς τῶν σχημάτων. ἐν δὲ
 διωατὸν γίνονται πᾶσι τοῖς αἰσθητοῖς διαφοραῖς ἐκ τῶν αὐτῶν σχημάτων
 ἀφαιρημένων. ἔχει δὲ ἕκαστος τὸ σχῆμα ἁπλῶς ἀπεριείσιν
 ἄτομοι. ἐν δὲ τὸ πᾶν εἶναι τῶν πλήθει τῶν αὐτῶν ἀπειρον, εἰ μὴ ἁπλῶς
 ἀπειροὶ ἀνείσιν αἱ ἕκαστοι τὰ σχῆμα ὁμοῖα. τὰ δὲ διαφοραῖς
 ἐκ ἁπλῶς ἀπειροὶ εἶναι, ἀλλὰ μόνον ἀφαιρητικοί, ὥστερ εἶρεται,
 εἰ μὴ μέλλει κε, ἔ τοῖς μεγέθεσιν ἁπλῶς εἰς ἀπειρον αὐταῖς ἐκβάλλει
 λειν, ἀπὲρ ἐν τῶν ὁρισμένων μεγέθει ἀπείρου ὄντος ἐκ διαφοραῖς ἀδύνατον.
Insectilia ista, sive solida, è quibus fiunt & in qua resolvuntur concretiones, incomprehensibilia sunt figurarum differentiis, Neque enim hæc tot tantaque rerum discrimina essent, si hujusmodi figurarum diversitas anima comprehendere posset: Atqui tamen in unaquaque figuræ specie infinita numero simpliciter sunt atomi, quoniam alioquin Universum infinitum non foret atomorum multitudine, nisi atomi quæ sunt inter se figuratone similes, infinita numero simpliciter essent. Non sunt verò etiam atomi habende differentiarum numero infinita simpliciter, sed ut jam dictum, solummodo animo incomprehensibiles, nisi quis fortè ipsas ad usque infinitam simpliciter magnitudinem adactas concipiat, quatenus in magnitudine, quæ finita sit, intelligi diversitates, quæ sunt infinitæ, non possunt.

Ep. ad Herod.

Antea unam posuerat atomorum infinitatem, nunc autem innumerabiles infinitatum infinitates; cum innumerabiles figurarum species, atque cujusque speciei infinitas atomos esse voluerit. Quod an absurdè dictum sit, viderint alii, ipse non abnuam; solum de incomprehensibili istâ figurarum varietate, quâ sine causâ quâdam contingere potuerat, doceri vellem. Quippe non intelligo quâ sua cuique hæc formæ species potiusquàm alia quæcunque contigit; multò autem minùs quâ, nisi quis Opifex sibi materiam formaverat, tantâ formarum varietate se ipse Mundo condendo paratas, atque expolitas sistant. Epicuri saltem ratione, quòd ex iis facta sint tam variæ rerum species, effectuum causâ, eâ, quâ sunt, varietate, fieri videntur. Nempe cum summus Opifex variam Naturam moliri statuerat, materiam, quæ suis operibus constituendis idonea sit, sibi paravit. Si verò ipsæ atomi per se tam immensâ varietate fortè extiterint, an non mirabili admodum casu evenit, unam ex omnibus non defuisse? Quod tamen si contigisset, inutilis quoque rerum natura contigerat. Ita si fortè ex innumerabilibus istis figurarum speciebus defuissent atomi rotundæ (è quibus aquam constitutam esse censent Epicurei) omnis, quæ ex iis nasceretur, moles, sempiternâ sterilitate inculta exaruerat; aut si tali figurâ imbutæ, qualis lucidam solis naturam constituat, non extitissent, ipsa rerum Universitas sempiternis tenebris squalida jacuerat. Neque modò tam incredibili casûs felicitàte in rebus tam exiguis contigit figurarum, sed & magnitudinum varietas. Quod quoque nili contigerat, rursus omnis Naturæ usus interierat. Sic enim cum Lumen eâdem quâ aqua figurâ esse, neque nisi molis subtilitate differre voluerit Epicurus, atque igitur eo, quòd non potest aqua, penetrare posse; adeò ut, si eam, quam habent, figuram solis primordia, quam habuisse contigit, nisi quoque aliis omnibus multo exiliorem, omni Luminis usu, & beneficio rerum Natura semper caruisset. Cum ergo atomi tam opportunè, tam incomprehensibiles figurarum varietates sortitæ sint, hinc præclarum ducitur Numinis argumentum, si enim tam variæ, atque admirabiles rerum species ex iis fiant, & si fieri nequeant, nisi istæ tantâ diversitate præstò essent, adeò ut, si una omnium defuisset, omnis rerum

rerum Naturæ pulchritudo interiisset, an non magis, quàm verisimile videatur, non fortè fortunam tam foelici varietate lucisse, sed ipsum Opificem, qui varios istos effectus procreavit, variam iis efficiendis materiam procreasse, atque hinc exortam esse omnem istam, quam intuemur, rerum varietatem & pulchritudinem.

SECT. XIII. Atquì verò cùm tam opportunâ figurarum diversitate extiterint atomi; cùm è duabus earundem speciebus, terrestrium scilicet, & aquearum, exorta sit hæc nostra moles; cùm tantâ utriusque inæqualitate constituta sit, ut, mille partibus, à terrâ aqua vincatur, nihilominus hæc istam universam, cùm eâ levior sit, si sibi permittatur, inundaret. Alveis ergo suis, & receptaculis conclusa prohibetur: Cavitates ergo istas quí fieri contigit? Quòd cùm corpora cœlestia avolaverint, istis retractis Terra repente succidit. At cur non ubique succideret, cùm corpora cœlestia sensim, & vaporum more abierint, quid ergo est, quòd hanc plagam profundùm suffodiat, dum emineat ista, cùm deorsum omnes Terra partes æquali pondere nitantur? Si quidem ingentes Terræ moles avulsæ fuissent, si Proles Titania montes imis radicibus avulsos in Cœlum jaculata fuisset, istâ, inquam, ratione si gurgites, atque ingentes lacunæ hinc inde defodiantur, non mirarer; ut verò rerum minimarum sensim effluentium abiectione tam vasti, tamque profundi hiatus dehiscant, si vos, qui obstinato stupore nihil vultis mirari non miremini, vestram veniam homines mitissimi impetramus, si in hæc quoque re, ut in aliis omnibus, stupiditatem miremur. Factâ autem Oceani cavitate, de cæteris illius facultatibus, quí fiant, nihil solliciti estis, neque quicquam dicitis, nisi quòd sic fortè fieri contigerit. Ut, si quemadmodum mare fiat salsum? Interrogemus; nihil vos nisi quod salsus humor fortè è Terrâ exudaret, dicitis, quamobrem verò, aut omnino, aut salsus, exudet, nihil vos, nisi quod sic contigerit. Si cur tam mirabili constantiâ exæstuet? Eâdem inquitis causâ quâ æthera labuntur; si quâ æthera? Eâdem quâ Oceanus; si igitur quâ tam æquabili tenore utrumque? Nihil rursus vos, nisi quòd sic in utroque contigerit. Ita (ut festinem, cùm tam proluxâ hebetudine
pene

pene erectus obtundor) si quæ fiant nubes, & pluviae?
Summâ utilitate fieri solito lepore descripsit Lucretius,

Lib. I.

——— *Ubi eas Pater aether*
In gremium Matris terrai precipitavit.
Hinc nitida surgunt fruges, ramique virescunt
Arboribus : Crescunt ipsæ, sætisque gravantur.
Hinc alitur porro nostrum genus; atque ferarum :
Hinc latas urbes pueris florere videmus :
Frondiserasque novis avibus canere undique silvas,
Hinc sessæ pecudes per pingua pabula lata
Corpora deponunt, & candens lacteus humor
Uteribus manat distentis : Hinc nova proles
Artubus infirmis teneras lasciva per herbas
Ludit, lacte mero mentes perculsa novellas.

Cùm ergo tanto cùm rerum omnium fructu gignantur imbres, si ab eodem scire aves quibus causis tam altum tolluntur, quibus tam lentè decidant? En Dodonæum hominis Responsum,

Lib. 6.

——— *Ex omnibus annibus humor*
Tollitur in Nubes : Quo cùm bene semina aquarum
Multa modis multis convenère undique adaucta :
Confertæ nubes vi venti mittere certant
Dupliciter : Nam vis venti contrudit ; & ipsa
Copia nimborum turbâ majore coacta
Urget : & è supero premit ; ac facit effluere imbres.
Præterea cùm rarescunt quoque nubila ventis :
Aut dissolvuntur solis super iacta calore :
Mittunt humorem pluvium ; stillante quasi igni
Cera super calido tabescens multalique scat.

Tolluntur ergo semina aquarum ; quâ verò causâ? Nullâ perfectò aliâ, nisi quòd tollantur, cùm autem graves sint aquæ particulæ, cur omnino? Cùmque aère graviores, cur in tantam altitudinem supra eum evehantur? Nullâ rursus aliâ ratione, nisi quòd sic evectas esse contigerit. Quanquam egregiam pluviarum descensûs causam attulit, nempe quòd solis

solis calore istæ Ceræ ad instar liquecant; miror ergo quamobrem guttis frigidis, & non Ceræ liquefactæ ad instar effervescentes depluunt. Cùm autem Poetæ, modò argutas rerum imagines afferant, de Physicis rationibus solliciti esse non solent; en ergo quid ipse veritatis Pater, qui de Nubibus, cùm ad Cœlestium philosophiam proximè accesserint dicere dignatus est. Νέφη γίνεσθαι, & συνιστάσθαι διώανται, & ὥς πλῆσις αἰέρος πνευμάτων συνώσι. & ὥς ἀπλοῦς ἀλλήλων ἀτόμων, & ὅπῃ τινδύων εἰς τὸ τυττό πλέσται, & ἡ ῥέυσματων συλλογὴ ἀπὸ π γῆς, & ὑδάτων. Ἡδὲ δ' ὅξ αὐτῶν, ἢ μὲ θλιβομένων, ἢ ὁ μεταβαλλόντων ὅς τοι διώανται συνιστάνται. Nubes generari, & constare possunt, aut cumulatione quādam aëris, ventis ipsum compellentibus; aut implexione atomorum invicem coherentium, & ad huiusmodi concreciones conficiendas idonearum; aut collectione exhalationum è terra, & aquā eductarum; atque jam ex ipsis creari pluviae possunt, aut dum comprimuntur, aut transmutantur. Primum verò (ne omnem nugarum, quas sevit, fecunditatem demetem) si ex aëre concreto constipentur nubes, quidni omnis illius moles in eundem aquarum cumulum cùm Oceano coiret? Cùm enim iisdem primordiis constet, atque igitur eādem gravitatis vi valeat, quī se ne in Terram ruat magis, quam ipse Oceanus sustinere possit? An quòd laxitate sua se sublimè tueatur? Ne dicat Epicurus, quī enim laxior esse potuit, cùm eodem gravitatis pondere, in eundem cumulum feratur? Neque si sit, quicquam corpusculorum laxitas ad levitatem confert, cùm suo quæque pondere deorsum ruat; si igitur tantā facilitate aër in aquam mutetur, ut, ventis impellentibus in eam incrassescat, nunquam dicet Epicurus, quī quovis flante omnes aëris particulæ, perinde ac ipsius Oceani in Terram non subsidant. Deinde autem cùm atomorum, quæ ad huiusmodi concreciones conficiendas idoneæ sunt, implexione nubes fieri docuerit, quid aliud docuit vir sapiens, quàm Nubes ex eā materiâ, quâ fiunt aut quâ fieri possunt, factas fuisse proculdubio? Quæ autem sit ista materia, unde suppedietur, quâ vi sublimè aut tollatur, aut concreseat, Physicum, si quid omnino de iis dicere, dicere oportet. Postremò verò cùm ex halitibus è Terrâ, & Aquâ eductis fieri dixerit, si scire aveas, quâ vi emergunt, quâ sursum tolluntur, quâ in nubes concre-

cunt, nullam aliam novit Epicurus, nisi quòd primùm emerferint, quòd deinde avolaverint, quòd postremò coiverint. Atquì tamen quì omnino emerfisse putas, summe pater, cùm, ut nosti, ingenito pondere demersæ jacuerint? Cur particulæ terrestres non aliter, atque aqueæ, in altum tollantur? Etiam si enim pondere aliquanto superent, non tamen tantum, quin quæ vis, nisi admodum accurata sit, alteras sustulit, alteras sustulisse valeat. Ut profecto mirandum sit, ubi volitant, & vagantur nubes, validissima mœnia sine Æsopi Aquilis non extrui; præsertim cùm longè altius evehuntur corpuscula ista, è quibus immensa, atque ahenea totius Mundi mœnia fabricantur. Deinde quo instrumento, quâve machinâ tantam aquarum copiam in altum efferemus? An Calore cœlesti? Quì verò isto? Quod aquam attenuet, atque particulas, è quibus constat, hinc inde dissipet. Quid ergo an dissipatione suam quæque pondus amittet? Nequaquam. Non enim minori vi, cùm suâ gaudet libertate, deorsum nititur, quàm cùm unâ cum aliis implicatur. Quì ergo contra vim suam ascendat, solummodo quòd ascendendi, si velit, libertas detur? Denique cùm Nubes in pluviam abire putet, aut quòd comprimantur, aut quòd transmutentur: Transmutatione quid velit nescire me fateor, nisi pluviam tum è nubibus fieri, cùm nubes factæ sunt pluvia. Cùm autem compressione fieri vult, voluisse videtur particulas cùm confertius accesserint, atque in moleculas quasdam coiverint, magis gravitare, seque mutuo deorsum premere. Quid verò opus? Cùm suo quæque pondere deprimatur; non ergo alia aliam detrudit, sed quæquesc ipsum, Atque si mutuo se impellant, nullâ aliâ ratione impellunt, nisi quòd dum deorsum nitantur singulæ, si alia fortè in aliam impingat, vehementius præcipitet. Verùm quomodocunque nubes in pluvias abeant, quì in guttulas abirent, quanquam maximus sit hujus Phænomeni eventus, nihil, ut solet, dixit Epicurus, atque adeo demum hanc nubium, & pluviarum rationem, ut cætera Naturæ omnia explicuit, sic, ut sit, fieri quòd aliquo modo sic fieri contigerit. Quo mehercule uno effato continetur omnis Gargettica Physiologia.

SECT. XIV. Nunc igitur, ô viri Gargettici, rationes magistri vestri, & nostras conferatis. Hinc ergo cogitate quot ille in re quaque non modo casus, sed rerum naturæ adversos attulit. Quot ut innumerabiles atomi incomprehensibili figurarum varietate aliæ ab aliis solutæ extiterint. Quot ut sine causâ in eandem viam moveantur omnes. Quot ut sine loco. Quot ut cùm tam exiguæ molis fuerint tam incredibili pernecitate. Quot ut cùm gravitate impares sint, celeritate pari. Quot ut cùm pari semper intervallo, usquam coirent. Quot ut si fortè aliæ aliis inciderint, eo impetu resiliant, ut postea in viam ingenito ponderi contrariam semper ire pergant. Quot ut regiones sursum, & deorsum in immensitate definiantur. Quot ut omnes atomi alteram ament, alteram averſentur. Quot ut non modò sine causâ, sed etiam tam contra Naturæ vim, quàm sensuum fidem, declinarent. Quot ut cùm nullo consilio gubernentur, suas quæque provincias adirent. Quot ut fortuitâ concursione inter se tam pulchrâ, tamque accommodatâ fabricâ cohærescant. Quot ut Terra in Mundi medio sit, quòd sit locus infimus, etiamsi neque imum, neque medium usquam esse possit. Quot ut cùm eo pervenerint, etiamsi nihilo sustententur, conjuratione quâdam factâ, omnes, exuto pondere, quiescant. Quot ut Terra eâ sede sita sit, quæ sola omnium in omni immensitate sibi sit accommodata. Quot cùm uno impetu ferantur, ne in unum acervum convolvantur omnia. Quot ut immensæ istæ Cœlestium sphaeræ, tanto à Terrâ, tum intervallo, tum robore extruantur. Quot ut eo loci, quo evenit, eveniat solis contextura. Quot ut omnino moveatur. Quot ut in Orbem. Quot ut eâ pernecitate. Quot ut eâ constantiâ. Quot ut eâ æquabilitate. Quot ut cursu spirali. Quot ut intra Tropicorum latitudinem. Quot ut à solstitialibus signis utrinque retrorsum, nullâ aliâ causâ, nisi pabuli desiderio incitatus, aut ventis hinc inde fortè flantibus impulsus. Quot denique ut cùm quovis vespere extinctus sit, manè semper novo lumine incendatur. Quot ut lucis atomi ab eo exhalantes tantâ sint gravitate, ut eâ solùm impulsæ temporis momento ab usque Cœlo, ad usque Terram deferantur. Quot ut aqua, & terra tam enormi inæqualitate coiverint. Quot ne ubique

permisceantur. Quot ne aqua cùm levior sit terram undique inundaret. Quot ne acefcat. Quot ut deposito sale in nubes tollatur. Quot denique ut leniter, & guttatim depluat. His autem hinc alterâ lance expensis, inde contra cogitate nihil quod suam utilitatem non habet in rerum naturâ esse; admirabili conspiratione quodque cuique inservire. Cogitate quanto providentiæ consilio terra optimo tum longitudinis, tum latitudinis, à sole intervallo collocetur. Quanto eadem ubicunq; sita sit aut ipsi Sol aut ipsa Soli circumvolvatur. Quanto tam æquabili celeritate totam quotidie circumeat. Quanto novâ quotidie spirâ. Quanto intra Zodiaci latitudinem. Quanto ab utroq; latere annuatim. Quanto tam mirabili pernecitate lumen undique diffundat. Quanto aër saluberrimâ puritate fusus sit, & extenuatus. Quanto ne aquarum moles terras undique absorberet. Quanto ubique agitetur Oceanus. Quanto sale condiaur. Quanto fontes aquarum per omnes Terræ plagas scaturiant. Quanto nubes è mari in aëra tollantur. Et quanto in terras guttatim redeant. Atque hæc cùm ab utrâque parte cogitaveritis, postremò in utramque cogitate, si in uno omnium aliter quàm evenit evenerat, otiosam, & inutilem extitisse omnem rerum Naturam. Quamvis enim atomi solares fortè aliquando coaluerint, nisi tamen contigerat ista coagmentatio, eo à Terrarum orbe intervallo, quo contigit, Sol inutilis extiterat. Si eò loci, & sine motu adhuc inutilis. Si cum motu nisi circulari, minimè utilis. Si circulari, neque obliquo, minus quoque utilis. Si obliquo, nisi tamen Eclipticæ latitudine, adhuc inutilior. At cùm hæc omnia in sole contigerint, nisi quoque tot casus in Terrâ contingant, rursus omnis tot, tantarumque commoditatum usus interiret. Si enim aut pauciores atomi terrestres, aut plures aqueæ, etiam si magnâ inæqualitate sint, fortè fuissent, ex earum congressu nihil fieri potuerat, præter lutum, camposque liquentes. At si is, qui par est, utriusque apparatus contigerat, nisi quoque contigerat ab invicem separari, nil, nisi cœnosa, & prorsus inutilis foret ex utrisque moles. At si separarentur, nisi tamen contra Naturæ vim Terra aquæ emineret, nullam suis incolis sedem præbere posset. At cùm secesserint, nisi tamen & semper moveantur, & sale condiantur aquæ,

aquæ, omnino animantium, qui in terrâ gignuntur, vitæ insalubres fuissent. Si verò & motæ, & sale mistæ fuerant, nisi tamen rursus ab eodem variis artibus divellantur, iisque tam subtilibus, ut nulla hominum ars assequi valeat, omnis demum Terrarum usus funditus interierat. Hæc omnia, inquam, cum expenderitis, hinc innumerabiles ejusmodi casuum, qui nullâ fortunâ accidere poterant, complexiones. Illinc perplexa, & ab invicem innumerabilibus modis conspirantia rerum omnium emolumenta, quæ nullâ causâ, sic ut sunt, esse potuerant, nisi quoddam consilio sic esse instituantur? Si postremò utrinque expenderitis, ut, quanquam incomprehensibili serie ad invicem nectantur omnia, si tamen in uno omnium aliter acciderat, interierat omnis omnium usus, & opportunitas. His, inquam, omnibus ab omni parte expensis, si quis vestrum eo stupore sit, ut tam admirabilem eventuum conspirationem, quorum plerique nullo casu, neque quâvis causâ, nisi præstantissimo consilio evenire poterant, nullâ Numinis Providentiâ, sed causâ brutâ, sui que nesciâ, factam fuisse, aut credat, aut dicat, quid ipse dicam? Tuâ, fatue, fatuitate frui, & vale.

SECT. XV. Isto autem homine profligato, qui, ut mihi videtur, inter pueros in Patris ludo (erat enim Ludimagister) potius vapulare, quam inter Philosophos perstringi meruit; ita quidem, ut refutare dignatus non fuisset, nisi summi Philosophi refutandum esse putaverant, neque tamen satis refutavere. Proximus sequitur Cartesius qui suâ ratione eandem Philosophiæ viam longè majori ingenio, atque, ut puto, meliori instituto, quantum fieri potuit, instruxit, & adornavit. Non enim ab initio impietatem animo meditatam fuisse puto, sed cum à vitâ militari, nullis artibus, nisi mathematicis, eruditus ad literas accesserit, iisdem mechanicis legibus, quibus castra, & stativa vir solertissimus extruxerat, mundos quoque extrui potuisse putavit. Quicquid verò animo habuerit, philosophiam ita tractavit, ut suâ philosophandi ratione omnem de Naturæ Opifice scientiam planè sustulerit. Quanquam enim ipsam materiam, è quâ, factus sit Mundus hic aspectabilis, initio à Deo procreatam, in particulas certæ cujusdam magnitudinis

divisam, certâque motûs quantitate incitatam esse voluit, cùm tamen datis istis ipsam se suis legibus neque à Deo definitis, in hanc Universi fabricam sponte extruxisse concluderit, nimis perspicuè Deum, quem rerum Opificio præesse præfatus fuerat, ab eodem penitus exclusit. Si enim ipsa materia, ipso nihil procurante, se suis viribus in hanc Mundi fabricam compoluisse detur, an à se existat, atque moveri possit, cuivis, nedum Cartesio, negotii multum non facesset. Atque propterea nonnunquam subvereri me fateor, ne in periculum, aut invidiam veniret, pauca ista, quæ hypothese suæ supposuit, supposuisse. Præsertim cùm eam ab eo principio exorsus sit, à quo Athei omnes exordiuntur, veram Physiologiam à rerum finibus accersendam non esse.

Part 3. sect. 2.

Quod profectò nimis superbè de nobis sentiremus, si fines, quos in Mundo extruendo sibi proposuit, ingenii nostri vi comprehendendi posse putaremus. Quâ quidem modestiâ, sive seriâ sive simulatâ, omnem, quam de Deo scientiam, à rerum Naturâ habere possumus, sobriè, & religiosè sustulit. Cùm inde Deum esse nullâ aliâ ratione, nisi quòd ad finem quendam præstitutum collimaverint quæ fecit, omnia, intelligamus. Rectè equidem & piè consuluisse fateor, ne nimis temerè, & angustè fines, quos sibi proposuit immensâ Numinis sapientia, definiantur. Cùm amplissima illius opera, multos usus, eosque nobiles & eximios habere possint, qui nostrâ, sint, an non sint, non omnino intersunt. Ita quidem perspicuum satis est Terræ, quam incolimus, utilitati Solem, & Lunam inservire; non igitur ei soli inservire dicemus. Nobis ergo satis esse dicimus, quòd eorum usu fruamur, & quanquam alios, eosque præclaros, quibus inserviant, habere possent, tamen nostrâ cùm non intersint, nobis fortassè nunquam innotescant. Quoniam verò nostræ opis non sit, omnes rerum fines investigare, an igitur nullos, eos etiamsi quotidie palpemus, & videamus, agnoscere licebit? Istuc quidem Cartesi, non modestiæ foret, sed brutæ potius, & fatuæ vecordiæ. Imò frustra omnino essemus, si semper ignotis, & neglectis rerum finibus, quicquam in illarum naturas, vires, & facultates inquiramus; cùm sui solius finis gratiâ, eo modo, quo constituta est, constituatur cujusque Natura; atque adeo ad eum solum respiciendo quid

quid in re quâque quærendum sit, monemur, & sine eo quid quæramus prorsus nescimus, sed semper vanas conjecturas, & somniantium visa sequimur. Cujus rei exemplo sit ipse Cartesius, qui cum semel è Physicâ suâ omnem finis contemplationem ablegaverat, cum omni suo mechanico acumine, omnique mathematico apparatu naturam rerum investigare aggressus sit, nil, nisi fuitiles, & inanes quasdam fabulas magno cum labore finxit, & somniavit. Et quid mirum? Nisi enim ob quosdam fines, leges suæ mechanicæ, quibus omnia absolvit, institutæ sint, nullam omnino illarum rationem reperiemus. Cum eâ solùm ratione naturæ leges fiant, quodd ad præstitutos suos effectus designentur; & nisi designentur, unde aut sint, aut quî quid valeant, nunquam assequemur. Sic leges, quas sibi ipse finxit, scilicet quicquid semel moveatur, semper moveri; omnem motum suâ naturâ esse tum rectum, tum à centro; motum rectum à centro, cum plura moventia se impediunt, semper fieri circularem, si ab Instituto divino proveniant, ut Phænomena, quæ effecerunt, efficiant, quamobrem istâ conditione naturæ leges fiant, facile intelligimus; alioqui nulla cuivis occurreret ratio, quin quæ iis contrariæ sint, Naturæ leges esse potuissent. Usque adeo perspicuum est ut nisi primùm rerum fines agnoscant Philosophi, principia nulla habere posse, quibus philosophari incipiant; iis verò semel inventis, probabiles conjecturas de reliquis causis assequi licere. Cum igitur postquam è Physicâ suâ omnem finium scientiam ablegaverit, proximo articulo subjiciat, esse tamen in *Ethicis* pium, dicere omnia à Deo propter nos facta fuisse, *quanquam sit in Physicis ridiculum*, id populo ad blandiendi causâ planè subjecisse visus est. Nisi enim physicâ rerum contemplatione, quantum nostro sint usui, constet, nulla erit in *Ethicis* ratio, quamobrem nostrî causâ factas fuisse credamus. Atque igitur si illius consideratione omnia nostrî causâ facta fuisse non intelligatur, ultro nulloque fundamento nixa de eo opinio, sed inani anticipatione prærepta in mores referetur.

SECT. XVI. Quanquam dissimulare nequeo non modo *Cartesium*, sed & ante eum illustrissimum istum Philosophum, *Verulamium*

De augment.
scient. lib. 3.
cap. 4.

Vernanium nostratem finalium causarum inquisitionem longè à Physicæ suæ provinciis amovisse. Qui propterea in eâ male collocatam queritur, quòd causarum physicarum investigationem impedierit, sive (ut ille) Remorarum instar scientiarum quasi velificationem retardarit, quòd cùm homines speciosis, & umbratilibus istis causis adhærescant, non ulterius in physicæ scientiæ cursu velificari curarunt. Quâ de causâ Democriti, & aliorum, qui Deum, & mentem à fabricâ rerum amoverunt, Philosophiam, sibi videri aiit, *quatenus ad causas físicas*, multò solidiorem fuisse, & altius in Naturam penetrasse, quàm, illa *Aristotelis*, & *Platonis*. Quo quidem rei iudicio, veniam cùm à bonis omnibus, tum ab ipsis viri maximi manibus impetrem, si solito suo acumine caruisse dixerim. Tametsi enim cùm quovis, nedum cùm tantæ, tamque merito acquisitæ Authoritatis viro, de scientiarum terminis, pugnare nollem; Quam latè pateat Physicæ campus; an omnino, & quibus Metaphysicæ limitibus circumscribatur. Aut si eam controversiam, meâ quid interesse censerem, ipse non de terminis, sed de totâ possessione contenderem, omnemque Metaphysicæ provinciam, Physicæ finibus apponi oportere litis actione perorarem. Quo enim casu distincta esse cepit disciplina novimus: Quod nempe cùm Aristoteles obscura, & confusa quædam fragmenta reliquerit, quæ in Physicorum libros infercire non potuit, ista sectatores sui Metaphysica appellarunt, quod cùm iis nullum idoneum locum invenire possent, post Physica collocari placuisset, (ut Cardanus suos de varietate libros, è ruderibus congeffit, quæ, post eos de subtilitate conscriptos superessent.) Quo libro quanquam omnis impietatis summa sit, cùm omnem *Philosophi* (ut appellant) Theologiam contineri scholastici existimarent, immanem, atque ociosam istam, quam coluere Theologiam, inde desumpserunt, & qui rem seorsim tractare vellent, Deus bone! quam immensa quæstionum, quæ nullum habent aut usum, aut certitudinem, volumina condiderunt! Nostras autem vir nobilis, abjectâ vulgari istâ Metaphysicâ, utriusque scientiæ terminos sic definiri voluit, ut Physicæ provinciæ sit, de causâ effectrice, & materiali; Metaphysicæ de formâ, & sine tractare. Quorsum verò? Quamobrem una eademque

non

non sit de omnibus causis scientia? Quid enim aliud est rem quamque nôsse, quàm illius causas investigare? Nisi ergo omnes, imperfecta, & manca sit necesse est, quameunque de re quavis scientiam habeamus. Ut quidem, si separentur, id non sit partiri, sed mutilare. Præsertim cùm causarum omnium mutua sit scientia, ita ut altera, ut oportet, sciri non possit, nisi & altera sciatur, neque una, nisi & omnes. Quâ solâ ratione multùm præstare arbitror causarum omnium naturalium investigationem unius scientiæ terminis finire, quàm in plures, fossis quasi vi factis, discerptam esse. Saltem quicquid præterea extra Physicæ fines in exilium ire imperaverit vir magnus, causam tamen finalem imprimis retineri ab eo exorarem. Quòd cùm omnia illius causâ, & fiant, atque suo modo fiant, nisi quæ sit illa prius, quodammodo intelligamus, quid in re quâque quærendum sit, semper nescimus; istâ autem cognitâ, facillimè & quasi manu ducet in cæterarum omnium scientiam. Exempli gratiâ, si de rei cuiusque causâ effectrice fiat disquisitio, cùm sit causâ effectrix, aut prima ista omniumque communis, aut secunda, atque rei cuiusque propria, in utriusque cognitionem, quo dirigit finis sequendo, ducimur. An enim quævis omnino sit causâ effectrix prima, scire nequit Physicus, nisi quòd cùm rei usum perspexerit, causam intellectricem esse sciat, quæ & finem instituit, & media ei assequendo idonea elegit. Si verò non perspexerit, quidni, quæso, ipsa materia fortuitâ quâvis concursione in inutilem molem coire potuit? Atque igitur, sublati rerum finibus, nulla, nisi Epicurea, quæ omnia solis materiæ motibus efficit, superfutura est Physiologia, & si quis, eos cùm sustulerit, causam effectricem à materiâ diversam accersire velit, aut ultro ut hic, aut ut Epicurei simulatè accerset. De alterâ causâ, quæ secunda dicitur, eadem ac de primâ erit disquisitio: Si enim nullâ certâ ratione procedat, rursus in solius materiæ casum devolvimur; sin certâ, quæ sit, atque quemadmodum instituta, solâ mediorum ad fines aptitudine intelligitur; cùm sit vis quædam artificiosa, quæ ratâ, & stabili viâ, seu, ut ille loquitur, *Schematismo* vires suas in rebus gignendis exercet; ut ergo, quæ sit, & quid valeat, intelligamus, videndum est, quâ viâ, quibus gradibus, & ad quem

quem finem progrediatur. Quæ si quis noverit, id demum est omnem illius causæ naturam pernovisse. Quod idem de rei cujusque formâ dicendum est, cùm enim nihil sit aliud, quàm internum istud agendi principium, eâdem, non aliâ disquisitione seorsim institutâ, investigandum est. Ipsa autem materia, nescio an quâ inquisitione digna sit, cùm an ista, quæ prima dicitur, simplex sit an varia, atque sive simplex, sive varia, cujusmodi sit, neminem aut scire, aut scitum esse arbitror. Et si quis sciverit, nullius pretii scientia videtur, nisi quoque intelligat, quibus mutationibus rei cujusque formam assequatur. Atquæ sic rursus in formarum scientiam revertimur, quæ cùm rei cujusque finem explorando acquiratur, perspicuum est ab istâ disquisitione, omnem de naturâ philosophiam inchoari, atque in illius inventionem perfici; ut demum si è Physicæ terminis ablegetur omnis causarum finalium contemplatio, non modo inutilis, sed nulla superfutura sit scientia. Cùm verò causas finales physicarum inquisitionem semper impedivisse urgeat vir magnus, quod qui iis usi sunt, in iis semper acquieverint, istuc non ipsius scientiæ, sed hominum culpam esse novit, qui cùm à tam foelici initio exorsi sint, ad exitum, in quem res ipsa duceret, pervenire solâ oscitantia neglexerunt. Ita (ut ipsius exemplo utar) *cùm ossa pro columnis, & trabibus intellexerint à naturâ induci, quibus fabrica corporis innitatur*; An non nisi planè oscitentur, & dormitaverint, in alias omnes inquisitiones ducat, & impellat? Nempe quæ sit ossium natura, qui in animalium generatione procreentur, quomodo ad stabilitatem extruantur, quâ structuræ ratione, atque commissurarum varietate, ad suum munus optimè comparentur? Quam sanè scientiæ viam nisi secuti sint, manifestam ignaviæ, & stuporis culpam fuisse constat. Saltem, si paulò seriùs vixisset vir summus, hæc solâ scientiæ ratione ipsam Anatomiam ad perfectionem pæne perductam esse viderat. Etenim docti complurimi, cùm quasi consensu quodam quisque suæ partis, quam sibi tractandam sumpsit, omnes usus expertus sit, omnem totius corporis naturam accuratè exploravere; ut quidem jejuna admodum, & puerilis plerunque sit omnis veterum Anatomia, si cum recentiorum inventis conferatur. Cùm verò Platonem, atque

Aristotelem

Aristotelem in hæc vada impegiſſe inſiſtat, ipſe utriuſque ruinæ rationem optimè inſinuavit. In Phyſicâ nempe nihil profeciſſe Platonem, quod Ideis ſuis, ſive formis materiâ abſtractis, omnia perfici voluerit, quâ unâ re omni Phyſicæ de cæteris inquisitioni finis imponitur: Neque eo melius rem feciſſe Ariſtotelem, quòd cauſas finales, *potius ut Logicæ amator, quàm Theologiæ amplexus ſit.* Quæ profecto neſcio, an acrior, an verior ſit iſtius Philoſophiæ cenſura, cùm pleraſque, quas in Phyſicâ rationes attulit, è Logicâ ſuâ deſumpſerit; in eâ enim, quas voluit, rerum definitiones cùm ſibi fabricaviſſet, ne fiat definitionum diſpendium, res ut prius factas eſſe definierat, fieri oportere conſulit. Exempli cauſâ, motûs æternitatem à temporis æternitate demonſtrat Poiiloſophus, quòd cùm tempus motûs meſuram eſſe definiſſet, ſi ſemper iſtuc ſit, motum quoque, quem metiatur, ſemper eſſe neceſſe eſt. Neque alii, quos aſſert, fines aut à cujuſque inſtituto, aut ab ipſâ rerum naturâ oriuntur, ſed à ſuis ſolùm decretis, quæ ad libidinem, & ſine cauſâ ſtatuſſe placuerat; atque igitur Cælum in ortum potius quàm occaſum moveri, tum quòd Oriens mundi pars dextra ſit, tum quòd præſtet in dextram, quàm ſiniſtram moveri; utrumque autem ipſe pro arbitrio decreverat, eſſe in naturâ dextram & lævam, atque eſſe alteram alterâ nobiliorem; adeo ut ratio decori, ad quam in finibus ſuis conſtituendis reſpexit, ad rerum naturam nihil pertinuerit, ſed quippiam aut eſſe, aut non eſſe ſtatuit, ut maximè cum ſuis Effatis conveniret. Atque duobus hiſce exemplis, pæne omnem Ariſtotelicæ phyſiologiæ rationem exhibui, è quibus tam jejunè philoſophatum fuiſſe quis non videat, non quod cauſas finales, ſed quod ſteriles, & infœcundas phyſicarum vice ſubſtituerit, atque præſertim quòd omnem rerum Naturam cauſis finalibus ſine cujuſvis conſilio imprægnaverit. Quo quid fieri potuit abſurdius? Præſtaret enim in omni Naturæ ſolertiâ nullos eſſe fines dicere, quàm eſſe dicere, nullius autem conſilio conſtitutos. Saltem eâ ratione non aliter, quàm Democritus & Epicurus, Deum & Mentem à fabricâ rerum amoviſſe viſus eſt: Quod cùm fecerit, ipſi non alias cauſas finales, quàm quas illi aſſerunt, aſſerre licet, iſtam ſcilicet rerum ſeriem, & connexionem,

quæ ex ipsa materiæ & motûs necessitate consequatur. Quo consensere utrique, neque re quavis dissensere, nisi quoddum ille omnia qualitatibus suis, isti atomorum motibus effecerint. Atque istuc rem unicam esse videret si experiri vellet vir acerrimus, quâ eorum philosophia naturalis sibi solidior esse, atque altius in naturam penetrâsse videatur. Qui ergo fieri, quis fortè inquiet, tanti iudicii virum, tam immanes fabulas soliditatis laude extulisse? Scias ergo idem non modò ipsi, sed & istius seculi doctioribus omnibus contigisse. Cùm scilicet planè ineptam, & inutilem istam, quæ tamdiu invaluerat, qualitatum philosophiam perspexerant, atque indignarentur istos è scholâ fungos cucullatos eam tam superbo imperio humano generi imposuisse; si quam Philosophiam fortè invenerant, sive vera, sive falsa sit, modo intelligi potuerat, ipsum statim veritatem invenisse summo gaudio elati vociferantur. Atque adeo cùm in istam Atomorum philosophiam, quæ per multa secula incognita, & obsoleta jacuerat, incidissent, nihil non magnum de eâ sibi, & aliis promiserunt, atque igitur in ea excolendâ, non pauci, omnem ætatem trivère. At ubi cœptum, ibi desitum est; ut enim ipse Baconus initio omnia Naturæ opera variis corpusculorum *tentamentis*, & *præclusionibus* facta fuisse intellexerat, ita qui secuti sunt, nondum ad ulteriorem exitum provehuntur. Importunos de atomis clamores semper, & ubique, audimus, mundos moliri, & demoliri: At quibus tentamentis, & præclusionibus quicquam in naturâ singulare efficiant, nihil ulterius audivimus, neque, ut audiamus, sperandum est, donec Philosophi tandem à rerum finibus suas mechanicas leges discendas esse intellexerint. Quodd denique si quando intellexerint, intelligent quoque quo ordine, à quibus principiis, per quos cuniculos liceat Naturam venari, ut si humano ingenio omnino in illius recessus penetrare liceat, aut istâ, aut nullâ viâ, penetrandum est.

SECT. XVII. Postremò non possum, quin maximè mirer, & fere stupeam egregium hunc Philosophum, tam incautè causas finales è Physicâ suâ ablegavisse; cùm quodd non modò summo iudicii acumine præstiterit, tum etiam quodd summâ

summâ cum diligentia veterum scriptis versatus sit: Quòd cum fuerit, nescire non potuit omnem inter eos de numinis existentia controversiam hâc quaestione primùm versari. Qui enim nullum Numen esse dicerent, omnem quoque causam finalem è rerum natura ablegari oportere dixerunt. Primo enim intuitu intellexere omnes, si naturalia omnia finis causâ aut fiant, aut agant, quendam esse omnium Opificem, cujus consilio ad suum finem quodque dirigatur, atque adeo Deum esse, seu (quod eodem redit) Universi Dominum, & Rectorem. Atque igitur *Democritus*, *Epicurus*, aliique omnes, qui nullum Numen esse voluerunt, eâ solum ratione fines in rerum naturâ videre nollent, ne, si vidissent, Numen quoque, cujus consilio constituti sint, fateri cogantur. Dum qui contrariam causam tueri in se susceperant, cujusmodi præcipuè fuere primi tum ex *Academia*, tum è *Stoâ* Philosophi, de rerum finibus præcipuam contentionem fecerunt. Atque igitur optimè, & summo cum judicio veteres quosdam è *Porticu* mechanicos, (qui etiam si summum Numen esse censuerint, omnia tamen Naturæ Phænomena, non illius consilio, sed variâ rerum levitate, & gravitate facta fuisse censuerunt) hos optimè inquam vir optimus olim monuisse videatur, ne non modò ab omni Numinis cultu, sed primis suæ sectæ decretis desciscant. Ut enim sectæ Pater omnia ita Numinis Providentiâ constituta, & designata esse voluit, ut quidem omnibus fati necessitatem imposuerit, quidam qui secuti sunt, vice fati à Deo constituti novum quoddam mechanicum finxere, quo causa causæ sempiternâ serie connectatur. Hos, inquam, ne incauti omnium ruinas edant sic prudenter monuit. Aliquanto fateor prolixior locus est, cum tamen tam aptè rei, quæ agitur, conveniat, atque cum summo acumine disputetur, eo operæ pretium duxi cum viro ei omnium, ut mihi videtur, simillimo controversiam perorare. Sic igitur ille. Vide tu, homo belle, ne transferens, & abducens unumquodque eo, ubi natura illi locum assignasse videtur, quandam Mundi dissolutionem commenteris, & litem Empedocleam rebus immitas: Aut potius priscos illos excites contra. Naturam Titans, & Gigantes, fabulosamque illam, & horrendam confusionem introducas, scorsim omne grave omne leve.

O o 3 disponens.

Plut. de facie
in orbe Lunæ.

Lib. de facie in
Cræe Lunæ.

disponens. Non terra caloris foret particeps, non aqua spiritûs; nihil gravium sursum, levium deorsum moveretur, sed res, quæ principia rerum censentur, mixtionem fugientes, neque altera alterius nullam contemperationem admittentes, sed omnem communicationem averſantes, suisque propriis, & contumacibus motibus contentæ, eo modo quo Univerſum à quo Deus abest, ut dixit Plato, se haberent. Hoc est, sicut se habent corpora animis destituta & mente, donec amabilis Providentiæ facultas in naturam ascita est, iisque Amicitiam, Venerem, & Amorem indidit (ut Empedocles, Parmenides, Hesiodus cecinerunt) ut locum mutant res, & una alterius facultate impertitâ, aliæ quietis, aliæque motûs necessitatibus illigatæ, & ad meliorem statum viquâdam adaptatæ, pro eo, atque sua ferebat Natura, ut concederent, atque mutarentur, concentum quandam, societatemque conficerent. Etenim si nulla Mundi pars præter naturam affecta fuit, sed unumquodque ita, ut natum est jacet, nullâ translatione, nullâ mutatione indigens; quibus ne initio quidem opus habuerit: Miror, quodnam sit munus Providentiæ, aut quid fecerit Pater ille, & Artificiosissimus Opifex Jupiter. Non enim, in exercitu, scientiâ opus est ordines instruendi, si suâ sponte quis militum locum suum, ordinem, & stationem noverit, quæ accipere debeat, & tueri. Neque hortulani, aut architecti usus erit, si ibi aqua ultrò adfluat plantis rigatione indigentibus, hîc lateres, ligna, & lapides spontaneis motibus in locum, concinnitatemque designatam, coeunt. Sin est, ut hæc ratio palam tollat Providentiam, soli autem Deo conveniat, rerum dispositionem dispertiri; quid mirum, sic ordinatam, & concinnatam esse Naturam, ut hîc Ignis, ibi Astra, alibi Terra, superius Luna sit collocata, arctiore rationis, quàm naturæ vinculo constricta? Aliôqui si omnia naturalibus ferri debeant momentis, neque Sol jam in Orbem revolvatur, neque Lucifer, neque aliorum ullum Astrorum. Sursum enim, non secundum circulum, ferri levia, & ignea Naturæ impetus jubet. Si verò hanc Natura admittit varietatem, in locorum mutatione, ut hîc ignis suo motu semper sursum tendat, quando autem cœlum attingit, cùm ejus rotatione circumagitetur: Quid mirum, si etiam

etiam gravia, & terrena ita superantur à continente corpore, ut aliud motûs genus suscipiant? Non enim profectò id fert Natura Cœli, ut levìa sursum ferri prohibeat, gravia & deorsum inclinantia compescere nequeat, sed utrorumque naturâ ita utitur, ut eam in melius convertat. Verum enimvero si quod videtur, nobis impavidè dicendum est, omnis iis opinionibus, quorum habitus serva nostra fecit iudicia, apparet nullam Universi partem ipsam à se, ordinem, situm, motûmve habere, quæ absque ullâ conditione naturalia dici possint; sed quando unumquodque, si cuius rei ortum factûmve est, ei se utiliter movendum accommodet, & vel ad agendum, vel ad patiendum, ita se præbeat ut ejus salutis, pulchritudini, & facultati convenit; tunc videbitur Naturæ convenienter collocari, moveri, affici. Ita sanè, quid ipse censuit impavidè dixit (& justâ quidem fiduciâ) rerum scilicet naturam, quoquoersum veritas, nisi causam finalem investigando, non omnino intelligendam esse: Cùm enim neque cœco efficientis impetu, neque solius materiæ necessitate, res eum, quem videmus, ordinem adipisci potuerint, Opificis cujusdam consilio, qui in quâque re ad finem præstitutum respexit, & suas cuique facultates ei assequendo de dit, se uti necesse esse vidit.

Hæc autem cùm vos omnes, & doctores mechanici, de communi vestrà causâ monuerimus, de cæteris nos vobiscum mordicus disputare nolle sciatis. Atque primùm nostrâ nihil referre, quam philosophorum sectam, quasve Mundi hypothesen sequamini, nempe ipsos naturæ fines, qui cuique satis aperti sunt, nos sequimur, non ut vos, abditos operandi modos. Nobis itaque perinde esse sciatis, Mundi œconomia eo ordine, qui Ptolemæo placuit, an eo, qui Tycho, an eo, qui Copernico, an alio quocunque extrahatur. Cùm enim ad quodcunque exemplar illius Idea conformetur, ad artificiosissimum quoddam conformatam fuisse à mutuâ, & manifestâ rerum omnium sibi invicem utilitate dubitare pudet. Ita sive Terra Soli sive Sol Terræ circumvolvatur, eadem prorsus in utroque sitûs utilitas reperitur; atque utrum mavis, neuter eâ ratione, quâ movetur, moveri potuit, nisi ut præclaros istos, quos diximus, usus assequatur. Nihil ergo ignavam quorundam vestram
proterviam

proterviam moramur, qui quicquam à Naturæ operibus certò concludi posse negant, quòd quì fiant, nondum satis exploratum habeamus. Quomodocunque enim aut operetur aut instituat^{ur} Natura, si fortè nescii simus, tamen cum tantà arte institui, atque in tam præclaros fines semper operari, quocunque demum modo videamus, an non eadem certitudine sapientissimi cujusdam Artificis consilio gubernari novimus, ac si quâ ratione eam tam accuratè comparaverit, penitus pèrfectum habuerimus; nisi cuiquam an ulli uspiam sint Artifices importuni isti fuci, dubitandum esse dixerint, quòd quo artificio Automati cujusslibet rotas, filamenta, & commissuras disposuit, ipse artis ignarus cùm sit, non intellexerit.

Denique suam cuique non modò mundi hypòthesin, sed & suam de eâ philosophandi rationem concedemus, imprimis verò nostrà non omnino referre intelligatis mechanico vestro, an quovis alio artificio, rerum natura administretur. Cùm quocunque fiant omnia, consilio quodam quòd ad suos in singulis fines collimavit, gubernari noverimus. Quanquam sic adversariis omnibus impudentissimè prævaricari, atque ne eâ, quâ oportet, æquitate adversarii audiantur, præjudicia ciere soletis, ut, si quis ineptias vestras aut contempserit, aut reprehenderit, statim eum qualitatum philosophiam revocare clametis. Quâ calumniâ omnibus ingenuè philosophantibus, quos nihil tam trepidè vereri nostis, quàm ne in turpissimam scholasticorum tyrannida rursus redigantur, odii, & invidiæ satis conflatum esse putatis. Sciatis ergo multa, ac magna ista, quæ de mechanicis vestris viribus loquimini nos eâ conditione ultro datu^{ros}, si retrò detur, eas non è brutâ, & cæcâ materiæ temeritate, sed ab Artificis instituto inchoari. Quo dato, omnis inter nos sedatur controversia, cùm non minorem sapientiæ vim efflagitet istiusmodi Mechanismi apparatus quàm si quæque, solâ Artificis potentiâ, suo forent ordine pèrfecta. Quanquam igitur multa, quæ in rerum natura evenire intuemur, nobiliori quodam principio administrari ipse puto, tamen si omnia, solâ mechanicâ ratione perfici vos velitis, quantò magis causæ principis solertiam vos mirari debetis, quæ materiam vagam, & inertem eâ arte gubernet;

gubernet; ut tam inviolabili constantiâ tot, tamque admirabilibus muniis ipsa ultro fungatur? Cùm longè præclarioris artificii sit Automata conficere, quæ ipsa se suis viribus moderentur, quàm instrumenta, quæ nihil, nisi ipsius Artificis subsidio moliri possunt. Non ergo eâ quæstione versatur vobiscum controversia, an Naturæ phænomena mechanismo explicandæ sint? Sed an mechanismus iste, cujus tantam vim esse vociferamini, nisi causâ quâdam intellectrice instituatur, tam mirabilia efficere potuerat? Istuc si in vos disputandum susceperitis, quàm mirificè facetiis vestris capiti delectabimur, ut in uno Epicuro nihil esse, quòd uberiori risu delectari possit, quam istiusmodi conatûs infania vidistis. Imò quidem tam crassæ, & curtæ sunt, quas hætenus finxistis, hypotheses, ut, si cum ipsâ rerum subtilitate conferantur, vos quoque, nisi quòd vobis, vestrisque commentis ridiculè assentari soleatis, tam graves ineptias non possetis non irridere; saltem usque adeo ineptæ sunt, ut satis ipsæ declarent naturam rerum, non suâ, sed aliâ quâdam, quæcunque sit ista, ratione gubernari. Clamatis rerum omnium vires solis corpusculorum motu, magnitudine, figurâ, situ, & ordine explicari; at si, ut intimam cujusvis effectus naturam explicetis, desideremus, nunquam ulterius pergitis, nisi quòd eo modo, quo fit, atomorum motu quodque fieri doceatis; quanquam, omisâ plerunque interiori rerum naturâ, satis vos fecisse magnumque aliquid affectos esse arbitramini, si de unâ aut alterâ cutaneâ qualitate conjecturas qualescunque attuleritis. Sibi itaque per me licet placere pergant Hypothesibus suis extruendis mechanicarum legum Architecti, atque suâ quisque, si quam fabricatus est, gaudeat, & si quos discipulos adeptus sit, regno ipse suo, modo suo Deum non exuat, ut placet dominetur. Sin suâ provinciâ contentus esse nolit, sed in Numinis possessiones irrumpat, suæ det temeritati, si suis ipse omnibus exuatur. Atque sic Cartesius (ut ad eum à communi mechanicorum causâ redeamus) qui egregius philosophus esse potuerat, si quas in mundo condendo partes sibi sumpsit, summo opifici tribuisset. Cùm verò omnes sibi sumpserit, nil, nisi ruinas & sibi & Mundo fecit; etenim quæ sit vera rerum naturæ fabrica, & quibus artis mechanicæ legibus

extructa sit cum suo Acumine explorare potuit; quod si fecerat, germanam mechanicam Philosophiam confecerat. Cùm verò mechanismi fortuiti seriem, atque Mundi structuram, sine Deo ordiri ipse vellet, cum omni sui ingenii subtilitate, lutulentâ istâ Epicuri fatuitate demersus, volutavit, neque multò peritiori elegantia, quam homulus iste imperitissimus, luta, & limum agcessit. Atque sic non modo omnem rerum nostrarum universitatem, sed & Mundos alios innumerabiles sine Architecto, & Machinamenti Oblimator fabricare pergit.

SECT. XVIII. Primùm nullum spatium à corpore diversum esse voluit, & cujusque locum, nihil aliud esse, quàm suam cujusque magnitudinem; atque igitur nullam in Universo vacuitatem, sed præcisè quantum materiæ, spatii tantundem esse, ita ut sicubi nulla reperiatur materia, neque spacium esse, ubi autem reperitur, absoluta sit, nullâ interjectâ inanitate, corporis plenitudo, Atque ita constipato Universo proximè Deum omnibus materiæ particulis motum initio impressisse voluit, easque eundem primâ Naturæ lege semper conservare. Atque secundâ à centro abire. Tertiâ, si sibi permittantur, omnium rectum fore. Cùm verò aliæ alias impedierint, Quartâ denique omnes in circularem flecti. Quâ tandem motûs ratione cùm mutuâ compressione conterantur, temporis decursu tria elementa fiunt; Quorum primum subtilem quandam materiam esse voluit, quæ circulari isto motu, è particularum angulis abraditur; secundum globulos omnes, qui abradis angulis, superfunt; tertium particulas quasdam striatas, quæ cùm per tres globulos transiverint, tribus striis, cochlearum more, intorquentur. E primo Solem, è secundo Cælum, è tertio Terram cùm Planetis, & Cometis fieri statuit. Atque etiam alia quæcunque in Naturâ evenire cernuntur, quemadmodum trium istorum corporum motu, atque sine ullo Artificis auxilio, solâ mechanicarum legum necessitate eveniant, ipse mathematicè cùm explicare, tum demonstrare pollicetur. Quâ autem descriptione, & quo eventu, de singulis suo ordine Phænomenis, summâ autem brevitate dicemus. Cùm enim magnam Provinciæ partem præoccupaverit

occupaverit vir doctissimus, quæ ipse tractavit, aut omnino mittam, aut quàm maximè potero, brevissimè expediam. Cætera fortè aliquantò fufius, & uberius expositurus.

Henric. Morus
Euchir. Met.

Rei autem initio eodem quo Epicurus turpissimo luto tenetur, sic enim exorsus est ille, *Ἐὶ ἐστὶ κίνησις, ἐστὶ κενόν, ἀλλὰ μὴ ἐστὶ κίνησις, ἐστὶν ἄρα κενόν, ἥ* *motus sit, inane est, atqui motus est, est ergo & inane*; ita tamen rem tractavit, quasi, ut contra se ipse dicat, maximè curaverat, ut ne quidem spatii punctum per omnem spatii immensitatem inane reliquerit. Eâdem Cartesius solertiâ, cum hoc uno postulato, nempe materiam moveri, omnia naturæ phænomena se effecturum pollicetur, id proximè curæ habuit, ne quis plenâ corporis possessione vacaret locus, in quem abire posset; non modo quòd minimam spatii vacuitatem teterimum naturæ portentum existimaverit, (quibus autem rationibus, quantum materiâ interest, cui soli omnia deferri voluit, postea dicemus.) Sed quòd primas materiæ particulas sese invicem non minori vi, & duritie, quàm lapides molares compressisse sumpserit; Quòd tamen, nisi sumpserat, tria sua Elementa, quæ è ramentis, & limaturis hoc motu violento abrais fiunt, efficere non potuit. Atque verò si Mundus ab initio solidissimis corporibus ubique impleatur, quicquid sibi persuadere possint subtiliora ingenia, certè Neminem esse mihi ipse persuadeo, nisi subtilitatis affectu communes omnes omnium hominum notitias decoxerit, qui non intelligat, nihilo facilius quicquam per aëra moveri, quàm si totum à Cœlo ad Terram usque spatium solido marmore impleatur. Neque quicquam se adjuvat, cùm *ex hoc quod loca omnia corporibus plena sint, semper eâdem materie partes æqualibus locis coæquantur; sequi fateatur nullum corpus moveri posse, nisi per circulum, ita scilicet ut aliud aliquod corpus ex loco, quem ingreditur, expellat, hocque rursus aliud, & aliud usque ad ultimum, quod in locum à primo derelictum, eodem temporis momento, quo derelictus est, ingrediatur.* Sequitur quidem, & quid, quæso, absurdius sequi potuerat, quàm muscam movere non posse, quin simul uno, eodemque momento, totus undique concutiat Mundus? Quid verò si fortè à parte boreali una, ab australi altera moveatur, an non penitus, utpote tam contrariis motibus con-

Empyr. l. ad-
versus Phys.

Part. 2.
Art. 33.

cussus diffiliret? Ne tamen tam facilem totius Naturæ ruinam metuamus, neutra quidem, ne Proboscidem unquam movere potuit. Quo enim movere incipiat, cùm totum totius Circuli spatium ab usque fronte ad tergum solido corpore referciatur? Quid autem in re tam perspicuâ multa? Si enim Universum tam plenâ naturâ ubique constipetur, singulare nihil, aut rectâ, aut per orbem, moveri potuit, cùm quocunque tendat, ipsum corpus, quod proximè situm est, ab omni parte, ne locum cedat, prohibeatur; adeo ut, quantumcunque nitetur, motum nullum per sempiterna secula inchoaverit, aut si inchoaverit, primùm ipsum Universum loco suo commovere necesse est. Quod denique si moveatur, nullâ aliâ ratione moveri possit, nisi ingentis cujusdam rotæ instar, unâ cum omnibus sui partibus circumvolvatur. Nisi verò tantum sensuum præjudicia exuere laboraveris, ut cum præjudiciis ipsi sensus simul exuantur, an non Aërem, præsertim Patriæ tuæ, quo satis tenui uti contigit, minus crassum, & concretum esse sentis? Quòd ni sit, quî, quæso, te aut spirare, aut movere posse putas? Aut quî volucres, quoties ab Ortui in Occasum volare nituntur, densis globulorum turbinibus, quos incredibili vi, & celeritate in contrarium explosos esse ais, mille, millèque vulneribus transfixos, atque confossos non esse intelligis? Si locum cedere dicas, præterquam quòd nullus pateat in quem cedant, id quoque de globulis Bombardâ explosis dicas, cùm isti his multò vehementiori celeritate, eadem verò soliditate (cùm eadem sint omnia) moveantur. Crassa sunt istæ, Cartesi, crassa sunt omnia, atque somniantium portentis, quàm philosophorum lucubrationibus similia. Neque ad tam perspicua Responsi satis esse putes nobis exprobrare mentem, ut Philosophos decet, à sensuum præjudiciis non satis abduxisse, quo quidem præsidio tuas tandem omnes mathematicas demonstrationes tueris. Non enim è præoccupatis puerorum opinionibus, ut tu eorum experimentis, disputamus; crede mihi omnes quantum ipse velis multis abhinc annis abjecimus, puris, & integris facultatibus tecum agimus, neque quas rationes afferre volumus, nisi quæ optimâ sensuum fide confirmantur. Te verò non miramur tam importunè à sensibus ut caveamus, monere, cùm

quandiu

quandiu iis utamur, à crassis tuis subtilitatibus non possumus non abhorrere. Quamquam profectò adeo tam omnirationi, quàm sensui, adversantur, ut, priusquam iis assentiri, aut quidem intelligere conemur, mentem oporteat non modò à sensibus, sed à seipsis, abhorrere.

SECT. XIX. Atque igitur ne quis in rerum naturam vacuo patefiat aditus, tolluntur omnia, non sine vi maximâ omnibus illius facultatibus illatâ, per quæ se quoquo modo insinuare possit. Atque adeo ne sit, neque motum, neque spatium, neque locum, neque rarum, neque densum, neque durum, neque molle in rerum Universitate reliquit, aut saltem enormes, & distortas quasdam iis omnibus notionibus aptavit, quæ cum omnium Naturis manifestò pugnant, solùm, ut pestiferum istuc monstrum à quovis in Mundi moenia introitu prohiberet. Primum ergo nihil in Naturâ reipsa durum esse voluit, sed tunc solùm duritiem fieri, cum quid alteri non cedat; *Si enim quotiescunque manus vestrae versus aliquam partem moventur, corpora omnia ibi existentia recederent* (si verò plena sint omnia quo recedant) *eâdem celeritate, quâ illæ accedunt, nullam unquam duritiem sentiremus.* Quasi idem corpus quòd dum quiesceret, solidum, & compactum fuerat, si moveri inceperit, continuò in molliciem solvatur: Veluti si Cartesius digitum globulo marmoreo infingeret, durum esse sentiret; si tamen eâdem celeritate digito subducatur globulus, quâ ipse sequi aut voluit, aut potuit, mollem, & fluidum esse diceret. Nimis certè violenta hæc sunt, quam ut homines sensuum præjudicia (cum Gartesio sic appellare placuit quidquid suis subtilitatibus non favere vidit) exuere persuadeant. Verumtamen duritiei notionem aliter definire non potuit, cum enim Universum solidâ materiâ ubique plenum, nullaque vacuitate interspersum statuerit, dura à mollibus partium soliditate differre non possent, quatenus ista hypothesi sint omnia æquè solida; nihil itaque reipsa aut durum, aut molle esse, sed ita fortè dici respectu sensuum nostrorum, quatenus iis aut cedere, aut resistere contingant, ne ipse secum dissideret, coactus definivit. Mihi verò liceat omnes sensuum errores, quos à primâ ætate, & cum ipso Nutricis lacte

Pars 2.
Art. 4.

fluxisse contigit, ad extremam usque canitiem retinere, quàm ut vir factus hujusmodi nugis oblecter, quibus Infans se decipi, & deliniri dedignaretur.

Atque huic similis, & consentanea est Rarefactionis & Condensationis definitio. *Quantum*, inquit, ad rarefactionem, & condensationem, quicumque ad cogitationes suas attendet, ac nihil vult admittere, nisi quòd clarè percipiat, non putabit in ipsis aliud quidquam contingere, quàm figuræ mutationem; ita scilicet, ut rara corpora illa sint, inter quorum partes multa intervalla existant, corporibus aliis repleta; & per hoc tantum densiora reddantur, quòd ipsorum partes ad invicem accedentes, intervalla ista imminuant, vel planè tollant. Præstaret sanè, ut mihi videtur, mediocri ingenio quoquo modo sapere, quàm tantâ subtilitate, quod è vulgo quisque intelligit, non intellexisse. Quis enim ad densitatem nihil interesse non clarè percipiat, an corporum intervalla corporibus ejusdem Naturæ, an alienæ, impleantur, si penitus impleantur? Atque etiam, si undique ita arctè stipentur, figuram nihil mutare posse, cum omne spatium, quocunque flectas, prius solido corpore occupetur. Et denique si universa Naturæ moles ita arctè compingatur, eam unâ parte moveri non posse, nisi quatenus unâ cum totius motu feratur. Perspicuæ sunt conclusiones, & quicumque ad cogitationes attenderit, & quicquid clarè percipiat admiserit, certè contra tantam perspicuitatem pugnare nequit. Hanc tamen notionem, ut suæ de absolutâ plenitudine hypothese sit consentanea, sibi necessariam esse vidit. Cum enim corpora eadem nunc rariora, nunc compactiora viderat, si nulla in illorum interstitiis vacuitas esse possit, quid dicere potuit, nisi aliis aliis naturæ repleti? Quod quanquam nihil adjuvat, quoniam si plenè constipentur omnia, eadem nihilominus semper superesset densitas, tamen cum aliquid dicendum sit, nihil melius (quanquam profectò neque quicquam pejus) dicere potuerat.

Neque prioribus omnino dissidet, quæ proximè sequitur loci, sive spatii definitio, quòd quocunque vertas, atque quâcunque significatione accipias, à corpore nunquam differre possit. Quod ut efficiat, in internum, & externum dividit, atque de interno statuit eandem planè esse illius

in

Pars 2.
Art. 6.

Art. 10.

in longum, latum, & profundum extensionem cum illâ, quæ corpus constituit. E quâ perspicuâ definitione nascitur perspicua hæc conclusio; Quicquid movetur, non in alium transferri locum, sed suum secum tanquam sarcinam semper portare. At verò an unquam cogitavit Cartesius quid sit, in quod movere possit? An punctum omnis extensionis expers? Si istuc, quî omnes corporis extensiones complecti potuit? An spatium, quod ipsum sit corpus? Si istuc, foret non modo locus in loco, sed & corpus in corpore: An denique spatium, quod omni corpore sit vacuum? Si istuc, novus tandem reperitur locus, qui à corpore differt, neque unâ cum eo defertur. Cùm verò alterum abierit, quid an locum ponè reliquit, in quem nos vulgus alterum, quòd sequitur substitui putamus? Si non reliquerit, ergo istuc alterum, quòd succedit, nullum ingreditur locum; & si nullum, nusquam est. An potius suum utrumque locum secum portare inquires? Ergo in quæcunque diversa, atque longinqua loca moventur, nunquam loca magis, quàm magnitudinem permutare possent. Quod autem sententiæ falsæ præclarius argumentum esse possit, quàm si ab eâ tam perspicuè sequatur nihil quòd movetur loco moveri? Cui denique notioni consentanea est altera ista, locum & spatium nihil aliud quàm corporis cujusque magnitudinem, figuram, & situm inter alia corpora designare, ut, si quoquo modo situm respectu cujuscunque corporis mutare coniungat, id demum sit movere. Unde sequitur ut, si me quiescente, aliud corpus situm suum fortè mutaverit, eodem modo moveri me, ac si reipsâ propriis pedibus iter inirem. At sanè quis, qui omnino ad suas cogitationes attendat, (cùm ad eas à *Philosopho* semper mittamur) nihil interesse diceret, ut moveri me aut credam, aut sentiam, an movear ipse, an quicquid aliud moveatur.

Art. 13.

Locum autem externum nihil aliud esse statuit quàm corporis superficiem, quæ proximè ambit locatum. Quam eandem atque ipsius Aristotelis notionem esse cuique notum est, quanquam ab ipso non arbitror mutuatum fuisse, sed cùm ipsum Aristotelem nunquam viderit, aut à Philosophis cucullatis accepisse, aut in eandem fortè incidisse. Id enim plerumque magnis istis ingeniis quæ omnia novare volunt, contigit,

Pars 2,
Art. 15.

Lib. 1.
de subtil.

De aug. scient.
l. 3. c. 4.

Phys. l. 4. c. 6.

Cap. 7.

contigit, ut ipsa eadem visa quæ veteres in somnis suis videre visi sunt, ipsi somniarent: Quemadmodum narrat Cardanus quendam Fabrum ferrarium nomine *Galeazum de Rubis* præ latitiâ insanivisse, quod jam olim inventam *Archimedis Cochleam* se primum invenisse existimaret. Ne verò inanes esse somniorum species ipsi intelligant, nihil non dicent, aut credent, ne è somno excitentur. Atque igitur Aristoteles cùm suo, i. e. quod de eo Illustriss. Verulamius observavit, *Ottomanorum* more, qui regnare se haud tutò posse putaret, nisi fratres suos omnes contrucidasset, sublati aliorum omnium sententiis, locum tandem esse definiverat, τὸ πέρασ τῷ περιέχοντι τὸ σῶμα τῷ, *Corporis continentis terminum*, continuò ipsum Universum, quod nullius corporis complexu teneatur, nusquam esse definire non puduit. Τὸ δὲ πᾶν, ἐ πῦ, τὸ δὲ πᾶν αὐτὸ π ἐστὶ κ, ἐ ἐπ ἄλλο κ δὲ ἐν τῷ τῷ, ἐν ᾧ ὁ περιέχεται. ὡς δὲ τὸ πᾶν ἐ ὅλον, ἐδὲν ἐστὶν ἐξωθεν τῷ παντός. *Universum verò non est alicubi, quod enim alicubi id ipsum est aliquid, & insuper oportet præter hoc esse aliud quidpiam in quo sit, sed præter universum, & totum, nihil est quod sit extra Universum.* Cùm verò ex sententiâ suâ tam perspicuè sequatur nusquam esse Universum, tam immani conclusionē ab eâ deterritum esse putarem; ne tamen definitionis suæ labefactetur Authoritas, nusquam esse fidenter dicendum est. Eruditam hominis Græci impudentiam! Quod idem etiam *Cartesius* cùm, sive Mundus finitus, sive infinitus statuatur, sequi vidisset, subtilissimè (ut sibi visum est) neutrum esse dixit, atque conclusionis vim verbulo insolenti *indefinitum* esse dicendo elusit. Planè sequi vidit, si interminabilis sit mundus, cùm nullis contineatur terminis, nusquam forè; si terminetur, nullius tamen corporis superficie circumscriptus, extra omnem loci complexum jaceret. Quid ergo agendum est, cùm perspicua sit utrinque conclusio? Periclitanda sunt omnia, ne levissimum definitioni confletur periculum, atque igitur neque finitum, neque infinitum esse dicemus. Audacter profectò dictum, atque apertè ipsi Dialecticæ fundamento contrarium, ut quicquid enunciatur, verum sit aut esse, aut non esse. Quod enim neque finitum, neque infinitum est, neque terminari, neque non terminari dicendum est. Quod cùm dixerit, unam minam

in mendicantem quendam, Dialecticum erogare monerem. Quid autem si neutrum sit, esse possit? Indefinitum? O acutam hominis mechanici hebetudinem, qui inter duo ista medium se reperisse putaret! Istuc enim indefinitum aut terminatur, atque adeo finitum est; aut non, atque adeo infinitum. Nemo certè in Dialecticâ usque adeo cæcus esse possit, quin videat ad illorum alterum accessisse oportere. Cùm verò tam otioso verbulo præclaram controversiam tantâ inter philosophos contentione agitatam, solidè se sustulisse putet, quis, qui ipse non insani-erit, non modo cæcum, sed & amentem esse dubitaret; Atquî tamen non modo omnibus Dialecticæ rationibus, sed & sibi, ipsisque hominum sensibus parum est, si contradixerit, modo sancta, integraque servetur definitio. Cùm enim locus externus sit sola corporis ambientis superficies, sequitur planè, mutatâ superficie, locum quoque mutari, atque igitur Turrem flante vento, cùm continuò novâ superficie ambiatur, loco moveri. Nequaquam, inquit *Cartesius*, nisi situm quoque immutaret. Tollenda ergo est definitio, si enim superficies ambiens sit locus, ipsâ mutatâ, qui tam impudens, qui locum mutari negaverit? Aut si negaverit, quid certius concludi possit, quàm eandem locum non esse? Quantâcunque autem certitudine concludatur, cùm semel esse dictum sit, semper esse dicendum est. Esto igitur. Quid autem ipsa sit superficies dicas. Primùm *per* *superficiem non hic intelligi*, inquit, *ullam corporis ambientis partem, sed solum terminum qui medius est inter ipsum corpus ambiens, & id quod ambitur, quique nihil aliud est, quàm modus.* Quisquamne verò ita delapsus, ut credat terminum, qui neutrius pars sit, inter utrumque situm esse, cùm sit sui pars extrema corporis cujusque terminus? Aut si inter utrumque medius sit, quî corpus, quod proximum jacet proximum esse possit, cùm alterum ab altero medii interpositu separetur? Cùm verò medium istuc modum esse statuerit, Quisquamne præter *Cartesium* dixisse poterat, modum, qui ad neutrum pertinet, medium inter duo corpora jacere? Quæ enim tam ridicula res est, quàm sine substantiâ modus? Deinde *intelligi su-* Ibid.
perficiem in communi, quæ non sit pars unius corporis magis quàm alterius, sed eadem semper esse censeatur, cùm retinet eandem

magnitudinem & figuram. Ergo quocunque deferatur mobile, locum nunquam mutabit, cum superficie istâ *in communi* ubicunque sit, semper ambietur. Istuc autem maximum suâ in Dialecticâ peritiæ argumentum videtur, quod superficiem communem à particulari re separabilem existimaverit; ita ut, cum abierit particularis, maneat communis. Si verò una, eademque res sint, ut sunt, mutatâ superficie particulari, simul mutabitur communis, atque igitur moto aëre movebitur & turris, cum novâ superficie tam speciali, quàm genericâ, ambiatur.

SECT. XX. Alias autem omnes subtilitate maximè vincit motûs definitio, quippe rejectâ vulgari istâ, quod sit *actio*, quâ corpus aliquod ex uno loco in alium migrat; quamquam cur non placeat, nisi quod sit vulgaris non intelligo, alioqui certè satis perspicua (si definitione quâvis opus sit) videtur, rem quamque tum moveri, cum è loco in locum migraverit. Tamen cum nullum locum esse dixerimus, nisi quem corpus quodque sibi suâ præsentî, & magnitudine effecerit, non feremus. Quam ergo illius vice substituendam esse placet? *Esse translationem unius partis materie, sive unius ex vicinîâ eorum corporum, quæ illud immediatè contingunt, & tanquam quiescentia spectantur, in viciniam aliorum.* Bellè admodum, *Cartesii*, atque, ut soles, acutè! Quâ verò Authoritate audire avemus. Atque primùm quamobrem, si quid omnino moveatur, ex unius vicinitate in alterius moveri necesse sit? Quid enim si unica omnium eadem coagmentatione compacta moles fuisset, an non movere potuit, quod deesset alia à cujus vicinitate migraret? Quid si *Cartesio* solitarium vixisse contigerat (si quibus exemplis familiaribus ipse usus est, nobis quoque uti licuerit) an non propriis prædiis spatiari potuit, nisi fortè tribules, & vicinos habuisset, quorum alteri hodiè, cras alteri pro suâ urbanitate eum invisere placeret? Quid verò quod motûs magnitudinem *translatione* ab aliorum corporum vicinîâ metiamur, an idcirco ipsa *translatio* nihil sit aliud, quàm ipsa vicinîæ mutatio? Cum sive alia corpora fuerint, sive nulla, quisque movere se, & à loco in locum *transferri*, idque nullis præjudiciis occupati sentiamus. Atque nisi ipse

Cartesius

Cartesius Logicam, medicam, linguam Latinam, planè nesciverat, aliam esse *situs*, aliam *loci* mutationem intellexerat; *Situm* enim eam, quam quidque cuique positionem habet, Latini definirent; *Locum* verò spatium quod, alterum quidvis sit, necne, quidque occupat. *Situs* ergo cùm sit rerum alterius ad alteram ordo, in neutrà mutari potest, quin in utrâque mutetur; *Locus* verò cùm sit (ut loquuntur *Logici*) *res absoluta*, mutari, nisi cuiusque motu, nequit. Atque igitur etiamsi omni motu fiat viciniae mutatio, tamen ista ipsius motûs naturæ prorsus est aliena; cùm corpus quodvis, etiamsi nulla sit alterius vicinitas, è loco in locum transferri possit.

Quid quod deinde hinc planè sequatur corpus quodlibet, dum quiescit; moveri, cùm isto immoto alterius cuiusque motu fieri possit viciniae mutatio? Conclusionem autem vidit *Cartesius*, atque quanquam satis enormis sit, quæ quenkum à quâvis opinione deterreat, pro suâ aut liberalitate, aut oscitantiâ, eam amplexus est, neque adeo definire dubitat, *In omni motu translationem esse reciprocâ, nec posse intelligi Corpus AB transferri ex viciniâ corporis CD, quinetiam simul intelligatur Corpus CD ex viciniâ corporis AB; ac planè eadem vis, & actio requiritur ex unâ parte, atque ex alterâ.* Quis autem corpus alterum cùm quiescit moveri credet, solummodo quòd alterum vicinum amoveatur? aut si unâ cum eo moveri contigerit, quiescere tamen diceret, quòd corporis contigui viciniam non mutaverit; atque adeò si omnia eodem motu abripi contigerat, semper tamen, quòd idem inter se intervallum conservent, quiescere dicerentur. Atque hinc quanquam ipse Terram circa proprium Centrum motu diurno, & circa solem motu annuo, moveri definiverat, nullum tamen in eâ motum propriè sic dictum reperiri feret; quia non transfertur ex viciniâ partium Cæli, quatenus immotæ considerantur, quanquam enim vulgus, quod ex uno loco in alium migret, eam moveri diceret, tamen si quis Philosophus advertens eam esse Globum in Cælo fluido, & mobili contentum, solem autem, & stellas fixas eundem semper inter se situm servare, his utatur, ut immotis ad illius locum determinandum, & ideo affirmet ipsam moveri, absque ratione loquatur. Si verò tam fatuè sit cùm Philosophis

Art. 29.

Lib. 3. Art. 2º.

Pars 2. Art. 30.

sapiendum, ut quanquam quicquam mille millenos passus quotidie transferri videam, tamen immotum semper esse Jovem lapidem jurare teneam, liceat mihi cum vulgo tantundem fidei sensuum præjudiciis habere, ut quod è loco in locum migrare videam, moveri credam, atque palam dicere ausim. Imò verò hinc non modo Terram, dum quiescit, moveri, sed & contrariis motibus simul moveri sequetur. Si enim omnis Translatio sit reciproca, cum super ipsam Corpus A B transfertur ab occasu in ortum, & corpus C D ab ortu in occasum, Terra in viam utrique contrariam, cum utriusque viciniam mutaverit, simul transferetur. Atque id quoque vidit ipse Cartesius, Quì igitur elusit? Sequi fateatur, sed tamen dicendum esse negat, quod contrarii isti motus inter se pugnant, atque igitur isto casu sola corpora, non autem ipsam Terram moveri, ut credamus, monuit. Atqui quid, quæso, absurdus quis à quovis adversario extorquere desideraret, quàm quod ipse ultrò fateatur? Aut si ipse sibi adversari optâsset, quì apertiùs fecisse poterat, quàm ut cum Articulo uno translationem omnem reciprocam esse & dixerat, & demonstraverat, proximo reciprocam non esse non modo apertè fateatur, sed & eadem demonstratione id se fateri cogat. Satis equidem contra sententiam conclusum esse putarem, cum duo ista ex eâ sequi planè demonstraretur, tum eandem rem eodem tempore moveri, & non moveri, tum motibus contrariis simul transferri. Utramque conclusionem Cartesius ipse vidit, eo tamen acumine esse voluit, ut nihilominus in sententiâ permanendum esse putaret.

Postremò verò quâ Naturæ necessitate fit, ut corpora, quorum viciniam mutando fiat motus, sint quiescentia? Quisquamne putare potest, cum ipse ambulaverit, sive alia omnia moveant, sive quiescant, se plus, minusve moveri? Quid corpus quod transferri videmus attinet alterius aut motus, aut quies, ita ut moveatur alterum solum, quod alterum quiescat, quod si moveri incipiat, istuc istâ duntaxat causâ moveri desinat? Quid quòd deinde cum ad cujusque motum al'cujus quietem postulaverit, secum ipse eâ re, ut aliis omnibus, consenserit? Cum in suâ Philosophiâ nullum sit sanctius, aut antiquius decretum, quàm in motu esse omnia. Quanquam enim particulas in moleculis suis immo-

tas

tas retineri, atque quamdiu retinentur, non in motu, sed ad motum conatu esse voluerit, visibiles tamen omnes Universi partes, atque ad quas tanquam quiescentes in motus mensurâ spectare possumus, summâ pernecitate moveri voluit. Atque igitur ipse, si quis Terram moveri affirmet, quod stellis fixis utatur, ut immotis ad illius locum determinandum, eum absque ratione loqui edixit, quod nulla sit ratio, cur fixas consideret, ut immotas, cum scire non possit, quin moveantur, non modo ipsæ, sed & multa corpora ultra ipsas, quæ non videmus. Quanquam verò omnium præclarissimè dictum videatur ad cujusque motum alicujus quietem postulari, cum ipse eodem tempore omnem motum *reciprocum* esse definiverat, adeo ut ex eo solùm, quod res mota in novam viciniam transferatur, istam alteram, quæ alioqui immota permanserat, transferri dicendum sit. Qui ergo, si eâ ratione quod se moveat altera moveatur, *ut quiescens* spectari possit? Quàm pulchrè conveniunt ista, nisi altera quiescat, non potest altera moveri; & tamen si moveatur altera, non potest altera quiescere? Claræ mehercule, distinctæ, & perspicuæ rerum notiones, atque quales, ab hujusmodi *inventionum viris*, semper referre solemus.

Cuivis, qui paulò fuerit nasutior, hæc tam enormia præfatum fuisse Cartesium, suboleret, ut iis hominum animos ad omnia devoranda pararet, atque equidem, si quis istæ omnia exorpsit, nescio an quicquam tam enorme sit, quod postmodum gutture tam distento, hæere possit. Ipse verò non astutiâ, sed mente integrâ, & simplici factum fuisse arbitror; cum enim miles transfuga ab armis ad literas devolverit, aut prorsus Dialecticæ, à quâ inchoare debuerat, oblitus est, aut cum non statim de summo imperio cogitaret, vulgarem istam Scholasticorum seriò perdidicit, sempérque tanquam indubitata arte usus est. Atque igitur toties tam turpiter in rebus clarissimis lapsus fuisse contigit aut quod malâ Logicâ utebatur, aut quod nullâ. Atque eâ admiratione, quâ qui nihil in eâ arte intelligunt habuisse per notiones suas *objectivas*, & *formales* in Metaphysicis liquet; quam (ut novatorum omnium mos est, qui cum per quos profecerint, fateri nollent, rebus tritis verba nova, & inusitata dare, ut cum notionem priscam nomine quovis in-

Pars I. Art. 50.

Art. 59.

lenti appellaverint, ipsi ipsius notionis Authores videantur) quas scholastici *præcisiones* appellant, ipse *Ideas* appellavit, atque eodem fere acumine quo otiosi isti de iis disseruit. At præter insignes suas in Metaphysicis subtilitates egregias multas Physicæ suæ, quasi magni momenti ipse putaverat, diligenter infercire conatus est. Atque primùm à gravi istâ controversiâ fere exorsus est, an substantiæ nomen Deo, & Creaturis conveniat *univocè*, an *equivocè*? Atque summâ Philosophi gravitate, ut nequaquam univocè convenire putemus cavere monuit; an verò scholastici, à quibus sumpsit, barbaris istis vocibus quicquam significare vellent, aut si vellent, an quid omnino possint, animum nunquam induxit, sed temerè eos tum in voce, tum in sententiâ secutus eodem modo, quo illi controversiam definivit. Atque eadem etiam ratione, quòd scilicet Deus, ut existat nullâ aliâ reindigeat, aliæ autem omnes non nisi illius ope existant, atque igitur nullam substantiæ significationem esse utrique communem. Existentiæ suæ conditione fateor ut plurimum differre, atqui tamen non intelligo, cur eadem substantiæ appellatione non convenirent, ut universali suâ notione, quam habent, ab aliis omnibus, quæ substantiæ non sunt, diversam concipiuntur. Dijudicatâ autem hac nobili inter Deum, & Creaturas controversiâ, in summum Dei honorem, ita ut cum ipse eodem cum iis Substantiæ nomine appelletur, non eadem sit istius nominis significatio; mox quinarium prædicabilium ut vulgo vocantur seu ut ille universalium numerum Trianguli naturâ mathematicè demonstrare pergit. Ad summam verò Logicæ peritiam pervénit, cum definire profectus est, definitiones enim Aristotelicas, quas à scholasticis desumpsit, plerunque sequitur; Aristoteles verò cum, qui præcesserunt, res bene descripserant, eas, ne ab iis non dissentiret, malè descripsit. In quantas autem calamitates, aut propriâ incitiâ, aut eum temerè sequendo, incidat Cartesius, fusius, quam res meretur, jam ante dictum est. Quamquam omnium summa sit, cum in re eadem naturam genericam à particulari separabilem esse, atque quoties quicquid movetur reverâ separari seriò animoque simplici putaverit. Quâ unâ re virum acutum in Logicâ novare non meditatum fuisse liquet, sed cum illius fidem indubitatam, ut Mathematicæ

maticæ suæ arbitratus sit, quas Dialecticæ leges, & notiones à *Keckermanno*. aut alio quovis vulgari systemate didicerat, maximus alioqui omnium dubitator, nihil dubitans, absorpsit.

SECT. XXI. Excisis hisce Dialecticæ dumetis, quorum obscuritate, quoties se difficultate quâvis conflictari sentit, tenuitatem suam abscondit, & tuetur; cùm eo ordine plerunque profectus sit, ut disputatio à mathematicis demonstrationibus inchoata hujusmodi tandem obscuris, & salebrosis notionibus concludatur, his ergo, inquam, vepribus, & spinis omnibus avulsis, aperitur via, quâ ad mechanicas suas naturæ leges, quas ponere posuit, proficiscamur.

Quarum prima est, ut, quicquid movetur, suâ naturâ semper moveri pergat. Si quidem suâ naturâ moveatur, concedam; sin aliunde motus imprimatur, tandiu perseveraturum aio, quamdiu vis impressa permaneret; cùm motûs magnitudo vis impressæ magnitudini æquaretur. Propterea cùm omnem motum à Deo impressum esse voluit, an tandem desineret, an semper pergeret, non à Naturâ motûs sed à Dei, qui impressit, arbitrio demonstrare oportuit. Cùm verò liberum sit Dei arbitrium (si quis sit Deus) motum, quem semel excivit, semper, an aliquandiu conservare velit, nisi quid velit, ipse declaraverit, scire nequeamus. *Intelligimus autem (inquit) perfectionem esse in Deo, non solum quòd in seipso sit immutabilis, sed etiam quòd modo quàm maximè constanti, atque immutabili operetur. Unde sequitur. Deum quantum motus creavit tantundem semper conservare.* Art. 36. Primùm autem istâ ratione, relictis mechanicis Naturæ legibus, rem totam divinis Attributis expedire aggreditur. Deinde eâdem concludat Deum per omnia æternitatis sæcula idem fecisse, & facturum esse, quòd cùm sit immutabilis, modo quàm maximè constanti, & immutabili operetur. Frustra autem demonstrationibus suis indubitatam omnium experientiam refellere conatur, cùm proximè mutationes quasdam esse ipse fateatur, *quas evidens experientia, vel divina revelatio certas reddit, quasque sine ullâ in Creatore mutatione fieri percipimus, aut credimus.* At verò si aliquas mutationes, salvâ suâ constantiâ, efficere liceat, cur non plures?

plures? Quàm incallidè disputatur, tametsi tum experi-
entiâ, tum revelatione divinâ, quasdam in Deo operandi
mutationes esse sciamus, in aliis tamen omnibus modo quàm
maximè constanti, & immutabili operari, ne ipse mutetur,
concludendum est. At verò, mi Philosophè, si experienciæ,
& revelationi fides danda sit, argumento fallimur, si argu-
mentum concluderit, mentiuntur & experientia, & revelatio.
Quid igitur, inquam, incallidius dici potuit, quàm, ut quam
plurima Dei opera sine illius mutatione mutari fateatur, &
tamen, nisi ipse mutetur mutari ista non posse concludat?
*Atquì quotidiana inquit experientia regulam confirmat, quòd
projecta semper in motu perseverarent, nisi ab aère retardari
contingeret.* Quod quis, quæso, expertus est aut ubi? ut
etiamsi axioma verum esse darem, experienciâ tamen satis
exploratum esse semper inficiarer. Neque enim intelligo quî
demonstrari posset, quoties pueri lapides è fundâ projece-
rint, eos semper in motu perseveraturos, nisi Deus puero-
rum lusus in omnia secula conservare suâ immutabilitate in-
teresse reputaret. Verum si quis hanc legem rogaverit,
minimè tamen omnium *Cartesius*, cùm tantum ipse abesse ve-
lit, ut quicquid movetur, suâ naturâ moveri pergat, ut
creatum nihil, nisi vi quâdam sustentetur, quæ eâ non minor
sit quàm quæ primùm creavit, non posse momento perma-
nere statuatur; si verò ista sit omnium, præter unum Deum,
conditio, ut eodem, quo sunt statu, suâ naturâ perseverare
nequeant, non suâ naturâ permanere apta sunt, cùm, nisi
causis externis conserventur, omnia planè interirent. At-
que igitur ipse *Cartesius* ad motûs perseverantiam semper
præsentem Numinis concursum postulavit, ita ut, altero
sublato, alterum tolli necesse sit. Non ergo quicquid
quod movetur, suâ naturâ semper movetur, cùm ab omni
motu suâ naturâ cessaret, nisi, novâ vi extrinsecus adveni-
ente, continuò impellatur. Atquì, inquit, Deum, immu-
tabilis cum sit, quantum motus initio impressit, tantundem
semper conservaturum. Esto. An non ergo apertè fatetur
motum, non suâ naturâ, sed vi externâ, permanere? At
verò si ea sit Dei immutabilitas, ut nihil agere possit, nisi
quod semper egerit, & quod semel egit, semper acturus sit,
quî initio, aut materiam creare, aut eidem motum dare
potuit?

potuit? Si verò actionem, ut placuit, inchoaverit, cur non etiam, ut placuerit, ab eâdem cessare possit? En verò quàm apertè cùm ad *Epicuri* fortunam, tum ad *Aristotelis* fatum accesserit, sic enim illi omne Providentiæ regimen sustulerunt, quod nullum summo Numini in suas actiones imperium esse voluerint; sed sempiternâ quâdam necessitate vinctum (quam ab illius immutabilitate etiam duxit *Aristoteles*) eidem operi per omnia sæcula instare. Ita hic noster cùm ei nullum agendi & non agendi arbitrium concesserit, adeo ut quicquid agat, non consilio, aut electione, sed naturæ necessitate egisse velit, idem quod illi Numen, inanem, nempe sine Providentiâ, larvam, in summi Rectoris locum substituit. Quod si quis fecerit ut quoque Numen omne apertè tollat, sæpe monuimus. Istâ autem ratione, non modo Numini Providentiam eripere cum primis conatus est, sed quod primum à Mechanicis ducitur, omne omnium in suas facultates dominium; si enim quicquid movetur, semper nisi impeditur moveatur, & si quicquid quiescit, semper, nisi aliunde motum, quiescat, peracta res est, *Cartesii*, quo tendis, atque, quid velis, intelligimus; mechanicâ vi, & necessitate facta esse omnia; nullum aut consilium, aut voluntatem hominibus inesse, sed quicquid ipsos secum statuere aut velle contingit, ad id solâ causarum materialium extrinsecus moventium, impelli. Machinas ergo esse nos omnes, atque solâ machinatione moveri, nullam consilia nostra mutandi potestatem habere; si quid agere incipiamus, non nos in nobis agendi voluntatem ciere, sed, ad agendum, impetu arceri; si ab actione desinamus, non cessare, sed impediri. Atque hoc imprimis vultis, atque cordi habetis omnes, nequis usquam sit pietati, aut virtuti locus, ut vos mechanicâ vestrâ insaniam simul, & impietate correpti Bacchanalia exerceatis. Quanto autem furore alii, suis locis dictum est, quantâ inscitiam tu, qui primâ tuâ lege, quæ ipsa tam malè, imo, ut à te, tam ridiculè sancitur, sancitum esse velis, satis jam, utinam ne nimium, dixerimus. Nisi quòd una adhuc ejusdem supersit ratio, quæ, cùm cæterarum omnium sit multò jucundissima, omnino præterire pœnitet. *Motum nempe suâ naturâ non cessare, quòd isto pacto ad quietem tenderet; Quies vero motui est*

*contraria, at legibus naturæ quàm maximè adversatur, ut quid ad suum contrarium, sive sui destructionem, ferri possit. Quantas autem tibi gratias ageret & haberet humanum genus, si istam legem sancire possis? Duriores enim quisque sentimus, atque omnes naturæ pulsu ad mortem exactâ ætate brevi ducimur. Et quid si istuc Naturæ decretum aversemur omnes, tamen obtemperandum est, & cuique, velit nolit, quo ire jubet eundum. Nostrâ verò ut in vitâ maneamus, interest; quid autem motus ut maneat, aut pereat, interesse possit? Nullâ philautiâ aut movendi, ut nos, vivendi oblectatione tenetur. Cur ergo in suum contrarium non tendat; cur à quiete abhorreat, cum eam neque metuat, neque oderit? Scias ergo, *Cartesi*, scias, inter Motum, & Quietem nullas gliscere inimicitias, nullas intercedere æmulationis agritudines, sed pacatè, & amicè utrinque vivi, atque uter superior sit, utrique perinde esse, & si alter fortè vicerit, cedere sponte alterum; neque qui victus est, ut restituatur, arma movere, neque qui vicit, ne restituatur, vigilare. Vidésne quantâ cum authoritate, tum sapientiâ primam tuam mechanismi legem sanciveris? At sic fanciuntur omnes.*

Pars 2. Art. 36.

S E C T. XXII. *Secunda itaque Naturæ lex est unamquamque partem materiae seorsim spectatam non tendere unquam, ut secundum ulla lineas obliquas pergat moveri, sed tantummodo secundum rectas. Verum prorsus nego, qui enim à se, aut obliquè, aut rectè moveri possint, cum suos ipsæ cursus definire nequeant, neque quo ferantur curent; sed eo solummodo progrediantur, quo vis impressa impellit, atque adeo in Dei arbitrium rursus devolvimur. Verum causa hujus regule eadem est, quæ precedentis, nempe immutabilitas, & simplicitas operationis, per quam Deus in materiâ motum conservat, neque enim illum conservat, nisi præcisè qualis est, eo ipso temporis momento, quo conservat. Quàm male cum Deo agitur, ut nequidem unam atomum per omnia sæcula obliquè moveri efficiat, quin immutabilem Naturæ suæ perfectionem decoxerit. Usque adeo perridicula, & puerilis est ipsa ratio, ut quidem se ipsa tollat, quis enim tam vecors esse possit, qui credat, si quando unam atomum*
Deus

Ibid.

Deus vel minimùm à Geometricâ rectitudine unquam impulerit, tum amissis primis suis immutabilitatis, & simplicitatis perfectionibus Deum esse desivisse? aut qui non videat, si cujusvis fuerit momenti, non modo omnem motum initio rectum fuisse, sed semper fore? Cùm enim Dei concursu conservetur, an minus immutabilitatem suam labefactabit, si motum quemvis, postquam in obliquitatem deflectitur, nunc suo concursu conservaverit, quam si obliquum initio effecerat? Tam proclive est magnis ingeniis pueriliter ineptire, si animum ab infantia præjudiciis liberum ineptiis seriò applicuerint. Atqui tamen hoc quoque experienciâ confirmatur; *Ibid.*
Quia lapis fundâ circumrotatus, quandocunque egrediatur, perget lineâ rectâ, non obliquâ moveri. Bella profectò demonstratio, & digna quidem, quæ primis naturæ legibus, atque mathematicis demonstrationibus, tanquam omnium principium substernatur! Lapis è fundâ fortè elapsus, non tantâ obliquitate movetur, quantâ cùm fundâ circumrotatur; ergo omnis omnium motus lineam rectam affectat; quasi innumerabiles non sint movendi rationes, præter fundarum jactus. Quanquam equidem dubito ne pueri Philosophum monere possint lapidem è fundâ elapsum, etiamsi minus curvâ lineâ, curvâ tamen semper moveri. Cujus egregii Phænomeni, quod tanto Geometriæ apparatu obruit, & obscuravit Cartesius, puer cum fueram alienam causam suspicari me memini; contrarios scilicet motuum conatus, alterum à vi impressâ sursum, alterum à gravitate undecunque ortâ deorsum, inter quos contrarios nifus obliquè ferri necesse est, & cùm initio robustior fuerat vis impressa, obliquè sursum, cùm autem ista paulatim extabesceret gravitate victa obliquè deorsum. Motus autem ipse suâ naturâ nullam determinationem habere potest, cùm non se ipse cicat, sed causâ quâdam effectrice imprimatur, quod igitur vim imprimit, simul viæ rationem definit, quâ ire perget, dum aut emoriatur vis impressa, aut majori impedita vel quiescat, vel in aliam inflectat. Cùm ergo omnem motum materiæ particulis primùm à Deo impressum esse censeat, ipse solus, qui impressit, definire potuit an secundùm lineas rectas, an obliquas ire perrexerint; nulla igitur ab ipsâ motûs naturâ aut obliquitatis, aut rectitudinis ratio petenda est. Quod

tamen cum primis vellent Mechanici, ut suas quasunque habet leges, eas Geometricâ necessitate habere ipsi demonstrarent; ita ut præcisâ istâ consideratione, an à causâ quâdam, an à nullâ, inchoetur, postulet ipsa motus natura, ut secundum mechanicas ipsorum leges definiatur.

Altera Naturæ lex est, à centro omnes materiæ particulas movere conari. At quâ mechanicâ necessitate à Centro potiusquàm ad Centrum? Unde nascatur ista necessitas à materiæ, aut motûs naturâ; nunquam demonstrare voluit Cartesius, neque, si vellet, potuit; sin istiusmodi motûs determinationem impresserit, qui & ipsum motum, iterum à mechanicis legibus ad solum Dei consilium devolvimur. Quid autem voluit, penes suum arbitrium habuit, cum suâ *immutabilitate* nihil intersit, an à Centro, an ad Centrum, modo motu simplici & recto ferantur. At verò sic magni Imperatores pro summo suo Imperio contraria imperare solent; Aristoteles ille magnus omnia subter Lunæ ambitum in centrum abire diu iusserat; nostrâ autem ætate exortus est Princeps, qui, everso Macedonico imperio, omnia & subter, & super in contrarium abire jubet. Magnâ utrique Authoritate, & proculdubio, ratione pari, cum ipsâ materiâ, multum intersit, an domi inclusa delitescat, an foràs evagetur. Quid autem aget ipsa rerum natura, quæ tam contrariis imperiis tenetur? Certè, ne magnæ commoveantur seditiones, timendum est, cum pars altera Pompeium, Cæsarem altera sequatur? At si qui per insaniam magnos se principes esse putant, decreta, & edicta sua omnibus, ut placet, imperant, suas nihilominus quisque vitæ rationes sequitur, neque aliter nisi quòd fortè irriserit, dementium minis commovetur. Pari vesaniâ mechanici isti Reguli omni rerum Naturæ ferrum, & incendia minitantur, nisi suis obtemperaverint decretis. Rectâ in centrum abite omnia, inquit Aristoteles, aut, ut in malam rem abeatis efficiam: Ne abite, inquit Cartesius, ut rectâ à centro abeatis, legem me tulisse scitote, & nisi obsequamini, nunquam, quod maximè verendum est, fiet ipse Mundus. At res ipsæ spretis utriusque mandatis, suâ quæque ratione, ut aut evenerit, aut expedierit, quædam sursum, quædam deorsum, quædam in orbem movent, & movebunt.

Postrema

Postrema Naturæ Lex est, quòd cùm aliæ alias impederint, in orbem flectantur omnes. Hanc quoque utinam demonstrasset ! ipse enim me non intelligere fateor, qui omninò fieri potuit, ut ex eo solum quòd quæque motum cuiusque rectum impediat, necessario nascatur motus omnium circularis ; sed ut mihi videtur, omnes secundum Naturæ indolem rectâ lineâ abire pertinaciter niterentur, donec tandem ad alterius vorticis circumferentiam particula hujus primæ pervenirent, ubi, si progredi non possent, quiescerent, atque aliorum omnium, quæ à tergo sequuntur, motum impedirent ; quâ tandem ratione, omnem omnium motum sisti necesse est. Si vero possent, quidni extra suum vorticem recto cursu avolarent omnes ? Quæ certè, si omnis motus suâ naturâ sit rectus, mechanicis legibus multo verisimilius eventura puto, quàm se omnes in circulum deflexuras. Præsertim cùm quæque atomus aliis undique constipetur, istæ aliis, atque adeo aliæ aliis per totius circuli ambitum, donec ab alterâ parte ad primam redeamus. Quod si ita fuerit, qui, quæso, quævis fieri potuit inflectio ? si enim à parte sinistrâ impellatur, cùm impulsui isti omnis materiæ moles à parte sinistrâ resistat, istum secundum regulas, per quas cuiusque corporis vim ad agendum, vel resistendum metiri docuit Cartesius, facillimè superabit. Cùm verò quæque particula aliâ, tam à dextrâ, quàm a sinistrâ constipetur, atque cùm lineâ rectâ ire pergant omnes, cùm deinde quamdiu eâ pergant, non possunt aliæ aliarum vias occupare, cùm denique nulla uspiam sit vacuitas, in quam corpus è lineâ suâ eliminatum abire possit, nemo certè eâ hebetudine esse potest qui non intelligat omnes semper rectâ suâ viâ moveri, cùm neque alias aliæ impellant, neque ab aliis impellantur, aut potius cùm tam arctè se invicem premant, ut quæque Atomus non ipsa secum arctius uniatur, quam omnes invicem, quatenus non major sit inter ipsas vacuitas, quam inter Atomum latera, unicam compactam, & constipatam omnium molem exoriri.

Mechanicæ leges hæ sunt, quibus egregius ille Philosophus hunc, quem aspicimus, Mundum sine Numine, aut Numinis Providentiâ, machinari pollicetur. Atque si à Naturæ Conditor ad mundum fabricandum institutas fa-

teri vellet, omne Numen à rerum naturâ exclusisse non accusaveram. At nihil tale voluit Cartesius, sed solum si datur motus, istas esse istius conditiones quas ipse dixit, neque si Deus voluit, alias esse potuisse, atque igitur nullo Numinis consilio facta fuisse omnia, sed Numen sit, an non sit, secundum motûs leges mechanicâ necessitate quicquid evenit, evenisse. Et quanquam earum rationes quasdam ab Attributis divinis exposuit, ejusmodi tamen sunt, quæ omnem vim Providentiæ antecedunt, atque eadem necessitate, quâ ipse in rerum Naturâ existit, eidem dominantur; Adeo ut, si motus sine Numine inchoari posset, necesse sit, secundum leges istas definiri, & cùm inchoaverit Deus non illius consilio, sed solâ naturæ necessitate in certam rationem determinari. Atque igitur admodum suspicari me fateor, Cartesium, ut leges suas stabiliret, attributa divina ludicrè interposuisse; existimare enim non potuit vir, qui non planè truncus fuit, maximas Numinis perfectiones periclitari, si unam atomum in orbem circumferri efficiat; atque igitur populariter tantum egisse dubito, cùm Mechanismum suum ab ipsius Dei rationibus inchoaverit; populum enim novit quicquam facilius accepturum, quod Dei interesse putat. Alioqui ipse iis non multum tribuisse visus est, sed cùm ad res efficiendas proficiscitur, solâ mechanicâ motûs, & materiæ necessitate omnia expedit. Quicquid autem in animo habuerit, cùm id imprimis voluit mechanicâ necessitate à Deo nequaquam constitutâ, omnem rerum naturam effici, & administrari, quorsum Deum esse dicat, cùm etiam si non sit, ipse Mathematicis demonstrationibus omnia eo modo, quo jam fiunt, necessario fieri demonstraverit. Quod cùm se fecisse putet, & quicquam postea de Deo loquatur, aut nobis planè illudit aut se ipse non intellexit, aut potius utrumque fecit, ut solent isti omnes, qui cùm aliis illudum esse putant, se sibi illudisse non intelligunt.

SECT. XXIII. Jamque satis liquere arbitror primùm nullas esse, quæ à solâ materiâ oriuntur, mechanicas Naturæ leges, deinde nullas esse posse, nisi à Naturæ Conditor in suos fines institutas; atque igitur cùm suas *Cartesius* non
con-

consilio factas esse, sed ipsas se suâ vi, & necessitate in rerum naturam intulisse voluit, an non porro liqueat, si quæ fortè sint leges ab initio institutæ, quas tamen ipse fecit, non fuisse institutas? Quanquam verò rata sit ista omnis, quam legibus suis tribuit vis, & autoritas, nihil tamen ad mundum fabricandum sine Numine valebunt. Quid enim si omnem materiæ fluxum in orbem contorquere valeant, quid inde nisi una omnium in eodem ingenti vortice vertigo exoriri potuerat? Cùm igitur Universitas in tantam vorticum multitudinem dividatur, ut quæque stella suum sibi circumvolutum habeat, atque Sol speciatim, unâ cum Planetis suis suo turbine versetur, quo mechanismo quemque sibi seorsim à reliquis circumvolvi efficiemus? An ipsæ atomi in varias turmas, & cohortes se sponte diviserunt? At si vellent, istuc non patitur communis omnium circumgyratio, quæ si quis fortè vortex coagmentationis primordia fecerat, eum suo impetu diremptum in commune materiæ pelagus secum absportaret. Vidit autem Cartesius omnes suas vires mechanicas sibi hac in re nihil esse profuturas, atque hic igitur Deo ἀπὸ μηχανῆς apertè uti coactus est, eumque operis dimidio planè perfunctum esse voluit; cùm quòd immensam materiæ congeriem, in tam bene dispositos ordines distribuerit; tum quòd tantundem motûs, quantum effectus suos procreare posset, cuique impresserit. Atque hætenus rustico isto homine (quis enim Epicuro agrestior) plus sapuisse visus est, iste enim ipsi materiæ reliquit cùm ut se sine causâ moveat, tum ut se in innumerabiles vortices distribuat, quod tamen quî fieri potuit, vir oscitans explicare non cogitavit. *Cartesius* vero, qui non, ut ille, communi sensu caruit, cùm planè perspexerit nihil nisi istis duobus prius sumptis provehendum esse, idcirco materiam in ordinem disponi, eique motum imprimi postulavit, antequàm quid valeant vires mechanicæ, ausus est experiri. Quanquam cùm ad eas pervenerit, haud minus quàm ille fatuus (quo enim alio nomine hominem appellem, qui tanto fastidio nihil intellexit) desipuisse visus est; quòd cum motum adeptæ, inque vortices collectæ fuerint Atomî, suos omnes, quos producerunt, effectus, solâ mechanicarum legum necessitate producturas esse statuatur; idque etiam

Pars 3. Art. 46.

ampli

ampli Deus, cùm motum & ordinem dedisset, nihil ejusdem modi efficiendum sibi proposuerat: Atque adeo leges, quas attulit, mechanicas non Numinis procuratione institutas fuisse, sed ipsas propriâ vi, dato vorticum motu, & ordine, rerum Universitatem confecisse. Quam primum ergo eas se satis ratas fecisse censuit, continuò omni Numini valedixit, neque postea quicquam, nisi solis legibus mechanicis, non secus, ac si nullum fuisset Numen, effici, & procreari voluit. Atque ita in omnibus, quæ sequuntur, eadem, quâ ipse *Porcus*, licentiâ in omni fortunæ obscenitate volutatus est. Quod, ut mihi videtur magno Numinis argumento, atque mechanisimi elencho esse debet; cùm mechanici omnes qui ab eo omnino exordiri nolunt, ne quidem unum digitum movere, aut verbum non planè fatuum proferre possunt; qui verò ab eo exorsi sunt, ii quandiu eum, aut ducem sequi, aut comitem secum ferre volunt, cursu secundo progrediuntur; quam primum autem eum deseruerint, statim eodem, quo illi, torpore stupent, & quasi Circes pocula degustaverant, in porcos commutantur. Atque igitur ipse vir acutissimus, ne unius Phænomeni rationem melius quàm *Epicurus* expedire valuit. Quid autem de istâ causâ concludemus, quam si sibi defendendam suscepit *Cartesius*, defensione suâ non sapientius, quàm ipse porcorum princeps, perfunctum esse? An non meherculè satis conclusum est dignam esse, quæ solis fatuis defendatur, cùm si eam quis sapiens tueri velit, mox fiat *canis immundus vel amica luto sus*.

SECT. XXIV. Fixis ergo omnibus mechanisimi legibus, factoque omni vorticum apparatu, de Phænomenis singulis quàm *Epicuri* more philosophatus est, videamus; Atque primum quâ necessitate gignantur Elementa, tum deinde ex elementis, quid secundum leges mechanicas exoriri potuerat. Atque imprimis cùm, ut primum Elementum efficiat, partes quasdam è corpusculis solidissimis abstrahas esse velit, idem, quod in omni loco, fecisse visus est, ut, quæ intellectu difficillima sunt, sibi fidenter, tanquam indubitata sumat. Quo fine nescio, nisi ut arduis assueti facilius quicquid postea in eo minus verosimile videatur, ferre discamus.

discamus. Licet enim in minimo quoque corpore quandam partis à parte distinctionem sibi comminisci possint Geometrae, Physici tamen non est, ut reipsa plures esse censeat; cum enim res sit simplicissima, & tota eadem, minimum quodque, partem amittere nequit, nisi tota destruat: At verò si anguli abradi possint, quid est quod ipsos in alias quoque partes dissipari prohibeat (potissimum si angulosæ, & inæquales fuerint) easque in innumerabiles alias, & earum quamque in totidem alias, cum quocunque in dividendo processeris quæque suæ divisionis capax reperietur; è quibus planè sequitur, non mente solum, sed reipsa quamque atomum in innumerabiles dividi potuisse. Neque se callidè satis subduxit vir argutus, cum partes neque finitas, neque infinitas, sed *indefinitas* esse definiverit, cum omnis numerus aut finitus, aut non finitus esse necesse sit, atque adeo ut inter utrumque reperiat, qui neuter sit, primis, & communibus omnium hominum notitiis adversatur. Mathematicum itaque philosophum demonstrare oportuisse puto, corpus solidissimum, omnisque vacui exors reipsa discerpi posse, priusquam rem (ut opinor) simplicissimam, à se tam facile divelli posse tantâ fiduciâ sumpisset. Atque quidem, nisi quis Deus fuerit, qui alicujus, quantulæcunque molis, corpuscula effecit, quæ & magnitudinis sint exordia & nulli dissipationi obnoxia, quicquid finxerint, nunquam quæ ipsa Materia, aut existat aut coalescat, solvent Mechanici. De priori superius contra *Epicurum* diximus, de posteriore autem quæ ejusdem partes coalescant non intelligimus, cum sint singulæ solutæ, neque in alias penetrare possint, & propterea non arctius adhærere, quàm quòd sint aliæ aliis contiguæ; atque adeo durissima quæque corpora non magis inter se quàm granorum acervus, devinciri possent, cum in omnibus non alia (ut inquit) fiat *unio*, quàm quod pars parti accumbat. Atque, quod ait *Cartesius*, corpora solâ quiete inter se *uniri*, reliquis suis commentis omnino consentaneum esse videtur; etiamsi enim juxta se quiescere contingat, nisi tamen aliquo vinculo quod utramque subeat, ad invicem constringantur, omnino soluta, & diversa esse necesse est. Quiescunt acervi grana, quietè tamen nullam inter se coagmentationem

adipiscuntur. Quid autem multa? cùm quisque intelligat materiæ partes, sive quiescant, sive se moveant, non arctius agglutinari posse quàm quod singulæ singulis, solutæ tamen accumbant. Usque adeò perspicuum est, dempto Numine, quæcunque in Naturâ prima & certissima sunt, intelligenda non esse. Et quanquam qui corpuscula prima produxit, ipse solus, quemadmodum produxerit, intelligat; tamen quî, productæ cùm sint, extensæ simul, & divisionis expertes esse possint, nos quoque, eò quòd sint omnino plena & solida, facillimè intelligimus. Quo quidem pacto planè tollitur, ut mihi videtur, id quod in Physicis maximè arduum habetur; atque quæ contra disputari solent, si Mathematica sunt (ut sunt pleraque) sunt prorsus aliena; si Physica, facillimè, & sine negotio, si hujus esse loci putarem dilui potuissent. At cum subtiliora sint de materiæ divisibilitate, ista ulterius urgere nolo, impræsentiarum satis est, quòd à re, quâ nihil sit in omni Philosophiâ difficilius, exordiat. Quo monito corpora, si placet, solidissima, atque idcirco nullius divisionis capacia, summâ tamen motus vehementiâ discerpi potuisse dabimus. Qui verò tam minuta corpuscula se tantâ vi affricare possent, ut in minutissimas minutias se mutuò comminuant, neque dare, neque intelligere nos profiteamur. Quippe tantam vim nisi maximo pondere factam nunquam experti fuimus, atque quo celerior est motus, nisi mole, & gravitate adjuvetur, eo ad ejusmodi effectum imbecillior sentimus; cùm itaque maximè exiles, eaque ratione levissimæ sint primæ particulæ, quantâcunque celeritate hinc inde saltitare possint, non tamen eâ vi se suis ictibus quassabunt, ut in tot, tamque exigua fragminula dissilire cogantur. Atqui tamen quî abraduntur anguli, quam quæso figuram obtineant? Non aliam inquit, quàm angulosam, & plerunque triangularem, cùm globuli, qui materiam subtilem comprimunt, non propius coire possint, quin in medio spatium triangulare relinquunt. Figura vero angulosa, atque potissimum triangularis, cùm sit aliarum omnium ad motum ineptissima, quî fiet (ut statuit Cartesius) corporum omnium mobilissima? Celeritatem, inquit, è locis latioribus in angustiora transeundo adipiscitur; quod si fieri potuit, nullis

nullis tamen legibus mechanicis tantam, quantam ipse voluit. Imo tantum abesset locorum angustiiis novam celeritatem acquirat, ut, si ad quem locum, locis per quos prius transiverat arctiorem accedat, angulis invicem implicatis, cum non pateat spatium per quod transire potuit, potius immobilis hæreret. Quicquid autem Elementi primi particulis contigisse finxerit, cum sint figuræ inæqualis ratione ad motum ineptissimæ, vix unquam mediocri celeritate, etiamsi vi, aliunde impressâ, impellantur, cieri possint, nedum tantâ rapiditate exagitari, ut fiant omnium longè mobilissimæ.

Cum autem materia subtilis per globulos ubique transeat, quâ, quæso, lege mechanicâ figuram suam mutet, ut se viarum angustiiis accommodare possit? Quoniam repugnat (inquit Cartesius) in Naturâ vacuum reperiri, sic enim nihili aliqua foret extensio, atque idcirco materiam subtilem intervalla omnia, quæ globulis interjacent, occupare. Quàm autem absurda res fuerit vacuitas, & quantum suâ interfit, ipse videat, ut autem devitetur, neque nostrâ, scio, neque *materiâ subtili* omnino interesse puto. Saltem novi materiam subtilem *nihili sit, an non sit extensio*, cordi non multum habere, aut non tantum ut, ne sit, se patriâ suâ longinqui temporis exilio mulctaverit. Si itaque, ne fiat vacuum, suâ interesse putet *Cartesius*, demonstrare oportuit, quo mechanismo materia subtilis id devitare possit. Aut enim vacui absurditatem deprehendit, atque adeo curæ habet, ne, si interstitia deserat, in tantum solœcismum tandem incidat, ut nihili extensionem efficiat. Si non deprehenderit, cum ipso naturæ ordine in vorticis Centro detineatur, quid est, quod tantam ejusdem copiam inter globulos manere coerceat? Non ipsi globuli, cum semper deorsum detrudant, cumque inter eos pateant interstitia, per quæ in proprium locum eluctari possit, non ipsa se, cum semper nisi suâ naturâ saltem globulorum expulsione, in centrum feratur. Nullâ itaque mechanicâ causâ, sed nescio quo fascino, inter globulos tam longè à propriis laribus detinetur.

Deinde verò cum primi Elementi particulæ partium inæqualium abrasione fiant, cur non & ipsæ omnes fierent

Pars 3. Art. 49.

Pars 3. Art. 48.

rotundæ, vehementiori enim sui motûs impetu, quàm quævis aliæ invicem atteruntur, adeo ut solâ vi sui motûs inramenta innumerabilia dissipentur. Cur itaque, abrasis omnium angulis, rotunditatem non acquirant? si enim tot aliæ particulæ temporis successu sphericæ fiunt, quot, etiam si minori rapiditate moveantur, cœlis omnibus extruendis sufficiant, cur non, inquam, eodem, aut multo breviori temporis successu omnium rapidissimæ se mutuo in eandem figuræ lubricitatem perfricarent? Quod si fiat, & quin fiat, nihil est juxta leges mechanicas quod impediat, neque sol, neque lumen esse posset; sol ergo non nisi vi quâdam legibus mechanicis factâ, per tot sæculorum series conservatur; si enim particulæ, è quibus factus est, eodem modo, quo cæteræ omnes angulos suos amitterent, fierent rotundæ, rotundæ verò cum factæ sint, eandem cum secundo elemento, figuram, quo non solem, sed cœlum fieri voluit, adipiscerentur. Quid ergo est, quod impedire possit? nihil, quantum novi, nisi præpotens ille, qui omnia potest, vacui metus: quatenus si omnes materiæ particulæ sphericæ fiant, cùm plures globuli simul juncti spatium continuum replere nequeunt, vacuum interstitium esse necesse sit, quâ causâ posse Deum particulas omnes sphericas, cùm primum creaverit, effecisse ipse negat. Quibus profectò nescio an quid magis argumento ut sit vacuum, esse possit, ne alioqui ipse Deus tres globulos juxta se positos creare non valeat. Quis enim isto casu spatium inter eos triangulare inane esse non putaret, potiusquàm summam Numinis potentiam, ne eos efficiat insuperabili necessitate impeditam diceret? Ego sanè demonstrationem Mathematicis *Cartesii* omnibus clariorem, nisi suâ ipse fiducia anteverterat, sic conclusisse putaveram. Deus tres globulos juxta se sitos creare potest; inter tres globulos simul junctos spatium triangulare esse necesse est, ergo cùm nullo corpore repleti potest, etiam & vacuum esse necesse est. Atque igitur cùm Cartesius rem à Deo effici inficietur, non argumentum solvit, sed argumenti conclusionem impudenter negat, & quidvis se dicturum indicat, ne vacuum esse (cùm semel non esse dixerit) fateatur. Atque ita cùm omnes Elementi primi particulæ, quæ sunt figuræ cujusvis

jussus inæqualis mutuo attritu angulos suos amissuræ sint, quid impediet, ne tandem fiant quæque rotundæ? In Cartesii hypothesi nihil, nisi quod isto casu non superesset, quod globulorum interstitia implere posset. Ergo, ne quando Vacuitas contingat, corpora, quæ alioqui secundum leges mechanicas se invicem in absolutam rotunditatem affricarent, quâcunque vi atteruntur, nullam vim altera alteris afferre, sed integra, & quasi intacta conservari omnia. Atqui nimis optata hæc sunt, Cartesi, ne dicam, impudenter dicta, nihilque demonstrant, nisi hominem, qui talia dicere coactus sit, in sententiâ esse, quæ sine maximis opinionum portentis teneri nequit. Utcunque verò fuerit, cum particulæ primi Elementi omnes se mutuo atterunt, ipsæ minori temporis spatio vehementius attritæ, quàm quævis aliæ, omnibus abrasis inæqualitatibus fierent rotundæ, atqui cum istius figuræ omnes secundi elementi censu numerantur, diu est (tandiu nempe quandiu facti sunt Cœli) ex quo quævis superessent, quæ in primo censeri possent.

Neque etiam majori, aut mechanicâ, aut constantiâ sempiternas suas Naturæ leges tuetur Cartesius, cum primi Elementi materiam adeo flexilem esse velit, ut ne vacuum fiat, suam figuram pro ratione cujusque loci occupandi accommodare valeat. Quatenus jam ante primas materiæ particulas tam duras, & rigidas esse censuerit, ut si fortè unæ in alias inciderint, tantâ vi se impingant, ut si quid omnino inæquale habeant, eo impetu decutiat, ipsæque tandem omnes attritus vehementiâ in æquabiles globulos detorquentur. Quid ergo dicemus, cum ipsa ejusdem materiæ ramenta, quæ antequam abradi contigerat, fuerant quovis marmore rigidiora, quàm primum abrasa sunt, continuo cerâ quâvis molliora fiant; adeo ut cum antea nulli corpori, facillimè nunc omni cedant. Neque enim quicquam figuræ exilitas, modò sit æquè solida, ad flexilitatem valere potest; si itaque ante abrasionem tam facile figuram immutare non possent, neque post eam factam facilius se flectere valebunt, sic autem pro suâ libidine, & ut suum in Philosophiâ regnum tueatur Cartesius, inconstantes, & contrarias naturæ leges ubique tulit. Si suæ Hypothesi

uno Articulo expediat, ut se mutuò atterant corpora, sunt omnia quovis saxo duriora; si verò altero mox expediat, ut se alia aliorum figuris accommodent, necesse est, ut ipsa eadem eadem naturæ necessitate quovis luto molliora reperiantur.

Atqui denique si eâ facilitate postea ne fiat vacuum, cur non ab initio eadem ne fiat sui dissolutio, flectantur? Naturali enim Motûs affectu novit Cartesius, quantum quidque à sui dissolutione abhorreat; cur ergo se in omnes formas non immutarent, *Ignemque, horribilemque seram, fluviumque liquentem*, ne tam violentam sui dissolutionem patiantur? Aut cur vehementius à vacuo, quàm sui dissipatione metuant, ut, cùm nihil se conservandi causâ moliantur, ne verò quoquo modo fiat vacui *solæcismus*, omnia tentarent. Ipse profectò horreola vacua, quam brachium, aut pedem avulsa esse mallet, neque dubito quin quæque Atomus, ne quid sui amittat, non minus suâ interesse putet, quàm ne alicubi vacuitas contingat, atque igitur non video, cur plus in illius introitu impediendo, quàm propriâ soliditate tuendâ, laboraret.

Neque profectò minùs, quàm in prioribus istis, in tertio Elemento perficiendo secum cùmque rebus ipsis dissenti-
tine videtur, quippe quod è primi elementi minutiis fieri voluit, quæ cùm ob crassitiem minus fortè celeriter exagitantur, quæque cum valdè angulosæ fuerint, sibi mutuò magis, magisque cohærere aptæ sunt, dum tandem in ingentes quosdam acervos colligantur, quales sunt maculæ in Solis superficie, ipsa Terra, cæterique Planetæ. At profectò si ob implexas figuras secum hærere aptæ sint, quamobrem ab initio, antequam in minores angulos diffringi contigerat, cùm sint magis angulosæ, minusque mobiles, non cohæserint? Hujus tam contrarii eventûs nullas alias mechanicas rationes afferre potest, nisi quas ubique attulit, tum quod sic fortè eveniret, cùm quòd Hypothesi sic evenire expediverit. Alioqui certè nemo non videt ante angulorum abrasionem ut invicem implicentur, multo aptiores esse, quàm cùm minus angulosæ factæ, majorémque celeritatem fuerint adeptæ. Præsertim cùm nullo alio visco, quam quiete *Cartesius*, quævis corpora coalescere arbitratur; quo itaque celerius

leriùs moveantur, eo difficilius ad invicem agglutinari dicere necesse est. Ut verò in corpora solidissima, aut in superficie Solis, aut circa Terræ, reliquorumque Planetarum, quæ ingenti vehementissimi ignis mole occupari censuit, tam arctè coagmententur, quis satis mirari possit? Quanquam id quod maximè miremur videatur, eadem corpora tam dura esse, ut ardentissimæ flammæ impetu non dissipentur; tam mollia tamen, ut globulorum, utcunque exigui sint, circumvolutione, Cochlearum more, quàm facillimè intorqueantur.

SECT. XXV. Nunc autem deletis elementis, mechanicis legibus, & dialecticis definitionibus, totum negotium planè confecimus, neque opus erit scorsim (si iis steterat) in suas de singulis Naturæ phænomenis rationes inquirere. Cùm Phænomena Elementis, Elementa Legibus, Leges Definitionibus confecerit Philosophus; istis ergo sublati, si quæ secuta sunt, simul tolluntur omnia. Cùm verò ad istuc negotium accesserit, abjectis statim omnibus à tergo legibus mechanicis, quas antea sempiternâ, & inviolabili necessitate ratas esse voluerat, omnem omnium rerum fabricam casuum innumerabilium, & plerunque secum pugnantium, ictibus ædificavit. Neque quidem, si invicem conferamus, in cujusque effectûs ortu minus, quàm ipse Epicurus fortunæ licentiâ usus est. Quo tandem effecit ipsè leges mechanicas, nisi quoque magnam vim fortuna eisdem addiderit, ad rem quamque efficiendam non suffecisse; adeò ut tandem pene omnia aut solo vacui horrore, aut cæcâ casûs temeritate, mechanicorum princeps absolvisse videatur. Age igitur, paratis Elementis, jactis legum fundamentis, datâ denique definitionum autoritate (ut mechanicæ credulitati nullus concedendi finis est) nunc ad mundos, si placet, extruendos nosmet accingamus; & quantum vis mechanica, quantum cæca, & volubilis illa Dea valeat, & denique an quid omnino utraque, brevissimè, quantum fieri potest, videamus. Et ne omnia sequar, paucas istas, quas in hoc nostro Mundo deprehendimus, rerum utilitates sequemur. Atque primùm solem, cùm totius principatum teneat, faciamus. En itaque clarissimi sideris Natales! *Crevit initio paulatim mate-*

Part 3, Art. 54-

ria

ria primi Elementi, ex eo quod particulae secundi assiduo motu se invicem magis, ac magis attererent, cumque major ejus quantitas fuit in vortice quam necesse erat, ad implenda exigua illa spatia, quae inter particulas sphaericas secundi Elementi, sibi mutuo incumbentes reperiuntur, quicquid ex ea residui fuit, postquam spatia ista repleta sunt, ad centrum conflavit, ibique corpus solis sphaericum, & fluidissimum composuit.

Atqui verò præter id, quod jam ante monuimus Elementi primi particulas, cum, ut aliae mutuo attritu rotundae fiant, in secundi partes tandem migrare omnes. Imprimis virum tam acutum non vidisse miror Terrarum orbem istâ hypothese quam plurimis sui Diametris solis mole immerfam fuisse. Quippe cum omnes materiae particulas magnitudine aequales fuisse supposuerit, atque adeo ex istis bina sua prima Elementa fieri, Globulos, è quibus Caelum, & materiam subtilem, è quâ Solem factum voluit. Si primas istas cubos fuisse sumamus, quod idcirco sumimus, quoniam cum proximè ad figuram sphaericam accedant, minima ramentorum copia ab iis abradi possit; quanta autem abraditur, eam ad globulos rationem habet, quam partes Cubi extantes ad inscriptum Globum (*i. e.*) eandem quam habet 10. ad 11. atque eisdem ferè æqualis ferè æquale spatium occuparet; cujus alterum dimidium, si globulorum interstitiis interspersum, & alterum dimidium, in centro collectum supponamus, sol ipse quartam Vorticis partem teneret, quâ proportionem semidiametrum solis dimidio semidiametri Vorticis aliquantò majorem esse sequeretur; atque adeo Terram hanc, quam incolimus, cum, si totius latitudini comparemus, non longè à sole sita sit, aliquamultis sui diametris ipso corpore solis, sive ingenti Ignis ebullientis mole obrutam esse. Totius rei rationem doctissimus Amicus perspicue subduxit, & demonstravit. Atque quidem tam clara, & solida est demonstratio, ut se solâ totam hypothese in æternum conficere & labefactare sufficiat. Ipsum igitur, cum tam præclare totius rei demonstrationem perfecit, Lectorem adire mallet, quam quæ scripserunt alii, eadem exscribendo eum onerare. Præsertim cum res tota, schematibus coram oculis positis, demonstraretur; quæ si sæpius narrentur, nil nisi nauseam crearent: quas

Henric. Morus
Enchir. Met.
C. 16.

quas igitur rationes in computando inivit si quis scire desideret, ipsum adeat; Ego autem nil nisi illius non modo lectione, sed summo studio dignas esse spondere possum. Quanquam cujusque qui mundi systema intuetur, oculis res ipsa satis manifesta sit, cum spatium, quod percurrunt Planetæ, si cum amplitudine totius Vorticis comparatur, perexiguum & sit, & esse ipse velit; quod non modo totius Hypotheos sed & ipsa Universi ratio exigit, adeo Pars 3. Art. 85. ut non modo Terræ Orbis, sed & omnium Planetarum systema longè intra Solis diametrum absorberi necesse sit, cum istâ proportionem Sol spatium omne ultra Saturni orbitam impleat. Neque sanè quoquo modo, si lapsum suum prehenderat Cartesius, refarcire potuit, nisi Deum justam omnium Elementorum copiam, quæ ad cujusque usum & officium sufficiat, effecisse supposuerat. Si verò accuratiùs ad leges Mechanicas rem totam expendamus, materia subtilis non modo quartam partem, sed pene vorticis dimidium occuparet, cum ad centrum omnis feratur, neque, ne abeat quicquam impedire possit, nisi inanis iste inter globulos vacui timor: Id verò quid suâ intersit, modo propriam provinciam tueatur, diximus. Si enim rerum Naturam vacuum exhorrescere novit, atque adeo suæ naturæ vim inferre maluit, ne communem illius ægritudinem patiatur; isto pacto rem admodum mechanicè expeditam habemus; si non novit, dicat, inquam, quo mechanismo suâ à vacuo abhorreret intersit. Cum itaque secundum leges mechanicas omnem materiam subtilem in Centrum detrudi necesse sit, nihilque sit, quod ne eo abiret, impedire possit; cumque par sit illius atque secundi Elementi copia, dimidium totius Vorticis spatium occuparet, atque adeo nescio quot mille diametros, ultra Terram, extumeret. Quod quoque cum in omnium fixarum vorticibus contingat, ut materiâ subtilem pæne dimidium vorticis occupetur, dimidium Cœli reipsa flammæ foret, totum autem, quasi una flamma, appareret, non aliter quàm in facibus accensis, quarum non longè distitarum cujusque radiationes ad proximam pervenire videmus.

Deinde cum Solis figuram rotundam esse velit, quod globuli omnes æqualiter à Centro vorticis recedere co-

mentur, demonstravit idem vir doctissimus isto motu, si sit purè mechanicus, solis corpus rotundum non fore, sed fistulæ instar, aut conicæ, aut cylindraceæ per Axem, ab unius Poli ad alterius extremitatem protendi; cùm juxta hanc hypothesin globuli cœlestes per totum Vorticis axem, ab iis ipsius partibus, quibus accumbunt, mechanico hoc conatu conentur circulariter incedere, atque eo pacto locum materiæ subtilissimæ aliquo modo quidem rotundum relinquere, non sphaericum tamen, sed cylindraceum potius, aut saltem versus utramque Axis extremitatem in Coni mucronem paulatim fastigiatum. Quam demonstrationem, quanquam primo intuitu suâ luceat perspicuitate, tamen facillimo schemate illustravit, quod etiam, si placet, Lectorem oblectationis suæ causâ intueri efflagitem.

Proximè vero cùm tam solem, quàm sidera omnia circa suos axes volvi voluerit. Quid si requiram, quo mechanismo suas conversiones, tam æquabili constantiâ perficiant? Eâ, inquit, lege quâ quicquid movetur à Centro moveatur in Circulum. Esto igitur, ut optare potes, moveantur; cur verò in incitatissimâ istâ conversione, tam incredibili æquabilitate, ut sempiternis pene seculorum ætatibus, ne uno quidem celeritatis momento mutantur. Istuc autem est, quod nunc à vobis quærimus; de legis istius, motûsque ortu superius dictum est, hujus autem loci est, de illius tam æquabili ratione respondere. An vero satis responsi putatis, cùm de motûs constantiâ interrogetur, si quemadmodum omnino fortè fieri potuit dicatis? At talia sunt semper vestra Oracula, cùm de rerum solertiâ sciscitamus, nulla alia à vobis responsa, nisi de rebus ipsis, eas sic fortè contigisse obtinemus. Imò verò quanquam in solidis corporibus æquabilis motûs ratio fortè evenire posset, tamen adeo quidem mobilis videtur ignis natura, ut certè nullum ratum, constantemque motum diu conservare possit. Adeo ut si Cartesius unâ cum Anaxagorâ Solem *laminam ardentem* esse censuerat, quî, rotæ instar, circa se volvatur, quodammodo fortasse allequi possemus; At cùm metalli liquefacti instar, & ardentissimâ ebullitione æstuantis esse arbitretur, ut eisdem gyros eâdem constantiâ, quâ rota summâ virium æqualitate circumacta conficiat,

ciat, si intelligere se putet Cartesius, Mechanicorum princeps haberi profectò jure meretur.

At portenta omnia superat (nisi quod maxima videantur omnia) enormis ista motûs in solis vortice inæqualitas; quam sine quâvis mechanicâ ratione finxit, cùm secundi Elementi globulos Centro propiores celerius, quàm remotiores ad certam distantiam moveri statuât, ultra quam eo iterum celerius, quo remotiores: adeo ut cùm infimi, & supremi circuitus suos intra paucas hebdomadas absolvant, medii triginta annos eodem circuitu absolvendo impendant. At quamobrem ad certam intervalli distantiam perveniat iste impetus, ibique extabescat, & statim rursus tanto impetu reviviscere incipiat, ut innumerabiles prope modum plures celeritatis gradus, quàm antea, adipiscatur? Quid enim magis enorme excogitari potuit, quàm cùm omnes initio æqualiter moveantur, alii mox brevissimo temporis successu, ut supputavit idem vir doctissimus, vicibus 105120 aliis celerius moveantur? Etenim cùm Terra motu annuo conficiat mille passuum 23652000 globuli ejusdem vorticis superiores tantâ rapiditate moventur, ut horæ uncia spatii tantundem percurrant. Quod quanquam si omnino fieri sibi persuadere potuit, causas tamen mechanicas excogitare debuit, quibus tam enormis motuum inæqualitas effici potuisset. Si enim demonstraverit, cùm è viâ latiori in angustiore transeant bini globuli, transire non posse nisi alter alterum præcesserit, eum tamen qui fortè præcedit novam celeritatem adipisci non demonstravit, cùm, qui sequitur, præeunti semper hæreat semperque protrudat; & si novam quandam celeritatem isto casu acquisiverit, non vero opinor tantam, ut 105120 vicibus celerius moveatur. Hæc tamen suâ Hypothesi coactus statuit Cartesius, ita ut, nisi statuerit, neque ipse secum consentire, neque Phænomena explicare potuerit. Nisi enim incredibilem istam superiorum celeritatem sumpsisset, Cometarum, qui tam celeriter totum vorticem percurrunt, motum explicare non poterat, neque etiam Saturni motum, quem in ambitu suo non nisi triginta annis absolvit, nisi istam inferiorum tarditatem supposuisset.

Pars 3. Art. 82,
83.

SECT. XXVI. Atqui in coelestium ratione quorsum ulterius sequar, cùm in iis, quæ sequuntur, omnibus, omnem laborem non tam in mundorum fabricationem, quam eorundem demolitionem insumpserit? Facto enim sole, stellisque fixis, quas quoque totidem soles esse voluit, mox totus in eo est, ut quas fabricas extruxerat, funditus evertat. Sic pueri, cùm ædículas è luto, & limo fecerunt, easdem alioqui propriâ imbecillitate casuras mox demoliri solent. Atque eadem quidem facilitate, quâ ipsi ædificatiunculas suas nunc extruunt, nunc diripiunt, Cartesius innumerabiles mundos nasci, & interire efficit, neque profecto mirum est, si quales ille condidit, extremo digito facillimè evertantur. Ego quidem, si eam esse Terræ fabricam putarem, quam ipse descripsit, universam sesquiobolo non emerem, quis enim in diem perduraturum expectaret, quæ nihil stabilius sit, quàm spuma quædam, igne ebulliente forte emissâ, mox quòd aut dissipetur, aut absorbeatur interitura. Atqui præter id quod in stragibus edendis pene totus sit; cùm ædificat, idem, quod Epicurum fecisse diximus, & ipse fecit, quippe præteritâ omni naturæ solertiâ atque cuiusque illius partis utilitate, nil nisi crassam, & quasi *materiatam* illius molem descripsit. Atque si utriusque mundos conferamus, difficile dictu erit, uter majori inscitâ extruxisse videatur. Si ab Epicuro requiras, quamobrem Terra sede, quam tenet, sita est? Quòd, inquit, cùm sit omnium gravissima, in imum feratur. Idem à Cartesio si requiras, Quòd, inquit, labefactato suo, quem prius habuit, vortice, in solis vorticem (cùm in innumerabiles alios abire possiet) delapsa sit, in quo, pro suæ soliditatis ratione, certâ à sole distantia, versatur. At neuter quicquam, quanquam maxima res sit, quam ab iis requirimus, de summâ intervalli commoditate, respondet. Quanquam enim, quâ tanta terrarum moles uspiam tenui aere, nullis à se fulcris innixa sustineatur, physicè explicari non posse, & novimus, & demonstravimus. De isto tamen nunc non agitur, nihilque quærimus nisi quòd si res solo casu, nullâque Providentiâ fiat, quâ tam secundo eventu contigit, ut ubicunque sita sit, eâ à Sole distantia ratione poneret, quæ unica sibi omnium sit

sit maximè accommodata. Atque igitur opportunitates istæ omnes, quas superius enumeravimus, per se quâ Providentiâ institutæ sint, satis indicare ubique dicimus. Vos verò, an quæ omnino in phænomeno sit commoditas, necne, pro vestrà an oscitantiâ, dicam, an impudentiâ animadvertere nolitis, sed istâ diligenter præteritâ satis fecisse vos remini si, quî quodvis fortè contingat intervallum, crassè, & squallidè disseratis. Atque istæ unica vestræ philosophiæ ratio est, ut naturam omni suâ solertiâ spoliata contempletur, neque quid aliud agitis, nisi ut, cùm omnes à mundo utilitates detraxeritis, molem istam, quæ superest, inertem vestris legibus mechanicis extruatis. Opus meherclè præclarum, atque sanè puerorum, dementium, & vestrûm industriâ longè dignissimum. Ita deinde si ab *Epicuro* requiramus, quamobrem sol moveatur? quod, inquit aut ventorum flatu, aut, quo invitat pabulum, feratur. Si à *Cartesio* quamobrem Terra? quod, inquit, ferventissimâ solis ebullitione huc illuc agitetur. Si vero ab utroque, quamobrem eâ constantiâ, eâ æquabilitate, flent venti, & ebulliat ignis, neque etiam hic quicquam ipsi attendunt, sed bellè admodum se fecisse rentur, si ventos flare, & ignem æstare dixerint. Quorum sanè utroque nihil unquam constantiæ, & æquabilitati, quarum nunc causâ inquiritur, magis contrarium reperire potuerant. Si quamobrem aut Solem ab Ortum in Occasum, ut *Epicuro* placuit, aut Terram ab Occasu in Ortum, ut *Cartesio*, ferri contigerit; quòd inquit *Epicurus* sic rerum initio contigit: *Cartesius* autem nihil respondit, neque, si vellet, quicquam melius respondere potuit; cùm, si detur materiam cœlestem mechanicâ quâvis necessitate in orbem volvi, nullâ tamen in hanc viam potiusquam retro contrariam volvitur, nisi quod in eam declinatione fortè facta abire contigerat. Si denique (ne omnia sequar) quamobrem per *Æquatore*m, quamobrem obliquè, quamobrem cursu spirali, quamobrem ad *Tropicos*, quamobrem utrinque retro. Quas omnium causas attulit *Epicurus*, superius diximus, si verò quas *Cartesius* requiras, ipse nullas, ratus cùm res maximæ in rerum naturâ sint, prudenter tacitas esse prætereundas, nihilque ulterius, post ingentia ista

de demonstrationibus Mathematicis, quæ cum ipsis rerum omnium Phænomenis convenirent, promissa, in cœlestium rationes velificare ausus est, nisi quod Planetæ, ut in lebetæ spuma, & in vortice palæ, circumferantur. Digna profecto omni istâ solertiâ quam in Sole descripsimus explicatio! Cùm ergo in crassioribus iis solis Phænomenis, nempe quæ attingit de illius ortu, magnitudine, & figurâ tam enormè lapsus sit, cumque solertia omnia, mirabilem nempe motuum varietatem, constantiam & æquabilitatem, omnino tractare non ausus sit, nolo ulterius hominem devictum, & profligatum lacessere: Neque enim meliores soles ipse fecit, quàm quos ignes fatuos effecit Epicurus: cùm ergo istum porcorum gregis virum majori, quàm meruit, argumenti copiâ oneraverim, quæ in istum disputavi in hunc exaggerare nolo, eadem enim, si huic accumulenter, eundem quoque obruerent: Cùm perinde sit, an rabidus ignis impetus summam in motibus suis constantiam, an fortuita ventorum temeritas conservare dicatur. Si quis itaque operæ pretium existimaverit, ut disputatione fusiori scorsim institutâ, quæ de cœlestibus deliravit Cartesius, refutentur, non alio labore opus est, quàm ut, quæ de iis adversus Epicurum disputavimus, repetitâ lectione in memoriam revocaret. Me quidem tantæ mechanicorum levitatis nunc tandem planè pertæsum est, atque tam puerilia tantâ industriâ insectatum fuisse jam pene pœnitet, ne igitur nimium suscepti laboris pigeat, properandum est.

Pars 3. Art. 94. S E C T. XXVII. Facto itaque Sole, nunc demum Terram quoque, & Planetas faciamus. At verò quid factu facilius, cum eadem facilitate, quâ maculæ in Solis superficiem nascantur? Quâ itaque nascuntur maculæ? Quid inquit interrogas? cum eodem nascantur modo, quo in aquâ ebulliente spuma exoritur. *Eadem enim ratione quâ videmus aquam, liquoresque alios quoscunque cum igni admoti effervescent, atque aliquas particulas diversæ à reliquis naturæ, ac minùs ad motum aptas in se continent, densam spumans ex particulis istis conflatam emittere, quæ supra ipsorum superficiem natæ, figuræque admodum irregulares, & mutabiles habere solet; ita perspicuum est materiam solis, utrinque ex ejus Polis versùs*
Eclip-

*Eclipticam ebullientem, debere particulas striatas, aliasque omnes quæ facile sibi mutuo adherent, ac difficulter communi ipsius motui obsequuntur, ex se tanquam spumam expellere. Sic verò putidissimis similitudinibus semper depellis, cùm ubique leges mechanicas, & demonstrationes mathematicas pollice-
ris? Spumam liquorum ebullitione, nescio quo casu effervere novimus, at quibus Naturæ legibus id fiat, ut demonstres, cfflagitamus. Et si quoquo modo quî in aquâ ebulliente spuma effervescat, invenire possis, quî tamen in fervidissimo ignis liquore quicquam tale ad aliquam diuturnitatem subsideat, superest adhuc legibus mechanicis demonstrandum. Ista subito emergit, & subito evanescit; & quid mirum, cùm nullâ certâ naturæ ratione fiat nullique ejusdem usui inserviat, atque adeo ut fortè exoriri, fortè quoque interire contingat. At quid istuc ad Terram, cæterósque Planetas, quos cum ingentes ardentissimósque ignis fornaces supposueris, quî tam facilè, tamque diu spumâ quæ omni marmore, & metallo crassior sit obruatur, explicare debuisti. Regionem enim Terræ inferiorem, quæ in Centro suo ingentem ignis molem complectitur, corpus solidissimum, & penè indissolubile dicis, & quidem ni dixeras, superior, quam incolimus, cùm laxa, & soluta sit, facillimo incendio interituram vidisti. Desine itaque ridiculis istiusmodi similitudinibus, & tandem leges mechanicas audiamus. En itaque: *Quando materia primi Elementi, ad corpus solis alteriusve sideris pervenit, ibi omnes ejus minutie maxime agitatae, cùm nullis globulorum secundi Elementi obicibus impediuntur, in similes motus consentire laborant. Unde fit, ut illæ striatæ, nec non etiam aliæ nullæ paulò minores, quæ ob figuras nimis angulosas, molemve nimis magnam, tantam agitationem refugiunt, ab aliis minutissimis separentur, ac sibi mutuo facile adherentes, propter inequalitatem suarum figurarum, moles aliquando permagnas component, quæ intimæ Cæli superficiei contiguæ, syderi, ex quo emerferunt, adjunguntur, & ibi resistentes illi addicunt, in quâ vim luminis consistere supra diximus, similes sunt illis maculis, quæ in solis superficie conspici solent. Atque adeo eò tandem uti diximus, res semper dimittitur, ut ad cujusque Phænomeni solutionem non mechanicas Naturæ leges sed varios casus tibi arripueris, quorum nullas mecha-*
nicas*

Pars 3. Art. 94.

nicas causas invenire, & explicare conatus es. Ita ut mundorum Ortus, & Interitus à fortuità particularum striatarum collectione, quam à causis minutis, & valdè incertis tum produci, tum dissolvi putas, evenire fatearis. Et quidem cum simplicissimæ sint Naturæ leges, nisi vi quâdam majore non modo citra, sed & contra naturæ vim superari contingat, eodem tenore operari semper perseverarent. Sic tria Elementa pro variâ sui motûs celeritate, & molis magnitudine, ab invicem statim abirent, adeo ut nunquam postea ad quosvis effectus procreandos permisceri possint, scilicet omnis materia subtilis in Centro delitesceret, tum deinde omnes globuli ad extremum convolarent, & denique materia striata, si in cumulum aliquem fortè coiverat, semper cum segnis, & crassa sit, in eodem loco cohæreret, atque adeo secundum leges mechanicas quemcumque statum materiam adipisci semel contigerat, eundem, in omnia secula conservaret. Cum itaque rerum omnium quas videmus, ordinem à fortuitâ striatarum coagmentatione exorsus es, nullo mechanismo, sed solo casu, omnia inchoari dicis, eoque tam facili, ut, si omnino evenire possit, tot mundos, quot vere muscas & papiliones nasci videremus. Si enim particulæ striatæ fortè in paulò majores cumulos cohæreant, fiunt maculæ, & factismaculis, pereunte antiquâ, continuò nova rerum facies exoritur. Ita quidem ut ipse mundi, quem aspicimus, ortum è fortuitis aliorum innumerabilium ruinis tandem effeceris. *Nihilenim vetat (inquis) quo minus arbitremur, vastissimum illud spatium, in quo jam unus vortex primi Cæli continetur, initio in quatuordecim, pluresve vortices fuisse divisum, eosque ita fuisse dispositos, ut sydera, quæ in Centris suis habebant, multis paulatim maculis tegerentur, & deinde isti vortices uni ab aliis destruerentur, modo jam à nobis descripto, unus citius, alius tardius, pro diverso eorum situ. Adeo ut cum illi tres, in quorum Centris erant Sol, Jupiter, & Saturnus, ceteris essent majores; sydera quæ in Centris quatuor minorum Jovem circumstantium versabantur, versus Jovem delapsa sint, & quæ in Centris duorum aliorum Saturno vicinorum versus Saturnum; & Mercurius, Venus, Terra, Luna, & Mars versus Solem; Ac tandem etiam Jupiter, & Saturnus, unâ cum minoribus sideribus iis adjunctis,*

con-

Pars 3. Art.
146.

confluxerint versus eundem Solem, ipsis multò majorem, postquam eorum vortices fuerunt absumpti. Quantas strages! si quàm facilitate mundos demoliris, condere potuisses, profecto tu quoque Deus, Deus fores, inclute Memmi. Si quandoque fortè plures maculæ circa quodvis sidus colligantur, non magno negotio totum vorticem diripiunt; ut mirum sit, si quispiam vortex vel paucos annos permanferit, at ut tot seculis quot ab hujus systematis exordio numerantur, nisi mechanicâ dementiâ correpto prorsus incredibile; cùm neque majori facilitate neque constantiâ quàm spuma in aquâ ebulliente aut fiant, aut pereant.

Atquì cùm huc appulerint, (appulerunt enim nullâ certâ mechanicâ necessitate impulsî) unde, quæso, tam apta intervalla inter se servant, tamque ratos accessus, ac recessus perficiant? Audite quî non modo sine Architecto, sed & sine machinamentis, facillimè efficere gestiât. *Ut enim in iis fluminum locis, in quibus aqua in seipsam contorta vorticem facit, si variæ festucæ illi aquæ incumbant, videbimus ipsas simul cum eâ deferri, & nonnullas etiam circa propria centra converti, & eo celerius integrum gyrum absolvere, quò centro vorticis erunt viciniores; & denique quamvis semper motus circulares affectent, vix tamen unquam circulos omnino perfectos describere, sed nonnihil in longitudinem, & latitudinem aberrare. Ita eadem omnia de Planetis absque ullâ difficultate possumus imaginari, & per hoc unum cuncta eorum Phænomena explicantur.* En Philosophum! qui nullis principiis, nisi evidenter perspectis utitur, qui nihil nisi per mathematicas consequentias, ex iis deducit? qui denique quicquid deducit, cum omnibus naturæ Phænomenis accuratè consentire docet: Cum tamen tot, tantâsque moles motus tam ratos, tam æquabiles, tam varios, tam denique implexos tantâ cum rerum omnium utilitate conservare viderit, tam stupendi Phænomeni rationem mathematicè demonstratam, & explicatam putat, si cum festucis sine ordine, sine usu, & sine pulchritudine, fortuito & inconstanti motu delatis, perfunctoriè contulerit: Hæccine principia per se evidenter perspecta? Hæccine consequentiæ mathematicæ? Hæccine cum naturæ Phænomenis accuratè consentiunt? Deum immortalem! quenquam mortalium adeo vesanè de-

Pars 3. Art. 304

Pars 3. Art. 43.

sipere, ut ineffabilem istam sapientiam, quam in tam pulchro, & commodo universi ordine ubique elucere videmus, tam crassis tamque insulis fabulis penitus eliminare profiteatur. At nihil non delirant homines ambitionis insaniam correpti. Quis vero tam leves, tamque abjectos esse hominum animos putaret, ut dogmata tam insulsa, solummodo propter novitatem, tanquam oracula arripiant! Quantâ enim admiratione ad hujus philosophiam, tanquam ad Sibyllæ antrum accurritur! Ut felices se reputent, ante Cartesii ætatem non vixisse, quod, eo nondum nato, nihil intellexerit hominum genus, cum ille omnem omnium rerum scientiam mathematicis demonstrationibus, & ornavit, & explicuit. En verò quales demonstrationes! cum omnia arbitrato suo sibi ipse sumat, & si cuiquam contulerit quod fortuito vel nullâ certâ naturæ viâ evenit, quanta sit mechanicæ necessitatis demonstratio! quanquam sanè tam longè abest quo minus demonstrationes bene conficiat, ut pessimè quidem comparaverit. Si enim aquarum vorticibus similes forent Cartesiani, contraria omnia in omnibus evenirent. Isto enim pacto materia subtilis alia omnia corpora à se propellendo, in circulum ferri non effecerat, sed quicquid intra sui vorticis marginem reperiret, sibi arreptum funditus absorpserat. Fornacum itaque potius similitudine, quàm vorticum, uti oportebat, cum principium omnis omnium Planetarum motus sit ingens ignis moles in Centro delitescens, cujus vehementissimo impetu omnia exagitari arbitratur. At quis non rideat tam varios, tamque ratos motus tam temerario principio gubernari? Igne enim quid levius, quid inconstantius? ut si alia corpora moveri efficiat, nullo tamen ordine, nullâque constantiâ, sed contra summâ cum temeritate huc illuc, nescio quibus, mille millenis casibus exagitaret. Cum itaque tam admirabiles cœlestium vicissitudines summâ cum varietate, summâ cum constantiâ, summâ denique cum rerum omnium utilitate videamus, dicemus ista omnia, nisi insanire cordi sit, à rabido ignis furore provenire? Cum denique moneat, ne *putemus omnia centra planetarum accuratè in eodem plano semper consistere, nec circulos, quas describunt, esse omnino perfectos; sed ut in omnibus aliis rebus naturalibus contingere videmus, ista tantum prater-*

præterpropter talia esse, ac etiam labentibus seculis continuè mutari arbitremur. An verò non viderit, si omnia mechanicâ necessitate fiant, aliter fieri non posse? vel si aliter, non solum casu, sed & contra legum mechanicarum necessitatem evenire? si enim globuli materia subtili in circulum moveantur, & si Planetæ globulorum motibus obtemperant, quâ quoquo modo fieri possit, ut motus circulares non tueantur, cùm ipsi neque se gubernare, neque suos cursus immutare valeant; si itaque immutaverint, casu, & sine causâ immutarunt. Quo tandem sit, ut omnes leges mechanicæ, quanquam ipsa rerum necessitate stabiliri voluit, facillimè fortunæ temeritati obsequantur. Quocirca quascunque in naturâ mutationes cernimus, non à solo mechanico fragminulorum motu, sed ab aliquâ aliâ causâ, quæ eorum motus gubernat, confici necesse est.

SECT. XXVIII. Extructis autem cœlis, si tandem Terram nostram efficere suisque radicibus sustinere moliamur, non opus est multum aut ingenii, aut laboris in opere impendamus, cùm eo mechanismo, quo maculæ in sole, nascatur; & eo maculæ, quo in aquâ ebulliente spuma. En verò totius Operis Impensa! *Fingamus* (inquit) *Terram* Pars 4. Art. 2. *hanc quam incolimus fuisse olim ex solâ materiâ primi Elementi constitam, instar Solis, quamvis ipso esset multò minor; & vastum vorticem circa se habuisse, in cujus centro consistebat; sed cum particulæ striatæ, aliæque non omnium minutissimæ minutia, istius materiæ primi Elementi, sibi invicem adhererent, sicque in materiam tertii Elementi verterentur, ex iis primò maculas opacas, in Terræ superficie genitas esse, similes iis, quas videmus circa Solem assiduè generari, ac dissolvi, deinde particulas tertii Elementi, quæ ex continuâ istarum macularum dissolutione remanebant, per cælum vicinum diffusus, magnam ibi molem aeris, sive ætheris, successu temporis composuisse, ac denique postquam iste æther valdè magnus fuit, densiores maculas circa Terram genitas, eam totam contexisse, atque obtenebrasse; cumque ipse non possent amplius dissolvi, ac fortè permultæ sibi invicem incumbere, simulque vis Vorticis terram continentis minueretur, tandem ipsam unâ cum ma-*

culis, & toto aëre, quo involvebatur, in alium majorem vorticem, in cujus centro est Sol, delapsam esse. De iis, quæ Terræ, cum cæteris Planetis communia sunt, superius diximus; scilicet quæ circa se quotidie volvi; quæ fornace, quovis ferro duriore, cingi; quæ, cum in hunc Solis vorticem delapsa sit, tam aptum à Sole intervallum obtinere potuit: jam verò superest quæ eidem singulari quâdam ratione conveniunt quàm brevissimè dicamus. Primum itaque Terram in tres Regiones divisit, intimam, quam materiâ subtili repleri, mediam, quam corpore valdè denso, & constipato occupari; extimam, quam laxam, & solutam particularum tertii Elementi congeriem esse voluit; cum igitur Terra è suo in Solis Vorticem, eâque celeritate, quâ se Cometæ trajiciunt delapsa sit, an non rapidissimo isto motu exteriorem superficiem amissura sit? Quippe cum omni ferro compactior sit media regio, motum quem semel accepit, facillimè conservaret; atque adeo cum summo celeritatis impetu in Solis viciniam devolveretur, regionem exteriorem, cujus partes sint minus inter se alligatæ, ut plumbum plumas, à tergo longè relinqueret.

Atqui si huc incolumis accesserit, duo adhuc supersunt (ne nimis importunus videar, si rursus de summis suis sitibus commoditatibus laceßiam) quæ ab eo perquirerem, tum quæ sui compagem, tum quæ peculiarem sibi Lunæque vorticem conservaverit. Primum autem vi gravitatis expedivit.

Pars 4. Art. 31. Si enim omnia spatia circa Terram, quæ ab ipsius Terræ materiâ non occupantur, vacua essent, hoc est, si nihil continerent nisi corpus, quod motus aliorum corporum nullâ ratione impediret, nec inuaret, & interim hæc Terra circa suum Axem, spatio viginti quatuor horarum proprio motu volveretur, foret ut illæ omnes ejus partes, quæ sibi mutuo non essent valdè firmiter alligatæ, hinc inde versus cælum dissilirent. Eodem modo, quo videre licet, dum turbo gyrat, si arena super ipsum conjiciatur, eam statim ab illo recedere, atque in omnes partes dispergi; & ita Terra non gravis, sed contra potius levis esset dicenda: Atque igitur gravem globulorum cælestium impetu factam esse; quippe qui totius molis Terræ occursum à motibus suis secundum

cundùm lineas rectas persequendis impediti, ab eâ undique recedunt. Verùm cùm recedere non possint, nisi terrestria in quorum loca ipsi succedunt, deorsum in sua propellant, hinc cujusque corporis gravitatem, solùm quod materiâ cœlesti deprimatur, nasci. Rem ille fusiùs multisque axiomatis secutus est, sed tamen cùm mechanica omnium ratio vim suam à maximo isto Naturæ affectu accipiunt, nempe à vigilantissimâ istâ rerum omnium curâ, ne fortè fiat vacuum nihilive extensio, per singula sequi nolo, quanquam suâ quodque axioma difficultate conflictetur; sed missis omnibus mechanicis rationibus, rem crassius, & familiarius cum homine acuto conficiam. Quid enim satis miremur, cùm terrena omnia telluris rapidissimâ conversione, ab eâ in aerem tanto impetu disjecta sint, ut tenue illud corpus, quod facillimè cuique, & in quamque partem, cedit, non modo vehementissimum eorum motum compescat, verùm etiam novum in viam contrariam, atque priore robustiorem imprimat. Quicquid certè valeant globuli cœlestes, quamdiu tamen in aëre versentur, atque eâdem, quâ tenue istuc Elementum facilitate dissipentur, nunquam animum inducam, ut cùm lapis molaris summâ vi à Terrâ abire nitatur, materia cœlestis, quæ ei mole tantùm æqualis sit, non modo illius impetum sustineat, sed retrò longè majori impetu repellat. Citius persuaderi me patiar (ut militari exemplo cum milite utar) globulum è tormento bellico explosum, si in viam huic materiæ cœlestis fluxui contrariam fiat explosio, non hostem, sed ipsum explosorem confossurum. Si enim Terrarum Orbis cujusque diei spatio circa se volvatur, incredibili istâ motûs rapiditate longè majori impetu solida quæque à se difficiat necesse est, quàm aut pulvis pyrius, aut quidvis aliud valere posset. Utrius virium rationes tu, Cartesi, omnium optimè expertus es, Turbinis cùm puer, pulveris Pyrii miles cùm fueras, jam verò si utriusque vires, Philosophus cùm factus sis, experiri, atque rationes conferre placeat, invenies ingentem hunc Telluris turbinem longè majori incitatione circumvolvi, quàm plumbeos vestros globulos, ex ipsis Tormentis ære factis, explodi. Atque igitur cùm pro rapiditatis suæ ratione corporibus quæ ei

Pars 3. Art. 33.

incumbunt vim abeundi imprimat, maximâ vi (atque quâ quidem fingi non potest major) foret ut in aërem, nisi ipse impediret, disjecta sint omnia. Ut verò tanta sit corporis istius tenuissimi virtus, quæ immobilia, atque magno pondere ad terram depressa, & fixa teneat, id, inquam, est, quod nos qui mechanici non sumus, satis mirari non possumus. Aut si quis tantam esse putaverit, mirabilis est, si quâvis vi moveri quicquam posse putet. Nulla enim vis in terris reperitur, quæ vi ab ipsâ Terrâ impressæ par sit, ut si istam aëris pondus superet, planè superaret & omnem. Adeo ut tandem facilius pueri per æris, aut marmoris corpora, quàm per ipsum Aërem turbines suos contorqueant, lapidesque conjiciant. An non bellè admodum primo hoc Phænomeno perfunctus est Philosophus! Proximo tamen longè nobiliori subtilitate sibi illufit vir acutus, si enim quî Terra proprium sibi, Lunæque vorticem obtineat, perquisiveris; facillimè, inquit, *Ut enim saepe in Aquarum vorticibus contingit, ita in majori illo cælestis materiae vortice sunt alii minores vortices, unus in cujus centro sit Terra, circa quam dum in easdem partes major vortex feratur, Luna Mensis spatio circumbeat.* Mechanicè quidem! Cùm enim Globuli majoris Vorticis per minorem Terræ pertransirent, an non ipsam à suo Centro, & extra suum Vorticem propellerent? Etenim si Sol sit in Centro magni vorticis, & Terra in Centro parvi, quæ sui Vorticis globulis circa proprium Axem rotetur, hos cum globuli circa Solem magnâ celeritate volventes interfecant, secum in Terræ globum deferrent, qui cùm nihil ab alterâ parte sustentetur, quatenus omnes sui Vorticis globuli in circumlum moveantur, nihil impedire potest, quin tum à suo Centro, tum extra suum Vorticem in Solis magnum longè, latèque excutiat. Ad eum modum quo res quasque venti impetu, è suis locis in alias mundi partes transferri videmus; cùm enim Terra in fluido aëre, tanquam in æquilibrio sustentetur, eam minimâ vi, si ab alterâ parte accedat, in alteram deferri necesse est. At cùm Globulorum magnum vorticem circumvolventium turbine impetatur, nullâ vi contra vim tantam sustineri potuit, adeo necesse est, si quando vortex in vortice contingat, continuò minorem majorem

maiore labefactari. Quid ais, Cartesi, nonne planè vides, quàm inartificiosè, imò fatuè Mundum extruxisti? Quis putaret acerrimum Artis Mechanicæ magistrum, rem tam manifestam non vidisse? Ipse tuam Mundi figuram sumas, quam Partis tertiæ articulo tricesimo primo descripsisti. An non primo Schematis intuitu tuo Acumini occurrit ingentem istum, circa magnum Solis Vorticem, materiæ cœlestis fluxum, cùm ad Terræ exiguum pervenerit, primo eum prorsus direpturum, cùm globulos omnes, tam supra Terræ globum, quàm infra eodem secum torrente auferret? Deinde Terram ipsam cùm Materia à tergo sita eam sustinere nequeat, quòd in circulo moveatur, direptâ vorticis parte anteriore, extra suum Vorticem, in magnum istum omniumque communem asportandam esse? Postremò Lunam circa Terram moveri non posse, si enim ad eam perveniret magni Vorticis fluxus cùm in parte superiore versetur, secum suo circulo circa Solem deferret, neque circa Terram redire posset per inferiorem cum magni Vorticis impetu, in contrariam viam feratur? Quæ eadem cum de Planetis omnibus, suisque cujusque Afleclis dicenda sint, an non perspicuum sit, philosophum certissimas, & inevitabiles omnium edidisse ruinas?

SECT. XXIX. Hæc de ortu & situ nostri Orbis, nunc de singulis ejusdem partibus, cùm verò de igne in Centro, & Metallī fornace, circa eum suspenso, antea, cùm de Planetis, dixerimus, de solis extremæ regionis Phænomenis, jam superest, dicamus. Atque primum ut aqua Terrâ secerni, eique supernatare eveniat, magno apparatu duo, deinde tria, & si opus sit, postmodum quatuor, & plura alia corpora efficiamus, eorumque productionem mechanicis motûs, gravitatis, luminis, & coloris legibus mathematicè explicamus. Imprimis verò omnia in duo corpora dividamus, alterum, Aëris instar, rarum, & fluidum; alterum, metalli instar, crassum, & opacum, è quo mox tertium nascitur, cùm scilicet posterioris particulæ paulatim arctius se premant, oblongas quasdam ipsis interjectas exprimunt, & supra se in altum eniti cogunt, *quæ ibi transversim jacentes non* Pars 4. Art. 35. *facile meatibus occurrunt, per quos regredi possint.* Atque hinc

ninent, aquam interiori crustæ expulsum, eidem semper supernatare. Ita sanè, si quo mechanismo se omnes statim à recto in transversum immutare demonstraverat; cùm verò isto casu aquarum molem, ne omni terrarum moli undique immisceatur, suo more secreverit, nisi aliquam tantæ, tamque obstinatæ mutationis causam attulerat, post ingentes omnium suarum legum mechanicarum labores, tandem rem omnem ridiculo & quidem incredibili quodam casu absolvit. Si igitur per eosdem meatus, per quos egressæ sunt aquæ particulæ, regredi non possint, quòd transversim jaceant, dicat, quibus mechanicis legibus situm à recto in transversum mutare, tamque diu, & semper conservare possent, alioquì, post ingentem legum mechanicarum ostentationem, rem totam, nescio quo casu, & sine omni causâ sic accidisse dixit, quod tantundem est, ac si nihil omnino dixisset. Quis verò credat aquam, cùm tam volubilis sit, constare particulis, quæ nullo modo situm mutare possunt? Quis rem tam mobilem, nil nisi *bacillorum* transversim in terram jacentium fasciculum esse putet, cujusmodi si fuerit, non faciliùs situm suum immutare posset, quàm posset baculus transversim in Terram jacens se ultrò in rectum erigere, aut in orbem contorquere? Denique quis non rideat, tam rigidas, & contumaces esse aquæ particulas, ut, cùm è Terrâ semel emerferint, nunquam postmodum in eam vi quâvis flecti potuissent?

Pars 4. Art. 38. Factis autem Aquis, quì tandem terram supra eas eminare faciamus? Quì, inquit? *ubi particule minus solide iis, quæ aquam componunt, ex aëre lapsæ sint, hæserunt in superficie aquæ, & quia pleræque ex ipsis fuerunt ramosæ, paulatim sibi mutuò annexæ, corpus durum à duobus aëris, & aquæ, quæ sunt fluida, valdè diversum composuerunt.* Quid desperetis Mechanici, qui omnia Terrarum Orbis fundamenta in ipsâ aquâ ponere, atque ex iis, tam lubricè jactis, tantæ molis & ponderis mundum extruere potuistis! Si particulæ terrestres in aquas fortè depluant, quanquam graviore sint, in eâ tamen quòd sic exigant leges mechanicæ, solum stabilient, & tam arctè inter se coibunt, ut tandem ex iis corpus densissimum, quod ob duritiem suam, fornicis instar, suspensum sit, exurgat. Si verò aqueis graviore sint par-

particulæ terrenæ (quod & ipse fatetur, & ipsi experimur) unde, quæso, aquæ summitati incubuere, cum majori gravitatis pondere in fundum protrudantur; adeo ut, quæcunque pars Terræ in aquam inciderit, cum quaque aquæ parte ejusdem molis gravior sit, infra eam subsidere debeat, quo pacto tandem tota aquæ moles toti terræ undique innataret? Cartesium cum primum legissem, mirari me memini, postquam omnem Terræ globum aquis operuerat, quæ natale Solum plantis, & animantibus sedem fundare potuit; multa somniavi, eaque mechanicis fabulis satis similia, animum verò nunquam subire potuit tanta Terrarum spatia pulvisculis in aquam depluentibus, fundamenta & radices egisse. Plusquam mathematicæ sint istæ demonstrationes, oportet, quæ tam malè fundatis in Physicâ commentis, nitantur.

At res nondum confecta est; isto enim pacto, ut metallum Ignem, aqua Metallum, ita terra Aquam complecteretur; cum igitur aliis locis eminere, aliis submergi videamus, novum Mechanicorum Acumen efflagitat. Postquam itaque tantum Terræ fornicem extruxerat, rursum ut ex illius ruinis eam orbis terrarum, quam videmus, faciem conficiat, penitus demolitur. Et lapsus initium sic sibi finxit. *Cum scilicet aqua vi caloris versus Terram semper ascendendo mole imminueretur, non amplius ejus particulæ omnes Terræ meatus occuparunt, aliæ minores particulæ ex aëre venientes in earum loca successerunt, cumque hæc istos Terræ meatus non satis implerent, & vacuum in Naturâ non detur, materia celestis, quæ solâ omnia exigua intervalla, quæ circa particulas corporum terrestrium reperiuntur, repleri possunt, in illos ruens, eorum figuras immutabat, impetumque faciebat ad quosdam ita diducendos, ut hoc ipso alii vicini angustiores redderentur. Unde facillè continebat ut quibusdam ejus partibus à se mutuo disjunctis, in eo fierent fissuræ, quæ postea, successu temporis, majores, & majores evaserunt. Cum autem multe tales rimæ forent, atque ipse semper angreantur, tandem ejus partes tam parum sibi mutuo adhæserunt, ut non amplius in modum fornicis possit sustineri, & ideo totum confectum, in superficiem corporis ferrei gravitate suâ delapsum est. Cumque hæc superficies satis lata non esset, ad omnia*

Pars 4. Art. 41.

illius fragmenta sibi mutuo adjacentia, & situm, quem prius habuerunt, servantia, recipienda, quædam ex ipsis in latus inclinari, atque una in alia recumbere debuerunt, eo modo, quo jam disposita sunt. O vacui timorem, quantum Numen es, imò quantum omni Numine superius! tu solus Naturæ non modo leges, sed & legibus vires dedisti. Tuo jussu mundi oriuntur, & occidunt. Quæque atomus, tuo Numine afflata, suæ imbecillitatis statim oblita, quid moliri pavebit? Ita ut, quanquam omnis rerum natura sine te iners, & otiosa in omnia secula jacuisset, mundos tamen si jussieris innumerabiles, aut gignat, aut diripiat. Cùm fornicem adeo omni caute robustiorem extruxeramus, ut nullâ quantâcunque vi dirui posse putemus, si tamen minimum minimo tui periculum inciderit, eo impetu eidem antevertendo ab omni parte præcipitarunt atomorum acies; ut totum, præ immensâ ictûs vehementiâ, funditus confregerint. Et quidem si subito ingentem in fornice hiatum effecerant, eum tanto impetu fortè subruï potuisse darem; at cùm exigua sint intervalla, quæ vacuitatem sentiunt, neque tamen perfectam, cùm & ipsa minoribus particulis occupentur, nullâ mechanicâ ratione intelligi potest, qui tantâ copiâ in spatia tam exigua ruat materia cœlestis, ut corpus tam compactum percussione vehementiâ funditus excutiat. En verò, quàm aptè se disposuerint ruinæ! adeo ut, cùm delapsæ sint, *non dubium sit, quin debeant eo ipso modo, quo disponuntur, disponi.* Si verò dubium non fuerit, quorsum quæso ab Epicuro discessimus? Cur enim Mundum lapidum potiusquàm atomorum fortuitâ concursione effectum esse dicamus? Nisi quòd facilius his fieri potuerit, quod quæque cuique, propter suæ molis exilitatem, se quodammodo accommodare possit, dum ingentia saxa, qualia è tanti fornicis ruinâ disfringuntur, quo fortè semel decumbant, semper jacerent. Ut terra quidem nil, nisi ingens & horrida foret saxorum unius in alia recumbentium aggeries. Quid enim aliud, è saxis magnâ vi in corpus durissimum delabentibus, oriri potuisset? Cùm igitur tali casu Orbem Terrarum fieri existimet *Cartesius*, illius aut usum, aut ornatum nunquam conspexisse videtur: si enim immensam camporum planitiem herbis, & floribus vestitam, si aqua-

Pars 4. Art 42.

aqua-

aquarum in montium altitudines ascensum, si fontium & fluminum in omnes terræ partes commodissimè diffusorum cursus, si Oceani limites, si litorum amœnitates, si denique commodissimam, & pulcherrimam sedem omnis generis animantibus cernere voluerit, & postea fortuitis ruinis, nullâque Architecti arte, ita disponi arbitretur, dignus est, qui ab omnibus tectis & urbibus humanâ industriâ extructis, & ornatis exulet, quique nullius urbis civis, nullarumque ædium incola sit, nisi quæ aliarum ruinis casu decumbentibus, conficiantur. Quid plura? cùm futilia sint omnia, & metamorphoseôn monstra mendaciî insolentiâ superent, adeo ut, qui talia seriò delirent, satis inepti, & excordes sint, quos ad Poetarum portenta mittamus; & merentur sanè, qui silvas & saxa, cantûs suavitæ capta in urbes & oppida primùm coivisse credant.

SECT. XXX. Quanquam autem cùm universæ Terræ pulchritudinem contemplemur, eam nullo mechanico casu constitutam esse non possumus non fateri; si tamen singulorum *Phænomenôn*, quæ ex hac strage oriri voluit *Cartesius*, utilitatem respiciamus, ista multo vehementius à mechanicorum fabulis abhorreere primo intuitu videbimus. De Æstu marino nihil necesse est quicquam dicere, quod juxta Cartesii Hypothesin solâ aëris pressione fiat, quâ parte Vorticis Terræ Luna impendat; cùm igitur nullum istiusmodi Vorticem esse potuisse jam ante probaverim, omnia *Phænomena*, quæ ab eo pendere voluit, unâ cum eo funditus tolluntur. Datis autem omnibus, quæ sibi sumpsit *Cartesius*, egregii & immanes lapsus sunt, qui aut totam *Hypothesin*, aut singulas ejusdem partes labefaciunt quos in eâ deprehendit *H. Morus*, quod capite 14. *Enchiridii Metaphysici* Lectori videre licet, ipse autem ut fidejussu ea sequi mallet, quæ alii minùs attigere.

Si quis itaque Philosophum interroget, quâ vi mechanica aqua marina in tantam rerum omnium utilitatem Sale condidatur. Quod (inquit) duarum specierum particulis constat, nempe quæ fuerunt satis tennes, ut ab illo solo impetu; quo à materiâ cælesti agebantur, flecti possent, circa alias paulò crassiores, quæ sic flecti non poterant, convolutæ, ipsas

Part. 4. Art. 36,

secum detulerant. Atqui cùm eundem ortum habuerint, quamobrem, quæso, aliæ omnino inflexiles, aliæ summâ flexilitate præditæ evaserunt? Omnes initio rigidas fuisse ipse coactus statuit, cùm aliôqui nec se possent mutuò atterere, nec deinde atterendo læves, & teretes efficere, nec ultimò aliarum particularum pressione tam promptè supra ipsas exilire, qui itaque pars rigiditatem suam semper tenere; pars facillimè flecti didicere? Non quod magis tenues à materiâ cœlesti flectantur; si enim tenues istæ rigida fuerint, utcunque huc illuc materiæ cœlestis agitatione impellantur, ut isto motu flexiles, & fluidæ fiant, novum sanè mechanicorum auxilium implorat. Cùm verò subicit alias assiduo usu promptius flecti didicisse, alias desuescendo omnem, si quam habuerint, amisisse, qui quicquam in iis consuetudo valeat, quis, quæso, intelligit? Cùm earum Naturæ soliditatem, & plenitudinem immutare, aut imminuere non possit; sive enim moveant, sive quiescant, nihil pristinae substantiæ amittunt, aut novæ acquirunt; si autem semper æquè solidæ, & plenæ fuerint, semper quoque æquè flexiles sint necesse est. Flexiles autem cùm fuerint magis tenues, quamobrem crassiores quæque sibi arripiat, eique se tamarctè convolvat, ut semper secum, ubicunque impellatur, suis amplexibus deferat. Si enim tam facile huc illuc flectantur tenues, quibus machinis rigidiore omnino apprehendant? aut si fortè apprehendant, qui, quæso, tam pertinaci tenacitate complectantur? Præterea si mare istiusmodi particulis conflatum sit, quarum pars altera fluida est, altera rigida, è tali mixturâ non fieret aqua, sed lutum, potissimum, cùm rigidas crassiores esse velit, & propterea majorem totius molem constituere. Denique quamobrem particulæ, quæ non flecti magis quàm quæ flecti possunt, à putredine tueantur; ea enim est salis in mari utilitas, ut à foetore integrum conservet, at qui solummodo, quod rigidum sit, eâ facultate præstet, idipsum est, quod utinam mechanicè explicaret. Præsertim, cùm ne aqua putrescat, moveri quoque necesse sit, quâ causâ continuis Æstibus agitari diximus. Atqui sal, cùm rigidum sit, tantum abesseret, quicquam motui conferat, ut, quantum in se sit, omnino stagnare efficiat; quo casu tota aquarum moles, perinde ac

in stagnis, & paludibus experimur, insalubri vitio tabesceret; idque potissimum, cum major sit salis, quam aquæ copia, quatenus particulæ salinæ sint aqueis crassiores, atque adeo, nisi quid aliud aut fortuito, aut consultò impediatur, majorem salis, quam aquæ, molem efficerent, quod totius motum penitus inhiberet, ut majori Terræ quantitate, minori aquæ commistâ fieri videmus.

Deinde quo pacto fontes, & flumina è mari oriuntur? Pars 4. Art. 64.

Cum infra campos, & montes magna sint cavitates, aquis plene, non dubium est, quin multi quotidie vapores, hoc est, aquæ particulæ vi caloris ab invicem disjunctæ, ac celeriter motæ, usque ad exteriorem camporum superficiem, atque ad summa montium juga perveniant. Postquam autem isti vapores sic ascenderunt, frigore succedente, torpescunt, & amissa vaporis formâ, rursus in aquam vertuntur; quæ aqua descendere non potest per eosdem illos meatus, per quos vapor ascendit, quia sunt nimis angusti, sed aliquantò latiores vias invenit, in intervallis crustarum, sive corticum, quibus tota terra exterior conflata est, quæ viæ ipsam obliquè, secundùm vallium, & camporum declivitatem, deducunt. Quâ autem vi altius usque ad montium juga assurgunt? An quòd descendere nequeant? Quiescant igitur, & loco quocunque, ubi vis caloris deficiat, suæ gravitatis vi depressæ maneat. An quòd latiores vias invenerint? At si invenerint, quid opus est, ut per easdem ascendant? Aut si opus sit, quâ vi mechanicâ, eas contra Naturæ Indolem subire nitantur? Si quidem latiores invenerant aut rectas, aut declives, quâ in eas ferantur intelligimus; at cum latiores sursum invenerit, ut per eas, sive rectè, sive obliquè ascendant, solummodò quòd invenerint, solius est Mechanici dicere. Ubique enim vis caloris deficiat, contra omnium legum Mechanicarum imperium fit, si vel digitum altius assurgant, cum nulla omnino causa sit, quæ attollat, & propriæ Gravitatis Natura causa sit, quæ deprimat.

Cur verò fontes dulcescant? quòd sole aquæ dulcis particula, quæ tenues, & flexiles sunt, ascendant; particula autem Salis, cum sint rigide ac duræ, nec facile in vapores mutari, nec ullo modo per obliquos Terræ meatus transire possunt. At bonâ fide! quisquamne sibi persuadere possit, Terræ

meatus particulis aquæ tam commodè, nisi Instituto, aptari potuisse? Cùm enim non ascendant particulæ salinæ, solummodò quod per obliquos meatus transire non possint, quàm admirabili Providentiæ arte obliquè terebrari videntur, ut aqueis transitum præbeant, salinis negent? Innumera sunt ubique Terræ meatus, quantâ itaque Artis subtilitate concinnantur, ut, cùm particulæ aqueæ, & salinæ mole suâ tam parum discrepent (sunt enim utraq; præ exilitate nulli sensuum perceptioni obnoxia) unæ tam promptè vias, sibi satis patentes inveniant, alteræ verò, præ viarum angustia, semper hæreant. Nescio an quicquam mirabilius excogitari possit, quàm in rebus tam exiguis tanta discrepantia.

Quâ denique vi Mechanicâ nubes in Aëra tolluntur, cùm sint particulæ aqueæ è quibus fiunt aëreis graviores? Præsertim juxta *Cartesianam hypothesin*, quâ globuli circa Terram maximâ celeritate in gyrum volvuntur, qui Corpora omnia, si ascendere conentur, violentiâ motûs in terram rursus deturbarent. At cùm ascenderint, quî coherere possent, cùm aër ubique globulorum motibus exagitetur, & aqua cum adeo flexilis, & lubrica sit, & proinde quamplurimis poris scateat, copiam aut globulorum, aut materiæ subtilis semper admistam habeat, quorum irrequietâ agitatione discerpi necesse esset. Præsertim cùm nullum aliud *unionis* principium agnoscat *Cartesius*, præter ipsam rerum quietem, quî igitur quoquo modo coherere possent, quæ cùm suâ naturâ lubricæ sunt, tum magnis tumultibus ubique agitantur? Atquî postremo si coiverint, quî in alto suspendi possent, cùm quo sublimior sit aër, eo quoque tenuior est, & propterea minus apta ad aquarum moles sustentandas, validior autem corpora gravia ad terram depellere, cùm eo loci vehementior sit globulorum rotatio, quâ solâ gravia omnia in terram præcipitari ipse statuit.

SECT. XXXI. Paucis hisce, quæ è *Cartesio* attulimus, quàm impar sit *phenomenis* rerum solvendis *mechanica Philosophia*, satis liquere arbitror. Innumera quidem alia sunt quæ ex Instituto missa feci, quoniam cuique Lectori, hæc monito, ipsa per se facillimè occurrent omnia. Primùm quòd

quòd *leges Naturæ*, quas ipse finxit, nullam vim habere possent, nisi quam ab ejusdem *Opificæ* accepissent. Tum deinde, quod cùm eas pro libidine sumpserit, iis solis nihil perficiat, sed contrà omnia, aut portentoso quodam casu, aut anili vacui horrore absolvat. Proximè, quòd in cujusque *Phænomeni* mechanismo, eos ubique fingat casus, qui tum ipsi rerum Naturæ, tum aliis, quos ipse alibi coactus fingit, adversentur. Postremò verò quòd, ut dixi, rerum solertiam nequaquam attigerit, ut etiamsi physicæ earum rationes, quas ipse attulit, cùm *Natura Phænomenis* consentirent (quanquam pleræque, ne dicam omnes, planè dissenserint) tamen, si crassissima ea quæque *Phænomena*, quæ pro subtilitate suâ attigit, cum iis quæ in Mundi nostri solertiâ jam ante capite superiori descripsimus, conferantur, non alia videbuntur, quàm si puerorum ædificatiunculas cùm accuratissimè fabrefactis *Jovis Capitolini* ædibus contulerimus. Et quid mirum? Cùm non è militiâ, sed è ludo, & pueritiæ disciplinâ, ipse ad Philosophiam profectus fuisse videatur. Quòd scilicet experimenta omnia, quibus ad *Hypothesin* suam aut stabiliendam, aut ornandam usus est, à solis puerorum ludis, & exercitationibus attulerit. Sic primùm notitiam de elementorum ortu, aut à globulis, marmore, seu argillâ factis, aut ceraforum acinis, quibus utrisque admodum & exercentur, & delectantur pueri, accepisse visus est. Istorum enim tribus non plures coire posse vidit, neque etiam tam arctè coire, quin in medio intervallum triangulare relinquant. Atque hinc duo prima Elementa facta sunt, tertii autem certa ratio nulla esse potest, cùm forte fieri, ut globulos globulis accumulari contingerit, quod quoque, cùm acinos in cavernulam quovis acino non majorem jactare solitus est, didicisse videatur. Plerumque enim isto casu, priusquam quis vice-rit, acinos in ejusmodi cumulos acervari contingit, qui maculis istis simillimi sunt, quarum congerie in sideris superficie collectâ, ipse ipsum sidus labefactari, atque in Cometam aut Planetam mutari voluit. Ab his autem initiis paulò fortè ætate provectior, cùm se fundarum jactu delectaret, ad mechanicas motûs leges profectus est. Neque enim aliis ferè, experimentis, ad rationes cum motûs, tum

lucis

lucis explicandas, uti cogitavit, quam quæ in fundis aut cænnis, sive (ut appellat ille) canalibus (quod alterum instrumentorum genus est inter pueros notissimum) observantur. Tandem verò à Pueritiâ versus primam adolescentiam assurgens, se fluvialibus exercitiis, atque præsertim natando delectare cœpit, cùm verò juvenis acerrimi ingenii fuerit, mox in fluminum sinibus, locisque omnibus flexuosis, parvulos quosdam aquarum Vortices quotidie vidit, atque in iis mirâ varietate festucas, aliasque omnes leviores minutias hinc inde pervagari observavit. Unde animum statim subire potuit sidera, cùm eorum motus tam mirabili, atque implexâ varietate conficiantur, simili ratione in suis quæque Vorticibus circumferri. Atque sic cœlestium intervalla, motus, aliasque omnes rationes fœliciter invenisse sibi assentatus est, atque se assentatiunculâ suâ tandiu immergit, donec his omnibus rerum tantarum observationibus satis se instructum putaret, qui in se omnem rerum naturam simili quâdam ratione explicare susciperet. Atque hinc tandem egregia ista Philosophia nata est, quam tot tamque puerilibus ineptiis refertissimam esse demonstravimus. Neque profecto postquam ad virilem ætatem pervenisset, aut quæ experimenta fecisse aut quas hypotheses extruxisse videtur, nisi quæ de magneticis, & dioptricis commentatus est; atque eorum utroque viriliter admodum se expediisse fateor. De magnete optimis experimentis instructus, omnia illius *Phænomena* acumine se digno disseruit. Atqui verò si eâ solertiâ fiat vis magnetica, quâ ipse eam factam esse descripsit, nihil est in omni aut arte, aut naturâ, quod pari factum esse videmus, ut quidem, si quod sit opus, quod Opificis artem indicare potest, nihil est, quod magis id possit, quàm Magnetis Artificium. De isto autem satis superius dictum puto, tum summâ solertiâ constitutum fuisse, tum Cartesii mechanicâ, nisi quæ eadem artificiosa sit, confici non potuisse. In *Dioptricâ* verò, ut alios omnes, ita & se ipse superavit, ut enim de suâ Luminis explicatione nihil dicam, quanquam sit omnium, quas hætenus vidimus, longè & elegantissima, & verosimillima, in Oculorum fabricâ, atque ipsius visionis ratione tam multiplicem, & reconditam artium omnium mathe-

mathematicarum peritiam investigavit, ut planè non, nisi ab Artifice quodam, qui idem in omnibus Mathematicorum artibus sit eruditissimus, fieri potuisse demonstraverit. Si itaque ipse *Cartesius* alios omnes Geometriæ gloriâ vicisse putetur, quòd tot, tamque præclaras in hac unâ re rationes geometricas deprehenderit, quanto magis acumine eum antecelluisse putandum est, qui nullius exemplo doctus, eas primus invénit, atque ad earum normam rem fieri accuratissimè procuravit. Ut quidem vix illustrius Naturæ Opificis argumentum, quam sit Cartesii Dioptrice, esse putem. Quod quidem facillimè quisque, qui sit mathematicè eruditus, demonstrare posset, atque utinam aliquis demonstraret.

DISPUTATIO QUARTA.

Mundum neque prorsus infectum, neque necessitate factum, sed solo Opificis consilio constructum fuisse demonstratur.

SECT. I.

Um verò *Fortunam*, quam Deam faciunt *Epicurei*, cuique omnium imperium & regimen summisserunt, à summâ rerum dejecerimus, superest jam durior fatalis necessitatis dominatio; cujus jugum acerbissimum nisi excutiamus, omnibus nihilominus sempiterna servitus servienda est. Cum nemini quicquam agere licebit, nisi quod æterna vi & necessitate coactus agat, quo non modo tollitur omnis hominum libertas, atque eâ sublatâ, fides, pietas, & justitia: Quæ enim in machinâ virtutis ratio esse potest? Sed etiam Optimæ Numinis Providentiæ potestas & imperium abrogatur. Quo quid potest humano generi tetrius aut acerbius accidere? Quæ tanta calamitas, tanta vitæ desperatio evenire, cum hæc unâ re jacta sint omnia nostræ felicitatis fundamenta, quod optimæ & sanctissimæ Providentiæ nos charos & dilectos esse putemus. Quâ animi fiduciâ dejecti in summam rerum omnium desperationem præcipitamus. Cum inania esse hæc omnia experti sentiamus, neque imposterum meliora expectemus. Ut itaque tum nos ipsos à tam vili quadrupedum conditione in hominum jura & libertates vindicemus; tum in optimi Numinis dominatum rerum summam, nostrique præsertim curam voveamus, omnibus viribus enitendum est, ut tam fœda, tam immanis, tam intolerabilis Tyrannis deleatur. Idque eo magis quod sint, iique non prorsus rudes, qui, cum de *Fortunâ* devictâ triumphaverint, de victoriâ in *Fatum* desperandum esse

censeant. Atque equidem non diffiteor plerosque, qui prælum inierunt, tam inconsideratè congressos fuisse, ut, si ipsi non planè victi sint, eo tamen exitu quem vellent turpiter cecidisse videantur. Multa enim multis an potuerit Mundus ab omni Æternitate extitisse disputantur. Et qui potuisse aiunt, omnem de Numinis existentia certitudinem sublatam esse arbitrantur. Quid enim inquirunt Causâ opus est, si semper fuerit? & quis, si nulla sit rerum Causa, Deus esse potest? Quâ in sententiâ sunt *Scholæ Peripateticæ* quidam recentiores, qui nihil aliud, ut tollatur Deus, quàm Mundi Æternitatem postulandam esse putant. Et qui contra disputare solent, nisi sempiternum esse non potuisse demonstrent, ipsi nihil proficere se quoque putant. Atque adeo incauti admodum in locum nimis lubricum & ambiguum omne disputationis momentum detulerunt: Ut si Mundus quoquo modo semper esse potuerit, vincant Athei; & nisi non potuisse demonstraverint, causam non obtineant ipsi. Quis enim certum & comprehensum habere possit, quin ab æterno Mundus fieri potuisset, cum posse esse nunquam cæperit, at si nunquam esse posse cæpit, semper esse potuisset, & si semper ab omni Æternitate? Neque enim quis dubitare potest Mundum, priusquam factus fuerit, fieri potuisse: Si itaque quodvis durationis momentum, quod illius Ortum antecessit, sumpserit, eo esse posse cœpisse non dicet; aut si dixerit, momento, quod proximè decessit, fieri non potuisse quoque dicendum est. Quis verò in disputando tam contumax & importunus esse possit, ut Mundum, qui priori momento impossibilis fuit, posteriori, quod proximè secutum est, possibile esse cœpisse dicat? Denique si Deus posse efficere nunquam cœpit, certè ipse Mundus nunquam cœpit effici potuisse. Sophisticæ itaque & fallaces sunt conclusunculæ, quas in rerum æternitatem contorquent *Scholastici*, cum nihil magis perspicuum esse possit quam Mundum posse esse nunquam cœpisse, è quo planè sequitur semper esse potuisse, & si potuerit, solius est otio, literis, & seipso abutentis ratiunculis quibuscunque aculetis & Metaphysicis contra pugnare.

SECT. II. Nobis verò cum totam disputationem adversus Atheos omnes in unicum locum de *rerum finibus* deduxerimus, perinde est rerum Universitatem sempiternam an aliquando inchoatam esse asseruerint. Cum uno isto ab omnibus rerum commoditatibus argumento, nullis omnino *Causis physicis* sed solo Opificis consilio aut esse aut effici potuisse demonstrationem confecerimus. Quo confecto universali ratione contra omnes conclusum est, tam eos qui Fortunâ quàm qui Fato extitisse arbitrantur. Neque enim cum utrisque quicquam disputatur, nisi an continuata ista rerum omnium cognatio atque admirabilis earundem utilitas *sola materiâ* extitisse potuerint; an porro desideretur causa mentis & consilii compos, quæ tot tantisque rerum tam variarum cognationes & utilitates comparaverit. Atque igitur de utroque satis jam ante conclusimus, primùm Mundum sine Opifice esse non potuisse, quòd *causis physicis* eâ ordinis ratione, quâ fabricatur, fabricari non potuerat. Deinde cùm in omni ejusdem ordine summa sit commoditatis ratio, ab Opifice quodam qui in eo condendo ad eandem respexit extructum fuisse. Postremò cùm nulla sit ordinis ratio nisi unica ista commoditatis ratio, hinc planè confecta est demonstratio Mundum non modo ab Opifice extructum esse, sed à solo Opifice extrui potuisse.

Primùm itaque cum Mundi partes alias aliis quasi contiguatione quâdam secum cohærere & conspirare viderimus, quâ brutæ materiæ vi tam admirabilis tantarum molium symmetria extruatur interrogamus? Quî Terra locum & situm quem tenet nacta sit? Quâ vi tenui aëre suspensa teneatur? Quâ sympathiâ partes omnes undique toti cohærere consentiant? Quamobrem à contrariis regionibus in eundem locum semper nitantur? Cur certo à Solis ambitu intervallo collocetur? Quid sive Terræ sive Soli motum omnino dederit? Quid circa Axem suum, diurnum? Quid circa magni Orbis ambitum annuum? Quamobrem per Æquatorē? Quamobrem intra Zodiacum? Quamobrem cursu spirali? Quamobrem tantâ æquabilitate? Quid Cœlum à Terrâ secreverit? Quid Terram ab Aquâ? Quid Aquam

tantâ constantiâ æstare? Quid Sale condiri fecerit? Quid denique vi perpetuâ in montium cacumina atque Ætheris sublimitatem sustulerit? Quorum omnium an quæ sit commoditas hic nondum inquiri; solùm scire aveo, quî quoquo modo solius materiæ facultatibus evenire aut existere potuissent. Atque igitur cùm de omnibus superiùs comprobaverim, non solis materiæ viribus effici potuisse, & de plerisque contra naturales ipsius facultates facta fuisse, ista solùm ratione contra omnes Causam quandam effectricem esse à materiâ diversam demonstratur.

Cùm verò in omnibus una commoditatis ratio habeatur. Cùm Terra tam opportunum à Sole tum longitudinis tum latitudinis intervallum habuerit, ut in omni immensitate opportunius nullum habere posset. Cùm omnes ipsius partes tam admirabili Architecturæ ratione secum conspirent, ut omnem Architectorum solertiam artis subtilitate longè superaverit. Cùm in maximam rerum utilitatem omnis motus solaris ratio instituatur: quòd incredibili isto raptûs diurni circuitu conficiantur noctium dierumque opportunitates; quòd annuo isto per Æquatorem, intra Zodiacum lineâ spirali utilissimæ fiant, (& sine quibus omnis terrarum Orbis interiret,) æstatis hyemisque vicissitudines: quòd incredibili celeritate aëris interventu caloris lucisque radii ab eodem ad usque Terram deferantur. Cùm multiplici utilitate Terræ globus contra leges mechanicas extruatur; quòd unum globum constituerint Terra & Aqua; quòd diversas ejusdem partes occupaverint; quòd omnis aquarum moles, levior cùm sit, Terram non undique operuerit; quòd in Oceani lacunis contineatur; quòd Oceanus altis litoribus terminetur; quòd æstu & sale à putredine conservetur; quòd denique ex eodem aquæ dulces in omnium rerum salutem contra vim Naturæ in altum tollantur. Tot tantarumque utilitatum causam cùm quærimus, quicquamne interest, modo absit sapientia? Eam enim quocunque nomine sive Fortunæ sive Fati appellaverint, cùm nil aliud nisi materia esse possit, id unum est quod ab initio quærivimus, cùm in omni Mundo res tam diversas in ordinem conspirare, tam constantes vices obire, tantâ denum utilitate sibi invicem inservire videamus, quî ista omnia

nia à Causâ brutâ nihilque intelligente proficisci credemus? Atque igitur ut priori conclusione Universum non solâ materiâ extitisse obtinui, ita hâc Causam istam alteram, quæ à Materiâ diversa est, sapientissimam esse comprobavi. Quâ disputandi ratione neque casu neque necessitate neque aliâ cecâ & brutâ quâcunque viâ extitisse efficitur, quod non nisi consilio fieri aut omnino esse comprobetur. Et propterea sempiternum non esse, quoniam esse non potuit probare nolumus, sed infectum non fuisse quod optimo consilio factum fuisse demonstraverimus. Junctis autem & collectis utriusque Argumenti copiis, tum nihil *Causis physicis* & naturalibus fieri posse, tum omnia summâ Providentiâ facta fuisse, an non satis conclusum est Mundum non modo eâ factum fuisse, sed & eâ solâ fieri potuisse?

SECT. III. Cùm verò tam sacra tamque Religiosa apud plerosque semper fuerit *Aristotelis* Authoritas, ut eâ solâ Mundi Æternitatem, cujus præcipuus ipse celebratur Patronus, satis defensam & propugnatam esse arbitrentur. Postulat causæ, quam suscepimus, defensio, tum ut quid ipse censuit dicamus, ne si planè in impiâ sententiâ fuerit, suæ Authoritatis existimatio nimium ponderis & momenti haberet: tum ut à dogmatis quibus impietatis disciplinam extruxit, quæque incautos atque imperitos induxerunt, ut sanctissimas rectæ rationis leges proderent, imposterum caveri moneamus. Præsertim cùm tantum ubique hujus disciplina valuit, ut ipsum Terrarum Orbem ipse Philosophorum solus unâ cum discipulo suo vicisse videatur. Dum enim alii aliarum Sectarum principes *Athenis* aut nonnunquam *Roma*, aut paucis fortasse *Græcie* & *Italia* vicis regnaverunt: ipse omnibus populis atque nationibus nescio quo fato cum summâ & pene divinâ Authoritate imperavit. Atque potissimum per *Europam* aliquot jam secula ita viguit, ut tanquam nulli alii unquam fuissent, solus ipse *Philosophus* audiret. Neque id tantum sed & quasi omnis Veritatis unus Inventor & Author fuisset, Theologi uno consensu omnes omnia illius Authoritati tribuerunt. Quo demum contigit, ut à majoribus nostris fatalem & cæcam quandam Theologiam ipsis Impietatis decretis fundatam

tam & extructam acceperimus. Hunc ergò cùm non modo impietatem docuit, sed & ipsam pietatem corrumpit, imprimis tollendum esse puto. Quanquam illius fraudem aperiri quam redargui utilius videatur, cùm nullâ aliâ ratione nocere possit, nisi quòd non intelligatur. Præsertim cùm idem quod de Veneficis quibusdam vulgò fertur, fecisse visus sit, qui scilicet malis atque ut aiunt atris Artibus utentes, alios, ne ipsi in criminis suspicionem veniant, diligenter accusare solent: Atque adeo quidem *Aristoteles* cùm teterrimam Impietatis rationem in animo habuisse se noverit, in alios eâ causâ, quos infontes esse novit, magno animi ardore exarsisse simulavit. Quibus clamoribus, quibus jurgiis, quibus reprehensionibus *Physicos veteres* ubique persecutus est, solùm quòd prætermisâ *Causâ Effectrice* omnia solâ Materiâ perfecissent? Atque eos eâ diligentia ubique de hac culpâ reprehendit, quasi omnibus persuasum esse vellet se hac unâ ratione ut Naturæ Numen præficeret, ad Philosophiam tractandam inductum fuisse. Quâ quidem astutiâ, quanquam omnium fortasse nemo animo tam malevolo bellum omni Numini indixerit, tamen, etiam apud doctiores quosque ab ipsâ criminis suspitione plerunque elapsus est. Quanquam enim sint, qui quod Mundum sempiternum esse docuerit, accusandum esse putant, malè tamen conclusum esse diximus, cùm ipse idem quod *Pythagoras*, quod *Plato*, quod alii complures, qui cum primis Deum esse crediderunt, censere potuisset, Mundum scilicet ab æternis sæculis factum fuisse aut saltem fieri potuisse. Cùm verò non modo sempiternum & nullius unquam consilio factum ubique & acerrimè disputaverit, quid quæso esse potuit, quod tantum industriæ in eâ causâ poneret, nisi ut nullum illius Authorem, nullum Architectum fuisse efficeret. Atque hinc sibi tantoperè in hac, præ aliis omnibus, opinione placuit, ut illius Inventionem, maximè gloriatur. Quanquam enim ante eum alii Mundi æternitatem asseruissent, eos tamen omnes ipse eâ de causâ acriter reprehendit, quod genitum quoque fuisse dicerent. Ut certè primus sit, qui Mundum ita æternum esse dixit, ut infectum & ingentum fuisse dicat. Atque adeo etiam isti Architectricem Mundi Causam nequaquam sustulerunt, quod

quod ab æternis sæculis factum fuisse putaverint, iste tamen planè sustulit, cùm ut omnino quâvis Numinis operâ aut Providentiâ unquam fieret, vir imperiosus ferre noluerit. Novi equidem inter *Pythagoricæ Scholæ* discipulos, magni nominis *Lucanum Ocellum* haberi, quem *Aristotelem* legisse, atque ab eo hanc Opinionem suffuratum fuisse statuunt eruditi. At vereor ne ficto & personato Authore nimium sibi illuserint, cùm non tantam Antiquitatem iste *Ocelli* libellus sapuisse, sed potius ex ipsius *Aristotelis* libris excerptus fuisse videatur. Ne enim quicquam de illius sermone dicam, non antiquâ istâ *Doricâ* linguâ, quâ qui eidem coævi fuere, potissimum *Italiâ* Oriundi, *Architas Tarentinus* & *Timæus Locrus* scripserunt, sed politiori *Atticorum* sermone, qualem longo post tempore consecuti fuere. Nempe quod & *Atticâ* & *Doricâ* linguâ legatur libellus, utrâ verò primùm scriptus sit nescire me fateor. An itaque cum *Doricâ*, istum, sicut & multos alios, ut sæculo accommodentur, in *Atticorum* istam, quâ ætas politior utebatur, postmodum verterunt : an cum *Atticâ*, ut eidem vetustatis Auctoritatem afferrent, in obsoletam *Dorum* orationem mutare conati sunt, nihil ipse definitio sed *Criticis* judicandum permitto. Si verò ipsum Libri argumentum & tractandi rationem spectemus, primùm quid quod physicis quibusdam vocabulis usus sit, quorum *Aristoteles* inventor & architectus perhibetur, cujusmodi vocem *Antiperistasis* esse aiunt, quæ in antiquiorum nullo, ne quidem *Platone* reperitur. An verò mirum non sit, cùm *Ocellus Aristotelem* tam longè ætate antecesserit, eum omnium scriptorum solùm id verbum novisse, neque quidem solùm novit, sed ut notum, usitatum, & vulgare attulit. Atque sanè totum Argumentum peripateticum est, & prorsus peripatetico more tractatum, ut nihil aliud quam Peripateticæ Physiologiæ Epitome videatur. Potissimum cùm de Elementorum mutatione, & Qualitatum, tum principum, tum ex iis ortarum varietate, ad usque sexdecim familias tractaverit : quanquam enim quatuor elementa plerunque admisere Veteres, de variâ tamen illorum transmutatione, longâque qualitatum, quæ inde nascuntur, prosapiâ *Aristoteles* primus tam accuratè dixisse visus est. Propterea cùm *Ocellus* ipso ac-

curatius, earum familias enumeraverit, an non verò similis videatur, eum ab *Aristotele* quàm ab eo *Aristotelem* mutuatum fuisse? Denique cùm hunc Authorem nihil *Pythagoreum* sapere, (quippe & absque numeris philosophatur) *Peripatissimum* verò non modò sapere sed & redolere videamus, cur quæso non è *Pythagoræ* sed *Aristotelis* scholâ prodissse dubitemus? Et mecherere si quis *Timeum Locrum* aut quemvis alium, qui ad posteros venit, *Pythagorica Scholæ* Philosophum consuluerit, nescio an quenquam ab eorum disciplinâ magis alienum, quàm sit ipse *Ocellus*, repperit: Si verò peripateticam philosophiam vel quidem levissimè inspexerit, statim fallurum scio neminem unquam accuratiorem ejusdem Epitomen confecisse. An verò *Aristoteles Ocello*, an *Ocellus Aristoteli* præiverit, pugnare nolo neque equidem curo, mihi satis est *Aristotelem*, sive suæ sententiæ Author fuerit, sive ab aliis sumpserit, eam nullâ aliâ causâ, quàm ut Deum omnemque ejusdem cultum tolleret, sumpsisse. Si enim Mundus nullo unquam consilio factus fuerit, nullum Opificem habuit, & si nullus sit illius Opifex, neque Deus erit. Quid enim aliud Dei nomine intelligere possumus quàm præstantem quandam æternamque Naturam, quæ Mundum primùm condidit semperque regit? Si itaque istiusmodi nihil esse existimaverit *Philosophus*, quos præterea agnovit Deos, solùm ut *Epicurus* jocandi causâ induxit. Cùm enim Argumenta omnia à Mundi pulchritudine rerumque ordine sustulerit, quæ sola Deum esse confiteri cogunt, si quem esse dixerit, dixit, ne *Atheniensibus* secundam occasionem sceleris in Philosophiam perpetrandi daret, quale prius in *Socratem* perpetraverant. Quâ de causâ in vitæ periculum venisse, atque *Athenis* discedere coactus esse fertur, tum quod Religionis sacris illuserit & Meretriculæ suæ iisdem ceremoniis sacrificaverit, quibus Athenienses *Eleusinae Cereri* facere solebant: tum quòd impia dogmata docuerit, Deum scilicet humana non curare, preces & sacrificia nihil prodesse, & hujusmodi alia quæ omnem Numinis Providentiam tollunt, quod si quis fecerit, Deum esse dicat an neget nihil referre diximus. Nisi enim sit Mundi nostri summus Rector & Dominus, nullum nobis Numen erit, & si qui procul à rebus nostris

semo-

femotus sit Deus, à nobis cultum aut obsequium (sine quo omnis cultus nil nisi ficta & simulata pietatis species esse potest) magis mereri nequit, quàm si nusquam omnino fuisset.

SECT. IV. Cùm verò illius Philosophiæ impietatem ipsi eruditi non admodum intellexerint, quod quanquam in *Physicis rerum Naturam* esse omninò factam apertissimè negaverit, in *Metaphysicis* tamen à summo Deo productam fuisse constantissimè dicere videatur, quid reverà censuerit, si investigaverim operæ pretium, me facturum puto. Quanquam profectò sententiam suam tam apertè in utrisque exposuit, ut non tam mirari quàm pene stupere me fatear, doctissimos quosque viros quid velit nondum esse consecutos. Neque quidem in divinis istis (ut habentur) *Metaphysicorum* libris mentem suam obscurius aperuit, nisi quod cùm eos non perfecerat, confusius disputaverit. Si verò post libros *physicos* legerimus, in iis apertè satis omnem Numinis divini cultum atque omnia Religionis fundamenta labefactari intelligemus. In *Physicis* enim non modo ipsam de *Primo Motore* disputationem accuratius & uberius exposuit, sed inde quoque sua sibi in *Metaphysicis* argumentationis principia depoposcit. Quid itaque magnus iste Sapientiæ *Aquila* (sic enim Atheniensis Noctua habetur) de Naturâ divinâ viderit, ex utrisque collatis optimè discemus, imprimis autem è *Physicorum* octavo, & *Metaphysicorum* decimo quarto.

In *Physicis* ergo omnem Naturæ vim & rationem ab hoc uno principio ubique duxit, Motum necessariò semper fuisse semperque fore; eumque esse Naturæ vitam eamque immortalem; Naturâ omnia fieri, eam autem non Mentem esse (tanquam enim causas diversas sæpius distinxit,) sed solâ rerum *materiâ* & *formâ* constare, easque ad *Naturam* ut ad statuat æs & æris figuram se habere, *Naturæ* itaque nomine, quâ omnia confici voluit, solam *Mechanicam* rerum ipsarum *necessitatem* intellexit. Ut autem motum sempiternum fuisse necesse est, ita quoque nihil se movere posse, sed quicquid movetur ab alio moveri: sicut enim quæ vi moventur, motu extrinsecus impresso moventur,

L. 8. c. 1.

C. 4.

C. 5.
C. 6.
C. 7.

C. 11, 12, 13,
14.

Cap. 8.

Ibid.

ita quæ naturâ, ut gravia & levia, non à se, sed à causâ, quæ genuit, atque adeo gignendo motum propagavit, moveri dicendum est. Ipsum igitur *Primum Motorem* neque à se neque ab alio moveri posse : sed & movere & immobilem esse. Eum autem, cum sit motus æternitas, esse sempiternum, atque cum una tantum sit illis continuatio, unum. Primum ergo motum esse continuum, eumque, cum nullus alius continuus esse possit, in orbem. Hinc cœlestium circuitus, atque inde inferiorum omnium ortus & interitus. Quibus perspicuum est solis naturalibus rerum facultatibus, quibus ad suas quæque agendi vias comparantur (cujusmodi sunt in cœlestibus motus, in inferioribus gravitas & levitas) eum omnia confecisse. Cum verò istas à nullo *Causæ Primæ* consilio acceptas sed sempiternâ caufarum serie in rem quamque deductas esse velit, solam *Mechanicam Naturam* ponere statuebat. Hujus autem totius vim & ordinem sic porro in *Metaphysicis* sine quâvis Numinis Providentiâ fabricare pergit. Plura ab omni Æternitate fuisse statuit, primum Deum, qui ipse sit immobilis, Ἡ μὲν γὰρ ἀρχὴ ἐστὶ τὸ πρῶτον τῆς ὄντων, ἀκίνητον ἐκείνου αὐτοῦ ἐκ τῆς συμβεβηκώς, κινεῖται τὴν πρῶτην, ἐστὶ δὲ αἰδίων ἐμὴν κίνησιν ἐπὶ τῇ κινέμενῳ ἀνάγκῃ ὑπὸ τοῦ κινεῖσθαι ἐπὶ τὸ πρῶτον κινεῖν ἀκίνητον τῇ ἐκείνου αὐτοῦ, ἐπὶ τῷ αἰδίῳ κίνησιν ὑπὸ αἰδίου κινεῖσθαι, ἐπὶ τῷ μιᾷ ὅφ' ἐνός. *Principium ac rerum primum cum* (ut jam ante dictum erat) *sit tum per se tum per accidens, immobile, movens autem primo, sempiterno & uno motu* : Cum etiam quod movetur, necesse sit ab aliquo moveri, primum movens immobile per se esse, ab æterno quodam motum moveri æternum, & simplicem ab uno. Post primum hunc immobilem motorem alias quasdam substantias esse voluit, quæ ab ipso motæ inferiorum orbium motibus præessent. Ὁρῶμεν γὰρ ὅτι τὸ πᾶν τῶν πάντων τῶν ἀπλῶν φορέων, ἢν κινεῖν φαιμέν τῶν πρῶτων ὅσων ἐστὶν ἀκίνητον, ἄλλας φορέας τοῖς τῶν πλαισίων αἰδίου ἀνάγκῃ ἐκείνων ἐκείνης τῆς φορέας ὅφ' ἀκινήτης τε κινεῖσθαι ἐκείνου αὐτοῦ ἐπὶ αἰδίου ὅσων. Cum autem videmus præter simplicem totius lationem, quam primam substantiam & immobilem movere dicimus, ceteras quoque lationes quæ errantium sunt æternas, necesse est igitur harum quoque lationum unamquamque substantiâ æternâ & per se immobili moveri. Cum autem prima ista substantia orbis cœlestes non immediatè moveat,

moveat, ergo præter eam alias quoque à materiâ separatas, easque tot quot sunt orbes esse definivit. Postremò Materiam attulit, cujus pars altera mutabilis, altera mutationis expers, hæc quæ supra, ista quæ infra Lunam collocatur. Cùm verò Primum Motorem immobilem esse statuerit, quemadmodum cætera omnia movere possit ipse immotus, sic explicandum putat. *Κινεῖ δ' ὡδὲ τὸ ὄρεκτόν τε τὸ νοητὸν κινεῖ, ὃ κινεῖται, &c.* eo modo movere, quo appetibile aut intelligibile, quæ appetitum & intellectum ita movent, ut ipsa interim non moveantur. Sic Deum, cùm summum Intelligibile, simul & optimum & pulcherrimum se esse noverit, sempiternâ suiipsius contemplatione totum occupari, adeo ut demum nihil aliud ipse fuerit, quàm sua ipsius contemplatio. *Ἐκ δ' ἔπε νῦν ἡ ἐσία αὐτῆς, ἔπε νόησις ἔστι, τί νοεῖ; ἢ γὰρ αὐτὸς αὐτὸν ἢ ἑπ' ἑν κ'. Ἐπ' ἑπ' ἑν κ', ἢ τὸ αὐτὸ αἰεὶ, ἢ ἄλλο· πότερον ἔν διαφέρει τί, ἢ οὐδέν, νοεῖν τὸ καλὸν ἢ τὸ τυχόν; ἢ ἔ' ἀποποιεῖν τὸ διανοεῖσθαι πρὸς ἐνίων; δῆλον τοίνυν, ὅτι τὸ Θειοτάτων ἔ' πρῶτα τὸν νοεῖ, ἔ' μεταβάλλει.* Sive Mens sive Intellectio sit ejus Natura, quid intelligit? aut enim ipsa seipsam aut aliquid aliud; quod si aliud, aut idem semper aut diversum; utrum autem differt aliquid aut nihil, intelligere bonum vel quodcunque contingit? Vel absurdum non est de quibusdam vel quidem cogitare? Manifestum itaque est illud quod intelligit divinissimum honorabilissimumque esse, neque mutari. Nempe qui sit ipse sua ipsius æterna intellectio, nihilque omnino extra se intelligere possit, ne alioqui mutaretur. Hujus autem, quem maximè suspiciebant, admiratione sive alio quocunque affectu reliquas Intelligentias arsisse, adeoque nescio quo amoris ardore inflammatas suum quamque Orbem movisse, è quorum variis cursibus cùm omnis materiæ moles variis motibus cieri contigerit, in hanc formarum varietatem pro variâ cujusque qualitate se fabricavisse. Ita ut si quid utile, quid pulchrum, quid admirabile in rerum Naturâ intueamur, id omne non divinæ artis non Providentiæ opus esse, sed solius necessitatis ex ipsis rerum qualitatibus ortæ eventum dicere & habere debeamus. An verò quid omnino fiat, Deus ipse nec curet, nec quidem cogitare possit, cùm è dignitate suâ nequaquam fuerit, quicquam nosse, quod ipsum non sit *optimum & divinissimum*. Neque

Met. I. 14. c. 2.
Phyl. I. 8. c. 9.

Cap. 7.

Cap. 9.

L. 2. de Ortu
& Interitu.
Cap. 10, 11.

que magis ipsas *Intelligentias* quàm *Primum Motorem* è consilio operari putat, cùm solâ ipsius contemplatione suos *Orbes*, velint nolint, contorquere cieantur; quid autem inde sequatur, neque norunt, neque nosse possent, cùm Dei unius contemplatione vel saltem suo cujusque opere omnes penitus occupentur. Atque adeo cœlestium cursus sine quavis Numinis Providentiâ constituti fuere, quorum duntaxat vi & opere inferior omnis Natura nascitur & gubernatur. Quòd verò eodem statu quædam semper permaneant, primum Cœlum, quòd eodem modo semper moveatur, in causâ esse statuit; quòd verò quorundam sit vicissitudo ut nunc nascantur, nunc intereant, inferiores *Orbes*, *Solem* verò potissimum, qui rebus omnibus accessu vitam, recessu interitum affert. Quòd autem tantâ simul cùm constantiâ tum varietate fiant, utraque; quod sit *Primum Cœlum* Constantiæ causa, mutationis verò reliqui *Orbes*, quo fit ut in omnia sæcula sint iidem tanquam in circulo futuri rerum Ortus & Interitus. Cùm verò supera & cœlestia Materiam omnem inferiorem ad varias formas pro loci varietate subeundas disposuerint, ita ut quæ ab iis propius abesset, nobiliorem; quæ longiùs ignobiliorem sortita fuerit, hinc orta quatuor *Elementa*. Ignem autem cum ad Cœlestium Naturam proximè accedat, locum iis proximum obtinuisse, hinc Aërem, deinde Aquam, Terram autem, cùm omnium sit crassissima, atque à Cœlestium Naturâ quàm maximè absit, in locum omnium infimum suo pondere delatam esse. Adeo ut inferiora hæc omnia cum in Universo situm & ordinem obtineant, in quem se sua cujusque levitas aut gravitas tulerit. Cùm denique horum unumquodque suas sibi qualitates proprias à Naturâ habuerit, cumque Cœlorum Motu magnâ varietate inter se commisceantur, è tantâ formarum & qualitatum misturâ postremò orta esse tam varia rerum genera, tamque in omni genere dissimilia. Atque hæc accuratissima, quantum ipse assequi possum, *Aristotelicæ sententiæ* descriptio videtur, quâ *Stratoni Lampfaceno*, quem *Cicero* atque ab ipso eruditi omnes hujus sententiæ Authorem habuerunt, prævisse non dubito. Hic enim Mundum neque operâ *Deorum*, neque *Atomorum motu*, sed *naturalibus* quibusdam ponderibus factum docuit,

adeo

adeo ut singulæ ejusdem partes eum locum & ordinem obtinuerint, quem sibi tulit suus cujusque aut gravitatis aut levitatis gradus. Quibus quid velit à solo Magistro *Aristotele*, cui tertius successit, qui suam Mentem plenius & uberius exposuit, discendum est. Qui nempe Mundum nullo divino consilio fabrefactum fuisse voluit, sed quæcunque sunt sine quâvis Dei operâ, ab illius *Naturâ* eo ordine quo sunt emanasse. Quo intellecto quemadmodum *Strato Im-munitatem* Deo dederit, & omnia solis *naturalibus ponderibus* effecerit, facile intelligemus. Quodd cum ad *Aristotelis* mentem omnia sponte à Deo emanaverint, eum in Uni-verso ordinem & situm ceperunt, in quem suâ levitate & gravitate, aut aliâ quâcunque qualitate feruntur. Atque in hoc uno omnes suas vires exercuit *Aristoteles* ut omnem Mundi compagem solis rerum naturalium facultatibus fabricaret. Quatquam enim recentiores nostri *Mechanici Philosophum*, quod omnia occultis quibusdam qualitatibus effecerit, planè irridendum esse putarunt, ipsum tamen eâdem plerunque mechanisimi ratione, quâ ipsi, si quidem legere potuissent, rerum naturam confecisse viderent. Unum enim Motum omnia in *Naturâ* posse voluit, & quanquam plura motuum genera esse statuit, non tamen *physicè* sed *dialecticè* divisit, ut ad suam quisque motus *Categoriam* reducatur. Quod cum fecerit, omnes solo motu locali confici docebat, adeo ut nihil unquam aut gigni aut interire aut quoquo modo aliâ quâvis nisi motûs ratione immutari possit. Quod etiam perspicuè comprobatum putat, quoniam *Substantiarum* ortus & interitus, & quælibet alia secundum *quantitatem* aut *qualitatem* mutatio *concretionem* & *secretione* fiunt. Quæ cum motu locali perficiuntur, eo solo omnia *Naturæ* opera perfici conclusit, atque igitur eundem ipsius *Naturæ* nunc *Vitam* nunc *Animam* esse definivit. Imò & ipsas *qualitates*, quas tanto fastidio aspernantur *Mechanici*, solo *materiæ* motu, cum ultrò citroque versatur, nasci & interire putat; ut ipsæ quicquid mutationis efficiant, secundum *leges* cujusque *Naturæ* *mechanicas* operentur. Atque adeo alias *principes*, alias ex iis *ortas* statuit: *Principes*, quæ cuique simplici Elemento suâ *Naturâ* insunt, ut *Igni* vis caloris, *Aquæ* frigoris: Ex iis *ortæ* sunt, quæ è

Ausc. Nat. L. 8.
C. 10.

vario.

vario Elementorum motu variæ & multiformes oriuntur, atque ex his effici omnem rerum naturam, omnesque Animantium formas. Primùm autem ipsum Mundum omnesque illius partes, Cælum, Solem, Lunam, Sydera, Terram, Mare extruxit, & quæ quæque pars eo modo quo fit, necessariò fiat, ipse suis Naturæ legibus demonstravit. Quemadmodum autem præstiterit, eum quoque per omnem naturæ continuationem sequendo intelligemus. Interim eum majori stultitiâ atque mechanicâ licentiâ, si fieri possit, quam ipse *Epicurus*, Mundi fabricationem extruxisse, mox demonstratum iri pollicemur.

Nat. Aufc. L. 2.
C. 3.

SECT. V. Unum esse novi, quo Viri docti, quamquam eos ipse non fefellit, se avidè fefellerunt, quod scilicet omnem rerum naturam *causis finalibus* referat, atque quod eas prætermiserint, Veteres omnes *Physicos* accusavit, denique Physicæ studiosum monuit, hinc incipiat, neque prius quicquam se nosse putet, quàm Causam, *propter quam est*, assecutus fuerit; Quod, inquit, si quid proficere velimus, in omni Quæstione de Ortu, de Interitu, de quâvis Naturæ mutatione faciendum est. Neque modo docuit, sed magnificentius quàm pro more suo demonstravit. Primùm à perpetuâ Naturæ constantiâ, quæ enim casu aut fortuitò fiunt, ea magnâ varietate semper eveniunt; cùm enim temerè agant Causæ istæ, nullum finem certò assequuntur, sed effectus dissimillimos semper efficiunt: Si igitur Causæ naturales summâ constantiâ eisdem effectus excudant, nihil aliud in causâ esse potest, quàm quòd ad eundem scopum collineaverint, atque adeo alicujus *finis gratiâ* fiant & operentur. Deinde ab aptâ mediòrum, ad suos cujusque fines dispositione; cùm enim ut Naturâ inquit aptum est fieri quicquid fit, sui finis gratiâ à Naturâ fit, quemadmodum si Domus in eorum numero fuisset, quæ Naturâ fiunt, sic utique à Naturâ fieret, ut nunc fit ab Arte: Et si ea quæ fiunt Naturâ, non solum Naturâ sed etiam Arte facta fuissent, eodem sane modo fierent, quo Naturâ nunc fieri apta sunt, alterum igitur alterius gratiâ; omnino enim Ars Naturam aut perficit aut imitatur: si igitur artificiosa *alicujus gratiâ* fiunt, patet etiam Naturalia

lia sic fieri & facta fuisse, cùm priora & posteriora similiter in utrisque ad invicem connectantur. Quòd maximè perspicuum in iis rebus esse inquit, quæ nec arte nec consultatione adhibitâ operantur: Sic Naturâ & *alicujus gratiâ* hirundines nidos, araneæ telas efficiunt; sic plantæ folia fructuum gratiâ sursum emittunt, & alimenti gratiâ radices deorsum, ut quidem perspicuum esse concluderit in quibuscunque, quæ Naturâ fiunt, ejusmodi esse Causam. Postremò quòd peccet Natura, cùm à suo fine fortè aberraverit; sicut enim *peccatum* in rebus artificiosis, ita in naturalibus contingit; cùm enim sunt quædam artificiosa, in quibus quòd rectè fit, *alicujus gratiâ* fit, in iis verò quæ peccantur, *alicujus* quidem *gratiâ* Ars aggreditur, sed aberrat; res quoque simili modo in rebus naturalibus se habet; ac monstra nihil aliud quàm *peccata* sunt ejus, quòd *alicujus gratiâ* agit, quæ tum efficit, aut cùm ad suum finem pervenire non potuit aut ab eo aberravit. Quàm egregia, quàm magnifica, quàm Philosophorum principe digna disputatio! Quisquamne hominem, qui tam præclaros, tam nobiles rerum fines omni Naturæ œconomiâ consecutus est, qui nihil in omni rerum Universitate tam vile tamque exigui momenti reperiri voluit, in quo certissimam finis alicujus rationem cernere non liceret; quisquamne inquam hunc hominem suspicari potuit, hos omnes rerum Naturæ fines quovis consilio constitutos dubitasse? Ita quidem & ipse putasset, nisi cum Philosophis Græcis omnis rei controversia fuisset, eo nimirum hominum genere, qui nihil tam absurdum, tam incredibile, tam ab omni sensu alienum esse existimant, quod ipsi ingenii acumine tueri non confidunt, imo quo quid absurdius fuerit, eo magis sibi defendendum arbitrentur; qui denique (ut de Sophistis & Rhetoribus, inquit *Cicero*, à De Claris
Orator.) quibus omnem suam disputandi rationem didicerunt) quemadmodum causa inferior dicendo fieri superior posset, docere profiterentur. Alioqui enim quis tam excordem quenquam, tam effrenatum, tam arrogantem putaret, qui postquam omnia, quæ in Naturâ cernuntur, ob præclarissimos fines tum fieri tum agere vidisset, ea consilio quodam constituta negare potuisset? Quæ enim major Insania esse posset quam dicentis ut quippiam quod omni intellectu vacat,

quod nullo consilio, neque suo neque alieno gubernatur, quod neque finem neque media novit, ad certum nihilominus finem collineare posset, seque ad mediorum usum, quæ sint ei assequendo maximè idonea componat? Imò quidem *Tragico* isto *Oreste* dementior sit oportet, qui putet innumerabiles causas summâ cùm varietate, tum constantiâ ad certos quosdam effectus procreandos se componere, ad eosque certâ viâ pervenire; quæ tamen ipsæ an talis sit finis, qui quovismodo obtineri possit, nihil omnino intelligant, neque à quâvis aliâ causâ, quæ aut qui sit finis fructus aut quo tendat mediorum usus, dirigantur. Quòd sanè si fieri quis existimaverit, non intelligo cur non idem, si cæci nati essemus omnes, nos putet horribili istâ cæcitate itinera conficere, navigia gubernare, omniaque vitæ negotia non minori fiduciâ obire potuisse, quàm si oculorum lumine, quò sit tutò eundem, & ubi à quovis periculo declinandum, dirigamur. In insolentem tamen & incredibilem istam insaniam incidit Philosophus, ut duo istæ simul defendenda in se susciperet; tum omnem Universi naturam summâ concordia ad optimos quosdam fines conspirare, tum conspirationem istam omnium esse nullâ Mente factam, sed in eandem res ipsas cæcâ quâdam Naturæ necessitate consensisse. Atque adeo eo ipso capite quo Naturam propter fines agere demonstravit, omnia illius opera non ad mentem neque aliam quamcunque causam præter unam necessitatem referri oportere præfatur. *Λεκτέον δὴ, πρῶτον μὲν, διὰ τί ἡ φύσις τῆς*

Nat. Aufc. l. 2.
c. 8.

ἐνεχθῆ τῇ αἰτίῳ· ἔπειτα ὡς τῇ ἀναγκῇ, πῶς ἔχει ἐν τοῖς φυσικοῖς· εἰς γὰρ πάντων πῶς αἰτίαν ἀνάγκη πῶς, ὅτι ἐπειδὴ τὸ θερμὸν τοιοῦτον ὃ πύρρον· ἔτι καὶ ἄλλην αἰτίαν εἰπωσιν, ὅσον αἰσχροὶ χαίρειν ἰδῶσιν, ὃ μὲν πῶς φιλίαν ἔτι τὸ νεῖκος, ὃ δὲ τὸν νῦν. Dicendum porro est primum cur Natura in causarum numero sit, quæ alicujus gratiâ agunt: deinde quomodo se habeat necessitas in rebus naturalibus: Ad enim causam omnes referunt: veluti, quia naturâ est comparatum, ut, quod est calidum, sit tale; & quod est frigidum, & unumquodque eorum quæ talia sunt, idcirco hæc necessariò sunt & fiunt, & naturâ comparatum est ut sint: nam licet aliam causam dicant, tamen, cùm vix attigerint, eam valere sinunt, alius scilicet Amicitiam & Contentionem, alius Mentem. Quibus quæso ver-

bis

bis apertius rerum omnium fines, propter quos Naturam operari dixerat, non Mentis cujusvis consilio sed solius necessitatis vi constitutos dicere potuisset? Atque adeo capite superiore causam nullam, cur quid in Naturâ cujusvis gratiâ fiat, reddendam statuit, nisi quod ex illo hoc fieri necesse sit. Ὡς ἐπεὶ ἡ φύσις ἐνεχά τινι, ἢ ταύτῃ εἰδέναι δεῖ πάντως ἀποδοῖν τὸ διὰ ἧ, οἷον ἐκ ἐκ τῶδε ἀνάγκη τῶδε. Quapropter cum Natura alicujus gratiâ agat, etiam hanc causam nosse oportet. Et omnino reddenda est causa cur sit, veluti ex illo hoc fieri necesse est. Atque ita alio loco quo omnium secundum hunc clarissimè de Naturæ finibus disputare dicitur, nihil aliud rei cujusque finem quàm certum & constantem ejusdem eventum esse definivit. Πανταχὺ δὲ λέγεται τὸδε τῶδε ἐνεχά, ὅπου ἂν φαίνεται τέλος τι, ὡς οὐδὲ ἡ κίνησις παύεται μηδενὸς ἐμποδίζοντι. Rem autem hanc esse illius gratiâ ubique asserere solemus, quoties finem intelligimus aliquem, in quem motus (si nulla res prohibet) terminetur. Atque adeo causis suis finalibus non fines causâ quâvis intellectu præsriptos intellexit, sed ipsos rerum *eventus* qui è causarum naturalium serie sponte oriuntur. Cum autem seriem istam nullo consilio, sed solâ rerum naturæ necessitate exortam fuisse docuerit, non alias causas finales, quàm quas alii omnes, qui Deum è Mundo tollunt, ipse agnovit. Eam scilicet Universi constitutionem quæ ex unâ rerum materialium Naturâ & facultatibus consecuta est. Atque igitur eandem Naturæ & Cause cujus gratiâ definitionem ubique tulit. Naturâ autem nihil aliud quàm sempiternam causarum naturalium nullo adhibito consilio seriem semper intellexit, idem ergò per naturæ fines intellexisse necesse est. Atque igitur plerunque Naturæ & Cause cujus gratiâ exemplum in Animalis semine exhibuit, quòd nimirum internâ quâdam sui facultate se in corpus eidem, quo decidit, simile fabricare disponatur. Quam tamen non à quovis Providentiæ instituto, sed solâ substantiæ suæ dispositione consecutum esse voluit. Quid multa, cum omnem Naturam materiâ & formâ constare, easque ad naturam ut ad statuam æs & æris figuram se habere voluisset. Et propterea sæpissimè idem rei cujusque *finem* & *formam*, & quidem *naturam* definivit; eam nimirum Naturæ fabricatio-

Nat. Aufc. l. 2. c. 7.

De Part. Animal. l. 1. c. 1.

V. Aufc. Nat. l. 2. c. 8.

nem, quâ res quæque se habet, suoque modo operatur. Denique cùm *Naturæ* atque *Artis* fines omni loco comparaverit, ad solam utriusque machinationem respexit; ut quemadmodum in artificiosis internum sit quoddam, quod certos motus conficit, principium, ita etiam in naturalibus simile principium inesset, quo tantâ constantiâ in suos quæque effectus terminantur. Tantum autem abest ut idcirco *Mentem Architectricem* operi adjunxerit, ut contra omnia quæ alicujus gratiâ fiunt, in ea quæ *Mente* fiunt, & ea quæ *Naturâ*, diviserit. Τῶν δὲ γινόμενων τὰ μὲν ἕνεκα τῆς γίνεσθαι, τὰ δὲ ὅτι τέτων δὲ τὰ μὲν κτ' ἀποφαίρειν, τὰ δὲ ὅτι κτ' ἀποφαίρειν, ἀμφω δὲ ἐν τοῖς ἕνεκα τῆς ὥστε δῆλον, ὅτι ἐν τοῖς ὡς τὸ ἀναγκαῖον ἐν τὸ ὡς ὅτι τὸ πολὺ, ἔστιν ἕνα, ὡς αὖ ἐνδέχεται ὑπάρχειν τὸ ἕνεκα τῆς; ἔστι δὲ ἕνεκα τῆς, ὅτι πρὸς ἀπὸ διανοίας αὖ ἀποφαινεῖν, ἐν ὅτι ἀπὸ φύσεως. *Eorum autem quæ fiunt, alia fiunt alicujus gratiâ, alia minime: Istorum autem quedam sunt ex præelectione, quedam non ex præelectione. Ambo autem in iis sunt, quæ alicujus gratiâ fiunt. Quapropter perspicuum est, etiam in iis quæ nec necessariò nec plerumque fiunt, esse nonnulla, in quibus esse potest, quod sit alicujus gratiâ, sunt autem alicujus gratiâ, cùm ea quæ à Mente fieri possunt, tum etiam quæ à Naturâ. Atque sic semper Mentis & Naturæ fines distinxit, ut sit alter consilii, alter necessitatis opus. Et propterea eâ distinguendi ratione Casus & Fortunæ notiones definiri voluit, ut altera in iis quæ præter consilium, eveniunt, alter in iis quæ præter Naturam versetur. Atque igitur etiam si utrumque, tum casum tum fortunam è causarum naturalium numero auferri vellet, non tamen idcirco sustulit, ut Mentem sed ut mente vacuum necessitatem adhiberet. Quocirca veterum quosdam mirari se profitetur, cùm Universum casu factum statuerint, animalia tamen aut Naturâ aut Mente facta statuissē. Ubi alteram ab alterâ semper distinxit, & tanquam causas prorsus diversas attulit, ut alia sit eorum sententia, qui Naturam; eorum alia qui Mentem Universo præesse censerent. Quibus, ne plura congeram testimonia, quid aliud voluit, quàm quod qui omnia casu fieri statuerunt? Cùm enim unde tam mirabilis rerum constantia & utilitas nata sit interrogamus, an non idem respondent, qui Materiæ motu necessario,*

Nat. Aufc. l. 2.
c. 5.

Nat. Aufc. l. 2.
c. 5, 6.

cessario, ac qui sic fortè evenisse dixerint? Cùm ab utrisque omnia ista, quæ in rerum Naturâ cernuntur prudentiæ opera soli materiæ, quæ omnis prudentiæ expers sit, pariter ascribantur?

SECT. VI. Neque modo ipsum Universi ordinem mechanicâ necessitate connexum, verùm etiam otiosum & inutile suum τὸ Θεῖον devinctum esse voluit. Quid enim aliud voluit, cùm ipsum *Primum Movens* immobile esse docuerit, qui idem nullam omnino esse actionem, nisi aut ipsum motum, aut quæ à motu oriatur, docuit. Adeo ut ipsum immobile suum Numen quamvis vi quâvis sibi infitâ, actionem in se ciere posse negaverit, atque Platonem quòd posse putasset accerrimè reprehenderit. Ἀλλὰ μὲν οὖν Πλάτωνι γὰρ οἶόντι λέγειν ὡς οἴηται ἀρχὴν εἶναι ἐν ᾗ τὸ αὐτὸ ἐαυτὸ κινεῖν. *At neque Platoni possibile est dicere id quod quandoque putat principium esse quòd seipsum movere possit.* Quorsum autem Deus appelletur, qui idem res bruta sit, omnisque consilii expers, qui cogitationem in se ciere, qui consilium ad quidvis perficiendum secum inire nequeat? Quis quæso apertius omne numinis regimen rebus abrogare, atque mechanicam necessitatem iis gubernandis præficere potuisset? Tametsi enim Deum cætera fortè movisse voluit, eum tamen voluit nihil nisi quod ab omni æternitate necessario egerit, egisse. Si enim (inquit) quicquam aut meditari, aut velle, aut agere inceperit, motum istum (quem unicam agendi vim & rationem agnovit) ab alio accepisse necesse est. Cùm itaque prima Naturæ lex sit, se nihil movere posse, neque, ne sit primo prius, sit quod primum Motorem movere possit, per omnia secula nihil aut cogitans aut agens nisi quod semper cogitaverit & egerit, in eodem statu hæsisse quoque necesse est. At si ea fuerit Numinis conditio ut nullam in se cogitandi, nullam volendi, nullam agendi facultatem habeat aut habere possit, quid interest an *summum Jovem*, an *Ranarum Dendunculum* Cælorum dorso sedentem imposuerit? Saltem nihil aut majus aut melius in Mundo erit *Aristotelis* Deus, quam in *Automato* quovis id unde motus principium ducitur. Quanquam enim res iners & bruta sit, seque suâ sponte movere non valeat,

Met. Lib. 14.
Cap. 7.

leat, eo tamen artificio in machinæ fabricatione disponitur,
 ut totum illius apparatus perenni motione movere possit.
 Atque ita in Mundo omnis motus à Deo, qui ipse se mo-
 vere nequit, neque quicquam tale cogitavit, primum ef-
 fluxit, seque per omnem rerum Naturam propagavit. Adeo
 ut universa Naturæ vis & ratio nullâ Numinis Provi-
 dentiâ, sed solis Mechanicæ legibus administretur; quòd,
 ut unicum est quod volunt omnes, qui Deum esse ne-
 gant, ita præcipuum est quod in omni suâ Philosophiâ
 docere vellet *Aristoteles*. Atque hinc *Anaxagoram*, quan-
 quam aliquando laudare visus est, aliis omnibus acrius
 reprehendendum esse putat, quod rerum ordinem summæ
 suæ Mentis consilio institutum fuisse sentiret. Τάχα δ' ἐ-
 ἴη μίαν ἀρχὴν ποιεῖν πῶς, ὥσπερ ἐ' Ἀναξαγόρας, ὅπως ἂν εἴποιεν.
 Ἀλλὰ μὴ εὐδὲν γὰρ ἀτακτον ἦν φύσει, ἐ' καὶ φύσιν· ἢ γὰρ φύσις αἰκά
 πᾶσι τάξεως· τὸ δ' ἀπειρον περὶ τὸ ἀπειρον εὐδὲν αὖ λόγον ἔχει· τάξις
 δ' πᾶσα, λόγος· τὸ δ' ἀπειρον χρόνον ἡρεμεῖν, εἴτε κινηθῆναι πο-
 τί· τὺτε δ' μηδεμίαν εἴη διαφορὰν, οὐκ οὖν μᾶλλον ἢ πλεονέχον·
 μηδ' αὖτε τίνα τάξιν ἔχειν, ὅτε ἐκ φύσεως ἔρρον· ἢ γὰρ ἀπλῶς ἔχει τὸ
 φύσει, ἐ' ἔχ' ὅτε μὴ ὅπως, ὅτε δ' ἄλλως· οἷον τὸ πῦρ ἂν φύσει φέρε-
 ται, ἐ' ἔχ' ὅτε μὴ, ὅτε δ' ἄλλως· ἢ λόγος ἔχει τὸ μὴ ἀπλῶν. *Fortassis*
autem & qui unum principium constituunt, ut & *Anaxagoras*,
idem dicerent (motum scilicet non necessariò æternum esse
 sed posse interdum esse, interdum non esse) at verò nihil
 ordine vacat ex iis, quæ naturâ & secundum naturam fiunt:
 quandoquidem Natura omnibus est causa ordinis. Infinitum
 verò ad infinitum nullam rationis proportionem habet: omnis
 autem ordo est ratio. Caterum infinito tempore quiescere, deinde
 motum aliquando esse; & hujus nullam esse differentiam cur
 nunc potius, quam antea, nec rursus aliquem ordinem habere;
 certè hoc non est amplius Naturæ opus. Aut enim simpliciter
 se habet, quod Naturâ constat, non modo sic, modo aliter; ut
 ignis sursum naturâ fertur, nec aliquando fertur, aliquando
 minimè, aut rationis proportionem habet, quod non est simplex.
 Quæ ratiocinio vis & pondus insit, videant illi, qui Græcos
 disputatores non prorsus mecum contempserint; fatis est
 quòd ipse demonstrasse se putet Motum Naturæque Ordinem
 nullo cujusvis Mentis consilio aliquando effici potuisse,
 idque eâ ratione, quòd si semel quieverit, motum de novo
 non

Phys. lib. 8.
 cap. 1.

non possit exordiri; id quod in sequentibus fusius & sæpius à primo suo effato, *nihil se movere posse*, urgere pergit. Proximo autem capitulo sibi objicienti animalia, ubi quieverint, denuo in se motum ciere, cur non itaque & Deum, falsum esse respondet, non enim ipsa se movere, sed motu aliquo extrinsecus adveniente impelli. *Μάλιστα δ' ἂν δόξειε τὸ τρίτον ἔχειν ἀπορίαν, ὡς ἐγγιγνομένης ἐκ ἐνάσης πρῶτον κινήσεως, τὸ συμβαῖνον ἐπὶ τῇ ἐμψύχῳ, ἡρεμῶν γὰρ πρῶτον, καὶ τῷ βασιλεῖ, κινήσεως τῇ ἐξωθεν ὑδενός, ὡς δοκεῖ τῷ το δ' ἐστὶ ψεύδους; ὁρῶμεν γὰρ αἰεὶ τὴν κινούμενον ὅτι τῷ ζῳῷ τῇ συμφύτῳ, τότε ὅτι πῶς κινήσεως ἐκ αὐτὸ τὸ ζῶον αἰκόν, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἴσως αὐτὸ ὅτι φαμέν αὐτὸ κινεῖν ὅτι πᾶσαν κίνησιν, ἀλλὰ τὴν καὶ τὸ πῶς ὁρῶν οὐ καλύει, μάλλον δ' ἴσως ἀναγκαῖον τῇ σώματι ἐγγίνεσθαι πόλλας κινήσεις ὑπὸ τῷ πρῶτον πρῶτον τῶν δ' ἐνίας, πῶς διάνοιαν, ἢ πῶς ὁρεῖν κινεῖν, ἐκείνην ὅτι τὸ ἔλθῃ ἢ δὴ ζῶον κινεῖν, ὅποιον συμβαίνει πρῶτον τὸς ὕπνου.* *Maximè autem videri potest tertium illud habere dubitationem, quòd evenit in Animalibus, quasi in iis fiat motus, qui antea non fuisset: Quòd enim prius quiescebat, postea ambulat, nulla re externà movente, ut videtur. Verùm hoc falsum est, videmus enim semper aliquid innatum moveri in animali. Cur autem hoc moveatur, non ipsum animal est causa, sed id quod ambit. Ipsum autem dicimus seipsum movere, non quovis motu, sed eo, qui, est secundum locum. Ergò nihil vetat, quin potius necessarium est in corpore fieri multos motus ab eo quod ambit: horum autem aliquos movere cogitationem, vel appetitionem: eam verò jam movere totum animal, cujusmodi accidit in somnis.* *Mechanica sane animalium descriptio, & qualem ab ipso Hobbio expectare possumus, qui omnes omnium actiones, sive sensio, sive intellectio, sive volitio fuerit, necessitatem suam in rebus externis & antecedentibus habuisse aut geometrià aut jurejurando, (utrum mavis, cùm eadem sit in Academià Malmsburiensi utriusque vis & ratio) demonstrabit. Atque his omnibus consentiens est ea quam in libris de Animà doctrinam tradidit Philosophus; Animam nisi à causis externis & impellentibus moveatur, moveri non posse, adeo ut cùm doleat aut lætetur, non sint ipsius Animæ sed hominis actiones, quòd cùm spiritus animales externo objecto moveantur, ii in Animà (quam à corpore ut à*

Vide etiam;
Cap. 8.

De Animà
Lib. 2. Cap. 12.

cerà

cerâ figuram, atque idcirco ab eodem non magis separabilem, differre statuit) similem affectum gignant, quo demum fit ut ipsa suâ vi nihil efficiat, sed quemadmodum aliæ machinæ cientur, spirituum animalium impetu, sicut & ipsi objectorum phantasmatis, impellatur. E quibus omnibus eum nihil vehementius voluisse intelligimus, quàm ne quicquam omnino sit in rerum Naturâ, quod insitam quamvis aut cogitandi aut agendi facultatem in se habeat; quòd si non sit, nullum aliud Numen erit, nisi sempiterna naturalium causarum & effectuum series. At quid in re tam manifesti locos & argumenta accumularem, si enim præcis aliis omnibus id unum dicatur, tale esse omnium principium, ut nihil consilio, nihil ratione, nihil electione effecerit, sed omnia, velit nolit, Naturæ necessitate produxerit, hoc inquam uno res confecta est, cùm ejusmodi Numen nihil sanctius, aut nobilius, aut cultu dignius in se habere possit, quam si è solius Materiæ necessitate orta fuissent omnia.

SECT. VII. Jam verò cùm hæc fuerit *Aristotelis* opinio, rem ferè confectam jure diximus, quòd quid censuerit, difficilius sit invenire, quàm inventum redarguere. Redargui facilius inquam? imò nullâ aliâ refutatione, nisi solum ut intelligatur, opus esse potuisset. Tametsi enim apertè & liberè satis sententiam suam ipse dixit, eum tamen nescio quo communi omnium errore docti indoctique omnes perperam intellexerunt. Cùm enim Veterum quidam qui singulare & pene divinum Philosophi ingenium mirabantur, in obscurioribus illius libris, quos, quòd ipsi non intellexerant, *εἰς ὁμηγερέων* vocabant, reconditam quandam sapientiam contineri voluissent, ii magnâ tandem animi contentione fatalem istam, quam diximus, *Theologiæ* rationem eruerunt; alii, qui anticipatâ hâc notione imbuti eosdem libros legebant, eadem in iis Oracula & Effata divina videre se putabant. Atque adeo tandem alii alios pecorum ritu secuti summam illi, non modo in philosophiâ, verùm etiam Theologiâ auctoritatem tribuerunt. Et quidem tantum valuit præoccupata hæc de Philosophi pietate opinio, ut non modo semidocti isti, qui eum aut oscitanter

oscitanter inspexerant, aut fuerant alios omnino secuti, verum etiam viri doctissimi, qui cum magnâ diligentiam adhibita legerant, in eodem errore, quem ad illius lectionem afferebant, perseverarunt. Eundem tamen si quis mente liberâ & solutâ legisset, nescio an quicquam in cuiusvis scriptis clariùs doceri potuisset, quam in omni suâ philosophiâ ista quam explicuimus mechanica necessitas doceatur. Etenim concedam, si placet, in libris popularibus, *Ethicis, Politicis*, atque ejusmodi aliis, quædam de Diis Deorumque cultu non malè dixisse, atqui in istis ad vulgi captum locutus est, iisque, ut *Epicurus*, pietatis specie illulit. Quamquam profecto ejusmodi perpauca etiam & in iis me invenisse fatendum est. Atque insigni isto loco, quo de summâ Numinis beatitate optimè disputare putatur, omnem Providentiam, omnem virtutem, omnem dignitatem eidem detraxit, atque sempiternam vitam solâ sui ipsius contemplatione transegisse voluit. Quod quàm longè ab omni pietatis ratione absit, cum toties dixerimus, nunc dicendum non esse arbitror. Quicquid autem in popularibus istis fortè & obiter scripserit, in iis omnibus, quibus de principiis & fundamentis tractatur, id unum, ut nulla sit rerum præter mechanicam necessitatem vis & ratio, laboravit. Quo inquam invento rem planè confectam diximus. Cum enim in omni cum Atheis quibuscunque disputatione à principio de rerum finibus exordiendum sit, in hunc locum, si *Aristotelem* & qui ab eo sunt, coerceamus, in duo capita se dividet disputatio: Primum an certi fuerint rerum naturæ fines? tum, si qui fuerint, an & quo consilio fuerint constituti? De priori autem ad *Aristotelem* nullâ disputatione opus erit, cum ipse omnem rerum Naturam contemplando quidque propter finem & esse & operari vidit. Neque quidem de posteriori, post ea, quæ disputatione superiori diximus, aliâ longâ opus erit: Quod iisdem omnibus arguendi locis eademque rationis perspicuitate, quâ *Epicurea*, funditus evertatur; cum summas omnes finium rationes & utilitates, quas in omni rerum naturâ intuemur, non melius explicuerit.

Nicom. L. 10.
Cap. 8.

SECT. VIII. Quoniam verò cum *Aristotele*, non vulgari, non mediocri, imò non modo nobili philosopho, sed & ipso Philosophorum Deo, Rege, & Pontifice disputatur: Eum quoque, quemadmodum sumus ceteros secuti, per omnem rerum cognitionem sequemur, ut cum omni suo acumine, quo singulari erat naturâ præditus, nihil majus quam istos Philosophorum fungos, *Epicurum*, *Hobbium*, *Vaninum*, in impietatis causâ potuisse demonstretur. Quod ut fiat, duo solùm considerare oportet; primùm quibus Argumentis sententiam suam confirmaverit; deinde quibus mechanismi legibus Universi fabricationem extruxerit. Quæ autem de priori attulit, tam levia sunt, tam prorsus inania, tam Græcorum more disputata, ut qui in ea seriò disputaret, eâdem quâ ipsi vanitate correptus videretur. Cùm verò tanta sit hominis Autoritas quocunque modo acquisita, disputandum est. Primùm ergo à quo exorsus est principio? Motum necessariò semper fuisse atque semper fore. Quamobrem verò? Quòd denuò nihil se movere, neque motum nisi aliunde acceptum alii cuivis imperitari possit. Istuc autem quamobrem? Istuc, inquit, quid queritis, cùm jam ante motum semper fuisse demonstretur? Id quoque novi. At utrumque sumis, & utroque sumpto utrumque probas. Atque unam istam Dialecticæ tuæ in omni loco rationem animadverto, ut rem maximam, quæ in controversiâ ponitur, tu ipse tibi sumas leviter comprobata, tum deinde indubitata illius sumptione cætera quæ sequuntur omnia demonstrari glorieris. Prima autem omnium fundamenta in propriis definitionibus ponuntur; cùm enim res quasque ad mentem tuam definiveris, definitionum autoritate quicquid vis, id probare tibi licere putas. Ita Tempus inquis, nihil aliud est (sic enim antea definiveras) quàm numerus motûs, cùm itaque tempus ipsum initium non habuerit, neque etiam motus habebit. Quid autem si tuam tibi definitionem non concesserim, an non præcisa sit demonstratio? Nego igitur, quanquam enim motus temporis intervalla fortè metiatur, non tamen illius durationem efficit. Neque enim quicquam aliud est quàm continuata ipsa rerum duratio, quæ eadem est, sive quiescant,

cant, sive moveantur. Atque igitur si nullam durationem tibi tempus appellare placeat, nisi quæ, postquam res moveri cœperunt, effluerit, tuâ definitione per me licet fruaris, mihi interim nihil probas; tui enim temporis initium esse dicam; à sempiternis tamen seculis, quanquam nullus extiterat motus, præcessisse durationem. Quid ergo, tantine putas tuas valere rerum seu potius verborum definitiones, ut universa rerum natura se iis accommodare cogatur, imo ut ne quod iis periculum fiat, omnis ipsi Numini libertas tollatur. Atque adeo motum ab æternis seculis procreasse devinctum esse, ne alioqui contra quod tibi definire placuerat, quævis fieret sine motu temporis duratio. An non verò digna sit definitio, quâ omnis philosophiæ initio & quasi fundamento utaris? An non cætera quæ sequuntur omnia præclare demonstrat? An non cujuscunque assensum, qui contra sentiret, quam primum audiatur, superare necesse sit? Quis enim qui temporis definitionem concesserat, de motûs æternitate dubitaret? At si dare recuset, quid quæso tu tuâ demonstratione effecisti? Atqui eodem Dialecticæ more (ut superius de *Hobbio* indicavimus) utuntur Mechanici omnes, à parvis initiis, quæ solâ ipsorum Autoritate innixa sunt, proficiscuntur, iis autem semel quoquo modo jactis, Deus bone! quam immanes demonstrationum moles mox alteræ alteris cumulatae ad Cœlum usque extruuntur. Sic igitur & nunc noster Philosophus sumpto hoc decreto neque melius quàm dixi comprobato, solâ illius vi & autoritate cætera omnia, quod connexionem cum eo habeant, satis demonstrata arbitratur. Sic nihil se movendi potestatem habere demonstrat, quod si haberet, motum non fuisse fieri potuisset. Ἀλλὰ τὸ κίνησιν μὴ εἶναι ἀδύνατον, διότι καὶ γὰρ τὸ τοῦ χρόνου πρῶτον, ὅτε ἀνάγκη κίνησιν εἶναι. *At Motum non esse est impossibile, quoniam hoc antea probatum fuit, necesse esse ut motus semper sit.* Quo concessio postulat connexi ratio ut nihil motum denuo ciere possit. Sic etiam impossibile demonstratur motum aut aliquando ortum fuisse aut corruptum iri, quod semper fuerit. Ἀδύνατον κίνησιν ἢ γίνεσθαι, ἢ φθαρῆναι αἰεὶ γὰρ ἔστιν. Quo sumpto statim Platonem ut redarguat sibi licere putat, quod Primum Motorem se movere posse dixisset. Sic denique Primum Movens

Nat. Aufc. l. 4. c. 5.

Met. l. 14. c. 6.
Nat. Aufc. l. 2. c. 5.

immobile esse constat, quod si moveri dicatur, aut ipsum à se aut ab alio : non alio, ne sit primo prius ; non à se, id enim fieri non posse jam ante præoccupatum est. Atque eadem disputandi ratione quicquid vult semper demonstrat Philosophus. An verò quenquamne tam excordem fuisse putat, cum omnem motum Naturæ necessitate perpetuum fuisse semel credidisset, ut postmodum an quivis denuo inchoari possit, idem dubitaret ? Ut quidem cum alterum ad alterum postulaverit, nihil melius suâ disputatione profecisse visus est, quàm si res, quam probare susceperat, sibi ut concedatur requisierat. Cum Aristotele autem de suâ Dialecticæ ratione plura nolo, quod præter stultam istam Mechanicis omnibus communem, alterâ levi atque quâ Græci peculiari utebantur, usus est. Ii enim posthabita omni veritatis investigatione solam disputandi gloriam & oblectationem quærebant. Quibus igitur non ratione opinioniones suas invenire, sed opinionibus suis rationes afferre diu usuvenerat. Cum enim Sectæ suæ Princeps quisque esse vellet, primùm novam dogmatum molem fabricare conatus est, deinde ætatem rationibus, quales in Rhetorum Officinis conficere didicerat, investigandis insumpsit, ut ea quoquo modo adversus omnium conatus, qui contra pugnarent, tueretur. Ut quidem idem omnes, quod fecit unus fecisse videantur, qui sibi opinioniones nunquam defuisse dixit, sed solum argumenta quibus eas defenderet. Sic & ipse *Aristoteles* ut suam quoque *Peripateticorum* nationem haberet, veterum omnia reprehendit, novas omnium definitiones decrevit, Discipulis, ut Magistri placita vitâ & capite defendant, imperavit. In aliis autem quantâ sit levitate nugatus nunc dicere nostrâ nihil refert, quàm verò præclaras loco quo versamur nugas egerit, jam satis diximus. Iis enim quæ præcesserunt similia sunt quæ sequuntur omnia, quæ scilicet pro arbitrio ipse sumpsit, sibi que nemo qui contra venerit, concessurus est : Nisi quod ab *Anaxagorâ* interroget quamobrem *Mens* hoc potiusquam alio tempore se movere Mundumque fabricare cogitaverit ; cui superius responsum est, & postea fusiùs responsuri sumus.

SECT. IX. Unum quidem permagni ponderis Argumentum superesse fateor, Mundum scilicet solâ Naturæ necessitate ab æternis seculis eo ordine, quo nunc stat, extitisse dicendum, ne alioqui in fabulosam istam veterum quorundam Theologorum Opinionem impellamur, qui quanquam unâ cum Physicis è nihilo quicquam fieri posse negaverant, omnia tamen è *Nocte* facta fuisse putabant. *Nocte* verò, quanquam alio sensu interpretentur alii, ubique nihil aliud intellexisse videntur veteres, quàm decantatum istud Materiæ *Chaos*, è quo omnia extructa fuisse crediderunt. Neque quicquam aliud ipse *Aristoteles* intellexit, cùm utrisque vocibus quasi *συνωνύμῳ* idemque significantibus simul de eâdem re usus fuerit. Si verò causam effectricem, quæ materiam in ordinem redegit, quæ rebus vitam, motum, & pulchritudinem dedit, Universo præesse vellent, eos, quòd omnia solâ materiâ facta fuisse dixissent, neque verè, neque honestè, neque ingenuè reprehendit *Aristoteles*. Atque aliquam ejusmodi causam materiæ adjunxisse dicuntur, quòd ad rerum generationem plerique aut *Amorem*, aut *Amicitiam*, aut *Concordiam* adhibuerunt, quibus inquirunt vocibus causam quandam *Architectricem* poetarum more intelligebant, quæ materiam secum consentire, atque in hunc Universi ordinem conspirare effecit. Si verò omnium ab ipso *Chao* exordium duxerunt, quemadmodum de iis insinuavit *Aristoteles* (quanquam tam egregio calumniatori nulla sit fides adhibenda) ipsa est vesania quam Mechanicis omnibus communem esse diximus, cui autem sine Mundi Æternitate mederi novimus. Quanquam profectò quid censuerunt, nosse non tanti arbitror, quippe qui, cùm Poetæ fuerint, de Naturæ rebus non Physicorum acumine, sed variè, ut fortè fabulæ aut scenæ expediret, dicere solebant. Ita omnia è *Chao* nasci verisimile est finxisse, solùm quòd portentosum & fabulæ simile videretur, quî verò, aut quâ causâ, aut an omnino quâvis, fortè nunquam ne quidem cogitarunt. Atque qui *Amorem* omnia genuisse addiderunt, ii etiam quidni more Poetico locuti sint, qui rerum qualitatibus Personas aptare solebant. Quemadmodum *Lucretius* operis exordio Vene-

Met. l. 14. 264.

rem advocat Patronam, quasi eam præpotentem quandam Reginam habuisset, quæ omnem rerum Naturam suo imperio administrasset. Atque adeo cùm in omni Argumento tantas Amori partes dederint Poetæ veteres, idcirco fortè fecerunt, quòd homines eo affectu maxime capi & deliniri putarent, cosque propterea fabulas suas majori voluptate excepturos, cùm eorum animos tam jucundo affectu demulcerent. De rebus autem naturalibus tam inscitè plerunque scripsere, ut nihil omnino Philosophiæ intellexisse seu potius de eâ nunquam cogitalisse videantur. Et cùm *Hesiodum*, tanquam eorum Principem, ubique suspiciat Philosophus, ex ipso uno quàm parum philosophati fuerint omnes, intelligamus, quòd nihil de ipsis rerum Naturis intellexit vir agrestis, sed solùm fabulas quasdam, quas à vici *Ascræi* vulgo acceperat, versibus narravit. Atque ovium pastor cùm fuerit, omnia sic scripsit, ut solet simplex & imperitum istud hominum genus. Ut quidem de antiquis istis omnibus fabularum cantoribus optima videatur ipsius

Met. l. 1. c. 4. *Aristotelis* censura. ‘Hesiodus (inquit) & Theologi omnes ‘id solum dicere curarunt, quod sibi traditum acceperant; ‘nostrum autem nullam rationem habuerunt: ita cùm Deos ‘principia, omniaque ex ipsis genita statuissent, eos nihilo- ‘minus Deorum mortales esse dixerunt, qui Nectar & ‘Ambrosiam non degustassent. Cujusmodi fabulis cùm tales causas protulerunt, perspicuum est eos, quid dicant, ‘non intellexisse. Atque igitur in eorum Opiniones accuratè inquirere operæ pretium non puto, cùm solùm decantatas quasdam vulgi fabulas attulerint, nihilque præterea scire videantur. In poeticâ itaque dominantur, quantum istius regni hominibus placet, atqui ut quicquam omnino Autoritatis in Philosophiâ aut Theologiâ habeant, eruditis ferendum esse nollem. Cùm è facie incultissimâ nati sint, nihilque noverint nisi Patriæ mores, atque id quoque cùm immanissimâ barbarie diu oppressa & pene sepulta jacuisset. Utinam igitur eruditi omnes unâ cum ipso *Platone* impium & indoctum istud hominum genus ex omni rep. ejiciendum esse consentirent. Cùm non modo Juvenum mores evertant, quòd turpia & improba de Diis suis prædicaverint: Verum etiam (quæ gravior labes est) omni rationis

tionis usu exuant, quòd absurdissima sint, atque communi omnium ratione maximè aliena quæ homines prorsus imperiti de iis non tam finxerint quam à rudiori Antiquitate ficta seriò tradiderint. Etiam si enim ipsam Virtutem eliminauerant, ea tamen rationis vi & adjumento revocari posset; ratione autem semel sublatâ, nihil interest homines an belluæ appellemur. Ut meherclè si quis Dæmon improbus disciplinam, quâ omnem Naturæ nostræ dignitatem labefactaret, instituisse vellet, credo nullos nisi Græcos Poetas, & qui eos secuti sunt, magistros adhibuisset. Atque hinc fit ut iis instructum & paratum Theologorum vulgus de Deo tetriora quam Indi aut Scythæ, aut omnis Barbaria credit, summâ facilitate crediderint. Nisi enim animos *Saturni*, *Jovis* & cæterorum Græciæ Numinum crudelitate occupatos & quidem planè efferatos ad Theologiam attulissent, fieri non posse puto quempiam tam impie tam iniquè de Deo Opt. Max. opinari potuisse, ut eum sempiternâ suæ sobolis miseriâ delectari credat, eamque ineluctabili decreto pene omnibus vovisse, eosque ad ea flagitia perpetranda vi omnipotenti duxisse, solum ut quicquid calamitatis iis infligi sibi placuit, ipsi meruisse videantur. Terribilissimam hanc de Deo Opinionem à Poetis natam esse non aio (nihil enim tam sceleratum, tam crudele, tam iniquum de suis Deorum flagitiis comminisci ausi sunt) sed hoc tantum dico nisi à primis annis tam turpes, tam impias, tam immanes fabellas discendo assueverant, ad tam dura & nefaria de Deo dogmata certè nunquam induci potuisse.

SECT. X. Ut verò ad Philosophos redeamus, quicquid enim cogitaverint *Poetae*, aut an omnino quicquam, *Aristoteles* Mundum aut è confusâ materiâ, aut è nihilo unquam factum fuisse negat, quòd sempiternus eo ordine, quò nunc est, solâ rerum naturæ necessitate extiterit. Si itaque eum plus Poetis sapuisse concesserimus (atque id quis tanto Philosopho negaverit!) quemadmodum Philosophis quoque omnibus, qui ante eum fuerunt, quòsque pari ratione reprehendendos putat, plus sapuerit, videamus. Atque primùm quid quod rerum suâ solùm virtute existentium,

um, nullamque sui Ortûs habentium multitudine potuit? Id quod præter ipsum & *Epicurum*, alii omnes (nisi pauci isti qui uni benevolo Numini malevolum alterum adjunxerunt) vehementissimè negarunt: Non modo ne si ab uno discederent, nullam postmodum multitudinis rationem invenirent; verum etiam quòd quicquid propriâ virtute existat, id nisi solâ summæ suæ perfectionis ratione assequi non posse reputarent. Et propterea ne multa, quorum quodque omnem perfectionem in se haberet, inferre cogerentur, omnes illius gradus in unum contulerunt. Cùm itaque reliquas (ut vocat) *Intelligentias* Deo summo minores, solâ tamen sui ratione existentes esse velit, certè quid vellet, nequaquam intellexit. Quî enim intelligi potest, ut, quod suæ solius perfectionis virtute secula omnia existat, quovis perfectionis momento deficiat? Cùm nulla alia causa esse aut dici possit quamobrem existat, nisi absolutissima suæ Naturæ perfectio. Cùm igitur quicquam de reliquarum *Intelligentiarum* summâ perfectione, quatenus Deo summo minores sint, diminutum esse velit, imperitè admodum à se solis (ut aiunt) esse, atque ab illo nequaquam dependere definivit. *Maimonides* quidem (fateor) *Aristotelem* ab ipso Deo *Intelligentiam* primam, à primâ secundam, à secundâ tertiam, & sic usque ad infimam procreatam docuisse refert; Atqui *Judeum* eruditum Interpretes *Arabici* fefellerunt. Ipse enim Philosophus de earum ortu nihil omnino dixit, & fortè ne quidem cogitavit, sed unâ cùm omni rerum naturâ sempiternas esse, nihilque à Causâ primâ nisi motum aut ipsas aut quicquam aliud accepisse voluit. Quanquam enim, ne sint plura æterna primum Movens unum fuisse concluderit, id tamen de solo motu, non de existentia concludisse manifestum est. Tum quòd istam ipsam disputationem, unum esse non rei cujusque, sed omnis motûs principium concluderit, tum quòd statim ejusdem libri capite nono eandem necessario fuisse & *Primi Motoris* & *Primi Mobilis* æternitatem demonstraverit. Quod nimirum si aliquid semper ejusmodi sit quod moveat, necesse sit id etiam quod primum ab eo movetur, æternum esse.

Cùm verò & ipsam materiam vi naturæ suæ extitisse censuerit, jam ante *Physico* quàm turpe sit monuimus rei tam ignobili

More Nevoch.
Part. 2. Cap. 4.

Nat. Aufc. l. 8.
c. 7.

nobili tamque impotenti perfectionem omnium præstantissimam adaptare, atque istuc cùm eâ solùm ratione dixerint, ne è nihilo fiant omnia, à quo Philosophos omnes uno consensu magnoque impetu abhorre dixerimus; mirari me quoque dixi id cur tam certum ratumque sumpserunt, ut nullâ certiori ratione comprobari aut egeat, aut quidem possit. Esto enim quantum volunt captu arduum è nihilo quicquam nasci, an non tamen cujusque captum, qui ad inertem, abjectam & ignobilem illius naturam adverterit, totam materiæ molem sibi existendi causam esse multo magis superabit? Ne itaque plura nunc de eâ disputarem, nollem Philosophos nimium arroganter charissimi sui decreti auctoritate gestire, cùm in difficiliorem locum eo se induunt, quàm quem eo declinare se putant. Si ergò alterum dicendum est, ut est, omnia equidem divinâ Potentiâ facta fuisse, si nullâ aliâ, hac tamen ratione coactus dicerem, ne inerti & ignobili cuivis saxo immensam & præstantissimam istam suæ perfectionis virtute existendi necessitatem ascribendam esse coactus dicam.

SECT. XI. At hoc Aristoteli cùm Mechanicis aliis omnibus commune est. Age ergo nunc tandem de iis quæ suæ disciplinæ propria habet, & quorum se inventorem gloriatur, dicamus. Primùm autem veteres omnes Physicos duplici ratione reprehendit, quod cùm de solâ materiâ tanquam unico omnium Principio disputaverint, nullam sint aut *Motûs* aut *Ordinis* causam consecuti, sed sine causâ utrumque in omnem rerum naturam invexerint. Quî igitur ipse melius? Primùm enim quòd motûs Principium investigavit, Deus inquit omnia movet, ut appetibile appetitum. Optimè quidem! atqui quâ quæso ratione appetibile motum in appetitu efficiat dicas, mi Philosophæ. An physico quovis influxu, néce? Si istuc, aliquid reale & physicum, quòd vim suam in appetitum transferat, à se emittere oportet. Non modo quòd vim movendi à movente in mobile nisi tactu transire non posse tu ipse statueris: verum etiam quòd facultas physica (qualis est vis movendi) ab unâ substantiâ in aliam alio modo transire nequeat, cùm esse non possit, nisi substantiâ quâdam sustentetur. Si itaque hoc modo Deus motum in rebus aliis

Nat. Auct. L3.
c. 2.

genuerit, ut aliquid ex se emittat, cum semper absumatur, neque æternus neque immortalis fuisset. Si autem physico influxu non moveat, causa motus physica & realis esse non potest, cum nihil in rem, quæ ipsa mota est, operetur: & si in eam nihil operetur, quæ quæso motum inchoare potuit? Cum igitur *Physico* nihil sit turpius quàm motum sine vi impressâ, extrinsecus fieri, nonne vides te, quocunque veritas, nullum motus principium invenisse? Neque enim (quantum intelligimus) appetibile appetitum, sed se ipse appetitus movere videtur; cum id nihil aliud egerit, nisi quod de se cogitandi occasionem præbuerit, neque enim cum mens ipsa actionum suarum causa sit, ipsam cogitationem efficere potuit, & si eam, non tamen motum effecisset. Non enim statim ad rem omnem, quam quisque mente voluit, movetur, sed ipse solus an assequi velit, an nolit, suæ electionis Author habendus est. Si verò non ipsum Appetitum in se, sed solum Appetibile tum cogitationem tum motum in eo efficere dixeris, id quoque dicas quo tactu & quibus viribus. Si enim à se nihil emisit, nihil effecit: Si emisit, non ipse Appetitus primum movetur, sed id ipsum quod emittitur. De quo porro quærendum est an motum in se incipiat, an aliunde acceperit. Si prius, motus sui causa erit, atque primum Movers movebitur: Si posterius, eadem semper de eo reversura est interrogatio, ut demum quocunque pergas, nullum motus principium inveneris, nisi tandem causam aliquam, quæ in suas actiones potestatem habet, fatearis.

Neque profectò melius quàm causâ rerum natura tam conspiranti ordine & pulchritudine sit constituta, dixisti; cum certè nulla ordinis causa esse possit, nisi quæ, quid sit ordo & quemadmodum comparetur, intelligat. Ordo enim quid aliud est quàm rerum aptis & accommodatis suis locis dispositio? At quid loci cuique conveniat, quæ se conservet, & quomodo alii inserviat solius est consilio utentis definire. Cum itaque rerum ordini constituendo nullum *Primi Motoris* consilium adhibueris; sed ipsum, cum nihil tale cogitaret, *Intelligentias*; atque *Intelligentias* eadem brutâ necessitate *Cælorum orbes*; atque orbes cœlestes omnem *materiæ molem* movere velis, nihil fatius

tius ad ordinem efficiendum attulisti, quàm se solam materiam ipsam se aptè disposuisse dixisses; cùm non meliori consilio utatur, quàm quod nihil omnino consilii habet. Non enim satis est ad quid prudenter efficiendum, ut quis sit optimæ rationis compos, nisi quoque eam ad rem, quam efficit, adhibere velit, & nisi adhibeat, perinde est ac si non haberet. Si itaque summo tuo Numini, ut invidiam evitares, Intellectum inesse censueris, nullum autem illius in Mundo aut condendo aut gubernando usum putaveris, nullo peritiori Artificio rem confecisti, quàm veteres isti quos solâ materiâ omnia effecisse calumniaris. An itaque mirabilis non sit ista, quam attulisti Universi ordinis rationem? Cùm enim omnem rerum naturam tam sapienter constitutam vidisses, ut ipsa tota & quæque illius pars in optimum quendam finem & fiat & operetur: Hujus inquis tanti Artificii causam, quam nemo ante ne assecutus est, en quam præclare ipse expedierim! Ipsam igitur totius fabricam, quæ tantâ arte cohærere videtur, nullo unquam *Architecto* extructam fuisse, sed semper & sine causâ & nescio quâ necessitate optimum atque pulcherrimum ordinem obtinuisse dico. Neque id modo, sed cùm cœlorum complexio pluribus circulis inter se connexis constituterit, cuique nescio quo fato *Intelligentiam* quandam ab æternis seculis incubuisse, & supremo supremam. Eamque, quam ipsa nihil egerit, nescio quâ in proximâ impetum quendam orbis sui contorquendi excivisse, quem deinceps secutam esse omnium suo ordine conversionem; è quorum variis motibus tandem natam esse, nemine tale quippiam cogitante, omnem naturæ pulchritudinem, partiumque omnium inter se conspersionem. Præclara sanè rerum ordinis ratio & descriptio! & qualem à Philosopho omnium reprehensore expectare debeamus! Deum immortalem! Quenquàmne usque adeo insigniter desipuisse, ut cùm alios omnes reprehendisset, quòd ad Universi machinationem solam materiam adhibuerant, ipse eam solam ad eandem fabricandam adhiberet! Nihil enim de ipsâ rerum fabricatione unquam dixit, sed sumptâ sempiternâ illius necessitate solum motum à *primo Motore* per eam undique deduxit. Quenquamne putare potuisse, ut quippiam quòd ipsum

Nat. Aufc. l. 2.
c. 5.

Ibid. l. 2. c. 8.

nihil omnino agat, in aliis actionem efficiat, ut motum à movente in mobile sine tactu transire possit; ut id quod movetur, neque vim extrinsecus impressam habet, motus sui principium non habeatur? Quenquamne denique, qui per omnem rerum naturam admirabiles finium rationes respersas vidit, fere omnem vitæ industriam in id unum, ut quemadmodum evenire possint nullius consilio constitutæ, impendisse? Atqui in hoc postremo partitum fuisse inquires ea quæ finis gratiâ agunt, in ea quæ *mente* & ea quæ *naturâ* fiunt, atque istæ consilio fieri, hæc nequaquam. Ita quidem, at istuc omnium stultissimè. Si enim nullum Naturæ consilium insit neque præsit, quî quæso melius quàm cæca fortunæ temeritas vires suas suis finibus assequendis dirigere potuisset? Cùm itaque tam incredibili arte & prudentiâ se suasque facultates ubique moderetur, an non extremæ stupiditatis aut proterviæ fuerit non vidisse manifesto eam consilio uti, quo fines sibi certos præstituat, & quo ad eos tandem recto mediorum usu perveniat? Ut quidem in hac suâ partitione non alio acumine dividerit Philosophus, quàm si eorum, quæ consilio fiunt, quædam consilio fieri, quædam nequaquam dixisset. Atqui inquit Ars ipsa nullum consilium capit, finis tamen gratiâ semper operatur, quidni ergo & ipsa Natura? Quid autem Ars efficiat & quantum intelligat, non dicam, ne hominem simplicem sophistarum princeps in Dialecticæ suæ salebras & dumeta trahat: Artifices tamen, qui artis viam sequuntur (bonâ veniâ dixerim) consilio operari non dubito. Quod si obtinuerim, cur non idem de Naturæ operibus extorquerem? Si enim naturalis ac rebus ipsis vis insita utilitatum, quas effecit consultrix non fuerit, Artificem, qui tum ipsam instituat, tum utilitates quas efficit, curæ habeat, esse necesse est. Ut demum facilius non sit Naturæ quam Artis solertiam sine Architectrice cujusdam Artificis providentiâ expedire. Atque adeo omnes qui Naturam sine Numine explicare nituntur, perinde se gerunt, ac si Artem sine Artifice invenirent. Quanquam minori stultitiâ se gessisse videatur *Epicurus*, qui Naturam fortuitam, quàm *Aristoteles*, qui artificiosam exposuit. Fieri enim potest ut aliquid arti simile fortè & casu eveniret, at verò ut

omania

omnia quæ artificiosè fiunt, sine Art consilio fierent, quis fieri posse putabit. Atque istuc quod per omnem rerum Naturam conatus est Philosophus, ut artificiosas omnium rationes sine quâvis Artificis ratione conficeret. Egregius labor, & stulto Græci hominis acumine profectò dignus! Ut itaque viâ proximâ & quasi compendiariâ facillimè ad instituti exitum perveniret, à duobus principiis pari prudentiâ & impudentiâ dicere exorsus est. Rerum Naturam cum perfectissimam esse, tum sapientissimè operari. Prius in primo primi de Cœlo libri suo more demonstrat, quod cum tria sint dimensionum genera, longitudo, latitudo, & crassities, omnes in se contineat Mundus; at quod omnibus dimensionibus constat, omnino perfectum esse necesse est. Quâ profectò ratione demonstret quoque nihil usque adeo imperfectum esse posse, quin omni perfectionis plenitudine cumuletur; cum nihil esse possit in rerum naturâ, quod tribus istis dimensionibus non constiterit: nisi itaque mundi machina foret, quæ longa, & lata sit, nullam autem crassitiem haberet, quantâcunque *staret prædita culpa*, omnes perfectionis numeros in se complecti demonstrasset Philosophus. At bene est, tam feliciter demonstrâsse, quod profectò nisi fecerat, non intelligo, quâ omnino modestiâ, id sibi sumendum licere putaret, cum quidem tantum absit, ut in concordiam cum suâ opinione adduci possit; ut primum sit quod quis, qui contrâ veniret, eidem opposuerit. Si enim rerum Universitas cæcâ necessitate constituta sit, quamobrem opus suum undique aptum, omnique ex parte expletum perficiat? Quî enim, quod ubique fieri optimum est, semper effecerit, nisi cujusque rei quæ sit opportunitas, quæque omnium aptissima cognatio comprehensum haberet? Cum itaque tam perfecta omnia viderit, esse ea, non necessitatis sed consilii opera quis nisi qui ipse insanit non conclusisset? Immodò verò cum tam præstantem esse naturam ipse viderit, ut præstabiliorem esse non posse fateretur, an non intellectu, quo melior & sapientior esse non possit, extrui collegisse oportuisset?

Alterum autem, quod omni in loco sibi sumit *sapientissimè semper operari Naturam*, eâdem quoque modestiâ in suam Philosophiam asciscit. Quî enim sapienter agat, quod

nullo consilio in suis actionibus utatur? Quid enim aliud sapientia est, quàm recta actionum, & consiliorum gubernatio? Naturæ itaque sapientiam in omni re nos quoque suspicimus, at quæ eam assequatur bruta necessitas, id ipsum est, quod ut explicet, ubique interrogamus. Si enim nullius consilii, aut intellectûs compos sit, sine intelligendi facultate nulla esse potest sapientia. Si itaque in omnibus sapienter egerit Natura, à præstantiori principio, quàm cæcâ necessitate, gubernatur. Ut planè quidem hoc etiam effato sibi ipsi cum primis contraveniat Philosophus: Si enim omnia necessariò, non sapienter; si sapienter, non necessariò fiant. Cùm igitur sapientes fieri compertum habeamus, non brutâ necessitate, quæ nihil intelligat, sed à præstantissimo cujusdam consilio, qui, quid prosit, quid obsit, intelligat, gubernari necesse est. At sic omnibus contingit (atque Epicuro, Hobbio, Cartesio contigisse diximus) qui se solos veritatis Patres, & Inventores esse velent. En quàm ingenti passu prodit *Magnus Aristoteles*, omnes, inquit, qui ante me fuere Physici mundum aut casu, aut consilio factum fuisse censuerunt; ego verò neutro fieri, sed eo, quo est ordine, sempiternâ Naturæ necessitate extitisse: Et quæ eo potiusquam, quàm quovis alio, certissimis quibusdam legibus, quæ ex ipsis rerum naturis ortæ sunt, en quemadmodum in cujusque rei instituto demonstravero. Quod autem ut efficiam, unum hoc in omni quaestione, ut concedatur, postulo, Naturam semper, & in omni re, sapientissimè operari. Quo dato, si de quâ re percontemini, quæ, & quamobrem eo modo, quo fit, fiat, dicam. An verò non impudenter id principio suo postulavit, quale ante posuerat omnis sapientiæ expertus. Ut eò demum pervenerit omne suæ Philosophiæ Institutum, eum, quæ omnia sine consilio facta fuerint, demonstraturum esse, si sibi prius summo consilio extracta fuisse concedatur. At cùm omnem rerum rationem, quæ, & qualis sit, solis legibus Mechanicis se non modò descripsisse, sed & demonstrasse gestiat. En denique quemadmodum iis omnia Phænomena sigillatim explicuerit!

SECT. XII. Primùm itaque quamobrem Cœlum in Orbem vertitur? Quòd (inquit) Corpora omnia naturalia loco moveri apta sint, deinde quòd simplicium omnium simplex sit motus, postremò, quòd sit motus omnis simplex, vel rectus, vel circularis. Ut itaque quatuor Elementa recto motu, vel à medio, vel ad medium feruntur, ita circa medium Cœlum moveri oportet; quòd motus circularis recto sit perfectior, atque proinde corpori perfectissimo debetur. Quamobrem verò corpora naturalia per se moveri apta sint? Quòd, inquit, Naturâ consent. Quid autem est ista Natura? An ipsa Corpora, an quicquam aliud, quod in iis motum ciere valeat? Si ipsa Corpora, non aliam rationem attulit, quàm si corpora, quòd moveantur, moveri dixerat. Si verò Natura sit quippiam aliud, quod motum incipiat, motus ipse, cùm ab ipsâ corporum naturâ non nascatur, naturalis esse nequit. Quicquid autem sit (ut Deum, & Intelligentias esse, ipse statuit) quâ, quæso, Naturæ necessitate corpora quævis, movere teneantur? Nullâ omnino. Aut si quâvis, ipse neque dixit, neque quivis, qui ab eo sunt, dixere; neque à quovis dici potest, nisi ad causæ cujusdam arbitrium, & electionem redire velit, quæ & motum inchoavit, & ejusdem viam definivit. At si quod fuerit naturale motûs principium, quamobrem certâ quâvis viâ? Eam enim nisi eligat, cur non contrariâ? Aut si in certam sponte feratur, quamobrem non eâdem omnia? sed quædam sursum, quædam deorsum, quædam in orbem; an non hoc idem videatur atque actionis Provincias dare? Cur potius, cùm primum cœlum in circulum vertatur, non omnia eodem motu secum abripiat? ac si illius cursum non prorsus sequantur, cur tamen in contrarios sponte abeant? nulli enim magis contrariis esse possunt, quàm recti sursum, & recti deorsum. Si itaque idem sit in omnibus motûs principium, cur non idem omnium motus? Si diversum, istuc, inquam, quâ naturæ necessitate cuique contingat, dicendum est. Somniorum enim species sunt, non rationes, quas attulit *Aristoteles*: Corpora scilicet simplicia simplici motu moveri debere; tres esse motus simplices, à medio, ad medium, circa medium;

De Cœlo l. 1.
c. 2.

dium; quædam itaque secundum naturam uno, quædam alio, quædam tertio moventur; primo ignis, & aer, secundo terra & aqua, tertio cælum. At quæ Naturæ necessitas simplicia omnia simplici motu moveri? aut si sit, cur non eodem? Aut simplicium motuum cur non tribus plures sint, cum innumerabiles esse possint, nempe recti omnes in quamcunque viam? Aut cur circularis potius quam quivis alius, qui mixtus, & compositus habetur, inter simplices habeatur? Aut deinde, si expediat simplicia omnia simplici motu, diverso tamen moveri, id an intellexere ipsa, quæ moventur, corpora? Si non intellexere, qui isti Naturæ legi obsequi potuissent? Si intellexere, non à Naturâ sed suâ cujusque optione, in suum motum feruntur. Atque hoc quidem omnibus, qui rerum naturam vellent sine Providentiâ conficere semper usuvenit, ut omnium ordinis rationes, ab ipsâ Naturæ convenientiâ ideducant. Quibus tamen prospicere & consulere præclarissimum Providentiæ munus est. Quam itaque si non fateantur, nihil in naturâ, à ratione decori explicare possunt: quod si non possint, nullum unquam, ab ipsâ rei naturâ, rationem aut attulerunt, aut allaturi sunt, quâ vel unius eventus causam investigare queant.

De Cælo l. 2.
c. 3.

SECT. XIII. Quamobrem deinde plures fiunt orbium cœlestium motus? Quod, inquit, si Cælum semper convertatur, aliquid, nempe Terram quod semper quiescit, esse necesse sit; & si terram, ignem quoque esse necesse est: quod contrariorum si alterum naturâ sit, & alterum naturâ esse necesse est. At si terram, & ignem esse necesse sit, ea quoque corpora, quæ inter ipsâ media sunt, esse necesse est; quæ si sint, varias quoque rerum mutationes esse necesse est: Atque propterea plures sphærarum cœlestium conversiones esse necesse est; si enim una duntaxat fuisset, cum sit maxime æquabilis, nullam mutationem efficeret; ne itaque omnia eodem statu semper permanerent, hæc omnia esse necesse est. Per quot quantasque ambages suæ sapientiæ vim explicat Natura? quamque inviolabili nexu eventuum omnium seriem colligavit, ne, si in uno deficeret, ad exitum non perveniret? At quibus, quæso, vinculis,

culis, tam prolixam omnium necessitatem constrinxit? Et primum quâ physicâ causâ, è cœli conversione, sequatur Terræ quietis necessitas? An Cœli conversio ipsum efficiat? an non potius, cùm tanto impetu feratur, quicquid complexu suo habet, secum abripiat necesse sit? Solius igitur Philosophi est, è cœli motu, terræ quietem necessario sequi, idque sine causâ, dicere. Et quidem sublata illius Authoritate, non aptius connectuntur, quàm si diceret, eò quod splendescat Sol, terra tenebris obruatur necesse sit. At si Terra sit, quamobrem & Ignis? Quòd, inquit, contrariorum si alterum naturâ sit, alterum esse necesse sit. At quamobrem & istuc? *Naturæ* magis accommodatum putassim ut contrariorum unum tantum procrearet, tum ut sibi constans foret necessitas tum ut rerum incolumitati prospiceret. Si vero tantâ varietate operetur, ut ad contraria consilia se convertat, non necessitate, sed eodem modo, quo quæ arbitrio, operari videtur. Ea enim propria est arbitrii facultas, ut ad affectus contrarios producendos sibi imperare valeat. Si itaque eâ Libertate utatur *Natura*, ut cùm alterum contrariorum produxerit, continuò omnes vires in alterum subducatur, idque ea ratione quòd, ut fiant contraria, Universo expediat, quid aliud esse possit, quàm Providentiâ, cùm non minori consilio agat, nec minus dominium in suas actiones habeat? Contrà verò, cùm & ipse, & omnes sui similes, qui Providentiam tollunt, *Naturam* ex necessitate operari velint, ei nihil repugnantius dicere potuit, quàm eò quod contrariorum alterum effecerit, ut alterum efficiat necesse esse, ut potius planè sequatur, si naturâ alterum sit, alterum naturâ esse impossibile. At si sit terra, & ignis, quamobrem aer & aqua? Quòd, inquit, si sint extrema, media quoque esse necesse est. At rursùm quâ Necessitatis lege? an ut inter ea pacem, & concordiam tueantur? Pax profectò bona res est, & si eam, inter suos cives, tueri prospiciat *natura*, optima, & sapientissima regina est. Alioqui autem, si nihil consilii habeat, ridicula est ratio, quæ ex eo, quod extrema sint, media esse infert. At cum sint, plures rerum generationes ex iis fieri necesse inquit. Atqui res multas nasci quid opus est? & si opus non sit, quorsum

omnis iste cœlorum, & elementorum apparatus, qui eorum ortui aut vim, aut materiam præbeat? At ut res quædam gignantur, primum sumpsit Philosophus, sumpsit quidem, quâ verò causâ naturali necessarium esse ostendit? deinde si fuerit, ostendat quoque, quî omnis iste causarum complexus ei fini, nisi summâ Providentiâ, institui potuisset. Denique si cæcâ Naturæ vi contigerat, nihil juvat ad explicandum, quî tantos tamque varios effectus procreare valeat. Si enim plures sint cœlestium conversiones, quid istæ ad varias rerum generationes? Quòd, inquit, varios elementorum motus efficerent. Quid inde? Ergò ea omnia summâ varietate inter se miscerent. Nego, sed locis naturalibus quæque potius huc usque exagitarent, at ut è suis in aliena deicerent, neque intelligo neque posse puto: Aut si possint, fieret non Mundus, sed rerum Chaos; quid enim aliud efficiat confusa Elementorum congeries? Et denique, quantum vult, invicem misceantur, quid istuc ad homines procreandos, cæteraque omnia animantium genera? Usque adeo stulti omnes philosophari necesse est, qui omnem Naturæ viam, & rationem, absque Providentiæ consilio explicandam esse putant; cùm nulla sit, aut intelligi possit Naturæ ratio, nisi quæ solo Providentiæ consilio instituat. Ut jure dixerim idem fecisse Aristotelem ac si quemadmodum quodvis artis opus, solâ arte absque quovis Artifice, explicare susceperat. Atque adeo si Horologium velis, en, quî tibi sine fabro & fabrilibus effecerit Philosophus! Si Cœlum sit, moveri necesse est; si motus sit, tempus esse necesse est; si tempus sit, instrumenta, quibus metiamur, esse necesse est; instrumenta si sint, ea numeros certis intervallis distinctos habere necesse est; & numeri si sint, indicem, qui quâvis horâ, ad certum numerum perveniat, esse necesse est; & index si sit, rotulam, quæ circumferat, esse necesse est; & sic deinceps per omnem machinæ fabricationem, dum tandem fiant horologia.

SECT. XIV. Proximè quamobrem Cœlum figuram rotundam habere necesse sit, rationes ex omni scientiarum genere exquirat, quasi *Natura*, quod mundum omni perfectione absolutum extrueret, omnibus artibus se erudiisset. Et primùm, ut Geometriam didicisse se ostendat, figuram omnium perfectissimam elegit, sicut enim circulum in planis, ita sphaeram in solidis principatum tenere novit, quod, eo quod figura sit omnium simplicissima, intellexit; sicut enim circulus unicâ lineâ, ita sphaera unicâ superficie continetur: Et quidem Naturam *γεωμετρειν* à magistro Platone accepimus, id verò cum postulaverit vir sapiens, talem esse eam, quæ rationes geometricas intelligat, ut sibi quoque concedatur, postulavit. Quid autem apud brutam tuam necessitatem valeant rationes geometricæ, cum eas quàm perspicuæ cunque fuerint, cernere ipsa nequeat? Geometris itaque si ratæ fuerint, quid istuc ad *Naturam tuam*? An circulum omnium figurarum perfectissimum intellexit? Et si intellexerit, an demonstrare potuit? Et si potuerit, quo circino tam exquisitè descripsisse valuit, ut nihil (id quod ipse dicis) arte accuratius describatur? Mox autem à Geometriâ ad Physiologiam transit, quam quidem scientiam, si quamvis aliam, intellexisse *Naturam* decet. Quænam itaque Physicorum ratione Cœlum sphaericâ figurâ effecerit? Ne, inquit, spatium vacuum relinqueret; nisi enim rotundum fuisset, anguli cujuscunque figuræ sibi invicem succedant necesse est, & proinde locum eundem nunquam occuparent, atque adeo, ubi prius erat corpus, nunc non foret, & ubi nunc non est, rursus, ob figuræ inæqualitatem, crit. O cæca rerum *Natura*, quæ vacuum omne, non modo ab ipso mundo, sed ab ipsis mundi pomœriis abegerit! At vereor, ne consilio desit facultas; quacunque enim abigatur, quin rursus accedat, quî quæso prohibere possit, cum quicquid ultra cœlum extimum jaceat, vacuum esse necesse sit? At quantamcunque labem, si intra civitatem admittatur, secum afferat, quid, quæso, noxa aut periculi erit, si penitus in exilium mittatur? aut si missum fuerit, eidem quin redeat, quî

anteveniret *Natura*, nisi corpora corporibus in infinitum usque accumularer? à quo cum non minus, quam ab ipso vacuo, abhorreat Philosophus, non video, qui alià quavis ratione extrema Regni sui mœnia à tam importuno hoste liberare valeat. Aut si ipse Philosophus valuerit, qui Naturam suam sua mandata exequi doceat, nisi docere possit, primum quid sit vacuum, tum deinde quantum periculi rerum Universitati minetur. Si enim ex necessitate operetur, nihilque ipsa intelligat, pari prudentiâ saxa sursum projecta ne decidant moneat, ne fortè ictus impetu confringantur. Alia sunt ab aliis scientiis petita, cum verò sint his similia, eodem omnia responso irridentur quòd nempe qui cæca sua naturæ necessitas omni doctrinâ, atque optimarum artium studiis erudita sit, non intelligamus.

De Cœlo, l. 2.

¶

SECT. XV. Quamobrem itaque Cœlum ab ortu, per meridiem, in occasum potius quàm contra moveatur? Quòd, inquit, *Natura* semper id faciat, quod optimum est eorum, quæ fieri possunt; cum igitur dextrum Cœli sit Oriens, antrorsum Meridies, eo cursu necessario fertur, quòd à dextrâ ad anteriorem partem moveri præstabilius sit, quàm contra. O quàm beneficè, & sapienter omnem rerum ordinem dispensaverit *Natura*, ut non modo utili, sed & decoro consulere videatur! Cum enim benignissimis Cœlorum influentiis, quâcunque viâ ad nos pervenirent, sive dextrâ, sive sinistrâ contenti esse possimus, ut tamen summam suam urbanitatem nobis commendaret, dona sua affabili largiendi more, cum dextrâ porrigat quod lævâ dare poterat, longe chariora fecit. At quamobrem quod optimum est semper effecit? An quod quia id præstat semper intellexit? Quid autem melius possit optima Providentia? Si non intellexerit, quâ physicâ necessitate semper ad optimum propendeat? Et si propendeat, qui, quo fertur se agendo definiat? Deinde quamobrem dextra pars Ortus sit, sinistra Occasus? aut si sit, quamobrem à dextrâ in sinistram, quàm contra ire, præstabilius statuatur? Aut id quâ necessitatis lege statuerit *Natura*? Ego quem lævâ uti contigit,
non

non minorem idcirco de me existimationem habere possum. Aut denique, si quæ sit discrepantia, quî noverit bruta Natura? aut si noverit, quî, cùm cæca sit, inveni-
nerit? Quamobrem verò cùm Cælum inerrantium ab Ortum in Occasum moveatur, Planetæ contrariò motu ab Occasu in Ortum ferantur? Cur Natura, quæ quod optimum est fieri semper faciat, eos omnes in ignobiliorem viam induxerit? aut quid est, quod illius vires tantum superare potuit, ut contrà quàm in summo orbe fecit, & in omnibus, si suæ benignitati permissa fuisset, effecisse vellet, tot orbes ire coegerit? Aut si nihil sit, quod contrarium istum iis impreslerit, suum vi suâ in se quisque excivit, aut saltem eorum summus sui motûs Author fuit, reliquisque dedit. Quo, quod minimè vellet, graviter urgetur Philosophus, primum ne sit motus, qui à primo Motore non proficiscatur; deinde, ne sit primus Motor, qui ipse non sit immobilis. Cùm verò, jure an injuriâ, sic se res habere velit, dicat utinam quæadmodum sphaera quæque superior quamque sibi inferiorem secum abripiat; cùm sint omnes tam exquisitè æquabiles, ut ipse nihil χειρόχμητον Artificis manu confectum rotundius fieri polle definiverit. Quo planè fieret, ut etiamsi sint contiguæ, quæ tamen superlabuntur, in inferiores nullam vim, quâ secum ferant, imprimere possent. Et si quæ foret superficierum inæqualitas (ut stellas suæ sphaeræ nodos esse voluit) quibus se mutuò apprehendant, omnes eâdem viâ, quâ primum Orbem, moveri necesse est. Quis enim non videt, cùm quo ipse propellit, ipsi circumvehantur, eos eodem tempore contrariò motu ire non potuisse? Præterea si quæ foret contiguarum superficierum inæqualitas, ut nunc emineant, nunc excaventur, Hannibali portæ apertæ sunt, & hostis, quem maximè odit & averfatur Aristoteles, muros occupat, cùm eo casu inter cujusque sphaeræ inæqualitates horrendum istum vacuum delitesceret; at Equum Trojanum intus esse mallet Philosophus, quàm diram istam Naturæ pestem. Aut denique si eâ arte aptentur contiguæ quæque sphaeræ, ut quo loco altera emineat, altera deprimatur, ita ut hujus extuberantia illius cavitatem subiret, præterquam quod istâ.

ratione, non aliter, quàm unum mobile eàdem vià ferantur omnes, quis dubitet, tam exquisitam tot tantorùmque corporum contignationem, summo cujusdam Opificis consilio comparatam, & extructam fuisse?

De Cælo, l. 2.
c. 7.

SECT. XVI. An vero eàdem materiâ unumquodque Astrum, quâ orbis, cui inhæret, constet? Eandem utriusque vult esse, quòd eodem intervallo ab Intelligentiâ primâ absint, quâ solùm ratione omnes rerum differentias & varietates evenire putat, & quidem si diversam esse dixisset, dicere non potuisset, quibus naturæ legibus locum suum in corpore alieno haberet; ut si quis clavum aureum tabulæ lignæ impactum viderit, ex eâ nasci non putaret. At vero, si eadem sit utriusque natura, dicat undè tam diversas facultates obtineant? Quamobrem sola Astri facies splendescat, atque calfaciat, & non potius tota circuli complexio? Quoniam, inquit, cùm sit densior Cæli pars, quæ tanquam nodus in tabulâ extet, & protuberet, sui motûs vehementiâ calorem & lumen in aere gignit, quemadmodum lignum & ferrum motu ardere, & conflagrare solent. Dic ergo quâ naturæ necessitate nodus in cujusque circuli superficie emineat? Istuc est, Philosophæ, quod polliceris, te cujusque rei rationem solâ naturæ vi confecturum; aut ergo dicas quid stellam extare fecerit, aut nihil dicis: nisi enim aliquam causam, cur extaret, afferas, extare, idque sine causâ, dicis. At si quid nodum fortè prominere fecerit, quiscquamne, qui solem semel suspexit, omnes utilitates, quâs pulcherrimum istud sydus ubique in omnem rerum naturam diffundit, ab igne, quem fortè in aere genuit, provenire credat? Quot quantasque illius utilitates attulimus, ut sine eo pereat omnis Naturæ & usus, & pulchritudo? Quis istas omnes, quæ tam mirabili, tamque variâ constantiâ redeant, nullo instituto, sed incendio, quod forte indies erumpat, evenire putet? Talparum, & Cæcorum hæc Philosophia est, qui suavissimam lucem nunquam aspexerunt, qui solem omnia luce suâ lustrare, & complere nesciunt. Ne verò de admirabili ordine accessuum, & recessuum quicquam dicam, de quo (quod
mox

mox audiet) quanquam omnium, quæ in naturâ sunt, maximum sit, nihil dixit Philosophus: nunc nihil aliud, quàm quæ sit natura Luminis, dicat, oramus: Quî tam facile incendatur, quî temporis momento in omnem Mundi partem colluceat, qualis delicata sit ista aeris temperies, ut tam promptè ignem concipiat, & conceptum tantâ celeritate in immensum usque diffundat, & cùm indies in eo fiat incendium, nunquam comburatur, nullâque illius absumpta materiâ in omnia secula permaneat. Ut profecto, si nihil aliud, satis sit solus ipse lucis aspectus, qui Philosophum in Numinis admirationem trahat, cùm secum cogitaverit, quanquam omnis Naturæ ordo fuisset, omnino tamen inutilem fore nisi Cœlum, & Terram corpus interjaceret, tam mirabili, tamque subtili texturâ compactum, ut lucem per immensa spacia quovis momento transferat, quo nihil, ut leviter plerunque attingunt Philosophi, in omni rerum naturâ mirabilius reperitur. Verum fiat lux, ut vult Philosophus, eam tamen suâ hypothesi una omnium Planetarum Luna efficiet, cùm enim aeri citima sit, eum sola motu suo affricare possit, dum reliqui omnes, qui aliorum solidis sphaëris alligantur, nihil in aerem possunt, sed solum sphaeram sibi contiguam quisque motus sui inæqualitate, quassaret.

SECT. XVII. Quamobrem verò globosæ & rotundæ De Cœlo, l. 2. c. 11. sint siderum figuræ? Quòd, inquit, cùm haud apta esse per se moveri superiùs demonstretur, & natura nihil absque ratione, aut frustra faciat, eam iis figuram tribuisse necesse sit, quæ ad motum maximè inepta foret, qualis est rotunda, quòd instrumenta nulla, quibus ad motum se accingat, habere possit. De communi sapientis Naturæ ratione jam antea diximus, an vero hoc consilio tantum, quantum vult Philosophus, ipsa sapuerit, non intelligimus. Cùm non modo alii omnes tam Philosophi, quàm Mechanici, figuram rotundam maximè mobilem censuere: sed & ipse, cùm Cœlum ultimum accuratissime globosum esse voluerit, quo facilius moveatur. Cùm verò isto casu stellas motûs organis carere subji-

at,

Lib. 2. c. 8.

at, hem! quid velit, nisi pedes non habere, quos, cùm animalibus ad progressum dati sint, ipsæque non habuerint, non propriâ vi sed sui cœli motu quamque moveri probat; at si vera sit demonstrandi ratio, nihil nisi pedibus eundo progredi, aut quovis modo moveri posse, an non tollitur planè omnis omnium orbium, cùm & ipsi pedum adjumento careant, movendi facultas? Quid verò (ne in re tam levi & ridiculâ plura sequar) quâ figurâ sint interesse possit, cùm solido sphæræ suæ corpori tanquam clavi infixi hæreant, atque adeo cujuscunque figuræ, sive rotundæ, sive angulosæ fuerint, eâ circumlatâ circumferri necesse est?

Postremò quamobrem, cùm primum Cœlum innumeraibili stellarum copiâ exornetur, eas inferiora quæque singulas habeant? Et quidem annon admodum mirabile videatur, nisi Artificis cujusdam consilio fiat, uni omnium Cœlorum tantam syderum multitudinem contigisse & reliquis omnibus, non nisi cuique, unum? At quî eveniat, optimâ quoque Naturæ ratione solvit Philosophus, quò scilicet primum Cœlum, cùm inferiorum omnium sit princeps, quantum præstat dignitate, tantum ornatu, & pulchritudine anteire oporteat. Eâ equidem causâ pluribus Luminibus ipsum ornari, atque inferiores orbes minori Luminum copiâ contentos esse putassem; ut quî ei situ proximè accedant, accedant & gloriâ, quæ gradatim unâ cum cujusque distantia minuat, dum tandem ad sphæram omnium infimam perventum sit, quæ si placet unius fortè decore instructa & ornata foret. Atqui, ut sibi primum Cœlum tantam copiam rapuerit, cùm innumerabili syderum multitudine se exornaverit; ut inferioribus singulis singula relinqueret, quæ iis, tanquam in arvo una spica, hæreret, non nisi à nimia sui ipsius exultatione, & reliquorum omnium contemptu, proficisci potuisse puto. Potuit enim se satis amplo Luminum splendore illustrasse, atque tamen eam reliquis copiam reliquisse, ut sufficienti Gemmarum numero se quæque commendaret; at verò ut ipsum se tam densâ Luminum congerie non tam distinctum, quàm opertum, & obrutum fore curet, annon Luxuriæ magis, quàm Ornamento esse videatur? Potissimum, cùm ob
eam

eam causam, cùm reliquis tam iniquâ parsimoniâ egerit, ut Saturnum tam maligno affectu esse, mirari non oporteat. Quî enim invidiâ animique malevolentia non teneatur, cùm tam malè secum actum esse viderit, ut, cùm sua sphaera sit solum supremâ minor, ista tantâ luminum multitudine luxuriat, ipse solitarius suo Orbi, sine gloriâ, sine sociis alligetur? Atqui utcunque expedierit tam præstans summi Cœli Ornamentum, id rursus interrogo, quâ Naturæ lege, aut Necessitate procuretur. Si enim quis instituerit, rursus ad Opificem recurritur, quî, ut sibi visum est, variè, variis in locis, nunc rariùs, nunc densiùs Luminibus distinxit. Sin verò nullius consilio evenit, id ipsum est, pro quo summas gratias nos Philosopho acturos semper spondemus, si explicare vellet, quâ Naturæ vi, & ratione fieret primum Orbem, tanto præ reliquis stellarum numero, ornari, solummodo quòd ut aliis dignitate anteivit, pulchritudine anteire expediret.

SECT. XVIII. Atque hæc quidem præcipua sunt, quibus sine omni Providentiâ, utilitatum consultrice, solis Necessitatis legibus, Cœlestium Phænomena effecit, & explicuit Philosophus. Verùm Sólne de Cœlo exciderit? Profecto aut ipsum excidisse, aut cæcum esse Philosophum, quis non putaret? Cùm enim stellarum omnium principatum ipse obtineat; cùm cuncta luce, & calore foveat; cùm sit omnis Naturæ dux & moderator, cùm quicquid in terris nostris vivit gignat, & in vitâ tueatur; cùm tam opportuno intervallo, à nobis distet, ut si aut propiùs, aut longiùs situm esse contigisset, nulli naturæ emolumento inservire potuisset, cùm tantâ constantiâ conversiones suas tum diurnas, tum annuas conficiat; cùm cursus suos eâ ratione moderetur, ut cuique terræ regioni proffit, & nulli noceat; cùm accessus & recessus suos iis cancellis definiat, ad quos si non perveniret, & quos si, cùm pervenerit, egrederetur, utilitates omnes, quas Terræ affert, ipse depopularetur; cùm quando ad utrumvis signum accesserit, se referat, & inde sensim tam certis & paribus vestigiis in contra-

riam partem flectatur; Cùm nulla omnino causa sit, quin eodem cursu semper pergat, nihilque sit, quod reducat, nisi ut rerum incolumitati consulatur; Cum denique, eâ rerum omnium utilitate, vicissitudines, quas cursus sui obliquitate efficit, institutæ sint, ut nullâ quidem ratione, aut providentiâ meliùs institui potuissent. Cùm inquam hæc omnia ita se habeant, en magnum Philosophum, qui omnem universi ordinem conficere pollicetur, qui cœlestes orbes extruxit, qui variis & contrariis motibus circumtulit, qui stellis ornavit, qui earum vires in inferiora deduxit, qui Terram suâ sede immobilem alligavit, qui aquas suis cavernis collegit; qui elementorum silvam paravit, qui suas cuique facultates distribuit, quibus omnia Naturæ opera navare possint; *Solis* tamen unius, quo solo fiunt omnia, & omnis Naturæ ratio gubernatur, & sine quo nec nos hominum genus stare; nec cœlum, nec terra, nec mundus ipse potest, sed omnis hic Universi ordo, & pulchritudo æternis tenebris, & squalore jaceret; hujus, inquam, sit, an non sit, in omni de Cœlestibus philosophiâ mentionem vix fecisse. Et quanquam fieri non potuit, quin in eam aliquando incideret, è tot mirabilibus, ne quidem unum Phænomenon extremis digitis attigisse, nisi quòd nodum esse dixerit. Quantum Philosophus! & qualem Naturam ipse efficeret, qui Mundum, si penes se fuerat, absque Sole condidisset!

SECT. XIX. Hactenus de Cœlo, & Astris, nunc de Elementis, quorum mutatione res quæque nascuntur, & intereunt; atque eadem demonstrandi ratione, quâ de Cœlestibus disseruit Philosophus, omnium numerum, & cuiusque inter omnes situm demonstravit; quòd si unum contrariorum sit, sit & alterum; & si contraria sint, sint & duo media. Contraria autem semper ad contrarios angulos moventur; leve sursum, grave deorsum, media modò sursum, modò deorsum: Hæc gravitatem in propriis locis tuentur; detractâ enim terrâ, descendit aqua, & aquâ, aër, quanquam aliter in extremis fiat; sublato enim aëre, non descendit ignis, neque in aquæ locum

De Cœlo, l. 3.

c. 2.

lib. 4. c. 4.

locum ascendit Terra. Longa quidem continuatio, seriesque rerum. Primum autem, Philosophe, dic quâ necessitate, eo quòd contrariorum alterum fuerit, sequatur esse & alterum? An id ipsum, quod existit sibi contrarium, efficiat; an ipsum se; an aliquid tertium? Si prius dixeris, dicas quoque, quâ naturæ lege, ignis terram, & terra ignem gignat, solum ut hostem habeat, quocum continuò bella gerat? Si secundum dixeris, dicendum etiam erit, quâ, eâdem naturæ lege, materia quævis terræ formam sibi sponte induat, ne non sit elementum, quod in contrarias partes ab igne abiret. Si tandem postremum dixeris, ad Opificem recurritur; qui elementa ita constituit & temperavit, ut eo loci, quem iis præscripsit, apta sint sedere, eosque Naturæ effectus, quos è variâ ipsorum mixturâ, & temperatione fieri voluit, procreare.

Quod idem etiam de proximo effectû interrogandum est, si scilicet extrema sint, esse & media; an extremis gignantur media, an ipsa se gignant, an ab aliâ causâ fiant? At si sint extrema, cur duo media interesse necesse sit? Quamobrem unum non sufficiat? Et quatuor cùm fuerint Elementa, quamobrem contigerit iusta omnium Proportio, & si forte contigerit, quamobrem post tot, tantasque mutationes tamdiu conservetur? Si enim quodvis eorum reliqua aut mole, aut virtute superaret, id ea omnia absorpturum ipse docuit; ut sane mirum videatur ignem, cùm tantâ vi antecellat, cætera jam diu non consumpsisse. Neque postremò quamobrem tam scitè in suas stationes se quæque distribuerint, ut Ignis summum, Aër, & Aqua medium, Terra imum, à vacui periculo, tueatur. At de istis mox, cùm de Terræ situ dixerimus; interim quamobrem quædam, cùm locum, quem iis natura dedit, obtinuerint, eo quiescant, nullâ vi, nullis machinis amolienda; quædam contra facillimè evocentur, & nunc sursum, nunc deorsum migrent, ut iis locum extrema cedere contingat? Grave, inquit, & leve ad locum tanquam ad speciem, & perfectionem feruntur; quem cum obtinuerint, ideo conservant, quòd benignè, & naturæ suæ convenienter excipiat, adeo ut, de

De Gen. &
Corr. l. 3. c. 6.

De Cælo, l. 4.
c. 3.

eorum quiete eadem sit interrogatio, ac si ægrotum, aut famelicum interrogares, quamobrem eum potissimum locum affectarent, quo demum valetudinem, aut alimentum, invenire. Prudenter quidem agunt, & bene est, quod intelligant, ubi benevolè tractentur. At quamobrem aër quoque & aqua non sint ejusdem sapientiæ compotes, cum tam desultoriâ levitate suum locum deseruerint, si quando quodvis corpus, quod iis proximè accumbat, forte subtrahatur? Cur enim & ipsa ubi cum iis optimè actum fuerit, quàm terra, minùs intelligant? quantocunque enim acumine præstet ignis, optimè novimus crassam terræ molem, quid rebus suis conduxerit, iis neque melius judicare, neque magis curæ habere. At verò, inquit, ne uspiam incurrat vacuum, invigilant, & proinde in omnem partem susque deque commeari prompta sunt, ut ubicunque corpus quodvis suum locum reliquerit, ipsum, eundem occupando, à communi hoste tueantur. At quamobrem plus curæ, & cogitationis in Rempublicam, quàm ignis, aut terra conferant? Annon res communis omnium pariter inter sit? Cur itaque cum in periculo ista fuerit, quædam tantæ curæ habeant, ut privatas omnes rationes suas publicæ saluti omnino posthabeant; quædam, quid mali eveniat nullâ curâ, aut solitudine teneantur? Quæ inertia, quæ ignavia, quæ desidia, quæ luxuria ista, quæ in igne, & terrâ tanta est, ut cum Annibalem, non modo ad portas, sed & in ipsâ urbe esse viderint, loco suo otiosi torpescant, neque se, ut Reip. succurratur, latum digitum movere sustineant. Profectò planè Epicurea sunt ista Elementa, quæ à sapiente Metrodoro didicerant, nihil attinere Græcos servare, & coronas ab iis reportare; sed sapientem, quicquid alii de Rep. mereantur, sibi soli charum esse, sui que duntaxat otii, & voluptatis curam habere. Et nisi quasi disciplinæ decretis isto modo discreparent Elementa, non equidem video, quî tantundem vitæ, morumque instituto, à se invicem abirent. Neque quî ex Aristotelis sententiâ, quicquid aut fiat, aut pereat, videre possum; cum enim omne mixtum ex elementorum temperatione, & dissolutione nasci, & interire velit, quî, quæso, ea miscuerit? Cum ignis nullâ

vi, nullis illecebris se deorsum trahi, nec se sursum Terra patiat. Quid, quæ tanto intervallo separantur, ut conveniant, moverit, quæ ut omnino propinquius accedant, vacui timor movere non potuit? Ignis ne inferius descendet, ne non vile animalculum procreetur, qui ut vel quidem Universum conservaret, suâ sublimitate ne minimum se movere dignaretur! Cælum igitur, & Terram facilius misceas; istuc enim cum nec grave fuerit, nec leve, quin deducatur, luctari nequit, cum Ignis, nisi contra omnem Naturæ vim & impetum, nullis ponderibus deorsum trabatur; Neque postremo videre possum, quamobrem Elementorum quodque binas qualitates fortitur; Ignis calorem, & siccitatem, Aer calorem, & humiditatem; Aqua humiditatem, & frigus; Terra frigus, & siccitatem. An ipsæ qualitates quovis naturali jugo copulantur, ut cui una inest, insit & altera? At istâ lege eadem contrariis non potuit convenire, ut Igni & Terræ extremam siccitatem ipse distribuit. Quid ergo tantâ benevolentia & societatis conjunctione devinxit, quæ nullâ naturæ necessitudine invicem conciliantur, ut possint contrariæ contrariis consociari? At, inquit, cum Elementa invicem transmutentur, & variâ eorum mutatione naturalia quæque gignantur, his Qualitatibus instrui oportet, quibus, ut fortè expediverit, aut agere, aut pati parata sint. Belle! Annon itaque qui, Elementa ut rerum omnium naturalium principia sint, instituit, iis eas dedisse facultates intelligis, quibus ritè suis quæque provinciis perfungantur? Si enim eoduntaxat fine, in singulis qualitatibus, quæ nullâ naturæ necessitate colligantur, fiat conjugium, suas planè, quas habent, facultates, soliûs finis gratiâ assequuntur. Atque eò, inquam, semper Naturæ contemplatione ferimur, ut quî, id, quod est, quidque sit, nihil intelligamus, nisi tandem naturæ suæ rationem à finis, cui institutum est, consilio petere velimus.

De Gen. &
Corr. l. 2. c. 8.

De Gen. &
Corr. l. 2. c. 23
& 4.

SECT. XX. Jam verò, extructis Cœlestium Orbium circuitibus, qui omnia gignunt, & paratis elementis, è quibus omnia nascuntur, nunc quâ vi, & quibus radicibus

De Cælo, l. 2.
C. 13, 14.

bus defixa terra, (quæ apta iisdem sedes sit,) in Medio Universi loco se sustinuerit, videamus. At istuc videat ipsa Terra, nulla enim, quibus innitatur, fundamenta jecit Philosophus. Eo enim cùm venerit, in medio eam sitam esse, ibique semper quiescere, à sensuum fide, cœlestiumque Phænomenis si probaverit, satis se fecisse putat; at, quâ naturæ lege ad medium feratur, eoque cùm pervenerit, quiescat, Philosophi, qui omnem Universi ordinem, & cujusque illius partis situm mechanicis rerum viribus pollicitus est explicare, dicere non putavit. At nimis importunum esse inquires, si quis postulaverit, ut uno spiritu definiat, & demonstret Philosophus; satis est quòd hîc loci terram suo collocaverit, quibus autem ponderibus in eodem libretur, siste paululum, & mox accipies. En itaque quî se habeat, & quibus vinculis teneatur! Primum gravia, & levia dicuntur aut *ἀπλῶς*, seu simpliciter, aut *πρὸς ἄλλοις* comparatè, seu quæ altero graviora, aut leviora sũnt. Eorum, quæ *absolutè* gravia, aut levia sũnt, quædam à medio, quædam ad medium semper apta sũnt ferri. Atque horum id, quod à medio, sursum, quod ad medium, deorsum dicimus. *Absolutè* ergo leve est, quod sursum, sive ad extremum; atque *absolutè* grave, quod deorsum, sive ad medium fertur: Ignis itaque, cùm sit *simpliciter* levis, locum petit supremum; aer, & aqua, cùm ad alterum comparati graves sũnt, nunc ascendunt, nunc deprimuntur, ut aliis Corporibus contineri contingit, terra autem, cùm sit *absolutè* gravis, inum semper petit, in eoque immobilis, & penitus defixa hæret. Quibus cùm de Elementis & gravitatis qualitate satis jam ante diximus, ut nihil hic dicere necesse sit, nisi Philosophum, cùm nil, nisi demonstrationes, & leges mechanicas promiserit, nil, nisi grammaticas definitiones attulisse. Novimus enim, quid leve, quid grave, quid gravius, quid gravissimum dicatur, neque ab eo quid quærimus, nisi, ut intelligamus, faciat, quî in medio Universi loco, cùm nullis fulcris sustentetur, vi sua se sustineat. Quòd *absolutè* gravis sit, inquit, atque adeo suâ Naturâ apta ad medium ferri. An verò quæ vis in medio puncto sit, quâ ad se trahat;

aut

aut si sit, quibus Machinis, quæ longè sunt, apprehendat, aut si apprehenderit, quo impetu, aut quâ Autoritate, ad se rapiat? Aut si quâ vi valeat, quamobrem Terram, præ reliquis Elementis depereat? Annon potius Ignem, qui omnium sit nobilissimus, in amplexus desideraret? An quæ vis Terræ insit, quæ in medium propendere faciat? At quamobrem, in tantâ spatii immensitate, uno isto puncto potius, quàm quovis alio, delectetur? Aut si in deliciis habeat, quî, ubi jacet, noverit? Aut si noverit, qua facultate vim suam motricem ciere, & gubernare valeat, ut quàm subito & rectissimâ via, ad locum suum se semper conferat! At sic semper sapiunt fastidiosi isti, qui, nisi dempto Numine, de rerum Naturis philosophari aspernantur. Nil nisi verba dant, aut dare possunt: cùm enim res quæque suas, quas habent, facultates à summo Artifice acceperint, si qui, quemadmodum eas nullo illius consilio assecutæ fuerint, explicare aggrediantur, quid aliud, quàm si Automata quæque, sine Artificum solertiâ, consiciant; quod si quis conari vellet (& cur non conentur magna ingenia?) eodem planè modo, quo Mechanici omnes rem tractaret. Apagite itaque cum insulsis vestris rerum legibus! nullæ sunt, neque esse possunt, nisi quas præscripsit, & instituit ipse, qui omnia condidit. Aut illius in rei cujusque instituto consilium fateamini, aut tam superbè philosophari desinite. Quorsum inanes vestras hypotheses tanto labore extruitis? Eum solum in Universo locum obtinuit Terra, quem ut occuparet, elegit Deus. Potuit alio posuisse; at cum hic posuerit, suam stationem, quam semel adepta est, tuetur; quâ autem vi libero Cœlo tam fixa pendeat; illius est, qui libravit, dicere. Nos hoc tantum novimus, facultatem quandam toti inesse, quâ singulæ partes in eam ferri, eique adhærere aptæ sunt; at quæ sit ista vis, & quî operetur, an solâ magneticâ, an quoque quavis aliâ ratione, inveniant Posterî, nos nondum invenimus; quâcunque verò fiat, optimo Numinis consilio fieri intelligimus, ut planè totius molis compages solida, & à partium dissolutione incolumis fervetur.

SECT. XXI. Cùm vero ab ipso telluris Globo, ad singulas illius partes, de Mari scilicet, ejusque motu, & fallidine, de Ventis, de Pluviis, de Fluminibus tractare venerit, quàm frigidis, & jejunis rationibus sibi placere cogitur? Ipse Epicurus cum suis porcis non turpius nugantur; aut enim res contra ipsam cujusque naturæ propensionem disposuit, aut satis causam dixisse se arbitratus est, si solum effectum descripserit, ut demum in cujusque Phænomeni ratione non ulterius provectus sit, quàm sic factum evenire, quòd sic fieri eveniat. De mari superius diximus, si scilicet ad solam ipsius aquæ naturam respiciamus, se in Universum terræ globum diffusuram. Etenim cum sit terrâ levior, eadem Naturæ lege, quâ supra aquam aer ascendit, illi undique innatare debuit; ut, nisi vis providentiæ major Naturæ vim superaverat, fieri non posset, quin quæque pars terræ cuique aquæ succumberet. Quòd itaque unum globum constituent terra & aqua, quòd aqua in quosdam sinus colligatur, quòd sit certis limitibus circumscripta, quòd littus Oceano ubique emineat, quòd denique aqua non terram, quemadmodum Aer utramque complectatur, soli Omnipotenti Numinis imperio debetur, quòd quidque eo loco, qui sibi placuit, & rerum naturæ expedit, disposuit, atque igitur, cùm terram commodam animantibus sedem esse vellet, aquas, quæ, si sibi permitterentur, totam occuparent, à maximâ illius parte abire jussit; & ne redeant, ingentes effodit hiatus, quibus, quicquid foret aquarum, custodiâ detineret. Et ne fœteat, perenni motu concuti, multoque sale condiri, nescio quâ mirabili arte curavit; & denique cùm sine aquâ dulci, quæ in sicco sunt, animantia diu superesse nequeant, innumerabiles canales per omnes terræ partes disposuit, easque eâ arte extruxit, ut à falso fonte aquas dulces emittant, deinde cùm sempiternas terræ, & aquæ vicissitudines finxerit Aristoteles, adeo ut eadem loca obfluviorum, & maris mutationes, stasis quibusdam periodis, nunc humida, nunc sicca fiant, quæ sit sua in Poetica facultas, experiri videtur; cùm rem nullis naturæ viribus, sed magnis, & portentosis quibus-

quibusdam casibus, conficiat, cujusmodi è Poetis refert de diluviis, de incendiis, de novis terris exortis, antiquisque deletis. Quicquid autem casuum comminiscatur, aquam è suo sinu, quem semel occupavit, nisi terrâ fluminum impetu continuò in eam delatâ extrudi non posse planè novimus. Cùm verò sensim deferatur, tantum abesset ex alveo suo deiceret, ut cum eâ penitus se misceret, & nil, nisi ingentem cœni voraginem, conficeret. Immò verò etiam si sedes antiquas deferere cogeretur, non prorsus aridas, sed solum minus profundas relinqueret; atque adeo cùm istâ ratione, in latiore campum se continuò diffunderet, fieri non potuit, quin tandem, temporis diuturnitate, omnia occuparet. De his autem superius, quanquam hic penitus præterire nollem, ut simul integram Peripateticæ stultitiæ Hypothesin exhiberem.

Locum de maris æstu, penè intactum reliquit, nisi Meteor. l. 2.
c. 1. quòd à Septentrione in Austrum defluere definiat, quòd altior sit terra Septentrionalis, humilior Australis, atque eâ causâ maria septentrionalia minùs alta esse, quòd in Austrum suas aquas refundant. An verò (ne in re tam perspicuâ plura dicam) videre non potuit Philosophus isto casu maria septentrionalia non modò minùs alta, sed omni aquâ exhausta fore, cùm ea semper in Austrum fluat, & nunquam refluat? De Maris falsedine aliquantò Meteor. l. 2.
c. 3. obscuriùs scripsisse visus est, ut, quæ sit illius Opinio, non planè consenserint ipsi Interpretes; alii enim sic interpretantur, quasi statuerit exhalatione terrestri, eam fieri à fundo maris Solis fervore elevatâ, quæ per mare ubique transiens falsuginem inducit non secus atque cineres per aquam transeuntes eam falsam efficiunt. Alii contra halitibus terrenis, qui radiis solaribus in sublime elati excoquantur, & cum humidis in nubes concrecant, quibus in pluvias dissolutis, ipsi quoque unâ decidant, atque adeo acri suâ qualitate aquas marinas, si in eas incidere contigerit, inficiant. Quæ autem sententia crassior sit, utram interpretationem sequi malumus, arduum est definire. Si priorem, an crediderit *Philosophus* eam esse vim Solis in fundo maris, ut penè aut penitus in cineres comburat; aut, si crediderit, cur non etiam credat

totum Oceanum eodem fervoris impetu exastuare. Cùm itaque tantum in mari ardorem non effervesce cujusque sensu compertum sit, quì, quæso, fabulam portenti plenior, comminisci potuit *Philosophus*, quàm cùm Solem finxerit eà potentiâ, in ipso maris fundo, dominari, ut terram in sal & cineres excoquat? Experiare tu ipse Lector, si quid tam admirabile excogitare possis, quàm tantum ignis impetum per tantam aquæ profunditatem pertransire, adeo ut neque calefiat aqua, neque extinguatur ignis, sed cùm ad fundum pervenerit, incendia excitet; Si possis, tu quoque meo suffragio in Mechanicorum regno Principatum obtinebis. Neque probabilior est, eam si sequamur, altera sententiæ interpretatio. Si enim mare falsedinem suam à pluviis acceperit, cur non ipsæ pluvix eadem tingantur? Cur non omnis terræ planities sale operiatur, cùm adusti halitus in eam unâ compluviis continuò depluant. Cur falsa non sint stagna, & lacus, cùm in ipsa quoque decidant imbres, vaporibus adustis repleti? Annon mirum videatur, cùm pluvix semper dulces sint, & mare falsum, ut in se falsedinem suam non habeat, sed ab iis, quæ nullam habent, accipiat? Ut sanè non sapientior videatur Philosophi ratio, quàm si Oceanum idcirco falsum fieri dixerat, solummodo quòd in eum aquæ dulces continuò deferantur. At verò, inquit, aqua ipsa falsa non est, ergo sic fieri alicujus commistione oportet. Id ut placet, at unde admistum istud habuerit, adhuc quærimus; & si neque internè à terrâ, neque supernè à pluviis, unde sit, si tu dixeris, novis conjecturis divinare incipias oportet; hætenus enim nihil verosimile dixisti, nisi falsum esse mare, quòd quid falsum secum admistum habeat. Quæ solutio an tantæ sapientum gentis, quanta est Peripateticorum, Principe digna sit, videant Vernæ isti, qui divinam suæ mentis particulam magistri autoritati in turpissimam servitutem dederunt. Nobis autem liberis Græculi hominis fatuitatem ridere liceat; cùm eum tantâ autoritatis & gravitatis specie ineptire viderimus.

SECT. XXII. Fontium & Fluviorum originem ad aerem refert, quem in Terræ conceptaculis, atque cavernis frigidioribus in vaporem densari contingit, cujus partes quanquam primùm exiguæ sint, minusque ad invicem concretæ, ubi verò plures ad invicem coierint, majores guttulas constituunt, quæ non aliter quàm fumus vapidus in Alembico coeuntes fonticulos, & aquarum rivulos procreant, è quorum demum plurium, pluriumque confluxu fiunt magnorum fluminum cursus. Miror verò quî Aer tam promptè, & ferè ultrò suam exuat Naturam, ut quoties in locum paulo frigidiorē fortè pervenerit, formam, omnesque quas olim habuit, facultates amittat, atque subitâ, & quidem miraculosâ Metamorphosî, in alienam prorsus substantiam transmutetur. Primùm enim nunquam explicabit Philosophus, quî unum Elementum quovis casu in alterum migraverit, cùm enim forma ex ipsâ materiæ substantiâ fiat, intelligi nequit, quî quævis materia veterem formam exuat, novamque induat, nisi sui ipsius partem deperdat, aliamque substantiam, quæ è nihilo facta sit, acquirat. Utcunque verò materia omnes formas subire valeat (ut ille in fabulis, qui quoscunque vultus fingere, omniumque gestus, mores, & aspectus imitari possit) at quâ vi, & quibus gradibus unum esse definat, & alterum esse incipiat, quomodo forma prior divulsa sit, & quid cum eâ fiat, an pereat, an in suam materiam redeat, an in aliâ supersit; quomodo gignatur nova, quo nexu materiæ copuletur, multaque hujusmodi, quæ Mechanicum præterire nequaquam decet; ipse omnino præteriit; & prudenter quidem, quicquid enim definat, in eas delabitur difficultates, è quibus nullo ingenio, nullâque industriâ eluctari posset, deinde, si aer fiat aqua, causam mutationis effectricem dicere oportuit, cùm sine eâ mutationem nullam esse velit, & veteres omnes, quòd materiam mutare se posse censeant, tam acriter reprehendat. Frigore ergo, inquit, fit transmutatio: ergo, inquam, ipsâ materiâ, cùm frigus sit ipsius vis, & facultas; quod autem suâ facultate sit, seipso fieri dicendum est, saltem nullam aliam causam ad efficiendum

Meteor. l. 1.
c. 13.

efflagitat, quod ipsa vi sibi insitâ efficere valeat. Præterea, ipse Philosophus tantum abesse frigus quicquam de novo moliri definivit, ut ipsum omnis *passionis* principium esse statuatur; ut enim calorem qualitatem *activam*, ita frigus *passivam* appellat, *i. e.* facultatem, non quâ res quæque quid agere possint, sed quâ quicquam ab aliis pati comparentur; adeo ut frigore quamlibet mutationem subire disponantur, at ut ipsum opus incipiat, non sinet Naturæ suæ torpor & ignavia. At quid subtilioribus hisce Philosophum urgeam, cùm fidem omnem excedat, tantam aeris copiam tantâ constantiâ in aquam fortè condensari, quæ sufficiat tot, tantisque fluminum scaturiginibus, quæ ubique per omnem terrarum orbem exiliunt, & diffunduntur. Ipse Philosophus aquarum molem, quæ è quibusque fluviis majoribus, anni spatio fluit ipsâ terrâ longè majorem esse statuit; quâ igitur satis aeris semper, & ubique præstò esse possit, quæ tantis aquarum copiis materiam præbeat? Cùm enim tenuissimâ sit naturâ, ingens illius moles non nisi exiguam admodum aquæ efficiet, adeo ut omnis ista aeris profunditas, quæ ab ipso Terræ globo ad usque ignis locum pertingit, non satis materiæ in se habere videatur, quæ si in aquæ crassitudinem condensetur, paris foret molis isti aquæ, quæ diei spatio omnibus terrarum orbis fluviis emittitur. Quod vero aiunt nonnulli Cryptas subterraneas Alembicis similes esse, in quibus humor vapidus sursum coactus in exiguos aquæ rivulos se colligit: An non tandem magna Artis vis est quam adhibent? Si enim eo artificio extruatur Terræ Globus, ut fornices habeat quosdam vaporibus colligendis, quosdam condensandis idoneos; Si canaliculos, & syphones innumerabiles eâ solertiâ ab iis ubique perductos, ut aquam contra naturæ suæ vim sursum alliciant; Si juxta Terræ superficiem, alia sint conceptacula, in quibus omnis aquarum copia deponatur; Si ex iis etiam sursum alii ducantur Canales per quos aqua in montium juga, locosque altiores feratur, ut cùm eò pervenerit, erumpat, seque in omnem declivitatem sensim exoneret, dicant, quâ præclariori artis ratione, totam constructionem Artifex fabricare potuisset.

tuisset. Atqui si tanto artificio Natura, quanto Artifex, operetur, quid sequitur nisi esse Artificem? Et quidem nisi ad aquæ ascensum Artificis adjumentum adhibeant, semper hærebit: cum enim perspicuum sit, eam, nisi è locis altioribus, in decliviores fluere non posse, tum deinde cum suâ Naturâ gravis sit, neque eò suâ vi ascendere potuisse, Artificii auxilio opus est, quo quâdam aliâ, quàm Naturæ ratione, sursum evehatur. Neque enim, qui Artificis loco, igne subterraneo utuntur, rem melius conficiunt; si enim aqua illius impetu in altum impellatur, calida Thermarum ad instar exiliret, nisi forte deficiat caloris impetus antequam ad terræ superficiem pervenerat; at si defecerit, deficeret quoque & aqua, cum semper, si penes se fuerit, gravitate suâ deorsum feratur. Quanquam itaque quo causarum naturalium Artificio summus Opifex terræ interiora disposuit, nesciamus, eo tamen artis mechanicæ apparatu extruxit, ut ipse globus terræ Aqueum Automaton videatur, quo fiat in omnem partem perennis laticis circulatio: Id quod nulla ars humana quantumcunque imitari conetur, unquam assequi potuisset.

SECT. XXIII. Quanquam autem aquam, ex ipsâ Terræ profunditate, in ipsâ montium juga nullo sudore exantlaverit; ut tamen in Æthera tollat, lumbos, & brachia admodum exerceat, expectaveris. At machinas suas præstò habet Philosophus, quibus lacus, & stagna, & maria in sublime ferre, atque in aere sustentare valeat. Si causam (inquit) effectricem desideretis, en, qui omnia possit, Sol adest, is radiis suis vapores è mari, locisque humidis, in mediam aeris regionem evehit, ubi cum eos deferuerit, loci frigore in nubes densantur, & suo demum pondere in guttas soluti, rursus in terram deferuntur. Cum de Solis mirabilibus Philosopho dicere incubuit, an omnino fuerit necne, penitus oblitus est, atque tantilli habuit, ut nil nisi nodum quendam, nullâ vi, nullâ vitâ præditum esse velit, cum verò ad alia pervenerit, quandoquidem aliæ rationes desint, Sole quid non efficiat? Omnium ipse causa est, quicquid.

Meteor. I. 1.
c. 9.

nascitur, ipse genuit; quicquid interit, ipse interemit; homines procreat, quamque Universi partem incolis, terram bestiis, cœlum volucris, oceanum piscibus replet; immensam aquarum molem, sine quâ nihil salubre esse possit, à putredine conservat; ingentes aquarum lacus in altum tollit, quibus rursus in pluvias dissolutis, quam genuit sobolem alit & tuetur. Hunc divum hominumque Patrem, qui Cœlum, qui Terram moderatur, maximum quoddam Numen esse quis dubitaverit? Cùm verò nil, nisi nodum quendam crassioresse velit, qui fortè è rotâ suâ aliquantulum extuberet, si audiret muscas, & ranas procreare *Democritus*, Oh quam latera, venas, vultus, oculos risu exerceat vir facetiarum plenus!

Quibus autem situlis, & funiculis aquas tam sublimè trahat magnus iste exantlator? Radiis, inquit. Qui vero radii? An vapores rapiunt, & captivos secum ducunt? Non enim intelligo, quò in tantam aëris altitudinem asportarent, nisi suum quisque radius vaporem apprehendat, eoque apprehenso, in altum redeat, & cùm ad mediam aëris regionem pervenerit, tanquam in carcerem conjiciat. Obtusè (inquit) neque cum Philosophi acumine disputas. Quid ita? Nunquamne (inquit) de vacuo audiisti? Immò quidem sæpissimè, & inter Philosophos de nullâ re sæpius. Quid ergo, quicquam-ne in hoc negotio adjumenti adferat? Quam simplices, inquit, estis omnes, qui rationes mechanicas nesciatis! Alioqui radios solares, calore suo dum aërem extenuent, vacuum efficere, eoque factò, vapores, ne diu superstit, avolare quis nesciverit? Vacuumne ades! Jupiter cœlo delapsus est, præsentem tanti Numinis dignitatem colo & veneror. Tu nullo sudore, nullis machinis terram, ut placet, ad Cœlum effers, cœlumque ad terram deducis; & quicquid fieri imperaveris, quid in omni rerum naturâ usque adeo contumax reperitur, quod tua mandata non exequatur? Cùm itaque particulas aqueas solo nutu evocaveris, cur non obtemperaverint salinæ? Quicquid enim sive jubeas, sive mineris, pervicaces istæ loco suo moveri

ri nolunt. Non autem quòd nolint, sit (inquit,) sed quòd non possint: Cùm enim leviores sint aqueæ, quàm expeditè primo jussu quaecunque iter conficiunt; salinæ autem graviores cùm fuerint, se tam promptè expedire nequeunt, ut quantumcunque nitantur, particulis aqueis res prorsus confecta sit, priusquam ipsæ vel quidem sarcinas collegerint. Atqui sanè non tam imbelles putaveram Vacui imperium, ut particulas tam minutas suo *Sacramento* cogere non possit; quin potius putassem, id ut descriperunt Philosophi, præsertim ipse *Stagyrita*, lapides molares momento, si jusserit, sidera ferire. Quot autem pondo particulam salinam aqueæ præponderare putas, ut quæ causâ alteram tantâ facilitate moveat, nullo labore alteram ciere possit? Cùm enim tam exigua sit utriusque moles, ut omnes hominum sensus præ exilitate effugiant, non admodum disparibus ponderum momentis discrepare, opinor, exploraveris: saltem non tam disparibus, ut cùm una facilius quâvis plumâ circumferatur, citius montes, & scopulos, quàm in aerem alteram sustuleris! Annon potius planè admirabili Providentiæ solertiâ rem constitutam esse vides, cùm in rebus tam exilibus, tantam tantâ cum rerum utilitate discrepantiam inveneris? Nisi enim sursum evehantur aqueæ, salinis à tergo relictis, particulae, imbres & pluviae, quibus omnis enutritur natura, certissimas omnium strages, & cædes secum attulerant, & potissimum animantium generi, qui solo aquæ dulcis potu nutriuntur, dum fontes, & flumina ubique nimio sale aspersissent.

Cùm verò vapores, & halitus tam tenues primùm prodire, ut sint prorsus invisibiles, quomodo in tam densas nubes coiverint? Cur potius per omnem aëris immensitatem non avolarent? Aut si coalescant, quid est, quod tantam aquarum copiam in aëre sustineat? Ventorum, inquiunt, flatibus subvehuntur. At unde semper præstò sint venti? Egregium istuc Providentiæ opus videtur eos, ut ad nubes sustentandas adjuvent, semper in promptu habere. At cum adsint, qui ipsi soli ingentia flumina in aëre pendentia sustineant? Magnâ enim aquarum copiâ, & profunditate nubes esse novimus, non modo.

modo pluviis, quas in terram immittunt, sed ipsarum crassitudine, quâ nobis cœlum & solem eripiunt. Aut, cum in tantam molem coacerventur, cur guttatim deorsum, & non torrentis instar, decidunt, non aliter, quàm si lacum in aëre pendentem fingamus, qui totus simul, si fortè decadat, prorueret? Neque se quicquam adjuvant recentiores nonnulli, qui, cum quemadmodum nubes, ut lacus in aëre pendeat, non intelligant, pluvias non guttarum dissolutione, sed coalitione fieri sinxerunt, quasi nunquam grandior aquæ moles coiverit, quàm quæ guttulam constituat quæ quoque gravitate suâ decidit. Idem enim de ipso mari, atque fluminibus, simili ratione comminisci liceret, scilicet non plus aquæ coherere, quàm quæ singulas guttas constituat; eadem enim crassitie confertas esse nubium particulas indicium est, quòd non minus visum intercipiant. Si verò tam arctè nubes, quàm flumina coacerventur, dicant, quî magis, quàm lacum, aut stagnum, in aëre suspensum hæreere intelligant? Et quî, si deorsum ferri contigerit, tam lentè in guttas dissolvatur, & tota aquæ moles non illicò uno Torrentis impetu proruat? His autem omnibus satis fecisse se censet Philosophus, si nubium, & pluviarum, Solem, causam effectricem, Vapores materialem dixerit, quos sursum, nescio quî, in aëris regionem tollit, quò cum pervenerint, in nubes forte densantur, quæ, in aquæ guttas sponte solutæ, rursus in terram decidunt, quasi cum rem factam esse simpliciter narraverit, omnes causas quibus, & quemadmodum fiat, explorasset. Eodem planè modo, quo eandem rem confecit Lucretius;

Lib. 6.

*Nubila concrescunt, ubi corpora multa volando,
Hoc super in cœli spatio coiêre repenti
Asperiora: modis quæ possunt indupetita
Exiguâ, tamen inter se compressa teneri:
Hæc faciunt primùm parvas consistere nubes:
Inde ea comprehendunt inter se; conquægregantur;
Et conjungendo crescunt, ventisque feruntur,
Usque adeo, donec tempestas sæva coorta est.*

Et

Et sic suis rationibus semper defunguntur Mechanici, ut cùm rerum eventus, quomodocunque fiant, solùm narraverint, omnes eorum causas investigavisse se insolenter gestiant.

SECT. XXIV. De rationibus, quibus in utramque partem disputatur, æternusne fuerit mundus, an aliquando cœperit, nihil opus est dicere, cùm aut meris conjecturis, aut levissimis argumentis utrinque pugnetur. Qui mundi adolescentiam asserunt, vetustissimæ historiæ novitatem urgere solent. Si enim, inquiunt, innumerabilibus sæculis extiterit humanum genus, quamobrem supra paucas ætates nulla omnino rerum monumenta supersint?

*Cur supra bellum Thebanum, & funera Trojæ
Non alias alii quoque res cecinere Poetæ?*

His autem respondetur, rerum præteritarum memoriam oblivione obrui & deleri posse, aut gentium migrationibus, aut diluviis, aut incendiis, aut aliis quibuscunque ejusmodi cladibus. Quibus quæcunque in Respub. collectæ fuerant hominum societates, novas sedes exquirere, & primis à migratione sæculis, magno labore terram subigere, atque victum parare coguntur. Quo solo casu facilè in oblivionem venire censent, quicquid ante migrationem contigerat. Cujus conjecturæ verisimilitudinem prolixâ disputatione disservit Aristoteles: Quamquam temporum antiquiorum oblivionem nulli casui tam æquè, quàm seræ literarum inventioni imputari posse putarem, cùm solo earum usu rerum æternitas fulciatur. Eas itaque quamdiu nesciverint homines (quas tamen semper nescire possent) monumentis nihil mandare potuissent, & si non potuissent, neque rei cujusque memoriam diu conservare, cùm, quæ ore duntaxat fiat, citò pereat rerum *traditio*. At, inquires, si sempiterni fuerint homines, quamobrem literas non priùs invenirent? Id autem de Arte Typographicâ, de Pyxide nauticâ, de Tormentis bellicis cur non perconteris, cùm scilicet sex

Meteor. l. 1.
c. 3.

mille annis extiterit hominum genus, ea non ante pauca secula inveniri contigit? Multæ fortasse futuræ sunt artes, quæ, nisi tempus defecerit, innumerabilibus ab-hinc sæculis inveniantur, & multæ fortasse esse possent, quæ nunquam. Et fieri quoque potuit, ut in literarum usum, aut artem typographicam nunquam incidissent. Quod si fortè contigerat, certò perierant rerum omnium antiquiorum monumenta. Cùm itaque sine literis diuturnæ memoriæ nihil tradatur. Et cum prorsus fortuita fuerit illarum inventio, fieri quoque potuit, quantâcunque ætate fuerit Mundus, novam & recentem esse rerum Historiam. Non aliter quàm quidam novi orbis incolæ, qui nullam rei cujusque retrò actæ memoriam, supra avorum, & proavorum ætatem, habuerunt. Cùm itaque conjecturas, nequidem probabiles, in tam præclaro argumento nihili habeamus, hujusmodi disputationes viri docti sequantur, ipse solâ ratione veritatem exquiro, neque cum quovis, nisi qui physicis argumentis pugnet, quicquam controversiæ habere volo. Quanquam tam levia sint, quæ assert *Aristoteles*, ut res jam planè confecta videatur. Quem enim mœrentur putidissimæ istæ de motus & temporis æternitate rationes? Aut quenquam sibi largiri putat sempiternum esse motum, & nullam esse durationem, nisi quam sempiternus motus metiatur? Cùm enim sempiternum esse motum sumpserit, annon sempiternum quoque mundum fuisse sumpsit? adeo ut si ipsius Mundi æternitatem sumpsisset, postulatum nihilo magis emendicatum usurpasset, quàm cùm, ut æternus sit motus sibi detur, postulaverit. Et cùm deinde durationem omnem, motûs effectum esse definiverit, quid aliud quàm ipsam rei notionem anticipatæ suæ opinioni accommodavit? Cùm prius motum & mundum semper fuisse statuisset, atque igitur nullum unquam esse potuisse tempus, nisi quod motus, cùm sempiternus fuerit, metiatur. Et denique, cùm *Anaxagoram* interroget, si *Mens divina* mundum aliquando extruxerit, quid isto temporis momento moverit, quod per innumerabilia secula movere non potuit? A causâ liberrimâ interrogandum non esse superius diximus, & cuique sat esse dici-

mus,

mus, si optimo consilio extructum fuisse viderit, id etiam si quâ ratione ineatur, non intelligat. Nunc verò, cùm quemadmodum sine Conditoris arbitrio, Mundi structuram conficere Philosophus ipse potuit, viderimus; ipsum eâdem difficultate, quam nobis exprobravit, urgeri, & quidem obrui videbimus, quòd quamplurima in mundo fuerint *Phænomena*, quæ à nullâ causâ, nisi arbitrii libertate provenire potuissent; ut ex istis solis rerum naturam nullâ brutâ necessitate, sed causâ, quam intellectu pollere, quòd libertate polleat, fieri intelligamus. Quid enim aliud Universi locum, in omni spatii immensitate, definire potuit? Quid cœlestium orbium numerum? Quid figuram? Quid motûs rationem? Quid stellarum copiam? Quid situm? Quid Solis orbitam, ut ab Ortum in Occasum jaceat, potiusquam à Septentrione in Meridiem, aut ab Occasu in Ortum, aliaque hujusmodi innumera, quæ nullâ causâ, nisi quæ libertate prædita sit, definiri possent. Quanquam enim, summus Mundi Opifex, in omni opere, ad finem collimaverit, tamen cùm eundem variâ & multiplici ratione obtinere possit, ex omnibus unam suo solo Arbitrio elegit. Ita quanto omnium emolumento Solem extruxit, diximus, atque istuc consilii opus est. At quòd ejus cursus ab Ortum in Occasum potiusquam ab Occasu in Ortum; quòd non à Meridie in Septentrionem, aut à Septentrione in Meridiem feratur, solâ arbitrii optione definivit, cum utrâcunque viâ consilii sui finem pariter assequi potuisset. Atque hâc demonstrandi ratione, Judæus olim Philosophum adortus est: Mundum ipsum docere se, non modò *ex intentione intendentis*, sed (ut ipse loquitur) *ex appropriatione appropriantis*, proficisci, i. e. causam habuisse, quæ non modo consilio operatur, quatenus ad certos fines respexerit, sed electione, quatenus proprium cujusque rei modum decreverit. "Videbis (inquit) in libris ejus (Aristotelis) illum conari nobis disponere, & ordinare existentiam orbium cœlestium, ita ut omnia sint per consecutionem, & necessitatem naturalem, non autem ex libera voluntate, sive ex intentione intendentis, & appropriati-

Maim. more
Nevoc. part. 2.
cap. 19.

one appropriantis, Verùm nequaquam adhuc perfe-

“cit, quod quæsit, neque etiam in sempiternum id
 “faciet. Nam conatur causam addere, cur Cælum mo-
 “veatur ab Ortū, & non ab Occasu? Cur item quidam
 “orbes velociorem, quidam tardiozem motum habe-
 “ant? quòd videlicet id proveniat ex adversâ, à su-
 “prema sphaerâ, distantia. Denique cur septem Pla-
 “netæ tot habeant sphaeras, & reliquæ stellæ fixæ om-
 “nes tantum unam? Horum, inquam, omnium causas
 “conatur reddere Aristoteles, eaque secundum ordinem
 “naturalem, & necessarium disponere; verum, prout di-
 “ctum, nequaquam rem perfecit. Nam videmus quan-
 “dam sphaeram velociorem motum habentem, aliâ supe-
 “riorem esse tardiozem habente; & vice versâ, aliam
 “tardiozem motum habentem, superiorem aliâ veloci-
 “rem motum habente; alias item motus habere æqua-
 “les, etiam si una altior sit, quàm altera. Majori au-
 “tem admiratione digna est ratio Stellarum illarum in-
 “numerabilium, quæ sunt in sphaerâ octavâ, quæ omnes
 “sunt globosæ, & earum quædam parvæ, quædam mag-
 “næ, una hic, alia alibi, cubiti quasi distantia ab illâ
 “remota, ut quidem nobis videtur: hic decem unâ con-
 “junctæ, & coacervatæ, alibi in spatio magno nulla pla-
 “né. Quænam enim hic causa est, quæ huic spatio de-
 “cem stellas assignavit, & aliud spatium vacuum, om-
 “nique stellâ destitutum reliquit? Præterea, cum Cor-
 “pus sphaeræ totum sit unum, simplex, & sine omni dif-
 “ferentiâ, propter quam causam hæc illius pars magis
 “conveniens fuit huic stellæ, quæ in eâ existit, quàm
 “alia? Hæc omnia, & quæ alia sunt hujus generis, dif-
 “ficilia sunt admodum, quinimo, propè & impossibilia,
 “si credantur esse de necessitate à Deo Opt. Max. si-
 “cut videtur Aristoteli. Si verò credatur illa esse ex
 “intentione intendentis, qui ea sic fecerit, nihil quic-
 “quam sententiæ inerit vel miri, vel absurdi.

Atque alia istiusmodi quamplurima loco allato vi-
 dere licet. Quo quidem Argumento Graculis omnibus
 plus sapuit unus Judæus, & quidem tam arctè urget, ut,
 alias quascunque finxerint hypotheses, uno ictu evertat,
 cum mundi ordinem nunquam ita conficiant, quin mul-
 torum

torum rationem soli Conditoris libertati reliquerint, ut quidem summa ista Arbitrii libertas, quâ res quasque, quæ aliter disponi poterant, suo disposuit modo, non multò minus divinæ Providentiæ argumentum videatur, quàm admirabilis ista sapientia, quâ omnia tam commodè, tamque pulchrè in emolumentum cùm Universi, tum cujusque ejusdem partis conspirare fecit. Si verò penes Providentiam, quæ summâ & sapientiâ, & libertate polleat, sit mundi regimen, & imperium, tali certè Numine gubernamur, cui omnis cultus, & obsequium debeat.

SECT. XXV. Jam verò, si varias mechanicorum opiniones contulerimus, omnes in unam, eandemque sententiam consentire videbimus. Quanquam enim *Aristoteles*, & *Epicurus* in maximè diversas, & quidem contrarias sententias abiisse videantur, cùm hic omnia *casu* & *fortunâ*, ille *fato* & *necessitate* fieri statuerit, in eandem tamen disciplinam planè conspirant utrique, quòd solâ cecâ & brutâ materiæ *necessitate* omnia conficiant; Cùm enim *Epicurus* rem solo casu confecerit, tales ubique casus attulisse gestit, quales inevitabili necessitate, ab ipsâ atomorum naturâ, eventuros esse demonstrare se putat. *Aristoteles* autem, cùm fato omnia stare dixerit, eam causarum, & effectuum seriem, quæ ex ipsâ rerum naturâ nascitur, intellexit; & propterea, sicut *Epicurus* omnia naturalibus atomorum motibus, ita hic similibus Elementorum mutationibus rerum omnium ortus & interitus conficere voluit. Atque ut ille eo modo mundi Ordinem constitutum esse voluit, quo naturæ indole ipsæ se atomi collocarent; ita *Aristoteles* eo, quo sua Elementa insitis suis viribus seu sponte se conferrent. Et quanquam *Cartesius* mediam inter utramque viam calcare visus sit, utrique tamen accessit. Cùm enim mundum solo materiæ motu factum esse vellet, *in hortis* somniavit; cùm certis, & fatalibus mechanisimi legibus, *in Lyceum* transit; sive vero factum, sive infectum esse statuerit, dum solis materiæ legibus constitutum, & designatum esse censeat, cum utroque convenit. Adeo ut eadem sit omnium instituti disciplina & ratio, nisi quòd sibi suâ conjecturâ.

jecturâ quisque placeat, quibus non longiùs, quàm cuiusque sectæ discipuli, quorum quisque peculiare suum dogma habere solet, ab invicem abire videantur. Utcunque autem in cæteris dissensisse contigerit, si in hac opinione conspirarint omnes, solis materiæ viribus, omnem Naturam & fieri, & gubernari, eandem omnes impietatis disciplinam docere, & adornare moliantur. Quàm autem bellè, & mechanicè, suam quisque fabellam expedit, satis jam dictum esse arbitror, quanquam summa tantum rerum capita secutus sim, multoque plura, quàm dixi, omiserim, quòd tam putidis, & futilibus, sine nauseâ diutius hædere nequirem: Quicquid enim dicunt, dixerunt, dicturi sunt, tam gravem fatuitatis fœtorem olet, ut nemo sit, qui mediocriter sapiat, cui fastidium, imò & bilem, non commovere debeat. Cùm enim homines, qui summam gravitatis speciem simulant, fabulas tetriores, quàm quas per lusum, & jocum decantant Poetæ, maximâ cum insolentiæ indignitate orbi obtrusisse videamus, de tanto humani generis contemptu, tantæque eruditionis labe non indignemur? Atque soli sunt insolentes isti Sophistæ, qui impias suas disciplinas vænum exposuere, nullo pretio nisi ut suæ Sectæ ipsi Magistri, & principes habeantur. Neque spe suâ vani homuncionum utres omnino ceciderunt, cum discipulorum turmas semper habuerint, qui eos aut impietate, aut (quod plerumque fit) levitate sequantur. Et quidem fatuo cuique facilius nihil est, quàm sui nominis sectam exordiri, modo quicquam, aut impium, aut novum, aut seditiosum docuerit; cùm defit nunquam ignavum hominum genus, qui, ut ipsi quoque sapientes videantur, per omnem ætatem nil, nisi magistri sapientiam mirari, & deprædicare nituntur. Sic olim tota pæne Græcorum natio hæc vecordiâ capta prorsus insanire videbatur. Nil, nisi circumvolitabant, ut quid novi audirent, & si quid à Vitiligitore quovis fortè accepissent, cuique qui obviam iret, narrare, &, nisi assentiebatur, rixari, & si contraveniret, pugnare: ut profecto Philosophorum scholæ nil, nisi tot, hominum non dicam, sed bajulorum pugnantium palæstræ videantur. Potissimum si Athenas perambulaveris, ur-

bem bello civili flagrare putares, cum totam tumultu, & discordiâ tremere, cum cives ubique se mutuo conviciis infectari, cum vultu incenso, & compressis digitis minari, cum denique se invicem pugnis, & calcibus proscindere vidisses. Et primum si ad Philosophorum scholas (ut solent eruditi) profectus fuisses, hinc Epicureos Stoicis, barbis prehenfis, colaphos impingere, inde Stoicos baculorum, & fustium ictibus Epicureos repellere inveneras. Si inde perterritus in triviam confugisses, *Protagoram*, collectum è macello fæce comitatum, in *Socratem*, & *Platonem* qualia solent bajuli, convicia facere, audiveras. Mox si è latiore viâ in angiportum flexisses, *Diagoram*, servulorum turmâ stipatum, iisdem conviciis, quicquid sit Numinis laceffere: atque inde si fortè in forum olitorium te contulisses, *Aretem Aristippi* cum suâ linguaci & garrulâ *Amazonum* legione obscane in omnem virtutis, præsertim modestiæ cultum debacchari. Immo si quæ in urbe loquacitate antecellerent mulierculæ, relictis acubus, & speculis, omne tempus ætatis in scholis conterere videras, cum Philosophis controversia collis manibus inire, silicerniis in barbam contradicere, & nisi antevenerit ætas dentes excutere seu (ut loquitur Plautus) ipsum os exossare. Et si è Scholis domum calentes secutus fuisses, matres-familias cum ancillis, & pedissequis concertare jurgiis audiveras, non de neglecto penso, non de cubiculi sordibus, non de malè absterfis patellis, non de culinæ purgamentis; sed an mundus aliquando ortus sit; & si ortus, an è nihilo, an è principiis; & si è principiis, an Atomis, an Elementis; si ex Atomis, è similibus, aut dissimilibus; si ex Elementis, quot sint, quâ misceantur, quasque habeant qualitates. Inter quos clamores, non audiuntur puerulorum lacte carentium ploratus, olla in focum exæstuat, sistitur verruculum, esculenta affata torrentur, mensa linteis non sternitur, non verritur cubile, non componuntur stragula, omne denique rei familiaris ornamentum, omneque nitoris, & munditiæ studium negligitur. Atque sic omnia pessum ire sinit fœmina literatrix, donec infelix maritus, cum nec prandium, nec cœnam, nec lectum paratum,

tum, ut oportet, habeat, eam cum totâ suâ ambulatrici cum caterva rursus colo, & stamini alligaverit. Atque nobilem hunc exitum, fructumque habuit otiosa, & loquax ista Græculorum Philosophia, ut perennem muliercularum garrulitatem exerceret. Et quid mirum? cùm ipsi Philosophi, abjectâ omni veritatis curâ, solam contentionem conquissiverint: adeo ut alter ab altero verbis quibusdam dissentire visus sit, solùm ut uberiores disputandi campum, & copiam haberent. Ne verò quicquam de *Peripateticis*, *Cyrenaicis*, & *Epicureis* dicam, quos nullâ nisi inanis arrogantiae causâ à *Socrate* in impiam sententiam abiisse diximus; nonne *Stoici* morali Philosophiâ ab omnibus totâ Sententiâ abire, & prorsus novam, atque antea inauditam, de ratione boni, mali, que, disciplinam ferre profitebantur, ut nihil bonum, nisi quod honestum, malum nihil, nisi quod turpe censuerint. Atqui tamen cum innumerabilibus quæstiunculis, & distinctiunculis se torserint gravissimi pueri, aliis verbis in eandem sententiam cum aliis omnibus consensere. Sic enim corporis robur, amicos, divitias, cæteraque vitæ commoda, quæ alii *bona* appellare solent, ipsis *ωονυμείνα*, sive *preposita* appellare placuit; atque inopiam, ægritudinem, inimicitias, aliasque fortunæ ærumnas, quas alii in *malis* habuere, ipsi *ἀποωονυμείνα*, sive *rejecla* haberi vellent. Atque inusitatis istis verbulis, quæ quid sonent, nemo intelligit, vertitur maxima ista de boni, & mali finibus, inter *Stoicos*, aliosque omnes controversia.

SECT. XXVI. Cùm itaque tam inani levitate *Græci* omnes Philosophiam susceperint, nollem eorum autoritatem tanti, in re quaque, inter eruditos haberi, ut eâ solâ quid verum, quid falsum, judicaretur. Cùm, paucis exceptis, qui *Patrem Socratem* secuti sunt, alii omnes solâ aut impietatis, aut vanitatis causâ Philosophiam coluere. Atque potissimum *Aristotelis* autoritatem, quam maximam inter Theologos obtinuit, non modo, imminutam, sed funditus everfam esse vellem, ne (quod plerunque contigit) ea decreta in suam Theologiam asci-

scant,

scant, quæ ipse eo duntaxat fine, rata vellet, ut iis omnem pietatis cultum labefactaret. Atque hinc nata in Scholis horrenda, & fatalis ista Theologia, quæ omnem Providentiæ vim, & imperium tollit. Cùm enim ab *Aristotele* acceperint, Deum, cùm sit immobilis, actum Met. I. 14. c. 6. purum, omnisque potentiæ expertem esse; nunquam in potentiâ ad quippiam agendum fuisse, quicquid egerit, actum potentiam antecessisse, atque actu semper egisse, aliaque ejusmodi quam plurima, quibus docere vellet Philosophus, Deum nihil consilio aut electione, sed sempiternâ necessitate operari, neque quicquam in omnia sæcula cogitare, aut velle posse, nisi quod ab æternis sæculis cogitaverit, & decreverit; denique quicquid agat, eadem agere necessitate, quâ ipse existat. Quibus, quid sequitur, vidit Philosophus; Theologi verò, illius auctoritate cæcati, videre aut nolunt, aut nequeunt. Atque scelestissima hæc dogmata, sic ut caput, & vitam, defendenda putant, ne (ut aiunt) divinæ simplicitatis, & immutabilitatis perfectiones non tueantur. Si enim, inquirunt, quicquam quod ab omni æternitate non egerit, agat, neque simplex, neque immutabilis esse possit: non simplex quòd (ut inquit Philosophus) ex actu, & potentiâ componatur; non immutabilis, quod cùm agat, à non agente in agentem mutetur.

Quid autem noxæ Dei simplicitati afferat? an quòd quævis actio suæ naturæ pars fiat, atque intimam illius essentiam ingrediatur? Id verò quâ necessitate, nisi quòd Aristoteli sic placuerit? Ipse enim Deus, quicquid est, sempiternâ necessitate fuit, quascunque itaque actiones eliciat, cùm sint liberi duntaxat voluntatis effectus, alienæ sunt prorsus ab ipso naturæ, qui semper, & necessario totus extitit. Neque refert, quicquid nugantur, sit actio *immanens*, an *transiens*; licet enim in ipso efficiente maneat, non tamen in illius Naturam transit. Sic cùm quicquam quisque velit, ista certè optio animæ simplicitatem non imminuit; neque cùm quis Peripateticus quicquam elegerit, sibi aliquid novi Naturæ suæ accessisse persuadeat: atque adeo summi Numinis decreta cùm sint solius arbitrii, & voluntatis opera, ad illius naturam

non magis attinent, quàm quæ extra se efficiat. An verò aliquid in Deo sit, inquires, quod non sit ipse Deus! Immò certè (quicquid Aristoteles atheus statuat) si quicquam velle, aut cogitare valeat, actiones suas à se ipso distinctas in se habere necesse est; si in quâ re esse dici possint, quæ cùm, ut fiunt, transeant, neque diutius, quam fiant, permaneant. Saltem verò, inquires, Deus è *potentiâ*, & *actu* compositus foret, à quâ Opinione abhorrendum docet Philosophus. A quibus autem opinionibus abhorreat, novimus; quis verò illius autoritate tam ineptos, & fatuos homines fieri putaret, ut potius omnem Providentiæ vim, & potestatem sublatam esse vellet, quàm de futili & stulto impii Philosophi Axiomate dubitare? Si quæ enim sit omnino Numinis Providentia, potestatem aut decernendi, aut faciendi, quod sibi visum erit, habeat necesse est: at tamen (proh Deum immortalem!) ne qua omnino in te sit *potentiâ*, nihil te agere posse, nisi quod ab omni æternitate egeris, cautiones quique dicent Theologi! Atqui porrò insistant, si actio, etiam & passio Deo inesset, cum doceat Philosophus omni actioni suam passionem comitari. Primùm esto, an non itaque cùm æterna sit Dei actio, æternùm quoque pateretur. Deinde fallit vir impius, & fallitur, qui nulli instituto omnia disciplinæ suæ axiomata accommodavit, nisi ut omne Providentiæ regimen, & imperium tolleretur. Tu itaque Lector, ipse in te experiare, an quid cum de re quâvis cogites, aut decernas, patiaris, atque ut expertus fueris, de Philosophi effato iudices. At postremo, inquiunt, si quid perficiat Deus, quod antea non fecerit, mutabitur. Quid? an mutabitur Natura? Nequaquam, inquiunt. Itâne? ista autem mutatio est, à quâ ut Deum vindicaret vester Philosophus, Providentiam sustulit. An mutabitur Voluntas? Quid, an ut quicquam velit, contrà quam antea voluerit? ista quidem mutatio quandam suæ sapientiæ labem afferret, at nullam aliam, etiamsi mille subierit, quæ noceat, ipse novi. Ut verò quid agat, quod antea non egerit, ejusmodi mutatio est (si mutatio dicenda sit) quam, si quâ omnino arbitrii potestate polleat, subire necesse est. Cujus

jus libertatis facultatem nisi summo Numini, atque illius usum nisi Numinis Providentiæ tribuamus, inane est utriusque nomen, omniaque eodem modo eveniunt, quo Athei evenire statuunt. Ut quidem unica sit in omni religionis negotio controversia, an necessitate fiant omnia, necne? fieri ipsa Atheorum sententia est, sin aliter, jacta sunt Virtutis, & Pietatis fundamenta; Quæ quamquam tam perspicua sint, ut nihil magis, tamen quanta, Deus Bone! Theologorum cohors divinæ Providentiæ libertatem labefactari mallet, quàm ut periclitetur fatalis istius Disciplinæ autoritas, quam solâ impietatis causâ conquisivit Philosophus. Quàm autem non modò impius, sed & futilis disputator fuerit, jam satis diximus.

DIS-

DISPUTATIO QUINTA.

*A Generis humani Ortu & Corporis humani
structurâ Deum esse demonstratur.*

SECT. I.

Hactenus summam Divinæ Providentiæ sapientiam, quam cum in pulcherrimâ totius Mundi fabricâ, tum in quâque ejusdem parte, exhibuit summus omnium Opifex, explicuimus. Atque tanto cum fructu & utilitate ipsum Mundum, quæque in eo sunt omnia parata esse tam clarè demonstravimus, ut simul nullâ fortunâ, nullâ necessitate, nullâ causâ nisi quæ summo ingenii mentisque acumine enituerit, effici potuisse demonstraverimus. Et quidem tam varia tamque præclara sunt ubique optimæ & solertissimæ Providentiæ spectacula; ut qui aliò referre laborent, planè non minori impudentiâ stupore se expediant, quàm si Solem, Lunam, & cætera astra in Cœlo esse negaverint, cum non tam illustre sit illorum Lumen quàm sit rerum Naturæ usus. Atque in quàm incredibiles delirationes præstantissimi quidam Philosophi, saltem quorum potissimùm viguere nomina, quique alios ingenio anteire putantur, solummodò quòd id vellent conari, præcipitaverint, superius vidimus. Ut nulla stultitia, nulla superstitio magis credula esse possit, quàm sit ista quæcunque Philosophiæ ratio quæ sine Numine adornatur. Cum verò ab Universitatis ad Animantium fabricationem venerimus, quàm exultare, quàm triumphare debet oratio! Ea enim est Argumenti copia, ea ubertas, ut etiam si nihil exaggeremus, omnia dicendi ornamenta, verba omnia, quæ in admirationem rapiant efflagitet. Quamquam ea quoque sit illius perspicuitas ut omnem orationis ornatum aspernari videatur: Majora enim & clariora sunt

A a a a

Pro-

Providentiæ phænomena, quæ in vilissimo quovis animalculo, quàm quæ in Sole, Lunâ, Cælo, Terra, Mundo denique universo cernuntur. Sume formicam, & contemplare paululum quanta contineatur in istâ cuticulâ partium varietas, quantus organorum apparatus, quam commodam molem, connexionem, situm quæque pars obtineat, quàm promptè suo usu ac munere perfungatur, quàm mirabilis sit membrorum structura, quàm utilis intestinorum dispositio, quantus sit oculorum vigor, quanta pedum celeritas, quàm commodè articulis crura distinguantur, quàm incredibili subtilitate venter, cor, venæ, arteriæ, nervi, muscoli disponantur, quàm abundè suis functionibus inserviant, quantam spirituum copiam gignant, quæ ad generationem, nutritionem, appetitum, motum eumque celerrimum & ferè perennem, omnesque vitæ usus & opera semper præstò sint, quanta denique vitæ vis, quanta agendi facultas tam exiguæ moli insit & vigeat, si inquam hæc omnia perspexeris, & nisi exquisitissimam istam Opificis solertiam, quam nulla ars humana, nulla ratio assequi potest, mireris & obstupescas, truncus es, non cute non corio obductus, sed cortice obducendus.

Si quæ itaque à Philosophis spolia superioribus disputandi locis ceperimus, tantum abest de iis quicquam triumphum agamus, ut priusquam insignem hunc locum aggrediar, quicquid obtinuerim ex ipsâ memoriâ abjicere atque deponere non recusem, cùm, ut dixi, ipsa Argumenti perspicuitas quicquam adjumenti mutuari aspernetur. Atque igitur Philosophi in suam quique hypothesin restituantur. Et primùm Epicuro dabimus non modo hunc quem videmus mundum sed & alios innumerabiles fortuitis Atomorum concursuibus factos fuisse; & ne non fiant, atomos prudenter admodum paululum à naturali gravitatis pondere deflexisse; dabimus immensum Cœli complexum corpusculis è Terrâ expressis atque nullâ causâ in sublime elatis extructum esse: Dabimus atomos terrestres quàm primum in Terræ globum coiverant, insitam suam gravitatis vim dimisisse: Dabimus varios ratos & constantes cœlestium cursus fortuitis ventorum flatibus gubernari: & ne omnia sequar, quicquid ipse præterea somniavit ultro concedere.

cedemus. Dabimus Cartesio, si modò Deus materiæ motum imprefferit, ipsam eas movendi leges sibi præscripturam esse, quibus tandem sine cujusvis Artificis consilio se in pulcherrimum hunc Mundi ordinem fabricaret. Dabimus nullas omnino esse rerum qualitates, quanquam esse sentiamus. Dabimus Terram Planetasque omnes eadem facilitate quâ in aquâ ebulliente spuma nasci & interire. Dabimus sidera omnia ratos suos cursus eadem ratione conservare quâ suos in aquarum vorticibus innantes festuæ. Dabimus aquam Terræ idcirco supernatare, quòd oblongæ illius particulæ è Terrâ expressæ, ne redeant, in situm transversum se mutaverint. Dabimus Terram fornicis ad instar pulvisculis in aquam depluentibus exortam esse, & rursus fornicem istum aliquando, ne fiat vacuum, lapsus esse, atque illius ruinas in eam orbis terrarum faciem quam videmus fortè contigisse. Dabimus denique fontes & flumina fieri, quòd cum vapores vi subterranei caloris in altum ferantur, & per easdem vias redire nequeant, in summa montium juga ascendant nullâ aliâ mechanicâ causâ, nisi quod ibi vias aliquantò latiores invenerint; & ne omnia sequar, sumat quoque quicquid præterea ipse somniavit. Postremò etiam Aristoteli dabimus Naturam quæ nihil intelligit, semper tamen sapientissimè operari, atque idcirco Cælum in Orbem ferri, quòd cum motus circularis sit omnium perfectissimus, corpori omnium perfectissimo convenire oporteat. Deinde plures & varios fieri cœlestium motus, ne, si unus duntaxat foret, nihil nascatur. Tum Cælum figuram rotundam sibi sumpsisse, partim quòd sit perfectissima, partim ne à tergo vacuum relinquat. Atque etiam ab Ortus per Meridiem in Occasum movere quod magis decora sit ista movendi ratio quàm contraria. Imò & solem atque sidera omnia neque lucem neque calorem in se habere, sed cum sint nodi extra sphæras suas protuberantes, motus impetu in aëre incendia ciere. Denique Cælum primum innumerabilibus stellis exornari, reliqua omnia singulis, quod quantum dignitate antecellat, tantum pulchritudine anteire oporteat. Et reliqua omnia dabimus quæ de Elementis, de Elementorum qualitatibus, de terræ situ, de mari, de fontibus, de pluviis, de uni-

versâ rerum Naturâ lusit vir profanus. Atque hæc omnia cùm tam liberaliter dederimus, (& quæ major, ne dicam dissolutior esse possit liberalitas ?) eos nihil nisi homines nasci nobis redhibere postulamus, quod si fecerint, eo solo causam obtinuimus; si negaverint, ipsi esse se negant. Inde igitur incipiam, homo cùm sis an sempiternum an aliquando natum esse te putas ? Ne verò sempiternum dicas, ne risum moveas, parentum enim qui sint meminimus, dies natalis tabulis publicis perscribitur; sin verò contumax fueris, mors ingruens te refutabit, quòd si principio caruisses nunquam interire posses. At cùm tanto stupore esse nequeas, ut natum esse te tibi probem, te ergò non ita pridem natum esse confiteberis. At quibus Parentibus ? Nos inquires eorum meminisse diximus. Rectè, at quibus isti ? Suis inquires, & isti suis, atque sic retro in secula sempiterna. Sempiternum ergò inquis fuisse hominum genus, neque à quovis factum sed homines se æternâ serie genuisse. At istâ ratione non modò hominum genus, sed & singularem quendam hominem sempiternum, qui neque creatus neque genitus fuit, esse ais. Cùm enim non existat humana natura nisi in singulis hominibus, nisi sit singularis quidam qui ab æternis seculis fuisset, ipsum hominum genus sine initio esse non potuisset. Primus itaque iste humani generis parens, cùm genitus non fuit, aut creatus aut infectus; si creatus, ad Deum qui omnium sit Author pervenimus; si infectus, ergò & immortalis. At naturæ lege omnis homo mortali conditione nascitur, & nemo est qui mortalem se non sentiat. Si ergò quis immortalis sit, adeo ut neque ortum habuerit neque interitum habiturus sit, non homo sed Deus appellandus est, qui & ipse solâ præstantissimæ suæ Naturæ virtute semper vivit, atque humanum genus procreavit. At sit homo immortalis, quâ genus suum in alios propagare poterat ? Quis inquires ? ut nunc quotidie hominem hominem genitum videmus. Quis verò & istuc, cùm liberi nullo parentum consilio nascantur, imò cùm tantum absit quovis consilio in eorum fabricatione utantur, ut, quemadmodum omninò fiant, ipsi nequaquam intelligant. Et si fortasse vos Philosophi intellexeritis, vos quoque nullam artem adhibuisse intelligitis. Cùm itaque tantâ arte, nullâ autem

humanâ

humanâ fiant homines, quis sit iste artifex qui eos tanto artificio construxit quærimus, non ipse homo qui quid sit nesciat, ergo causa quædam homine superior. Sive itaque sempiternum hominum genus sive aliquando ortum statuas, eodem modo rem perfecisti? Si sempiternum, sempiterna fuit generationum series. Ista autem quâ causâ instituta fuit? Si nullâ dicas, istuc est quod quærimus, quî tam præclara quæ in corpore humano cernuntur phænomena sine causâ fiant; sin quâvis, aut cæca, aut intellectrice. Si cæcâ, eadem est quæstio. Si intellectrice, Deus est. Cùm verò æterna secula esse non possit hominum genus, nisi ut diximus sit sempiternus quidam homo, qui neque nascatur neque intereat, ejusmodi autem cùm esse nequeat, aliquando ortum esse dicendum est. Et si ortum, eadem est disputationis controversia, An causâ cæcâ an intellectrice? Cæca autem tantarum utilitatum quas dicturi sumus esse non potuit; sin intellectum habeat, rursus Deus est. Qui itaque generis humani æternitatem ita asseruere, ut à nullâ causâ ortum habuerit, primum hominem quendam esse, qui nunquam aut natus aut interiturus sit, asserere coguntur; quod cùm fecerint, deinde de cujusque ab eo nati ortu nihil dicere possunt, nisi cuidam causæ intellectrici ascripserint. Cùm itaque tum totius generis tum cujusque hominis causa sit, si sit Providentiâ prædita, Numen est; si sit expers, quemadmodum efficiat, disputemus.

SECT. II. Dicite igitur ô boni, quî primum humanum genus nascatur: Diximus, inquiunt. Qui verò vos estis: Olim inquiunt dixerunt tam Poetæ quàm Philosophi. Ita quidem, atquæ utri melius dicatis. Dicunt Poetæ è saxis à Deu- calione & Pyrrhâ post terga jactis mares & foeminas nasci:

*Paulatimque animâ calnerunt mollia saxa,
Et maribus nudas ostendit Pyrrha puellas.*

Juv. Sat. 1.

Dicunt Promethea primum è Terrâ finxisse.

*Quam satius Iapeto mistam fluvialibus undis
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.*

Ovid. Met. l. 1.

Dicunt Jovem Æaci filii virique optimi precibus commotum formicas, quæ in annosâ quercu vagabantur in homines mutavisse.

Ovid. Met. 1.7.

*Vota Jovi solvo, populisque recentibus urbem
Partior, & vacuos priscais cultoribus agros,
Myrmidonasque voco, nec origine nomine fraudo.
Corpora vidisti, mores quos ante gerebant,
Nunc quoque habent, parcum genus est, patiensque laborum,
Quæsitique tenax, & qui quæsitâ reservent.*

Dicunt denique homines glandium ad instar è quercubus excidisse:

Papin. Theb. 4

— *Quercus laurique ferebant
Cruda puerperia, ac populos umbrosa creavit
Fraxinus, & sætâ viridis puer excidit orno.*

Lib. 1.

An hæc tu credis? Adeone inquis delirare me censes, qui talia Poetarum portenta credam? Quæ ergò meliora attulerunt Philosophi videamus. Non alias profecto quàm quas Poetæ fabulas finxerunt. Sententias itaque recites. Complures autem narravere. Nemo verò uberius quàm *Diodorus Siculus* & *Censorinus*. Diodoro duæ memorantur sententiæ, aut eorum qui sempiternum hominum genus extitisse, aut eorum qui fortè aliquando ortum fuisse statuunt. De priori diximus, non ita sempiternum esse, ut quoque infectum sit, nisi sit primus omnium parens & inginitus & immortalis. Sin ab æternis seculis gignatur, vel à causâ rationis compote, quam Deum appellamus; velexperte, atque adeo ad alteram Physiologorum sententiam devolvimur, qui ut ibidem refert Diodorus, hominem è terrâ fortuito & sine Architecto prodiisse statuunt in quâ, cum mundi initio mollis & lutosa fuerit, atque post inflatam ac quasi fermentatam Solis calore superficiem, pustulæ quædam subtilibus pelliculis circumdatæ intumuerunt, è quibus tandem, cum maturum accepissent incrementum, omnia animantium genera eruperunt. Cum verò Terra subinde magis ab igne Solis constiparetur, nihil amplius majorum

jorum animalium in vitam producere potuit; sed ex mutuâ commistione singula, generari cœperunt. Quæ quidem inter *μυθολογούμενα* meritò recenset Diodorus, atque fabulæ similia, quam de Sole Rhodi amore capto & septem ex eâ *αυτοχθόνες* progignente memorat. Neque alia est, quam refert Sanchuniatho Phœnicum fabula, nisi quòd insuper animantes fortè in Terræ utero efformatos tonitruum fragore è pelliculis excussos fuisse addant. Censorinus autem repetitis prius Poetarum fabulis sic pergit. *Quidam ex ipsis sapientiæ Professoribus, nescio an magis monstruosas, certè non minus incredibiles rationum suarum proferunt opiniones. Anaximander Milesius, vidcri sibi ex aquâ terrâque calefactis exortos esse sive pisces, sive piscibus similia animalia; in his homines concrevisse, fœtusque ad pubertatem intus retentos, tunc demum ruptis illis, viros mulieresque, qui se jam alere possent processisse. Empedocles autem primò membra singula, ex terrâ quasi prægnante, passim edita, deinde coisse, & effecisse solidi hominis materiam, igni simul & humori permixtam. Hæc eadem opinio etiam in Parmenide, pauculis ab Empedocle dissensit. Democrito verò Abderitæ ex aquâ limoque primùm visum est homines procreatos. Seu (uti refert Lactantius) vermiculorum modo de Terrâ nullo ductore, nullâque ratione effusos. Nec longè secus Epicurus. Is enim credidit limo calefacto uteros, nescio quos, radicibus coherentes primùm increvisse, & infantibus ex se editis ingenitum lactis humorem materiam ministrantem præbuisse, quos ita educatos & adultos genus hominum propagasse. Id quod quoque cecinit Lucretius.*

Euseb.

περὶ εὐσεβ.
Lib. 1. Cap. 10.De die natali.
Lib. 1. Cap. 4.

*Crescebant uteri Terræ radicibus apti,
Quos ubi tempore maturo patefecerat ætas
Infantum, sugens humorem, aurasque petissens,
Convertebat ibi Natura foramina Terræ,
Et succum venis cogebat fundere apertis
Consimilem lactis.*

Hæccine credis? Mallem profectò per jocum cum Poetis sentire te diceres, quàm cum Philosophis usque adeo delirares; quam ergo malis sententiam eligas. Quid de Empedocle

pedocle censes ? Credisne membra singula primùm è Terrâ edita fuisse, tum deinde in corporis humani figuram coivisse ? At quo semine orta sunt, aut quis cujusque membri fabricationem perfecit ? Quis enim in brachio tam commodè musculos extruxit, ut omni motûs rationi inservirent ? Quis ejus extremitatem in digitos distinxit : Quis digitorum internodiis musculos perforantes & perforatos inseruit ? Atque cùm è Terrâ emerferit, cur potius humero se applicuit, quàm capiti aut coxendici ? Et denique quî cùm magno illius osse articuletur ? At tam excors esse nequis, qui credas singulis membris vitam aut motum aut quamvis functionem inesse posse antequam totius fabricæ aptentur. Quid ergo de Anaximandro ? Quicquamne lucri fieri putas cùm è mari nos potiusquam è terrâ emerfisse dixeris ? An facilius Tritones quàm homines gigni arbitraris ? Humani corporis fabricationem intueare, nihilque referre intelliges ubi extruatur, sed an quoquo modo sine Opifice extrui potuisset. Quorsum itaque fabulas fabulis accumulare pergas ? Cur enim non ab initio terræ incolæ gigantur ? Novum monstrum est ut è bestiis aquatilibus fiant terrenæ, atque ut pisces dum Terræ se assuescunt, tandem in homines mutentur. Missis itaque hujusmodi rebus nimium commentitiis, de solo ipsius hominis, quale animal eum nunc aspicimus, exortu perquiramus. Quid ergo tandem de Democrito & Epicuro, an homines vermiculorum more primùm è Terrâ fuisse procreatos ? Te verò Epicure, qui ipse cùm fungus sine acumine, sine doctrinâ fueris, qui quæ sit interior corporis humani fabricatio, seu an quæ omnino sit nequaquam intellexeris, & quanquam omnes vitæ beatæ rationes in ipso ventriculo posueris, tamen quæ sit cœlestis ista fœlicitatis sedes, homo oscitans, ut fuisti, explorare nunquam cogitaveris. Te inquam si tam fatuè & quovis porco ineptius balbutieris, mirari nequeo. Quis enim à te qui Diis tuis membra humana sive externam corporis humani speciem sine quovis membrorum usu aut interiori fabricâ tribuisti, meliora efflagitaret ? Sed miror potius hominem infantissimum, ut nobis pueris nutrices persuasisse memini, in hortulis Infantes nasci non credidisse. Tu verò Democrite, quem non modò virum doctum & acutum, sed & anatomicis dis-

sectionibus

sectionibus maximè exercitatum aiunt, tu inquam qui omnium animalium viscera inspexisti, tu qui venas, qui medullas, qui abditas quasque partes perscrutatus es, nihilne tu videre poteras quod opificis rationem efflagitaret? An quid imprudenter, quid non concinnè, quid non affabrè, quid non optimè constitutum reperias? Quot sunt in minimo quovis animalculo machinæ, quàm præclara cujusque officia, quàm innumerabilis partium varietas, quantus organorum apparatus, quàm congrua singulorum magnitudo, figura, situs, & dispositio, quàm apta ad invicem connexio, ut tametsi in exiguâ mole innumerabilia unâ claudantur Organa, tamen tantum abest esse alterum alterius impedimento, ut quodque mutuo cujusque auxilio adjuvetur. Quid ergò Artificis solertiam laudare posset, quod in animalium corporibus non reperitur? Quid tu ipse desiderares? An elegantiam, an utilitatem, an varietatem, an symmetriam? Dicas ergò quî tu ipse quicquam nisi in deterius immutare possis. Ne itaque Anatomicus cùm fueris Epicuri more de mirabilibus Animantium machinis, quasi nil nisi Offæ carneæ fuissent, nobiscum agas, sed singulas totius partes ut Anatomicum decet, percurrere, & tum dicas quemadmodum omnium vilissima quâvis causâ quæ ratione caruit, fabrefieri potuisset. At Lumbricorum more omnia è Terrâ effusa esse inquis. Quanquam autem præclara multa sunt in majorum gentium animantibus quæ in Lumbricis non reperiuntur, solum vilissimi istius Animalculi compagem, præsertim viscera, intestina, & organa vitalia aperias, & quî fiat sine Artificis solertiâ dicas; quod si dixeris, omnia quoque sic fieri concedemus. Primùm ergò totam compagem musculorum annularium catenâ constare reperies, quî fibris suis ad motum perficiendum contrahuntur & dilatantur: Deinde varios pedunculos inferiori parte fortiri, quibus obambulare & perreptare valeat: Tum in summitate dorfi varia foramina, quæ pulmonum & trachearum ad instar inspirationi inserviunt. Si verò ab externâ compage ad intestina progredieris, primùm Proboscidem, quâ Terram perforat, deinde oris hiatum omnibus suis se alendi instrumentis instructum, invenies, superiùs cerebrum, inferius œsophagum, huic proximum cor, cordi

V. Cl. Willis.
de animâ
Brut. C. 3.

vasa spermatica, his ventriculum in tres regiones divisum, horum infimo, intestinum ad caudam usque exporrectum, à caudâ rubum quendam, qui hepatis munere fungitur, ad ventriculum perreptantem, ne quid de venis, de arteriis, de nervis dicam, quæ per totum corpus ad sua quæque munia obeunda disponuntur. Hæc omnia cùm perspexeris, de bove, de elephanto, de homine nullâ te solitudine urgebimus. Nobis itaque animalium istiusmodi vilissimorum ortum exprobrare desinite, neque quod eorum Natalibus non adfuerunt Nutrices, nullius curâ edita fuisse putetis. Sed ab iis exordium ducentes si eorum ortum sine ratione explicare possitis, ad nostrum genus progrediamini. Denique cum *Myrmecidis* opuscula absque Opifice perfecteritis, tum, neque ante, quàm *Dædali*, *Zenxidis*, & *Polycleti* opera sine artificio fingi possent dicere pergatis.

SECT. III. Ne verò vobis hâc durâ conditione nimium devinctis præripiatur omnis disputandi facultas, è vinculis eximemus, atque igitur solum quemadmodum homines gignantur dicite. Mundi ergo initio locis quibusdam paludosis tumores sive uteros quosdam è limo calefacto increvisse, quibus tandem perrupti omnium Animantium genus, etiam & homines editos fuisse dicitis. Cur verò solo Mundi initio? Cur non postea? Cur non hodie? Cur quæso tam subitò deferbuere Naturæ vires, ut quæ primo seculo omnia animalium genera procrearet, omnibus, quæ secuta sunt, nulla posset. Quæ enim sponte (ut ipsi opinantur) insecta, arbores, plantas atque id genus alia genuit, nunc quoque eadem gignit: Cur igitur in homine tantum deficeret ut per tot seculorum series, nullum sui Operis vestigium, specimen nullum exhiberet. Neque solo in homine, sed in omnibus aliis animalium speciebus obtorpuisset vis illa procreatrix. Num enim non mirum videatur Equos, Boves, Elephantos, aliâque immensæ molis animalia adeo ubertim è Terrâ olim effundi, per tot tamen seculorum series ne quidem aut selem aut canem aut passerem inde erupisse. Quæ inquam tam subitæ mutationis causa esse potuit? Aut si tantum primâ Mundi ætate Natura fortè defecerit, cur quæso ab eo tempore nihil
magis

magis etiam nunc consenscens deficiat? Idem enim quolibet anno in Terræ frugibus procreandis valet, quod ante quinque millia annorum valebat; cur igitur, si ante complures annos homines genuisset, nunc quoque non annuatim gignat? Cum verò binos omnium parentes esse statuunt, Solem & Terram, uter quæso eorum consenuit? An Terra? Ita; Terra inquires olim omnium fœcunda fit temporis longinquitate effœta, ut quæ olim Animantia magna, nunc tandem nisi parva parturire nequeat. Sicut ager recens subactus suas fruges multâ luxurie effundit, qui tamen postea exhaustis viribus magis magisque languescit. At vos docebit quivis rusticus agrum, si à semente paululum requiescat, vires refarcire: Cur non igitur & ipsa Tellus? Quamvis enim Mater omnium appelletur, non tamen senectute ut solent mulieres sterilefcit, sed eandem, quam ab initio habuit, sui constitutionem conservat: Perrenni enim noctis & diei, hyemis & æstatis vicissitudine eadem conservatur calidi & frigidi, sicci & humidi temperatio, quâ solâ omnes fœcunditatis rationes continentur. Adeo ut eâ duntaxat sublatâ interiret omnis Naturæ vis prolifica; si enim aut calore superetur frigus, aut frigore calor, prorsus tolleretur debita ista temperatura quâ solâ rerum ortus perficiuntur. Cum itaque eadem sit semper Cœli temperies eadêmque Telluris dispositio, cur non iisdem in locis quibus olim, exoriantur magni puerorum proventus. Quam quoque sempiternam Telluris juventutem (referente Philone) sic demonstravit Critolaus; Οὐπω ἔπει ἀφ' ἧς ἡ γῆ γηγέακον, ὡς διὰ χρόνου μῆκος ἐστρωσται δοχεῖν. Ἀλλ' ἐν ὁμοίῳ μένει ῥεαζέσθαι αἰεὶ πῖσις ἢ ἐναργὴς τ' ἀδιασάτης ἔα' ἰδίῳ περὶ γλῶσσεσσι καὶ φασὶν αἰγυπῖον, ἢ τοῖς ἐποσίοις ὁμοερεῖς, τ' ἐκ τ' φθορᾶς ἡμάτων ὑπανίστη, ἔχλασται, ἡγεῖται διαναπαύσασθαι, τ' οἰκίαν δύναμιν ἀνακταται μέχρι παντελὲς ῥώμης, ἔτι ἀρχεται πάλιν τ' ἥρ' ὁμοίων γείσεως ἱσθῆς ἀφθόνως ἀπάσας ζῶων ἰδέαις ἀναδιδῆσθαι, &c. Terra certe nondum consenuit, ut præ senio effœta videri possit. Viget enim illa sui semper similis, ut ex indefessâ continuâque illius fœcunditate liquet. Irrigata enim vel fluminum stagnationibus, sicut Ægyptus, vel annuis imbribus exhaustas feracitate vires reficit, & quiete modicâ se resovet, moxque ut ante alimenta ubertim animantibus suppeditat.

Ita certè cui daretur pinnas alàsque sumere, & è sublimi campos collèsque inspicere, quomodo herbas ferant & pabulum, hordeum & triticum, aliàsque species varias, vel agricolarum industrià satas vel sua sponte provenientes. Præterea suaves auras è floribus isque divinâ arte pictis exhalantes; môxque deflexis ad arbores silvestres oculis contemplari populos, cedros, piceas, abietes, procera quercuum robora, quæ tum montes maximos tum pleròsque agros eorum radicibus subjectos opacant; agnosceret Terræ semper juvenescentis vigorem, quàm nihil diminutum sit è pristinis ejus viribus, ergo nunc quoque homines pareret, si unquam antea parvisset.

Quid ergo si non Terra fatiscat? An Sol consenuit? Sole autem nihil immutabilius: ipse enim per omnia secula eadem ad momentum usque incitatione fertur; eodem lumine colucet; easdem tempestates efficit, atque in aliis omnibus eadem vi, quâ ab initio operatur. Cur itaque in solis Animantibus deficiat? Quod inquiunt Pomponatius & Vaninus, non eadem sit corporum cœlestium dispositio. Atquæ corpora cœlestia non situ sed vi & calore in inferiora operantur; si igitur eadem sit virium potestas, cur non & iidem effectus? Utut verò Solem & Lunam, qui omnium principatum obtinent, ad eadem Cœli puncta quovis annuo cursu redire constat, atque adeo eodem planè modo dispositos fuisse. Reliquorum autem siderum influxus usque adeo perexiguus est & loci varietate tam parùm immutatus, ut in rerum naturâ perexiguum possit efficere, si quam omnino mutationem. Ita quanquam sydera fixa propter eorum in Orientem motum aliquot mensium spatio tardius quam antea oriantur & occidant, nihilominus Anni tempestates Solis utique per Zodiacum cursui allegatæ nihil omnino variantur. Atque igitur cum rerum inferiorum generatio, non à remotis istis, qui nostro Mundo non præsunt, perficiatur, cætera omnia pariter omnibus seculis nascuntur: atque eosdem fructus & arbores quas Terra olim, nunc ubique profert, idque iis in locis quos Cœli facies prorsus contraria intuetur. Cùm igitur alia omnia etiam in oppositis Terræ plagis eodem semper modo oriantur, unde quæso tam insignis virtutis animalium procreatricis mutatio eveniret, ut ne quidem rudia eorum tentamenta, quæ
olim

olim tantâ ubertate procreaverat, nunc sit procreando. Fac autem diversam Cœli posituram id effecisse, ut quæ animalium genera olim orta fuerant, nunquam iterum oriantur: cur non alia aliis formis gignat? An non mirum videatur cùm tot tam mirifica olim protulerit, atque sit eadem agendi virtus, ut jam nihil aut tale aut simile valeret. Quid autem multis, cùm omnium nugarum nugacissimæ sint Astrologorum nugæ? Nullâ enim ratione nituntur, nullâ experienciâ confirmantur, sed se solâ impudentiâ & anicularum superstitione tuentur. Et quidem omnem Artis stultitiam eo & acumine & iudicio redarguit magnus iste vir Petrus Gassendus, ut posthac Athei, si quicquam sapiant, in impietatis suæ defensionem accersire prorsus deserint; cùm quidem propriæ ipsorum Hypotheses, quantacunque sint fatuitate insignes, Astrologorum fabulis longè superentur.

*Phys. sect. 2.
lib. 6.*

SECT. IV. At si (ut loquuntur Poetæ) Cœli amplexu gravida fiat Magna Mater, quâ tamen ad partum conceptiones pervenirent? Materia enim seminalis, quæ ad hominem fabricandum apta est, nullam aut caloris aut frigoris inclementiam ferre potest. Quâ ergo insignem istam utriusque inæqualitatem, quæ inter medium diem mediamque noctem intervenit, impunè pateretur? Præsertim cùm in locis ipsi Solis viâ subjectis, ubi Terram hisce filiis auctam fuisse fingunt, non minor sit diei & noctis, quàm sit apud nos hyemis æstatisque inclementia: Die enim maximo Solis ardore uruntur, nocte summâ frigoris extremitate algent. Quâ ergo tantâ caloris & frigoris inæqualitate non labefactetur debita materiæ seminalis fermentatio, quâ aut impeditâ aut perturbatâ mox deletur omnis fœtus fabricatio. Ne quid dicam de roris delapsu, de pluviarum frigiditate, quæ facillimè, præsertim conceptionis initio, innatum semini calorem everterent. Quid deinde cùm ad partum pervenirent Infantes? Quo cibo vescerentur? Lactis humor (inquiunt) unâ cum iis è vesiculis erumpebat. Cur non etiam simul & Nutrices, fasciæ, & crepundia, & quicquid præterea eorum aut saluti aut voluptati inserviret? Quam breviter & argutè infantes lacte ali respondent!

Unde verò ministretur illos quid interrogas? semper enim si quid evenire dixerint, de physicâ illius causâ satis dixisse se arbitrantur. Cùm puer nascitur, lactari necesse est, unde autem lactis humor de die in diem suppeditabitur? fontes lactis scaturiunt ut in foeminis mammæ.

Lucret. lib. 5.

*Convertebat ibi Natura foramina Terræ,
Et succum venis cogebat fundere apertis
Consimilem lactis, sicut nunc femina quæque
Cum peperit, dulci repletur lacte, quòd omnis
Impetus in mammas convertitur ille alimenti.*

Ritu profectò vestrùm veteri, ut quicquid fieri expedit, id fieri sine causâ necesse sit. Si lacte caruerint Epicurei, illius copiam effundet Terra; vinum quoque & oleum si opus fuerit credo effusura. At Natura paravit. Ergo non tam dura noverca est, quàm tu esse conquestus es, cùm in suæ sobolis alimentum nutritii humoris fontes ex ipsis Terræ venis in agros induxerit. At quænam est ista tam provida solersque Natura, quæ tanto Artificio omnibus, quæ genuit, cibos tam commodos, tam uberes, tam parabiles comparavit, nisi quòd Naturæ nomine hic, quod & ubique sit, optimam Providentiam inducant? At sic in Terrâ contigit, ut nunc in foeminis. Id quoque veteri vestrùm comparandi ritu, si quid quod casu vos factum esse dicitis, eùm quovis quod solertissimâ Providentiâ effectum sit contuleritis, eandem fuisse utriusque rationem concluditis. Sic vos de constanti Maris æstu interrogatos eodem modo quo conservantur æquabiles cœlestium cursus dixisse memini, quasi isti, quibus in Naturâ mirabilius nihil reperitur, nihil mirabile in se haberent. Ita nunc si quemadmodum Terra Lactis succum fundat, quæratur, eodem inquitis modo quo animantia prægnantia fundere solebant, quanquam id solâ nec nisi solâ Providentiâ factum esse pollet, quò quæ genuit Natura, eadem in vitâ conservaret. Vos verò si solùm comparationem feceritis nullâ interim habitâ ad eam ratione, an conveniat, an toto genere discrepet, rem præclare gestam esse putatis, ut demum eò redeat totius ratio, sic in Terrâ Lac nullâ, ut in animantibus summâ Providentiâ com-

comparari. At si unà cum pueris fortè nascatur lactis humor, deerunt Nutrices quæ iis in os inserant, cùm ipsi nisi aliorum ope se nutrire nesciant. Atque etiam cùm perruptis vesiculis sit omnis Lactis humor in Terram effusus, unde iste illius penus conservari potuit, quo aliquot menses, quibus Infans projectus aleretur. Atqui hanc rem acutè satis differuit Lactantius. *Videamus (inquit) an idipsum quod disitant, fieri potuerit, ut homines nascerentur è Terrâ. Si consideret aliquis quandiu, & quibus modis educetur Infans, intelliget profectò non potuisse Terrigenas illos pueros sine nullo educatore nutriri. Fuit enim necesse quampluribus mensibus jacere projectos, donec confirmatis nervis movere se, locumque mutare possent; quod vix intra unius anni spatium fieri potest. Jam vide utrumne Infans eodem modo & eodem loco, quo est effusus, jacere per multos menses valuerit. An non humore illo Terræ, quod alimenti gratiâ ministrabat, & sui corporis purgamenti in unum mistis obrutus, corruptusque moreretur? Deinde quomodo vim immoderatam diurni æstûs & nocturni frigoris ferre possent? Nisi quòd ut inquit Lucretius*

De Origine erroris, l. 2. c. 12.

*Novitas Mundi nec frigora dura ciebat,
Nec nimios æstus, nec magnis viribus auras.*

Lib. 9.

Quasi noctis dieique vicissitudines Solis ortu & occasu non semper eodem quo nunc modo redirent. At sic semper philosophiam tractant asoti isti, quasi Solem nec occidentem unquam viderant, nec orientem, quì enim aliàs cùm Sol adesset, non eundem semper calorìs impetum, neque eandem, cùm abesset, frigoris inclementiam fuisse putarent? Cuiquam verò, quem unquam ussit nocturnum frigus incredibile videretur ut puer nudus atque frigido luto volutatus, totius anni spatio noctium ne quidem hyemalium inclementiâ enecetur. Adeo ut etiamsi primus iste generis humani parens sine parente nasci posset, tamen sine educatore mox à partu tot periculis & difficultatibus confictatus nutriri non potuisset. At denique si sic nata & educata fuerint animantia, quì cùm adoleverint suum quodque genus propagare possent? Quod inquiunt cùm Terra nimio Solis igne constipata tandem fatisceret, ex mutuâ commistione

singula

singula gigni cœperunt. Hoc etiam, ut soletis, arguté! Quid enim num prospexit Natura ista quæ primùm procreavit, ut effoetâ Terrâ ipsa se in suo quodque genere procrearent? An non ergo optima Providentia est, quæ istâ ratione omnia quæ genuit in omnia secula conservaret? Num nulla causa rationis particeps effecit? Id autem est quod quærimus quî tam providè & solerter fiat ut omne animal suam in suo quodque genere familiam propagaret? Cùm enim incredibili arte fiant omnia, parentum autem nullâ, an non planè sequitur aliâ quâdam causâ, quæ ipsâ & sapientissima sit & summâ artis peritiâ prædita fabricari? At vestri moris non est in causarum rationibus explicandis ad effectuum solertiam intueri, sed si quemadmodum fiant simpliciter narretur, quamobrem interim sic fiant nihil solliciti vos satis expediisse putatis. En ergo quàm præclare rem agitis: interrogantibus quî tam mirabili arte animantia suam sobolem procrearent, responsum est quòd gignendi facultate prædita esse contigerit. At unde ista gignendi facultas, unica res est quam quærimus. Quis enim cuique animali membra isti muneri inservientia donavit? Quis cujusque generis sexum duplicem effecit? Quis utriusque organa ita accommodavit, ut cùm in variis generibus varia sint, in unoquoque tamen altera alteris aptentur? Quis ea intus vasa fabrefecit, quæ materiam seminalem per multos longosque ductus elaborarent? Quis denique eam eadem facultatem dedit, ut se sponte in perfectum animal fabricaret? Istæ ergo omnia quî contingant sine Providentiâ dicite. Quid autem secum pugnantius dicere possitis, quàm ut nullâ causâ consultrice fiant, eâ tamen solâ ratione fieri ut animantium conservationi consulatur? Quod etiam cùm dixeritis, adhuc tamen superest dicendum quâ viâ & ratione res tota perficiatur. At ista vestræ Philosophiæ summa est, rem quamque sic fieri quod sic fieri contingat. Quâ verò physicâ causâ & quemadmodum quodque fiat erudita vestra natio, quæ ista imprimis pollicetur, & de istis maximè gloriatur, tam thraſonicis promissis se quicquam devinctam esse non putat.

SECT. V. Quorsum verò de his plura? cum sint ipsa per se putidiora, quàm ut redargui resellique mercantur. Neque equidem refutari quòd opus esse duxi, sed solum ut intelligatur quàm ridiculis & prorsus incredibilibus fabulis delectentur gloriosi isti omnium scientiarum fundatores. Quo facto, pueriles eorum ampullas, quæ quovis halitu distillantur, non ulterius sequemur. Sed cum tam præclaræ tamque indubitatae in omni corporis humani fabricâ reperiantur summi Artificii rationes, earum contemplatione admirabilem summi Opificis solertiam demonstrabimus. Non quòd in animo habuerim omnem totius fabricationis usum & ornatum explicare; istuc enim pro instituto nostro opus nimis prolixum est, cum ingens per se volumen effligeret. Atque igitur utinam cum ætas nostra viris doctis hisque Anatomiae peritissimis abundet, eorum aliquis idem nunc quod olim Galenus opus adornaret. Quanquam enim ille præclare opere suo perfunctus sit, adeo ut in omnibus philosophorum scriptis nobilius fortè nullum extet philosophiæ monumentum: Tamen cum tam multa & prorsus stupenda miracula in omni pene corporis humani parte nudius tertius inventa sint, si quis omnem illius descriptionem, qualis nunc habetur, per se exhiberet, præclarius certè nullum aut Numini aut sibi monumentum condere potuisset. Quod cum opus sit magis jucundum quàm arduum, & plus ingenii quàm laboris postulet, pium aliquem Philosophum aliquando suscepturum non diffido. Interim verò ne argumentum tam nobile penitus præteream, atque ut specimen quoddam exhibeam, tum quàm inartificiose ipsi Mechanici corporis humani structuram expediant, tum quantâ Artificis arte expediantur in eo omnia, unam rem sequar, de quâ hypothese minus fabulosam se comminisci arbitrantur; Corporis scilicet ductus & canales quos usus causâ non extructos fuisse volunt, sed liquore per eos fortè fluente excavari, non aliter quàm per agros aquæ ductus non naturâ parentur, sed ipsis aquis, quæ, cum eo fortè ferri contigerit, temporis decursu tandem sibi cavitates efficiant. Cujusmodi præcipue sunt Ventriculus & Intestina, Nares & Arteria Trachæa; venæ

De part. Anim.
L. I. C. I.

& arteriæ; cerebrum & nervi. Sic de priscis aliquot Philosophis refert Aristoteles, ut Mundum inquiring casu temeritatēque generant, ita quoque de ortu plantarum & animalium sermonem instituunt. Οἷον ἐν τῇ σπύραι ῥέοντι μὲν τῷ ὕδατι. καὶ λίαν γένεσθαι, ἔπειτα ἐκποδίζαν τὴν περὶ τοῦ σπύραι. τῷ δὲ πνεύματι. ὁμοιοποιεῖν τὸν μὴ τῆς ἀναρρήγναι. Ventrem nempe alvum, omnēque cibi & excrementi conceptaculum, dum per corpus humor perlaberetur effectum fuisse: & nares ex rupto patuisse, cum spiritus sive flatus transmearet. Quid ergo an talia ipse refellam? An quis ea refellere opus cogitet? si refellam, vereor ne ab iis ipsis, qui nisi refellantur de provinciæ fugā jactabunt, otiosæ atque inutilis industriæ arguar. Si refellere recusavero, novi quantos sint de eadem fugā edituri triumphos. Refellam igitur non quod opus esse arbitror, pudet enim tam otiosa non prorsus fastidire, sed tum ut meipsum tam jucundā contemplatione delectarem, tum ut admirabilem divini Opificis solertiam prædicarem: Nihil enim aut magis contemplari delectat, aut conditoris artem magis laudat, quam stupenda corporis humani in omni parte fabricatio. Dentur ergo vobis aquæductus vestri, quales humor quispiam nunc rectā fluens, nunc in sinus subinde flectens sibi excavare potuit. Quanquam quo fonte scaturiat, non intelligimus, neque quæ oris aperturam effodiat, nisi viam suam dum projecti Infantes in lactis fontibus jacerent, effecisse putetis. Quod si fieri posse dicatis, an dentibus quoque adversis munire dicetis? An linguam variis musculis instructam fabricare? An asperam arteriam, ne quid cibi in pulmones fortē incidat, operculo tegere? An œsophagi tubum tam concinnē terebrare? An omni fibrarum genere, rectis, obliquis, transversis intertexere? An ventriculi ambitum tam aptè cibis excipiendis excavare? Cur non potius simplici rectoque cursu flueret? quinam obstitere obices, ut eò cum venerit, se in ambitum diffundere cogatur? Aut si quid fortē obstitit, cur per œsophagum non reflueret? Aut si fortē Intestina aperiret, cur non in fundo ventriculi, in quem directo impetu delabitur? Et denique cum per partem sinistram ingrediatur, cur sibi ad dextram exitum idque in elatissimā illius regione aperiret. Quin & potuitne ventriculum tantā fibrarum varietate deli-

delineare, atque alias in orbem, alias in rectum, alias in obliquum ductas texere? An non dum unas radiaret, elueret alteras, aut potius qui recto cursu radios obliquos omnino delineare potuit? Potuitne utrique ventriculi orificio validum sphincterem circumduxisse? Potuitne animalibus, quæ tam perfectè molendi instrumenta non haberent, duplicem ventriculum comparare, ut cibus in altero aliquantum digestus, perfectè in altero excoquatur? Insuper quamquam aquæ defluxus canalem excavare potuit sinibus aliquot intortam, potuitne tamen intestina tot convolutionibus & gyris invicem complicata efformare? Quomodo toties supra se diverso canali redire potuit, nisi prius fistulæ, per quas remearet comparatæ fuissent? Quomodo per quam plurimos gyros ad imum pene delata non statim exeat, sed illico vestigiis versis, sursum ad usque ventriculum perreptaret? Potuitne solo præterlapsu tam numerosos lactearum meatulos in intestinis aperire, eosque eâ magnitudine juxta & figurâ, ut solas particulas tenuiores crassius relictis exugant? Potuitne numerosas valvulas, magnam præsertim illam colo juxta Ileum adnatam, in viam suo cursui contrariam apertas efficere? Potuitne motum peristalticum facibus deorsum per tot in sese redeuntes anfractus proliciendis ciere? Potuitne denique, ne omnia sequar, purior pars alimenti lacteis excepta sursum nullâ Providentiâ conductâ recto meatu emergere longoque ductu per Thoracem ad usque collum & humeros perreptare, ut in alteram, venarum scilicet, Canalem exoneretur. An nondum mechanicæ vestræ de aquæ ductibus stultitiæ pudet? Me sanè tandiu irrisisse pudet. Aliam ergo rationem de his vobiscum disputandi inibimus. Quemadmodum igitur simplici nostrâ philosophiâ sit tota rei fabricatio confecta audiat.

SECT. VI. Qui animalia in initio procreavit ipse idem sine nutritione ea conservari non posse intellexit, atque igitur ut quod fecit, quamdiu instituerat in vitâ permanere, conservaret, suis quodque nutritionis instrumentis instruxit. Atque primum os aperuit, quo alimentum intus susciperet, adversâ dentium phalange munivit, ut susceptum comminueret. Dentes duabus maxillis inseruit, quarum

superior immobilis, inferior quæ priori articulata motu prædita est, ut dum accedat & recedat, molendi munere fungatur. Quibus autem unum tantum dentium ordinem dedit, alterius defectum, in aliis, prout usus postulaverit, duplici ventriculo, in aliis multiplici, compensavit. Deinde Linguam in cibi potûsque deglutendi adminiculum adjunxit, gustûs facultate donavit ossi hyoidi tum ad firmitatem tum ad motûs gubernationem valido ligamento commisit. Oesophagum variis tunicis conflavit, & quamque tunicam variis fibris: Interiorem transversis & circularibus variè sportulæ ad instar è viminibus factæ intertextis tum ad sensationem tum ad robur, & quo magis grata fiat sensatio, lanugine quâdam ab usque faucibus ad usque ventriculum obduxit, ut gustûs delectatio totâ gulâ sentiat: Mediam spiralibus sursum & deorsum contrario ductu tendentibus & veluti cochleis oppositis se mutuo interfecantibus, ut alteris deglutitionis, alteris expuitionis opus perficeret. Extimam, quâ ventriculo aliisque visceribus ad omnium stabilitatem connectitur. Variis deinde musculis variâ se movendi potestate præditis, quorum juncto opere cibaria attrahit, circumvenit & deorsum pellit. Et quo facilius fiat deglutitio, ad Linguae radicem glandulas posuit, quæ totius fistulæ cavitatem leni & blando liquore irrigarent. Per Thoracem longo itinere & sui securum & aliis innoxium duxit; securum, tum quod viâ undique ossibus conclusâ incedat, tum quod sine vertebra alligetur: Innoxium, cum ut visceribus Thoracis inquilinis præsertim Arteriæ magnæ locum cedat, se hospitis modestiâ à recto ductu in obliquum convertat. Dum Diaphragma mirâ ratione perforans in ventriculi regionem proficiatur, qui in loco nullis ossibus circumdato idcirco situs est, quo facilius, id exigente sui officio, extendatur. Ventriculi cavitatem ut publicæ coctionis Culinam & Promptuarium paravit, & propterea illius orificium inferius non directè superiori supposuit, sed cum alterum parti sinistræ connectatur, alterum non modo in dextro latere, sed & elatiori illius parte situm esse curavit. Ne si in fundo, cibi incumbentis pondere sese aperire stimularetur incoctumque elabi permitteret, nunc verò cum nihil nisi per acclivem ascensum egredi-

Gal. de usu
part. I. 6. c. 5. 6.

egrediat,ur, alimenta non nisi perfectissimâ concoctione elaborata ad Intestina transmittuntur. Utrumque insuper fibris orbicularibus donavit, quibus se & occludere & referare valeant, ut stomachus utrinque clausus suo munere commodiùs perfungatur; quippe si sursum apertus fuerat, calor & spiritus elevati sursum dissiparentur, atque igitur Ollæ operculum imposuit. Si deorsum, alimenta necdum ritè excocta Intestina subirent. Inferius tamen Orificium superiori laxius constringitur, ut Chylo satis cocto leviter sollicitatum, eum effluere patiat. Meatum tamen arctiorem fecit, quòd cum per oesophagum alimenta dura, aspera, magna nec multum contrita in ventriculum deferantur, hic *οἷον πλωρὸς ἡς δυνάμει*. (inquit *Galenus*) *ut Janitor quidam fidelis*, unde nomen traxit, alimentis nisi ritè excoctis & comminutis in Intestina transitum non concedat. Ipsum ventriculum, tribus, iisque validis membranis contexuit, quo ad melius perferenda ciborum onera, & concoquenda robustus fiat. Primò lanuginosâ istâ, qua tum cibi particulæ, ad concoctionem faciliorem detineantur; tum deinde vasorum extremitates à periculo quovis defendantur; tum denique succus acidus quo præcipuè fermentatio peracta est, in eo hospitet. Alterâ carnosiori, quâ præcipuè ventriculi substantia constituitur, atque ad meliorem operis sui functionem variis fibrarum ordinibus donatur, rectis quibus sursum aut deorsum contrahitur, transversis quibus ad utrumque latus, utrisque autem, ut commodius alimentum excipiat, exceptum concoquat, concoctum supernè aut infernè, ut opus fuerit egerat, & cibo denique perfunctus se contrahat. Tertiâ crassiori, quæ & totius ventriculi integumento sit, & cum aliis partibus connectat; quæ etiam singulari quodam Artificio minor sit interioribus, quâ ratione in fibras & sulcos colliguntur, quibus Chylus hic illic in varias portiones dispersus, multo facilius quàm in eadem mole simul accumulatus concoquitur: sic enim in bibonibus, qui nimîa humiditate rugas istas eluunt, Medici concoctionem labefactari & penitus everti experiuntur. Denique ut in Ventriculi fundo quidam scateret liquor acidus prospexit, cuius vis exolutrix concoctionis opus conficeret, atque igitur

De usu. part.
l. 4. c. 7.

eum pluribus circumquaque veluti focus scitè admodum circumdedit; supra corde; subius pancreate; antè omento; postè aortâ venâque cavâ; dextrorsum hepate, sinistrorsum liene; quorum calore in concoctionis negotio egregiè adjuvatur, istis enim malè affectis eo semper malè perfungitur. Intestina denique numerosis convolutionibus circumduxit, tum ut prolixo transitu succi nutritii secerantur, tum ut ne continuâ fæcum expulsionè interpellèmur. Anfractus hosce variis ubique plicellis tornavit, quò commodius chylum præterfluentem, remorentur. Atque igitur interiores tunicas exteriori triplò longiores fecit, quo cùm in quam plurimos sinus & sulcos corrugantur, Chylum impediunt, ne celeri nimis cursu pertransiret, antequam succus nutritius in venas lacteas satis transcoletur. Unde intestina cujusvis hominis, cui insunt, altitudinem Anatomici sexies plus minus superare consentiunt. Fibras per omnes eorum convolutiones exporrexerunt, tum annulares tum rectas invicem ad angulos rectos secantes, quarum contractione dum aliæ in angustius, aliæ in decurtatius constringuntur, chylus in vasa lactea exprimitur, atque fæces deorsum urgentur: dum enim superior pars contrahitur, inferior simul relaxatur, quæ cibis ideo repleta uberiorem chylum in lacteas immittit; & simul ampliorem locum reliquiarum depulsioni præbet. Qui quoque motus Intestinatorum proprius musculis abdominis continuâ respiratione sursum deorsumque commotis maximè promovetur. Cùm enim quâvis inspiratione contrahatur, abdomen intestina constringit, ut quæ in iis crassa sunt deorsum impellantur; quæ magis spirituosâ, in hiantia vasculorum lacteorum oscula absorbeantur. Atque igitur quatuor musculorum *paribus* diverso situ positis instruitur; obliquis descendentibus, obliquis ascendentibus, rectis, & transversis, quorum motus sic institutos esse in se quisque ferè experiri potest, ut *prima paria* quâlibet inspiratione thoracis intumescentiâ contracta abdomen elevent, quâ dum intestina contrahunt, alimenta deorsum propelluntur; *secunda paria* situ contrario posita, cùm omnis musculus versus principium moveatur, deorsum comprimant; *tertia* denique & *quarta* cum secundis motu suo semper con-

spi-

spirantia, ventrem quoties intumescit, fortiùs constringant. Adeo ut peritiores quidam Anatomici magis his quam innatâ Intestinatorum vermiculatione ciborum concoctionem & reliquiarum expulsionem promoveri censeant. Tum porro intestinis omnibus mirabili arte Mesenterium intertextuit, ut invicem alligaret, atque ductus sanguiferos ad illa deduceret, quod quidem arte tam mirabili comparatur, ut cum sex circiter ulnarum sit Intestinatorum longitudo, à peripheriâ istâ quæ à Centro spithamam tantum distat, comprehendantur: Quæ itaque in singulis palmis in multas plicas collecta duodecim circiter palmos intestinatorum complectitur, quo fit ut in parvo & angusto spatio tantæ Intestinatorum convolutiones distinctim & sine confusione serventur. Omento deinde operuit, ut ea omnia blando suo calore & pinguedine foveret, quod idcirco, inquit Galenus, simul fit & densum & leve & calidum; densum quidem, ut intus includat innatam caliditatem; leve autem, ut sine dolore & pondere calefaciat; calidum, quia tale oportuit esse quod calefaciendi causâ factum est, & propterea vasis sanguiferis densè consutum & copioso sanguine perfusum esse videtur. Adhæc, Intestina omnia innumerabilibus obicibus passim munivit, præsertim magnâ istâ valvulâ inter Colon & Intestinum tenue appensâ quâ omnis fæcum regurgitationi via obstruatur. Tum omnium extremitatem rotundo musculo circumduxit, ne alioqui impuræ cibi reliquæ spontè, inopinatè, & continuè effluerent. Denique per omnes Intestinatorum convolutiones innumerabilia venularum ostiola circumquaque aperuit, quibus quicquid in Chylo sit purioris Alimenti absorbeatur. Quæ viis usque adeo cæcis & obliquis inter Intestinatorum tunicas occultavit, ut neque ullâ vi spiritus vini, neque aër follibus immissus (ut clarè expertus est vir solertissimus) per easdem viam invenire possint. His autem absorptus cibus per varias glandulas de viâ attenuatus tandem ad magnum receptaculum tanquam ad commune promptuarium deferatur, quod, ut faciliior ei cum sanguine commeatus fiat, inter Diaphragmatis tendines constituitur, ut eo quâlibet inspiratione contracto succus lacteus sursum exprimatur. Unde igitur longo per Thoracem ductu ad usque venam subclaviam

V. Willisi
Pharm. rat.
l. 1. c. 2.

De usu Part.
l. 4. c. 9.

Dr. Lower de
Corde, c. 5.

viam delatus suum tandem sanguineæ massæ, ut mari flumina, vectigal persolvit, & ne itinere fatiscat, glandularum multarum lymphâ ubique diluitur, atque quo tutior & apertior sit eidem via, ductus per quem transit, duplici canali per totum fere tractum fertur, quæ etiam commercium inter se passim tuentur, ut si fortè alter obstruatur, Chylus per alterum viam inveniat, atque commercii beneficio obstructum aperiat. Denique ne uspiam chylus redire possit, exigua ista vasa valvulis ubique muniuntur, præsertim ductus thoracicus, cùm tramite propemodum recto ascendat. Neque magno hiatu, sed plerunque pluribus ostiis, tot inquirunt nonnulli, quot in mare Nilus, in subclavias exoneratur. Atque ne sanguis à venâ jugulari & axillari præterfluens illius influxum impediat, ab isto latere totus hiatus valvulâ præmunitur.

SECT. VII. Utcunque autem mirabilis sit longa & fere immensa ista aquæductûs fabricatio ut cujus ope humor nutritius per tot septa & anfractus ad tantam utilitatem deducatur, multo tamen majorem admirationem in se habere videntur variæ istæ, quæ juxta sitæ sunt, fermentationis scaturigines, quæ nisi in rivum hinc inde deductæ præterfluentem humorem amœnâ aciditate imbuerent, non iste, qui nunc, liquor generosus, sed vappa quædam omni spiritu effœcta in venas effunderetur, aut potius in viis angustis & capillaribus nullâ lymphâ dilutus suâ crassitie concrescens stagnaret. Atque primùm ipsius Ventriculi fermentum, undecunque ministretur, sive à sanguine arterioso, sive succo salivali, sive Chyli reliquiis, sive spiritibus nitro-aëreis, sive ab omnibus simul, sive unâ cum omnibus aliâ quâcunque ratione, mira est ista quam habet concoquendi facultas, quæ quanquam viscerum calore præclarè admodum adjuvetur, ipsa tamen præclariori quâdam ratione perficitur; cùm enim vehementi nullâ ebullitione, qualis est aquæ ebullientis tumultus, peragatur, cibi tamen qui super igne vehementi totius diei coctione emolliri nequeunt, in ventriculo paucis horis in cremorem exolvuntur. Quem chylicationis gradum adepti mox ad perfectiorem digestionem intestinis amandantur, quo simul

ac profecti sunt, novis fermentis imbuuntur, bile ab hepate delatâ, & succo acido è pancreate, è quibus sicut sale & aceto commistis nova nascitur effervescencia, quâ tum ulterior chyli provehitur separatio, tum urgetur sæcum expulsiô. Quâ itaque causâ hepatis substantia innumerabilibus acinis glandulosis componitur, in quos materia subacida in Lienis glandulis (cujus quoque substantia nihil aliud esse comperitur quàm glandularum racemus) sanguine per arteriolas & spiritibus per nervulos cuique infusus confecta per venam splenicam ad hepar fertur. Ubi sulphureis particulis ibidem excoctis affusa, fit bilis ad Chyli in Intestinis fermentum idonea, quæ per innumerabiles venarum radices ad *folliculum* & *porum biliarium* delata atque inde in *ductum cholidochum* defluens circa *duodeni* finem intestina ingreditur, ibique *succo pancreatico* commista mox provinciam suâ defungitur. Qui succus in minusculis Pancreatis nodis (cùm sit iste quoque uvarum racemus) non aliter ac fit in Liene è sanguine arterioso & spiritibus excoctus exiguo ab unoquoque rivulo in magnum ductum medio situm deferitur, atque inde versus intestina delatus cum *bile* commiscetur. Utraque autem coeuntia tam promptè & celeriter suâ fermentationis provinciam perfunguntur, ut Intestinum istud, *chylo* citissimè in *lactea vascula* propulso, plerunque vacuum & jejunum reperiatur. Quæ vasa, ne chylus in iis ob crassitiem suam aliquando stagnaret per innumerabiles *Mesenterii* glandulas decurrunt, & pleraque per magnam istam in ipsius centro sitam deducta tenui lymphâ diluuntur. Atque inde in Chyli receptaculum delata, in illud tanquam alvum communem succum suum exonerant, ubi novâ succi lymphatici admistione attenuatur. Quem succum accuratiores quidam Anatomici diligenti autopsiâ eâque microscopio adjutâ edocti è variis glandulis per universum corpus undique diffusis excretum esse aiunt. Atque primùm innumerabilia vascula ex hepate, è liene, è pulmone, necnon ex aliis omnibus glandulis conglobatis exoriri, iisque acidiusculâ quâdam qualitate donari, atque partem maximam in vasa chylifera, reliquam in alias venas deferri. Ad illa, ut chylum Cor mox ingressurum salis suis particulis attenuaret, ad has, ut sanguinem venosum longo

per corporis ambitum itinere spiritibus suis effœtum novâ fermentatione recrearet. Atque hâc ratione varios in visceribus istis fermentationis fontes comparatos esse præter oculorum fidem certissimâ Medicorum experienciâ comprobatur, cùm istis malè se habentibus miræ excitentur in sanguine tragœdiæ.

Nunc ergo, vos Aquæductuum Magistri, censetisne tam mirabiles atque opportunos laticis circuitus sine (sic inter Romanos appellabantur aquæductuum in Urbe Curatores) *Aquario* quodam confici potuisse? Si quas unquam vidistis *machinas hydraulicas*, nunquam certè pari artificio & solertiâ confectas vidistis. Saltem ne iterum singula totius machinæ artificia percurram, quid quæso vos de fonticulis istis existimatis, quibus tum à Cerebro tum à sanguine humores idonei ad varios fermentationis fontes devehantur? Nihilne est quòd nervi & arteriæ à diversis fontibus tracti & profecti in omne corpus eâ constantiâ eâque subtilitate ducantur? Nihilne est quòd tam mirabili surculorum varietate utrique ad singulas pervenirent, si enim nervi sine arteriis, aut arteriæ sine nervis eo usque pertinuissent, materiam nullam fermentationi aptam suppeditassent? Denique nihilne est, cùm innumerabili partium multitudine corpus fabricetur, quarum perexiguæ sint multæ, ad singulas nutrimentum deferri, idque non modo per subtilissimos canales, sed etiam à diversis fontibus; ita ut quanquam vasa sanguifera surculos suos ritè in partem quamvis emisissent, nisi etiam capillares nervorum ramusculi eandem succo nervoso irrigassent, & vicissim, periisset omnis animalium nutritio & incrementum. Inter Medicos disputatum memini Corpus latice nervoso an sanguineo nutriatur, atque à doctioribus conclusum ab utroque nutriri; at mihi satis est sine utroque nullum perfici posse nutrimentum, etiamsi enim nullus per nervos transeat succus nutritius, nisi tamen per eos spiritus animales in omnem partem ferantur, sine iis nulla confici posset actio vitalis, & nisi crassior quædam è sanguine materia suppeditetur, solis spiritibus fieri non posset, neque succo isto quo convehuntur debitum cujusque partis incrementum; cùm igitur utrique tantâ necessitate debeatur omnis animalium nutritio vitæque conservatio, hoc est, inquam

quam, quod satis nunquam mirari possumus per utroque in innumerabiles ramos & ramusculos ubique sparsos minimæ cuique parti alimentum impendi. Omni autem Aquæductûs apparatu confecto, periisset totius Artificium, si unum Instrumentum defuisset, quod nisi ut vestram fatuitatem irriderem, propter rei levitatem penitus præteriissem: Quippe extructâ omni quam descripsimus machinæ fabricatione nisi quoque nervuli undique per ventriculûm præsertim in Orificiis diffusi ipsius vellicationem Cerebro, quod unica sensationis sedes est, communicarent, nulla fieret fames aut cibi sumendi appetitus. Istis enim præcis cum inediâ laborarent animalia, se solum languere & debilitari conscia fuissent; illius autem causam non aliter quam in morbis aliis, quibus debilitantur vires, intelligerent; neque nisi hac inter ventriculûm & Phantasîæ sedem communione monita unquam de cibo ad vires instaurandas sumendo cogitarent. Solum ergo hunc Gryphum egregii vos Sphinges solvite, quî cibus primûm in mentem venerit; quo ænigmate soluto, quî viam sibi ab ore in cor aperuerit nunquam à vobis perquiremus.

SECT. VIII. Atque adeo omnem Aquæductûs primi cursum huc usque permensi, nunc tandem istum sanguinis, alterum sequamur: Qui priori eo mirabilior est quod illius latex non simplici cursu sed circuitu feratur. Chylus enim sanguini illapsus unâ cum eo per venam cavam in dextrum cordis ventriculûm fertur: inde per venam arteriosam in pulmones: è pulmonum parenchymate per arteriam venosam in ventriculûm sinistrum, inde per arteriam aortam atque omnes arteriarum ramos & ramulos in omnem corporis ambitum, ubi capillares venularum propagines subiens per eas eodem quo prius orbe circumfertur: in circulo autem ubi incipiendum sit minus certum videtur. Ego verò non à Chyli in sanguinem influxu sed à Corde incipiam. Quanquam enim sanguinei laticis dispendia continuâ Chyli instillatione refarciantur, tamen prima illius circulatio solo Cordis motu inchoatur. Neque nisi prius Corculum vitæ fundamenta jecerit, quodvis suppeditatur Ali-

mentum. Quippe in cujusque Animalis ortu vitæ Choream à cicatricula quâdam (quæ postea in cordis fabricam perficitur) duci videmus: cujus pulsû prima totius corporis stamina atque rudimenta ducuntur. Scilicet liquor primordialis vesiculæ inclusus cùm calore exagitetur, eam suo motu distendit, quæ cùm muscularis substantiæ sit, rursus seipsam contrahit, quâ constrictione liquor turgescens exitum quærit, atque adeo per canales viam sibi fabricatur. Cùm igitur solâ Cordis compage primùm oriatur sanguinis circulatio, semperque per totum vitæ curriculum conservetur, en quam incredibili & prorsus divinâ arte in tam egregii muneris functionem comparatur. Atqui tamen prius (si placet & quidem decere videtur) præstans & acutum Harvæi ingenium admiremur. Qui primus ingens hoc mysterium, quod ab orbe condito in Democriti puteo demersum delituerat, non modo in lucem extulit, sed & eâ perspicuitate demonstravit, ut cùm summa Europæ ingenia rei novitate quasi perterrita, aut potius ob tam præclaræ inventionis gloriam invidiâ commota agmine factò contravenire conspirassent, omnes contradicendi vias quâ se adoriri possent, ipse planè præoccupaverat, & quidem doctior nemo ei se adversarium fecit, quem non statim temeritatis suæ pœnitebat, atque adeo ne reliquos memorem (erant autem magno numero) Magnus ille Gassendus (vir cùm summo ingenii acumine tum omni eruditionis copiâ admirabilis) quàm invictus sit Harvæus nullisque telis sauciendus acerrimo suo factò in eundem impetu, prorsus tamen inani (imò quidem contemnendo) exemplum edidit. Ut sanè in duobus egregiè lapsus fuisse videatur vir alioqui semper victor, & cùm Epicurum defendere & cùm Harvæum oppugnare voluerit. Atque utro turpius exitu ceciderit difficile est dictu, cùm pariter infœlix cœptum sit manifestam falsitatem tueri atque perspicuæ veritati bellum inferre. Atqui præter hos qui se apertos hostes præstiterunt, alii fuere qui ipsâ rei perspicuitate victi eam non sunt ausi labefactare, cum tamen eam uno homine simul inventam & perfectam (quod alii cuivis præclaræ inventioni nunquam antea contigerat,) aut præ invidiâ non ferrent, aut ut ipsi gloriæ participes fierent, Harvæanam hypothesin multis immutare & corrigere

gere laborarunt, atque successu tam infœlici ut post omnes conatus atque innumerabilia experimenta de phœnomeni veritate facta, nihil quod cujusvis momenti sit ab ipsis sententiâ nisi in pejus immutatum reperiatur. Adeo ut tandem accuratiores omnes, quotquot argumentum majori diligentia tractavere, omnem quæstionis veritatem ipsis Harvæi opinione comprehensam fateantur, atque ut innumerabiles alios præteream, acutissimus Lowerus, qui quanquam Harvæo principi argumenti inventionem, vix tamen tractandi acumine ei secundus accessisse videatur, hic inquam variis atque clarissimis de novo factis experimentis, tandem rem totam in eum quo reliquit Harvæus, statum reduxit, atque quædam quæ Harvæus optaverat, præsertim quanta sit sanguinis per cor transeuntis mensura & velocitas computationem in hypotheseos perfectionem accumulavit. Horum itaque vestigia plerunque sequar, quanquam nisi viam compendiariam quærerem, his virum cum optimum tum doctissimum Entium accensuissem, qui Harvæi hypothesein non modo sui judicii acumine defendit, sed & singulari sermonis nitore ornavit, cum verò disputando occupetur, (& certè nemo unquam aut facetius aut acutius disputavit) nobis non licet esse tam prolixis ut vela in immensa disputationum maria pandamus, sed nostro instituto satis est, qui sola quæ prorsus certa sunt sequimur, si ad explorata ipsius hypotheseos litora navigemus. Sic ergò primi Inventoris cursum tenentes è portu solvamus.

SECT. IX. Primùm igitur ipsum cor musculus esse & motu musculari donari, tum à totius fabricâ tum à partium i. e. fibrarum & tendinum structura demonstravit. Cum autem musculi alii omnes systemate geometrico fabricentur, Cordis fabrica, cum sit idem in corpore quod Sol in Mundo, fons & princeps vitæ, multo solertiori quam cæteri omnes instrumentorum apparatu ædificatur. Primùm enim omnia illius ostia in basi confita tendine stipantur, in quem fibræ spirales, aliæ ab exteriori illius ambitu, aliæ ab interiori ductu opposito deferuntur. Quæ quo commodiùs cordis parietes constringant, in ipso ejusdem cono in unum eun-

demque nodum contorquentur. Sicut enim musculi alii duplici tendine & fibris intermediis constant, ut si in quamlibet partem contrahantur fibræ, tendo istâ contractione arctius constrictus illius motum sequatur. Ita cor, duplici fibrarum spiralium, quæ tam in illius cono quàm basi terminantur, ordine constituitur, quæ contrahi nequeunt, quin cordis ventriculos constringant & extremitates propius adducant; cum verò Basis loco suo nequeat moveri, quod vasis suis egredientibus & ingredientibus suspensa teneatur, versus eam conus erigitur. Quâ continuâ fibrarum contractione fit ea cordis constrictio sive systole, quæ tantâ vi sanguinem etiam in omnem corporis ambitum impellit; eâque solutâ fit ea relaxatio sive diastole quâ cor sanguinis irruentis influxui aperitur: Quo influxu rursus contrahuntur fibræ, quâ nova systole perficitur, eâque perfectâ novæ apertioni relaxantur, atque adeo continuâ hac contractionis & relaxationis vicissitudine mirabilis ista sanguinis circulatio per omne vitæ spatium conservatur. Cor itaque cum sit totius animalis pars *περὶ τὸν καρδιαν* his partibus instruitur, auriculis duabus, totidem ventriculis septo valido divisis, vasis quatuor magnis, in utroque ventriculo duobus, & denique undecim valvulis ad vasorum ostia summâ varietate confitis. Ipsæ autem auriculæ eâdem formâ eodemque geometriæ artificio quo cor ipsum, ut descripsimus, fabricantur, cum pariter ad sanguinis ingressum & egressum dilatentur & contrahantur. Tota autem machina capsulâ quâdam cingitur, eâ autem distantia quam pulsûs ratio postulare videtur. Quæ quoque ambitu suo liquorem serosum continet, quo cordis superficies ne nimio æstu exaresceret continuo humectatur. Atque ideo in brutis quorum viscera in diaphragma incumbunt, liberum relinquitur, ne diaphragmatis systolæ officeret; in homine autem qui erectus incedit, septo alligatur, ut ejusdem inter expirandum systolen adjuvaret. Deinde animalia quæ respiratione indigent, duplici sinu, quæ verò non respirant, uno duntaxat donantur; ut in iis dexter ventriculus solum sanguinis in pulmones respirationis causâ devehendi adjungatur. Quibus autem nihil necesse erat sanguinem è corde in pulmones deferri, iis dexter ventriculus, cum otiosus fuisset, non addatur. Atque cum in iis qui

utro-

utroque gaudent ventriculo, sanguis è sinistro in totius corporis ambitum vibretur, idcirco fibris longè & pluribus & robustioribus, quam dexter qui solum in pulmones impellit, constipatur. Porro cordis machina in corporis humani superiori parte situm obtinet, quo commodius liquorem sanguineum sursum in caput impellat, iste enim cum naturali pondere deorsum feratur, difficilior in altum tollitur, atque igitur vis ponderis distantiae ratione compensatur, cum brevior fiat sursum quàm deorsum impulsio. In animalibus ergo quæ pendulo capite victum quærunt, ipsum centrum occupat, quod in iis sanguis æquali facilitate in omnem partem vibretur. Quo autem vis vitalis eidem deferatur, duabus arteriis coronariis à basi ad conum per multos ramulos exporrectis donatur, deinde totidem venis, quæ sanguinem à nutritione residuum inde in cavam effundant, postremò singulari nervorum copiâ qui spiritus suppedient, cum enim musculus sit omnium robustissimus, atque perpetuâ agitatione occupetur, eximia spirituum ubertate opus habere necesse est, adeo ut impeditâ per ligaturam eorum viâ animal horrendis symptomatis & subitâ morte corripiatur. Hæc omnia sanè mirabili satis arte extruuntur, at nihil mirabilius videtur quam ipsa valvularum fabricatio. Quæ enim utrique ventriculo, ubi sanguis cor ingreditur, efformentur, eæ intus respiciunt, tum ut sanguinis regressum tum ut alteriorem illius influxum inhibeant, ne cor nimis copioso affluxu obruatur, & propterea non aperiuntur, priusquam sanguis antea cordi illapsus exprimatur, ut eodem momento quo illæ cordis contractione occluduntur, contrariæ, quæ foras spectant, sese sanguinis egressui aperiant, quæ mox ejusdem expansione clausæ, emissi refluxum impediunt; quibus clausis mox alteræ intus hiantes alternatim panduntur, ut proximus sanguinis fluctus cordi infundatur. Atque ita mirabili istâ alternatione omnia cordis officia custodiuntur, sanguinisque circulatio ritè peragitur. Quæ quo melius suis ostiis custodiendis muniantur, interior ventriculorum ambitus variis hinc inde columnis à septi inferiore parte assurgentibus intertextitur, quæ in valvulas superiores, quæ majori robore opus habent, terminantur, ut eas aut extensas sustineant, aut delabi patiantur, quo fit

ut

ut in omni systole, cono cordis versus basin adducto, inflata ipsum ventriculi orificium accuratè obturatum servant, atque in omni diastole ostium sanguini impulsò laxata aperi-
ant. Et denique quo commodior pateat sanguinis impulsui capacitas, in Cordis lateribus cavernulæ quam plurimæ subter istas columnas miro artificio elaborantur, quæ corde contracto ad usque ipsas columnas attolluntur, quo fit ut sicut quâlibet diastole ipsæ sanguine impleantur, ita quâlibet systoles vice eum omnem fortius ex se excutiant.

SECT. X. Sic autem confecto machinæ totius instrumento *περὶ τοὺς κῆκλιν*, illius impulsus cæterorum omnium motus faciliè consequentur: atqui tamen non minori artificio canalium ductus ad sanguinem devehendum quàm cordis fabrica ad eundem impellendum efformantur. Atque adeo primùm Aorta paulò supra cor incurvatur, cùm enim ipsum Cordis ostium rectà sursum aperiatur, & sanguis in canalem summo impetu vibretur, si ipse quoque rectà in eandem regionem duceret, sanguis nimis rapidè impulsus ipsum Cerebrum inundaret. Atque igitur Aorta primo exitu plurimum inflectitur. *Quo fit* (sicut accuratè descripsit Lowerus) *ut incurvatus iste angulus sanguinis ejecti impetum & primum ictum sustineat, & maximum ejus Torrentem versus Aortæ truncum descendentem dirigat, qui aliter superioribus Arteriæ Aortæ ramis nimis impenderetur, eosque plus satis distenderet, & impetu suo caput citò pessunderet.* Deinde duplici, seu potius quadruplici tunica, earumque alterâ valdè crassâ & validâ donatur, nescilicet sanguinis è corde vibrati impetu nimium laxetur, quemadmodum si solito vehementior fiat Cordis palpitatio, eam laxari experimur. Atque cùm venæ arteriis semper incubare soleant, tamen descendens cavæ truncus quandiu à vertebrarum duritie & corporis crebrâ flexione periculo obnoxius sit, infra arteriam se subducit, ut ejus incubitu se ab injuriis tueatur; quo cessante periculo, protinus emergit, atque ut solet, Arteriæ incumbit. Insuper cùm vasa sanguifera in divaricationibus suis ruptionis periculo sint admodum obnoxia, iis, ubicunque faciliior esse possit noxa, glandulæ tanquam pulvi-

pulvinaria supponuntur, quanquam enim ipsæ aliis provinciis iisque multo nobilioribus perfungantur, tamen præter peculiare virtutis munus, hoc quoque beneficium totius fabricæ solo situ conferunt. Tantum enim abest ut quicquam in corpore otiosum aut inutile reperiatur, ut nulla sit tam ignobilis particula, quam divinus Artifex optimo compendio pluribus officiis inservire non effecerit. Ne verò omnia sequar, quid mirabilius esse possit quàm ab unâ radice surculos in singulas totius systematis regiones tam rato & constanti ordine se dirimere, cuique opportuna & debita impensa dispensare, & ne qua pars suo pabulo fraudetur vias sibi in ipsis ossibus, atque potissimum per calvariam invenire? Quisquàmne dubitare possit varia ista foraminula eo duntaxat fine perforata fuisse, quo sive venulæ sive arteriolæ sive denique nervi per ea se insinuantes in varias undique corporis regiones ipsorum indigas propagentur? Si quid in toto corpore temerarium nullâque certâ lege constitutum videatur, id quidem de extremis & capillaribus vasorum surculis suspicari liceret, qui tamen eâ utilitatis ratione ubique disponuntur, ut cor ipsum ad vitam non magis necessarium videatur; sic quanquam adeo perexiguæ sint arteriolarum propagines quæ undique per cerebrum diffunduntur, ut longè omnem oculorum aciem fugiant, tamen nisi ipsæ materiam generandis spiritibus constanter afferrent, cerebrum non modò brevi flaccesceret, sed & facultas spiritus generandi, quorum solâ virtute vivitur, interiret; & quantâcunque alioqui solertiâ ceteræ totius structuræ partes fabricarentur, periisset omnium usus, si solum istæ tantillæ propagines defuissent. Quid quod denique adhuc mirabilius videatur dictas propagines per totum *ἐνθάδε* in varios ubique plexus stupendæ quidem tum subtilitatis tum utilitatis complicari, ut nempe puriores sanguinis particulæ per meandrulos istos oberrantes diuturniori morâ & angustiore transitu, in spirituum, qui soli vitam animali spirant, vigorem & puritatem excoquantur.

SECT. XI. Cùm verò laticem vitalem undique ab ipso vitæ fonte in extremum corporis ambitum deduxerimus, quâ viâ & quibus machinis in suum domicilium reducemus? Atquæ hic Anatomicorum peritia nos planè defecisse videtur; quanquam enim viam quâ redire posset, vim tamen quâ in eam impellatur nondum invenerunt. Artis princeps Harvæus è *venis capillaribus in parvas ramificationes & inde in majores motu membrorum & musculorum compressione exprimi voluit*. Atque sic equidem sanguinem vehementius per corporis poros, præsertim exercitiis & laboribus incitatum urgeri non dubito. At stabilius desideratur principium, quo tam constans atque perennis circulatio conservetur. Et quanquam per quietem diaphragmatis & musculorum motu respiratione facta etiam adjuvetur, adjumenta tamen omnia causæ principi accedunt; atque istæ est quam quærimus; neque enim muscoli respiratione commoti quicquam nisi in thoracis & abdominis cavitatibus valere possunt, nihil autem in artubus & membris exterioribus, quibus præcipuè sanguinæ reversionis initur consilium. Postremo ipsi solum sanguinis expulsionem non omnino reductioni inserviunt, atque istuc est cujus causam ab Harvæo desideramus, quid sit quod quiescentibus membris sanguinem in capillares venarum propagines impellat? Alii ergò per Anastomoses iter faciunt, atque viâ quidem brevissimâ, nisi reluctaretur Experientia. Contra enim Harvæus ipse oculatissimus ad *anatomias* fidem provocat, seque quâ potuit diligentiam perquisivisse, neque parum olei & operæ in Anastomosis explorandâ perdidisse testatur, nunquam autem invenire potuisse vasa invicem, arterias scilicet cùm venis, per orificia copulari. Cujus quoque opinioni suffragatur maximè accurata eruditissimi Needhami diligentia, viri non modo in suâ medicinæ arte sed & aliis politioribus scientiis peritissimi, *nullas inter venas & arterias Anastomoses deprehendi sed inter vasa ejusdem generis, arterias nempe & arterias, venas & venas*. Adeo sedula & provida est Natura ut sartum tectum sit illud magnum vitæ oportet, sanguinis circuitus. Ideoque nequis ei obex ex musculorum compressione aut capillarum obstructione contingat, mox alio diverticulo compensan-

Exerc. Anat. I.
l. 15.

Exerc. 2. ad
Riol.

De formato
fœtu c. 1.

*pensandas curat. Ubique igitur hæc in corpore occurrunt, nusquam tamen magis conspicua sunt, quàm ubi Natura publico muneri intenta fluxus sanguinei expeditioni prospicit. Præterea verò si sanguis ab arteriis in venas immediatè transiret, quì quæso in partium nutritionem facessere potuit, cùm in ipsam carnis substantiam nunquam perveniret? Denique si isto commeatu tuta & facilis sanguini ab arteriis in venas transeundi facultas detur, an quæso solertiori artificii ratione comparari potuit, quàm ut in tam innumerabili vasorum capillarium multitudine omnes omnibus tam accuratè inferantur, ut eadem facilitate sanguis ab uno in alterum transeat quàm in eodem tubulo feratur? Atque igitur vix quicquam in toto corpore magis conspicuè summi Opificis Artem exhibere videtur quàm ista anastomoseon multitudo, quàm tam providè sanguinis commeatus, sicubi fortè intercludi contigerit, conservatur. Alii ergo partim per ipsam carnis substantiam, partim per Anastomoses ab arteriis in venulas transire volunt. At verò de his an sint experientiam nos defecisse jam ante diximus, & si sint, quo fiant Providentiæ artificio. Ut demum nihil supersit nisi ut per carnis porositates permeare posset. Atqui hoc ipsum est quo Artem anatomicam nos defecisse diximus, nempe quòd nemo hactenus probabili quavis ratione explicuerit, quì cùm sanguis in substantiam prorsus laxam & nullà se comprimendi facultate præditam pervenerit, tam promptè in minimos venarum furculos impellatur. Cùm verò in venulas se insinuaverit, quomodo per eas iter denuò inceptum conficiet, cùm ipsæ nullà se movendi facultate donentur? Aut si motu isto *systaltico*, qualem iis inesse conjetcit vir doctus, se movere valeant, dum sanguinis influxu distentæ se restituant, adeoque eum versus cor impellunt, id pari fit mechanice artificio, quo cætera hujus machinæ instrumenta ad suum quodque munus extruuntur. His autem omnibus viarum angustiis & difficultatibus superatis reliquum quod superest iter septis & portis passim hinc inde constitit singulari Providentiâ à quovis periculo custoditur. Quippe plerisque venis valvulæ quædam tenuissimæ simul & densissimæ intervallo duorum, trium aut quatuor digitorum ab invicem distitæ appenduntur; ut ori-*

Mal. Thruston
de Respirat.

ficia versus cor aperta habentes omnem sanguinis refluxum intercipient. Quod quò tutius præstent, non lineâ rectâ eidem lateri sed adverso collocantur, ut si superior situm sinistrum habeat, proxima inferior paulò ad dextrum vergens disponatur; atque sic undique serie quasi spirali se invicem excipiunt, quo fit ut si quid una elabi siverit, id alicubi alteris sisteretur. Solis autem in venis non item arteriis reperiuntur, quod in iis sanguis sanguine è corde exploso vehementer satis à tergo urgeatur. Neque etiam venæ omnes huiusmodi custodiis muniuntur, sed ubique ut earum præsidio opus est collocantur; atque igitur in crurum & brachiorum venis præcipuè stativa faciunt, per quas sanguis infernè sursum trajectus, facile suo pondere nisi septis his ubique exceptus retrorsum laberetur. Et denique cùm vena jugularis interna apertissima sit sanguinis ad Cerebrum via, custodiâ omnium robustissimâ tanquam ad arcem aditus communitur, ne sanguis reclinato capite facile nimis ipsum cerebrum inundaret. Atque ita demum auxiliis hisce omnibus, quæ toto itinere posita descripsimus, sanguis non modò sine periculo, sed &, quod maximam in se admirationem habet, summâ cum celeritate circulatur: Quam concitatissimam esse conclusit Harvæus, at ipsam velocitatis mensuram inveniri solum optavit. Atque istam & invenit & accuratè computavit *Lowerus*, scilicet quâlibet horâ totam illius molem cordis ventriculos trigefies pertransire. Cùm enim ventriculi cavitas duas ad minimum uncias contineat, cum quâlibet systole omnem sanguinem expellat; (Eâ enim vi coarctari inquit ut si cono abscisso digitum immiseris, eum ipsâ manu vix tu ipse fortius comprimas) cùm denique quâlibet horâ duo millia pulsum ad minimum numerentur, sequitur uncias quatuor mille intra horæ spatium cor pertransire; unde ratione proportionis habitâ ad totius sanguinis molem, quæ rarò in homine ad viginti quinque libras accedit, perspicuum est totam vicibus triginta cor cursu repetito trajicere.

SECT. XII. Cùm autem machinam nostram divinâ arte confectam perfecimus, an vos vestras canales deducetis? Conari pudeat. Quid enim si humores, ubi fluere incipiunt,

piunt, meatum sibi efformare possent, an ergò tam exquisitam istam cordis fabricam efformare potuissent? An potuere duplicem in eo sinum in Animantibus, quæ respirant, extruere, in iis verò quæ non respirant, unicum? An non Causam quandam Intellectricem dextrum adjunxisse planè videatis, ut inde sanguis in pulmones respirationis causâ devehatur; quibus autem nihil necesse erat sanguinem è corde in pulmones deferri, iis dextrum ventriculum cùm otiosus foret nullique usui inserviret, non addidisse? Quid enim providentiæ solertiam apertius testatur, quàm operandi varietas, ut rei usus postulaverit? Potuere per omnem Cordis fabricationem varias fibrarum series, tam exquisitè ductu cochleato intexere? Potuere aut auriculas adeo appositè ad cordis basin aut valvulas adeo mirabili varietate ad ejusdem orificia apposuisse? Ad quemnam casum referetis, ut quæ dextro ventriculo, ubi sanguis cor ingreditur, efformantur valvulæ, eæ intus patescant; ut quæ ad venam arteriosam, per quam in pulmones defertur, eæ prioribus contrariæ foras respiciant; ut mutatâ vice quæ sinûs sinistri orificio adnascuntur, ubi sanguis in eundem deportatur, rursus intus aperiantur; ut denique quæ sanguinis è corde in Aortam explosi reditum impediant, eæ rursus contrariæ & foràs patulæ pendeant? Quicquamne Artificis solertiam magis desiderare possit, quàm tam opportuna rerum tam exiguarum varietas? Quid deinde, si sanguis è sinistro Cordis ventriculo in Aortam explosus canales sibi fabricare potuit, quid inquam de vasis pulmonaribus dicetis, quæ diu antequam quidquam per ea transire possit, extruuntur? Aut si detur canaliculos sibi excavare potuisse, an idcirco fistulam sibi circumducere, eamque tam exterius quàm interius lævigare potuerit? Aut si potuit, cur venis tunicam simplicem eamque tenuem & mollem; arteriis autem propius à Corde sitis duplicem, multoque crassiolem & solidiorem elaboraret? Potuitne valvulas passim intra venas ab earum tunicis tam commodè abraderè? Si quidem illarum Orificia contra ipsum sanguinis fluxum paterent, fingi potuit (vestrâ fingendi licentiâ) à venarum tunicis sanguinis impetu avulsas fuisse; cùm verò ita sitæ sint, ut semper cum sanguinis fluxu conspirent,

ut nempe si sursum ipse fluat, sursum & illæ patefiant; si deorsum, in eandem viam quoque respiciant, nullam aliam causam habere possent præter eam, quam sanguinis refluxu intercipiendo conferunt, utilitatem. Istæ autem ulterius exaggerare pudet, eximii enim isti rerum omnium usus quos jam ante in totâ machinâ singulisque illius partibus investigavimus, nimium omnes fortunæ & temeritatis partes præoccupaverunt. Factâ ergo mirabili Circulationis machinâ superest adhuc immensus Instrumentorum apparatus quæ sanguini expurgando instituuntur. Cùm enim partes illius puriores in spiritus animales atque partium nutritionem facessant, crassiores residuæ vappa factæ, nisi quoque amendantur, purum & perennem fluminis cursum crassitie suâ confestim impedirent. De his ergo solum dicite. Quid an nullo consilio vasa emulgentia secedunt? An nullo tam opportunè renes extruuntur? An nullo carunculas intus habent? An nullo surculi emulgentium capillares in eas definunt? An nullo ejusmodi poris perforantur, ut serum (utpote inutile) effluat, non effluat sanguis? Quorsum quæso urina renibus percolata per liberum & apertum spatium non depluat, nisi Causa quædam intellectrix ureterum fistulas eo fine comparasset, ut serum in vesicam deferrent? Potuitne urina guttatim destillans vesicam pendulam tantæ capacitatis conficere? An membranosam? An fibris tam vario ritu extructis contextam? An sphinctere ad exitum constrictam? Potuitne denique vesicæ fundum, ne in cervicem decidat, urachi beneficio suspensum detinere? Et ne de emunctoriis omnibus, ut appellantur, dicamus, potuitne in hepatis parenchymate ejusmodi meatus adaptare, qui solis particulis biliosis responderent, ut dum eas percolari permittat, à reliquis separaret, præsertim cùm humor felleus ejusdem penè sit consistentiæ cum sanguineo, ut stupendam artis subtilitatem flagitari ferant Chymici, quæ alterum ab altero secreverit? A vobis Philosophorum sordibus solam hanc philosophiam cloacinarum desideramus, quis enim à Porcis *ἐν τῇ βορβόρῳ* volutantibus ut nobiliorum ædificii partium descriptionem requireret?

SECT. XIII. Peractis tandem Aquilegum rationibus sequitur proxima tibicinum utricularium philosophia, qui fistulas & tibias suas spontaneo aëris inflatu se fabricare & architectari docent, imo etiam sine tibicine modulatè canere, numerosè sonare, septenarios fundere, omnesque percussionum modos imitari. Quà enim solertiori ratione philosophantur isti, qui omnia vocis & respirationis Instrumenta solo aëre perforari extruique censent, adeo ut neque lingua ad loquendum facta sit, neque pulmones ad respirandum, sed cùm fortè extiterint, eorum quoque usus fortè extitisse, quemadmodum præclare pro insigni suo stupore docuit Epicurus & cecinit Lucretius.

*Nec dictis orare prius quam lingua creata est,
Sed potius longè linguæ præcessit origo
Sermonem, multoque creatæ sunt prius aures,
Quàm sonus est auditus, & omnia denique membra
Ante fuere, ut opinor, eorum quàm foret usus,
Haud igitur poterant utendi crescere causâ.*

Lib. 4.

Quam fabulam de linguâ & larynge acutè satis à Gassendo irrisam esse memini. Sic enim ille. ‘Sunt satis fecisse
‘rati cùm dixere nares à spiritu prætermeante disruptas
‘fuisse. Verùm potuerit spiritus aliquam partem effringe-
‘re, an ideo tamen potuit asperam arteriam formare, il-
‘lamque prius pervadere? Et cùm os ipsum satis patuerit
‘ad eruptionem spiritûs, nonne esse potius ea causâ de-
‘buit, quæ prospexerit, ut quoniam aliquando os clau-
‘ditur, apertæ paterent in subsidium nares, quibus interim
‘spiritus induceretur educereturque? Quod si eæ solâ spi-
‘ritûs vehementiâ fuere disruptæ; cur non disruptus fuit sur-
‘sum nasus, potiusquam cum illâ deflexione in basin; com-
‘modâ aliunde, ut cùm inductione spiritûs odor in olfactum
‘feratur? Si fecit aliunde spiritûs eruptio hujuscemodi a-
‘perturam; cur non ita sursum arteriam aperuit, ut epi-
‘glottidem abduceret, & non ipsam relinqueret, quæ op-
‘positè adeo immissioni cibi potiusque per arteriam obstarè?

Phys. sect. 3.
memb. post.
l. 2, c. 3.

‘Sed

‘Sed & ipsa arteria nonne cū annellis cartilagineis fuit
 ‘roborata, idcirco id fuit, ne flaccesceret, & via spiritūs,
 ‘cujus est ad vitam perpetuus itus atque reditus necessari-
 ‘us, ex meatūs collapsu intercluderetur? Et cū hi an-
 ‘nelli fuere complanati quā parte arteria contingit œso-
 ‘phagum; nonne esse debuit causa, quæ prospiceret ne
 ‘annellorum asperitate teneritudo œsophagi, ac alimento
 ‘potissimū præervadente, læderetur? Cumque arteria
 ‘bronchiis variis ista distribuatur per pulmonis substantiam,
 ‘nonne arguitur debuisse prius spiritum per os, naresque
 ‘transire, pulmoni difflando, quā è pulmone difflatum
 ‘aut os aperire aut nares diffringere? Et quorsum dia-
 ‘phragma potius non diffregit, & sub medium potissimum
 ‘quā membranaceum est dirupit? Ipsum verò diaphragma
 ‘quamobrem eā fieri contexturā potuit, nisi quia cū costæ
 ‘pulmonem sepientes, neque diffiante illo diduci, neque ef-
 ‘flante conduci possent, ut inanitatem intra corpus averte-
 ‘rent; id præstari per ipsum diaphragma oportuit; quod
 ‘per difflationem premens abdomen nullis costis impeditum
 ‘possit pulmoni cedere; & per efflationem cum abdomine
 ‘repetere locum relictum. Hæc hætenus ille, quibus ami-
 ‘cos suos plus satis refutasse visus est, omnino enim refuta-
 ‘ri, imo quidem irrideri dignos esse non existimo, qui fatui-
 ‘tatem suam solā impudentiā in æstimationem induxerunt.
 Eā enim stupiditate se in omnibus expediēre, ut nisi impu-
 ‘dentissimè se quoque gessissent, nullā unquam doctorum
 ‘opinionem esse potuissent. Cū verò tam elato vultu, tam
 ‘contractis superciliis, tam gestiente animi fastidio dogmata
 ‘sua orbi obtruserint, eā solū ratione effecerunt, ne prorsus
 ‘inter fungos & fatuos conculcentur. Quā de causā Epicu-
 ‘rum, si quid, prudenter non dicam sed callidè cogitare
 ‘poterat, omnium quæ in corpore cernuntur imprimis oculo-
 ‘s ad usus suos factos negasse putarem: quippe quòd eā
 ‘fiduciā, cū in omni corporis fabricā nihil sit oculorum
 ‘structurā mirabilius, obtinuerit ut de cæteris facilius dis-
 ‘putetur. Alioqui enim nisi Epicurus, in Philosophorum
 ‘censum irrepsisset, quisquamne, qui quavis eruditione fu-
 ‘erit, cum quovis an ipsi oculi videndi causā facti sint dis-
 ‘putare dignaretur? Cū itaque ipsum hominem con-
 temptissi-

temptissimum jam diu existimaverim, in contemplatione habere nolo, nedum tanquam gravem adversarium refutare. Quandoquidem verò præclara quædam de pulmonum usu & fabricâ nuperrimè reperta sint, omissis istis quæ in quovis Anatomico reperiantur, pauca de novis dicam, ut tandem videant Philosophi nihil unquam nisi ad majorem summi Opificis gloriam in rerum naturâ inveniri.

SECT. XIV. A Cl. Malpighio primùm didicimus Pulmonem non parenchyma carneum esse, sed innumerabilibus vesiculis, non aliter quam in apum favis alveoli, constitutum esse, eo autem ordine sitis, ut à Tracheâ ad extremam illius membranam aditus ex unâ in alteram pateat, neque id modo, sed & quemvis pulmonum lobum infinitis lobulis constare, quorum singuli suâ membranâ septi per totam molem ab ipsâ Tracheâ tanquam furculi à radice nati undique ad extremitatem pertinent, atque adeo cùm fistulæ bronchiales per totam compagem excurrant, & in vesiculas numerosas definant, aërem non modo intus comportant, sed & magnam illius copiam, ut præsto sit ad vitæ usus semper in se conservant, atque quo promptius spiritum vitalem sanguini affundant, vasis omnis generis sanguiferis undique perluuntur. Ut optimè Cl. Willisus. ‘Arteriæ & venæ pneumonicæ Tracheam ejusque partitiones [†] *πῖδα* observant; nam cujusque horum rami & propagines è truncis similiter oriundi, & huc illuc protensi, pari passu ubique incedunt; ita ut Trachea ejusque rami medium usque locum teneant, supra hanc Vena, & infra Arteria pneumonica ferantur, omnesque æquali & sociâ ramificatione distribuuntur, quin & furculi & propagines compares, à singulis emissi, comparibus suis statim applicantur, inque plexus seu velut retia mirabilia, è quibus pulmonum textura fere in totum est conflata, abeunt. Quibus accedunt tum lymphæductus qui aquam superfluum exportent, tum propagines nervæ, quæ spirituum copias fibris muscularibus per omnes pulmonum tunicas excurrentibus suppeditent, è quorum vasorum filamentis incredibili ad maximos vitæ usus arte inter se contextis tota pulmonis compages fabricatur. Quæ denique

Pharm. Rat.
part. 2. cap. 1.
Cap. 7.

que membrana ex ipsis vasorum extremitatibus mirè confecta extrinsecus vestitur, ut aërem à sanguine superfluum atque ei velut aggeri impingentem foras reflectat.

Cùm autem tam exquisitâ Artis ratione constituatur ipsa pulmonum compages, si deinde perquiramus quibus Instrumentis respirationis motus perficiantur, id quoque optimè descripsit Clariss. idem Willisius. ‘Circa hos motus, inquit, ‘divini Conditoris mechanicam ad regulas mathematicas ‘planè adaptatam satis admirari non possumus; siquidem ‘nullâ aliâ in re manifestius è Θεὸς γεωμετρεῖν videatur. ‘Quippe cùm pectoris tum ampliatio tum coarctatio à ‘quibusdam musculis (quorum munus unicum est contrahere) perfici debeat; res ita instituitur ut costæ, quæ ‘thoracis, velut parallelogrammi oblongi versus Cylindrum ‘incurvati, latera efformant, in figuram modo quadratam, ‘cum angulis rectis, pro pectoris ampliatione, modo in ‘Rhomboidem, cum angulis acutis, pro ejusdem contractione, ducantur. Quod vero à partium situ ita mutato sequitur, ut cùm latera ab invicem longius abscedunt, fines propius adducantur, & è contra; proindeque ‘spatii capacitas alterari potius quàm augeri aut diminui soleat, ne ita circa thoracis cavitatem accidat, per Diaphragmatis motum miro artificio sic cautum est, ut, dum costæ ‘superius pro pectore ampliando versus quadratam figuram ‘ascendunt, ne fines interius abbrevientur, Diaphragma, ‘quod finem inferiorem claudit, deorsum versus Abdomen ‘extumescat; adeo ut Thorax quoad longitudinem simul, ‘ac quoad profunditatem amplietur: dein vice versâ, dum ‘costæ inferius ad pectus coarctandum versus Rhomboidem ‘figuram ducuntur, ne fines ex more longius abscedant, ‘Diaphragma superius ascendit, proinde ut Thoracis capacitas inter expirandum, etiam quoad utramque dimensionem angustetur. Imò etiam ductus qui in Larynge annulares sunt, in pulmonibus loricati existunt; ‘Ita ut cùm ‘opus sit ductus istos contrahi, cartilago inferior superioris ‘cavitatem subeat, simili fere ritu ac in Locustæ tunicæ ‘crustatæ juncturis habet. Adeo quidem divino artificio ‘cautum est, ut, cùm pulmones dilatantur, Bronchia in ‘longitudinem maximam protendantur; cumque illi con-

‘tra-

‘trahuntur, partibus aliis intra alias diductis summè abbrevi-
vientur. Denique ipsæ cellulæ vesiculares, in quas fistulæ
bronchiales desinunt, innumerabilibus fibris muscularibus
donantur, ut pro datâ occasione ipsæ se arctius contra-
here atque majorem aëris copiam expirare valeant. Quo
mirabili organorum Apparatu ultro sine labore sine vigi-
liis perficitur ingens & perennis ista spiritûs vitalis ex-
antlatio. Si vero quis singulare cujusque musculi arti-
ficium mechanicum delineari flagitaverit, Cl. Willisium
& Fallopium consulat, qui accuratè systema omnium Geo-
metricum descripserunt. Mihi autem non licet omnes
divini Artificii rationes fusè explicare, quippe Inititu-
to satis est si solum indicavero. Quod cùm fecerim, ne-
mo est, nisi ipse se luminibus orbaverit, quo non cla-
rissima divini Artificis monumenta ubique intueatur.

SECT. XV. Si tamen omnis hujus machinationis uti-
litatem intueri placuerit, eam non minori admiratione af-
fecti quàm ejusdem artificium intuebimur. Varii enim il-
lius usus ab Anatomicis enumerantur, quanquam omnium
rationes ad hunc unum utilitatis fructum referuntur, quod
debitam sanguinis circulationem, quâ solâ stat omnis vitæ
ratio, tueatur. De quâ re solerter sic disputavit vir do-
ctus, sanguineam molem triplici motu donari. *Motu flui-
dorum*, quòd heterogeneæ illius particulæ intestino vario-
que motu inter se agitentur : *Motu fluminum*, quòd perenni
fluxu aliquoversum feratur : *Motu calidorum*, quòd unâ
cum fluiditate ei insit agitatio ista celerior, quæ calori pe-
culiaris reperitur : atque hos omnes respirationis beneficio
in sanguine conservari. Cùm enim sanguis è corde in pul-
mones vibratur, in quibus nullæ sunt fibræ, nullus muscu-
lus, ut suoapte Marte quemvis motum præstare possint, pe-
nitus stagnaturum putat nisi in subsidium respiratio advo-
cetur. Atque igitur mirabili istâ ratione omnes vasorum
extremities tum Tracheæ tum Arteriæ tum Venæ pulmo-
naris invicem commiscuntur, ut spiritus vitalis per Tra-
cheam ingressus novam quasi lucem sanguini afflaret, eum-
que particulis nitrosis in novam fermentationem adactum
majori impetu in alterum Cordis sinum impelleret. Quo

Mal. Thrusto-
nus diatr. de
Respir.

accedens atque majorem quàm in viâ angustiiis libertatem inveniens sui dilatatione validos illius parietes distendit, qui se pendulorum more contrahentes rursus omnem sanguinem explodunt. Atque hinc summa ista ad vitam respirandi necessitas, ut quanquam cibo & potu per dies aliquot carere possimus, interceptis tamen respirandi viis ne ad semihorulam quidem vivere valeamus, quod sublatâ respiratione, momento omnis sanguinis sistatur motus & circulatio. Quibus quidem ipsam rei veritatem ferè attigisse visus est, nisi quod cum idem sit in sanguine fluiditatis & caliditatis motus, duplicem potius ipse motum esse dicerem, alterum *fermentationis*, *circulationis* alterum, atque hos si placet perspirationis ope confici statuamus, non ut sanguinem alioqui in pulmonibus stagnaturum conquassaret & in motum denuò impelleret, ut illi visum est, cum satis instructi sint ipsi pulmones tum fibris propriis tum thoracis musculis, quibus quicquid sanguinis in eos vibretur, ex iis validissimè excutitur: sed ut spiritus iste vitalis, quem nunc omnes nitrosum esse consentiunt, in istis viarum angustiiis minutius sanguineæ massæ admisceatur. Atque magna quidem est ista quæ in pulmonibus fit sanguinis mutatio, cum clarissimis experimentis eum atro colore pulmones intrare, rutilo autem & purpureo imbutum ex illis redire demonstratur. Cujus causam ut aëris nitrosi cum sanguine admixtionem esse aiunt, ita eandem fermentationem vitalem fortius excitari probant, cum multis experti sint nitri & sulphuris, qualis sanguis habetur, congressu tum effervescentiam gigni tum colorem coccineum exoriri. Quam rem multi præclare tractavere, nemo verò aut solertius aut uberius quàm doctissimus meus olim Collega Joannes Mayow, qui quidem Argumentum integrè & ab omni parte tractavit, omniaque phænomena ad id pertinentia nitidis experimentis illustravit. At præter ea quæ jam ante diximus, hoc unum quod præclare expertus est præterire nequeo, quod fontibus istis frigoris utrinque ad polos sitis, de quibus superius dictum est, magnam lucem afferat, eorumque cursus vel quidem mechanicè explicet. Aërem nempe qui in pulmonibus spiritu nitroso exuitur atque adeo effœtus & ad respirationem inutilis expiratur, elatere suo simul & pondere

pondere orbari, atque ita aëris ambientis pressurâ in sublimē ferri, quo fit tum ut in effœti locum recens semper hujus pabuli vitalis copia suppeditetur, tum ut aër iste in altum sublatus novâ virtute imprægnetur. Quippe versus igneum Elementum, quod ipsum solem esse ait, ascendens, particulis nitro-aëreis, quæ propius ad solem majori copiâ hospitantur, imprægnari necesse est; atque eorum accessu nunc gravior factus ad aëris regionem maximè frigidam vulgo mediam dictam deorsum fertur, ibidemque celeriter refrigeratus valdè rigidus evadit, vimque resiliendi de novo contrahit. Sicut ferrum mollius & elatère privatum, igni immissum excandesceret, dein mox aquæ frigidaë immersum, citò refrigeresceret, & ita demum rigiditatem vimque resiliendi suam denuo recuperaret. Denique cùm ad regionem frigidam pervenerit, non rectâ deorsum sed obliquè versus polos defertur. Etenim continuus vaporum aërisque ascensus, qui in regione Meridionali ob calorem ibidem maximè intensum aërisque rarefactionem contingit, rectum illius descensum impedit; à polis autem eundem obliquè revertentem versus meridiem iter tenere, usque dum ad terram inferiorem pro variis animalium usibus pervenerit. Et hæc ratio esse videtur quod ventus septentrionalis maximè siccus frigidusque sit, in quantum scilicet idem aërem particulis nitro-aëreis, iisque summè effrigescentibus siccisque gravidum secum rapit. Atque dum ita particulæ aëreæ spiritu nitro-aëreo deprivatæ in altum tolluntur; ibidemque eodem denuò imprægnatæ, inde ad inferiora revertunt; videntur particulæ aëreæ tanquam sanguis Macrocosmicus perpetuo gyro circularē; & vel ipse Aër, dum spiritum nitro-aëreum inter circulandum haurit, quodammodo respirare. An vera sit in omnibus hypothesis non dicam (quanquam verisimiliorem, secum & cum rerum phænomenis magis consentientem vidiſſe non memini) neque ut sit, nostrâ omnino refert; quippe nobis satis est, cùm maxima semper sit ad vitæ usum & incolumitatem spiritus recentis necessitas, summâ Providentiæ solertiâ provisum esse ut in effœti longè abeuntis locum recens ultro substituat. Atque igitur locum hunc piâ prædicti Authoris conclusionē peroremus, 'Ut scilicet miremur Opificis summi op-

‘timique Providentiam, cujus sapientissimo consilio con-
 ‘stitutum est, ut aër particulis nitro-aëreis, spirituque vi-
 ‘tali privatus, elaterem & pondus suum simul amitteret;
 ‘quò idem ob vim reliqui aëris elasticam, pressuramque in
 ‘sublime feratur, aërque recens in locum effœti adveniat.
 ‘Alioquin enim nulla omnino foret hominum, imò ne anima-
 ‘lium quidem societas: quippe oporteret ut singuli & sepa-
 ‘ratim vitam degeremus; quo, *viz.* spiritûs nitro-aërei pe-
 ‘nus ad vitam sustinendam satis amplius cuique suppeteret;
 ‘& quidem inter mortales non tam de agris, quàm de tra-
 ‘ctibus aëreis appropriandis, eorumque finibus dividen-
 ‘dis lis perpetua foret. Quin & vita uniuscujusque pere-
 ‘grinatio quædam perennis esset: in quantum sc. necesse ha-
 ‘beremus noctu, & interdiu per orbem terrarum, & loca
 ‘deserta, non tam ad divitias, dapesque exoticas acqui-
 ‘rendas, quàm ad pabulum aëreum indagandum, auram-
 ‘que popularem evitandam latè expatiari. Quantò autem
 ‘melius nobis consuluit Pater Optimus, qui aërem hunc
 ‘circumfusum, tanto artificio construxit; ut spiritus ni-
 ‘tro-aëreus, Elixir, inquam, vitæ summè necessarium, ad
 ‘nos sponte suâ usquequaque accedat, quinimo vel in
 ‘ipsa nostrum ora, intimaque præcordia ultro se ingerat.

SECT. XVI. Fingunt denique succo semineo efferve-
 scente particulas subtiliores sursum exilire, atque earum
 copiâ in capite collectâ liquoris CrySTALLINI stagnum sive
 coagulum exoriri, atque ab eodem innumeros nervorum
 canaliculos scaturientes undique per totum corpus perti-
 nere. Cùm autem nimium alienâ provinciâ jamdiu versatus
 esse videar; cumque plus satis præclara sint sapientissimæ
 Providentiæ vestigia, quæ in superioribus perlustraverim,
 operæ pretium non existimo omnem *εγχεφάλε* & *nervosi ge-
 neris* apparatus explicare, quem tamen si quis accuratè de-
 scriptum intueri desideraverit, unum consulat Willisium,
 qui ut Harvæus Cordis penetrabile, ita ipse Cerebri arcem
 primus superavit. Causæ autem meæ me satis fecisse arbi-
 trabor, si paucis, quæ ab eo didici, impudentissimam Me-
 chanicorum proterviam propulsavero. Age ergo Cere-
 brum, ut ipsi fingunt, nos quoque factum esse fingamus.

An

An idcirco in substantiâ adeo molli & laxâ tam concinnæ spirituum, etiam si suâ Naturâ agiles, effrænati, vagabundi fuerint, series & ordines exarari potuissent? Præsertim cum Cerebri substantia non medullosa, sed mollis & aquæ ad instar fluida existat, cum in eodem spirituum schematismi primùm delineantur. Quisquamne credit corpuscula bruta & frænata posse in materiâ diffuente diversas suas sedes occupare, & sua quæque munia tueri? An singulis *ἐν ἑκάστη* partibus suas provincias partiri potuissent, ut sola pars illius corticalis ob peculiarem sui structuram sit spirituum animalium officina; ut in cerebro ii solum elaborentur spiritus, qui functionibus spontaneis; in cerebello qui involuntariis famulantur; ut inde perenni & æquabili effluxu in vitalium functionum organa ultro neque conscio Animali dispensentur; ut spiritus in Cerebri regione corticali procreati, inde statim in medullarem tanquam publicum Emporium sese sponte effundant, ibidemque distinctis quasi loculis cujusque facultatis usibus impendendi asserventur? An fortuito ipsorum intra Cerebrum motu Phantasæ, Memoræ, Appetitûs, imo (quoniam & hoc arbitrantur Athei) superiores animæ facultates architectari potuissent? An denique philosophari, sapientes esse, leges ferre, resp. administrare, dicendi gravitate & copiâ dominari, artes, studia, doctrinas tractare potuissent? Novi equidem enixos fuisse è recentioribus complures plerasque animæ facultates mechanismo non fortuito sed divinitus comparato explicare, tamen vix meliori exitu quam ipsi Mechanici, quibuscum nunc disputatur, expedierunt. Ipse quidem Willisius, qui quanquam divino quodam acumine vigeret, isto conatu longè à rerum subtilitate cecidisse visus est; cum enim qui omnia sensuum & phantasæ munia spiritibus in cerebro hospitantibus confecta sint descripsisse se putet, instrumenta solum non ipsam causam principem assecutus est, & quanquam præclaris admodum conjecturis dixerit, quemadmodum eorum ministerio extrinsecus advenientes rerum species coram perceptionis sede sistantur, cum tamen aut iis aut ipsi Cerebro ipsam percipiendi vim & facultatem ascripserit, cæterorum profectò Mechanicorum more se quoque expeditivit; adeo omnem ingenii humani aciem fugit & superat

Libro de Anima Brutorum.

perat divini Artificis solertia. Vim quidem mirabilem quæ vigeat, quæ sentiat, quæ intelligat, nostris hisce corporibus inesse sentimus; quæ vero aut qualis sit, quemadmodum operetur, & quæ cum corpore commercium habere possit, nunquam intellectu assequi speremus. Quanquam hoc assecutum fuisse & confido & gestio, posse indubitatis argumentis demonstrare nequaquam aut materialem aut mechanicam esse, atque speciatim in homine, si quæ sit Numinis divini Providentia, fore immortalem. At loci alieni sunt ista. Interim autem Mentem istam quâ sapimus, quâ providemus, quâ nobis conscii sumus, è corpusculis nullo sensu præditis, sed temerè atque casu concurrentibus effectam fuisse, quis cum Epicuro nisi per jocum imo potius per ludibrium disputaret?

Deinde esto, potuerunt particulæ architectonicæ se suumque domicilium membranâ vestire. Nihilne tamen Providentiæ esse putatis quod pia Mater in cerebri plicas ubique insinuetur, tum ut innumeris sanguiductibus vestita sanguinem ubique Cerebro & Cerebello in spiritus animales elaborandum suppeditet; tum ut Cerebrum in varias officinas & cellulas dirimat, quo singulæ spirituum diataxes intra proprios cancellos coerceantur, neque ultro citroque evagantes seque alios aliis susque deque immiscentes omnium facultatum exercitia perturbent? Nihilne est, quod per exiguæ & capillares Arteriarum propagines ubique in totius *ἐγκεφάλῳ* compagem insinuentur, qui alimentum simul & materiam elaborandam ministrent? Nihilne quod istis ubique obviam fiant similes venularum furculi qui quicquid est sanguinis à spiritibus superfluum exugant? Nihilne quod glandulæ omnibus passim vasis intertexantur, quæ secretis demum spiritibus laticem superfluum excipiant, ut tandem in communes Cerebri cloacas convehatur, atque inde extra illius confinia amandetur. Sin verò hisce spongiis Cerebrum penitus caruisset, superfluis serositatibus, quæ ipsius poros & meatulos facile occuparent, prorsus obrueretur, ut in affectibus *scotomiæ*, vertiginis, fatuitatis, aliisque constat, qui plerunque præ nimia serositate eveniunt.

SECT. XVII. Deinde è Cerebri radice nervorum propagines germinare potuerunt. An ergo tam mirabili divaricatione in singulas corporis regiones, ut iis ubique opus erit, longè latèque serpere potuerunt; ut iis spiritus animales quaquaversus in corporis ambitum, ad vitæ, mortis, sensûs munia deferantur? An potuere tunicis intra Cranium à piâ Matre ascitis, atque extra, longius nempe excursuri, à durâ Matre productis se vestire; quibus spiritus intra nervorum meatulos coerceantur, ne protinus avolent tenuesque evanescant in auras? An potuere truncos & ramos suos in plura quasi fila ab invicem separare, ne spiritus hinc inde commeantes alii alios in transitu impediunt, sed dum in varias fibrillas divisi existunt nervi, quisque spirituum tractus peculiarem sibi semitam adipiscatur? An potuere singulis musculis pro cujusque usu & necessitate ramos aut densiores aut rariores distribuere? Cùm enim facta sit concinna, varia, atque utilis ista musculorum omnium structura, ut scilicet tot tendines carne stipentur; ut rectà omnes per musculi corpus ducantur; ut cujusque caput aut Ossi aut Cartilagini alligetur, ut eum adipiscantur situm quo ad omnes locorum varietates se movere possint, ante, retro, dextrorsum, sinistrorsum, infernè, supernè; alii flectant, alii extendant, alii adducant, alii abducant, alii attollant, alii deprimant, alii denique circumagant, omnem tamen istum mechanicum apparatus nullius usûs fuisse quis non videt, nisi nervorum propagines ab usque cerebro in singulos per universum corpus musculos derivari provisum fuisset?

Nibilne est quod nervi Optici in oculorum orbitas deferantur, quòd sese dilatent inque varias fibras diffundant, quòd ex iis variæ tunicæ fiant, quòd in tunicis varii humores, Crystallinus, Aqueus, Vitreus, in debitum quisque locum & muneri suo idoneum reponantur; quòd figuram suis usibus maximè aptam adipiscantur, quòd scilicet Aquatilibus humor Crystallinus fere rotundus sit, Terrestribus lenticularis; quòd Tunica uvea foramen habeat, idque humori Crystallino oppositum; quòd nisi adesset, idque eo loci, species intus suscipi nequirent,

G g g g

quòd

quòd se pro visionis commoditate contrahere & dilatare valeat; quòd retinæ fundus tum concavus fuerit, ut radios omnes excipiat, tum pupillâ uveæque foramine amplior, ut radii in pupillâ confusi amplius spatium nacti se secernant, distinctique ad retinam perveniant. Verum ne reliqua innumerabilia accumulem, adeo exquisita est oculorum fabrica, tam accommodata in iisdem organulorum omnium contextura, ut illos cecâ causâ artisque experte nemo nisi unus Epicurus negare potuisset, neque quidem ipse ut dixi negasset, nisi ut impudentiâ se ad cætera muniret.

Nihilne est quòd alterum nervorum *Par* eâdem cùm constantiâ tum utilitate ramos suos in easdem regiones diffundat; quòd alterum perforatâ ipsâ Calvariâ in musculos faciei suos furculos disseminet, atque in linguam, palatum, os *uocædēs* (quod quoque mirâ arte epiglottidi substernitur) labia, gingivas, aliaque omnia organa alimenti masticationi destinata distribuat; quod alterum ramulam in auricularum cavernulam emittat, qui nisi ita commodè per septum tenue se explicaret, crassa & immedicabilis surditas induceretur? Nihilne est quod *nervi recurrentes* ab ipsâ Aortâ quasi de sermonis usu solliciti, respiciant, sursum reflectant, ramosque ad voces gubernandas *Laryngi* inferant? Nihilne est quòd *Par vagum* furculos suos cordi, ventriculo, œsophago, aliisque partibus distribuerit, sine quibus animal è vestigio interiret, cùm ligato in cervice illius trunco animalia mox expirare comperiat? Nihilne denique est quòd *Par intercostale* ad Hepar, Mesenterium, Renes, omniaque infimi Ventris viscera furculos suos emittat, imò ut densissimos furculorum plexus ubique per fœcum viscera dispergat, ut ferositates à nervoso genere excrementitias ad intestina deferat foris amandandas? Quid autem plura? Causâ tam manifestâ plura pudet pigetque. Pudere atque pigere inquam? Imo quod res tam ridiculas tandiu refutaverim poenitere & quidem quòd refutare cogamur indignari oportere puto. Quis enim ludibrio & despectu non factum esse putaret, cùm istæc omnia quæ diximus, eorumque usus demonstrare postuleretur? Aut cùm fecerit tantam industriam causâ tam perspicuâ, quæque dubitationem quamvis ne quidem ferre potuit, posuisse,

fuisse, sibi non prorsus nausearet? Neque equidem ut causam adversariam everterem, tantum in eâdem laboris & luctationis posui, sed quod istâ occasione datâ mirabilia Artificii divini monumenta contemplando me oblectare voluissem.

Quamquam autem jucunda sit ista, quam hactenus secuti fuimus, seorsim instituta Aquæductuum & Canalicum contemplatio; multò tamen majori admiratione rapiet mutua omnium cum omnibus commercii necessitudo. Cùm etiamsi magno Artificii apparatu ad suum quisque munus fabricetur, nisi tamen aliorum ministerio adjutus neque superare neque quicquam proficere potuisset. Quippe nisi è Corde in Cerebrum suppeditetur sanguis, neque nutrirî neque spiritus procreare posset. Neque nisi vicissim Cerebrum debitum spirituum vectigal cordi impenderet, Cor sanguinem conficere posset. Neque alterum sanguinem neque alterum spiritus, nisi Ventriculus chylum & Pulmones nitrum suppeditarent. Neque postremò ventriculus & pulmones, nisi à Corde sanguinem, à Cerebro spiritus acciperent, suis provinciis fungi potuissent. Cùm itaque horum cujusque, ut ita dicam, Labyrinthus tam mirabili Artis solertiâ seorsim extruatur, cumque tam commodâ commercii opportunitate omnes invicem devinciantur, quid (proh Deum immortalem!) sapientius, quid utilius, quid solertius, quid denique divinius fabricari potuisset?

SECT. XVIII. Imo inquiunt mirabilia sunt istæ omnia, atqui tamen istis non minora sine arte, sine consilio, sine ratione quotidie facta videmus. Quid enim an non Animalia omnia quæ nunc nascuntur, nullo Parentum artificio, sed solis causis naturalibus, quæ quoque ipsæ Artis expertes sunt, elaborantur? Cur non igitur ab initio sine quovis Architecto pari ratione procreari possent? An verò non vident isti se hac disputandi ratione in novas, easque multò majores difficultates delabi? Quippe & de his quærimus, cùm eâ, quam superius diximus, arte fabricentur; parentum autem nullâ, cùm quî fiant, ipsi nesciant, neque causarum naturalium ullâ, cùm nihil ipsæ intelligant. Istâ-

rum inquam omnium commoditatum, quas attulimus, & quæ in quovis Animali recens nato reperiuntur, causam architectricem quærimus. Quæ nulla alia esse potest quàm divinus idem Artifex, qui ut initio omnia animalium genera mirabili arte architectatus est, ita ad cujusque generis conservationem, iis facultatem non modo mirabilem, sed & prodigio simillimam dedit, ut sui simile in suo quodque genere procrearent.

At præter novum hoc sobolis propagandæ, ut ita dicam miraculum, in priores de Canaliculorum fabricatione difficultates incurrunt, cùm in cujusque animalis ortu compertum sit vasa pleraque, priusquam quicquam per ea transiverit, efformari; sic, ne quid de ore, de œsophago, de ventriculo, de intestinis dicam, Aspera Arteria, Nares, Pulmones, omniaque respirationis instrumenta, priusquam quicquam spiritûs viam per ea sibi fecerit, extruuntur. Imo & ipsa vasa seminalia aliquot annis antequam quicquam liquoris seminalis per ea transiverit in suos usus comparantur. Atque hinc in novum divinæ Providentiæ argumentum incidimus, quæ non minus in animalium propagatione quam primâ eorundem procreatione artificiosa videtur. Si enim instrumentorum omnium quæ ad istum usum destinantur, apparatus perspexerimus, non minori, imò multo majori artificii ratione fabrefactum fuisse comperiemus. Considerate igitur (& quantum per modestiam liceat consideremus) primùm vasa quæ ad semen conficiendum comparantur; Venas, Arterias, earumque innumerabiles anastomoses; *plexum pampiniformem*, qui ex iis in varios hinc inde cincinnos crispatis & convolutis efformatur, ut per eos sanguis tanquam serpentinos canaliculos elaboretur. Epididymedes, Testes, Vasa deferentia, Parastatas, Prostatas, Vesiculas, quæ omnia incredibili artis solertiâ ad suos quæque usus fabricantur. Considerate sexuum in quoque animalium genere distinctionem atque membrorum genitalium in omni genere accommodationem; ut si in genere quovis unius sexus partes peculiari modo efformentur, iis alterius partes accommodentur. Ut si masculis non emineat membrum genitale (quod de muscis, papilionibus, aliisque insectis perhibetur) foeminâ ad semen à mare proliciendum emittitur.

Ut

Ut sexus muliebris pro rei necessitate aliis partibus, quibus donatur virilis, careat, alias autem, easque aut eodem modo aut diverso, ut usus postulaverit, constitutas sortiatur. Considerate incredibilem uteri ad naturæ usus fabricationem, ut nunc constringatur, nunc dilatetur, tum ut quàm opportunè semen excipiat, eoque excepto se continuò claudat, tum ut in partu rursus mirificè ad fœtûs enixum amplietur. Quam rem tam admirabilem putat Galenus, ut eam mirari nos posse, intelligere non posse dixerit. Ut ejusmodi membranis constet, quæ quamvis exiguam intus cavitatem obtineant, pro fœtus tamen numero aut magnitudine in immensam molem facilè ampliantur: Imo & (contra quam fieri solet) ne fortè fœtus conatu rumpantur, eo fiunt crassiores, quo magis extenduntur. Ut singulari Providentiæ curâ pelvis osse sacro & ossibus Ilei efformata, in quâ uterus situs est, amplior in sexu muliebri quàm virili reperiatur, quo uteri extensioni locus detur accommodatior. Quid de universo partium apparatu, quæ fœtûs nutritioni destinantur, dicam? Quid de mirabili umbilicalium structurâ? Quid de vasis uteri lactiferis? Quid de duplici tunica, Amnio & Chorion, ut in iis Infanti suus nutrimenti penus reponatur? Quid de humoribus nutritiis tunica utrâque contentis? Quid de Placentâ? Quid de Acetabulis? Quid de mammis? Quid denique de ipsis mammarum papillis? Quæ tamen omnia admirabili tum artis tum usûs ratione extruuntur.

Considerate vehementes ad Venerem in omni Animantium genere illecebras, quibus quasi Cupidinis stimulis acta ad sobolis procreationem sollicitantur. Omnes enim præter unum hominem Animalium familiæ, rationis scilicet expertes, nunquam de sobole propagandâ cogitassent, nisi in eam importunâ libidinis vellicatione incitata impellerentur. Considerate denique mirabiles seminis virtutes; ut tam ratâ constantiâ operetur, quod enim fortuitum est; idem varium & inconstans esse necesse est; præsertim ubi tanta, quantam efflagitat Animalis fabricatio, casuum serice postulatur. Ut informis materia se in Dædaleum corporis tot partibus atque organis instructi systema elaboraret. Ut tam variis, subtilibus, & involutis motibus moderetur, quot

sunt, quibus tam innumerabiles venarum arteriarumque meatuli delineantur, tot membrorum & muscutorum figuræ efformantur, tot vitæ & sensûs organa adornantur, tam pulchra denique & absoluta totius Corporis structura fabricatur. Quid possint Causa bruta omnisque rationis expers tam præclare omnem artis, omnem rationis solertiam superare? Possint per innumerabiles actionum series, perque decies mille millenos casus ad eundem finem semper pervenire? Quid mirabilius esse potuit quam Parentis simulachrum informi humore tam accuratè delineari, aut humorem ipsum se plusquam Dædaleâ arte in animal, ei à quo prodiit, simillimum elaborare? Cum eâ partium multitudine, varietate, formâ, usu, situ, symmetriâ perficere, ut nihil nisi in pejus omnino mutari potuisset. Stupeat hæc, stupeat inquam Intellectus humanus, nunquam enim speret omnibus ingenii viribus hanc tam admirabilem Opificis divini solertiam se esse assecuturum. Quod quidem prodigii tam plenum atque miraculo tam simile beato *Justino* Philosopho & Martyri visum est, ut eadem facilitate mortuorum Resurrectionem fieri potuisse concluderet, ‘Rem ipsam secum consideranti quid incredibilius videatur, quàm si in corpore nondum essemus, aliquis diceret è parvâ quâdam humani seminis guttâ fieri posse ut ossa, nervi, carnes ad eam quam videmus effigiem efformata existant. Si quis inquam vobis, cum nondum ex talibus orti essetis asseveraret (semen humanum & imaginem humanam pictam indicans) ex eo ipso semine naturam huiusmodi fieri posse, num, priusquam id factum esset, crederetis? Non equidem opinor quempiam contra hæc dicere ausurum fuisse. Quomodo ergo ab initio fieri non potuisse credidissetis, ut è tenui guttâ tales existerent, atqui tamen extitisse videtis; eodem modo impossibile non esse existimate ut dissoluta atque seminum instar in Terram disiecta corpora Dei iussu resurgant. Atque si rem seriò, perpensis utrinque circumstantiis, contemplemur, certè nihilo facilius videbitur Corporis humani fabricam ex aquæ guttâ quàm pulveris cumulo efformari. Ut quidem si quis cadavera penitus dilapsa atque in cineres soluta in vitam revocari videret, divinâ vi factum fuisse non dubitaret,

dubitaret, ita cùm nasci animalia videamus non minori admiratione stupentes divini Opificis cùm potentiam tum solertiam veneremur.

SECT. XIX. Post hæc autem omnia unum adhuc superest præclarum (ut mihi videtur) optimi Numinis argumentum, divinus nempe iste Naturæ instinctus, quo omnia Animantium genera summâ benevolentia & charitate erga prolem concitantur. Quâ enim industriâ, quâ solertiâ, imò quâ quidem Providentiâ foetuum educationi & quasi familiæ institutioni prospiciunt? Quanto artificio aviculæ nidos ovis deponendis extruunt? Quantâ diligentia iis, dum excludantur foetus, incubant? Quantâ sedulitate pullis cibum victumque Quærunt? quantâ denique fortitudine ab omnibus injuriis & periculis tuentur? Quæ tamen omnia nullo consilio aut deliberatione efficiunt, sed ad ea necessitate quâdam stimulantur. Cùm nullâ varietate, ut solent, qui ratione agunt, sed eodem planè modo semper operentur. Sunt quidem qui hujusmodi brutorum omnium, operationes, non ad instinctus naturales tribuunt sed partim ad doloris & voluptatis passionem, quemadmodum solo libidinis sensu ad coitum concitantur: partim ad imitationem, quemadmodum volucres nidos iis similes extruunt, in quibus ipsæ se enutritas fuisse meminerunt. Atque equidem fateor multa, quæ vulgò ad instinctum præcordiis insculptum referuntur, aliunde provenire potuisse; speciatim mutua illa Animalium odia, quæ *antipathia* appellantur, aut ab injuriis prius illatis, aut ab exemplo & institutione emanare. Sic pullus milvum, agnus lupum, lepuscanem, & omne fere animalium genus hominem vitare videntur, aut quod parentes ab iis fugisse viderint, qui quoque prolem ab iisdem timere docuerunt aut quod ab iis perterrefacta prioris periculi memoriâ in fugam concitentur. Si enim cum lupo agnus, cum cane lepus, cum milvo pullus educetur, tantum abest ut ab iis fugiant, ut potius fraterno quodam amore complectantur. Atque iis Terræ locis, in quibus ferarum greges nullis hominum venationibus vexantur, eas, hominis vultum non ita timere compertum est, quàm in hisce nostris, ubi creberrimis

berrimis nostrum injuriis & terroribus conflantur. Quicquid autem de animalium odiis & inimicitiis definiatur, affectus tamen, quibus in sui conservationem atque sobolis curam concitantur, ipsis eorum naturis propter necessarios vitæ usus à summo Numine imprimuntur. Atque igitur eorum actiones sine duce, sine exemplo, sine doctore perficiunt: Quæ si mechanicâ quâvis ratione sive voluptatis sensu evocentur, an non admirabile sapientiæ opus videatur omne animal eâ arte extruxisse, ut quicquid sui, sui que generis conservationi inserviret, id promptè sequi, idque naturæ necessitate impellatur? Atqui præterea longæ sunt consiliorum series, ad quas cum animalia sponte accingantur, nullâ tamen mechanicâ ratione nulloque voluptatis sensu explicari potuissent. Ita enim si libidinis stimulis proli generationi operam dare excitentur; quo tamen sensu oritur tanta in foetibus educandis sollicitudo? Quâ voluptate ad nidulum extruendum impelluntur? Quâ ovis tandiu incubare perseverent? Quamobrem non simo egesto perinde ac iis incubarent? Unde denique totæ, atque sui quasi oblitæ, in proli curâ & educatione occupantur? Præclara est quæ de grillo-talpis fertur industria & prudentia; Ad quem ergo sensum referemus quod glebas tenaciores habitaculis suis extruendis semper eligant? Ad quem, quod undique anxie & curiosè confirment? Ad quem, quod foraminulum itui & reditui idoneum perfodiant? Ad quem, intus cuniculum, quò tutò deponantur ova, agant? Ad quem, antra alia, ad quæ quovis periculo confugiatur, juxta efficiant? Ad quem, canalem sibi subterraneum, quo melius ab hostium incurso se tueantur, excavarent? Ad quem, ut invalescente frigore nidos in Terram profundius demittant, calefacto autem rursus aëre, altius ad usque Terræ superficiem attollant? Ita quoque *Eruca* cum primum frigus autumnale sentiunt, latibula sibi quærere moventur. Quo tamen sensu edoctæ discunt reticulum è ramulis & foliis teneris adhuc & flexilibus intertexere; in quo se omnes in cumulum conglomeratas à brumali frigore abscondere & conservare potuissent? Ita denique *Aranæ* materiam viscosam in Intestinis prægravantem sentientes, eam non aliter quàm fæces egerere incitantur. Unde ta-

men

men materiam istam tam affabrè in fila nere retiâque ex iis pertexere didicerunt? Gassendum dixisse memini, Araneam ad texturam promoveri appetitu innato sive muscarum sive culicum humorem, tanquam alimentum maximè sibi congruum sugendi; ac propriâ conscientiâ tum destitutionis alarum, quibus prædam per aërem volare conspectam rapiat, tum filorum suorum visciditatis, quibus per aëra tensis præda irretiatur. Unde verò nisi solo naturæ instinctu muscis aut pulicibus cruorem inesse eumque sibi congruum alimentum esse intellexerint? Imo cum quanto sua sibi tela emolumento fore intellexerint, an inde statim texendi artem didicerunt? Atque quidem quam summo artificio bestiola ista operetur, simplici tamen ratione, neque tantâ consiliorum & stratagematum serie opus suum aggreditur. Et si fortè disputare possit, non tamen tam solerter, tam acutè, tam prolixè quàm ipse finxit. Quanta enim rationum & syllogismorum series! Ego animalculis istis, quæ ubique volitare video, succum quendam, qui dulce mihi alimentum sit, vehementer inesse suspicor. Id ergo ut experiar quid agam? Mihi enim alas, quibus valeam captare, deesse novi: Non ergo circumvolitare tentandum est. Aliud igitur consilium inibo; Cùm enim materiam quendam visceribus inclusam habuerim, quid si egeffero? Et viscida cum sit, quid si in filanere, & è filis retia texere tentavero? In quæ inquam si fortè inciderint temeraria ista animalcula, iisdem profectò irrentientur. Ne verò præ staminum tenuitate erumpant, Ego alia aliis subtexendo ita retia stabiliam, ut nullâ luctâ, nullo conatu captivi se unquam liberare valuerint. Et cùm luctando se planè defatigaverint, tunc Ego in abdito latitans exilium, & quicquid captum est perdam. Quanquam enim alas non habuerim, venenosum tamen quendam aculeum quo facile confodiam, me habere novi; atque cum enecavero, experiar an quid ejusmodi humoris inveniatur, quem in iis inveniri suspicor; & si invenero, latronum ritu imposterum otiosus vivam, vitamque prædis & rapinis, ut solent isti, propagabo. Quæ quidem rationum series prolixa nimis videtur; neque enim Araneæ texturam exercere incipiunt, postquam ad ætatem virilem, & quasi dialecticæ

atque rationis usum adoleverint : sed natæ sunt textrices, & à primâ infantia fila tractare assuescunt. Neque quâvis varietate, ut solent, quæ ab interno animi proposito, opera sua moliuntur. Sed omnium opera eodem prorsus modo semper administrantur, atqui igitur à nullo principio nisi instinctu naturali, qui fixus & immutabilis est, proficisci possent. Id quod de omnibus ejusmodi actionibus dicendum est, nullo voluptatis sensu, nullo animi consilio, sed solâ necessitate concitari, de iis præsertim, quibus prolis educatione tam sedulò occupantur.

Sunt autem alii, qui hanc Ingenii solertiam non unâ cum animalibus natam fuisse, sed eam in suo quæque genere parentum exemplo & imitatione didicisse arbitrantur. Atque sic volucres, cùm cujusmodi nidis se enutritas fuisse meminerint, alios iis similes, in quibus & fœtus suos deponant, fabricare conantur. An non verò mirabile videatur filios tam constanter omnibus & sæculis & locis parentes imitari, ut nunquam ab eorum vestigiis unus aliò ab erit, nisi profecto Naturæ Instinctu sequi impellantur? Atque istuc maximum & certissimum instinctûs indicium & habetur & haberi meretur, si semper se eodem ritu ad actiones suas accingant. Si enim rebus externis moveantur, cùm variæ sint istæ & quovis momento mutabiles, summâ quoque varietate cieri necesse est. Si autem interno animi consilio, quid quæso consiliorum ratione mutabilius est? Cùm itaque eâ constantia ad easdem actiones concitantur, nullo certè principio nisi naturæ indole, quæ omnibus communis est, cieri possunt. Præterea quid si Parentes imitari velint, an idcirco possint? nos qui acriori mentis solertia præstamus, eo artificio nidum, quo quævis avicula suum, fabricare nequaquam possumus: Quòd ergo ipsæ tam promptè conficiant, aliam præter imitationis desiderium causam efflagitat. Unde denique ipsos parentes tantum Ingenii acumen adeptos fuisse dicemus? An à parentibus? Ergò in quoque genere primum, cùm quod imitari possit, non habuerit, nullo alio principio concitari potuit, nisi impulsu isto, quem omnium Opifex omnibus indidit, ut quædam, quæ aut sibi, aut toti familiæ utilia sunt sequantur, quædam quæ noxia sunt averfentur. Quorsum alioqui unum

num animalium genus ovis exclusis incubaret, non incubaret alterum? Quorsum alia omnino negligent, alia alio quodam fomento contegant, alia denique ipsa per se foveant; nisi quod sapientissimus omnium Conditor iis, quorum semen, postquam exclusum est, se solo ad maturitatem pervenire non potuit, principium quoddam inseverit, quo semini fovendo ipsa providere incitentur; iis verò, quorum semen nullâ Parentum curâ ad maturitatem pervenire potuit, nullum ejusmodi instinctum inditum esse procuraverit. E quibus quid magis perspicuum esse possit, quam Providentiam divinam commodos quosdam instinctus rerum initio quibusdam animalibus insevisse, eorumque Ideas à Parente in prolem transmitti prospexisse. Cùm enim Animula semine contenta quædam Parentis pars fuerit, partesque singulas genitoris partibus *analogas* habuerit, sit ut prolis cerebrum iisdem habitibus & Ideis imbuatur, quibus Parentum phantasie imbuuntur? Sive autem *prominentiis* Cerebelli orbicularibus nidulentur (quod egregiè *Clariss. Willisus* conjectatur, cùm scilicet Animalia quo magis in-

Anar. Cereb.
c. 18.

stinctu polleant, eo majores *prominentias* habeant; quo minus eò minores) sive quovis alio loco, mihi satis est, quod admirabili istâ Providentiæ ratione animalium omnium æternitati provisum esse intelligatur.

The first of these is the fact that the American people are not a homogeneous race. They are a mixture of many different races and nationalities. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The second fact is that the American people are not a homogeneous class. They are divided into many different social classes. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The third fact is that the American people are not a homogeneous religion. They are divided into many different religious groups. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The fourth fact is that the American people are not a homogeneous culture. They are divided into many different cultural groups. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The fifth fact is that the American people are not a homogeneous language. They speak many different languages. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The sixth fact is that the American people are not a homogeneous geography. They live in many different parts of the country. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The seventh fact is that the American people are not a homogeneous history. They have a long and varied history. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The eighth fact is that the American people are not a homogeneous future. They have many different hopes and dreams for the future. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The ninth fact is that the American people are not a homogeneous present. They live in many different times. This has led to a great deal of diversity in the American mind. The tenth fact is that the American people are not a homogeneous identity. They have many different ways of seeing themselves. This has led to a great deal of diversity in the American mind.

The American people are a unique and diverse group. They are a mixture of many different races and nationalities. They are divided into many different social classes. They are divided into many different religious groups. They are divided into many different cultural groups. They speak many different languages. They live in many different parts of the country. They have a long and varied history. They have many different hopes and dreams for the future. They live in many different times. They have many different ways of seeing themselves. This diversity is one of the strengths of the American people. It is what makes them so resilient and so capable of overcoming adversity. It is what makes them so innovative and so creative. It is what makes them so free and so independent. It is what makes them so proud and so confident. It is what makes them so strong and so brave. It is what makes them so good and so beautiful. It is what makes them so great and so wonderful. It is what makes them so American and so unique.

DISPUTATIO SEXTA.

Contra Scepticorum & Academicorum Disciplinam, potissimum Ciceronis de Quæstionibus Academicis Libros, & Cartesii Meditationes Metaphysicas disputatur.

SECT. I.

Am verò tametsi omnibus, quos conditionis suæ non pudet, neque quod humanum est à se alienum putant, optimam in omni rerum Naturâ Numinis Providentiam factis huc usque demonstraverimus; nascitur tamen omni seculo superbum, procax, & fastidiosum hominum genus, qui nisi cœlestiorem quandam scientiæ rationem, quàm cæteri stirpe humanâ procreati, se consecutos fuisse jactent, omnem summâ cum petulantia aspernantur. Hi ergo nihil probant, omnia reprehendunt, scientias malè fundatas, & à novis initiis inchoandas esse ubique clamant. Atque adeo antequam veritatis quicquam comperire quis speraverit, præjudicia omnia exuenda, sive quicquid ab aliis didicit, dediscendum esse monent, nihilque provehendum, nisi nova principia, eaque à se inventa accipiamus. Hac inquam insolentia sua laudant omnes, quicunque eâ sunt ambitione inflati, ut ipsi mortalium soli sapuisse videantur. Adeo ut quanquam novi nihil ipsi reperire possint, omnia tamen superiorum omnium, iis solùm obrectandi causâ reprehendere conentur. Cujusmodi seditiosos ex antiquitate improbòs omnes fuisse diximus. Inter recentiores autem alius nemo majori aut sui fiducia aut aliorum applausu quàm *Cartesius* (nunc enim *Hobbius*, qui alios omnes fastidio vicit, Philosophorum censu vix numerandum esse duco) omnium scientiarum inventionem sibi arripuisse visus est.

Quippe cū summo ingenii acumine præstiterit, & nova quædam in *Geometriâ* invenerit, continuò applausu, quem inde tulit, adeo elatus fuit, ut scientiarum fines provehere non satis gloriæ cogitaret, nisi & nova omnium fundamenta faceret. Quid autem in *Physicis* præstitit antea diximus, quid in *Metaphysicis* nunc dicere ingredimur. Quicquid itaque superius demonstrasse nos putamus, ridet & ludibrio habet vir acutus. Solem (inquit) & Lunam, & cætera omnia vos Philosophorum vulgus intueri putatis. Præclare sanè! Quasi insanire aut somniare non possitis. Nulla est Terra, nullus Sol, nullum Cælum, oculos non habetis, neque caput, neque manus, neque corpus, dormientium somnia sunt ista omnia, aut dementium deliria. Dicis te corpus habere. An verò amentes non sint, qui se totos *Cucurbitas* vel *ex vitro constatos* non minori constantiâ asseverarunt? Dicis te hîc esse, huic foco assidere, hyemali togâ indutum esse, chartam istam manibus contrectare. An autem ista omnia sæpe in somniis te tibi persuasisse non meministi? Denique duo & tria simul juncta quinque esse putas, & quadratum neque plura neque pauciora latera quam quatuor habere. Quî verò à Deo, cū ipse omnia possit, not ita te factum esse scias, ut in omnibus, quæ perfectissimè te scire arbitraris, fallare? De omnibus itaque quæ olim vera esse credidimus, non levitate inductos, sed validis rationibus coactos (inquit) dubitare, & ab iisdem non minùs quàm ab apertè falsis, si quid certi velimus invenire, assensionem cohibere oportet. Suffossis autem omnibus scientiæ priscæ fundamentis, en quemadmodum nova ipse jecit, præsertim cū ea polliceatur, quibus tales extruantur demonstrationes, *ut non putet ullam viam humano ingenio patere, per quam meliores inveniri unquam possint.* Quanquam igitur quicquam omnino extra me esse nesciam, me tamen ipsum, eò quòd an sim, dubitare possim, esse novi. Cū autem *Ideas* quasdam, quibus res alias animadverto, sive extra me existant, sive non, in me quoque esse intellexerim, quæ ut unde nascantur perspicuè intelligam, solam earum perfectionem investigando judicare oportet. Quatenus enim *Ideæ* istæ *cogitandi modi sunt*, nulla inquit inter ipsas inæqualitas reperi-

Epist. sac. fac.
Doct.

reperitur; sed quatenus una rem unam, alia aliam representat, aliæ aliis perfectione antecellunt. Ita quæ *Substantias* exhibent, plus *realitatis objectivæ*, quàm quæ *modos* tantum sive *accidentia*; & quæ summum Deum, qui ipse infinitus sit, quàm quæ res factas & finitas in se continere novi. Cum igitur *lumine naturali* omnes novimus tantundem perfectionis in causâ efficiente esse debere, quantum in ejusdem effectu reperitur, ergò cum in omni *Ideâ* sit *realitas objectiva*, causam, quæ eam genuit, tantundem quoque *realitatis formalis* in se habere necesse est. Quapropter si *realitas objectiva* alicujus ex meis *Ideis* tanta sit, ut certus sim eandem nec *formaliter* nec *eminenter* in me esse, nec proinde me illius causam esse potuisse, planè sequitur non modo me, sed quid aliud, quod istius *Ideæ* causa sit, etiam existere. Quâ, inquit, disputandi ratione Deum in Mundo majori perspicuitate quàm Solem in Cælo esse demonstratur. Solem enim, cum fortè non luceat, lucere somnio aut delirio aut denique Deo illusi cogitare possumus, nequaquam verò, nisi ipse reverà fuerit, Deum esse, cum tanta sit *Ideæ* suæ perfectio, ut nullâ causâ, eam nisi ipse effecerit, effici potuisset.

SECT. II. Cum autem *Cartesius* rationes suas aliis omnibus antetulisse non satis putaverit, nisi omnem ipsorum sensuum fidem, communem hominum rationem, atque facultatum nostrarum omnium integritatem auferret, ea quoque omnia tueamur necesse est. Si enim de illorum fide & integritate dubitetur, de omni scientiæ certitudine desperandum erit; cum unica sint instrumenta, quibus quippiam aut percipiamus aut dijudicemus. Ut quidem si iis orbemur, lux Soli eripiat, & æternæ tenebræ omni rerum Naturæ obducantur. Quanquam verò suas de iis dubitandi rationes magnâ animi elatione attulerit, de iis tamen multò tum acrius tum uberiùs veteres, præsertim *Pyrrhoniæ* & *Academici* disputaverunt. Cum itaque eorum disciplina omnem de re quâque certitudinem, potissimum de summi Numinis Providentiâ, de boni malique legibus, atque de aliis omnibus, quibus totius vitæ ratio gubernatur, funditus eripiat, causam, quam suscepi, eam quoque ut refellam,

Diog. Laert.
l. 9.

lam, vehementer postulare puto. Si enim dubia & incerta sint omnia, ruit omnis virtutis stabilitas & constantia. Cùm in istâ animi fluctuatione nemo Officii sui institutum satis comprehensum, quod satis fidenter sequatur, habere possit. Unde primum Pyrrhonis Effatum fuisse traditur, nihil, neque pulchrum, neque turpe, neque justum, neque injustum esse, sed solâ lege & consuetudine homines omnia agere. Ne itaque funditus intereat fides, pietas, & iustitia, & quidquid in vitâ humanâ aut utile, aut laude dignum sit, tollenda quoque est ista disciplina, quæ omnem veri & falsi, boni & mali notitiam palam & apertè tollit. Quâ inquam non modo omnis Religionis sanctitas fluctuat, cùm Deus sit an non sit prorsus in incerto relinquatur; Sed & aliorum omnium incertitudo ei vitio vertitur, cùm si incerta & tenebris involuta sint, talia tamen sunt, qualia, si quicquam omnino fecerit, ipse fecit. *Quid ergo ad nos?* (inquit Cicero) *num nostra culpa est? Naturam accusa, quæ in profundo veritatem, ut ait Democritus, penitus abstruserit.* Ut demum tota Scepticorum de rerum obscuritate reprehensio divinum Imperium aut stultitiæ aut malevolentiae accuset.

Quæst. Ac. l. 2.

Ad hos autem cùm accesserim, hominibus furiosis & mente captis Adversarium me sistere planè puduit. Quis enim insanire dubitaret, cùm homines, nullum in rerum Naturâ motum esse, quanquam interim ipsi obambulant, imo cum magno audientium numero se stipatos viderent, neque se qui loquuntur neque eos qui audiunt, quicquam esse summâ gravitate disputantes audiret. Cujusmodi argumentis imprimis versari visus est *Leontinus Gorgias*, at de illius disciplinæ vanitate superius diximus, atque quemadmodum per omnes Philosophorum sectas pervasit, exposuimus. Ut verò rem nunc paulò altius atque ab ipso initio repetamus, Primus Dialecticæ Inventor veterum omnium consensu *Zeno Eleates* habetur, atque eam, non ut in veritatis inventionem se adjuvaret, sed ut acutius cavillari possit, adhibebat, propterea *ἄρχὴν ἐλεγκτικὴν* *Artem litigandi* appellavit, quâ nimirum de omni re in utramque partem dicendi facultatem docere profitebatur, atque adeo primus omnem motum solâ disputandi subtilitate sustulisse perhi-

perhibetur. Hunc autem cùm Democriti coætaneus fuerit, *Protagoras* audivit, atque ut *Democritum* in Physicis, ita in Dialecticis *Zenonem* secutus est, qui ergo ipse de eadem arte ἀντιλογιών libros scripsit, quibus in omni re rationes paris momenti oppositas esse docuit. Atque ad hujus disciplinæ normam exordium illud libri sui, *de diis neque ut sint neque ut non sint habeo dicere*, dictum videtur, sic enim de omni re dicere profitebatur. Quam artem cives suos magno pretio docebat, adeo ut eum plures pecunias cumulasse *Plato* narraverit, quàm aut ipse *Phydias* aut decem alii sculptores. Neque dubito quin hujusmodi *Eristicis sophismatis*, quibus *verborum industriâ* (ut inquit Gellius) *causa infirmior fieret fortior*, contra Deos in compitis cum *Bajulis*, in rostris cum Philosophis disputaverit. Hunc secutus est *Euclides Megarensis*, qui primus contentiosorum sectam instituit; illum *Enbulides*, qui ipsam artem multorum sophismatum inventionem admodum locupletavit. Cui *Diodorus* & *Stilpon* accesserunt, qui quoque eandem quam *Protagoras* impietatem docere palam professi sunt, quemadmodum & *Cyrenaici* eundem in utriusque ratione sequebantur. Atque adeo impietatis disciplina & *Ars Eristica*, se mutuò non modò foverunt verùm etiam genuerunt, sic enim è Democriti Scholâ profectus est *Pyrrho*, è Pyrrhonis *Epicurus*. Imò denique ista litigandi ars non modo impias disciplinas verùm etiam saniores invasit, atque præsertim Academicam, qui tandem non minorem quam ipsi *Pyrrhonii* dubitationem induxerunt, donec vix quicquam aliud profiterentur, quàm ut communes hominum sensus omnemque rerum certitudinem solâ disputandi subtilitate eriperent. Atque quò quis majorem ἀκαταλυσίαν invehere profitebatur, idem eo majori autoritate & discipulorum numero florebat. Quantâ autem gloriâ fuerit *Ciceronis* ætate recens Academia, ab ipso, quem quoque ad se arripuit Scholæ Autoritas, accepimus. Quanquam cæteris extinctis diutissimè superfuit Pyrrhonis Schola, ipse enim *Sextus Empyricus*, qui ei diu præfuit, *Plutarchi* Nepos & familiaris, *M. Antonini* amicus fuit, atque *Saturninus* ille *Cytheneus*, qui ei successit, Philosophorum (qui sectam secuti sunt) postremus est, de quo mentionem fecit *Laertius*.

tius. Et quanquam denique suos reprehensores & inimicos Sectæ aliæ omnes habuerunt, hæc tamen, saltem quantum ipse novi, adversarium habuit neminem. Ne ergo cum rem planè confectam putassem, operam horum levitate illulus perdidisse videar, istorum quoque disciplinam labefactari necesse conclusi. Quod cum primùm meditatus fuisset, ipsum *Empyricum*, qui nimirum uberrimam totius disciplinæ rationem tradidit, ut & superiùs hæresum aliarum principes, redarguere in animo habebam. At quàm pueriliter locum de Diis tractavit, jam ante dixi, neque profectò in cæteris adversus Mathematicos, ut vocat, libris se melius expediisse, si nostrâ interesset, dicere potuissem. Cùm verò quæ adversus Grammaticos disputavit, an quæ sit istiusmodi disciplina, quot habeat partes, an syllabam, an nomen, an orthographiam, an Critices Canonas ritè definiverint, ad nos nihil pertinere novimus. Quæ item adversus Rhetores, Geometras, Arithmeticos, Astrologos, Musicos esse prorsus aliena. Cùm denique quæ sequuntur omnia, aut Physica, aut Moralia, aut Dialectica esse intellexi, Physica autem omnia, quæ nostrâ interesse possunt (quid enim refert an Motum an Locum an Tempus rectè definiverint) in locum de Diis devoluta vidi, sic & Moralia, an scilicet Naturâ sit Bonum & Malum: Dialectica denique eadem fuisse omnia, quæ in *ἐπιτομῶν* libris de Criterio, de Signo, de Demonstratione, atque ejusmodi aliis complexus est. Nihil ergo quod quicquam mihi negotii facesseret, nisi ut ipsos aggrederer superesse vidi. Cùm vero ad hos accesserim, in quibus omnes *ἐπιτομῶν* locos uberrimè exposuit, nugis tam puerilibus refertos inveni, ut profectò refellere puderet. Quid ergo agerem? Si penitus mittere statuissem, impiis omnibus apertam per fugii viam me reliquisse vidi, semper enim ultimum impietati suæ asyllum in unâ Scepti quæsierunt. Si tamen onus istuc sustinere vellem, me mihi in labore tam otioso & inutili non satisfacturum novi, atque igitur tum ne de manibus opus imperfectum ponerem, tum ne mihi ipse nausearem, unum Ciceronem, quem ad suas partes attraxisse diximus, quasi in prælium evocare statui, ut si illius impetum, non modo sustinere sed & arcere possim, nemo certè, qui non ipse quoque

quoque insaniat, pugnam cum aliis quibuscunque committendam putabit.

SECT. III. Cùm autem pauca ante de se dixerit, non ostentatione, non studio certandi, non pertinaciâ, sed solum ut à temeritatis turpitudine sibi caveret, ad hanc potissimum disciplinam se applicavisse, pauca ergo & ipse dicam. Quanquam igitur eâ Integritate fuisse puto, ut ex animo hæc dixisse non dubitem, atque seriò egisse, cùm *per Jovem Deosque Penates* ardere se studio veri juraret, tamen cum maxima quæque Ingenia sint ad nullum quàm Levitatis morbum procliviora, cùm deinde si quem invaserit iste morbus, ea sit illius fascinatio, ut omne de se ipsis judicium tollat; cùm denique aperta nimis hujus animi infirmitatis indicia Vir magnus dederit, veniam quoque det, si in eam incautè & inscients eum incidisse dixerò. Quâ enim alia ratione adduci potuit, ut contra sensuum fidem disputaret, contra vitæ communis usum, contra ea ipsa, quæ ipse oculis videret, manibus contrectaret, cujusque sensûs testimonio certum & perspicuum esse intelligeret. Ea enim est disciplinæ ratio quam secutus est, ut ipsos sensus communi hominum generi eripiat, ut cæterorum omnia insolenter fastidiat, ut sapientissimos quoque laceßat, ut denique ne quid Sapientiæ aliis tribuat, sibi omnem detrahat, seu ut iis omnibus cæcitatem inducat, suos sibi oculos eruere non recuset. Quæ profectò tanta est Animi imbecillitas, ut non tam levitas quàm furor & dementia dici mereatur. At imprimis, inquit, à temeritate cavendum est, quâ nihil sapientis gravitate disjunctius. Istuc quidem quantum volet. At cur non etiam à Pertinaciâ? Istæ enim multò minùs sapientem decet. Quippe an non turpius sit omnem assensum in perspicuis cohibere, quàm semel in omni vitâ lapsum fuisse? Atqui tamen istæ una est hujus disciplinæ sapientia, nunquam assentire, ne fortè aliquando opinere aut fallare: quâ quidem nescio an quid sit stulti pervicaciæ similis, aut sapientis gravitate alienius: Integram autem judicandi potestatem tueri vellet. Ita profectò si omne Judicium tollere sit illius integritatem tueri. Deinde verum sine contenti-

one invenire vellet. Id quoque, si optima sit illius inveniendæ ratio, omnibus viribus nullam omnino esse veritatem pugnare. Neque enim Philosophorum ulli quid sit verum eâ contentione, eâque pervicaciâ conquirunt, quâ vos verum nihil esse contenditis. Cùm igitur ea fuerit Academicorum pervicacia, Ciceronem isti disciplinæ adhæsisse me quidem diu & magnoperè doluisse fateor, cùm eorum levitate vir post hominum memoriam maximus divini sui ingenii vim & pondus, miserum! debilitaverit. Ut profectò aliâ disputandi ratione causas forenses, aliâ locos ex philosophiâ tractavisse videatur. Istis quàm clarè res obscuras aperuit? Quàm egregiè fraudes vâstras potentes optimè compositas detexit? Quam mirificè non magis dicendi copia, quàm ipsâ rerum perspicuitate Judicum, Audientium, omnium, etiam & Adversariorum animos devicit, quod argumenta omnia in isto usu forensi tuâ semper ratione tractavit. Idem tamen cum graviores è Philosophiâ locos explicare vellet, quòd Græcos & potissimum Academicos disputandi ratione sequi voluit, quàm argutis sophismatis omnes suas vires ipse se elusisse sæpe putavit? Atque ne omnia sequar, in hoc uno de Deorum naturâ loco, cùm optimam in omni rerum naturâ Numinis Providentiam acumine se digno demonstrasset, ne tamen Academicici personam deponeret, Deum immortalem! quam levibus captionibus omne gravissimæ disputationis pondus elevare enixus est. Atque igitur sæpius mecum optavisse fateor, ut tam ab Academia, potissimum novâ & mediâ, quàm à reliquis Græciæ factionibus integram suam judicandi potestatem conservasset. Et cùm *Arcefilam* aut *Carneadem* sit secutus, aut quidem ipsum Platonem (quanquam vir summi Ingenii fuerit, & quâ nihil inter homines præstabilius reperitur, integerrimæ Mentis) proprii ingenii indolem & impetum secutus fuisset. Quod si fecisset, quàm stabilem, quàm divinam, quàm cœlestem Philosophiam nobis reliquisset. Quæstionibus autem Academicis Academiae virus omne, quanquam & aliis idem quoque venenum nimium resperxit, extraxisse visus est. Cæteris enim dubitandi rationes hic illic disciplinæ, quam tractabat, infudit, his autem tenebras & obscuritatem rebus omnibus obduxit.

Cùm

Cùm itaque Ingenii magnitudine, doctrinæ copiâ, dicendi facultate ita longè excelluerit; cùm causam hanc speciatim omni Ingenii vi & acumine egerit, ut nihil eorum quæ pro istâ dici solent aut possunt, præterierit; cum denique graviora omnia ad causam pertinentia omni sermonis ubertate amplificaverit; si docta ista scepticorum ignorantia (quo enim alio nomine disciplinam, quæ nihil scire docet, appellarem) defendi posset, ab isto defensa fuisset. Ea autem est ipsius Argumenti stultitia & levitas, ut tanti Ingenii vim & pondus ne quidem ferre potuerit, ipsumque tum Oratorum tum Philosophorum Principem, si pro eâ vellet dicere, captiosum nec non fallax plerunque dicendi genus & nonnunquam puerile sequi coegerit. In hac igitur causâ non desiderantur magni isti viri, *Hortensius*, *Crassus*, *Antonius*, qui illius impetum (quod tamen raro fecerunt) junctis viribus repellerent. Ipse enim etiam in hac meâ mediocritate ingenii facile nulloque mei periculo profigare non diffidam.

SECT. IV. Age ergo, quicquamne certò sciri possit, necne? Non posse ais. Quamobrem? Quod nihil tam verum apparere potest, quin idem falsum esse possit. Nihil ergo fixum, stabile, & ratum esse putas nisi ab omni errore tuti simus etiamsi nos in eum voluntariâ oscitantia & temeritate præcipitemus? Nequaquam, inquires, sed cùm omnem industriam adhibuerimus, nullum *Visum* tam certò verum esse potest, quin idem, quoad intelligimus, falsum esse possit. Quid ita? Quòd mens humana nihil eâ certitudine verum esse scire potest, ut falsum esse non posse sciat, quod si nesciat, inquis, non potest nisi temerè & præcipitanter cuiquam assentire. Catio. Neminem igitur quicquam certò scire concesseris, nisi qui se falli & errare non posse ipse sciat. Rectè inquires, ipsam Academiæ ἀκαταληψίαν attigisti, id enim si nesciat, quì certò scire potest, cùm falsum esse possit. Imò sanè istuc est, de quo per totam disputationem quasi altior factus ipsique pedis pollicis insistent ubique gloriaris, nihil nos sentire, nihil percipere nihil intelligere, quod quin sensus, quin mens, quin ratio falli possint non certò intelligamus. Cedò igitur, an non

te lulisse intelligis? An enim per Jovem & Deos Penates ipse jurare non possis, ista dum disputaveris, Solem lucere, te in *Hortensi* villâ unâ cum *Catulo* & *Lucullo* fuisse, atque omnes simul in xisto consedisse? Quanquam enim falli possis, tamen in istis non falli certò & indubitato nosti. Bonâ itaque fide agas, an non satis percepta, comprehensa, & cognita ista habeas, ut sine omni temeritatis culpâ, aut lapsûs periculo iis assentire possis? Tibine persuadere potes probabile duntaxat esse, te in *Hortensi* villâ cum *Lucullo* disputare, adeo ut dicere non audeas ita reverà rem esse, an solummodò ita tibi videri? Nolles quenquam te tam fatuum tam insanum, tam in disputando pervicacem arbitrari, ut serio ubi sis aut quid agas, nunquam te nosse dicas. Captiosâ tamen hâc certitudinis definitione sublatâ, nihil elegans nihil acutum, imo denique nihil callidum in disputationem affertis, hâc enim unâ rixâ vestram omnem subtilitatem exercetis, percipi nihil posse, quod possint multa aliter quàm sunt videri esse, atque igitur nullum in omni vitâ assensum adhiberi, quòd fieri possit ut falso assentiamus; adeo ut cuique dubitandum sit an ipse vivat, ubi sit, quid agat, quocum colloquatur, aliaque vitæ communis omnia, de quibus si quis semper dubitare se semel dixerit, se satis ridiculum præbuit, ut ulteriori nullâ nisi *Cynici* istâ disputatione urgeri mereatur: Iste enim cum *Gorgia* multo sudore se nihil esse disputasset, mox *Sophistæ* crebris ictibus fustem impegit, non est amice, exclamans, quod conquerere, neque enim ipse serio, neque tu vapulas, quippe nihil sumus. Quid ais? sentisne te esse? an nondum? Perge bacule, disputa, refelle, argumenta quàm poteris gravissima urge, neque disputare desine, donec virum acutum non modo se hominem, sed & prorsus stultum sentire feceris. Tametsi autem singularis hæc *Gorgiæ* stulticia videatur, eâdem tamen *Academici* & *Sceptici* omnes stupiditate versantur, cùm in rebus omnibus nullo facto discrimine dubitationem sive assensus retentionem semper tuendam esse doceant, quod cùm istis maximè in vitâ perspicuis seorsim accommodetur, non minus impudens quam ipsius *Gorgiæ* Institutum videbitur. At si eò diffidentiae aut potius pertinaciae fueris proventus, ut interroganti quo sis loco respondere

dere te non posse similes (seriò enim nequis) an tamen non longè verisimilius, te, dum ista disputaveras, *Hortensii* villà quàm *Romæ* aut *Puteolis* fuisse putas? Quod si putes, & vestram omnem & Scepticorum proterviam uno verbo funditus evertisti. Cùm horum primum sit Effatum *πᾶσι λόγῳ λόγον ἴσω ἀντικείμενῳ*, *Omni orationi orationem equalis ponderis adversari*: vestrùm autem (tua enim ipsius verba agnosce) *in eadem re paria contrariis in partibus momenta rationum inveniri*. E quibus quid sequitur nisi omnem *probabilitatem* non minùs quàm *comprehensionem* aut *certitudinem* è vitâ tolli? Si enim in omni re paria sint ab utrâque parte rationum momenta, nihil magis probabile ab unâ quàm ab alterâ sapiens, quod consequatur, habere potest. At si non sint paria utrinque, planè vides primum disciplinæ vestræ effatum eversum esse. Propterea cum *Lucullo* omnis vitæ eversionem objicienti respondere velis, rationem vitæ non comprehensâ sed vero similia sequendo gubernari, constantiam planè desidero, cùm prius in omni re paria rationum momenta in contrariis partibus esse velitis; quod si detur, an non videtis ipsi nullum probabile relictum manere, aut si quicquam quod sequamini vos invenire putetis, an non à totâ disciplinâ descitum esse videtis? Quid enim si omnem assensum sustineri, si in omnibus *indifferentiam* retinendam esse, si de re quâvis interrogatos nihil in utramque partem respondere posse seriò & constanter dicatis, quî quæso quâvis animi constantiâ in vitæ actionibus sapientiam & certam vivendi rationem inducere possitis? Si enim sit quævis certa vivendi ratio, cur ab eâ assensum, quem ab omnibus sustinendum esse docetis, sustineamus? & si vicissim ab omnibus sit assensus sustinendus, cur cuivis vitæ rationi assentiamur?

Quo quidem præsidio Sceptici post *Pyrrhontem* omnes ab omni reprehensione se satis tueri putant, quod inter actiones vitæ & veritatis contemplationem semper distinxerint. Et prudenter sanè, si enim ad principiorum normam vitæ rationem gubernarent; eos omnes nemo, nisi qui & ipse insaniat, prorsus insanire dubitaret. Cùm enim nulla sensibus sit certa fides, cùm in iis quæ videmus certi nihil in utramque partem respondere possimus, unde quæso quis

Diog. Laert.
l. 9.

consilia capiat? Quid eum moveat, cui occurrit nihil, quod non sit ab utrâque parte æquè probabile; cùm igitur nihil omnino habeat quod sequatur sapiens, aut omnia temerè agat, aut ab omni actione se semper contineat necesse est. *Pyrrhonis* itaque vita suæ ipsius opinioni constare & consentire dicitur, cum nihil quidquam vitaret, nihil caveret, omnia subiret, plaustra, ea si fors obtulisset, prærupta loca, canes non declinaret, omniaque ageret, quæ quivis, qui sensibus nihil concederet. Quî verò generosæ suæ Philolophiæ (sic enim appellari volunt) stultitiam quàm vitâ tam ineptè & imprudenter institutâ sibi ipse magis exprobrare potuisset? Cùm quam opinionem in Philosophiam induxerat, eam si in vitam quoque induxisset; sui exemplo indicaverit, omnem ejusdem prudentiam & gubernationem funditus everti. At *Pyrrho* constanter sibi, vos verò qui eandem sententiam, quamobrem non idem quoque vitæ institutum sequimini? Et tu, *Marce Cicero*, cur tu ipse *Pyrrhonis* more non vixeris? Quod, inquis, non sum sapiens: itaque visis cedo, neque possum resistere. Quid ergo si fuisses sapiens, an restitisses? O quantum sapientiam istam tibi à Diis immortalibus precarentur Reip. hostes, quam si impetrassent, contra improbos pro patriæ salute nihil in senatu, nihil in foro, nihil in Rep. egisses. Quippe si *Cethegum* aut *Lentulum* ipsi *Capitolio* tædas ardentes supposuisse tu ipse videras, oculis nunquam cessisses, quod scilicet sapientis vis maxima sit visis repugnare, opinionibus obistere, assensus sustinere. Si verò hæc sit vestræ Sapientiæ constantia ut ipsis sensibus non assentiatur, cedò quæ desperatior esse possit stultitiæ deliratio? Quid enim stultius, quid amentius, quid stupidius, quàm ut quæ omnia videtis, ea an omnino videatis, vobiscum seriò dubitetis? Si enim eos qui per insaniam, omnia quæ ipsi delirant sibi que fingunt, se videre putant non hominum sapientissimos existimamus, quid de vobis dicemus, qui cum sobrios, cum siccos, cum integros vos esse putetis, eadem tamen animi firmitate quæ videtis nequaquam videre censeatis, aut saltem an videatis summâ cum sapientiæ & gravitatis specie dubitetis?

Deinde cùm vitam non cognita non percepta non comprehensa, sed solùm probabilia sequendo gubernari velitis,
rursus

rursus ne opinionis perviciaciâ deturbemini, ipsi rerum Naturæ atque communi hominum experientiæ impudenter obstititis. Cognitum enim, perceptum & comprehensum habet quisque quo sit in loco & in quem proficiscatur, & pleraque alia, quibus vita communis administratur, non minori, quam ipse ubi sit, certitudine novit. *Quid vero (inquis) conscendens navem sapiens, num comprehensum animo habet atque perceptum se ex sententiâ navigaturum? Qui potest? sed si jam ex hoc loco proficiscatur Puteolos stadia triginta, probo Navigio, bono Gubernatore, hac tranquillitate, probabile videatur se illuc venturum esse salvum.* An igitur tu ipse non planè intelligis unum istuc probabile multis comprehensis & certò perceptis inniti. Comprehensum enim habet Sapiens iste navem esse, quam conscendit; mari, non terrâ navigaturam esse; esse Puteolos quo proficiscatur; esse denique gubernatorem, & tempestatis tranquillitatem: E quibus omnibus certò comprehensis nascitur hoc unum probabile, se illuc venturum esse salvum. Nisi enim ista comprehensa, hoc nequaquam probabile haberet. Usque adeo perspicuum est ipsam *Probabilitatem* nullum principium habere præter certitudinem. Ut profecto si ipse vestræ disputationi interfuissem, vel ut unum quidem *Probabile* proferres, quod aliquid perspicuum sibi suppositum aut secum connexum non haberet, provocassem. Ineptè igitur statuit vester Carneades, *Ita placere tale visum nullum esse ut perceptio consequeretur, ut autem probatio, multa.* Cùm omnis probatio aliquam perceptionem sequatur, neque quicquam probabile sit, nisi quod percepto & comprehenso quodam sustentetur. Atque in ipso, quod ipse attulisti, probabilitatis exemplo percepta & comprehensa quàm plurima per anticipationem sumuntur. Quæ omnia si æquè incerta fuissent ac sit Navigationis eventus, ventorum constantia, maris stabilitas, & quod fortè maximè ab omni verisimilitudine remotum videatur, gubernatoris sobrietas, *visum* nullum satis probabile haberet Sapiens, quo consilium navigandi caperet. Si enim incertum putaret aut navigium, aut mare, aut Puteolos, aut gubernatorem, aut tranquillitatem esse, non meherclè video quì omnino (etiamsi sapiens non fuerit) navigandum cogitare potuisset.

An enim non planè insanire diceres, qui terrâ navigare cogitaret, aut qui mari sine nave, aut qui nave sine Gubernatore? Si itaque Terra an Mare sit, quod vides; Navis an Plaustrum quod conscendis; Gubernator an Arator, quocum ad clavum sedente colloqueris, dubitares, pariter etiam dubites alterum cum fecisse velis, alterum te facturum, neque mari sed terrâ, & si mari, sine nave, sine gubernatore navigaturum.

SECT. V. Denique (ut ipso loco potiar quo maxime rixamini,) duobus omnis vitæ ratio gubernatur, sensuum fide & virtutis stabilitate, quæ utraque vos vestrâ assensûs retentione funditus è vitâ sustulistis. Primùm igitur quid nisi sensus habemus, quod in vitâ communi sequamur? at tu in hoc uno capite pugnam esse statuisti: *Nullum esse visum verum à sensu profectum, cui non appositum sit visum aliud, quod ab eo nihil intersit, quodque ab eo percipi non possit.* Si verò de re quâque varia sint visa, & quid verum quid falsum sit, percipi non possit, an non planè sequitur alterum nihilo magis quam alterum esse perceptum? Utri ergo assentiemur? Neutri, tu ipse inquis, ne fortè fallamur, atque igitur sapientem dupliciter assensum suum sustinere, uno modo cum hoc intelligatur omnino eum nulli rei assentiri, altero, cum se à respondendo, ut aut approbet quid aut improbet, sustineat, ut neque neget aliquid, neque aiat. Id cum ita sit, alterum placere, ut nunquam assentiatur: alterum tenere, ut sequens probabilitatem, ubicunque hæc aut occurrat aut deficiat, aut etiam aut non, respondere possit: nec, ut placeat eum, qui de omnibus rebus contineat se ab assentiendo, moveri tamen & agere aliquid, reliquit ejusmodi visa, quibus ad actionem excitemur. Dicis quidem, at quàm sapienter nunc videris, Primùm enim eum quicquamne agere posse putas, qui nihil assensu suo comprobare potest? Num ad actionem se accingere velles, nesciens an rectè an præposterè sit acturus? Quæ enim major esse potest stultitia & temeritas quàm agentis quòd ipse non comprobet, & cui bonum an malum sit, assentire non audeat? Cur deinde tanta in assentiendo difficultas, in vitâ autem gubernandâ facilitas sapientem deceret? Si tam turpe sit temerè opinari, an non temerè age-

re multo turpius esse putas? Si igitur ut à temeritatis turpitudine caveamus, ab omni in opinionum decretis assensu sustinere mones, cur non ne in turpiorem istam in ipsius vitæ Instituto incidamus, à quovis suscipiendo adhortaris? At Sapiens, inquis, *non est è saxo sculptus aut è robore dolatus, ut visis non moveatur.* Vester ergo sapiens non sapit. Nisi enim saxum & truncus fuerit, ut nihil agat, nihil opinetur, non potest se prudenter satis à temeritate tueri. Si enim semel quicquam in omni vitâ præposterè aut cogitaverit aut egerit, omnis suæ sapientiæ jacturam factam esse dicitis: quam igitur ne faciat, ab omni assensu se cohibere hortamini, Ego autem ab omni actione, quòd nimirum in vitâ quàm opinione decipi, errare, labi longè foedius sapienti existimaverim.

Denique quale est probabile istuc *Visum*, quod in vitâ communi sapiens quisque sequatur? *Expeditum* inquis, *solutum, liberum, nulla re implicatum.* In quas angustias vos vestra perduxit perversitas! Primùm clamatis paria esse in omni re contrariarum rationum momenta, inter visa vera & falsa nihil interesse, Sapientem visis omnibus obistere, omnem denique assensum cohibere. Nunc autem cum vos urgeri sentiatis, quanto verborum & rerum pondere æquilibrium vestram in alteram partem inclinare conamini? Quanquam profectò tantâ liberalitate concessisse non tam defensionem quàm fugæ simile videatur. Quid enim magis à vobis ipsi Adversarii extorquere desiderarent? Quid enim interest inter *visum expeditum, liberum, solutum, nullâ re impeditum*, ac perceptum, cognitum, & comprehensum? Non enim intelligo (ut cætera verba præteream) quod *visum* magis certum esse possit, quàm quod sit nullâ re impeditum. Cur autem quid cumulatis istis vocabulis significandum sit definire nolles? Quod tamen si feceras, aut te nihil pro te dixisse, aut penitus ad nos accessisse vidisses. Ipsa autem causa tam lubricos defensores postulavit, atqui in quascunque formas vos versemini, semper captos & illaqueatos tenebimus. Ut si non ea sit in rebus perspicuitas, quæ cuiquam assentiendi securitatem præstet, communis vita tollatur; si sit, tollatur vestra disciplina. Adeo necesse est ut ex alterâ, utrâ autem malitis, excedatis.

At parum est sensus eripi, quippe sine luce, sine oculis, sine corporis motionibus quodammodo vivere possemus; at ipsius Virtutis constantiam, sine quâ operæ pretium non est vivere, sustulisti. Ista enim una est illius cum laus tum stabilitas, ut omnia ad sui dignitatem referat, ut semper honestum commodo anteponat, ut potius quævis pericula, supplicia, mortem denique ipsam subire statuat, quàm vel transversum unguem à rectâ conscientiâ in omni vita discedat. Ubi autem huic animi magnitudini in vestrâ rerum omnium obscuritate fundamenta jaciatis. Nulla enim firmitior esse potest officii, fidei, conscientiæ stabilitas, quàm sit de principiis unde nata est fides & opinio, ut si in istis nutemus, omnis vitæ lex & ratio vacillet vel potius jaceat necesse est. *Quero ille vir bonus* (inquit Lucullus) *qui statuit omnem cruciatum perferre, intolerabili dolore lacerari potius, quàm aut officium prodat aut fidem, cur has sibi tam graves leges imposuerit, cum quamobrem ita oporteret, nihil haberet comprehensum, perceptum, cognitum, constitutum.* Hoc autem cum tam præclare (nihil enim præclarius in omni disputatione aut dictum est, aut quidem dici potuit) tibi objecisses, quamobrem quæso ei nunquam postea respondere voluisti? Quanquam enim Adversarii disputationem diligenter satis in aliis omnibus per singula capita secutus es, hunc tamen unum locum, quasi nullam illius mentionem fecisses, penitus intactum præteriisti. Mihi crede turpis & indecora est (ne stulta dicam) à tam illustri argumento fuga. Aut enim non attulisse debueras, aut cum attuleris solvisse, adeo ut cum nihil omnino dixeris, propriæ Conscientiæ vim, quod nihil dicendum putares, prodidisse videaris. Nullo enim modo fieri potest tantâ constantiâ in rebus istis utamur, in quibus nihil certi, nihil explorati habeamus. Ut si profectò *Marcus filius* disputationi interfuisset, an non divinum & cœlestem tuum *de Officiis* libellum penitus de manibus deposuisset? Quid enim inquires vult *Marcus Pater* ad me scribens, cum eâ sermonis vehementiâ honestatis constantiam mihi imperaverit, ut potius quàm officium prodam, sanguinem fundi jusserit. Cum interim ipse an quæ omnino sit Officii ratio, prorsus incertum & inexploratum esse censuerit, aut si quæ sit illius verisimilitudo, tam imbecillem

lem & obscuram esse, ut cùm illius Institutum sequamur, an rectè an aliter agamus, omnem assensum sustinere ipse monuerit. Si autem ea sit virtutis suæ Constantia, per me sibi servet, aut stultis istis in foro laudet, qui modo laudentur, nulla pericula subire, nulla supplicia perferre recusabunt. *M.* autem *filius* (utut puerum putet senex iste declamator) unam Calliditatis prudentiam omnibus istis nescio quibus Virtutis, Officii, Conscientiæ, Honestatis, Constantiæ legibus an potius laqueis pluris æstimabit. Vides quàm ingenuus & bonæ spei Juvenis *Marcus filius* Athenis domum rediisset, si illius Institutionem à Quæstionibus Academicis exorsus fuisset. An verò non præstare putes te disputationum Academicarum gloriâ caruisse, quàm ut sic disputandi subtilitate filii Constantiam & Integritatem solâ Ingenii jactandi causâ debilitasses? Quanquam verò si eo fuerit Judicii acumine *Marcus filius*, quo fuisse tu tibi ipse assentatus es, certè tam calamitosam Patris delirationem deplorasset. Quis enim hominem delirum esse dubitaret, qui cum tam præclara justitiæ causâ per omnem vitam gessisset, cùm tam multa in virtutis laudem scripsisset, ipse idem eadem omnia irrita faceret, nullâ prudentiori ratione inductus, nisi quòd vani & contentiosi quidam inter Græcos homines de iis inter se non consentirent? Uno enim isto Argumento, eò cum venerit, adversus omnes boni malique fines vir sapiens disputavit.

SECT. VI. Cùm verò à magno & communi isto Academiae præsidio vos excusserimus, nulli scilicet *visò*, quod falsum esse possit, tanquam vero assentiri oportere: facilius nunc per singulos ἐποχῆς locos fugientes persequemur. Quòd ab iis, quoties vos quâvis difficultate premi sentitis, in unam istam tanquam imperatoriam Contentionis Arcem semper transire soleatis: Istâ itaque eversâ aut interclusâ, magnum in iis, quæ sequuntur fecimus compendium. Pergamus igitur. Atque primùm ad sapientum auctoritatem vocas: Hos abstrusa omnia exclamare, nihil nos cernere, nihil intelligere, veritatem nunquam repertum iri, de omnibus disputare, atque omnes inter se de re quâque dissidere. Esto quidem. An verò nescis querelas istas non tam Naturæ culpâ quam ab hominum levitate profectas fuisse? Græci

enim isti, quos tantâ laude commemoras Philosophiam nullo veritatis, sed solo gloriæ studio coluerunt; neque igitur de re quâpiam magis gloriabantur, quàm si quæ certissima habentur, in dubitationem ipso Ingenii acumine perducere potuissent vel saltem cum de suâ quisque familiâ cogitaret, suum sibi de omni re qualecunque dogma habere voluisset. Istam inquis Sophistarum, qui Ostentationis causâ philosophabantur, levitatem fuisse. Num vero *Anaxagoram*, num *Democritum*, num alios complures, quorum maxima fuit & gravitatis & ingenii gloria, inter Sophistas numerabis? Imò profectò vereor ne fuerint omnes Sophistæ, si eos Sophistas haberi velis, qui Ostentationis causâ philosophantur. Num ergo inquis Sophistes *Anaxagoras*, Nivem tamen nigram dixit esse, *ferres me si Ego idem dicerem? tu, ne si dubitarem quidem?* Non profectò ferrem, neque ipsum fero quòd sic dixit, neque te fero, quòd ullam viro, qui sic dicere potuerat, Autoritatem tribuendam esse arbitraris. Tecum ergo cogita, an tu ipse ferres, idem si quis coram diceret; non laturum scio, atqui tamen cum olim dictum sit, quod non ferres si nunc dicatur, cum laude commemorandum esse putas. An verò dubitas tu eum quâvis nisi Ostentationis causâ dixisse, ut scilicet populus Philosophi, qui tam inopinata invenerat, ingenium & acumen miraretur. Cùm verò Nivem non modo albam non esse, sed sibi ne videri quidem negaret, mihi quidem ipsos Sophistas pertinaciâ & fatuitate superare visus est, neque aliâ modestiâ se gessisse quàm *Timagoras* iste *Epicureus* qui sibi unquam cum oculum torlisset, duas ex lucernâ flammulas esse visas negavit. Quid ergo, inquis, de *Democrito* putas, quem cum eo conferre possumus ingenii magnitudine? De Ingenio postea, nunc verò eum Veritatem in profundum idcirco abstruxisse puto, ut superiores omnes Philosophos eam non reperisse insinueret, seque primum fuisse, qui è putei profunditate exantlaverit. At quænam quæso est magna ista Veritas, quæ tandiu demersa latuit, nisi recens illius seu potius *Leucippi* Opinio? Cùm enim qui præcesserant Philosophi Deo rerum omnium Authore usi fuissent, hi omnia secluso Numine, solo materiæ & motûs *Mechanismo* facta voluerunt. Quæ sanè Opinio
tam

tam procul ab omni hominum notitiâ amovetur, ut ad Inferos usque defodiendum sit, priusquam inveniri possit. Neque profectò quenkumque novi, qui alio quovis Instituto rebus omnibus tenebras obduci vellet, nisi ut ipse primus sit, qui Terrarum Orbi lucem attulerit. Atque hæc solâ Ambitione inflatus ipse Cartesius de omnibus dubitandum esse censuit; *quamdiu scilicet non habemus alia scientiarum fundamenta, quam ea quæ antehac habuimus*: quanquam quàm primum jacta sint sua, nunquam amplius dubitandum esse clamat. Atque ita Aristoteli, Epicuro, & Hobbio aliisque omnibus, qui veterum decreta tollunt, & nova ipsi ferunt, nullâ aliâ causâ suam seditionem meditari cuique in mentem venerat, nisi ut veri inveniendi gloriam sibi soli quisque assequatur. Quanquam profectò (ut liberè vobiscum agam, cum vos vestrâ Autoritate vos tueamini) tantum virum, quantum perhibetis *Abderiten* istum non puto, sed potius vetustatis Autoritatem habuisse. Etiam si enim quid de Universis scripsit, sic enim ordiri ausum fuisse gloriaris, nesciamus; si tamen de reliquis ex iis, quæ ad nos pervenerunt, judicare liceat, quid quæso graviter, quid sapienter, quid non temerè & pueriliter dixit magnus iste tuus Philosophus? Quid? non modo Mundum hunc nostrum fortuito corpusculorum concursu effectum fuisse, sed & similiter innumerabiles alios sic factos, eosque inter se tam similes, ut inter eos nihil prorsus intersit? Quid? somnia non in nobis commoveri, sed in somnis animos imaginibus externis & adventitiis pulsari? Quid? nullos esse omnino Deos, sed simulacra nescio quæ ingentia circumvolitare, eaque ut in circuitibus suis fortè in hominum animos incurrerent, in iis Deorum notiones impressas reliquisse? Hæc mihi haud summam in viro eruditionem aut ingenium indicare videntur, ut enim de fortuito Mundi Ortu, tametsi intolerabilem in rerum Naturâ ignorantiam arguat, nihil dicam, primum cum Mundos innumerabiles, eosque inter se simillimos esse statuatur, Quâ quæso Autoritate? Quâ physicâ ratione? Temerè prorsus & pueriliter dixit, si enim ita fuisset, quâ quæso sic fuisse ipse novit? Dixit tamen ut magna & ante se inaudita cogitaret videretur. Deinde cum somnia non intus nasci, sed extrinsecus commoveri arbitretur ::

Synopsis sex.
medit.

tur : An non *Abderiticæ* plebis simplicitatem sapit, quæ intelligere non poterat, quæ visa sua in somnis viderent, nisi ipsæ rerum imagines reipsa coram oculis versarentur ? Possremò cum Deorum notiones corporeis istiusmodi simulacris impressas esse vellet, an non eandem simplicitatem sapit, cum quæ in hominum animis cieri possent, nisi istiusmodi spectris & phantasmatis non intelligeret ? Quid autem plura ? An Philosophi gravitatem decuisse putas in publico semper nullo habito rei seriæ & ridiculæ discrimine ridentem videri ? Tu ipse si virum, qui sapientiam sit professus semper cachinnantem videres, an non hominis impudentis scurrilitatem te contempturum putas ? Cum tamen tot ante secula riserit Democritus, vix minori Autoritate ridere quàm philosophari visus est. Atquæ eâ fuerit, quâ tu ais, ingenii magnitudine (quanquam magnum fuisse cujusvis Athei ingenium existimare non possum) cum tamen eadem vanitate quâ Græci omnes fuerit correptus, eum abstrusa ante se omnia exclamasse inquam, ut ipse solus veritatis Pater & Inventor haberetur. Cum verò hunc proximè ad Poetas quosdam vocas, istuc inquam hominum genus quavis inter Philosophos autoritate esse non decere. Nulla enim res est, de quâ in utramque partem ex iis non posses dictum afferre, qui scilicet non ipsam rerum veritatem, sed solum dictionis acumen & leporem semper secuti fuere. Cum verò *Socratem* & *Platonem* quasi medio exercitu collocaveris, iis profecto tu ipse non multum confusus videris, adeo ut non attulisses, nisi quod tantæ Autoritatis homines omnino præterire non auderes. *Socratem* enim sibi detraxisse nosti, aliisque quibuscum disputaret, plus tribuisse, quo facilius si vicerat, eos suæ opinioni devincire posset. Præsertim verò cum Sophistis ignorantiam quandam simulavisse quo facilius eorum arrogantiam increparet, qui scilicet quâ de re quis vellet audire, & in quam vellet partem dicere se paratos profitebantur ; quasi ipsi solâ Ingenii subtilitate quempiam, ut ipsis liberet, ad utramlibet partem pertrahere potuissent. Hos ergo lusit & contempsit vir facetus, & quo melius eorum impudentiam irrideret, se hominem simplicem & indoctum rudem simulavit, ut si eos ipse indocti more disputando superare posset, ipsi non tam acutam fuisset,

se, quàm putaverant, suam disputandi facultatem intelligerent. Quanquam autem in Physicis per jocum se satis facilem præbuisse finxit, in decretis tamen moralibus summam tenuit opinionis constantiam. Præterquam enim quòd ipsius Religionis causâ mortem oppetere non recusaverit, semper & acerrime, & ad usque extremum spiritum virtutem unam esse beatæ vitæ assequendæ rationem defendit. Platonem autem (ut sunt plerunque sapientes nimis cauti & timidi) Magistri fato perterritum in religionis negotio aut obscurius dixisse aut minus sibi constituisse aiunt. Quanquam verior sit eorum sententia, qui referente *Sexto Empyrico*, in quibusdam *Aporematicum*, in quibusdam *Dogmaticum* fuisse censuerunt. Quippe in gymnasticis libris, ubi Socrates aut ludenscum aliquibus inducitur, aut adversus Sophistas pugnans exercitatorium & dubitatorium quendam dicunt illum habere Characterem. *Dogmaticum* autem, ubi seriò loquens sententiam suam aut per *Socratem* aut per *Timeum*, aut per aliquem ex hujusmodi viris exposuit. Postremò autem ad Cyrenæos vocas, quos *minimè contemptos* Philosophos esse ais. Hos Philosophos eosque minimè contemptos appellas? Melius nosti homines omnis Philosophiæ labem atque cœnum. Qui vino, ganeis, lenociniis, adulteriis confecti vivebant, qui ungentis affluentes, qui cinnamini, qui comâ calamistratâ philosophabantur; qui denique nihil præter gulæ & libidinis voluptates se intelligere profitebantur. Hi sunt Philosophi tui minimè contempti, quorum apud te tam gravis visa est Autoritas, ut tanquam maximam postremo loco proponendam putares. Non ergo cum *Lucullo* idem vos, quod solent seditiosi cives, fecisse dicam, cum aliquos ex antiquis claros viros proferrent, ut eorum ipsi similes esse videantur. Vos enim impudentius, non enim viros claros sed maximè seditiosos omniumque perturbatores commemoratis. Ut quidem idem fecisse videamini, ac si seditiosi isti Cives non *Valerium*, non *Flaminium*, non *Africanum*, sed ipsos *Gracchos* & *Saturninum* commemorassent. Quid autem Autoritates sectemur, quarum maximæ in hac causâ nimis leves videntur, cum res ipsæ plus satis sui fidem fecerint, de ipsis igitur *Visis*, vera an falsa sint, neglectis omnium Autoritatibus videamus.

Hypotyp. L. 1.
c. 33.

SECT. VII. Primùm ipsos sensus, quo præcipuè loco Sceptici omnes dominantur, nihil certi nunciare dicitis: Cùm enim certius nihil esse possit, quàm quod sit ipsis sensibus perceptum, vos nullâ re magis acumen vestrum indicare putatis, quàm si nos hominum vulgus de iis ipsis, quæ videmus, quæ tractamus, quæ sentimus, quæ manibus tractare, quæ ipso ore habere putamus, solâ disputandi subtilitate dubitare impuleritis. Hic igitur vir gravis multa de infracto remo, de columbæ collo, de *Serviliis* Geminis, de dormientium, de vinolentorum, de furiosorum *Visis*, aliisque ejusmodi locis Sophistarum communibus disputas. Quæ tamen omnia quorsum attuleris, nisi ut cùm ipsi sensus sæpe falsa nuncient, sapientem iis nunquam assensurum esse concluderis. Nam & in remo, inquis, sentio non esse id quod videatur: Et in Columbâ plures videri colores, nec esse plus uno: *Servilios Geminos* tam similes fuisse, ut ipse *Cotta*, qui cum eorum altero bis consul fuerat, cum ab altero agnoscere vix potuisset: at si una sefellerit similitudo, dubia omnia reddidit, ut quando possit tibi *P. Geminus Quintus* videri, quid habes explorati, cur non possit tibi *Cotta* videri? Denique dormientium, vinolentorum, furiosorum *visa* idcirco inquis proferri, ut illud efficiatur, quo certius nihil potest esse; inter *visa* vera & falsa ad Animi assensum nihil interesse. Præclara sanè argumentatio! Quàm mirabili arte è parvulis istis res maximas comprobasti! Age igitur, Remus inflecti videtur, an ergo concludendum fortè remum omnino nullum esse sed solum videri? Plures esse in Columbâ colores videntur; an ergo dubitandum columbam esse & collum plumis vestitum habere? De *Visis*, vera an falsa sint, mox dicemus, nunc autem de disputandi ratione, scilicet si in parvulis istis nonnunquam fallamur, nihil omnino certi sensus nunciare. An igitur oculos eruemus, quorum fide in omni vitâ utimur, quorum adjumento à quovis periculo declinare certò novimus? An non iis, etiamsi mare nunc purpureum, modò caruleum, mox flavum videatur, non tutò satis ipsum mare à Terrâ fecernemus, & cùm littore ambulamus, littus an mare sit dubitabimus? Quid autem istæ? Quenquamne sapientum penes

penes ipsos sensus falsi & veri aut Perceptionem aut Judicium statuisse putas? Id quidem statuit Epicurus. At quàm ineptè istuc, ut & omnia, tu ipse sapius monuisti. Ipsi autem nihil aut veri aut falsi aiunt, cùm neque suas perceptiones intelligant, neque de iis judicent. Sed cuique homini quædam intelligendi facultas inest, cujus solius est de sensuum perceptionibus, veræ an falsæ sint, judicium ferre; ut si quis integrâ Mente judicare velit, rarò & fortè nunquam falli possit: sin nolit, non sensuum, sed propria cujusque voluntatis culpa est. Nimis itaque importunè à tritis, à parvulis, à puerilibus istis sensus omnes falsi testimonii reos declamitas. Cùm fidem nunquam sapienti faciant, utpote qui prudentiam & judicium semper adhibet, priusquam eorum perceptioni quicquam cedat aut tribuat. Nihil enim cum vestrà Academiâ disputamus, nisi an sapiens iis ita uti, eosque ita gubernare possit, ut quod ipsi percipiunt, verum an falsum sit, ipse, si placet, certò scire & judicare possit. Cùm verò nihil certum, perceptum & cognitum esse concluderis, quod pueri & fatui, quædam quæ non sunt, videre sibi videantur, quid conclusisti nisi quod cùm nihil sapiant insipientes, sapientem esse Neminem? Et cum ipsi remum inflexum, cùm non inflectatur, videre se putent, nos quoque etiam si rectum & immisisse & extraxisse sciamus, idem saltem suspicari oportere. *Hoc autem* (inquis) *si ita sit, ut unum modo sensibus falsum videatur: præsto est, qui neget rem ullam percipi posse sensibus. Ita nobis tacentibus ex uno Epicuri capite, altero vestro, perceptio & comprehensio tollitur. Quod est caput Epicuri? Si ullum sensibus visum falsum est, nihil percipi potest. Quod vestrum? Sunt falsa sensus visa. Quid sequitur? ut taceam, conclusio ipsa loquitur, nihil posse percipi. At honestum non est disputandi genus me alterius à me non minus quàm te dissentientis opinione onerare. Quid enim si deliraverit Epicurus? Quo jure mihi illius vitia exprobranda putas? Mea mihi objicias, illi sua. Dico ergo quanquam falsa esse possint sensus visa, quædam tamen percipi posse vera. An ergo quod non posse dixerit Epicurus, me meâ sententiâ dejectum arbitraris? Egone quicquam illius Autoritati tribuo? Nemini minus totum è stultitiâ & insolentiâ con-*

flatum esse existimo. *Certa igitur, inquis, cum illo, qui à te totus diversus est: noli mecum, qui hoc tibi certè falsi esse aliquid in sensibus tibi assentior.* Cùm illo, cùm libuerit, certabo, nunc solo tecum, non autem quod falsi aliquid in sensibus esse posse assentiaris, sed quod inde veri nihil iis percipi posse concluderis; id quod stultè solâ *Epicuri* autoritate conclusum esse aio. Nunc igitur de hâc unâ re mihi tecum certamen est. Age ergo, certa, cur quod sensus falli possint, veri nihil unquam certò percepisse conclusisti. Num quòd sic dixerit *Epicurus*? Apage cum tuâ *Porci* Autoritate, diutius cum tam levi Adversario certare nolo. Imò denique tantum abest ut cum ipso *Epicuro* certarem, ut etiam ipsum contra vos defendam. Ei ergo nullum sensibus visum falsum esse assentior. Quid tu contra? *Infractum remum, Columbæ collum, Turris quadratæ rotunditatem?* Talia ridet *Epicurus* atque *Infantium* argumenta putat, neque enim cuiusvis nisi admodum pueri sensus *visis* istis falli posse ait, atque igitur *οὐκ ἐμπίπτειν* monuit, neque nisi expensis omnibus assensum adhibere. Videturne turris rotunda? propius accedas, & quadratam esse videbis. An sit baculus recurvus, ex aquâ educas, & rectum esse intueberis. Non igitur, inquit *Epicurus*, ipsi falluntur sensus, sed homines stultos, eorum *Visa* non satis expendendo, seipsis decipi. Nunciat enim oculus turrim isto intervallo rotundam apparere, & verum nunciat; si autem quis revera sic esse concluderit, non ipsius oculi, sed propriæ temeritatis culpa est, quippe sapiens si fuisset, assensum, donec propius accesserat, sustineret. Aliter ergo res esse, aliter apparere dices, falsa ergo sunt *visa*, quod non ita se habent, ut se habere videntur. Quàm parvis insistitis? An non res multas percipimus, quæ solâ *Apparentiâ* existunt, quas tamen nisi re quoque ipsa existere, comprobemus, spectra & mendacia esse concluditis. De *Columbæ* collo quantum gloriâmini *plures videri colores, nec tamen esse plus uno.* Ne quidem unum. Quid enim cum varius variâ lucis reflectione creetur color, an non perspicuum sit ipsos colores non in rebus ipsis existere sed solâ lucis in oculum impressione esse creatos? At tamen inquires si adeo versatilis sit colorum natura, ut solâ lucis mutatione fiat & pereat, certa tamen est

est turris procul aspectæ & baculi aquæ immensi figura, quanquam alia nobis apparere videatur. Id quoque vobis, nisi stulti fueritis, oculos vestros nunciare dicit, quemque nimirum ipso visu percipere cum res aliter sit, aliter videri. Tūne ipse si baculum aquæ immerferis, an inflecti putares? ut suspiceris pudet dicere. Cur ergo tam deploratè de sensû mendacio eam ob causam conqueraris? Ipsis ergo te obfistere inquis, alioqui si credulus fuisses, curvum esse arbitrareris. Verùm fatuâ admodum credulitate esse oportet, si sic esse vel semel quidem dubitares. Non igitur mentiuntur oculi, sed tu teipsum mendacio voluntario ludificare laboras. Sincerè enim tibi nunciant oculi baculum, quanquam rectus sit, obliquum videri, si verò oculos sic re ipsâ esse nunciare voles, ne argumentum dimittas, ipse tibi illudis, sensuum fidem calumniaris, neque quicquam nisi te in disputando pervicacem esse demonstras. Denique de his, si nihil mihi cesseris, ipsos adeas Mathematicos. Non enim memini te quicquam contra eorum scientias dixisse. Hi autem cū res unam habeant figuram, eas alterâ aut ob mediæ varietatem, aut ob loci distantiam apparere clarissimis & indubitatis rationibus tibi demonstrabunt. Adeo ut si tu aliter concludendum arbitreris, oportet primum ut eorum demonstrationes refellas, alioqui non modo ipsi sensuum fidei sed & demonstrationum perspicuitati obfistes. An non ergo nunc pudeat inanibus istiusmodi scrupulis diutius adhærere, quibus quandiu adhæseris, te ipsi *Epicuro* (quo quid viro sapienti turpius evenire possit?) vapulandum tradideris?

Cū deinde vinolentorum, somniantium, & furiosorum exemplis utaris, idem, quod ubique facis, importunè causæ insistis, atque tuam tibi conclusionem nullâ ratione, sed vi & confidentiâ arripis. Huic enim uni principio per omnem disputationem tanquam saxo hæres, si visâ quædam falsa esse possint, vera esse nulla, ut quidem tota disputatio nihil aliud videatur, quàm unum istuc dictum toties repetitum. Quod etiam si millies negaverimus, tu tamen, ea est vestræ Academicæ modestia, neque dimittes, neque probabis; sed principio neque à te probato, neque à nobis concessio, sed prorsus negato, insistes. Quæ pertinacia nimis audax & importuna est, ut profecto inter ipsos *porcos* me-

turpiorem ullam invenisse non meminerim. An verò quod qui delirant aut insaniunt, nihil de visis suis certò judicare possint, idcirco cùm de suis judicent sobrii & sapientes, vera an falsa sint, ad animi assensum nihil interesse putas? Id si ipsi vesani dicerent, cùm iis pugnare nollem, at cum vir siccus, & prudens dixeris, importunè inquam & cum Epicureâ modestiâ opinioni insistis. Nos enim (quoties dicemus?) non de puerorum, non de ebriorum, non de dementium, sed solis sapientum sensibus disputamus, an scilicet cum judicio gubernentur hominum sensus quippiam certè percipiant necne. Tuis ergo eorum exemplis, qui judicii nullius compotes sunt, quantumcunque urgeas, nihil efficies nisi prius inter vesanum & sapientem nihil interesse probaveris. Atqui istâ tandem ratione, cùm Hercules filios suos sagittis configebat, te quoque tuos, cùm videris, tuos esse nescire metuas, & Marcum filium, cùm Athenis redierit, interfectorum. Ita quidem hoc tuo à dementium visis argumento, quo tantoperè gestis & quasi altior factus gloriaris, neminem Academiae vestrae disciplinam sequi persuasisti, nisi qui idem aut insanus sit, aut insanum se esse probabili aliquâ ratione suspicetur.

SECT. VIII. Si verò sensuum Visa alia vera, alia falsa sint, quâ notâ ad ea distinguenda utamur interrogas. Quid autem an quâvis omnium communi de omnibus judicari velis? Si ergo decipi nolles, missis gravibus istis de remo inflexo, de columbae collo, de turre rotundâ puerorum controversiis, prudentiam, judicium, atque animi intensionem adhibeto; circumspicito; impedimenta removeto; ab opinionibus præjudicatis caveto; lumen, situm, intervalla mutato, atque tandem expensis omnibus ipsum Aspectum facere sui judicii fidem fateberis. An cujusque singulari? id autem quorsum interrogas? quâ enim aliâ quàm propriâ naturâ internosci tu ipse postulares? Nihil enim est quin aliquid sibi ita proprium habeat, ut sit nulli alii commune, quo solo signo id ab aliis omnibus diversum esse cernimus. Ita ab omni Brutorum genere hominem erectâ figurâ, & varia Brutorum genera inter se suâ quodque formâ, & homines inter se suo cujusque vultu secernimus. At quædam

dam inquis usque adeo similia sunt, ut nullâ sensuum intentione ab invicem distingui possint. Quis enim aut pilum pilo, aut ovum ovo discernat? Aut si quis centum sigilla eodem annulo impresserit, eequæ poterit in agnoscendo esse distinctio? Atque tam similes Servilii Gemini fuisse dicuntur, ut peculiari nullâ notâ alter ab altero internosci potuerit. Ita ut cum quis Publium videre se putaret, exploratum habere non possit, quin Quintum videret: at si una fefellerit similitudo, dubia omnia reddidit. An vero, Marce Pater, sic tecum in foro actum esse velles? Atque cum improbos accusaveris, ne iidem non sint, quos esse putas, ne sint accusandi putares? Cùm prædonem istum C. Verrem, cùm furias istas Catilinam, Lentulum, Cethegum, cùm belluam istam M. Antonium laceffiveris, an timendum putas ne optimi Catonis, charissimi Bruti, amicissimi Pomponii, Quinti Fratris, & M. Filii innocentiam violares; quòd cum Servilii isti Gemini nullâ notâ inter se agnoscantur, idcirco neque quemvis à quovis internoscere possimus. Quæ autem est ista argumenti penuria ut uno tantum joco, uno sophismate semper hæseris, non profecto ubertatem, non copiam, non tuam dicendi facultatem decere videtur. Rem nullam se certâ ratione habere, quod quædam esse possint, quæ se aliâ fortasse habeant quàm videantur. Si sit vel quidem unum Visum ita obscurum, confusum, & involutum, ut neque id clarè percipere, neque de eo certò judicare possimus, efficitur nullum tam comprehensum, tam exploratum, tam perspicuum esse, ut quavis diligentia percipiatur. Ita nunc si tanta inter res duas similitudo contingat, ut altera ab alterâ non facile cernatur, sequitur nullas omnino tam dissimiles fore, quin eadem omnes esse videantur. Esto autem, sit acutum Sophisma & gravitate vestrâ dignum, non tamen video quamobrem toties repetatur. Subrisit proculdubio Lucullus, cùm omnes vestras vires in id unum collectas esse intellexerit, atque igitur fortè de respondendo non multùm sollicitus (si verè narras) discessit. Quis enim cum importunis istiusmodi hominibus disputando se fatigaret, quos quicquid iis demonstraverit, semper exclamantes audiat, utcunque clarum & perceptum esse putes, fieri tamen posse ut fallaris.

Quid:

Quid autem cùm Ovum non esse Bovem perceperimus, an ut fallamur fieri posse putetis? Ita, inquis, quod cum P. Servilium Geminum à Quinto agnoscere velimus, facile fieri possit ut fallamur. *Si enim una fefellerit similitudo, dubia omnia reddidit.* Quod quàm primum audiit Lucullus, secum dixisse non dubito. Itane Marce, satis disputatum est, atque imposterum ullos hujusmodi vobiscum congressus me semper declinaturum scias; Cùm posteaquam de omnibus, præsertim de sensuum visis & scientiarum decretis, dubitare docueritis, istâc unâ conclusiunculâ, quasi indubitata sit, quasi omnibus concessa, quasi nullâ probatione indigeret, tam plenè vos vobis satisfeceritis, nempe si ovum ab ovo non possim agnoscere, neque igitur à Gallinâ quæ peperit, neque à Gallo qui genuit, neque à Bove, neque ab Homine, neque ab Elephanto. Si istâc sit vestra à temeritatis turpitudine Græcula cautio, sim potius Infans, fatuus, temerarius, credulus, imò denique homo Epicureus, quàm ut tam infacetâ prudentiâ mihi ipse displicerem. Atque profecto tam procacis in Cicerone meo proterviæ admodum puderet, si ex animo & non è personâ istâc disputasset. Quorsum enim omnis istâc disputatio nisi quod in tantâ similitudine unum ab altero secerni non possit, dubia omnia esse facta. Quo quid protervius conclusum esse possit, quid enim? Num certius sensuum perceptionis indicium desideretis, quàm ut reseo modo quo sunt percipiant, cùm quæ similitudinem habeant similia esse nuncient, quæ vero non habeant, dissimilia? At si res ut revera sunt, cernunt, quid majus ipsi ad fidem iis faciendam postulare possitis, nisi concludi velitis (ut profecto si quò tendat vaga disputatio vultis) quod quoniam quæ simili notâ signantur similes esse cernimus, quæ diversâ & dissimillimâ sunt formâ, posse nullâ industriâ distingui. Præclara merclè argumentatio, atque vestrâ contra communes omnium sensus tantâ contentione digna! Imo denique in iis ipsis quæ simillima videntur, ea est sensuum nostrorum acies, ut si mediocrem tantùm curam & usum adhibeamus, satis claram dissimilitudinis notam cernere possimus. Id quod de quibusdam Deli Incolis tuus memorat Lucullus, qui gallinas permultas alere quæstûs causâ solerent; hi cum ovum in-

spexe-

spexerant, quæ id gallina perperisset dicere solebant. *Sed Lucillum adhibere, inquis, artem advocatam etiam sensibus. Quid autem hoc? nonne videre contra te valere, si sine magnis artificiis, ad quæ pauci accedunt, nostri quidem generis admodum, nec videre nec audire possumus?* Nequaquam vir optime; sed contrà multum adjuvare videtur; live enim magnam artem adhibeant, live nullam, modò verè judicent Deliaci isti, eximium sensuum suorum acumen ostendunt, quòd res inter quas tanta sit similitudo, eâ solertiâ ab invicem dignoscant. Ergo inquis magnis artificiis opus est ut nostri generis quidpiam videre possimus. Nequaquam quoque & istuc. Sed omnia quæ nostrâ interfunt sine arte cernimus. Non enim sensus ad nullius fructûs subtilitatem, sed ad communis vitæ usum accepimus, atque igitur quæ communi vitæ usu occurrunt, ea omnia nullâ advocatâ arte videre possumus. Ovum verò ab ovo secernere quid quæso generis nostri intersit? Atque id etiamsi non possent Deliaci isti; Sol tamen luceat necne sine quovis pejerandi periculo per Jovem atque Deos Penates jurare potuissent. Nobis itaque satis est, si ea sit sensuum nostrorum fides & integritas, quâ opus habemus, at eâ acie, quæ nulli sit emolumento, contenti & sine quâvis in Naturam querelâ carere possumus. Tu tamen si quis Deus te interroget sanis modo & integris sensibus num amplius quid desideres, auditurum minaris quàm nobiscum malè agatur. Cave autem, mi Amice, cùm tam vehementer temeritatem reformidare profitearis, ne minus temerè & inconsideratè, ne dicam impudenter ipsam divini Numinis adversus teipsum munificentiam calumnieris. Quid enim est quod cum eo querendum esse putas? Quod quanquam fortasse verè, non tamen longiùs aut acrius videamus; seu quod cùm in Hortensii villâ ipse versatus Puteolos videas, familiarem tuum Avianum fortasse in Porticu Neptuni ambulantiem videre nequeas. Quorsum autem videres? Cui enim usui esse possit tam longinquus iste prospectus? An non satis est quod & tu & Avianus tuus quæ coràm & prope sint clarè & integrè percipiatis? Ipse enim cum in Porticu Neptuni ambulaverit, gressus suos sine custodiâ tuâ gubernare novit. Tu ergo tuis vestigiis prospicias, ille melius secum actum esse pu-

tat, quod etiam si abfueris, suis oculis ipse sibi cavere possit. Imò quid si ipsum Avianum videres, an non pariter cum Deo tuo querereris, quod annulum in digito non vidisses? atque si annulum, quod non ipsum quoque imaginem eidem insculptam? Tam petulanter deploratae sunt vestrae querimoniae, ut nullâ Numinis liberalitate iis satisfieri potuisset. Si enim quicquid vos vobis deesse putatis, ipse concessisset, vestra querelarum ratione nullus unquam fuisset finis majora flagitandi. At quidem tam longè abest, de contractâ visûs acie queraris, ut potius tam longè eam intendi posse, te imprimis devinctum cogitare debeas. Quo enim magis admirabili naturæ beneficio utimur, quàm ut quæ aliquot stadiorum intervallo absunt, temporis momento in oculis habeamus? Putcolos te videre fateris, quam Urbem stadia triginta ab Hortensii villâ distare ais, Cogita ergo tecum quam admirabilis sit ista oculorum vis & acies, ut citius quàm nictent mare permagnum pertransire valeant. Quid autem de aciei contractione queraris, cum ipsum Solem quotidie videas? Quot enim mille stadia à nobis abest! eum tamen, etiam si manu teneres, clarius videre non potuisses. Quod itaque te oculis tuis non esse contentum, idque ipsi Deo, si interroget, audacter responsurum esse dicis, non modo audaciæ & ingrati tudinis, sed & in Physicâ (ad te nollem dicere, at tamen dicendum est) ignorantiae crimen videtur. Ne enim quid tecum de mirabili aut Solis cursu, aut Lucis in immensam distantiam se diffundendi facultate nunc dicam, cum de istis jam satis superius dixerimus: Certè si unquam cogitasses quantâ artis varietate ipsæ Oculorum fabricæ extructæ sint, ita ut in exigua ipsorum cavitae spatia tam longè distantia, tam latè patentia integrè & distinctè complectantur, inter maxima summi Numinis non modo beneficia sed & miracula reputasses. Cum verò oculis tuis contentus esse nolis, quid plura, eruas, & experiare, qui cum omni tuo, tuorumque Artificum ingenio perfectiores tibi conficias, atque adeo in justam temeritatis pœnam hominum perspicacissimus in Talpam, in Noctuam, in Vespertilionem mutaberis.

SECT. IX. Proximè à sensibus ad rationem transit, atque primùm in Dialecticæ fines invadit. At cujus? Stoicorum; Qui illi aditum & quasi ipsas Thermopylas in omnem Græcorum vanitatem aperuerunt. Quippe cum Eleatici & Megarici ludo & joco de cavillandi arte scripsissent, hi quicquid ipsi luserant, cùm omni suâ gravitate in disciplinam suam asciscebant, quo nimiam facetis omnibus se irridendi facultatem dederunt: Ut nemo non modo scurra sit, verùm etiam vir prudens & acutus, qui ipsos non irriserit. Hoc igitur imprimis delegit Marcus noster, de quorum superciliis præcipuè triumpharet. Atque utinam non modo Zenoni sed & Græcis omnibus nugas suas dialecticas eo quo merentur contemptu illulisset: Cùm quæ tradiderunt præcepta, non modo arti bene differendi, atque vera & falsa judicandi nullo sint adjumento, sed potius maximo impedimento, cùm nihil de rectè cogitandi prudentiâ doceant, nihil de ratione intelligendi quid rem quamque sequatur, nihil de scientiâ perspicendi quale quidque sit, quid in re quæque sit, quid cuique conveniat, quid repugnet. Sed omnis eorum cura in verborum captionibus, amphiboliis, acuminibus; in Soritis, Pseudomenis; in enunciationum connexionibus, disjunctionibus consumitur. Quandiu itaque hac cum Dialecticis contentione versatur, nihil grande, nihil severum, nihil acutum afferre potuit, sed solum nugis nugas opposuit. Atque primùm Soritarum captionibus, quas ab Ebulide didicit, festivè admodum delectatur. *Quòd nullâ omnino in re minutatim interroganti, dives pauper, clarus obscurus sit; multa pauca, magna parva, longa breviora, lata angusta, quanto aut addito aut dempto certum respondeamus, non habemus.* At ista solvat cum suâ vetulâ Chrysippus. Quid autem ad nos qui facultatem disceptatricem nobis in vitæ commoda, non ad subtilitates venandas datam esse arbitramur? Quid enim an de re quæque distinctè cogitare, enunciare, ratiocinari non posse concludere, quòd præcisam verborum istorum significationem definire non possimus? Nihil præcisum, nihil definitum, nihil determinatum significant. Vaga sunt vocabula, quæ tametsi plura aut dempseris aut addideris, idem tamen significant.

nificant, Neque enim acervus (à cujus similitudine Soritarum acumen mutuati estis) uno grano dempto aut addito efficitur. An verò quod incerta sit in quibusdam numeri & quantitatis ratio, idcirco nihil certo perspicui, definiri, judicari vultis? An non quid sit acervus novimus, etiamsi neque primi grani, neque decimi, neque centesimi additione fiat? Saltem ampla & indefinita est istorum vocabulorum significatio, id quod nemo te melius novit, qui iis omnibus permagna significandi varietate modo latiori, modo contractiori sapissimè usus fuisti. De iis ergo puerile est minutatim interrogare, laxiori enim usu habentur quam ut certo ullo significationis termino circumscribantur. Atque hæc prima vestra est in Dialectica victoria, quod verborum, quæ nihil præcisum significant, præcisam significationem definire nequeat. Jam verò ipsa Artis fundamenta petis, præclaro mimimum isto Grypho, quem *Mentientem* sive *Pseudopueron* appellatis. Si dicis te mentiri verumque dicis, mentiris; dicis autem te mentiri, verumque dicis, mentiris igitur. Quo quidem ut inexplicabili Sophistæ more gestis; & quidem præclarum facinus est, atque ipsius Patriæ Patris gravitate dignum. Quid enim præclarius unquam peperit Græcorum acumen? Quos ob illius inventionem, triumphos habuit, quas coronas tulit *Eubulides*? Quantâ admiratione, imò quibus seditionibus omnem Græciam commovit? Hinc quâ diligentia contra hostium impetus muniverunt? Inde quibus vigiliis & laboribus in eo solvendo se torserunt? Quot & quanta librorum volumina genuit? Ut quidem unus Chrysippus de hoc uno Argumento quatuordecim scripsisse memoretur. Atqui tamen post omnes & illius & aliorum omnium conatus Sophisma inexpugnabile habetur. Quanquam profecto, ut & ipse ludam, non mihi tam indissolubilis iste nodus videtur, sed ipsa præstigii fraus cuique patere. Cum in superiori effato planè duæ enunciationes connectantur, primùm *te mentiri*, deinde *dicere te mentiri*; & proinde duplici quoque enunciatione concludendum esse. Primùm *te igitur mentiri*, tum cum mentiri te ais, *verum dicere*; atque adeo alterâ te mentiri sequitur, alterâ verum dicere; non itaque eadem enunciatione mentiris, & verum dicis, sed planè diversis. Et quæ præcessit, non de præ-

præsenti, sed de præterito enunciari oportebat, scilicet non te mentiri sed mentitum esse; ut non tam Dialecticæ quam Grammaticæ sit sophisma, quod *Temporum* ambiguitate se abscondit. Atque adeo alteri enunciationi quam attulisti omnino dissimilis videtur. Scilicet *si dicis lucere & verum dicis, lucet*: De præsentī enim ista enunciatur, quando enim lucet, lucere potes dicere; at si dicas te nunc mentiri, verum non dices, falsum est enim id cum dicas te nunc mentiri: ante vel post mentiri licet, at non eodem momento. Non itaque te mentiri sed mentitum esse dicere oportet, aut verum non dices. Atqui denique etiam si huiusmodi cavillatiunculas solvere non possemus, quid ad nos, qui non verborum, sed rerum Dialecticam profitemur? Istas solvant Stoici, qui cum sint nonaginta aut centum annorum pueri, omnem ætatem in bullulis venandis consumunt, non aliâ temporis jacturâ, quàm si nihil aliud in omni vitâ agerent, nisi ut in barbæ pilis nodos necerent & solverent, ut verò quid de Dialecticis disciplinis ipse sentiam liberè dicam; eâ ratiocinandi facultate omnes naturâ præditos esse arbitror, ut nullo alio artis adjumento opus sit, nisi ut ipso Naturæ beneficio, quâ oportet integritate utamur. Quâ enim aliâ lege in simplici rerum conceptione utendum est, nisi ut sensuum visis, debitâ attentione, experientiâ, atque à præjudiciis cautione habitâ assentiamus? Quâ de enunciationum veritate judicandum, nisi ut quemadmodum res invicem connexæ sint aut oppositæ cogitemus? Quâ denique in conclusionum evidentiâ acquiescendum, nisi ut prius rerum notionibus & relationibus perceptis, quid quidque sequatur, quid non eâdem quæ in prioribus adhibitâ curâ judicemus? His inquam atque huiusmodi exercitiis naturalem rationis facultatem plus perfici & corroborari, quàm spinosis omnibus Dialecticorum, quos unquam ipse vidi, præceptis & acuminibus. At si istas Verborum præstigias, quibus se pueri in porticu ludentes tam jucundè delectant, prorsus ignoremus, id non majori damno aut vituperio fiet, quàm si puerorum delicias, aut anuum deliria nesciamus.

SECT. X. At eversâ Dialecticorum republicâ, nullâ morâ in Physicorum & Ethicorum possessiones cum omni impetu involat, atque immensâs strages ubique edidit, & de omnibus, qui quâvis Autoritate fuerint, uno prælio devictis triumphavit. Atqui ut homo timidus nulliusque animi bellum gessit, nihil enim pugnavit ipse, solum Græcos omnes inmutuam perniciem concitavit, è quorum cædibus ipse tandem *Cadmæam Victoriâ* reportavit. At profecto à M. Tullio non expectassem ut controversias duas omnium maximas quæ inter homines aguntur, ad solas Autoritates referret. Cùm primùm hos locos eum tractaturum intellexissem, quo gaudio lætabar, quantâ lætitiâ sum auctus, quàm gestiebat animus! Nunc nunc, inquiebam, tam illustri causâ omne suum acumen, omnem diligentiam, omnem eruditionem adhibebit. Omnem rerum Naturam patefactam & planè dissectam videbimus, omnes boni malique rationes ab ipsis initiis detectas & explicatas audiemus. Cùm verò nihil de rebus ipsis, nihil è propriâ Mente dictum perspexeram, nihilque nisi sic Thaletem, sic Anaximandrum, sic Anaximenem, sic Anaxagoram, sic Democritum, sic Empedoclem, sic Heraclitum, sic Aristotelem, sic Stratonem, imò (quod omnium turpissimum videbatur) sic Aristippum, sic Epicurum dixisse perlegeram, (proh Deum) quàm me mea spes fefellit, imò profecto (quid enim dissimulem?) quàm sic à Cicerone esse illudum, quod ab aliis ferre non poteram, stomachari cœpi! Vir ignave! exclamans, quorsum nos in gravissimis Argumentis hominum, quorum levitatem nimium sine te novimus, autoritatibus tam importunè tundis & conteris. Eorum nomina toties repetita audiisse jam antè tædebat, at cùm in nobilissimis istis disciplinis nihil aliud audirem, me planè enecabat. Nihil præterea unquam in omni vitâ ineptè, nihil non doctè, non acutè, non eleganter scripsisti, hic autem quasi quodam fidere tactus in subitam & horribilem quandam dementiam incidisse visus es; neque (ut soles) facetos cum amicis sermones habuisse, sed furiosi ad instar nil nisi Græcorum nomina recitasse. Imò denique cum tu ipse tam præclarè de his rebus scripsisses, de Physicis nimirum in de Deorum Naturâ libris; de Moralibus,

libus, in de finibus, de officiis, de quæstionum Tusculanarum libris, quæ major infania esse posset, quam ut ipse idem ea omnia, solum quod de iis non consenserint Græci, evertenda putares? At quid istuc tibi uni exprobrarem, cum nihil aliud sit ipsa Academia disciplina quam dementia simulatio? Sic enim (ut soli possent insanientes) de omnibus dubitare profitemini. Cui enim in dubium venire possit an insanierint isti, qui æquè incerta esse omnia se ex animo putare aiunt, qui an ullus sit motus, an unquam Sol luceat, an quicquam in omni vitâ viderimus, vehementer & serio dubitare adhortantur? Cum verò rem tam portentosam & incredibilem hac præcipuè & ferè solâ ratione satis comprobata arbitrentur, quod de omni re non idem sentirent homines, qui nihil in omni quæstione nisi dissidia & dissensiones quærebant, ferre non possemus. Atque id vos Sceptici & Academici facitis, ut, ne vobis deesset contentio, à vobismet ipsis dissentiat, contra omnes & pro omnibus pugnat, partes contrarias defendatis, modo in alterâ, modo in neutrà, modo in utrâque sententiâ esse velitis. At mihi nunc cum uno Cicerone res est, qui cum nihil melius quod in causâ tam præclarâ diceret, quàm Philosophorum Autoritates haberet, Argumentum (quoniam nihil præterire volui) quale ipse præbuit sequemur.

Primum ergo quanta, inquit, de ipsis rerum principiis inter magnos homines dissensio? De quibus autem principiis? De iis, è quibus omnia constant? Apage cum tuis Principiis, quid enim refert an ex aquâ, an ex aëre, an ex igne, an è terrâ, an ex istis omnibus; an ex homœomeriis, an ex Atomis, an ex aliâ demum quâcunque materiâ nascantur? Aut si quæ sit ista prima rerum materia cujusvis nosse interesset, neque norunt isti, neque nosse poterant, sed solus ipse novit, qui ex eâ omnia extruxit, seu potius qui eam ipse fecit, & proinde variam pro rerum varietate, quas facturum erat, fortè effinxit. Totam itaque de principio materiali quæstionem vobis ultrò traditam esse scitote; nisi quod fuisse Providentiâ divinâ effectam, non Naturâ suâ extitisse dicamus. Quid autem fuerit, an certâ specie, an diversâ, an nullâ extitit, qui quærunt nunquam consequentur. Et demique si certò definire & investigare possent, cui hominum usui inserviret?

serviret? quo beneficio vitam humanam cumlaret? quam laboris mercedem referret? Nullius autem aut in istâ aut in quâvis aliâ disciplinâ scientiam, nisi quæ aliquod utilitatis pretium habuerit, tuendam esse diximus & dicemus. Alias vero omnes quæstiones, etiam si parvam quandam delectationem habeant, exterminandas esse, non modo quod nihil utilitatis afferant, sed quod nimium temporis utilium inventioni eripiant. Imprimis autem aridam istam & sterilem de Materiâ Primâ disquisitionem, quæ neque fructum affert, neque voluptatem. Et si quantum ætatis in materiâ primâ definiendâ consumpserunt Veteres, in physicis experimentis, & rerum proprietatibus investigandis consumpsissent, (si eâ fuerint quâ arbitraris doctrinâ & sapientiâ instructi) ab iis Philosophiam tum ad animi oblectationem, tum ad communes vitæ usus longè uberiores accepissemus. Atque ista quidem una germanæ Physiologiæ ratio est, non ut materiam communem longèque remotam perquirat, sed quibus res quæque affecta sit dispositionibus, quemadmodum ad vires & facultates suas comparetur, quibus mutationibus fiat, quibus intereat, quâ denique viâ, quo artificio, quibus gradibus omnis naturæ vis & ratio progrediatur. Quod igitur inutiles hoc Physices loco tantâ inter se dissensione pugnarunt, non Naturæ culpâ sed ipsorum hominum levitate factum esse dicimus; qui quæ certa, quæ explorata, quæ utilia sunt, posthabuere, ut inania quædam quæ nec nosse possent, & si possent, suâ scire nihil interesset persequantur.

SECT. XI. Cùm verò proximè de Principio Efficiente quid & quale sit, & an sit omnino disputare pergas, hic etiam nihil aliud, nisi quod ubique sapientum (ut vocas) rixas & discordias exprobrare. Atque primum in quæstione quâ formâ sit Natura divina, eandem quam in omnibus Græcorum levitatem video, suam sibi quemque opinionem in re habuisse, de quâ nihil poterant compertum, nihil exploratum, imo nihil probabile habere. In quæstione verò an sit, si qui dissenserint, eos neque multos, neque magnos Philosophos fuisse diximus. Immo verò quanquam plerique atque præstantissimi ineffabilem Numinis sapientiam in
pulcher-

pulcherrimâ Mundi fabricatione suspexere, nihil tamen etiam illorum Autoritati in tam præclarâ quæstione tribuimus. Et nisi solis rationis viribus non modo contra hostium omnium impetum tueri, sed & cujusque assensum, qui Mentis aut compos sit aut esse velit, extorquere possimus, alia omnia quæcunque argumenta omni fastidio contemnimus, aspernamur, & negligimus. Quid ergo nos vanis tuis Autoritatibus laceßis? Ipsa Argumenti dignitas tam levem disputandi rationem planè recusat, neque se Deus quicquam aut adjumenti aut impedimenti à cujusvis Autoritate habere patietur. Nimirum tam præclarè Providentiæ suæ vim omni rerum Naturæ impressit, ut nisi operibus suis se satis notum fecerit, nollet ut illius Naturam à Providentiâ sejunctam quâvis ratione agnoscamus. Atque igitur utinam hoc uno loco, quem mihi proprium vendicavi, etiamsi nullo alio, vires proprias ostendisses, ut materiam & pugnâ, & victoriâ, & triumpho dignam haberemus. At fortè vim omnem in libris de Deorum Naturâ effudisti, quàm autem exilia sint quæ istis in Deos disputantur, satis superius indicavimus. Cùm verò nunc solis Autoritatibus pugnare libeat, ipsas quoque (quoniam nihil prætermittendum est) insequemur. *Aristotelem* autem, cui primas concedis, singulari prælio Captivum duximus, atque igitur omnino præoccupata est illius Autoritas. *Ecce, ergo inquis, tibi è transverso Lampſacenus Strato; Negat operâ Deorum se uti ad fabricandum Mundum; Quacunque sint, decet omnia esse effecta Naturâ, nec ut ille, qui asperis, & levibus, & hamatis, uncinatisque corporibus concreta hæc esse dicat, interjecto inani; somnia censet hæc Democriti non docentis sed optantis: Ipse autem singulas Mundi partes persequens, quicquid aut sit aut fiat; naturalibus fieri aut factum esse docet ponderibus & motibus.* Neque huic, cùm sit totus Aristotelicus, respondere opus est, everſis enim viri principis fortunis tam hujus quàm aliorum omnium, qui eum secuti sunt, copiæ unâ dissipantur: Neque enim ille aliâ viâ Mundum naturalibus ponderibus atque sine operâ Deorum extruxit, quam antea extruxerat Aristoteles. Quanquam si somniaverit Democritus, quis non videat non evigilasse Stratonem? Quid enim interest omnia, quæ fiunt, naturalibus facta esse ponderibus & motibus,

tibus, an corpusculis propter figurarum varietatem inter se coherentibus? Potissimum cum idem quod ille docuerit Democritus Atomos suas naturali suo motu deorsum coivisse. Cum igitur nihil aliud ad singulas Mundi partes fabricandas Strato tuus attulerit, aut postulaverit, quâ quæso ultra Democriti somnia ipse sapuit? Neque enim minus optantis est omnia solo corporum motu & pondere fieri, quàm asperis, levibus, & hamatis, uncinatisque corporibus concreta esse. Et denique cum omnia non Deo sed Naturâ effecta esse doceat, omnemque Naturæ vim à rerum pondere & motu exoriri, nullam omnino causam esse planè docuit. Unde enim pondus & motus? Non à Naturâ, cum sint ipsa Natura; non ab aliâ causâ, cum aliam nullam præter ipsam naturam agnoscat. Atque adeo cum nulla motûs causâ pondus fuerit; ponderis autem (quodcunque sit) omnino nulla, cum nihil esse possit, quod ipsam materiam huc potiusquam illuc inclinare faciat, nulla tandem omnium futura est. Quanquam quidem optatis & sumptis his quoque omnibus nihil effecit vir ille *Lampsacenus*, cum superius singulas Mundi partes, ad quæ provocat, persequentes non solum ut ille docuimus sed demonstravimus res quasque suo loco non naturalibus ponderum momentis, sed solis finium utilitatibus disponi. Quo duo istæc obtinuimus, primum Mundum naturalibus rerum ponderibus fieri non potuisse; Deinde non nisi Numinis Operâ factum fuisse. Quibus, opinor, Argumentum satis cognitum, perceptum, & comprehensum habemus. Imò denique non modo singularis ista de Deo controversia, sed omnis quæcunque de rebus Physicis disquisitio, in hac unâ de rerum finibus quæstione versatur. Atque igitur cum Naturæ fines omnino aut negligendos aut dissimulandos putaveris, mirari non oportet si in parvis istis, quæ sequuntur, omnia crassis tenebris occultata & circumfusa queraris. Alioqui enim quæ cujusque fuisset Natura, illius usu facillimè invenisses. Cum itaque satisne tandem nobis notum est, quæ nervorum natura sit, quæ venarum interrogas, si solum ad utriusque usus respexisses, nihil in iis est quod planè notissimum non habuisses. Videras enim cur venæ unâ consent tunicâ, pluribus arteriæ; quòd scilicet sanguinem minus spirituosum à corporis

ris extremis deferant, quâ de causâ iis eo robore opus non sit, quo ipsis arteriis, quæ sanguinem spiritibus magis refertum & nuper à cordis fornace exæstantem vehunt. Videras cur multiplici fibrarum serie intertextæ sint earum tunicæ, ut si fortè major aut minor fuerit sanguinis copia, se, ut expedit, aut contrahant aut distendant, seque ab utroque extremo in Naturæ statum reducant. Videras denique cur tot ubique valvulis muniantur, ut sanguini liber affluxus pateat, refluxus impediatur. Quibus compertis, non video quid ulterius velles aut posses in venarum naturam perquirere. Quod idem quoque de nervis, aliisque, quæ persequeris, ad corpora nostra attinentibus, si hîc singula persequi liberet, dicendum esset. Ut igitur paucis omnia complectar, Duo sunt in Physicâ quæstionum genera: aut quæ de majoribus Naturæ Phænomenis inquirunt, at cum eorum fines communi omnium experientiæ certi & perspicui sint, facillimè investigantur, cujusmodi nos ipsi (qui eam solam partem adornare profitemur) non pauca attulimus. Et cum de Causâ primâ quæstio omnium & maxima sit & maximè interfit, eam è summæ totius fabricæ, quam condidit, & optimâ singularum partium inter se dispositione omnium maxime perspicuam esse conclusimus. Aut quæ (quod alterum quæstionum genus est) de rebus minus perspicuis, minúsque ad nos spectantibus sciscitantur. Atque ut prioribus principia rerum externa invenimus, quo scilicet Efficiente fiant, & cui Fini: ita his solas rerum formas seu internum in re quâque agendi principium; quâ Materiæ dispositione fiat, quâ pereat, quâ facultates, quas habet, consequatur; & denique quâ ratione effectus suos perficiat. Quæ omnia cum sint occultiora, non tam certò & penitus perspecta habemus, sed satis est si ea verisimili conjecturâ assequamur. Ita omnia in corpore humano sapientissimum quendam Opificem in præclaros fines ea solùm intuendo extruxisse novimus. At nosse quâ ratione vis seminalis operetur, unde incipiat, quid primùm moliatur, quid deinde, quomodo materiam in partes secernat, & quibus tandem mutationibus omnia tam mirificâ arte absolvat, hæc inquam nosse, est intimam cujusque rei Naturam perspectam & exploratam habere. At cum ad nos non admodum pertinent,

perpaucis negotium facessunt, scilicet (ut ita dicam) Optimatibus quibusdam, qui interiori Naturæ contemplatione aut sibi oblectationem aut majorem quandam vitæ humanæ utilitatem quærunt. Atque de his solis idem, quod tu de omnibus Physicorum Quaestionibus definiendum puto, *Exterminandas non esse; est enim Naturale quoddam quasi pabulum consideratio contemplatioque Naturæ. Erigimur, elatiores fieri videmur, humana despicimus, cogitantesque supera atque caelestia, hac nostram ut exiguam & minima contemnimus. Indagatio ipsa rerum tum maximarum, tum etiam occultissimarum habet oblectationem. Si verò aliquid occurreret, quod verisimile videatur, humanissimam completur animus voluptate, præclarèque agi secum sapiens putat, si in ejusmodi rebus verisimile quod sit, invenerit.*

SECT. XII. Postremò ad bonorum malorumque notionem venimus, atque primùm de finibus constituendis disputatur; quo Argumento quanquam omnis vitæ ratio, omnis virtus, omnis sapientia, atque demum ipsa foelicitatis summa continetur, de eo tamen nihil ipse, nisi quod Philosophorum dissensiones infectetur. Atque igitur cum de re ipsa nihil dixerit, jam ante dictum est quanti in tantis rebus Græcorum Autoritates habeamus. Nulla enim in istis sat magna Autoritas esse potest, quæ solo interno Naturæ sensu percipimus. Atque adeo mihi extremæ futilitatis crimen videtur, quod quicquam in vitæ beatæ ratione mihi instituendâ aliorum auctoritati tribuendum putaret. Quanquam credo sapienter & consultò egit, quippe nescire non potuit, si rem ipsam attigisset, quantas sit facturus Tragœdias. Si enim semel turbentur boni malique fines, continuò ruit omnis officii ratio, quæ nisi firmissimè sibi constet, nulla esse potest. Nimirum Constantiâ sublatâ omnis Virtus in calliditatem mutatur; ut si quis de eâ dubitaverit, vix minus in officium committat atque si ipsum omnino tollat. Id quod & ipse vidit, cùm rem seriò tractare vellet, Scepticos omnes jus nullum de officio disputandi habere, quòd nullum rerum delectum, aut ad officii aditum inventionem reliquissent. Atquæ hujus vanitatis perniciem in M. filii personâ superius

superius declaravimus. Nunc vero de Græcorum sententiis: Quæ tametsi cujuscvis autoritatis fuissent, quid tamen ad rem, de quâ ipse attulit, attinere possent? Quanquam non majus sit eorum levitatis Argumentum, quàm quod cum sint tria certissima, esse Primam Materiam, Primam Causam, Summum Bonum, de iis tamen maximos tumultus inter se commoverunt. Atqui tamen de hoc extremo, quantacunque dissidia quæsierint, omnes tantum re convenire, quantum verbis discrepare videntur. Fertur enim Varro nem plusquam ducentas sententias recensuisse, etiamsi tribus plures (ut & Chrysippus statuit) esse non potuissent; aut scilicet honestatem esse finem, aut voluptatem, aut utrumque; neque ex his, à quibus inquam reliquæ omnes nihil re, solo nomine discrepant, plus unâ vera esse posset, eaque est utroque vitam beatam perfici. Atque hanc communi hominum sensu, omni vitæ experientiâ, clarissimis rationis conclusionibus percipimus, comprehendimus, demonstramus. Quanquam enim invidioso *voluptatis* nomine utaris, ut delicatam & mollem istam, quæ suâ suavitate sensus movet, omni tuo impetu insecteris, id tamen Academicâ vestrâ libertate fecisti, qui non tam aliorum opiniones redarguere quàm calumniari soleatis. Alioqui enim longè alienam atque meliorem voluptatis notionem tu ipse nosti, cum convenienter ipsi Naturæ vivamus, seu cum rebus iis, quas ipsa conciliat Natura, fruamur. Adeo ut voluptatis nomine nihil aliud intelligat quivis Philosophus (quanquam de grege porcus fuerit) quàm quemque eum statum adipisci, quem desiderat cujusque Natura. Quantumcunque igitur aliis rebus inter se dissenserint Philosophi, in hac tamen voluptatis ratione convenere omnes. Neque equidem intelligo quâ dissidere possint, cum nemo sit qui se non amet; & si amet, amet quoque quicquid sibi placeat. Atque à simplici hoc principio diversas suas de boni mali que finibus rationes deducunt. Solummodo igitur tuos *de finibus* libros evolvas, atque omnes omnium factionum Philosophos, Epicureos, Stoicos, Academicos, Peripateticos convenire reperies. Quid Epicurus? Omne animal simul atque natum sit, voluptatem appetere, eâque gaudere, ut summo bono; dolorem aspernari ut summum malum, &

De fin. l. 1.

De fin. l. 3.

quantum possit à se repellere. Quid Zeno? Simul atque natum est animal, ipsum sibi conciliari & commendari ad se conservandum, & ad suum statum, & ad ea quæ conservantia sunt ejus statûs diligenda: alienari autem ab interitu, iisque rebus quæ interitum videantur asferre. Quid

De fin. l. 5.

Plato? Quid Aristoteles? Omne animal seipsum diligit, & simul ac ortum est id agit, ut se conservet, quod hic ei primum ad omnem vitam tuendam appetitus à Naturâ datur, se ut conservet, atque ita sit affectum, ut optimè secundùm Naturam affectum esse possit. Videsne quantâ animorum consensione in eandem sententiam conspirant omnes? Et profectò quid magnum est primum Naturæ appetitum invenisse, quem acrius quàm sitim & famem quisque sentimus? Ut quidem hoc in loco (quod & vidit Epicurus) opus

De fin. l. 1.

non sit ratione aut disputatione; *sentiri enim, ut calere ignem, nivem esse albam, dulce mel: quorum nihil oportet exquisitis rationibus confirmare, tantum satis esse admo-*
nere.

SECT. XIII. Quemadmodum verò communi omnium & sensu & suffragio germanam voluptatis notionem non aliam esse constat quam ut sibi charus & dilectus quisque sit, atque Naturæ suæ conditione gaudeat & latetur: Ita quoque eâdem experientiâ & rationis usu edocti omnes consentiunt nullâ re magis quàm virtute sui amorem conciliari, nihilque aliud esse ipsam Virtutem quàm artem benè beatèque vivendi. Singulas ergo percurrere virtutes, quænam est quæ tranquillitatem, & cujus contrarium ægritudinem non pariat? At quid ipse probem? Ad tuos *de Finibus & Questionum Tusculanarum* libros provoco, id enim quoties & quàm planâ inductione ex omnium factionum, etiam & facis Epicuræ primis Effatis demonstrasti? Quid enim (ne omnes sequar) Temperantia? Quid Justitia? Temperantia, dum Naturæ ipsius finibus contenta sit, an non inanes omnes cupiditates extinguit; supervacuas ægritudines amputat, integram corporis valetudinem, & mentis tranquillitatem conservat; & denique vitam omnium libidinum insaniâ, omnium formidinum mœstitiâ, atque omnium morborum dolore vacuum comparat? Dum vitium eidem contrarium

trarium in omnia vitæ incommoda induit & incurrit. In-
satiabiles sunt quas fovet cupiditates nullâque luxuriâ con-
tentæ, corporis sanitatem, animæ quietem labefaciunt, mor-
bis & curis replent, in ærumnas, discordias, formidines, &
quicquid denique vitæ tranquillitatem possit perturbare,
præcipitant. Ut quidem quantum quisque se Temperan-
tiæ legibus gubernandum tradiderit, tantum vitâ beatâ
fruat; & contrâ quantum in easdem quis peccaverit,
tantundem miseriæ patiat. Adeo ut demum nihil aliud
sit quàm tale vitæ Institutum, quod prudens quisque elige-
ret sibi imponeret, quò optimè fælicitatem consequa-
tur. Quid Justitia? Nisi ut dum omnium fælicitatem
curet, suam cujusque obtineat? Ea enim est istius summæ
Virtutis laus & ratio, ut imprimis bonum commune cordi
habuerit, atque id ejusdem præmium ut commune bonum
tuendo, suam quisque fælicitatem quam optimè tueatur. Imò
ea est immensa Dei Opt. Max. sapientia, ut cuique tum
ipsâ rerum naturâ tum cujusque ratione indicaverit, se tu-
tum neminem nedum fælicem esse velle, nisi qui aliorum
omnium pari affectu, atque sui ipsius fælicitatem optare &
curæ habere velit. Cùm enim nemini noceat, sed con-
tra, quantum in se est, erga omnes benevolentiam exerce-
at, sibi omnium amicitiam & charitatem conciliat. Qui-
bus solis Vita tranquilla & secunda (nulla enim sine securi-
tate tranquillitas) efficitur. Improbis autem si quis fue-
rit, non modò irrequietâ conscientia solitudine & suppli-
cii metu excrucietur, sed & injustè factis omnem vitæ qui-
etem & tranquillitatem sibi detrahit, non modo quod eo-
rum, quos læsit, ultionem, sed & aliorum omnium iram
& odium in se inflammari novit. Cùm enim uni ex omni-
bus hostem se indixerit, eum sibi omnes, si quando oppor-
tunè possit, bellum indicturum fraudemque facturum eo
moniti intelligunt. Atque eâ lege hominum societates
continentur, ut fœdere quodam inter se devinciuntur omnes
& singuli tam publicum omnium quàm privatum cujusque
bonum tueri; adeo ut si quis in alterutrum commiserit, simul
in utrumque committat, atque eo demum jure utriusque
inimicitiam mereatur. Quanquam multò gravius impen-
deat Numinis quàm legum hominumque metus; cùm enim
ipsâ

ipsâ eâdem rerum naturâ, quâ se omnibus notum fecit, omnium quoque tum felicitatem imprimis velle, tum nullius privatam, nisi qui publicam prius quærat obtineri, præmiis & pœnis ex ipsâ naturâ nascentibus indicaverit, nemo etiam si opibus & potentiâ contra legum hominumque pœnas se satis septum atque munitum putare potest. Quid autem Ciceroni multa? Primam ergo summi Numinis legem adversus omnes Benevolentiam esse intelligas, eâque omnem mutui Officii rationem contineri. Huic uni fundamento stare familias, civitates, respublicas, imperia, omnemque hominum conjunctionem; huic niti omnem iustitiam, sapientiam, omnemque virtutum omnium cultum & dignitatem. Nullum aliud esse proborum ab improbis discrimen, nisi quod alteri bonum omnium commune imprimis quærendum esse putant, quod qui faciunt, sui emolumenti causâ aliis nunquam nocere possunt, dum alteri suas rationes aliis omnibus anteponendas esse secum statuunt, quod qui volunt, nihil est quod eosdem à quovis scelere, injuriâ, fraude, audaciâ sive in socium sive in societatem coercere possit. Num igitur maximis his probitatis officiis & sanctissimis naturæ legibus, quas rebus ipsis insculptas percipimus, atque ipsâ Mathematicorum viâ demonstrare possumus, vim omnem & fidem solâ paucorum Sophistarum auctoritate derogari velles? In pilstrinum potius contrudantur, vinculis constringantur, in levitatis pœnam verberentur, imò denique ex arbore potius pendeant quàm ut vel minimùm eorum causâ labefactetur unius virtutis sanctitas & constantia.

SECT. XIV. At postremùm inquis, si semper voluptas cum honestate copuletur, *ruunt omnia, & maximè communitas cum hominum genere, charitas, amicitia, iustitia, reliquæ Virtutes: quarum esse nulla potest, nisi erit gratuita. Nam quæ voluptate quasi mercede aliquâ ad officium impellitur, ea non est virtus, sed fallax imitatio simulatioque virtutis.* Satiùs profecto mihi crede fuisset, Marce Tulli, opinari te, capi, falli, temerè quicquam aut falsum aut incognitum assentiri, quàm ut tantâ gravitatis auctoritate, tantâ prudentiæ specie, tantâ denique & Ingenii & Scientiæ ostentatione

one in tam puerilem & insulsam pertinaciam te præcipitares. Unquamne enim à Cicerone virtuti objici auditurum putavi, eam nisi sit prorsus inutilis nihilque secum incommodi afferat, non esse virtutem? Dicere tamen maluit quam ut in causæ susceptæ defensione quoquo modo non permaneret. An hoc in locis lubricis tibi cavere dicis, cum propriæ Conscientiæ clarè perceptis cedere coactæ solo certandi studio relucteris? Cum enim vitam beatam virtute maximè obtinendam esse percepisses, quâ nisi Academici fronte, id Numinis Providentiæ exprobrare posses, quod eam tantâ præmii mercede evocari vellet? Quod tamen ni fecisset, an non Cælum & Terram & Deos omnes, idque summo jure obtestareris, quod virtutem nullius beneficii pretio dignam habuissent? Quænam autem est tam turpis & sordida ista merces, quæ virtutem ipsam tam fœdè, ut virtus non sit, dehonestet, nisi se quenquam amare, sibi bene velle, atque fælicitatem optare? Quod autem præclarius, quod optabilius, quod præstantius beneficium divini Numinis concessu atque munere generi humano dari posset, quàm ut cuique virtutem eodem appetitu, quo quemque sibi charum fecit, conciliaret?

Jam verò cum hæc omnis sit *Pyrrhonorum & Academicorum* disciplinæ ratio, quâ satis mirari possumus homines doctos, acutos, ingenii nobilitate præclaros rebus tam parvis, tam levibus, tam ludicris omnia scientiarum fundamenta, omnem sensuum fidem, omnem rationis usum, omnem vitæ gubernationem, omnem denique virtutis, prudentiæ, officii rationem ex ipsâ hominum vitâ sustulisse? Imo & ipsum *Ciceronem* virum omnium post hominum memoriam doctissimum atque divino ingenii acumine celeberrimum iis sibi tam gestienter satisfecisse. Cum verò tam infaceta sit ipsa causa ut tali defensore defendi nequeat, eam impofterum tanquam desperatam & nullius patrociniî aut compotem aut dignam aspernemur. Potissimum cum ut ipse nihil quod pro causâ dici possit, præterit; ita neque Ego quicquam quod ipse dixit. Nisi quis tam ineptus sit ut leve & popolare istuc quovis responso dignum arbitretur. Si quis cujuspîam opinioni assenserit, cum alios omnes qui dissensere, temeritatis & ignorantîæ postulare.

lare. Inverecundum autem esse omnes, qui sapientiam coluerunt, uno excepto, levitatis suspectos habere; quod faciunt quotquot uni cuipiam assentiuntur. Esto ergo. An verò majoris inverecundiæ non esse videatur, omnes, ne uno quidem excepto, quod faciunt Academici, ejusdem non modo suspicari, sed & summâ cum insolentiâ accusare?

Cum verò doctorum hominum, qui cum omnes disciplinas perceperint, acuminis ostentatione nihil se didicisse profitentur, levitatem reprehenderimus, est & indoctum hominum genus, qui in eandem ambitionem incumbentes eodem fastidio nihil in re quâque definiendum esse clamant. Quo, quanquam quid verum quid falsum sit ipsi præ ignaviâ investigare non sustineant, oscitantia suâ non modo colorem querere, sed & eidem laudem & palmam se adipisci assentantur. De his ergo quid dicemus? Sub ferulam castigandi mittantur, nullo enim alio quam puerorum (nisi quod infantia petulantiam adjunxerint) supplicio honestari merentur. Si enim ad liberam, quam se requirere aiunt, rerum disquisitionem provocemus, quam aliam victoriam de iis ferre possimus, nisi ut eorum de quibus tantâ fiducia in compitis & inter pocula effutire solent, nihil se intellexisse fateri cogamus? Præclara victoria & qualem vir sapiens ab infantium incunabulis reportare gestiret! Ipsi enim nihil magis intelligunt, nihil melius sapiunt, nihil severius cogitant, neque re quâvis discrepant, nisi quod eorum innocentia caruerint. Hisce autem ingenii umbris sub Pædagogorum fasces & scepra missis, ad aliorum sapientiam nihil desideratur, nisi ut purâ & integrâ mente utantur. Neque enim quivis unquam errarunt, nisi qui aut nova molendi gloriam, aut sui lucrum, aut (quod plerunque fit) populi opinionem ipsi veritati anteposuerunt. Neque pauci isti (& perpauci quidem fuere) qui in omni seculo exorti sunt sapientes, nisi quod his omnibus superiores fuissent, sapientiam adipisci potuissent. Verbo ut dicam, nemo est, modò adsit integritas & modestia, quin quicquid de naturâ nosse refert, facillimè intelligat. Sin absit, sui non naturæ culpa est, si quæ vult perversè intelligere, ea malè & perperam intellexerit.

SECT. XV. Jam verò cùm quā levitate suscepta sit veterum Scepticorum disciplina demonstraverimus, nihil opinor opus est ut ipsam eandem levitatem propter unum Cartesium nunc iterum reprehendamus. Quæ enim assensûs sustinendi argumenta ipse attulit, nisi quæ ipsi prius attulerunt? Se nimirum aut insanire aut semper somnare posse, quibus quid inter priscos magis tritum, quid sæpius repetitum legimus? Atque igitur de iis jam ante Ciceroni responsum est, quòd quamvis qui insaniunt, cùm sanos se esse putent, ridiculè se fallant, qui tamen sani sunt, se non insanire certissimè intelligunt. Quæ eadem est de somniantibus cavillatio, quòd quanquam vigilemus an dormiamus, inter somnandum judicare non possimus; hæc tamen dum scribo, me vigilare certò novi, neque an dormiam dubitare possum. Sint autem *validæ rationes*, ob quas de omnibus dubitari vellet Cartesius, an itaque seriò dubitaverit, Sólne sit, Cœlum, Terra; habeat ipse caput, oculos, manus? Nequaquam, inquit, neque enim de iis quispian sanæ mentis unquam seriò dubitavit. Ludit itaque cùm curis aliis solutus tam solenni pompâ diem sibi indixerit, ut seriò tandem Opinionum suarum omnium everfioni vacaret. Si enim nemo, qui sanæ mentis sit, de iis dubitare possit, quid sequitur nisi tam ineptas esse rationes quibus omnia in dubium revocari vellet, ut prorsus insaniat si quis iis se omnino persuasum esse patiat? At si joco tantum & fictione dubitandum esse velit, quid quæso profuit? cùm inani istâ simulatione nullæ omnino præjudicatæ opinioniones eluuntur? Atque adeo suis dubitandi principiis nihil earum reverà sustulit, & nisi sustulerit, certæ adhuc & indubitatæ supersunt, quas scilicet nullis rationibus, etiamsi omnibus viribus id unum ipse conatus sit, tollendas fateatur. Atcùm non modo ut dubia omnia esse suspicemur, sed quoque ut quasi manifestò falsa habeamus, monuerit; quo nimirum mens æquatis utrinque ponderibus in æquilibrio constituitur: Si seriò monuerit, quenquamne à se extorquere cœnsuit, ut Solem nunquam lucere, se corpus nullum habere, totum parte majus non esse ex animo opinetur? Cùm enim ipso Judice insanus sit, qui ista omnia

Synopsis Medit.

nia incerta diceret, qui ea falsa dicunt, omnium certè qui insaniunt, desperatissimos judicare deberet. Si joco, otio abusus est, operamque perdidit, cùm istiusmodi fictiones nihil fructûs habere possint. Etenim si quis aut fingat aut dicat duo & tria non esse quinque, atque interim non credat, contrarium non minori assensûs constantiâ credit, quàm si nihil contra finxisset aut dixisset. Cùm verò Deum Opt. Max. malignum quendam Genium esse finxerit, qui datâ operâ in omnibus quantum potuit nos fefellit, itaque fecit ut in iis quæ perfectissimè scire arbitremur, maximè fallamur, hoc fateor neminem ante se finxisse; cùm verò ipse finxerit, è præcipitio se planè misit, atque ita ruit ut nunquam se postea sustinere possit. Si enim tam perversè facti & constituti esse possimus, ut falsa semper pro veris percipiamus, quo quæso initio scientiæ cujusvis fundamenta ordiemur? Quantâcunque enim perspicuitate res ipsæ nobis sui fidem fecerint, nihil tamen ad assensum unquam efficient, quandiu maneat desperata ista dubitandi ratio probabile esse ut omnia contra quàm sunt nobis videantur. En igitur unde initium ipse duxerit, quòd Deum esse demonstrare possit, eumque neque falli neque fallere. Id verò quî intellexerit? Quod inquit sit summè perfectus. Atqui verò si sit, quamobrem non fallat? Quod mentiri & decipere à summâ perfectione sit prorsus alienum. Quî viâ in Dei notitiâ venerit postea dicemus, nunc vero quâcunque, nihil effecisse dicimus, quatenus de Mentis integritate, quâ solâ in omnibus percipiendis, cognoscendis, & judicandis utimur, semper dubitetur. Sicut igitur facultates veraces esse ipse non intelligendum statuit, nisi Deum prius esse intelligamus; ita Deum esse nullo modo intelligi potest, nisi prius facultates veraces esse intelligantur. Cùm autem Deum esse invenerim, unde sciam non esse deceptorem? Quòd sit summè perfectus. At quî sciam quid sit perfectum, quid imperfectum; quid mentiri, quid verum dicere; cum fieri possit ut quod summè perfectum putem, sit summè imperfectum; ut mentiri sit verum dicere; ut nihil sit mendacio melius, veritate nihil deterius: Ut denique perceptionibus nostris semper contrariæ sint ipsæ rerum notiones? An verò,

Cartesi,

Cartesi, Deum mentiri non posse tam certò te scire putas, quàm Solem interdiu, & noctu Lunam lucere, aut te oculos, te manus, te corpus habere? Si putas, mihi solum probes quodvis in deceptione delictum esse, nisi cum injuriâ copuletur; si enim non noceat, peccatum esse nego. Quid ergo si tam facetè nobis illuserit tuus iste Deus ut Cœlum, Solem, Terram aliaque omnia, quæ cùm non sint, existere videantur? Nihil igitur opus erat malignum finxisse, ut hujusmodi præstigiis ludat, satis est si facetum putaveris. Aut si à summi Numinis Majestate aliena sit, ut est, ista levitas, id neque tu neque Ego tam certò novimus, quam Oculos nos habere & Solem lucidum esse, ut si vera sit tua conclusio, perspicua tamen ex obscuris elicit, cùm multo certius sensuum testimonio Solem esse, quàm mendacium, quod nemini læsit peccatum esse sciam. Pro immensâ itaque suâ potentiâ me fallat sive facetus iste sive malignus Deus, insanus sim, si cùm nunc Solem aspexerim, an aspiciam dubitarem. Atque tu ipse an bonâ fide dubitares tres angulos æquales esse duobus rectis; quadratum quatuor duntaxat latera habere; duo & tria esse quinque, res quasdam materiales existere, & te sensus, quibus eas cernas, habere; nisi prius Deum fallacem non esse pro certo tibi persuasisse? Nisi disputandi causâ puderet dicere, cùm tu ipse neminem sanæ mentis de iis omnino dubitaturum putes; ut tuo ipsius judicio, prorsus insanus sit, qui de iis quicquam dubitationis à se extorquere possit. Atque profecto quis plusquam insanum non reputaret, qui plus certitudinis quàm Solem esse, aut se corpus habere in re quâvis postularet. Quid itaque opus est nos ipsos fictis & inanibus istis dubitandi rationibus fatigare, cùm sine labore, sine temeritate, sine periculo res omnes, quas scire sit operæ pretium, certò intelligamus. Nostris itaque facultatibus, quibus pro immensâ suâ benignitate Deus Opt. Max. nos donavit, contenti simus, neque supra humanitatis sortem enitmur; ne dimissâ solidâ istâ, & quæ teneri possit sapientiâ, nihil nisi umbram ejusdem captare laboremus, atque saltem miserrimo hujus Philosophi exitu modestè sapere discamus, qui cum Ingenii fiduciâ fretus in altum, spretâ naturæ suæ conditione, evolare vellet, mox in tam profundum de-

lapsus sit dubitationum gurgitem, ut quantumcunque posita enisus sit, nunquam potuit aut enatare aut pedem figere.

SECT. XVI. At cum omni sua fingendi licentia omnia veterum scientiarum fundamenta evertisse sibi assententur, tandem *Archimedis punctum* ipse ponit, cui tanquam firmo & immobili principio omnia denuo instaurentur. Quo conatu rem suam longè minori acumine quàm veteres Sceptici confecisse visus est. Illi enim ut ab omni assensu suam libertatem contra Dogmaticorum ut aiebant insolentiam tuerentur, incerta omnia & incognita fore voluerunt, quo solo disciplinæ suæ (si quam haberent) finem consecuti fuere. Contra autem *Cartesius*, qui omnia in dubium revocari voluit, ut eâ ratione summam de omnibus certitudinem investigaret; at exitu tam infelici, ut tandem magno sudore atque majori apparatu nihil nisi se esse probaverit. Quod tamen opinor simpliciter intuitu, sine solenni istâ dici indictione, sine proluxâ meditationum serie, sine tanto syllogismorum strepitu sat notum sibi habere potuisset. At cum ipse sit, quid sequitur? Quid inquit? omnia. Se mentem esse; esse mentem à corpore separabilem; Solem, Cœlum, & Terram existere; se manus, pedes, & caput habere; duo & tria quinque efficere, & postremò Deum esse. Qui verò isthac omnia? Primum inquit, Cogito, ergo sum: Concedimus. Ergo sum res cogitans: Id quoque damus. Ergo Mens sum à corpore distincta: Qui verò? *Quod possum negare ullum esse corpus, ullam rem extensam, & tamen certum mihi est, me esse quamdiu hoc nego, seu cogito: sum ergo res cogitans, non corpus.* Quamobrem verò non cogitet ipsum Corpus? Quod inquit cum Corpus esse negaverim, isto tamen negato me cogitare scio. At falso negasti (ut probè noris) te corpus habere. Cur itaque cum quòd cogites te esse concluderis, Corpus non sit, quod se esse cogitet? Corpus inquis cogitare nequit. Quidni & istuc? *Quod completè intelligam quid sit corpus, putando tantum illud esse extensum, figuratum, mobile, &c. deque illo negando ea omnia, quæ ad Mentis naturam pertinent.* Quasi verò varios de re quaque conceptus, ut vocas, *inadequatos* fabricare non liceat.

ceat. Tuum ipse corpus sumas, an non in eo extensionem concipias, motu & figurâ non conceptis? An itaque figura & motus à re extensâ res sint diversæ & separabiles? Figuram concipere potes, non concepto circulo, an itaque in corpore rotundo aliud sit figura, aliud circulus? Denique tua ipsa Mens res extensa sit, an inextensa, utrum mavis, de utroque cogitare potes, interim de cogitatione nihil cogitans? Atqui cum corpus rem extensam & mentem rem cogitantem (inquis) concipio, *completi sunt utriusque conceptus, seu res esse completas, quarum una absque aliâ esse possit intelligi.* At hoc unde probes, aut quem qui contra disputaverit, tibi daturum putes? Quidni enim *incompleti* sint utriusque conceptus; ut cum Corpus tuum rem extensam non autem cogitantem intelligas, non aliud facis, quam si idem sine erectâ figurâ cogitares. Dicas autem per rem completam quid intelligis. *Substantiam indutam iis formis siue attributis, quæ sufficiunt, ut ex iis agnoscam ipsam esse substantiam.* At isto pacto dicas utinam quid sit *esse rem incompletam*, cum nullum attributum concipi possit, quin rem cui insit substantiam esse agnoscas, quod ab omni substantiâ nequeat esse secretum. Quid autem in re tam levi multa? Cum corpus rem extensam, mentem rem cogitantem; utramque substantiam esse intellexeris, an verò eadem, an diversa fuerit tuo solo conceptu nunquam efficies, atque millies lacesitus ut id seriò coneris nunquam provocari potuisti. An non inquis? Si non possim Ego, efficiet ipse Deus. *Quoniam enim scio omnia, quæ clarè & distinctè intelligo, talia à Deo fieri posse, qualia illa intelligo, satis est quòd possim unam rem absque alterâ clarè & distinctè intelligere, ut certus sim unam ab alterâ esse diversam, quia potest saltem à Deo seorsim poni, & non refert à quâ potentiâ id fiat, ut diversa existimetur: quia ergo ex unâ parte claram & distinctam habeo Ideam mei ipsius, quatenus sum tantum res cogitans, non extensa; & ex aliâ parte distinctam Ideam corporis, quatenus est res extensa, non cogitans, certum est me à corpore meo revera esse distinctum & absque illo posse existere.* Futilia sunt omnia & penitus pro libidine sumpta. An non motum absque figurâ clarè & distinctè intelligis, & figuram absque motu, & utrumque absque corpore?

Medit. 6.

pore? Neutrum tamen neque à se neque ab isto seorsim poni posse ab ipso Deo non minus clarè & distinctè intelligis. Et rursus cum Mentem præcisè tanquam rem cogitantem tecum concipis, nihil cogitando corporea sit an incorporea, conclusione tuâ efficias, à Deo seorsim poni posse ab utroque. Quanto melius fuisset nugas esse, quæ sunt, confiteri, quàm ut in iis tam argutè defendendis ipsâ disputandi tenuitate tibi ipse nauseares? Quantis promissis exorsus es? nova scientiarum fundamenta talibus demonstrationibus, quibus meliores ingenio humano inveniri non possunt polliceris: Atque igitur à te ipso incipis, & mentem te, eamque à corpore diversam & separabilem longè clarius quàm ipsum corpus habere demonstraturum non diffidis. Acutè profectò, atque ipsâ rei solertiâ tibi aures omnium devinctas tenuisti. Sic ergo gravi vultu in scenam prodis: Me cogitare novi; rem autem cogitantem à mole corporeâ diversam esse, quod diversi de iis habeantur conceptus. Quo cum processeris spe nostrâ delusi exclamamus non diversos fortè esse diversarum rerum sed *incompletos* ejusdem rei conceptus. Tu autem eâdem gravitate quâ exorsus es *completos* esse respondes. Cùm vero ut illius demonstratione nos beares precamur, & tibi & nobis satis fecisse te putas, si rem sic esse ut ais tu ipse definiveris. Atquî communem hanc vestrum omnium, qui *Veritatis Patres* esse vultis, levitatem fuisse sæpius jam ante dixi, ut omnia definiendo demonstretis. At si sufficiat definitionum vestrarum Autoritas, disputatione quid opus est? si non sufficiat, nihil efficiatis. Aut si ad alia comprobanda quicquam valeret, non tamen ad se ipsam, sic autem vos semper ad conclusionem pervenitis; ut primum rem sic se habere definiatis, tum deinde definitione demonstretis.

SECT. XVII. At cùm tandem *Mens Optima* te ipsam inveneris, doceas precor quî cætera omnia, Solem, Lunam, Terram, & quicquid præterea in Mundo esse videtur an sint, an solùm esse videantur, inveniemus. Facillimè inquis: Cùm enim istorum Ideas in nobis reperiamus, aut ab ipsis rebus proficiscuntur, quæ proinde sunt; aut à Deo: atqui cum ipse fallere non possit, eas, nisi res ipsæ extitissent, nostris

nostris animis ipsum non impressisse scio. De cæteris autem jam ante diximus quàm perversè omnis eorum scientia à Dei veracitate ducatur, cum verò quæcunque sit, ab illo pendere velit, quì tandem esse demonstrat? Quod scilicet in se rei summè perfectæ *Ideam* habere se novit, quam nisi sit res ipsa summè perfecta, quæ eam produxerat, ut fusiùs supra dictum est, habere non potuisset. Primùm itaque de *Ideâ* an & qualis sit, dicamus; deinde an si sit, Deum ritè esse concluderit.

Alii sunt, fateor, qui (quanquam aliâ viâ) Numinis existentiam ab ejusdem *Ideâ* demonstrari arbitrantur, quòd scilicet omnium mentibus innata sit; atque innatam esse, quod omnibus communis sit; atque omnibus communem esse, quòd de eâ firma sit omnium gentium & seculorum consensio. Cujus universæ ad unum omnium consensionis nulla alia causa inveniri potest, nisi quæ humano generi communis sit, cujusmodi demum nulla alia excogitari potest, nisi ut aiunt ipsius Naturæ *Instinctus*. Si enim instituto, aut more, aut lege aut quovis modo arbitrato humano constituta fuisset de Deo opinio, nec eadem ubique fuisset, nec omnibus communis; cùm itaque omni ævo & ubique gentium invaluerit, dubitari nequit, quin eandem innatam habeamus.

Huic accedit Conscientiæ vis & potestas, cujus imperium nullâ vi, nullâ fraude, nullâ audaciâ excutiunt, qui id omni impetu nituntur; sed scelestissimus quisque velit nolit, illius stimulos & morsus sentire cogitur. Et qui summâ potentiâ muniti sunt, ut homines non metuant; quique in occulto sine arbitris sine testibus flagitia perficiunt, ejus tormentis & furiis agitantur; intus trepidant; noctes atque dies scelerum Conscientiâ urgentur. Cujus causam aliam nullam esse potuisse aiunt, nisi ipse Deus eam, ut sui vicem in unoquoque gerat, in omnibus posuisset.

Quam quidem argumentationem si in populari ratione versaretur oratio, non penitus aspernarer, cùm multitudini, quæ non ratione sed autoritate ducitur, optimè conveniret. Nulla enim tam rata, tam gravis, tam imperiosa autoritas esse potest, quàm quæ omnium consensione firmatur. At quoniam cum ejusmodi Philosophis sit disputatio, qui se

solam rationem sequi gloriantur, & tantum absunt quicquam aliorum opinioni tribuant, ut quicquid ab aliis statuatur, eâ solùm ratione eversum eant; iis quicquam nisi solam rationis auctoritatem urgeri nollem; & nisi eâ superiores simus, non recuso quin aliâ quâcunque evinci non possit, immò non posse ultrò concedam.

Quancquam hanc disputandi ab innatis notionibus rationem adhiberi hâc præcipuè causâ nollem, quòd eâ maximè utuntur omnes, qui Deum solùm jocandî causâ induxerunt. Atque potissimùm *Epicurus*, qui cùm omnia Providentiæ divinæ vestigia è Mundo se delevisse putasset, *παράφαις* seu innatas qualdam Deorum notiones omnium animis insculptas esse voluit, id quod firma omnium de iis consensione comprobavit. At lusit vir infacetus, neque enim ipse Deos esse omnino credidit, neque quicquam auctoritatis mortalium omnium suffragiis tribuit; sed populi illudendi causâ, cùm utilia omnia argumenta sustulisset, in eorum locum nescio quas cæcas notiones substituit, quæ nullâ ratione, nullis sapientiæ principiis, nullo Philosophiæ usu demonstrari possent, sed brutâ Naturæ necessitate susceptæ sint. Atque risit procukdubio vir lepidus, cùm omnem de Deo opinionem solâ populi auctoritate (quam ipse cum primis contempsit) constitutam esse concluderit. Deinde populum nullo iudicio, nullâ ratione, nullâ prudentiâ, nullâ Naturæ contemplatione in opinionem istam consensisse. Postremò in eam belluino impetu impelli, qui ut nullius rationis compos esse potest, ita neque cuiusvis demonstrationis præter seipsum. Quî quæso omnem de Deo notionem majori contemptu onerare potuit, quàm quod in multitudinis temeritatem referret, ipsamque in causam ab omni ratione secretam. Atque adeo huc tandem pervénit viri insulsi disputatio, quamvis vulgaris sit de Deo opinio, eam tamen nullâ ratione demonstrari posse. Quo meherclè non minus apertè ipsum sustulit, quàm si nullum esse dixisset. At si tam lepidè sibi placuit sic populo illuisse; quid fecisset, si sapientes etiam plerosque eâdem calliditate illusos fuisse intellexisset. Cum enim in Ciceronis de Deorum naturâ libris ex omnium Philosophorum decretis de Deo disputetur, primùm Epicurei personâ

personam exorsus est. Qui itaque sic quaestionis fundamentum jecit: *Esse Deos, quod in omnium animis eorum notionem impressisset Natura. Quae est enim gens, aut quod hominum genus, quod non habeat sine doctrinam anticipationem quandam Deorum?* Quae verba quoties ad hunc usque diem recitata legimus, eaque Ciceronis autoritate aucta, etiamsi ipse ea alienam personam attulerat, atque igitur mox contempsit, ipsumque argumentum cum leve per se tum etiam falsum esse dixit. Atque primum nationum omnium opiniones desiderat, *equidem arbitror (inquit) multas esse gentes sic immanitate effratas, ut apud eas nulla suspicio Deorum sit.* Deinde non modo Philosophos quosdam sed & impios omnes dissentire ait, qui nimirum impii esse non possent, si Deos esse putarent. Postremo ipsi Argumento alibi respondet: *Quasi verò quicquam sit tam valde, quam nihil sapere, vulgare; aut quasi tibi ipsi in judicando placeat multitudo.* Quibus quaecunque rationi vis & utilitas insit, eam tamen nullam Ciceronis autoritate comprobata esse constat. Et quanquam ipse eadem in exordio librorum de legibus utatur, aliisque quibus de Boni Malique legibus disputat; nusquam tamen argumenti loco attulit, sed tanquam rem sibi, antequam de isto loco disputare posset, concedendam postulavit, cum enim à solâ Dei notitiâ pendeant omnes boni malique leges, hanc in disputatione de iis sumendam esse putavit, ne alioqui in omni argumento esset à Numinis demonstratione inchoandum. Id quod ipse disputationis initio significavit, *Dâsne igitur, inquit, hoc nobis, Pomponi, Deorum immortalium vi, naturâ, ratione, potestate, mente, numine, sive quod est aliud verbum, quo planius significem quod volo, naturam omnem regi?* Nam si hoc non probas à Deo causa ordianda est. Quod igitur eo facilius dum cum Epicureis disputaret, sumi licere putavit, quod tantam omnium de Diis consensionem fuisse ipsi arbitrarentur. Hæc quidem fuit Ciceronis de argumento Epicureo opinio & iudicium. Verè autem an falsò judicaverit, Academicus cum sit, suam omnibus judicandi facultatem permittit. Quidni igitur ipse quoque sententiam meam liberè explicarem?

De Divin. l. 2.

Primùm itaque etiã si Divinitatis naturæque legum notions nobis innatas esse non negavero, quòd eas Deus omnium mentibus insculpserit, quo certius cùm sui memoriam, tum legum suarum sanctitatem tueatur : Non video tamen quì iis sapiens quisque obligari se sentiat, nisi primum rectâ ratione eas sanciri intellexerit. Alioqui quicquid præterea Autoritatis habent, id totum cæco cuidam, & cujus nulla probatio esse possit, *ὑποπασμῶ* defertur. Quorsum autem rationis participes facti sumus, si animalium, quæ illius prorsus expertia sunt, ritu vitam instituamus? Nisi enim quod ratione ducimur, nullo modo belluis præstamus; etenim istæ quoque infinitas suas leges habent, nullius tamen virtutis compotes, quod sine consilio, sine ratione, sine cogitatione vivunt. Neque igitur iis meliores fuissent homines, nisi quod cum ipsæ omnia naturâ faciant, nos ratione duce quæ facienda sunt judicamus. Atque istæc prima Naturæ humanæ lex est ut rectam rationem sequi studeamus, quo studio omnis virtus, omnis pietas, omnis sapientia nascitur & perficitur. Ratione igitur sublata simul ista omnia tolluntur, atque ab omni cum Deo societate in eandem cum belluis omnibus conditionem detrudimur. Quosunque itaque *Ἰνστικτὸς* animis nostris Deus inseverit, nollet ut iis solis vitæ institutum fingamus, sed rationi principatum dedit, atque id unum ipse imperavit, ut uni ejusdem imperio sincerè pareamus. Nullas itaque virtutis leges nobis impressit, nisi quas recta ratio per se nos doceret, alioqui enim an leges omnino sint, an bonæ, an malæ nullo modo intelligere possemus. At certè noluit Deus Opt. Max. cùm divinam suam rationem nobis communicasset, ut tam fortuito & cæco principio ad omnia agenda impelleremur. Atque equidem eò vehementius laboro ut rationis usus naturæ legibus adhibeatur, ne alioqui certum nullum cuiquam sit de iis judicandi *κενόμενον*. Atque adeo quicquid quisque impudens suâ opinione audacter fretus, tanquam legem, quâ à Naturâ imbuatur, jactaverit, solâ ipse impudentiæ suæ autoritate omnibus imperabit : cùm sublata ratione nihil superfit, quo Naturæ leges à privatis cuiusque opinionibus dijudicare valeamus. Sic enim Epicurei (pro innatâ Sectæ immodestia) non modo omnium

mentibus

mentibus Deos esse, sed & humanas esse Deorum formas Naturæ anticipatione impressum & insculptum esse clamant. En Velleius! *Anaturâ habemus omnes, omnium gentium, speciem nullam aliam, nisi humanam, Deorum. Quæ enim alia forma occurrit unquam aut vigilantibus cuiquam aut dormienti?* Quanquam (ut Cotta acutè) isto modo dicere licebit *Jovem semper barbatus, Apollinem semper imberbem, cæcios oculos Minervæ, cæruleos esse Neptuni.* Nempe cujusmodi multa de Diis suis finxerant Poetæ & Pictores, quæ cum populus à primâ ætate acceperat, à Naturâ se accepisse facile credebat. Non aliter quàm *Ganymedes* ille *Luciani*, qui cum primùm in cælum raptus esset, *Jovem* Deum esse persuaderi noluit, quòd *Pan*is ad instar, quem solum Deorum noverat, cruribus hirsutis non esset, neque fistulam neque cornua haberet. Et quidem omnibus omnium gentium hominibus usu semper venit, ut Patriæ mores, quibus à primis annis innutriti contigit ipsam Naturam tulisse sibi firmè persuaserint. Quâ de re illustre & lepidum exemplum *Alexander Magnus* expertus fuisse dicitur, qui scilicet cum *Massagetis*, nisi parentes extinctos inhumarent, extrema supplicia interminatus esset, illi se omnia potius subire paratos aiebant, quam ut facinus tam immane in ipsas Naturæ leges patrarent, eâ scilicet edoctos fuisse à quibus ipsi vitæ usum acceperant, iis non justam sepulturam persolvi nisi rursus in intima sua viscera recondantur. Nihil autem à Naturæ affectu & charitate magis alienum videri, quàm ut charissimi parentes vitæque autores Græcorum ritu vermiculis vorandi abjiciantur. Quid autem & Græci? cum ut *Masagetæ* imitarentur imperare Rex simulasset, se millies morte acerbissimâ prius morituros, quam ut parentum cadavera belluarum ritu devorarent. Potissimum cùm ipsius Naturæ lege didicissent, omnes in terræ gremium, unde profecti sumus, redire oportere. At ineptè utrique. De *Masagetis* qui in extremâ barbarie versabantur, nihil necesse est dicere; Græci autem non Naturæ sed Patriæ legem secuti sunt, cùm & aliarum gentium non minus honesti essent erga defunctos mores, ut Romanorum, qui eos igne absolvebant, atque cineres secum sanctè & religiosè servabant. Quid de *Cæis* dicam, qui etiam eodem, ut putabant,

De Nat. Deor.
l. 1.

Dial. Deor.

Naturæ affectu parentes ætate confectos subito inter convivia trucidare solebant, ut uno inopinato ictu ab ineluctabili senectutis morbo, & quod magis importunum videbatur mortis metu eriperent. Quid de aliis populis non modo barbaris, sed & ut se existimari vellent, eruditis, ingenuis, perpolititis, qui suæ Gentis mores pro Naturæ demum decretis ostentarunt? Nulli itaque cuicunque legi aut instituto tantam, quanta est Naturæ, tribuendam auctoritatem esse dico, nisi eam Naturâ institutam eique accommodatam perspicuâ ratione demonstretur. Adeo ut si quicquam Deus nobis aut de se aut de suis legibus notitiæ inseverit, nihil certæ & ratæ auctoritatis habere posset, nisi idem quoque ratione sanxisset.

SECT. XVIII. Cum verò à communi hominum opinione Naturæ Anticipationem probant, de rei veritate luctari nolo; etiam si sint, qui integras hominum gentes sic immanitate efferatas esse ferunt, quæ omni Numinis sensu & suspitione caruerunt. Quod de quâdam inter novi Orbis incolas *Urorum* gente narrat Josephus Acosta, quodque de *Touvonpinambaultiis*, de *Caribum Insulis*, aliisque populis Americanis alii narravere. An verò ullam mereantur fidem planè nescio, non modò quod alii aliquanto post de iisdem populis contrarium scripserunt; verum etiam quod ipsi rem de quâ narravere, non possent satis exploratam habere: Quòd nimirum barbari isti eos ut teterrimos hostes oderunt, omnemque cum iis consuetudinem ejurarunt. Atque igitur si quosdam fortè aut vi aut fraude captivos duxerant, linguam tamen, quâ utebantur, omnino nesciebant. Eamque si fortè paululum intellexerant, fieri potuit ut de sacris suis nihil impartiri vellent, cum omnibus populis, atque barbaris præsertim, antiquius nihil sit quàm peregrinos sacra celare. Sit verò firma omnium de Deo consensus, neque esse dubito, an igitur insculpta & innata sit necesse est? Cur non potius ipsâ rei perspicuitate omnes se percipere sibi que assentiri cogat? Solem in cælo lucere communis est gentium & populorum omnium opinio; num itaque illius ideam Naturâ omnium mentibus impressam esse concludemus? An non potius eâ vi longè latè-
que

que collucere, ut omnes, qui oculos habent, eum à se visum fateri cogantur? Quidni ergo & similiter nobis impressa sit Numinis notitia, ita scilicet ut cum ipsam Solis conversionem intueamur, ipse rei aspectus se sine opifice confici non posse indicaret? Dices verò nationes barbaras, quanquam oculos habeant, ratione tamen non omnino uti solere. Atqui oculos habere satis est. Etenim tam aperta & perspicua est Naturæ utilitas & pulchritudo, ut modo oculos tollant, fieri non posset quin eam omnem sapientissimi cujusdam consilio constitutam fuisse fateantur. Esto autem si vis, populum non magis ratione duci, quàm si eam penitus caruisset; tamen ubique & in omni gente nascuntur è meliori luto homines, qui rationis facultatem se intus habere sentiunt, eaque in rerum naturis investigandis generoso quodam impetu uti feruntur. Hi quanquam literas Græcas aut Latinas nesciverint, docti sunt & Philosophi, qui maxima omnia sapientiæ principia suâ industriâ inveniunt, atque suos populares docent. Atque hæc ratione ipsum virtutis cultum optima Numinis Providentia inter homines conservasse videtur; quòd omni loco omnique seculo quosdam, quemadmodum Athenis Socratem, excellenti Naturæ habitu ac quasi divino quodam spiritu afflatos excitaverit. Etenim tam perspicua est omnis virtutis honestas, omnisque vitii turpitudine, ut nemo mentis integer tam excors esse possit, qui si semel moneatur, utramque non facillimè intellexerit. Cum itaque ab ipsâ Naturæ pulchritudine tam perspicua sit Numinis demonstratio, fieri non potuit quin sapientum autoritate de illius existentia fides & opinio apud populum invalesceret. Atque hujusmodi tam universæ omnium consensionis exordium fuisse non penitus improbabile videtur: Quod sapientes ubique Populi autoritati nihil tribuunt, sed se solâ ratione & duci & vinci patiuntur: Atque ut communis sit de re quavis opinio, nihili existimant, sed liberè in eam inquirunt, & quaecunque conclusionem tulerit ipsa ratio, eam ipsi sequuntur. Populus autem contra in rebus gravissimis non tantum sibi negotii facessit, sed semper aliorum exemplo, more patrio, & legum reverentiâ gubernatur. Atque adeo populorum omnium de Deo consensum nisi quoque ipsa rei evidentia sui

sui fidem fecerit, nullius ponderis haberi oportet, cum nullâ ratione sed solo usu suscipiatur. Et si ipsi quoque sapientes conspiraverint, nihil tamen soli illorum Autoritati cedimus, neque ut cedamus ipsi postulant, nihilque à nobis exigunt, nisi quod solâ rationis vi extorquere possunt. Non igitur autoritate sed maximâ ipsius rei evidentiam in Dei notionem tantâ conspiratione ferri videmur. Cum nulla esse debeat populi autoritas, & si qua sapientibus concedatur, ea vim suam à solâ ratione accipiat: neque enim sapientes habentur, nisi quòd solas rerum rationes sequi profiteantur. Quæ igitur & quanta sit istorum Autoritas rationibus, quas afferunt, quisque judicabit: atque præsertim si sapientiam ipse professus fuerit, cum in istâ dignitate nullius nisi rationis imperio obsequi teneatur. Imò & ipse populus etiam si consuetudine primùm Dei notione imbuatur, postea tamen, tam perspicua est ipsius rei certitudo, ipsi quoque rationes, quibus instituta sit ista consuetudo, ab aliis propositas quodammodo consequuntur. Præsertim cùm unam Solis utilitatem spectare monentur, quæ ipso primo aspectu tam mirabilis videtur, ut nemo eo stupore esse possit, qui ejus admiratione non moveatur. Atque hinc tam conspirans gentium omnium ad illius cultum propensio orta esse videtur. Quemadmodum ex antiquissimis monumentis refert Diodorus Siculus vetustissimos in Ægypto mortales mundum supra se contemplatos, & non sine stupore demiratos Universi Naturam, duos esse Deos existimasse æternos & primos, Solem quippe & Lunam, quibus scilicet omnem rerum Naturam præcipuè gubernari videbant. De his autem fortè uberius, cum erit de Idololatriæ ortu & vitio disputatum. Interim ad rem nostram satis sit indicasse conspirantem omnium de Deo opinionem non se omnibus innatam demonstrare, cùm alia tantæ consensionis causâ probabilis, ipsa scilicet rei evidentia, esse possit, quæque cum communi vitæ humanæ institutione admodum convenire videatur.

Postremò de Conscientiæ vi idem quod de hominum consensione dicendum arbitror, si enim ratione nitatur illius imperium, ei, non sibi sua omnis debetur autoritas. Si sine ratione imperet, prorsus vana est omnis illius potestas, eamque non aliter metuunt homines, quam olim aniculae

culæ *Minoem* & *Radamanthum*, quos à Poetis suis inexorabiles defunctorum iudices esse audiverant. At quamobrem, inquires, in omni hominum genere eâ quasi pertinaciâ dominetur, ut nullâ vi, nullâ fraude, nullâ industriâ expugnari possit? Quoniam, inquam, clarissimis iisdem rationibus suffulcitur, quibus summum quendam omnium Judicem & Dominum esse demonstravimus. Conscientiæ enim vis nulla esse poterat, nisi prius Numen esse intelligatur, cùm ei solum opinioni innixa sit, ut omnium actionum Judicem credamus, qui si non sit, perit omnis Conscientiæ vis & potestas. Atque igitur eâ non comprobatur divini Numinis providentia, cùm hæc prius nota sit, antequam ulla illius facultas in nobis esse possit. At in scelestissimis, inquires, qui omnem Dei metum excusserunt, semper maximum imperium exercere perhibetur. Non excusserunt. Sed excussisse se aiunt. Sed simulant & mentiuntur. Quanquam enim à se impetrare possunt, ut an ullum existat Numen, dubitent; tamen ut nullum esse fidenter credant, nunquam aut impetravere aut impetrabunt. Atque istâ solâ dubitandi ratione, ne fortè scelerum Judex & Vindex sit, illius metu, etiamsi nullus sit, nunquam se liberare possunt. Quandiu enim animi anxii sunt, sibi que diffidentes, omni securitate orbantur; & quandiu in impietate suâ securi non sunt, eosdem cruciatus, quos si sit Numen Conscientia inferret, patiuntur. Cum denique vetus omnium gentium de Deo increbuerit opinio; cum eâ omnes à primâ adolescentiâ imbuamur; cùm nullâ certâ ratione, etiamsi ficta fuisset, everti possit, dicas quisquis es qui rebus sic se habentibus, illius metum, sive sit, sive non sit Numen, penitus debellare possimus. Verbo igitur ut dicam, nullam hîc moveo controversiam an antecepta sit Numinis informatio, an firma sit omnium de eodem consensio, an inexorabile sit in omnibus Conscientiæ Imperium. Nihil minus. Id enim unum laboro ne in disputando seorsim afferantur, sed cum res ipsa Rationis vi primum demonstratur, argumentum his postea amplificare & augere vellem, cùm efficient aut Anticipationem quandam à Naturâ impressam esse, aut tantam esse ipsius

rei evidentiam, ut si nobiscum nata fuisset illius Idea, certio-rem de eâ fidem & scientiam nemo habere potuisset.

SECT. XIX. Huc usque quantum innata Summi Numinis Idea, valeat, quemadmodum ab aliis tractatur, expendimus; si vero, ut *Cartesio* tractare placuit, expendere velimus, disputationem in duas partes dispertiri oportet; primum quandam in se Dei Ideam esse; deinde eam esse non posse, nisi ab ipso Deo proficiatur. Tûne verò illius Ideam in te habere jactitas? Nosti, quid sit Idea? Quas Latini rerum formas, Græci *Ideas* vocant. Tu igitur quâ formâ, quâve specie sit immensa Numinis Majestas, intelligis? Si intelligere te ais, cur figurâ quâdam non describeris, aut fando non explicaveris? *Dei Nomine*, inquis, *intelligo substantiam quandam infinitam, independentem, summè intelligentem, summè potentem, & à quâ tum Ego ipse, tum aliud omne, si quid aliud extat, quodcunque extat, est creatum.* Substantiam intelligimus & nos, quæ verò sit illius forma, species & figura, à te discere libenter vellemus; at tantum abest id doceas, ut quæ, aut qualis sit substantia, dicere non audeas. *Quandam* enim esse cautè an callidè, seu potius imprudenter dicis. Quid enim hoc est quam quæ fuerit, te omnino nescire? Dicas itaque corporea, an incorporea sit; si corporea; istuc unde clarè & distinctè noveris; si incorporea; istuc, quid sit, nobis clarè, & distinctè explices. Obscuræ, (mihi crede) & difficiles sunt primæ istæ rerum notiones. Et si experiare, nihil magis arduum invenies, quàm quo pacto res, quæ corpore vacua sit, à corporeâ mole distinguatur. Dicis *Mentem* esse, at quid sit Mentis substantia, non attingis; solum enim *rem cogitantem* esse intelligis; at mentis vim & qualitatem, non substantiam assequeris, &, cùm cujusnam fuerit substantiæ, dixeris, priusquàm quicquam *Idea* attingas, de istius formâ quoque, quæ, aut qualis sit, dicendum est. Et si *Idea* vice, aliis vocibus, quæ idem significant uti velles, etiam Dei nullam habere te posse tu ipse videres. Putasne enim te illius simulacrum, exemplar, imaginem mente depictam habere?

Med. tert.

habere? Si non putas, nihil aliud *Idea* voce intelligis; sin putas, omnem simulacri istius delineationem, quam intus habes, nobis quoque externâ descriptione exhibere potes; ut quidem nunquam Dei Ideam tibi inesse persuaseris, donec istius picturam, & delineationem nobis descripseris; quod cum omnino fieri nequeat, planè sequitur, nullam esse istiusmodi Ideam. Potissimum, cum Philosophi quidam sint, iique non indocti, qui quicquam, præter *Phantasmata*, menti advenire inficiantur, atque hinc factum ut in surdo nato nulla sit vocis *Idea*, neque in cæco lucis, quod primi occludantur aditus, per quos illarum *Phantasmata* ad *Phantasiâ* pervenirent. Si autem nullas *Ideas* habeamus, nisi quæ extrorsum advenère, nihil aliud sunt omnes, nisi *Imaginationis Phantasmata*. Quanquam enim distinctas *Intellectus* facultates esse concesserint, non tamen distinctas *Ideas*; Sed cum mens ipsa quicquam percipit, aut de quopiam judicat, illius non novam, & distinctam Ideam effingit, sed solam Ideam in imaginatione depictam intuetur. Nullius itaque substantiæ *Idea* intellectui obversatur, nisi quæ prius *Phantasiâ* afficiat, quam cum *Natura* divina movere nequeat, nulla illius *Idea* in nobis esse potest. An ergo Deum esse non percipimus? Immò quidem ratione, non *Ideâ*. Quanquam enim quendam esse summæ cum potentiæ tum sapientiæ novimus, quæ tamen sit illius essentia omnem captum humanum non modo superat, sed & prorsus fugit. Cum ejusmodi sit naturæ, ut menti, quamdiu carne immersa sit, obversari nequeat; Et quidem multum interest illius *Existentiâ*, an Ideam intelligamus; in *existentiæ* enim notitiâ, rerum omnium pulchritudine ducimur; Ideam verò quæ assequi possimus non intelligo, nisi ipse se coram sistat; atque quasi videndum & palpandum se exhibeat, cum nullæ substantiarum *Imagines* ad mentem, nisi per sensus, advenire possint. At, inquires, cum mentem primum creaverit; scilicet cum adhuc pura, & ab omni materia defæcata fuisset, sui Ideam insculpsisse poterat. Quid autem potuit non pugno, sed quid reipsâ fecit. Et si tibi impressam esse putes, oculos intus vertas, & imaginem, quam clarè depictam ipse

intueris, nobis quoque depingas. Quid vides? *Substantiam quandam*. Nego autem te quamvis substantiam à te ipso diversam in te habere, atque id mihi ut demonstrates, postulo. Quid, an demonstrationes, quæ rem clariùs, quam solem lucere concluderint, tandem soli tuæ fiduciæ Auctoritati innitantur? At enim *quod ab alterius cogitatione tantum pendet non potes ipsi oscitanti obtrudere*. Bonâ fide! eône delapsa est omnis disputatio, ut vincat, qui maximâ audaciâ asseveraverit? Tu claram in te Substantiæ cujusdam Ideam intueris; Ego in me nullam. Tu itaque mihi oscitantiam exprobrare: Ego de nimio tuo acumine conqueri. At liberaliùs tecum agam, quanquam enim non potes meam oscitanti obtrudere, tamen potes tuæ exemplar mihi exhibendo oscitantiam aut exprobrare, aut excutere. Age igitur, speculum adhibeas, quid vides? *substantiam quandam infinitam, independentem, summè intelligentem, summè potentem, &c.* Ist hæc omnia an videas, posthac videbimus, nunc autem de substantiâ videamus: Quam vides? *Quandam*. At si quandam videres, quanam sit, posses dicere, quod cum non possis, nihil vides, sed fingis, & somnias. Miror quâ fronte vir indole non immodestus Ideas suas tanto strepitu tantaque animi elatione universo Terrarum Orbi imposuerit, & si quis eas se non statim cernere fassus sit, eum communi humanitate lapsum ab hominum cœtu, ad belluarum greges & pascua miserit, & denique in viros doctissimos, quibus antea Amicitia jus detulerat; cum ingenuè, & amicè contra disputaverint, planè exarserit, responsa dura, & pene convitia retulerit. Et tamen, quid sit *Idea*, sæpius laceffitius nunquam dicere, aut quæ, & quales suæ sunt, nunquam quavis descriptione explicare vellet.

SECT. XX. Cùm autem nullam (quantum intelligis) divinæ substantiæ Ideam habueris, quæ, quæso, est, quam de illius *perfectiõibus* habere te dicis? Primum esse infinitam. Tūne verò infiniti Ideam cognitam, & comprehensam habes? Nimium tibi assentaris: Quanta enim cunque *Mens* sis, finita es. Dic ergo, quâ finitæ facultatis modulo infinitum comprehendas? Si non compre-

hendis,

hendis, finita est, quamcunque habes Ideam; & si finita ipsa sit, finitum est, quodcunque repræsentat. At dicis *non ob stare quòd non apprehendas infinitum, aut omnia, quæ in illo sunt, sed sufficere, ut pauca quædam intelligas, quo veram & maximè claram distinctamque Ideam habere dicaris.* Itane? Infiniti igitur Ideam non habes, sed solum finiti, cum, si non omnia, quæ in infinito sunt, partem tantum infiniti apprehendis; at infiniti pars non est ipsum totum infinitum. Distinguis igitur *inter rationem formalem infiniti, sive infinitatem & rem, quæ est infinita;* Resp. ad primam; *nam quantum ad infinitatem, etiamsi illam intelligamus esse* Obj. *quàm maximè positivam, non tamen nisi negativo quodammodo intelligimus, ex hoc scilicet, quòd in re nullam limitationem advertamus, ipsam vero rem, quæ est infinita, positivè quidem intelligimus, sed non adequatè, hoc est, non totum id, quod in eâ intelligibile est, comprehendimus, sed quemadmodum in mare oculos convertentes, etsi non totum visu attingamus, nec immensam ejus vastitatem metiamur, dicimur tamen illud videre.* At quantumcunque distinxeris, nihil proficies, nisi quod id ipsum distinctionibus tollas, quod antea argumentis posueras: ut cum priùs Deum infinitum esse, quod de eo infinitam Ideam haberes, concluderis, te nunc excusatum putas, quòd omnem infiniti Ideam finitam esse inquiras; & tamen quanquam istâ tuâ excusatione præmissas sustuleris, à conclusione dimoveri nolis. Si vero finita sit Dei Idea, infinitam causam non exigit, & si non exigit, finitâ produci potuit; & si potuerit, ruit tota demonstratio, quæ huic soli principio innititur, infinitæ Ideæ infinitam causam esse oportere, quòd *tantundem ad minimum* esse debeat *realitatis formalis* in causâ, quantum reperitur *objectivæ* in Ideâ, atque idcirco cum Ideæ *objectivæ* infinita sit, causæ quoque, quæ eam produxit, infinitam *formalem* inesse.

Quamobrem verò inter rem infinitam, & ipsam infinitatem distinxeris; cum si rem clarè, & distinctè cernas, quod in eâ præcipuum est, ipsam scilicet infinitatem cernere oportebit? Aliòqui quodcunque vides finitum erit. Cumque mones (etiam si nihil demonstrant monita) *positivam* esse rei infinitæ Ideam, Infinitatis *negativam*; quid

agis, nisi quod fatearis rei, quæ reipsa fortè infinita est, solum finitam Ideam te assequi? Cùm itaque tuo sensu infinitam esse dicis, te nihil intelligere fateris, quid enim aliud est negativa Idea, quam Ignorantiæ confessio? Si enim positiva Idea, id, quod in re ipsâ esse tu ipse noris, repræsentat; negativa, quam eidem opponi velis, nihil, quod noris, repræsentare potest; & si non noveris, nullam illius habere potes Ideam; & si nullam habes, nihil est. Quam denique affers similitudinis rationem, cùm scilicet, *in mare oculos convertimus, & si non totum visu attingamus, nec immensam ejus vastitatem metiamur, dicimur tamen illud videre*: Nonne vides contra te valere, cum quicquid videre dicamur, non tamen totum videamus? Sed aliquousque intenditur oculorum acies, & nihil ulterius intuentur. Ita cùm Deum infinitum intelligere dicimur, aliquousque intelligendo progredimur, at quicquid reverà intelligimus, finitum est, & cum illius perfectionem latius patère intelligamus, quàm ut, ullâ intellectûs acie assequi possimus, infinitam esse dicimus, quòd quanquam conceptûs nostri, nullum tamen illius finem agnoscamus. Cùm itaque perfectiones divinas infinitas esse dicis, tantas solùm esse dicis, quantas tu ipse concipis, & infinitis intervallis ampliores, cujusmodi demum Idea, cùm finita sit, cur, quæso, neges, quantumcunque *realitatis* Ideis tuis tribuas, quin ab ipsâ Mente proficiscatur? Cùm sanè cuivis liceat perfectissimam, quam pro suis viribus possit fabricare Ideam, & cum longius progredi se non posse sentiat; exclamare infinites perfectiorem esse, & fabricari posse, quanquam ipse præ captûs angustia non possit omnem illius amplitudinem complecti. An igitur, inquires, nullum habemus Infiniti conceptum? Habemus sanè, atqui eo modo, quo dixi, non quod absolutam, & infinitam illius Ideam habeamus, sed solùm quòd tale quidpiam esse, qualecunque fuerit, ratione concludamus. De cæteris Idææ divinæ perfectionibus, quas deinceps accumulas, nihil necesse est dicere, cùm infinitæ sint omnes, & infinitas esse ipse fatearis, si itaque nullam infiniti Ideam attingimus, cujuslibet istarum nullam attingemus. Nisi quod obiter insinuare operæ pretium

præteritum videatur, è primâ tuâ veri, & certi inveniendi regulâ Deum esse probari non posse, nihil scilicet verum, & certum haberi oportere, nisi quod clarè, & distinctè percipiatur. Cùm igitur clarum, & distinctum Divinæ Idæ conceptum consequi non possimus, quid, sequitur, ipse videas. At rursus, inquis, distinguo, clarè, & distinctè, etiamsi non adæquatè percipimus. At rursus, inquam, verbis, ut semper, ludis. Si enim non adæquatè, neque clarè, & distinctè; omnis enim imperfecta cognitio (qualis est inadæquata) pro suo imperfectionis gradu, obscura, & confusa est. Cùm itaque tam longè absit adæquatam, ut tu vocas, sive ut Ego, claram, & distinctam Dei Ideam habeamus, tuis principiis, utcumque distinxeris, confecta res est, & tollitur omnis illius existentia certitudo.

SECT. XXI. At quid quæso est ista Realitas tua objectiva, quam ubique tanto strepitu evehis, & miraris? Est ipsa res cogitata (inquis) quatenus est objectivè in intellectu. Præclare! at quid est esse objectivè in intellectu? *Esse in Intellectu eo modo quo Objecta esse solent.* Quam ditiugiunt tenebræ! quamque perspicua sunt omnia! Quis responsum clarius ex ipso Sibyllæ antro expectaret, quam objecta in intellectu eo modo esse, quo esse solent, hoc est, in intellectu eo modo esse solere, quo esse solent. At sic in justam fastidii poenam nugari solent, qui quanquam ingenti hiato nugas ridiculas parturire se viderint, magnum tamen aliquid se peperisse clamant. Vidit Cartesius *realitatem objectivam*, nomen inane esse, tamen quòd magnum aliquod de eadem promiserat, etiam convictus, ne ipse *mens* non foret, fateri noluit, cùm ad nauseam usque interrogatus tam frigido responso quicquam aut sibi, aut aliis satis factum esse putaret. Sint verò in mente tuâ Idæ, suamque realitatem objectivam habeant: Quid autem rei est ista realitas, an res ipsa in te procreata? si non sit, nullam istius rei realitatem, habere potes. Si sit, Dei Idea Deus alter erit, ut enim Deus *formalis* est, qui extra te, ita *objectivus*, qui in te existit. Cùm Divinæ Naturæ realitatem in se contineat,

at

at ubicunque sit ipsa Dei realitas, ipsa proculdubio res est, quæ Deus appellatur. Quo tandem pacto tot fierent Numina, quot homines, cum nemo sit, qui realitatem Dei objectivam in se non habeat, quæ, si quid reale sit, res est, si res sit, Deus est, nisi à suâ realitate, hoc est, à se ipse distinguatur. Quid igitur? an nulla nullius rei esse possit Realitas objectiva? Omnino nulla, non enim plures unâ sunt cujusque rei realitates, sed sua quæque realitas est, & si plures haberet non una res, sed plures foret. Si quid itaque fortè sit objectivè in Intellectu, non est ipsa res, sed rei conceptio, quæ nihil magis reale est, quàm Intellectus actio; ut esse objectivè in Intellectu, nihil aliud sit, quam esse Intellectionis objectum, quod nullam aliam causam exigit, quàm ut Intellectus suam cogitandi facultatem exerat; cum enim de quâvis re meditari velit, sit res ipsa absque quâvis novæ realitatis productione ejus meditationis objectum. At nondum Cartesii fastus flecti potest, sed vult, quicquid obnitimur, aliquid reale nasci. *Exempli gratiâ, inquit, si de Ideâ Solis quærat, quid sit? & respondeatur, illam esse rem cogitatum, quatenus est objectivè in Intellectu, nemo intelliget illam esse ipsum Solem, quatenus in eo extrinseca ista denominatio est. Neque ibi objectivè esse in intellectu, significabit ejus operationem per modum objecti terminare, sed in Intellectu, eo modo esse, quo solent ejus objecta, adeo ut Idea Solis sit Sol ipse in Intellectu existens.* Utinam foret, ut tenebras, quas tibi ipse offundis, discuteret. An vero te Solem ipsum in te habere putas? Habeo, inquis, objectivum, non formalem. Atqui Sol *objectivus* Sol realis est, & si sit, quamobrem minus in te, quàm in cælo luceat! At inquis, Solis formalis munus est lucere, non objectivi. Nego; omnis Sol lucet, & si non luceat *objectivus*, Sol non est. Si igitur ipsum Solem in intellectu tuo haberes (ut habere te ais) certè nisi crassissimis tenebris obducatur, luceret; cum itaque non luceat, non habes. Si autem tu ipse diceres quid *objectivè* in Intellectu esse significet, nisi ejus operationem per *modum Objecti terminare*, non modo ipsum Solem in te habere, sed te ipsum Phœbum esse concederem.

At

Resp. ad prim.

Obj.

At cùm è Tripode loqui pollicearis, oracula fundis; cumque certissima responsa, quæ suâ perspicuitate omnium assensum extorqueant, expectaverimus; verba ambigua solâ vatis auctoritate, credenda accipimus. Vos, inquis, Philosophi è Terrâ sati, Solem, & Lunam esse, vosque corpora habere putatis, atque crassâ illorum contemplatione Deum quendam esse, qui omnia admirabili sapientiâ composuit, concluditis. At terrena sunt ista omnia, & quantum vos assequi possitis incerta & fortè falsa. Universum ergo tollite, cùm quicquid materiale sit, suâ crassitie ipsam veritatis viam obstruat, atque rem ab altiori exordio ducamus. En itaque Mens cœlo delapsa, quàm clarè, istis sublati, omnia demonstravero! Cùm primum quisque se esse certò sciat, tum deinde rei cujusdam summè perfectæ, vel saltem se perfectioris Ideam habere, sequitur rem quandam esse, quæ tantum *realitatis formalis* in se habeat, quantum *objectivæ* habet Idea. Quod totum tibi, *Mens cœlestis*, non negaverim, nisi quod unus hæreret scrupulus, *realitatem* scilicet, quam vocas *objectivam*, nihil esse reale, sed solam denominationem (quam vocant) extrinsecam, quatenus operationem intellectus per modum objecti terminat. Quid autem hæres? inquis, *cùm objectivè in intellectu esse ejus operationem per modum objecti terminare nemo intelligat, sed in intellectu eo modo esse, quo solent ejus objecta, adeo ut Idea Solis sit Sol ipse in intellectu existens.* Atqui istuc quid si non intelligamus? Ne dicatis, inquis, ne nihil intelligere vos fateamini, cùm nemo, qui quicquam intelligit, intelligat objectivè in Intellectu esse, illius operationem per modum objecti terminare, sed ipsam rem in intellectu esse. Mathematica demonstratio! & talis quidem, ut nulla via humano ingenio pateat, per quam melior inveniri unquam possit! An verò non melius ab admirabili naturæ structurâ quendam fuisse illius opificem conclusisses, quàm ut illius existentia tam tenui filo penderet, ut, si esse objectivè in Intellectu sit quid reale, idque tantæ perfectionis, ut nihil, quod non ipsum infinitum est, efficere possit, ipse sit; si verò sit sola *denominatio extrinseca*, ipse non sit? Quod autem ut explices, cùm milles lacessitus irritari nunquam potueris, omnia ut inveneras,

ras, reliquisti, atque iterum eâ divinæ existentiae certitudine, quam à Sole, Lunâ, Terrâ, cæterisque illius operibus habere possumus, contenti simus humile mortalium genus. Tu verò si sectam affectaveris, cælum redeas, ubi fortasse tuam denominationum extrinsecarum Philosophiam acrius intelligunt; Nos autem Terræ filii, ea est indolis nostræ hebetudo, tam subtiliter philosophando nos non esse fatemur.

SECT. XXII. Tanta verò sit realitas tua objectiva, quantam esse velis; an tamen formalem ejusdem rei realitatem naturæ perfectione æquare censes? Si æqualis sit utriusque conditio, plura denuò fiunt Deorum Numina, cum res diversæ sint, extra Intellectum una, intus altera, quæ, infinitâ Naturæ perfectione, cæteris omnibus antecellunt; at quicquid perfectione infinitum est, Deus est. Si vero realitas objectiva à summâ perfectione quoquo modo deficiat, infinita non est: si ergo finita, causam infinitam non exigit, & si non exigit, à causâ, quæ quoque ipsa finita sit, proficisci potuit. Usque adeo si magnum hunc Philosophum paululum venari lubeat; lepusculi ad instar, quovis fere momento in vias oppositas se dare, sibi que millies contravenire cogitur. Ab his enim carceribus totius disputationis cursum inchoat, tantundem ad minimum esse *realitatis formalis* in causâ, quantum est *objectivæ* in effectu, ergo cum infinita sit *objectivæ* realitatis perfectio, infinita erit quoque *formalis*. Atque sic ad calcem subito pervenimus; sin, ut pergat, urgeamus, cursum statim revocat, atque sibi directo gradu contrâ occurrit. Cum enim non ausit suam Dei Ideam ipsi Deo æquare, ne plura Numina esse fateri cogatur; talia objicienti in os sibi contradicens respondet: *Quanquam modus essendi objectivus longe imperfectior sit, quam ille, quo res extra intellectum existunt, non idcirco planè nihil esse.* Si verò longè imperfectior sit, tantundem *realitatis formalis* in suâ causâ non exigit, quantum *objectivæ* in se habet: cum isto pacto longè imperfectiore realitate formali æquari aut superari possit, adeo ut eam ipsa, quanquam infinita non sit, efficere valeat. Quo demum sit, ut nisi *modum essendi objectivum* formali omnino æqualem esse dicat, se, suamque demon-

Resp. ad Ob-
ject. primar.

demonstrandi viam planè prodat; sin dicat, quid planè sequitur, jam ante diximus. *Quaquam verò longè imperfe-
ctior sit, non tamen idcirco nihil est.* Quàm autem pudet post tantum Thraſonismum, in tam abjectam pusillanimitatem incidisse! Cùm enim primo ingressu tanta de realitate tuâ objectivâ jactaveras, ut nullâ causâ, nisi quæ ipsa omnipotens fuerit, produci possit; nunc demisso vultu, & stomacho, saltem ut nihil non sit demum, imploras. Euge ergo, bono sis animo, nihil non sit; quid inde, an quòd quoque nihil mus non sit semper sit montibus parturientum? Cùm itaque res tam exiles sint Ideæ, ut nihil tantum non sint, non opus est, ut aut ad graviditatem *Jovis*, aut ad partum *Lucinæ* opem invoces, cùm tam exilia non duriori enixu quàm sponte orta nascantur. Ne verò parcè agam, grandes fuerint, ut vis, tui Idearum fœtus, &, si velis, Balænis grandiores, dicam tamen, quì mens ipsa sponte effuderit, scilicet à quibus primordiis exorsa sit, quos progressus faciat, & quo demum apparatu, quibusque gradibus perficiat. Cùm itaque Mentem tuam, pro Archimedis puncto, sumpseris, quidni etiam pro *saliente* sumas? primum enim quod post longam meditandi incubationem cernimus prolis vestigium est, te esse: Quo dato, ea est vis mentis prolifica, ut ei si incubare perseveret, in quantamcunque magnitudinem id ampliare possit. Cùm enim substantiam quandam esse te deprehendas, quâdam Naturæ perfectione præditam, quodammodo stabilem, aliquandiu duraturam, quædam intelligentem, atque efficere potentem; harum omnium perfectionum meditationi si diu incubueris, sex dierum spatium, aut saltem quanto ovis Gallinæ incubant, substantiæ infinitæ, æternæ, independentis, omniscia, omnipotentis, Ideam faciliè conficias. Cùm enim tuæ Naturæ perfectioni, quousque potes, alios, aliosque perfectionis gradus accumulaveris, rei, quam concipis, Ideam, infinitam appellas, solummodo quòd nullum meditandi finem invenias; atque istæc unica infinitatis Idea est, quòd quantumcunque adauxeris, semper tamen deficias, atque aliquid ultra quam quod tu cogitare potes, addi posse fatearis. Quod quaeso, Deus sit, an non sit, quis quantumcunque

te hebetior fateri non valeat? Cùm deinde æternam dicis durationem, eam, quæ nunquam exorsa, aut desitura est, animo comprehensam non habes, sed solum agnoscis quocunque annorum millia tecum cogitaveris, durationis neque initium, neque finem cogitare te posse, atque isthæc tua Æternitatis Idea est. Cur verò, etiamsi viginti tantum annos vixeris, his non adjicias viginti alios, dum centenis numeres, iisque alios dum millenis, aliosque dum tandem te numeri deficiant, quod cum feceris Æternitatis Ideam exclusisti. Quod idem de omniscientiâ, omnipotentiâ, aliisque quibuscunque perfectionibus, quas tuæ Numinis Idææ tribuis, dicendum est. Planè itaque vides quibus gradibus à puncto tuo sive *Archimedeo*, sive *saliente*, summi Dei Ideam attigeris, etiamsi ipse neque sit, neque eam genuerit. Quanquam ne nimium tibi assentaris, te tam prolixâ, & profundâ meditatione Dei Ideam, quam tuam esse jactitas, ex imis tuis ipsius visceribus effodisse; Id quoque nego, eam enim diu ante te natum viri docti expolivére, & ab iis nomina, quibus usi sunt, ipse accepisti; quid autem rei significant, an intellexeris, nimiam suspicionis causam dedisti, cùm ea nunquam explicare conatus sis, neque ut coneris, quâvis importunitate induci velis. Eo quidem ingenii acumine præstitisse te novi, ut cuicunque animum seriò applicueris, in illius naturam tantum, quantum fortasse quispiam alius, penetrare posses: cùm itaque in solo rerum; ne dicam, Verborum cortice hæseris, vereor, ne temerè, & levi nimis meditatione, de rebus non satis intellectis, nimium fidenter pronunciaveris. Ut ut verò fuerit, quicquid de Deo intelligendum est, id satis, supérque tibi demonstravi, quî aut ab aliis discendo, aut propriam naturam contemplando, absque quovis Numinis afflatu illius Ideam fabricari potueris: & si possis, quid de tuâ tam jactatâ, & plusquam mathematicâ demonstratione fiat, rursus tu ipse videas.

SECT. XXIII. Verùm ut per omnes, in quos correpis, cuniculos sequar, si tanta res sit realitas tua obiectiva, ut Sol ipse, quoties de eo cogitas, mente tuâ splendescat. Quid rei sit, dicas. An substantia? atqui id
re

te prius inficiatum esse audivimus. An substantiæ modus? id quoque negas. At si neutrum sit, tenuissimum, & admodum exiguum quiddam esse necesse est. Quid ergo? an Mentis actio? neque istæc quidem. Jamdudum ad nihilum pene devenimus. Si autem neque substantia, neque illius aut modus, aut actio sit; miror grande istuc quid tandem esse possit. Ne itaque rumpamur, Oraculum edas. Auscultate ergo? responsa dat Apollinis Sacerdos. *Est mentis operationis modus.* Deum Immortalem! tamdiu tam tenui umbrâ laboravimus! Quid enim in omni rerum Naturâ *operationis modo* vilius, quid abjectius, quid omni essentiæ dignitati alienius! Quàm stupet mihi animus, immò quàm pudet hoc cum confidentem audierim! ad rei tam imbellis, tamque evanidæ partum, summi Numinis Majestatem in scenam, & quidem Gynæceum deduxisse.

Quamquam, ni res nimis seria foret, quantos cuiquam risus moveret, cùm Philosophum audiat omni mortalium generi concionantem, iis clariorem de Deo notitiam, quàm qui ipsam divinam Majestatem in coelis intuentur se esse impertitutum; atque in rei apparatus Universi fabricam, ne visum impediat, tolli jubere, ut istâ sublatâ, majus aliquod, quodque ad Naturam divinam proximè accedat, ipse tandem in medium proferret? Extincto itaque sole, aliisque impedimentis omnibus amotis, quid tandem rei in lucem protulit, quæ tantâ prærogativâ gaudeat, ut se solam Dei præ aliis omnibus sobolem gloriatur? En igitur, qui ingenti passu, præstigiatoris ad instar, prodeat vir gravis, hyemali scilicet togâ indutus! Apertis itaque acetabulis, quid tandem emittit? Nil, nisi *modum*, eumque tenuissimum. *Modum* autem, qualiscunque fuerit, si ab ipso Deo fiat suspicimus, & veneramur. At tuus qualis est? si non ab ipso Deo, inquis, saltem à purâ mente proficiscitur. Id quoque esto. An verò Mentis modus est? Id quidem vellem, inquis, at si non sit, est saltem illius operationis modus. Bellè quidem! an non mens ipsa plus perfectionis, quàm suæ operationes, habet; suæque operationes, quàm earum modi? Quidni ergo suis viribus producat? & si producere valeat, quid

sodes opus est, cœlo Deum evocare? An nondum vides quantum tibi subtilitate tuâ illuseris? Nondum inquis; distinguere enim oportet in omni Ideâ esse proprium, seu formale ab esse vicario, seu objectivo; nempe quatenus idea iste tantum cogitandi quidam modi sunt, inter ipsas nullam inæqualitatem agnosco, sed quatenus una unam rem, alia aliam representat, easdem ab invicem valdè diversas esse patet, diversasque, pro diversâ objectorum perfectione, perfectiones obtinere; atque adeo secundum esse formale, ab intellectu, at secundum esse objectivum, à solo Deo fieri potuerunt. Rursum itaque experiamur. Dicas ergo, an reipsa discrepant? Non, inquis: bene ergo se res habet. Quidni enim ipsa causa, quæ formalem producere valet, valeat & objectivam? Quo jam te vertes? si enim ipsius Ideæ realitas formalis à solâ intellectu mente facultate proveniat, Mens cum fueris acutissima, distinguas, quî quoquo modo objectiva, si (ut ipsa definiveris) eadem fuerit, ab eadem provenire non possit.

Quid itaque est, inquis, (quæ extrema luctatio est) quod efficiat hanc Ideam hoc objectum potiusquàm quodvis aliud representare? Quanquam futilis, & importuna sit quæstio, nullamque aliam responsionem mereatur, quàm ut ipse vicissim te interrogem, cur triangulus è tribus angulis, & quadratum è quatuor constet? cur bis ter sex efficiant, cur ligo ligo sit, & denique Davus Davus, non Oedipus. Dicam tamen, ne post tantam liberalitatem, quâ tecum ubique egimus, in ipso exitu de parsimonia queraris, id eadem causâ proficisci, quâ de hoc potiusquàm alio quovis objecto cogitare velis, cum de Deo meditari placet, Dei Ideam, cum de Sole, Solis, cum de Triangulo, Trianguli, cum de Davo, Davi: cum de aliâ quâcunque re, illius, inquam, Ideam efficis. Si enim penes Mentis imperium sit, quales vult, actiones elicere, cur non etiam & suarum actionum modos? Cum nihil aliud sit, quàm de re quâque suo modo cogitare. Nisi velis, cum de machinâ quâvis, si placet, ipse cogitaveris, ipsam Machinam sui Ideam, ut Deum sui in te transfudisse. Adeo ut si novum fortè Horologii artificium inveneris, id ab ipso Horologio acceptum esse velles: Si velles,

velles, quî se in te efficere posset neque intelligere, neque dicere posses; aut si Argumenti tuendi causâ dicere conatus fueris, ipsam tamen Machinam non crederes tantâ Mechanicâ scientiâ præditam esse, ut fabrum te esse & fabrilia tractare doceat.

SECT. XXIV. Everso autem primo isto Cartesii sophismate, quo ab *objectiva* Idearum *realitate* existere res quoque ipsas conclusit, atque unâ cum eo cæteris omnibus quæ quatuor primis diebus perfecit: Quæ scilicet de dubitandi principiis, de Mentis propriæ existentîâ, de veri falsique notis, de rerum denique materialium demonstratione disputavit. Alterum jam superest subtilius quid ejusdem Sophisma, quod quinto deinceps die excogitavit (non enim plus temporis in Dei quam ipse Deus in Mundi fabricationem insumpsit.) Sic igitur die quinto meditatur: Per Ideam Dei clarè, & distinctè intelligo *Ens summè perfectum*, quod autem summè perfectum est, non potest nisi omnes perfectiones in se habere, alioqui, si quæ deesse possint, summè perfectum non foret, propterea cum Existencia sit perfectio, eam Deo convenire necesse est, alioqui non esset id, quod est, sive Ens summè perfectum; atque adeo ab essentiâ Dei non magis separari potest existencia, quam ab essentiâ trianguli tres anguli, cum non minùs clarè, & distinctè intelligo ad Essentiam Dei summè perfecti attinere Existentiam, quam ad Essentiam Trianguli, tres Angulos. Hactenus ille. Et quidem si res finitas gradum quendam, & aditum ad perfectiones infinitas posuerat, me aversum, aut reclamantem non habuisset, cum istâ viâ faciliè ab imo ad summum perfectionis gradum pervenire possimus: Sume enim rem quamlibet, quæ facta sit, unde interrogo, an à se? Atqui ita fuisset, antequam esset; An ab alio? Istuc igitur aut factum, aut infectum; si prius, idem rogo; si posterius, rem summè perfectam attingi. Cum enim illius Existencia à nullâ causâ, quæ extra se sit, pendeat, solâ perfectissimæ suæ Naturæ vi, & ratione existit. Si verò sui ipsius perfectio in se existendi necessitatem contineat; si deinde nihil sit, quod certum perfectionis gradum definiat, quemadmodum rebus

bus factis certi perfectionis termini à causis suis circumscribuntur; si autem neque à se, neque ab alio quovis terminari posset, non, inquam, ab alio, cum nullam extra se causam habeat, non à se, quod, velit nolit, solà suæ perfectionis ratione existat, summam, immensam, & interminatam esse necesse est. Adeo ut, quanquam subtile videatur, si tamen ritè attendamus, necessitatem existendi à summâ perfectione non modo inseparabilem esse, sed unam, eandemque cum eâ notionem habere intelligemus. Cum nulla alia intelligi possit existendi necessitatis causa, nisi summa Naturæ Perfectio; cumque vicissim ubi sit existendi necessitas, nihil est, quod Naturæ perfectionem quibulvis terminis definire posset. Atque hâc quidem notione Deus se solum, cum sibi *Jehovæ* nomen imposuerit, descripsisse visus est; quo nomine, nihil aliud significari voluit, quàm, cum cæteri omnes, qui vulgò Dii habeantur, facti fuerint, se solum eum esse, qui à se solo summam, & immutabilem vitæ stabilitatem habuerit, hoc est reverâ summum esse Deum. Si itaque Philosophus ab his initiis profectus per hos gradus ad summum pervenerat, ut quod res factæ sint Deum esse qui ipse infectus sit, & si infectus, summè perfectum esse concluderat, eum à progressu arcere nollem, quanquam eandem viam ipse non inirem; quòd adeo subtiles sint præcisæ, & comminutæ istæ rerum notiones, ut pauci admodum eo sint acumine, qui eas planè intelligant. Cum verò Philosophus viam contrariam ingressus fuerit, ut à solâ summæ perfectionis ratione ad realem Dei existentiam perveniret, neque initium, neque exitum invenit; sed antrorsum, retrorsum se versans, tandem ipsa sophismatis subtilitate se ipse perdidit.

Multum gloriatur *viam parum tritam ab usu communi sequendo*, se primum in hanc demonstrationem incidisse. Atque id quidem est, quod ubique summo studio affectaverit, ut à viâ hominum communi, in sua diverticula declinaret, quo, dum compendium facere arbitratus est, ubique in scopulos, & præcipitia se dedit. Tu verò primus inveneris! facètè, lepidè, lautè, nihil supra! tuumne, obsecro te, hoc dictum erat? vetu' credidi. Olim in-

simâ Philosophorum plebe tritam, & quidem vexatam esse vidimus, quanquam tam salebrosam experti sunt, ut ipsi *Scholastici*, qui salebras non parum amant, penitus deseruerint. Quod si nesciveris, en quid immanissimâ Europæ barbarie, de viâ à te inventâ, huc illuc disputatum est. Librum edidit *Anselmus* contra *Inspicientem*, qui corde suo Deum non esse dixit, quem eadem viâ, quâ Tu, adortus est. *Deus* (inquiens) est id, quo majus cogitari non potest, (hoc est, summè Perfectum) quod qui benè intelligit, utique intelligit id ipsum sic esse, ut ne cogitatione queat non esse. Qui vero intelligit sic esse Deum, nequit eum non esse cogitare. Cui continuo vir quidam doctus, & acutus respondit, edito libro, cui titulum fecerat. *Responsio pro Inspiciente*, quo nescire se conclusit; an *Inspicientior* sit, qui putat hoc sequi, an *Inspiciens*, qui dixit in corde suo, non est Deus? Quem, præter *Gersonium*, aliofque, ut ea ferebant tempora, eruditos plerunque secuti sunt *Scholastici*. Quid autem de aliis dicam, cum *Thomas Aquinas*, ad quem alii omnes primas detulerunt, auctoritate suâ Sophisma abdicaverit? Sic ergo ille, *Intellecto*, quid significet hoc nomen *Deus*, statim habetur, quod *Deus* est, significatur enim hoc nomine id, quo majus significari non potest. Majus autem est, quod est in re, & in Intellectu, quam quod est in intellectu tantum; unde cum intellectu hoc nomine, *Deus* sit statim in Intellectu, sequitur etiam, quod sit in re.

Garthuf. in
Elem. philos.
propos. 79.

Summ. part.
prim. Qu. 2.
Art. 1.

Cujus sophismatis nodum quanquam primo ictu non penitus disruperit, Dei nomine rem summè perfectam non necessario intelligi respondens, cum Deum posuerint *Ethnici* summæ perfectionis expertem, quatenus alii solem, alii cœlum, alii mundum, alii humanâ formâ esse existimaverint. Quâ, inquam, Responsione argumentum non sustulit, sed elusit; cum Deum esse summè perfectum id nonumat, sed si quippiam summè perfectum sit, Deum esse concludat; quod scilicet summè perfectum nullâ perfectione careat, quicquid autem non existit caret aliâ, summè ergo perfectum, vi suæ notionis existat necesse est. Proximâ tamen respensione rem planè expedi-

re visus est. Dato inquit, quod quilibet intelligat hoc nomine Deus, quo majus cogitari non potest (i. e. summè perfectum) non tamen propter hoc sequitur, quòd intelligat id, quod significatur per nomen Dei, esse in rerum Naturâ, sed in apprehensione Intellectus tantum. Nec potest argui, quòd sit in re, nisi daretur, quòd sit in re aliquid, quo majus cogitari non potest: quòd non est datum à ponentibus Deum non esse. Nihil itaque majus concluditur, quàm rei summè perfectæ Ideam cogitari non posse, quin istâ cogitatione existentiae quoque Idea intelligatur; an verò ista notio re, an solâ cogitatione existat, nihil concluditur: Notio enim rei, quæ ab existentiae notione separari nequit, nullo modo ejusdem existentiam actualem infert, sed solum de eâ, absque existentiae notione, cogitandum non esse. Et quidem si solos Grammaticos adeas, ab iis discas, eum duntaxat esse nominum usum, ut solas rerum notiones significant, nihil autem asserant; id scilicet Verborum munus esse, ut quippiam in Rerum Naturâ esse aiant, aut negent; quæ itaque si absint nihil aut ponitur, aut tollitur, adeo ut rei summè perfectæ nomine sola illius notio ponatur: an verò quòd istâ notione significatur, re ipsa sit, an non sit, nisi propositionem conficias, quâ rem summè perfectam esse dicas, nihil dicitur. Hoc autem qui dicit, Deum quidem esse dicit, at non probat; qui verò Deum esse negat, nunquam dicet. Quanquam autem præcipuus sophismatis nodus est, quòd cum dicitur, res summè perfectâ tectâ, & occultâ quâdam enunciatione subiecto copuletur *Attributum*, adeo ut rei summa perfectio non minus attribatur, quam si aperte dicerem, esse rem summè perfectam, quatenus, suppressâ solum copulationis voce rei isti summa Perfectio tribuatur, secundum id, quòd ut caveamus, monent Dialectici, *complexum subiectum cuiusvis Propositionis semper esse assertionem hypotheticam*. Ut res necessaria necessario existit, hoc est, si sit res necessaria; Chimæra existens existit, hoc est, si sit Chimæra existens; ita res summè perfectâ, si quippiam tale sit, existit; atque adeo si rei cuilibet quodvis *Attributum*, quod

quod existentiae notionem aut exprimit, aut includit ad-
junxeris, idem de eadem pari jure concluderis. Ut si
ipsi materiae Attributum, *Necessaria*, aut à se existens,
aut summè perfecta adjungas, an non statim sequitur
ipsam materiam existere. Atqui ad materiae Ideam
Existendi necessitatem non pertinere inquis. An verò
non ad Materiae necessariò existentis Ideam? Ut enim tu
summam Perfectionem Numinis, ita nos existendi neces-
sitate Materiae Attributum effecimus, quod cum fiat,
eadem quâ tu viâ ad conclusionem ducit. Quid plura?
cùm eâ unâ Quæstione omnis versetur controversia, an
sola Materia in rerum Universitate existat, an unâ cum
eâ *divina Mens & Ratio*? Prius statuunt Athei, atque
igitur ei cùm existendi Necessitatem, tum summam, quæ
esse potest, perfectionem tribuendam esse arbitrantur. Ne-
que enim naturalem aliam rei cujusvis perfectionem co-
gitari posse intelligunt præter solidam ipsius substantiæ
molem; & si quas alias esse putamus, factitias esse omnes
inquiunt, quæ Materiae motu, situ, & ordine oriuntur &
occidunt. Quid ergo? Num hos ipsâ materiâ quippiam
Naturæ nobilitate perfectius daturus putas, quod tu sci-
licet tale quiddam cogitare possis. Primum deliri & som-
niantis Chimæram esse aiunt, neque eam fingendi licenti-
am tibi concedent, nihil enim in rerum Naturâ esse vo-
lunt nisi cujus existentiam sensuum fide & testimonio de-
prehendimus. Si verò eorum adjumento quippiam à
Materiae mole diversum esse perceperis, inde ordienda
est disputatio, atque ita demùm in viam nostram de-
flectitur, ut à rerum materialium contemplatione ad Men-
tis divinæ notitiam perveniatur. Deinde quid summæ
perfectionis vocabulo significari velles sciscitantur. Si de
ipsâ rei perfectione cogitaveris, nihil aliud inquiunt co-
gitare potes nisi sempiternam ipsius materiae solidita-
tem. Si de facultatibus quibuscumque: rerum materiali-
um eventus sunt, qui nullâ suâ stabilitate fruuntur. Si
verò quam ab his perfectionem diversam cogitare possis,
quæ sit dicere debuisti; at nullam, inquiunt, aut finxisti
aut fingere potuisti, nisi quæ ad istarum alteram acce-

dat. Si verò, inquires, Materiam non suæ naturæ perfectione existentiam adipisci, neque *Mentem* illius dispositione nasci, rursus relictâ jam tuâ disputandi viâ in nostram deflectis, neque quicquam promovebis, nisi à rerum factarum Naturâ ad summæ cujusdam notionem, quæ ipsa infecta sit, progrediêre, alioqui quantumcunque lucteris, summam quam cogitare potes perfectionem ipsi materiæ tribuendam esse dicent. Denique tametsi quâdam fuisset in Argumento subtilitas & acumen, nemo tamen est, quin etiamsi nodum solvere non poterat, se illaqueatum potius & fraude captum quàm ratione victum suspicaretur. Melius ergo Religioni consulisset Philosophus, si *tritâ*, ut vocat, Naturæ viâ incedendo ad conclusionem perduxerat, quam ut in novas ab *usu communi remotas* declinando, tum ab ipsius rei cognitione, in quam alioqui facillimè perveniri posset, abduceret, tum vepribus & senticetis in æternum vexatos & impeditos irretiret. Cùm itaque eâ diligentia utrumque fecit Philosophus, tam ut Mundum sine Deo fabricaret, quam ut nulla Numinis argumenta, nisi tenuia admodum, si non prorsus sophistica afferret, profectò severè nimis de hominis Integritate judicasset, nisi quod cum illius nova movendi ambitionem cogitaverim, eum non tam impietate quam levitate peccasse suspicarer. Cùm enim ut dixi ad Philosophiam accessit disciplinarum omnium præter Mathematicas & Militares imperitus, facile fieri potuit ut dum in omni re soli novitati studeret, non videret in quas insidias & pericula abiret. Et quanquam eum alii de iis postea monuerunt, fateri nollet, ne *Inventionum* suarum gloriâ se orbatum videret. Quo crimine ut Mechanicos omnes versari indicavimus, ita etiam singulos ejusdem stultitiæ & credulitatis arguimus. Atque igitur Lector cum jam tandem ad Operis finem pervenerimus, an duo ista, quæ ab initio promisi, præstiterim tu ipse judices, tum scilicet Deum cuique, qui suâ Rationis facultate integrè uti voluit, se satis notum fecisse; tum si qui eum aut non omnino noverint, aut non ritè investigaverint, id solâ levitate accidisse, quæ

quàm

quàm stulta in Mechanicis omnibus fuerit, jam satis opinor de singulis demonstravimus. Nos itaque quanquam tam abjectos & ad superstitionem proclives esse nollem, ut cuivis Religioni, nisi quam persuaserit optima ratio, succumbamus; ita quoque in primis ab eo animi fastidio caveri vellem, ut nulla aut in Theologiâ aut in quâvis aliâ disciplinâ principia, nisi quæ à nobis novata sunt, probemus. Quod si fecerimus, nihil necesse erit aut in Democriti puteum descendere, aut in Cartesii dubitationes incidere, sed quisque qui apertam rerum Naturam paulisper perspexerit, ab omni re tum Deum esse discet, tum quicquid præterea scientiæ sit, quæ suâ intersit, consequetur. Cùm itaque tam facilem se nobis præbuerit summa Numinis Majestas, ut mediocri curâ & studio se planè cognitam & comprehensam habeamus, meritam ei gratiam justosque honores summo animi cultu vitæque obsequio persolvamus. Præsertim cum nihil arduum, nihil durum, nihil non jucundum nobis imperavit, de officii ratione satis operis exordio diximus, nullas eum nisi unius *benevolentia* leges imposuisse, quâ tum commune omnium bonum tum cujusque felicitatem optimè tueatur. Si verò nunc quæ sit optima cultûs divini ratio Lector scire aveas, scias alacrem & modestam pietatem nullâ superstitione, nullâ animi imbecillitate, nullâ vanitate contaminatam summo Numini maximè placere. Præstantissimum illius cultum esse bene de illius Virtutibus sentire; justum, sanctum, benignum prædicare; grato animo summa optimi Parentis beneficia recolere; humili fiduciâ omnia quibus opus est à benignissimâ ejusdem Providentiâ impetrare. Hæc præcipua & gratissima esse cultûs divini Officia; hæc ipsum non modo in bonam partem accipere, sed summâ delectatione exosculari; cultum simplicem, facilem, apertum cordi habere; nullis præstigiis, nullis assentandi ceremoniis, nullis denique affectibus, qui animi firmitatem labefactent, delectari. Si præclarâ hac pietatis ratione, cætera probus, (impius enim nullis unquam donis aut precibus illius iram placare audeto) Nu-

men Optimum colueris, mox inde fructum & pietate tuâ & illius providentiâ dignum percipies, ut aliis omnibus beneficus semper fueris, atque tecum ipse tranquillus; ut pulcherrimè omnem fortunam feras; ut mortem sine vitæ fastidio contemnas, vitamque sine mortis metu transigas; ut denique solidâ beatæ immortalitatis spe semper erectus in summâ felicitate & vivas & moriaris.

F I N I S.

